

CEU
*Universidad
San Pablo*

**Ұлы ғалым-заңгер Салық Зимановтың 100 жылдығына және
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
«АКАДЕМИК ЗИМАНОВ - ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІКТІҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ЭВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ
КӨРНЕКТІ ҒАЛЫМ»**

атты жас ғалымдар, магистранттар, студенттердің Халықаралық ғылыми-
теориялық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-теоретической конференции молодых ученых,
магистрантов и студентов
**«АКАДЕМИК ЗИМАНОВ - ВЫДАЮЩИЙСЯ УЧЕНЫЙ,
ОСНОВОПОЛОЖНИК СТАНОВЛЕНИЯ И ЭВОЛЮЦИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ»,**
посвященной 100-летию великого ученого-юриста – Салыка Зиманова
и
30-летию Независимости Республики Казахстан

MATERIALS

International scientific and Theoretical conference of young scientists,
undergraduates and students
**«ACADEMICIAN ZIMANOV-OUTSTANDING SCIENTIST AND THE
FOUNDER OF NATIONAL STATEHOOD ESTABLISHMENT»,**
dedicated to the 100th anniversary of the great legal scientist-Salyk
Zimanov and the 30th anniversary of Independence of the Republic of
Kazakhstan

26 ақпан, 2021 жыл

УДК 378 (063)
ББК 74.58
Ұ 46

Редакция алқасы:

Жапарова Г.А. - э.ғ.к., профессор (бас редактор);

Адилгазинов Г.З. – п.ғ.д., профессор; Капенова А.З. - э.ғ.к.; Нурпеисов С.Е.- әлеуметтік жұмыс және жастар саясаты жөніндегі проректор; Нарбинова М.М.- з.ғ.к., доцент; Есенова Г.Ж. – э.ғ.к., доцент; Смойлов С.Ж.-з.ғ.к.; Мансуров Қ.Ж.– баспахана жетекшісі.

- Ұ 46 «Ұлы ғалым-заңгер Салық Зимановтың 100 жылдығына және Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Академик Зиманов - ұлттық мемлекеттіліктің қалыптасуы мен эволюциясының негізін қалаушы көрнекті ғалым» атты жас ғалымдар, магистранттар, студенттердің Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары.. Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» университеті, 2021.-426 б.

ISBN 978—601-214-448-2

Жинаққа 2021 жылы 26 ақпанда «Тұран-Астана» университетінде Ұлы ғалым-заңгер Салық Зимановтың 100 жылдығына және Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Академик Зиманов - ұлттық мемлекеттіліктің қалыптасуы мен эволюциясының негізін қалаушы көрнекті ғалым» атты жас ғалымдар, магистранттар, студенттердің Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары енген. Жинақ ЖОО-ның оқытушыларына, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға және ғылыми қызметкерлерге арналған.

В сборник вошли материалы международной научной конференции посвященной 100-летию великого ученого-юриста Салыка Зиманова «Академик Зиманов - выдающийся ученый, положивший начало становлению и развитию национальной государственности». и 30-летию Независимости Республики Казахстан которая прошла 26 февраля 2021 года в Университете «Туран-Астана»

Сборник рекомендован для научных работников, магистрантов, докторантов, соискателей, преподавателей, студентов вузов.

УДК 378 (063)
ББК 74.58

ISBN 978—601-214-448-2

© «Тұран-Астана» университеті, 2021

ЖАЛПЫ ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫС
ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

УДК 347.962.

Слабоспицкий Анатолий Сергеевич

*Доцент кафедры гражданского права и процесса
Московского Университета имени С.Ю.Витте (МУИВ)
slabospitskyas@gmail.com
+7 901-351-68-15
142702, МО, г. Видное, ул. 1-я Набережная, д.12*

**О РАЗВИТИИ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ МЕХАНИЗМОВ
РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

ON THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISMS FOR
RESOLVING DISPUTES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Статья посвящена вопросам повышения доступности государственных судов через призму расширения возможностей использования информационных технологий и умеренной автоматизации процесса взаимодействия сторон с сотрудниками суда, с целью снижения роли человеческого фактора и бюрократизации в судебном процессе.

Ключевые слова: доступность правосудия; судебная система; оптимизация; судебные расходы; электронное правосудие.

Положения, характеризующие доступность правосудия, содержатся в международных нормах и, была зафиксирована в 1948 г. Всеобщей декларации прав человека, идея беспрепятственного доступа к суду была признана в качестве одной из фундаментальных.

В дальнейшем необходимость законодательного регулирования доступности правосудия нашла свое отражение, в частности, в разработанных и принятых Комитетом министров Совета Европы Рекомендациях от 14 мая 1981 г. № R (81) 7, в которых заложены направления развития законодательства государств-членов относительно путей облегчения доступа к правосудию.

Ориентированность на решение задачи доступности правосудия была отражена еще в Концепции судебной реформы в Российской Федерации от 24 октября 1991 г.

Кроме того, в актах высших судебных органов неоднократно отражалась задача по повышению доступности правосудия, так в Постановлении Пленума Верховного Суда РФ от 13.12.2012 № 35 в качестве одной из тенденций модернизации указывалось на необходимость повышения открытости и гласности судопроизводства, объективное информирование общества о деятельности судов, что способствует повышению уровня правовой осведомленности о судостроительстве и судопроизводстве, является гарантией справедливого судебного разбирательства, а также обеспечивает общественный контроль за функционированием судебной власти. Открытое судебное разбирательство является одним из средств поддержания доверия общества к суду.

Как справедливо обращает внимание Е.А. Борисова: «целями развития судебной системы на 2012 - 2020 гг. являются повышение качества осуществления правосудия, а также совершенствование судебной защиты прав и законных интересов граждан и организаций. Для достижения указанных целей предполагается решить ряд задач, среди которых: обеспечение доступности правосудия, создание необходимых условий для осуществления правосудия, обеспечение независимости судебной власти. Исходя из

этого, а также, помня о том, что право на судебную защиту предполагает наличие конкретных гарантий, позволяющих реализовать его в полном объеме, а правосудие, по своей сути, может признаваться таковым, только если оно отвечает требованиям справедливости и обеспечивает эффективное восстановление в правах» [1].

Установленные Верховным Судом РФ направления модернизации продолжают быть актуальными и в настоящий момент. Так в Постановлении IX Всероссийского съезда судей отражено, что «обеспечение доступа граждан и организаций к правосудию, его максимальной открытости и прозрачности, реализация принципа независимости и объективности при вынесении судебных решений являются основными направлениями развития судебной системы России».

На наш взгляд, проблема доступности правосудия острее стоит у малого и среднего бизнеса в виду интенсивного развития межгосударственных связей. И на законодательном уровне в Российской Федерации применяются различные меры по стимуляции развития малого и среднего предпринимательства за счет возмещения и оптимизации затрат с целью улучшения экономической среды. Так, еще в 2007 году был принят Федеральный закон от 24 июля 2007 г. № 209-ФЗ «О развитии малого и среднего предпринимательства в Российской Федерации». И, представляется, что результаты этих мероприятий будут более успешными, если субъекты малого и среднего бизнеса будут уверены в том, что в случае возникновения экономического спора не возникнет, в первую очередь, проблемы организационного характера - территориального расположения суда.

Вопросы доступности правосудия также нашли свое отражение в работах многих известных советских и современных российских и казахстанских ученых-правоведов. При этом доступность правосудия многогранно реализуется как путем внесения изменений в законодательство о судопроизводстве, так и о судоустройстве. Одной из причин постоянного поиска новых путей решения данной задачи, на наш взгляд, видится в постоянно возрастающих требованиях общества и стремление государства соответствовать передовым мировым стандартам в данной области, в том числе и через призму развития информационных технологий.

Кроме того, если посмотреть статистику, относящуюся к деятельности судов Российской Федерации за последние 24 года, то можно увидеть, что количество, рассмотренных судами дел, увеличилось почти в семь с половиной раз. Аналогичным образом экстенсивный рост судебных споров наблюдается и в других государствах, образованных на постсоветском пространстве. Вследствие этого объемы работы (нагрузка на одного судью) выросли многократно. Такое положение создает проблемы не только и не столько для судей, а в первую очередь именно для лиц, обращающихся за судебной защитой, поскольку перегрузка судов негативно сказывается на доступности и на качестве правосудия. А также такой конвейер рассматриваемых судом дел создает крайне трудные условия для деятельности судебных органов. Судья просто не успевает работать на качественном уровне, т.е. уделить внимание каждому конкретному делу, глубоко и в установленный срок исследовать его обстоятельства и т.д. Одновременно с этим возросла и нагрузка на работников канцелярии суда. Возникают огрехи в работе, которые существенно тормозят рост доверительного отношения к правосудию со стороны тяжущихся. И в данном случае продолжает быть актуальной позиция профессора В.Ф. Яковлева о том, что общество стоит перед вопросом: «как добиться в этих условиях доступности и как обеспечить высокое качество судебных решений?»[2, с. 53]. Эта задача может решаться различными способами. Один из них - это экстенсивный рост судебной системы (увеличение числа судей и специалистов, строительство новых зданий, открытие новых судов), но этот способ обременителен для государственного бюджета и уже практически исчерпан.

Такой подход решения поставленной задачи и прежде, и теперь наталкивается на препятствие, которое в прошлом именовалось финансовыми затруднениями. Теперь

речь идет о сложностях с бюджетным финансированием. Разумеется, государство при любых условиях должно находить достаточные средства для обеспечения правосудия. Вместе с тем необходимо и целесообразно использовать и более рациональные методы обеспечения доступности и качества правосудия [2, с. 45].

Н.С. Бондарь, А.А. Джагарян отмечали, что «Необходимо найти взвешенный подход к решению этого вопроса, учитывающий как материально-финансовые, организационные издержки такого рода преобразований, так и влияние экстерриториального принципа в его конкретном выражении на реализацию доступности правосудия в условиях нашего неравномерного расселения людей, особенностей природно-климатической обстановки и транспортного сообщения» [3].

В процессе создания первоначальной системы арбитражных судов как в Российской Федерации, так и в Республике Казахстан вопрос о целесообразности организационно обособленных судов первой инстанции (в отличие от проверочных инстанций) не ставился и не обсуждался. Это была объективная реальность, данность, которую следовало принять.

Позднее в научных публикациях констатировалась проблема различного подхода в доступе к правосудию на уровне первой инстанции в существующей единой системе судов общей юрисдикции и арбитражных судов Российской Федерации, как и в последствии созданных на межрайонном уровне системы судов в Республике Казахстан.

Местоположение арбитражных судов и военных судов Российской Федерации на уровне первой инстанции важно для оптимального устройства судебных инстанций, обеспечения качества и сроков судопроизводства, решения вопросов сугубо процессуального характера, обеспечения гарантий защиты прав граждан и организаций.

В.М. Шерстюк полагает невозможным «спустить» первую инстанцию по абсолютно всем категориям споров на районный уровень, поскольку реализация этого предложения «в настоящих условиях приведет не только к материальным затратам, но и к полной дезорганизации судебной системы» [4].

Данную позицию разделяет В.Ф.Яковлев, указывая, что «хватит нам уже реформировать судебную систему. Она должна быть стабильной, иначе мы просто навредим правосудию. Когда мне говорят, что нужно с судами что-то делать: разъединить, объединить, выделить и т.д., то я понимаю, что имею дело с дилетантом. Он вроде понимает, что необходимо совершенствовать правосудие, а как это сделать, не знает, поэтому и говорит - реформировать» [2, с. 64].

Противоположного мнения придерживается Е.А. Борисова, полагая, «что к подсудности районным судам можно было бы отнести экономические (коммерческие) споры, в которых хотя бы одной из сторон выступает гражданин независимо от того, имеет ли он статус предпринимателя или нет» [5]. Принятие данной позиции обеспечило бы восстановление прав граждан на равный доступ к правосудию.

Близкого мнения придерживается и М.И. Клеандров, указывая, что «решение об объединении Верховного и Высшего Арбитражного Судов РФ подталкивает к поиску ответа на давно наболевший вопрос: а разве нельзя теперь будет обеспечить разрешение экономических споров районными судами или, что еще лучше, мировыми судьями? Речь идет о мелких (по конкретным признакам) экономических спорах, в первую очередь тех, где истцами выступают малые субъекты экономической деятельности». [6]. А в качестве причин расширения полномочий мировой юстиции указывается удаленность лиц, участвующих в деле, от места проведения судебного заседания. Исходя из вышесказанного, предложение о расширении компетенции районных судов, как судов первой инстанции по рассмотрению экономических споров, становится еще более привлекательным.

В то же время обосновано мнение профессора М.А. Аленова о том, что «жизнь требует своевременного использования технологических новшеств практически во всех

сферах», даже «в такой консервативной сфере, как судопроизводство» [7].

Вместе с тем, М. Пацация справедливо отмечает, что «учитывая распространение Интернета, внедрение электронных моделей взаимодействия судов и тяжущихся, многие проблемы в этом плане решаются гораздо легче» [1].

В целях снижения рисков сбоев, которые бывают, как правило, при внедрении инноваций, как справедливо отмечает В.Д. Зорькин, не зазорно заимствовать чужой опыт, выдержавший проверку временем [8].

Среди государств, образованных на постсоветском пространстве, Республика Казахстан одна из первых начала активно переводить правосудие из бумажной формы в электронную. Согласно данным статистике за 2019 год более 75% всех обращений в суд подано в электронном виде. Следует отметить, что по площади Казахстан занимает девятое место в мире, и в данной республике также столкнулись с проблемой неравномерного расселения граждан, особенностями природно-климатической обстановки и транспортного сообщения.

Более того, в Республике Казахстан, как и в Российской Федерации государственные суды, осуществляющие правосудие, на уровне первой инстанции функционируют организационно обособлено как от вышестоящих инстанций, так и от первой инстанции системы судов общей юрисдикции. При этом, в отличие от Российской Федерации, в Республике Казахстан первая инстанция расположена для экономических споров между коммерсантами, как и административных споров не на областном (субъектном), а на межрайонном уровне и по статусу приравнена к районным судам.

Верховный суд Республики Казахстан выступает флагманом по созданию и внедрению различных электронных информационных сервисов, призванных обеспечить доступность и прозрачность правосудия. Начиная с 2014 года, Верховным судом Республики Казахстан был открыт для широкого доступа единый интернет-портал судебных органов, сервис «Судебный кабинет», который позволил лицам, участвующим в деле, обращаться в суд в электронном виде путем авторизации с использованием электронно-цифровой подписи (ЭЦП), а также ознакомиться с принятыми судом актами, в том числе с протоколами судебных заседаний. В сентябре 2017 года в рамках пилотного проекта в нескольких городских судах стали оказывать государственные услуги по выдаче ЭЦП.

Также лицам, участвующим в деле, доступен форум «Талдау», который сформирован на основе Единого классификатора категорий дел и материалов и был запущен по инициативе Верховного Суда Республики Казахстан на официальном интернет-ресурсе. Данный форум включает в себя: обобщения судебной практики, в случае ее отсутствия - справочную информацию о законодательстве, регулирующем соответствующие правоотношения; банк судебных актов. Участникам данного форума может стать любое лицо, прошедшее авторизацию с применением ЭЦП. Более того, данная площадка позволяет задавать вопросы действующим судьям и формировать блок комплексных ответов на часто задаваемые вопросы.

Задача данной электронной площадки, с одной стороны, выражена в формировании единообразной судебной практики, а с другой - данный форум способствует формированию у сторон правовой позиции, с учетом последних изменений в правоприменительной практике, с целью формирования у сторон прогнозируемого исхода возникшего конфликта. Благодаря данному пониманию повышается вероятность бесконфликтного разрешения спора и не доведения его до суда.

Кроме того, внедрена и система видеоконференцсвязи. Данная система применяется не только между судами. В рамках данной системы дистанционные судебные заседания проводятся и с учреждениями пенитенциарной системы, с медицинскими учреждениями, с районными и областными центрами Республики

Казахстан.

Особенностью модели электронного правосудия в Республике Казахстан является то, что для удобства граждан все инструменты, обеспечивающие продвижение электронной системы правосудия, сосредоточены на интернет-ресурсе Верховного суда Республики Казахстан. Более того, данная единая информационная система интегрирована с другими внешними информационными системами и базами данных всех государственных органов, тем или иным образом связанных с осуществлением правоприменительной практики, что в результате значительно ускоряет процесс запроса и получения информации и не требует отложения судебного заседания, а осуществляется в режиме реального времени. И речь в данном случае идет не только о запросе информации из баз данных, к примеру, кадастрового учета, но и о совершении более сложных процедур, например, оказание услуги по апостилированию официальных документов.

Верховный суд Республики Казахстан способствовал созданию и таких электронных информационных сервисов, которые пока не имеют аналогов в отечественном правосудии. К примеру, решена проблема дистанционного получения заверенной копии судебных актов для дальнейшего предъявления в другие органы власти. Так на судебных актах появились QR-код. Более того, в случае если лицо, участвующее в деле, пожелает получить заверенный судебный акт в бумажном виде, то идти в канцелярию суда также не обязательно, данной функцией обладают и центры получения государственных услуг.

Внесение соответствующих поправок в процессуальное законодательство способствовало снижению нагрузки на сотрудников канцелярии суда, а также ускорит процесс взаимодействия между органами власти, организациями и приведет к повышению доступности правосудия не только до и в процессе судебного разбирательства, но и, что не маловажно, по его завершению.

С учетом вышесказанного, обоснована позиция А.С. Смолина о том, что реализация права на судебную защиту включает и облегчение доступа к правосудию и снижение материальных расходов участников спора, которое достигается «посредством введения института электронного судопроизводства и дистанционного участия в судебных процессах» [9].

Однако, обращают на себя внимание и определенные недоработки при внедрении электронного правосудия. Так, несмотря на ведение аудио- и видеопотолирования судебного заседания, продолжается вестись и письменный протокол судебного заседания. В результате, вместо снижения нагрузки на сотрудников аппарата судьи, появилась дополнительная функция по контролю за осуществлением аудиопотолирования судебного заседания и его сохранению, как в системе, так и на цифровом носителе информации.

Более того, не секрет, что опытные сотрудники аппарата судьи во время судебного заседания часто осуществляют иные обязанности: подготавливают проекты иных судебных документов (определений, исполнительных листов) или формируют материалы дела по другим судебным заседаниям (оформление томов судебных дел). Вместе с тем, в истории российского правосудия был период, когда право осуществлять протоколирование судебного заседания было возложено на судью.

С учетом вышеизложенного, возможно рассмотреть несколько вариантов эффективного перераспределения нагрузки на сотрудников аппарата судьи. Так, с учетом повсеместного обязательного осуществления аудиопотолирования судебного заседания и одновременно изменения требований к содержанию письменного протокола, возможно расширение полномочий председательствующего судьи по определению необходимости участия в судебном заседании сотрудника аппарата судьи или осуществление подготовки протокола судебного заседания судьей единолично. А также, возможно рассмотреть вопрос об исключении письменного

протокола из обязательных составляющих судебного процесса.

В то же время, обоснована позиция профессора М.А. Аленова, который отмечает, что: «использование Интернет-ресурсов как средства процессуальной коммуникации не вызывает особых споров, в остальном же, например, в вопросе «вторжения» в собственно судебный процесс, ситуация специалистами оценивается неоднозначно» [6]. Данный вывод был сделан на основании анализа судебной системы в Республики Казахстан, но является универсальным.

В целях минимизации рисков, связанных с отказом от обязательного письменного протоколирования судебного заседания, предлагается рассмотреть возможность внедрения данного нововведения не повсеместно, а посредством, так называемых, пилотных проектов на базе нескольких звеньев системы судов. Применение данного подхода также позволит сократить расходы на исправление недостатков, выявленных после апробации нового порядка протоколирования «в поле».

Данный пример не является единичным. Так, внедрение системы видеоконференцсвязи между звеньями судебной системы с целью снижения судебных расходов у лиц, участвующих в деле, привело, как известно, к увеличению нагрузки на судей, задача которых в подавляющем большинстве случаев сведена к оказанию «посреднических услуг». И если в рамках уголовного судопроизводства возможности видеоконференцсвязи расширены за счет привлечения к участию в деле сотрудников пенитенциарной системы, то при рассмотрении экономических споров лица, участвующие в деле, вправе обратиться только в государственные суды и при условии наличия действующей системы видеоконференцсвязи, а также свободного времени в графике судебных заседаний сразу как минимум двух судей, данная возможность будет предоставлена. Таким образом, применение видеоконференцсвязи обременено дополнительными бюрократическими процедурами, как для сторон, так и для суда.

В целях повышения доступности правосудия предлагается расширить возможности использования системы видеоконференцсвязи за счет расширения круга лиц, уполномоченных осуществлять посреднические услуги между судом рассматривающим дело и лицами в нем участвующими. В частности, путем наделения данным правом центров обслуживания населения.

Таким образом, для существенного облегчения доступности судов для населения и решения проблем организационного характера - территориального расположения судов не только первой, но и, что не менее важно, проверочных инстанций предлагается воспользоваться уже созданной инфраструктурой, при которой граждане получили возможность пользоваться государственными услугами в рамках одного окна.

Таким образом, развитие информатизации и автоматизации работы государственных судов, основанных на применении IT-технологий, с использованием международного опыта, в конечном итоге будет способствовать повышению эффективности решения задачи доступности правосудия.

Список использованной литературы

1. Жуйков В., Борисова Е., Головки Л., Боннер А., Ярков В., Афанасьев С., Пашин С., Пацация М., Тай Ю., Смольников Д. Реформа судостроительства в России: новый этап // Закон. - М.: Закон, 2016, № 11 // СПС КонсультантПлюс.
2. Избранные труды. Т. 3: Арбитражные суды: Становление и развитие / Яковлев В.Ф. - М.: Статут, 2013. // СПС «Консультант плюс».
3. Бондарь Н. С., Джагарян А. А. Правосудие: ориентация на Конституцию: монография. М.: Норма, ИНФРА-М, 2018. С. 224.
4. Шерстюк В. М. Реорганизация судебной системы - а что дальше? // Закон. - М.: Закон, 2011. № 3. С. 101 – 107.
5. Борисова Е. А. К вопросу о реорганизации судебной системы Российской

Федерации // Юрист. - М.: Арбитражный и гражданский процесс, 2014, № 3// СПС КонсультантПлюс.

6. Клеандров М. И. Объединение Верховного и Высшего Арбитражного Судов Российской Федерации и конфигурация судейского сообщества. М.: Журнал российского права, 2013. № 9. С. 52 – 60.

7. Алёнов М. А., Внедрение в Казахстане электронного правосудия: нормативная основа и перспективы // Университет КАЗГЮУ. - Астана: Право и государство, 2013. № 3 (60). С. 71-73.

8. Зорькин В. Д. Буква и дух Конституции // Российская газета. - М.: Российская газета, 2018. № 7689 (226) // СПС КонсультантПлюс.

9. Смолин А. С. Кадровая политика: прозрачно и объективно // Зан Медиа. - Астана: Юридическая газета, 2016. № 130. С. 5.

List of references

1. Zhuikov V., Borisov E., Golovko L., Bonner A., Yarkov V., Afanasyev S., Pashin S., Patsatsiya M., T. Yu., Smolnikov D. Reform of the judicial system in Russia: new stage // Law. - М.: Law, 2016, № 11 // ATP consultant.

2. Selected works. Vol. 3: Arbitration courts: Formation and development / Yakovlev, Moscow, 2013. // SPS "Consultant plus".

3. Cooper N. S., dzhagaryan, A. A. Justice: orientation to the Constitution: monograph М.: Norma, INFRA-M, 2018. P. 224.

4. Sherstyuk V. M. Reorganization of the judicial system-and what next? // Law. - Moscow: Law, 2011. No. 3. S. 101 – 107.

5. Borisova E. to the question of reorganization of the judicial system of the Russian Federation // Jurist. - М.: Arbitration and civil procedure, 2014, № 3 // ATP consultant.

6. Kleandrov M. I. Association of the Supreme and Supreme Arbitration Courts of the Russian Federation and the configuration of the judicial community. М.: Journal of Russian law, 2013. No. 9. P. 52 – 60.

7. Alenov M. A., Implementation of e-justice: legal basis and perspectives // University of KAZGUU University. - Astana: Law and state, 2013. № 3 (60). Pp. 71-73.

8. Zorkin V. D. Letter and spirit of the Constitution // Rossiyskaya Gazeta. - Moscow: Russian newspaper, 2018. No. 7689 (226) // ATP consultant.

9. Smolin A. S. Personnel policy: transparent and objective // Zan Media. - Astana: Law newspaper, 2016. No. 130. P.5.

УДК 340.11

Аминов Илья Исакович,
доцент кафедры гражданского права и процесса ЧОУ ВО
«Московский университет имени С.Ю. Витте»;
доцент кафедры юридических дисциплин
ЧОУ ВО «Еврейский университет»;
к.ю.н., к.психол.н., доцент

**ПРАВОВЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ АКАДЕМИКА С.З. ЗИМАНОВА НА
СИСТЕМАТИЗАЦИЮ ОБЫЧАЕВ КОРЕННЫХ НАРОДОВ ЗАКАСПИЯ**

**АКАДЕМИК С. З. ЗИМАНОВТЫҢ КАСПИЙ ЖАНЫНДАҒЫ БАЙЫРҒЫ
ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫН ЖҮЙЕЛЕУГЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ
КӨЗҚАРАСТАРЫ**

**LEGAL VIEWS OF ACADEMICIAN S. Z. ZIMANOV ON THE SYSTEMATIZATION OF
CUSTOMS OF THE INDIGENOUS PEOPLES OF TRANSCASPIA**

Аннотация:Анализируется вклад академика С.З. Зиманова в исследование систематизации правовых обычаев коренных народов Закаспийской области Российской империи;в осмысление данного процесса с позиции сохранения правового плюрализма и мультикультурности среди народов в настоящее время.

Ключевые слова:Российская империя, Закаспийская область, систематизация, правовой обычай, народный суд.

Abstract:the article analyzes the contribution of Academician S. Z. Zimanov to the study of the systematization of the legal customs of the indigenous peoples of the Transcaspian region; the understanding of this process from the point of view of preserving legal pluralism and multiculturalism at the present time..

Keywords:Russian Empire, Transcaspian region, systematization, legal custom, people's court.

Российская Федерация и Республика Казахстан в настоящее время объединяют немало этносов и этнических групп с различными культурами, традициями и обычаями. Такое положение объективно диктует необходимость бережного отношения к этническим факторам, когда не ассимиляция, а стремление сохранить и развить национальный потенциал разных народов становится гарантом демократичности, общенационального единства и территориальной целостности этих государств.

Данные обстоятельства диктуют необходимость объективного осмысления исторических уроков взаимодействия обычного права с государственно-правовой реальностью, ярким примером которого может служить становление и развитие Закаспийской области в составе Российской империи (1881–1917). Именно здесь, по оценке академика С.З. Зиманова, сложилась разветвленная система правового регулирования общественных отношений, сочетавшая в себе российское законодательство (общее имперское и специальное), правовые обычаи кочевого населения (*адат*) и религиозное право суннитского толка (*шариат*). При этом нормы юридических обычаев (*адатов*) на территории этого региона действовали в значительном объеме. И если в первые годы своего правления русская администрация не придавала особого значения этим нормам, то позже, в самом начале 90-х гг. XIX столетия испытала потребность в их изучении, корректировке и систематизации. [1].

Незнание имперскими чиновниками обычного права главным образом из-за отсутствия сборника адатных норм создавали трудности в работе администрации по руководству деятельностью «народных судов». К тому же, согласно установленным правилам, уездным начальникам и приставам, как председателям народных судов, вменялось в обязанность не только руководить судебным процессом, но и представлять начальнику Области свои заключения по делам, если приговоры судов были неокончательными или на приговоры имелись жалобы.

Отсутствие сборника адата создавало сложности также в работе областной комиссии по судной части. За неимением такого сборника комиссия не редко руководствовалась общеимперским законодательством, что приводило к серьезным ошибкам, нареканиям и недовольству. Важность в систематизации адатных норм значительно усилилась в связи с мероприятиями по административно-судебному устройству, начатыми в начале 90-х гг. XIX в.; приспособлению адата к интересам геополитики России; снятию противоречий в российско-туркменских и российско-казахских отношениях.

В целях изучения и систематизации адатных норм в 1890–1891 гг. администрацией Закаспия созывались съезды представителей коренных народов и начальников уездов, на которые приглашались старшины родов, направлялись письменные запросы на имя знатоков местных обычаев. Данное исследование носило

пролонгированный характер: полученные сведения проверялись в разных уездах и приставствах, в разных аулах, в течение нескольких лет. При систематизации норм изымалось все нецелесообразное, смягчалось все жестокое.

Подобный опыт, исходя из анализа исследований академика С.З. Зиманова, был присущ и другим окраинам, присоединенным к Российской империи. [1]. Подготовленные «своды» представлялись «местным управлениям» на утверждение, отпечатывались на русском и языках коренных народов и далее представлялись в Правительствующий Сенат. Содержание подобных сводов оставалось неизменным вплоть до принятия решения о необходимости внесения изменений, как со стороны самих инородцев, так и закаспийской администрации. «Традиционные кодексы» имели юридическую силу не только в инородческой среде, но и в государственных учреждениях по делам инородцев. Применение норм общероссийского закона следовало только в случаях, когда местный закон этих норм не предусматривал.

Историческими источниками по обычному праву и народному судопроизводству закаспийских казахов и туркмен стали сборники документов, отражавшие деятельность этих судов. Сгруппировав все дела, рассмотренные судебными съездами, областная администрация полагала, что она, во-первых, извлечет принципы для разрешения однородных адатных дел; во-вторых, поможет работе по сбору материалов для составления кодекса адатов; в-третьих, придаст традиционной правовой культуре коренных национальностей Закаспия официальную санкцию российских органов государственной власти. [2].

Изданный по приказу начальника Области в 1898 г. сборник включил судебные акты деятельности съезда с 1894 по 1897 годы. За эти 4 года съездом было рассмотрено около 400 дел, поступивших из трех уездов Области. Таким образом, сборник осветил особенности правосознания и судопроизводства не только мангышлакских казахов, но и основных туркменских племен.

В 1903 г. был издан сборник решений за период работы съезда с 1898 по 1902 г. В дальнейшем эта работа была приостановлена и лишь в 1910 г. закаспийская администрация издала еще шесть сборников решений Чрезвычайного съезда с 1903 по 1908 гг. включительно. Несмотря на то, что издать кодекса национальных адатов так и не удалось, эти сборники стали использоваться в живой практике народных судов, отразив изменения в правовой системе Закаспия.

Из сборников решений Чрезвычайного съезда народных судей Закаспийской области, как и из других источников видно, что на обычное правобыло оказано существенное воздействие со стороны общеимперского и специального законодательства. Это влияние коснулось главным образом ограничений основанных на адате уголовных норм, противоречащих российской правовой культуре; санкционирования наиболее приемлемых из них с позиции российского законодателя. Запрещение организованного разбоя (*аламана*), продажи в рабство, кровной мести; отмена таких жестоких мер наказания, как истязание, саморасправы, самосуда над преступником, унификация правил судопроизводства, отнесение наиболее тяжких преступлений к подсудности судов общей юрисдикции, в известной степени способствовали формированию отношения к преступлению и наказанию за него, как к явлению, зависевшего не от воли рода (племени), а от воли всего общества (государства). [3]. То же можно сказать и о наказаниях за менее опасные преступления, подсудных обновленным народным судам по обычному праву коренных народов Области. При этом наказания в виде штрафа, то есть акцент на частный интерес (имущественную компенсацию), к которым чаще всего приговаривали суды родовых старейшин соплеменников до присоединения края к России, не были гуманнее, чем приговоры их правопреемников – народных судов Закаспийской области. Как отмечают некоторые исследователи, взамен штрафа (*хун*) по обоюдному соглашению, например, у туркмен могла быть произведена выдача одной или двух девушек,

оцениваемых в 50–100 туманов соответственно. [5]. Здесь следует вспомнить также обычай «захвата» – самоуправного, насильственного отчуждения имущества виновника преступления. [6].

Наиболее общими чертами народного правосудия после проведения мероприятий по административно-судебному устройству Закаспийской области, исходя из анализа сборников решений Чрезвычайных съездов народных судей, стали: 1) коллегиальность всех судебных инстанций (выбранный населением судья не имел права единоличного решения, он являлся лишь членом коллегии), переменность судейского состава, гласность и публичность; 2) безвозмездность труда судьи (за исполнение своих обязанностей судьи не имели официального вознаграждения); 3) оперативность в принятии судебных решений (поощрение русской администрацией принятия присяги тяжущимися сторонами в целях скорейшего окончания сложных и запутанных дел); 4) подчиненность русской администрации (приставы и уездные начальники не только надзирали, но фактически руководили ходом судебного разбирательства, в целях лишения народных судов возможности оставлять общественно опасные деяния безнаказанными; 5) превращение чрезвычайных съездов народных судей в законодательный орган, вводящий новые нормы в виде судебных прецедентов, письменных постановлений, как более справедливых, человеческих, цивилизованных, хотя и не всегда согласованных с адатом.

Таким образом, попытки систематизировать обычное право коренных народов Закаспия создавали предпосылки для национальной консолидации среди казахов и туркмен. Этот процесс ускорился на основе влияния развитых российских государственных структур и институтов, уже состоявшейся имперской правовой системы. При этом систематизацией адата закладывалось основание будущей национальной, а с учетом локализации религиозных норм – светской государственности современных независимых Республик Туркменистана и Казахстана.

Данный исторический опыт дает реальные возможности для поддержания и укрепления между народами этих государств и России новых, взаимовыгодных межгосударственных (российско-казахстанских, российско-туркменистанских) и межнациональных отношений.

Список использованной литературы

1. Зиманов С.З. От освободительных идей к советской государственности в Бухаре и Хиве / С. Зиманов. Алма-Ата: Наука, 1976. С. 45–47.
2. Степной закон. Обычное право казахов, киргизов и туркмен. Составитель, автор вступительной статьи, комментариев и глоссария А.А. Никишенков / Под. ред. Ю.И. Семенова. М.: Старый сад, 2000. С. 8.
3. Хайтлийев А. Уголовное обычное право туркмен / Под ред. П.Ф. Повелицыной. Ашхабад: «Ылым», 1986. – С. 80–81.
4. Зиманов С.З. Политический строй Казахстана конца XVIII и первой половины XIX веков. Алма-Ата: Изд-во Акад. наук КазССР, 1960. – 296 с.
5. Давлетшин А.Г. А. Народный суд в Закаспийской области // Закаспийское обозрение, 1902, № 151. С. 23.
6. Ломакин А. Обычное право туркмен. (Адат). Репринт с издания 1897 г. ЕЕ Медиа, 2015 С. 62–63.

Ибраева Алуа Саламатовна
доктор юридических наук, профессор
Казахского национального университета имени аль-Фараби
Ibraeva_tgp@mail.ru

ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПЦИИ ИЗУЧЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ТРУДАХ САЛЫКА ЗИМАНОВА

**THE MAIN CONCEPTS OF THE STUDY OF LEGAL CULTURE IN THE WORKS
OF SALYK ZIMANOV**

**САЛЫҚЗИМАНОВТЫҢҒЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІЗЕРТТЕ
УДІҢНЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ**

Аннотация: Академик СалыкЗиманов – выдающийся ученый-гуманист. Вся его яркая жизнь была посвящена своему Отечеству - Казахстану, а также развитию и юридического образования.

Ключевые слова: Академик СалыкЗиманов, юридическая наука, основные концепции, правовая культура, юридическое образование, правоохранительные органы, государственные управления.

Аннотация: Академик Салық Зиманов-көрнекті гуманист ғалым. Оның бүкіл жарқын өмірі өз Отаны - Қазақстанға, сондай-ақ құқықтық білімнің дамуына арналды.

Түйінді сөздер: Академик Салық Зиманов, заң ғылымы, негізгі ұғымдар, құқықтық мәдениет, заң білімі, құқық қорғау органдары, мемлекеттік басқару.

Abstract: Academician SalykZimanov is an outstanding humanist scientist. All his bright life was devoted to his Fatherland - Kazakhstan, as well as to the development and legal education.

Keywords: Academician Salyk Zimanov, legal science, basic concepts, legal culture, legal education, law enforcement agencies, state administrations.

Сегодня многие идеи, высказанные им в своих научных фундаментальных трудах нашли воплощение в положениях Конституции, конституционных законах и законах Республики Казахстан. Особенно это касается признания уникальности жизни человека, признания приоритета естественных прав человека, признание верховенства закона, признание уникальности степного права «Жаргы».

Академика СалыкЗиманова можно по праву назвать патриархом юридической науки и юридического образования Казахстана. Так, он является автором более 200 научных статей, более 20 монографий по истории государства и права, из них более 15 работ написано им единолично. Научное наследие академика Зиманова С.З. трудно переоценить. В настоящее время все зарубежные исследователи правовых норм в кочевом обществе в первую очередь обращаются к трудам академика СалыкЗиманова.

В 1958-1965 годах академиком СалыкЗимановым были опубликованы монографии, которые стали по праву считаться научным открытием в области общественных наук. Это такие труды как «Общественный строй казахов первой половины XIX века» (1958 г.), а также «Политический строй Казахстана первой половины XIX века и Букеевское ханство». Одним из главных достижений академика З. Зиманова в области истории государства и права стала идея о том, что в качестве определяющего фактора развития государства и права, наряду с экономикой,

необходимо рассматривать особенности духовной культуры. Это касается развития кочевых народов, и, в частности, степного права казахского народа «Жаргы».

В 2009 году было опубликовано полное десяти томное собрание сочинений академика Зиманова. Одним из самых известных научных трудов является монография «Казахский суд биев – уникальная судебная система», изданное на казахском, русском и английском языках в 2008 году. Данный труд квалифицируется научным сообществом как научное открытие мирового уровня.

Академик Зиманов С.З. понимал право как инструмент достижения общего блага, согласия, примирения. Он полагал, что главной идеей права должно быть понятие справедливости. Отметим, что используя *материалистический метод* мы изучаем развитие государства и права в зависимости от экономических условий, от производственных отношений.

Академик Зиманов С.З. полагал, что эту зависимость нельзя абсолютизировать, поскольку в истории человеческой цивилизации существовали развитые государства и права при неразвитой системе производственных отношений. В своей монографии "Общественный строй казахов первой половины XIX века" он пишет: "Нельзя делать категоричный вывод о том, что земледельческие общества по уровню своего развития всегда стоят выше, чем скотоводческие, и было бы серьезной ошибкой объяснять отсталость того или иного общества только характером форм общественного производства, тем более выводить эту отсталость непосредственно из них. То, что земледелие является более прогрессивной формой производства, чем скотоводство относится в первую очередь к сфере хозяйствования, но отнюдь не к сфере и характеру отношений между людьми"[1].

Характеризуя уникальность правовой культуры казахов С.Зиманов отмечает, что "казахское право, основными источниками которого были обычно -нормативная система и культурные традиции Великой степи, проявляло на протяжении многих веков удивительную жизнеспособность и стойкость в условиях прямого и косвенного засилья чужестранных государств, мощного влияния их идеологий. Они силою и увещаниями навязывали казахскому обществу свои режимы, угодные им порядки. Казахское общество, несмотря на понесенные им огромные жертвы, все - таки заметно менялось, но наиболее стойкими и жизнеспособными оказались его вековая правовая культура и язык.

Завидная живучесть Казахского права в его изначальной, древней форме наперекор всем изменениям и революциям, пронесшимся на степном пространстве Казахстана, объясняется тем, что в его основе и самой культуре, в его нормативной системе лежали народность и вольная, естественная свобода человека, то есть такие нравственные идеалы и принципы, которые созвучны вечным стремлением человека и человечества. Это было одной из фундаментальных причин того, что Казахское право оказалось сильнее мечей узурпаторов и их режимов"[2]. Таким образом, при рассмотрении государства и права мы должны учитывать в качестве определяющего фактора не только развитие экономики и экономических отношений, но и особенности духовной культуры тех или народов.

Эта идея Зиманова С.З. может быть оценена как научное открытие. Именно эта идея отражает особенности казахского права.

Академик СалыкЗиманов стоял у истоков юридического образования нашей страны. В отношении СалыкЗимановича применим термин «первый». Так, СалыкЗиманович был первым казахом, защитившим диссертацию на степень доктора юридических наук в 1961 г. в Москве. Ему тогда было 40 лет.

В 1967 г. СалыкЗиманович был избран академиком Национальной Академии Наук Казахской ССР в области юриспруденции. Он стал первым казахским юристом - академиком в этой сфере.

В 1955г. был образован юридический факультет Казахского государственного

университета имени С.М. Кирова (ныне КазНУ им. Аль-Фараби). Первым деканом стал СалыкЗимановичЗиманов.

СалыкЗимановичЗиманов является создателем и первым директором Института философии и права Академии наук Казахской ССР в течении 11 лет (1958-1969 гг.).

В 1950-х годах Зиманов С.З. отправил в Москву 12 молодых ученых для завершения кандидатских диссертаций, преимущественно казахов. Такое решение позволило создать национальный кадровый состав для развития юридического образования и юридической науки. После защиты кандидатских диссертаций в Москве молодые ученые вернулись и стали ведущими профессорами в КазГУ им. Кирова и ведущими научными сотрудниками Института философии и права Национальной Академии наук Казахской ССР. Например, к.ю.н., профессор Абдуллина З.К. многие годы вела занятия на юридическом факультете КазГУ им. С. Кирова.

После образования суверенного Казахстана академик Зиманов СалыкЗиманович был избран депутатом Верховного Совета XII и XIII созывов.

Как депутат Парламента Зиманов С.З. принимал активное участие в подготовке проекта Декларации о государственном суверенитете Казахской ССР (25 октября 1990 г.); проекта Конституционного закона «О государственной независимости РК» (16 декабря 1991 г.); проекта первой Конституции суверенного Казахстана (28 января 1993 г.).

Отметим особый вклад академика Зиманова С.З. в развитие юридического образования. На протяжении 70 лет в Казахстане было два вуза, готовивших юристов. Это Казахский государственный университет имени С.М. Кирова (ныне КазНУ им. Аль-Фараби) и Карагандинский государственный университет им. Е. Букетова. На протяжении многих лет академик Зиманов С.З. вел занятия на юридическом факультете КазНУ им. Аль-Фараби. Его учебный курс по предмету «Проблемы теории государства и права» был самым сложным и вместе с тем самым интересным, проводившимся на выпускном курсе в КазНУ им. Аль-Фараби.

Зиманов С.З. понимал, что только через подготовку юристов высшей квалификации возможно кардинальное изменение правового климата и правовой системы РК. В первые годы независимости академик С.З. Зиманов создал Академический юридический институт «Парасат». Данный институт занимался подготовкой юристов для нефтегазового сектора.

Традиционно юридическое образование было ориентировано на подготовку специалистов в основном для правоохранительных органов и системы государственного управления. Так продолжалось в течение много лет. Идея академика Зиманова С.З. заключалась в том, чтобы готовить будущих юристов для производства, для экономики, для нефтяного сектора.

При этом Зиманов С.З. подчёркивал необходимость междисциплинарного подхода к обучению юристов высшей квалификации. Эти идеи сегодня получили широкое применение для системы высшего юридического образования.

Отметим следующие идеи академика Зиманова С.З. относительно юридического образования.

В первую очередь необходимо обращать внимание на нравственные качества будущих юристов. Во-вторых, подготовка юристов нового поколения должна состоять из четырех основных, тесно связанных между собой частей: «специализация», «экономизация», «компьютеризация», «лингвизация». В-третьих, большое внимание необходимо уделять индивидуальной подготовке и освоению традиционных ценностей культуры и морали казахского народа. В-четвертых, выпускники юридических вузов должны уметь пользоваться, а в дальнейшем внедрять определенные информационные и коммуникативные возможности компьютеров в деятельность судебно-следственных, правоохранительных, правозащитных и экспертно-правовых органов.

Академик Салык Зиманов подчёркивал, что необходимо совершенствование юридического образования, необходим отход от системы, когда будущие юристы только получают правовые знания, 2 необходимо изучать не законы, а «живое» право в виде правовой практики, в виде моделей правового поведения, необходимо изучение естественных и человеческих основ права. Эти усилят имидж закона и законности.

Эти идеи сегодня активно внедряются в систему юридического образования Казахского национального университета им. Аль-Фараби.

Приведем в заключение слова академика Зиманова С.З. о юристах XXI века. Так, академик Зиманов С.З. полагал, что юрист XXI века – это в первую очередь гражданин – личность, именно в правовой сфере. Для будущих юристов важно не знание конкретных правовых норм, отдельных статей, законов или кодексов. Необходимо уметь разбираться в основах тенденциях развития права, знать общие мотивы, обладать развитым правовым сознанием и высокой правовой культурой. И самое главное, в своих правовых действиях придерживаться принципов справедливости, законности, равенства и свободы.

Список использованной литературы

1. Зиманов С. Общественный строй казахов первой половины XIX века. – Алма-Ата: Наука – 1958. – С. 27.
2. См.: Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Древний мир права казахов. Алматы. ЖетыЖаргы. 2001. С. 38.

УДК 330.82

Либерман Татьяна Ивановна

*Российская академия народного хозяйства и государственной службы
при Президенте Российской Федерации, Липецкий филиал
Г.Липецк, Российская Федерация
К.э.н., доцент, доцент кафедры «Экономика и финансы»*

МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВА РАЗВИТИЯ И ЕЁ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В ТРУДАХ СОВРЕМЕННЫХ УЧЕНЫХ

ДАМУ МЕМЛЕКЕТІНІҢ МОДЕЛІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗІРГІ ҒАЛЫМДАРДЫҢ
ЕҢБЕКТЕРІНДЕ ТҮСІНДІРУ

THE MODEL OF THE STATE OF DEVELOPMENT AND ITS INTERPRETATION IN
THE WORKS OF MODERN SCIENTISTS

Аннотация: в статье рассмотрены основные характеристики модели государства развития и ее разновидности. Представлены идеи современных школ экономической науки и взгляды современных ученых на модель управления государством. Проанализирован опыт построения государств, на основе которого обосновывается необходимость государственного регулирования экономических процессов.

Ключевые слова: модель государства развития, неолиберализм, неоклассицизм, патерналистские сферы, провалы рынка

Аннотация: Мақалада даму мемлекетінің моделінің негізгі сипаттамалары және оның түрлері қарастырылған. Экономикалық ғылымның қазіргі заманғы мектептерінің идеялары мен қазіргі ғалымдардың мемлекетті басқару моделіне көз қарастары

ұсынылған. Мемлекеттерді құру тәжірибесі талданады, оның негізінде экономикалық процестерді мемлекеттік реттеу қажеттілігі негізделеді.

Түйіндісөздер: даму мемлекетінің моделі, неолиберализм, неоклассицизм, патерналистік салалар, нарықтың сәтсіздігі

Abstract: the article considers the main characteristics of the model of the state of development and its varieties. The ideas of modern schools of economic science and the views of modern scientists on the model of state management are presented. The experience of building states is analyzed, on the basis of which the necessity of state regulation of economic processes is justified.

Keywords: model of the state of development, neoliberalism, neoclassicism, paternalistic spheres, market failures

Современный мир существует в условиях углубляющихся противоречий. С одной стороны, кардинальные изменения в технологиях и научно-технический прогресс, с другой стороны, проблемы геополитики, экономическое неравенство населения, кризис политических элит.

В связи с этим требуется переосмысление роли государства как внутри страны, так в международных отношениях.

Трактовка термина «государство» не всегда полно отражает современные функции государства. Зачастую смысл сводится к действиям правительства в отношении народа и населения. Такую точку зрения высказывает Ф.Хайек.

Традиционное понимание сущности государства сводится к политической форме организации жизни общества.

Сходное понимание можем найти у Э.Гидденса в 2005 году. Э.Гидденс так характеризует государство как «политический аппарат, который управляет территорией, власть которого закреплена законом и возможностью использовать силу».

Е.Н. Трубецкой определяет признаки государства:

- власть, обладающая признаками самостоятельности и исключительности;
- совокупность лиц, подчиненных этой власти;
- наличие территории.

В условиях мировой глобализации, уменьшения степени экономической свободы национальных правительств стали преобладать унифицированные нормы правового регулирования и установилось главенство норм международного права над национальным.

Меняется понимание сущности современного государства. Современное государство только как политической формы управления утрачивает свое значение в связи с расширением функций государства, возрастает экономическая роль государства, термин «государство» приобретает экономическое содержание.

Еще один важный аспект сущности современного государства - наличие центрального правительства и местного самоуправления. В странах постсоветского пространства такое разделение на ветви власти достаточно формально в отличие от европейских государств, где управление начинается с муниципалитетов, земли наделены правом избирать собственные правительства и обладают определенной долей самостоятельности относительно центрального правительства.

Мнения современных ученых о сущности государства зачастую противоположны. В соответствии с неолиберальными взглядами любая политическая форма управления препятствует экономическим процессам. Ноам Хомский (в 2012г.) характеризует основную идею либерализма так, что «классический либерализм заключается в оппозиции ко всем формам государственного вмешательства в личную и социальную жизнь...». Часто такие либеральные мысли поддерживаются политиками и обосновываются современными учеными. Ошибочность данной теории в том что, с

одной стороны, либералы поддерживают спонтанный рост государства, с другой стороны, результат такого роста, увеличивающееся влияние государственных структур на общество, они считают негативным.

Современные ученые неоклассического направления науки (Карл Поппер, 1992) считают, что «для защиты свободы необходимо, чтобы политика экономической свободы была заменена плановым вмешательством государства».

Несостоятельность неолиберальных идей доказывает отрицательный опыт либеральных реформ (Россия 90-е гг. XX века). Вместе с тем распространение «*модели государства развития*» в мире, в том числе на постсоветском пространстве, подтверждает концепцию государственного вмешательства.

В трудах Ф. Блока в соответствии со сложившимися представлениями о роли государства рассмотрены интерпретации патерналистской модели:

- государство экономических благ;
- государство макроэкономической стабилизации;
- государство социальных прав;
- социалистическое государство;
- государство развития. (Ф. Блок, 2004).

Начиная с середины XX века начинает формироваться модель государства развития (новая модель патерналистского государства) как результат модернизации в новых индустриальных странах Дальнего Востока и Юго-Восточной Азии, в последние годы в Азербайджане, Казахстане, Узбекистане, в странах БРИКС.

Термин «*государство развития*» предложен Чарлмсом Джонсоном, в соответствии с которым утверждается крушение рынка и оправдывается необходимость руководства рынком со стороны государства.

Российские ученые РАН... характеризуют новую модель «государственный капитализм азиатского образца» и выделяют несколько характерных черт:

- *политическая стабильность*, которая обеспечивается благодаря просвещенной власти, постепенной демократизации, преемственности общего курса;
- *утверждению национальной идеи*, сочетающей стремление к переменам и использование внешних ресурсов для национальных интересов;
- *экономический динамизм* на основе сочетания рынка с государственным регулированием и стимулированием крупных промышленных предприятий. Частный капитал встроен в планы развития и лоялен государству, доступные кредиты для производств превышают объемы потребительских кредитов.

Можно добавить еще несколько черт:

- выборочное заимствование успешного зарубежного опыта,
- синтез собственных достижений и чужих,
- лимитированная открытость,
- модернизация, обновление преимущественно за счет растущего собственного потенциала,
- успешное преодоление кризисных явлений,
- повышенная доля накопления и промышленности в ВВП по сравнению со средними мировыми показателями.

Одна из характерных черт: выборочное и, поэтому результативное, привлечение инвестиций. Капиталы, направляемые преимущественно в реальный сектор экономики, «склонны прилипать к местной экономике» и не покидать ее в случае колебаний рыночной конъюнктуры, в отличие от мобильных средств спекулятивных капиталов.

Уместно вспомнить утверждение А. Салицкого о том, что в развивающихся, неокрепших экономиках «не стоит делать ставку на финансовых рынках, а развивать их вслед за нормальным кредитованием народного хозяйства».

Опыт азиатских стран по использованию модели государства развития актуален

и для западных стран, где модель регулирующего государства исчерпывает свои возможности, и для России, где попытки либеральных реформ потерпели неудачи.

Модель государства развития предполагает достижение экономического роста, благоприятно изменяющего жизнь страны, через вмешательство государства в рыночные отношения, стимулирование производственных процессов. Государство развития осуществляет расходы на инфраструктурное строительство, тем самым привлекая инвесторов, способствует заимствованию передовых технологий, привлечению иностранных специалистов, формирует систему образования и воспитания, нацеленную на восприятие инновационного технического знания, обеспечивает синергетическое взаимодействие науки и предприятий.

Элементы государства развития складываются в процессе поиска эффективных механизмов управления. Европейская модель государства развития пока не сформирована и находится на переходном этапе. К ней применимы такие термины как, сильное государство, клиентоориентированное государство, сервисное государство, эффективное государство.

В большинстве государств патерналистские сферы (культура, образование, здравоохранение) переведены на рыночные принципы функционирования. Эффективность рыночных механизмов регулирования образования ставится под сомнения многими учеными (хотя результаты пока не наблюдаются). А распространение в мире нового вируса, неразвитость первичного звена медицины, потребность в которой испытывает население каждой страны, показало необходимость изменения рыночных принципов финансирования здравоохранения, устранения так называемых «провалов рынка».

Сегодня от государства требуется способность прогнозировать патерналистские и управленческие провалы рынка, понимать необходимость привлечения научного и экспертного сообщества, организовывать интеллектуальное проектирование и производство. Государство призвано администрировать процесс, стать политическим менеджером концептов и проектов, так как политическая власть способна сделать мотивированный и обоснованный выборна основе разработки и принятия стратегических решений.

В современном мире формируется *новая разновидность государства развития*, называемая *модель государства плеймейкер*. А государство из субъекта политической воли, администратора процесса становится плеймейкером, от качества мышления и мастерства которого зависят результаты «игры».

Таким образом, современное представление о сущности государства не сводится только к политическому устройству, а утверждается повышение экономической роли государства в связи с неэффективностью рынка в отношении патерналистских сфер экономики, в связи с наличием провалов рынка в распределении ресурсов на производство общественных экономических благ.

Список использованной литературы

1. Воейков М.И., Городецкий А.Е., Гринберг Р.С. Экономическая природа государства: новый ракурс: Научный доклад. М.: Институт экономики РАН, 2018. 54с.
2. Роик В.Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и современный выбор России/ Государственная власть и местное самоуправление. 2006. №10. С. 27
3. Рубинштейн А.Я. Теория опекаемых благ и патернализм в экономических теориях: общее и особенное. М.: Институт экономики РАН, 2015.
4. Стиглиц Дж. Экономика государственного сектора. М.: Изд-во МГУ, ИНФРА-М, 1997.
5. Шумских Т.И. Влияние механизма бюджетного федерализма на решение региональных проблем: Диссер. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук. Липецк, 2003.

Бурашов Шоқан Уалиханұлы
*Докторант ОП «Правоведение»
Международный казахско-турецкий
университет имени Ходжа Ахмет Ясави
г.Туркестан, Республика Казахстан
Научный руководитель: к.ю.н., доцент
К.Битемиров*

**ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО
ЗАЩИТЕ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ
ТҰТЫНУШЫЛАРДЫ ҚОРҒАУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

LEGAL ASPECTS OF REGULATING KAZAKHSTAN REPUBLIC CONSUMER
PROTECTION LEGISLATION IN EDUCATION SPHERE

Аннотация: Тұтынушылар құқығын қорғаудың қазіргі деңгейі практикалық және теориялық сипаттағы көптеген шешілмеген мәселелермен сипатталады. Тұтынушылардың қатысуымен азаматтық-құқықтық қатынастарды реттейтін қолданыстағы заңнама тұтынушыларды нарықта қорғаудың тиімділігіне кепілдік бермейді.

Түйінді сөздер: Тұтынушылардың құқықтарын қорғау, ҚР Азаматтық кодексі, респонденттер, Құқықтық қайта құрулар, моральдық зиян.

Аннотация: Современный уровень защиты прав потребителей характеризуется большим количеством нерешенных проблем как практического, так теоретического характера. Действующее законодательство, регулирующее гражданские отношения с участием потребителей, не гарантирует эффективность защиты прав потребителей на рынке.

Ключевые слова: Защита прав потребителей, Гражданский Кодекс РК, респонденты, Правовые преобразования, моральный ущерб.

Abstract. The current level of consumer protection is characterized by a large number of unresolved problems of both practical and theoretical nature. The current legislation governing civil relations with the participation of consumers does not guarantee the effectiveness of consumer protection in the market.

Keywords: Protection of consumer rights, Civil Code of the Republic of Kazakhstan, respondents, Legal transformations, moral damage.

Вопросы гражданско-правового регулирования отношений с участием потребителей в той или иной мере затрагивались многими учеными-правоведами. Отдельные аспекты обозначенной темы исследования изучались в дореволюционный и советский периоды развития нашего государства, но в силу объективных причин теоретические подходы научного осмысления проблем защиты прав потребителей в данное время значительно отличаются друг от друга.

Современный период развития правовой мысли характеризуется активной разработкой отдельных теоретических вопросов гражданско-правового регулирования отношений с участием потребителей. При этом одни из них носят исключительно

частноправовой характер, другие – публично-правовой, третьи – комплексный.

Потребительских прав граждан, явилось признание потребителя в качестве наиболее слабой (экономически и информационно) стороны в отношениях с предпринимателями-изготовителями, исполнителями и продавцами, которое выразилось в появлении сначала общих программных документов органов Европейского экономического сообщества (ЕЭС) в сфере защиты прав потребителей, а затем и нормативных актов в форме директив Совета ЕЭС [1].

Недобросовестность продавца при продаже движимых вещей, умолчание о скрытых недостатках, введение покупателя в заблуждение давали последнему право на предъявление иска о возмещении убытков: «неисполнение договора одной стороной дает другой стороне право на взыскание убытков»[2]. Спор о достоинствах проданной вещи был возможен и после принятия ее покупателем и уплаты за нее денег.

В советский период исследования в области гражданско-правового регулирования защиты прав потребителей не проводились. Основным акцентом юридического внимания был направлен на уголовно-правовую и административно-правовую стороны обеспечения прав советских покупателей [3].

В настоящее время конструкция «защита прав потребителей», «институт защиты прав потребителей» активно используются в цивилистической доктрине, однако четкого представления о ее внутреннем содержании так и не получено. По моему мнению, это обусловлено следующими причинами: во-первых, регулирование защиты прав потребителей осуществляется не только нормами регулятивного законодательства, но и охранительного, что влияет на исходную точку формирования научного представления; во-вторых, в цивилистической доктрине отсутствует единство мнений в отношении понимания «защиты прав потребителей» как правового понятия [4].

Защита прав потребителей – это совокупность правовых средств, направленных на восстановление и (или) компенсацию нарушенных прав потребителей; система мер (средств), направленных на применение к правонарушителю принуждения. Защиту прав потребителей рассматривают как совокупность разнородных социальных механизмов, призванных помочь потребителю в ситуациях, когда контакт с профессионалом или предпринимателем чреват для него особыми опасностями, как направление обеспечения государством публичных интересов в сфере предпринимательской деятельности.

Защита прав потребителей как общеправовая категория нуждается в более широкой трактовке. Защита прав потребителей – это многозначное, межотраслевое понятие, прочно вошедшее не только в юридическую терминологию, но и в политико-социальный лексикон. В юридической науке категория «защита прав потребителей» используется в различных отраслях права: гражданском, конституционном, уголовном, экологическом, административном, жилищном и др [5]. Законодатель широко употребляет оборот «защита прав потребителей» в нормативных правовых актах как указание на сферу действия, цели принятия. Целевые и стратегические программы развития нашего государства ставят защиту прав потребителей на уровень национального приоритета [6]. По моему мнению, защита прав потребителей в широком смысле представляет собой сочетание публично-правовых, общественных и частноправовых механизмов, используемых для достижения оптимального уровня эффективной защиты прав граждан на рынке товаров и услуг, предназначенных для обеспечения интересов общества и государства, имеющих своей целью создание благоприятной среды для удовлетворения субъектами права своих потребностей [7].

Защита прав потребителей как явление, как неотъемлемый элемент развития общества, является объектом пристального внимания со стороны современных ученых-цивилистов. Но, следует отметить, что результаты научных дискуссий, проводимых еще в дореволюционный период, способствовали развитию законодательных норм в

области защиты прав и законных интересов участников имущественного оборота [8].

Теоретический интерес к проблемам гражданско-правовой защиты прав потребителей возрос к началу 1980-х гг., когда советские ученые впервые заговорили о необходимости принятия специального закона, регламентирующего взаимоотношения производителя и потребителя. С нашей точки зрения, советская доктрина заслуживает пристального внимания по следующим основаниям [9].

Современные исследования защиты прав потребителей зарубежных авторов основаны на гармонизации европейского законодательства о защите прав потребителей и усилении правовой защиты прав граждан на рынке товаров и услуг. Таким образом, несмотря на то, что проблемы защиты прав потребителей вызывают повышенный интерес у исследователей, тем не менее, до настоящего времени комплексного и всестороннего исследования проблем гражданско-правового регулирования защиты прав потребителей в Казахстане и в теоретико-прикладном разрезе за последние двадцать лет не проводилось. Вышеуказанные обстоятельства, отсутствие современных теоретико-прикладных работ в области охраны прав потребителей в области оказании образовательных услуг, а также активная модернизация гражданского законодательства, обуславливают необходимость проведения настоящего диссертационного исследования, основанного на достижениях теории казахстанского гражданского права и правоприменительной.

В ГК Республики Казахстан в статье 683 «Договор возмездного оказания услуг» сказано, что «по договору возмездного оказания услуг исполнитель обязуется по заданию заказчика оказать услуги (совершить определенные действия или осуществить определенную деятельность), а заказчик обязуется оплатить эти услуги». Данная норма распространяется на услуги по обучению [10].

Закон Республики Казахстан «Об образовании» содержит правовое понятие образовательная услуга, но опять в качестве основных понятий не раскрывается. Статья 8 «Государственные гарантии в области образования» Закона РК гласит: «Право на образование обеспечивается государством путем развития системы образования, совершенствования правовой основы ее функционирования и создания необходимых социально-экономических условий для получения образования в соответствии с Конституцией Республики Казахстан» [11].

Об результатах социального опроса касательно защищенности прав потребителей в Казахстане. Согласно социальному исследованию, 87% опрошенных подтверждают факт нарушения их прав и законных интересов как потребителей, при этом у 29% права были нарушены более 7 раз в год [11].

В то же время, современный уровень защиты прав потребителей характеризуется большим количеством нерешенных проблем как практического, так теоретического характера. Действующее законодательство, регулирующее гражданские отношения с участием потребителей, не гарантирует эффективность защиты прав потребителей на рынке товаров и услуг. В первую очередь, это касается наличия проблем в науке гражданского права и, как следствие, пробелов в законодательстве о защите прав потребителей, существенно влияющих на уровень защиты прав граждан.

Исходя из практик по этому направлению, несмотря на более чем двадцатилетнюю практику применения законодательства о защите прав потребителей и накопленный теоретический опыт, требуется поиск новых научных подходов к решению проблем защиты прав потребителей.

Таким образом, образовательная услуга представляет собой разновидность услуг, имеющую публичную значимость в силу ее особого объекта воздействия – знаний и умений граждан.

Список использованной литературы

1 Antonioiii L., Veneziano A. Principles of European contract law and Italian law. Kluwer

law International, 2005.

2. Berger K. P. The creeping codification of the lex mercatoria, Kluwer Law International, 1999.

3. Busch D., Schellhaas N.H. The Principles of European contract law (Part III) and Dutch law: a commentary II. Kluwer Law International, 2006.

4. Howarth R. J. Lex Mercatoria: Can General Principles of Law Govern International Commercial Contracts? // Canterbury Law Review. Vol. 10, 2004.

5. Juengcr F.K. The Lex Mercatoria and the conflict of laws // in Carbonneau T.E. (ed.), Lex Mercatoria and Arbitration: A Discussion of the New Law Merchant. Yonkers: Juris, 1998.

66. Kisfaludi A. The Influence of Harmonisation of Private Law on the Development of the Civil Law in Hungary // Juridica International, XIV, 2008.

67. Komarov A. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts: A Russian view // Uniform Law Review, 1996, № 2.

8. Kuli I. Reform of Contract Law in Estonia: Influences of Harmonization of European Private Law // Juridica International, XIV, 2008

9. Язев В.А. Договорная природа потребительских правоотношений. Вестник Томского народного института. Выпуск 11, серия 3. ISSN: 9874-5632.

10 Кодекс РК (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409

11 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2021 г.).

УДК 340

Телеукешова Анар Глеужановна

«Ұлттық және Халықаралық құқық» кафедрасының студенті

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

Дусанбаева Мәлдір Аширбековна

САЛЫҚ ЗИМАНОВ-ОТАНДЫҚ ЗАҢ ҒЫЛЫМЫНЫҢ АТАСЫ

САЛЫК ЗИМАНОВ - ОТЕЦ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНА

SALYK ZIMANOV IS THE FATHER OF NATIONAL LAW

Аннотация: Салық Зиманұлы - қоғам және мемлекет қайраткері, заңгер ғалым. Заң ғылымының докторы, профессор. Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі. Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің мемлекеттік бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының иегері, ұлт мақтаншы.

Түйінді сөздер: заң, сот, академик, ғылым, қайраткер

Аннотация: Салык Зиманович - общественный деятель, государственный деятель, юрист и ученый. Доктор юридических наук, профессор. Академик Национальной академии наук Республики Казахстан. Лауреат Государственной премии мира и духовного согласия Первого Президента Республики Казахстан, гордость нации.

Ключевые слова: закон, суд, академик, ученый, активист

Abstract: Salyk Zimanovich is a public figure, statesman, lawyer and scientist. Doctor of Law, Professor. Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Winner of the State Prize for Peace and Spiritual Accord of the First President of the Republic of Kazakhstan, the pride of the nation.

Keywords: law, court, academician, scientist, activist

Салық Зиманұлы Зиманов -академик, еңбек және соғыс ардагері, ұлтымыздың лайықты мақтанышы. Ғылымның шыңына табан ақы, маңдай терімен шығып, ел сөзін, зиялылар парасатын жеткізе білетін ағамыздың даңқы біртуар қазақ азаматының даңқы десек, қателеспейміз.

Қазақстан қоғамы үшін аса ауыр кезде туып 1921 жыл, құбылып соққан заманалар желіне қарамай нағыз ер-азаматтың намысты жолымен өсіп-жетіліп, оқып-тоқып өзімен бірге ұлтты жетелеген, Алатаудың биігіндей асқаралы деңгейге жеткізген Салық ағаның тәлімін көрген барша буын осы жетістікке «тәуба!» дегендей. Мектепті бітіре салып, қанаты қатаймай жатып-ақ мұғалім болу бала Салықтың дана Салыққа қарай бастаған алғашқы қадамы еді.

Салық Зиманов халқының сертке адал перзенті екенін Ұлы Отан соғысы жылдарында жауынгерлік өнерімен дәлелдей алды. Ол Оңтүстік Кавказ, Солтүстік Кавказ, Степной, Воронеж, 2-Украин, 2-Беларус майдандарына қатысып, соғысты Берлин түбінде аяқтады. Майданнан елге 1949 жылы маусымда оралды.

Салық Зимановтың Бүкілодақтық заң институтында жоғары білім алып, ғылым жолына түсуі 50-жылдардың басына сәйкескелді. Күн-түн демей көз майын тауысып еңбек ету, инемен ғылымның құдығын қазу ширек ғасырда С. Зимановты «қазақстандық заң ғылымының атасы» дәрежесіне шығарды. Әу баста жас ғалым Мәскеудегі КСРО ҒА Құқық институтында ғылыми – ізденушілік жұмыстарын жүргізіп, 1950 жылы «Бөкей Ордасының қоғамдық- саяси құрылысы» атты тақырыпта заң ғылымынан кандидаттық диссертация қорғады. Қазақтың саяси-құқықтық ілімдерінде бұл жұмыстың маңызды орын алатынын сол кезде де, бүгінде де ғалымдар мойындайды.

Үлкен ғылыми жолға куәлік алған жас ғалым үздіксіз ізденушілік жұмыспен айналысып, 1961 жылғы 13 қаңтарда «XVIII ғ. Соңы және XIX ғ. Алғашқы жартысындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси құрылысы» атты тақырыпта докторлық диссертация қорғады. Нәтижесінде ол заң ғылымдарының докторы дәрежесін иеленген алғашқы қазақ болып шықты. Отандық заң ғылымына қосқан қомақты үлесі үшін С. Зиманов 1967 жылы ҚазКСР ҒА академигі атағы иеленді. Мұндай атаққа ие болу заң ғылымының ең шыңын бағындырғанын, ғылыми еңбегі мемлекет пен қоғам тарапынан мүлтіксіз танылғандығын аңғартты [1].

Академик С.З. Зимановтың Қазақстанның заң ғылымына қосқан үлесі шексіз деп айтсақ, қателеспегеніміз. Ол – қазақ халқының байырғы әдет құқығын, мемлекеттік және құқықтық жүйесін зерттеп, билер мен шешендердің билік өнерін бүгінгі ұрпаққа жеткізген ғалым. Біз ғалым зерттеулеріндегі іргелі пайымдардың маңызы ерекше деп білеміз. С.З. Зиманов қазақтың әдет құқығын зерттей келе, келесідей пікір білдіреді: «Қазақ құқығы («жарғы») кең байтақ қыпшақ даласында еркіндік пен бостандық саясында, көшпелілердің дүниетанымы, өзіндік тендік, өзін-өзі басқару ұғымдарының негізінде қалыптасып, дамыды. Ру ішінде руаралық байланыстарда, сондай-ақ басқару қатынастарында шыншылдық, әділдік және адалдық сияқты моральдық құндылықтарды тәрбиелеп, бекітуге ерекше көңіл бөлінді» [2]. Бұл орайда ол қазақ құқығы әлемдегі тарихи маңызы бар құқықтық жүйелер арасында өзінің лайықты орнын иелене алады және иеленуі тиіс деген тұжырым жасайды.

С.З. Зиманов - қазақтың әдет құқығын терең зерттеген ғалымдардың топбастаушысы. «Қазақтың әдет-ғұрып заңдарына шарияттың әсері» атты еңбегінде: «Ежелден бекіген, кешегі күнге шейін жүйесін, ереже негіздерін бұзбай бізге жеткен қазақ халқының әдет-ғұрып жора-жолдарын зерттеу, оған тигізген басқа елдердің мәдениет мұраларының әсерін талдау, соның ішінде шарият әсерін тұжырымды ашу сол қазақ халқының «ескі ережелерінің» құндылығы мен маңыздылығын асыра түседі» деп ой қорытқаны есімізде [3]. Бұл еңбекте ислам дінінің Қазақстанда таралуы,

оның ұлт әдет-ғұрпына әсер ету кезеңдері, Қазақстанның Ресейге қосылғаннан кейінгі әдет-ғұрпы, дін және саясат мәселелері қарастырылған.

Ғалым қазақтың әдет құқығының тарихын зерттей келе соның ішінде, билер сотының қызметіне аса мән беріп, терең байыптаулар жүргізіп, бұл институттың маңызын ашады. Қазақтың билер сотының теңдесі жоқ институт екендігін дәлелдей келе, келесідей пікір айтады: «Бір жағынан, қоғамдық құрмет пен мәртебенің шыңында тұрған кезде «билер соты» ұғымы кез келген күрмеулі істің ақиқатын табу және сот кесімінің негізі - әділдікке қол жеткізу түсінігімен тең тұратын. Ал би-қазы атағы аталмыш идеяларды қойылған шарт ретінде емес, өз мінез-құлқының табиғи қағидасы ретінде қабылдаған адамға бұйыратын. Қазақтың билер сотын терең зерттеген ғалым бұл институттың бүгінгі сот жүйесіне үлгі етерлік тұстары көп екендігін айтады. С. Зиманов осы бағытта бірқатар ғылыми еңбектер жариялап, бүгінгі ұрпақ білмейтін билік өнеріне қатысты қазақтың мақал-мәтелдерін, әңгімелері мен оқиғаларын жүйелеп жарыққа шығарды. Билер сотына қатысты зерттеулерінің нәтижелері «Қазақтың билер соты - бірегей сот жүйесі» атты жеке еңбегінде, «Қазақтың ата заңдары» атты 10-томдық еңбегінде және өзге де жекелеген мақалаларында кеңінен қарастырылған.

Салық ағаның ғылыми еңбектерін арнайы талдап, зерттеу ұзақ уақытты және терең білімді қажет етеді. Дана ғалымның жазғандарын бір мақаланың көлемінде сипаттап шығу мүмкін емес.

Академик С. Зимановтың мемлекеттік билікке маман ретінде қатысып, заң шығарушылық қызметіне үлес қосуы да жеке зерттеуді талап етеді. Ол кеңес одағы тұсында да, Қазақстан егемен ел болғаннан кейін де мемлекеттің Конституциясы мен қолданыстағы заңдарын қабылдау және жетілдіру мақсатында көп тер төкті. Республика Жоғарғы кеңесінің депутаты, Комитет төрағасы және Жоғарғы кеңес Төралқасының мүшесі бола жүріп академик С. Зиманов ел үшін аса маңызды заңдардың жүйелі жасалып, орнықты бекітілуіне атсалысты. Ол – жаңа Конституцияның жобасына қатысты сараптама тобының жетекшісі, Конституциялық комиссияның мүшесі, Қазақ КСР мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның жобасын дайындау жөніндегі жұмыс тобының төрағасы, сонымен қатар Парламенттің бірқатар заң шығарушы комиссияларының мүшесі болған тұлға.

Еліміз егемендік алып, Қазақстан тарихының жаңа парағы ашылар тұста академик С. Зимановтың «Қазақстан ішкі ұйымдастырылуы бойынша күшті мемлекетке айналуы үшін ондаған жылдар қажет, ал президенттік билікті күшейту күттірмейтін жағдай» деген ойлары өміршендігін дәлелдеді. Халық сайлайтын президент және президенттік басқару нысанындағы республиканың қалыптасуы, үкіметтің президентке тікелей бағынышты болуы Қазақстан үшін тиімді екенін айтқан ғалым тұжырымын замана шындығы айқындады. Академиктің бұл идеяларының дұрыстығына мемлекеттік билік пен басқарудағы бүгінгі тәжірибе нақты куәлік етті. Бұл біліктілік мемлекеттің саяси-құқықтық жағдайын танып-білуде, болжауда Салық Зимановтың аса көрегендігін және теориялық базасы жоғары екендігін танытты.

Заң шығарушылық қызмет пен отандық ғылымның келешегіне деген көзқарасы жөнінен академик С. Зиманов талай азаматтарға үлгі болғандай. Осы орайда Қазақстан Республикасының Парламенті талқылауына ұсынылған «ҚР Ғылым туралы» заң жобасына қатысты С. Зимановтың пікірлерін атап өтпеуге болмайды. Көреген ғалым мұнда да жас еліміздің ғылымы өзінен әлдеқайда күшті әлемдік білім кеңістігінің алдында дағдарысқа ұшырамауы үшін батыл ұсыныстар жасап, оның іске асу тетіктерін бай тәжірибесіне сәйкес көрсетіп келеді. Бұл академиктің бүгінгі таңдағы мемлекет өмірінде жүріп жатқан өзгерістерге жанкүйер болып, азаматтық танытуының белгісі деп түсінеміз.

С. Зиманов - білім және ғылым саласын басқару және дамытуға тікелей араласып келе жатқан азамат. Соның ішінде тәуелсіздік алған жылдары еліміздің белді жоғары оқу орнын он жылға жуық басқарып, ректор қызметін де атқарды. Тәуелсіз

Қазақстан экономикасы мен мемлекеттік басқару саласын заман талабына сай ілгерілету әрқашан академиктің көкейінде жүретінін айта кеткен орынды. Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 18 қыркүйектегі «Білім туралы» заңы жеке меншіктегі білім беруді қолдайтынын білдірген соң, С. Зиманов ҚР ҰҒА Мемлекет және құқық институтының заңгер ғалымдарының күшімен заңгер, экономист және өзге де мамандар дайындайтын «Парасат» Академиялық құқықтық білім беру институтын ашты. Оның жетекшілігімен 1999 жылы КСРО мен Ресей Федерациясы, Еуропа мемлекеттерінің тәжірибесін ескерген «XXI ғасыр заңгерін дайындау үлгісі» жасалды.

Отандық экономика мен табиғи байлықтарды халық игілігіне пайдалану және келешек ұрпақтың да еншісіне қалдыру туралы ғалым ойлары шетелдік компаниялардың жер қойнауларын пайдалану шарттарына қатысты бірқатар зерттеулердің шынайы жүргізілуіне себеп болды.

С.З. Зиманов әділдік пен теңдік, отаншылдық пен ғалымдық көзқарасын ұстанып, жер қойнауының және осы меншіктің билік етуші субъектісі ретіндегі мемлекеттің жер қойнауын пайдалануға қатысты келісімшарттық қатынастарға осы қатынастар тараптарының бірі ретінде қатыса отырып, оларға адал болуды, соған қоса мәні мен талаптары ҚР 1998 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы» заңында бекітілген мемлекеттік «үлкен мақсаттық саясатты» қамтамасыз ету міндетін жүзеге асыратынын атап көрсетеді. Заңда айтылғандай «Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғау, оның ішінде мемлекеттің өнеркәсіп әлеуетін сақтау мен нығайту мақсатында мемлекет шетелдік инвесторларға берілетін кепілдіктерді сақтай отырып, Қазақстан экономикасының шетелдік ұйымдар мен шетел қатысатын ұйымдардың басқаруындағы немесе меншігіндегі объектілердің жай-күйі мен пайдаланылуын бақылауды жүзеге асырады» (18-баптың 2-тармағы). Бұл талаптар Қазақстан Республикасының стратегиялық ресурстарын пайдалану жөніндегі келісім-шарттар жасалған кезде, сондай-ақ «келісім-шарттарды орындау және оларды орындауға қатысты бақылауды орындау кезінде» міндетті түрде ескеріледі (18-баптың 3-тармағы) деген пікір білдірді.

Академик С. Зиманов мемлекеттің егемендігі мен тәуелсіздігін, сыртқы және ішкі қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатындағы жер қойнауын пайдалану қатынастарында шарт тарапы ретіндегі мемлекеттің құқықтық мәртебесі ерекше сипатта болуы тиіс екендігін дәлелдеді. Оның пікірінше, игерілмеген шикізаттық ресурстарға ие мемлекет негізінен сырттан төнген көптеген топтар мен күштердің мүдделерінің шоғырлану орталығына айналады.

Зиманов С. қазақтың әдет құқығын зерттей келе, келесідей пікір білдіреді: «Қазақ құқығы («жарғы») кең-байтақ қыпшақ даласында еркіндік пен бостандық саясында, кәшпелілердің дүниетанымы, өзіндік теңдік, әзінәзі басқару ұғымдарының негізінде қалыптасып, дамыды. Ру ішінде руаралық байланыстарда, сондай-ақ басқару қатынастарында шыншылдық, әділдік және адалдық сияқты моральдық құндылықтарды тәрбиелеп, бекітуге ерекше көңіл бөлінді».

Қазақтың билер сотын терең зерттей келе, ғалым бұл институттың бүгінгі сот жүйесіне үлгі етерлік тұстары кәп екендігін айтады. С. Зиманов қазақтың билер сотын тарихи және теориялық тұрғыдан зерттеудің нәтижесінде бірқатар ғылыми еңбектер жариялап, онда бүгінгі ұрпақ білмейтін билік өнеріне қатысты көптеген қазақтың мақал-мәтелдері, әңгімелер мен оқиғаларды жарыққа шығарды. Билер сотына қатысты зерттеулерінің нәтижелері «Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі» атты жеке еңбегінде, 10-томдық «Қазақтың ата заңдары» атты еңбектерінде және өзге де жекелеген мақалаларында кеңінен қарастырылған.

С. Зимановтың еңбектеріне сүйеніп ғылыми жұмыс бастау әр қашан сәтті және нәтижелі жұмыстың кепілі. Академик С. Зимановтың мемлекеттік билікке араласу және заң шығармашылық қызметіне қосқан үлесі жеке зерттеуді талап етеді. Ол Кеңес Одағы тұсында, Қазақстанның егеменді ел болып шыққалы бері мемлекеттің Конституциясы

мен қолданыстағы заңдарын қабылдау және жетілдіру мақсатындағы рөлі ерекше. Республика Жоғарғы Кеңесінің депутаты және заңгер-ғалым, Комитеттің төрағасы және Жоғарғы Кеңес Төралқасының мүшесі бола отырып, С. Зиманов түрлі материалдарға қол жеткізіп, биліктің жоғары деңгейіндегі отырыстар мен талқылауларға қатысқан. Ол жаңа Конституцияның жобасына қатысты сараптама тобының жетекшісі, Конституциялық комиссияның мүшесі (1992-1993 жж.), Қазақ КСР мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның жобасын дайындау жөніндегі жұмыс топтарының төрағасы, сонымен қатар Парламенттің бірқатар заң шығарушы комиссияларының мүшесі болған[4].

Заң шығармашылық қызметіне және отандық ғылымның келешегіне деген көзқарастары академик С. Зимановтың мемлекеттік және қоғамдық жұмыстармен белсенді түрде айналысуына итермелейді. Осы орайда бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының Парламентінде талқылауда жатқан ҚР «Ғылым туралы» заң жобасына қатысты С. Зимановтың пікірлерін атап өтпеуге болмайды. Көреген ғалым мұнда да жас еліміздің ғылымы өзінен әлде қайда күшті әлемдік білім кеңістігінің алдында дағдарысқа ұшырамауы үшін өз ұсыныстарын жасап, түрлі деңгейде бұл мәселені көтеруде. С. Зиманов білім және ғылым саласын басқару және дамуына тікелей араласып келе жатқан азамат [5].

Тәуелсіздіктің туын тігіп, азат елдің Ата Заңын әзірлеуге белсене үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткері, қазақ заң ғылымының тұңғыш академигі Салық Зиманұлы Зиманов, өз дәуірінің дарабозы, талай буынға ұстаз болған көрнекті заңгер-теоретиктердің бірі, танымал мемлекет зерттеушісі, Академик Салық Зиманов – ұлт мақтанышы, әлемдік және отандық заң ғылымының абыройы! Қазақстандағы қоғамдық-саяси ой тарихының шежірешісі, оқу-ағарту ісін ұйымдастырушы, ұлттық әдет-ғұрып құқығын зерттеуші ғалым еді. Тәуелсіз қазақ елінің Ата Заңын әзірлеуге белсене атсалысып, ұлттық-мемлекеттік құрылыс теориясы мәселелерін зерттеуде жаңа ғылыми бағытты қалыптастырушы ғалым Салық Зиманұлының өнегелі өмірі мен мол мұрасы – мәңгілік ел жадында, мәңгілік Қазақстанмен бірге жасай бермек!

Пайданылған әдебиеттер

- 1 Тлепина Ш.В. Эволюция государственно-правовой политики в Казахстане (1930-е 1991 гг.) Вступ. ст. - д.ю.н., профессора С.Ф. Ударцева. Алматы. 2005. - 540 с. (с. 346).
- 2 Қазақтың атазапдары: Құжаттар. деректер және зерттеулер. 10 томдық. Бағдарлама жетекшісі: С.З. Зиманов. 5-том. -2005. 544 бет. (29 бет).
- 3 С.Зиманов, Н. Өсеров. Қазақ әдет - ғұрып заңдарына шариаттың әсері. Алматы: Жетіжарғы, 1998. - 128 с. (С.8).
- 4 Зиманов С.З. Қазақтың билер соты - бірегей сот жүйесі. - Алматы: А гамұра. 2008. 216 бет. (6 бет)
- 5 С. Зиманов. Конституция и Парламент Республики Казахстан. - Алматы: Жетіжарғы. 19%. - 352 с. (С.3).

УДК 340.11

Yagmussova Akerke Fayzullakzy
*Master of Laws, Lecturer at the Department
of National and International Law, «Turan-Astana» University,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan*

OUTSTANDING SON OF THE KAZAKH PEOPLE

ВЫДАЮЩИЙСЯ СЫН КАЗАХСКОГО НАРОДА

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КӨРНЕКТІ ҰЛЫ

Abstract: The article examines the personality and contribution of Academician Salyk Zimanov as an outstanding son of the Kazakh people, his achievements in the field of legal science. Zimanov Salyk Zimanovich is a major public and state figure, lawyer, doctor of law, professor. Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, honored scientist of Kazakhstan (1971). Winner of the state prize of peace and spiritual harmony of the first president of the Republic of Kazakhstan (2001).

Keywords: Salyk Zimanov, legal science, jurisprudence, academician.

Аннотация: Мақалада академик Салық Зимановтың қазақ халқының көрнекті ұлы ретіндегі тұлғасы мен қосқан үлесі, оның заң ғылымы саласындағы жетістіктері қарастырылады. Салық Зиманұлы Зиманов — қоғам және мемлекеттік ірі қайраткер тұлға, заңгер ғалым, Заң ғылымының докторы, профессор. Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі, Қазақстанға еңбегі сіңген ғылым қайраткері (1971). ҚР Тұңғыш Президентінің мемлекеттік бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының иегері (2001).

Түйінді сөздер: Салық Зиманов, заң ғылымы, құқықтану, академик.

Аннотация: В статье рассматриваются личность и вклад академика Салыка Зиманова как выдающегося сына казахского народа, его достижения в области юридической науки. Салык Зиманович Зиманов — крупный общественный и государственный деятель, ученый-юрист, доктор юридических наук, профессор. Академик Национальной академии наук Республики Казахстан, заслуженный деятель науки Казахстана (1971). Лауреат Государственной премии мира и духовного согласия Первого Президента РК (2001).

Ключевые слова: Салык Зиманов, юридическая наука, юриспруденция, академик.

Salyk Zimanov, a great Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, whom adeanin value blecontribution oth elegal sphere, devoted his life to the interest soft he country and the land.S. Zimanov's work on the study of the subtleties of the legal sphere has attracted the attention of the entire Republic, scientific works and articles from his pen have become unique pages of history, reflecting the foundations of legal Science.

Zimanov was elected a people's deputy to the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan in 1990-95, was a member of the Presidium of the Supreme Council, the Committee on Foreign Relations and interparliamentary Relations, Chairman of the Committee on Veterans and disabled people. As a qualified lawyer, he took an active part in the legalization of international relations of Kazakhstan, which has chosen the path of sovereignty, independence, giving the state status to the Kazakh language, the introduction of the Institute of presidential administration, the implementation of legal and democratic reforms, etc. In 1992-93, he was a member of the Advisory Council under the president of the Republic of Kazakhstan, the National Council for public policy[1].

Zimanov's research works are mainly devoted to the history and theory of the state and law, the formation and development of national states in Kazakhstan and other regions of Central Asia, State independence of the Republic of Kazakhstan, etc. Zimanov also published several scientific works on the theory of law, Kazakh traditional legal culture, and Sharia law.

Even during the December events of 1986, he showed civic courage. In the course of the meeting, the president of the Republic of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, expressed his sincere gratitude to the people of Kazakhstan for their contribution to the development of the Kazakh language. After the establishment of the Republic of Kazakhstan, a new, fruitful period of Zimanov's scientific and socio-political activity began. The Supreme Council of Kazakhstan had to adopt many new laws. In this responsible historical period, Zimanov was

recognized for his tax - educational, artistic aspect. He headed the commission for the preparation of the draft "declaration on state sovereignty of the Kazakh SSR" (25.10.1990), which played a crucial role in the history of the Kazakh statehood and the Kazakh people. He was one of the leading members of the commission for the preparation of the second most important political act in the history of the country – the Constitutional Law "on state independence of the Republic of Kazakhstan" (16.12.1991). He was a member of the Constitutional Commission for the development of the draft new Constitution of the Republic of Kazakhstan in the Supreme Council, where he headed a group of experts.

Zimanov's research work "Theory and practice of autonomy in the USSR" (1998) caused a huge breakthrough among the scientific community of the CIS states. In it, the manifestation of the collapse of the giant superpower – the USSR and the formation of new independent republics on the basis of its former autonomous territories-is proved, based on clear and analytical conclusions.

Zimanov is scientific supervisor of the tax - 10-volume encyclopedia "Kazakh Constitution". Zimanov is a laureate of the tax prize of the president of the Republic of Kazakhstan for peace and spiritual harmony (1993), the State prize of Kazakhstan (2002). He was awarded the order of "Parasat" (2002), two orders of the Patriotic War, The Red Star and medals.[2]

During his years as a head of higher educational institutions, scientific organizations, a member of the Advisory Council under the president of the Republic of Kazakhstan, the National Council for state policy of the Republic of Kazakhstan, a deputy of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan, he also contributed to the expansion of the native language and culture, the prosperity of the country. In the first difficult and responsible years of independence, he was close to the head of state, guided the prosperity of our newly liberated homeland, and served the people sincerely by the example of the National intelligentsia.

As a qualified lawyer, he took an active part in the legalization of international relations of Kazakhstan on the path of sovereignty, independence, giving the state status to the Kazakh language, the introduction of the Institute of presidential administration, and the implementation of legal and democratic reforms. Formation of a new scientific direction in the study of the history of the state and law of Kazakhstan, theoretical problems of the structure of the national state, in order to ensure a fair court, he guided the introduction of a "biy collegium" in the Republic with the participation of members of the court. A participant of the Great Patriotic War, a patriot of his country and an outstanding son of the Kazakh people, he is known for his speeches on acute problems of socio-political development. The scale of his personality, the breadth of his views, the spiritual generosity and spiritual height of Salyk Zimanov always aroused the admiration and pride of his contemporaries. S. Zimanov was awarded the state prize of the Republic of Kazakhstan for his services to society, the presidential prize of peace and spiritual harmony, the order of "Red Star", "Otan", "Parasat" and other medals. The contribution of Salyk Zimanov to the development of our country, independence, and the future of our country is invaluable. His works include the following works:

- The social system of the Kazakhs of the first half of the XIX century, A.-A., 1958;
- Political system of Kazakhstan at the end of the XVIII and the first half of the XIX centuries, A.-A., 1960;
- Political views of Chokan Valikhanov, A.-A., 1965;
- Lenin and National Statehood in Kazakhstan, A.-A., 1976;
- From Liberation Ideas to Soviet Statehood in Bukhara and Khiva, A.-A., 1976;
- Kazakh Department of the People's Commissariat for Ethnic Affairs of the Russian Federation, A.-A., 1975;
- Kazakh Revolutionary Committee, A.-A., 1981;

- National Statehood and the Rapprochement of Nations, A.-A., 1983;
- Theoretical questions of Soviet national-state construction, A.-A., 1987;
- Constitution and Parliament of the Republic of Kazakhstan, A., 1996;
- Theory and practice of autonomy in the CSR and others.

The immortal legacy of a major public figure, scientist, and dear citizen has a unique place in the history of the country, and its image will forever remain in our hearts.

References:

- 1 Abay. The Encyclopedia. - Almaty: chief editorial office of the "Kazakh encyclopedia", publishing house "Atamura", ISBN 5-7667-2949-9
- 2 Who's who in the Republic of Kazakhstan-2011. A two-volume reference book. Almaty, 2011 ISBN 978-601-278-473-2

УДК 343.13

Ерназар Абай Ондасынұлы

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті*

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

ф.ғ.к., доцент Зайсанбаева Г.Н.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМУДЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM

Білім – адамзат мәдениетінің алға бастаушы күш болып табылады. Сондықтан да, «Білімге-дүние жарық, біліміміздің – күні ғаріп»- деп бекер айтпаған. Болашақ ұрпақ, қазақ елі білімдар болып, өз ойын ашық жеткізіп алға ұмтылсы керемет емес пе? Сол үшін де, қазіргі таңда осы білім беру бағыттары қолға алынып жатырма деген ой келеді.

Бұл ойды толық ашпас бұрын, тарихымызға яғни, ХХ-ғасырдың соңына көз жүгіртейік. Сол уақыттары білім беруде бүкіл дүниежүзілік дағдарыс белең алды. Дүние жүзі бойынша білім берудегі дағдарыстын басталып, белең алғандығын жер-жерлердегі ғалымдардың оны сипаттауынан көрінеді: американдық ғалымдар – «өзгеріс», «айрық», «үрейлендіретін жағдай», «тоғышарлық толқыны» (Ф.Г Кумбс - 1967; 1970; Б.Саймон - 1985) жапондықтар - «тоқырауға тап болған білім»; ресейліктердің - «дамудағы қиындықтар» (Б.С.Гернунский – 1993; В.Е.Шук – Шунов және т.б - 1993) деген білім берудегі дағдарысты сипаттауларынан көрінеді. Бұған қарамастан ғылыммен тәжірибеде жоғары білім беруді дағдарыстан шығарудың жолдары да қарастырылды.

Біздің елімізде 1991 жылдан бастап білім беру саласындағы мемлекеттік саясат білім беру жүйесін сапалық жағынан жақсарту мақсаты қойылды. Осы аралықта білім беруді басқару мен қаржыландырудың құқықтық-заңнамалық базасы қалыптасты. Мамандардың пікірінше, Қазақстанда жоғары білім беру саласын реформалау 1995 жылдан бастап қарқынды жүрді.

Жалпы, Қазақстанның тәуелсіздік алған жылдардан бергі білім беру жүйесін келесі кезеңдерге бөліп қарастырамыз:

1.1991-1994 жж. - жоғары білімнің заңнамалық және нормативтік- құқықтық базасының қалыптасуы;

2. 1995-1998 жж. - жоғары білім беру жүйесін және оның мазмұнын жаңарту;
3. 1999-2004 жж. - білім беруді басқару мен қаржыландыру, білім беру ұйымдарына академиялық еркіндік беру;

4. 2005-2010 жж. - «2015 жылға дейінгі Қазақстанның білім беру жүйесін дамыту тұжырымдамасы» негізінде нарықтық экономикаға жоғары білім беру жүйесін бейімдеу;

5. 2011 жж. қазіргі уақытқа дейін - жаңа кезең, инновациялық дамуға бейімделген, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындаудың ұлттық моделін қалыптастыру [1].

Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе білім беру, ғылымды дамыту. Сөйтіп, соңғы жылдары білім берудің сапасына, бағытына, тиімділігіне қоғам дамуы мен адамның тыныс-тіршілігі, келешек өмірі тікелей тәуелді болғандықтан, білім берудің буындарына бүкіл әлемде ерекше назар аударылып, ғылымның және оның қоғамдағы қызметінің дамуы, зиятты зиялы қауымның дамуымен ажырымастай байланыста болып тұр[2]. Сондықтан да білімсіз ұрпақ болса, ұлт болашағы да күйзеліске ұшырайды.

Сол себепті де, қазіргі таңда білім беру жүйесін дамыту бағыттары қарқынды түрде дамуда, даму үстінде.

Бұған дәлел, Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауынан басты бағытты байқауға болады *«Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет»*, - деп атап көрсеткен [3].

Қазақстандағы білім беру саласын дамыту бойынша аталған бұл құжатта мынадай негізгі төрт басымдықтары анықталған:

- Мектепке дейінгі білім берудің жаңа әдістеріне көшу;

-Халықаралық үлгідегі куәліктер беру арқылы инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамытуды қамтамасыз ету;

-Жеке бизнестің, үкіметтік емес және қайырымдылық ұйымдарының, жеке адамдардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыру;

-Оқыту әдістемелерін жаңғырту және өңірлік мектеп орталықтарын құра отырып, білім берудің онлайн-жүйелерін дамыту.

Бұл стратегиядағы жоспар, талаптар керемет жасалған. Енді оған деген жұмыста нәтижесі болу қажет, тек заңда бекітілген құжат болып қалмас үшін.

Ал іске асыру үшін, ең бірінші мұғалімдердің дәрежесі, білімі жоғары болу керек.*Орыс педагогіК.Д.Ушинский айтқандай: Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанмен оның мұғалімдігі де жойылады.*Қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу»- деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр.Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде [4].

Екінші мәселе, бұл стратегияны орындау үшін мектептерді қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету. Мысалға, компьютерді алсақ болады. Информатика кабинетінде сол пәнді өту үшін ең маңызды зат, компьютердің өзі жоқ. Бұл тек бастамасы, шеті ғана, ауыл мектептердің жағдайы, өкінішке орай, барлығы бірдей емес.

Компьютер дегенде, қазіргі таңда еліміздегі бірталай өзгерістерге байланысты қашықтықтан оқыту басталды. Барлығымызақпараттық технологиялармен жете танысып, алдыға үлкен қадам бастық. Қашықтықтан оқыту ойда жоқта кіргендіктен міне оқушылардың білімге деген ынтасы күрт төмендеп кетті. Дегенмен онлайн білім алу балалардың қызығушылығын төмендетіп, білімдік деңгейі нашарлап кетті. Оған дәлел, онлайн оқудан кейін, оффлайн оқуға қайта шыққан оқушылардың білімін алдыңғы жылмен салыстырсақ өте төмен. Осы мәселелер алдағы уақытта терең зерттеуді қажет етеді. Технология заманы болғандықтан көпшілік қашықтықтан оқытуды қолдайды, дегенмен ол үшін елімізде Интернет қолжетімділігі толық шешілуі керек.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы бүгінгі басты міндеттерінің бірі – жастарға терең білім беру. Ал, оның негізі техникалық және кәсіптік білім берудің оқыту үрдісін жақсартуға жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Оқушылар терең де жүйелі білім және әдістемелік тәсілдерді жетік меңгерген болуы тиіс. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызығалықты да тартымды өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Қоғам дамыған сайын, барлық құрылым бірге дамиды деген сөз бар. Сондықтан болашағымызға жарқын көзқараспен қараймыз. Өйткені қоғам міндетті түрде дамиды, барлық құрылымда қоғаммен бірге дамиды деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <https://strategy2050.kz/news/>
2. Н.Ә. Назарбаев., Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
3. Назарбаев Н.Ә. Білім мен ғылым — даму тетігі / Елбасының ҚР Білім және ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан, 13 қазан, 2014.
4. <https://kk.m.wikipedia.org/wiki>

УДК 340.11

Зульпухорова Акерке Талгаткизи

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылымми жетекшісі:

аға оқытушы: Дусанбекова М.А.

САЛЫҚ ЗИМАНОВ: ҰСТАЗ, ҒАЛЫМ, ХАЛҚЫН СҮЙГЕН ҚАЙРАТКЕР

САЛЫК ЗИМАНОВ: УЧИТЕЛЬ, УЧЁНЫЙ, ЛЮБИТЕЛЬ НАРОДА

SALYK ZIMANOV: TEACHER, SCIENTIST, A PATRIOT

Аннотация: Салық Зимановтың Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы жылдары халқына, еліне, жеріне, ұлтына атқарған қызметі өнегелі елдің ұрпағы үшін өрісіне түркі боларлық дүние. Сұрапыл майданды көрген ағамыз ештеңден қорықпастан еліміздің тәуелсіздігіне қарсы, момын халқымыздың қиуын қашыруға дайын кейбір элементтермен де белін шеше күреседі.

Кілт сөздер: идеология, фундаментальды еңбек, мәдени-демократия.

Аннотация: Роль Салыка Зиманова в первые годы независимости Казахстана для народа, страны, земли, нации - тюркский мир для потомков нравственной страны. Видя жестокую битву, наш брат не боится бороться против независимости нашей страны, с некоторыми элементами, готовыми предотвратить бойню нашего скромного народа.

Ключевые слова: идеология, фундаментальный труд, культурная демократия.

Annotation: The role of Salyk Zimanov in the first years of Kazakhstan's independence for the people, the country, the land, the nation is a Turkic world for the descendants of a moral country. Seeing the brutal battle, our brother is not afraid to fight against the independence of our country, even with some elements that are ready to cut off the meek people.

Keywords: ideology, fundamental work, cultural democracy.

Салық Зимановтың өмірін сараптау арқылы өмір-жолын, ғылыми- қоғамдық еңбектерін зерттей отырып мынадай сан құрылымнан тұратын Зиманов феноменін қалыптастыруымызға болады. Кезінде заң ғылымдарының докторы, профессор С. Өзбекұлы Созақбаев Салық Зимановтың тұлғалық қасиеттерін аша келе оның жеті феноменін көрсеткен болатын. Профессор С. Созақбаевтың көрсеткендерін жалғастыра келіп, ойы терең, көргені көп, көрегендігі де кенде емес Салық Зимановтың қатпарлы жақтарының тағы бір тұсын ашуға иек артып отырмын. Ол, біріншіден, қазақтың дәстүрлі заңы мен қазіргі құқығының арасын ұштастыра келіп, жаңа қазақи тарихи-құқықтық теориялық тұжырымның бастауы болып отырған Зиманов феномені. Екіншіден, Зимановтың қазіргі құқықтық саладағы ұлттық мүддені көздей білуі, яғни, қазақи құқықтық патриотизмі.

Қазақтың тарихи-құқықтық теориялық тұжырымға мысал ретінде соңғы жылдары Салық ағамыз бас болып кәтеріліп жатқан әділсот – қазақтардың билер сотын жан-жақты: теориялық-ғылыми, заңнамалық- практикалық жандандыру. Билер соты институтын қалпына келтіру, меніңше, сот-құқыққорғау жүйесін түпкілікті реформалалауға және оған адами бет-перде беруге ықпал етері сөзсіз.

Салық ағамыздың бұл ісі 1991 жылы 17 желтоқсан күні Алматыдағы Орталық алаңда Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі жариялануына арналған митингте жиналған сан мыңдаған адамның алдында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті, халқымыздың Лидері Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев тарапынан өз қолдауын тапты. Президент: «Дербес мемлекет құру қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған арманы еді. Міне енді сол күнге де жеттік. Қуанышымыз ұзағынан болсын ардақты ағайын!»- деп өз сөздерімен қолдау көрсеткен болатын.

Хабылсаят Әбішев Салық Зимановпен бірге Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің XIII шақырылымында депутат болды. Салық Зимановтың ғылымдағы жолын қуушы оқушысы елінің еркіндігі, бостандығы жолында бас тіккен азаматтардың, солардың қатарында бұл күнге жете алмай, туған Қазақстанның егеменді ел, тәуелсіз мемлекет болғанын көре алмай өмірден өткен желтоқсан құрбандарының рухына тағзым етіп, еске алуды парыз санаймын. Тәуелсіздіктің біздің бәрімізге артары мол. Енді еңселі ел болудың жолына шындап түсуіміз керек», - деп толқи сөйлеген болатын.

Салық Зиманов туралы айта келе академик А.Қ. Қошанов оның феноменінің негізі, бастауы неде, қайдан деген сауал туады: қабілетті жас ғалымжүре білімдар болды ма, әлде тума дарын ба деген сұрақ қояды. Ол сұрақтың жауабын белгілі академик Нарын, Тайсойған құмдарынан іздей келе: «дүние есігін ашып, балалық, жастық шағы еліміздің қиындық-трагедия мен пафосқа толы жолдарына сәйкес келіп, орта білімді алар-алмастан соғысқа аттанған жеткіншектің өмірге талпыныс, талаптан

басқа мүмкіншілігі шектеулі болғаны сөзсіз. Майданда жан-пида ерлік көрсетіп, 22-23-те майор, артиллерия полкінің командиріне дейін көтеріліп, жоғары білімді соғыстан қайтқасын аяқтап, ғылымдағы үлкен жолың Салық Зимановтың 50 ж.ж. басында бастады. Жарты ғасыр ішінде аты атақты академик дәрежесіне көтеріліп, ғылымда ғасырлар қойнауынан сыр тартып, айтулы жаңалықтар ашып, бүгінде халқымыздың, еліміздің егемендігінің ғылыми негізін қалаушылығының бірегейі, көш бастаушысы. Бұл бір адамның маңдайына дари бермейтін құбылыс, тағдырдың сыйы. Салық Зиманов бүгінде осыған ие. Ол тындырған істер әрдайым әлеуметтік деңгейі мен сонылығы, қай тақырыпта қалам тартпасын ғылыми дәлелдер мен ұмтылыс бағдарға толы зерттеулерінде туған халқының болмасы мен болашағын көксейтін тұжырымдар, тереңдігі жағынан не бір жоғары мінбелерден мен мұндалап, небір қаскүнем, қара ниеттерді имендірген. 1987 жылдың көктемінде Ғалымдар үйінің үлкен залында Г.Колбин бастап бүкіл Орталық комитеттің аппараты қатысқан идеология мәселесіне арналған конференция өтті. Қазақзиялы қауымның маңдай алды өкілдері қатысты. Мәселе – қазақ халқына тағылған имендіріп, дәлелдеу еді», - деп көрсетеді академик А.Қ. Қошанов. Одан әрі Салық Зимановтың жиналыста ВКП тарихында орын алған поляк социал-демократтары мен еврей «Бунд» партиясына тағылған ұлтшылық айптарын сынға ала келіп, бүкіл халықты ұлтшыл деп қаралауды қазіргі партия басшыларының теориялық дәрменсіздігін, халықтар бірлігіне қағылған қауіпті сына екенін, қазақ халқының алдағы уақытта да сағын сындырмай, биік ұстанатынын паш еткенін мысал етеді.

1995 жылдары елімізді жағалай жайлаған тартыстардың кезінде, республикалық ірі басылым «Егемен Қазақстан» газетінің бір санында Салық ағамыз кәлемді мақала жариялап, онда елімізге төніп тұрған қауіптер туралы ашына айтқан-ды. Осы мақаласында ол республиканың егемендігі мен мемлекет тәуелсіздігін сақтап қалудың мейлінше күрделі әрі қиын болатыны тек экономикалық жағдайларға ғана байланысты емесекендігі әуел бастан-ақ айқын нәрсе еді, дей келіп, үміт артарлық мынадай бірнеше жағдайларды келтіреді:

а) Президент бастаған мемлекеттік өкімет билігін қамтамасыз ететін сенімді механизм жасаудың сәті түседі, ол қоғамға басшылық жасауға және оны жаңа жағдайларды ұйымдастыра білуге қабілетті болады;

ә) Қазақстанмен бұған дейін тығыз әрі ерекше қатынас жасап келе жатқан Ресей шын мәніндегі демократиялық елболады және өз ішіндегі кешегі империялық шовинистік пиғылдардан арылып, Қазақстан Республикасына риясыз көмек қолын созады, нақты жәрдем беретін болады;

б) Бұрын «халықтар достығы республикасы» саналып келген көпұлтты Қазақстан ендігі жерде ұлтаралық тұрақтылық пен қазақстандық патриотизм отанына айналатын болады, бұл ретте біздегі халықтың үштен бірін құрап отырған орыс ұлтының өкілі үлкен роль атқаратын шығар.

Салық Зимановтың осы келтірген ойлары былтыр сәуір айында бекітілген Ұлт бірлігі доктринасының идеялық негіздеріне айналды десек болады. Ұлт бірлігі доктринасы татулықты ту еткен халқымыздың қуатты және гүлденген мемлекетқұруға бағытталған іс-қимылдарының айнасы десек тегін айтпаған болармыз. Ел бірлігін қоғамның мықты факторына айналдыруды Салық Зиманов өз кезегінде мемлекет қалыптастырушы қазақ ұлты мен мемлекеттік тіл – қазақ тілінің қоғамдық орнын ең биігіне көтермей істің оңға баспайтынын алға тартқан болатын. Салық аға әрбір өзінің ортақ Отаны, отбасы, өзінің балалары мен келешек ұрпақ тағдыры үшін жауапты азамат алда кәрсеткен факторларды тығыз қолдап, іс жүзіне асыруы қажеттігін айтты. Ортақ үйіміз Қазақстанда әрқашан достық, ынтымақ, бейбітшілік болсын деп тілейтін әрбір қазақстандық мемлекеттік тілдің мәртебесін өсіруге қолынан келгенше атсалысуы қажеттігі жан-жақты қолдау табуының да сөзсіздігі ғалым ойының тазалығынан.

Ғылым академиясындағы тыныш өмірін таласы мен дауы көп, плюрализмнің алғашқы жылдарындағы от ауызды, орақ тілді депутаттардан тұратын он екінші және он үшінші шақырылымдағы Жоғарғы Кеңестің қызметіне ауыстыруын және еліміздің ел болып қалыптасуына қосқан үлесін Отан соғысындағы Салық ағамыздың көрсеткен ерліктеріне сай келеді десем артық болмасы анық-ау.

Одан әрі Салық Зиманұлы мемлекеттіктің конституциялық негіздерін шайқалту әрекеттеріне тоқтала келіп, А.Г. Перегрин, В.Е.Розе, В.Б. Водолазов, В.М. Галенко, В.Н. Калугин, М.Н. Головков, М.К. Козловский, Жаворонкова сияқты бірнеше шовинистік пиғылдағы Жоғарғы Кеңестің депутаттарының арандатушылық әрекеттерден тұратын, кейде астыртын, кейде ашық істерін әшкереліп, олардың әлі де болса буыны қатпаған жас мемлекеттің болашағы үшін қауіптілігін көрсетті. Мысалы, дербес қазақ мемлекетінің негізі қалана бастаған 1990 жылдың өзінде-ақ, дейді Салық Зиманов, жергілікті кеңестердің 28 депутаты халқының басым көпшілігі орыстар болып табылатын Шығыс Қазақстан облысы негізінде орыстар үшін «Ұлттық аумақтық басқару» жүйесін құру жөніндегі «талап қойғанын» әшкерелейді. «Қос азаматтықтың», «Тіркелген азаматтықтың» Қазақстан үшін қаншалықты қауіптілігін көрсете келіп, бұндай бола қалған «қазақ мемлекетін түптің-түбінде айықпас ауыр дерттің зардаптарына душар ететіні сөзсіз», - деп турасын айтады.

Әрқашанда халқының мүддесін бәрінен де жоғары қоюды дағды еткен Салық Зиманов қазақтың Ата Заңының қалыптасып, жүйелі түрде дамуына да мынадай алғышарт болған үш факторды келтіреді. Олар, біріншіден, қазақтар және олардың ата-бабалары мекендеген Евразиялық континенттегі жердің байтақ кеңдігі. Екіншіден, көбінесе Шығыстан Батысқа қарай дүниені дүрліктіре ауысқан көшпелі және жартылай көшпелі қоғамдар мен бірлестіктердің жүздеген жылдарға созылған жолдары, осы Евразиялық дала арқылы өткен немесе одан басталған. Осы ұлы көш барысында, сонымен бірге, Орта Азия мемлекеттік құрылымдардың ауысуы мен ыдырауы барысында, олардың бөлшектері осы Қазақия деп аталатын еркін аумақты мекендейді. Олар өзіндік мәдени-демократиялық, әдеттік-құқықтық дәстүрлердің өзін ала келді. Үшіншіден, осы ұлан-байтақ кең далада соғыстар мен жаугершілік рухы бейбітшілікөмірге ертерек ауысты. Көптеген мыңжылдықтар бойына қазақ сахарасында ауысып отырған ірілі-ұсақты мемлекеттік құрылымдар, әсіресе, түркілер мен түркіленген одақтар ұлан-ғайыр далада өздерінің қалыптасқан түрдегі - Әділеттік, Бостандық, Еркіндік идеяларын мұра етіп, артына қалдырды.

Салық Зиманұлы ағамыздың елі мен халқына қызметі де Қазақстанның Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың назар тыс қалған емес. Елбасының ретімен Салық ағаның ақыл-кеңесін тыңдап отыратыны да белгілі.

2010 жылдың желтоқсанында еліміздің тәуелсіздік күні қарсаңында Елбасының Жарлығымен елдің нығайып, жан-жақты дамуына қосқан елеулі үлесі және белсенді қоғамдық қызметі үшін мемлекеттік наградаларымен марапатталған азаматтардың ішінде «Отан» орденімен марапатталған академик Салық Зимановта болды. Салық Зимановтың «Отан» орденімен наградталуы бекер емес, оның өзіндік бір сыры бар. Оның сыры Ұлы Академиктің Отаным деп жүрегінің соғуы мен өмірінің Отанына арналуында.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Өзбекұлы С. Академик Зимановтың жетіфеңомені. // Гражданин и выдающийся ученый, академик Зиманов Салық Зиманович (Юбилейный сборник). – Алматы: Атамұра, 2001. – С.38-40.
2. Абдрахманов С.А. Тәуелсіздік шежіресі. – Астана: Елорда, 2001. – 328 б.
3. Қошанов А.Қ. Айшықты дара тұлға // Гражданин и выдающийся ученый, академик Зиманов Салық Зиманович (Юбилейный сборник). – Алматы: Атамұра, 2001. – 20-21 б.
4. История государства и права Советского Казахстана: (В 3-х томах) / Академия наук

- Казахской ССР. Институт философии и права. – Алма-Ата, 1961-1965. Т. 1. – 447 с.
5. Состояние и задачи разработки проблем обычного права казахов. – Алматы, 1989. – С.22.
 6. Россия и Букеевское ханство. – Алма-Ата, 1982.
 7. О политическом строе Букеевской орды // Вестник АН КазССР. – №10. – 1951.
 8. Политические взгляды Ч. Валиханова. – Алма-Ата, 1968.
 9. Общая теория прав и ее место в курсе теории государства и права. – Алма-Ата, 1979.
 10. Теоретические вопросы советского национально-государственного устройства. – Алма-Ата, 1987.
 11. Зиманов С.З. Конституция и Парламент Республики Казахстан. – Алма-Ата, Жеті жарғы, 1996. – 352 с.
 12. ЕгеменҚазақстан. – 24.01.1995.

УДК 336.02

Темирбулатова Айсулу
*Магистрант 2 курса специальности «Финансы»,
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Научный руководитель: Есымханова З.К.,
к.э.н., профессор кафедры «Финансы, учет и оценка»,
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Zeinegul@bk.ru*

К ВОПРОСУ О МЕХАНИЗМАХ ПОКРЫТИЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТА

ЖАБУ МЕХАНИЗМІ ТУРАЛЫ СҰРАҚАБЮДЖЕТ ТАРТЫҒЫ

TO THE QUESTION ABOUT COATING MECHANISMS BUDGET DEFICIT

Аннотация. В представленной статье рассматриваются вопросы возникновения бюджетного дефицита в системе финансовых отношений. В исследовании учтено мнение видных ученых-экономистов на основе проведения теоретического обзора имеющейся научно-методической литературы по теме исследования. Предложены рекомендации по дальнейшей оптимизации источников и механизмов покрытия бюджетного дефицита в нашей стране.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, бюджетная система, государственный бюджет, финансирование дефицита, покрытие дефицита.

Түйін. Бұл мақалада қаржылық қатынастар жүйесінде бюджет тапшылығының пайда болу мәселелері талқыланады. Зерттеу барысында көрнекті экономистердің зерттеу тақырыбы бойынша қолда бар ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді теориялық шолу негізінде пікірлері ескеріледі. Біздің еліміздегі бюджет тапшылығын жабудың көздері мен тетіктерін одан әрі оңтайландыру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Негізгі сөздер: бюджет, бюджет тапшылығы, бюджет жүйесі, мемлекеттік бюджет, шешімді қаржыландыру, тапшылықты жабу.

Annotation. The presented article discusses the issues of the emergence of a budget deficit in the system of financial relations. The study takes into account the opinion of prominent economists on the basis of a theoretical review of the available scientific and methodological literature on the research topic. Recommendations are proposed for further

optimization of sources and mechanisms for covering the budget deficit in our country.

Key words: budget, budget deficit, budget system, state budget, decite financing, deficit coverage.

Государственный бюджет воздействует на экономику в целом, так как он выступает в качестве бюджета всего национального хозяйства. Большую роль играет государственный бюджет материального производства, выступая в качестве стимулятора его роста. Средства бюджета используются для обеспечения как индивидуального, так и общественного кругооборота капитала.

Государственный бюджет состоит из двух частей: доходов и расходов. Если доход бюджета превышает расходы, то образуется профицит бюджета. Если, наоборот, расходы превышают доходы, то появляется дефицит. В мировой практике бюджетный дефицит существует в любой стране и в пределах допустимой нормы (2 – 3 % от ВВП) считается приемлемым. Существуют следующие причины возникновения бюджетного дефицита: увеличение социальных расходов; экономический кризис, снижение ВВП страны; рост теневой экономики намеренный бюджетный дефицит [1]

Экономический кризис, приводит к снижению налоговых поступлений, расходная часть остается на том же уровне и даже возрастает. Рост теневой экономики, когда увеличивается число субъектов хозяйствования, которые практически не платят налоги. Увеличение социальных расходов, не подкрепленные соответствующими доходами государства, т.е. темпы роста бюджета опережают темпы развития экономики страны. Намеренный бюджетный дефицит – государство намеренно инвестирует экономику за счет бюджетных средств в целях регулирования экономической конъюнктуры [1, стр. 102].

Исследования по теории дефицита обуславливают наличие нескольких концепций бюджетной политики.

Сбалансированная концепция базируется на том, что бюджет должен быть сбалансирован ежегодно. Однако при более тщательном рассмотрении этой проблемы становится очевидно, что такое состояние бюджета исключает или в значительной степени уменьшает эффективность фискальной политики государства, имеющей антициклическую, стабилизирующую направленность.

Антициклическая концепция базируется на том, что бюджет должен быть сбалансирован в ходе экономического цикла, а не за каждый год. В соответствии с концепцией функциональных финансов целью является обеспечение сбалансированности экономики, а не бюджета. Сбалансированность бюджета в данной концепции является второстепенной задачей [2, стр. 487].

Сбалансированность бюджета достигается как при составлении, так и исполнении бюджетов. При его составлении применяются следующие основные методы достижения сбалансированности бюджетов всех уровней.

Далее проведем теоретический обзор исследований ученых-экономистов, посвященных определению основных видов бюджетного дефицита и профицита (Таблица 1).

Таблица 1 - Виды бюджетного дефицита и профицита

Виды профицита и дефицита	Определение
Первичный	Дефицит имеет место при превышении суммы бюджетных расходов (за минусом расходов на обслуживание долга); Профицит образуется при превышении доходов над величиной расходов (за минусом расходов на

	обслуживание долга);
Общий (итоговый)	Определяются на основе сравнения общих сумм бюджетных расходов и доходов;
Краткосрочный	Краткосрочный дефицит складывается в рамках одного финансового года. Он выявляется в случаях отклонения по каким – либо причинам макроэкономических условий, в которых проходило исполнение бюджета, от условий его составления и утверждения;
Долгосрочный	Долгосрочный дефицит выявляется на протяжении ряда лет. Он порождается устойчивыми факторами, которые из года в год, приводят к превышению расходов бюджета на его доходами;
Активный	Активный дефицит есть результат сознательного увеличения государственных расходов в целях регулирования экономики.
Пассивный	Возникает в случае падения объема налоговых поступлений в условиях снижения экономической активности в стране
Структурный	Государство, использующее финансы в качестве инструмента регулирования экономики, может сознательно пойти на увеличение бюджетных расходов или снижение налоговой нагрузки на предпринимателей. В этом случае неизбежно появление структурного бюджетного дефицита;
Циклический	Дефицит вызывается в первую очередь сокращением налоговой базы в условиях падения производства в фазах экономического цикла, и только во вторую очередь желанием правительства компенсировать сокращение спроса путем увеличения расходов;
Источник: [3].	

Финансирование бюджетного дефицита представляет собой покрытие отрицательного сальдо бюджета путем привлечения финансовых ресурсов в основном за счет государственных займов, уменьшения остатков активов и финансовых средств государства [4].

В качестве собственного источника финансирования бюджетного дефицита может использоваться денежная эмиссия. Использование денежной эмиссии для финансирования дефицита применяется в практике некоторых развитых стран. Однако это чревато негативными инфляционными последствиями.

Заемные источники финансирования бюджетного дефицита широко используются в мировой практике. Привлечение этих ресурсов в бюджетную систему

осуществляется рыночными методами – кредитными и долговыми. Первые предусматривают привлечение средств на условиях заключаемого кредитного договора, вторые – через выпуск государственных долговых обязательств [4, стр.218].

В Республике Казахстан в условиях сбалансирования государственного бюджета, центральным уполномоченным органом по исполнению бюджета эмитируются государственные долговые ценные бумаги, представленные виды казначейских обязательств имеют высокий спрос на рынке ценных бумаг.

В итоге при изучении теоретических основ бюджетной системы и бюджетного устройства, обладая знаниями из налогового и бюджетного законодательств, становится возможным приступить к детальному анализу республиканского бюджета, местных бюджетов и Национального фонда. Стоит отметить, что государственный бюджет включает в себя бюджеты первого и второго уровня. Однако при разработке новых подходов к сбалансированности государственного бюджета, необходимо изучить Национальный фонд, который в совокупности представлен в консолидированном бюджете РК.

Дефицит республиканского бюджета на 1 июля 2020 года составил 1 032 533,2 млн.тенге или 7,7% к ВВП (74 526 млрд.тенге)[5].

На финансирование дефицита республиканского бюджета использовано 1 032 533,2 млн.тенге, в том числе за счет поступления займов – 1 401 526,9 млн.тенге, погашения займов – 357 852,1 млн.тенге, используемых остатков бюджетных средств в сумме – (-11 141,6) млн.тенге. Остатки бюджетных средств на конец отчетного периода составил в сумме 79 351,7 млн.тенге[5].

На основании вышеуказанных данных консолидированного бюджета делаем выводы о том, что доходы республиканского бюджета выросли на 64%: налоговые поступления в республиканском бюджете занимают 50% и за последние 4 года выросли на 32%, гарантированные трансферты с удельным весом 48% выросли на 222%. Затраты республиканского бюджета выросли на 65% из них: на 47% выросли затраты на социальную поддержку уязвимых слоев населения с весом 20%, на 53% затрат выросли на трансферты нижестоящим бюджетам с удельным весом 14% [5].

В настоящее время правительством Казахстана проводится стимулирующая фискальная политика и создается активный дефицит, то есть увеличиваются расходы и снижаются налоги. Возросшие затраты на социальную поддержку, здравоохранение, образование способствует улучшению человеческого капитала и повышению совокупного спроса, соответственно ускоряется темп экономического роста, увеличиваются налоговые поступления в бюджет, создается благоприятный инвестиционный климат.

Таким образом, решение проблемы сбалансированности государственного бюджета, позволит повысить экономический рост, сдерживать инфляцию и безработицу на допустимом уровне согласно проводимой фискальной политики.

Список использованных источников:

1. Шайханова Н. Финансы: Учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2013. – 184 с..
2. Государственный бюджет: учебник / Омирбаева С. М., Интыкбаева С. Ж., Адамбекова А. А., Парманова Р. С. – Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011. – 632 с.
3. Финансы: Учебник / под ред. А. Г. Грязновой, Е. В. Маркиной. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 504 с.: ил.
4. Финансы: учебник. – 3 – е изд., перераб. И доп. / под ред. проф. В. Г. Князева, проф. В. А. Слепова. – М.: Магистр, 2008. – 654 с.
5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>(дата обращения: 26.03.2021).

**СЕКЦИЯ 1. АКАДЕМИК С. З. ЗИМАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ
АЯСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ
СЕКЦИЯ 1. ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА В СВЕТЕ
НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ АКАДЕМИКА С.З. ЗИМАНОВ**

УДК 347.6

Азретбергенова Индира Жарылхасыновна
«Медициналық құқық» кафедрасының
аға оқытушысы
С.Асфандияров атындағы қазақ ұлттық
медицина университеті
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

**СУРРОГАТ АНА ҚЫЗМЕТІ ЖАЛҒА БЕРІЛГЕН ҚҰРСАҚ НЕМЕСЕ ӨМІР
СЫЙЛАҒАН ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ЕКЕНІН ТАНИТЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕР**

**ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ, ПО КОТОРЫМ СЛУЖБА СУРРОГАТНОЙ МАТЕРИ
ПРИЗНАЕТ ПОЖЕРТВОВАНИЕ, ПРЕДОСТАВЛЕННОЕ В АРЕНДУ ИЛИ ДАРЕНИЕ
ЖИЗНИ**

**LEGAL ISSUES THAT RECOGNIZE THAT SURROGACY IS A CHARITY PROVIDED
BY A RENTED WOMB OR A LIFE**

Суррогат ана – ХХІ ғасырда биоэтика саласында дамыған медициналық құбылыс. «Суррогат» ұғымы қашан пайда болды? «Құрсақ ана» қызметі алғаш рет АҚШ-та 1980 жылы тәжірибе жүзінде іске асырылған. Бала сүйе алмаған ата-ананың аналық жұмыртқа жасушасы мен аталық сперматозоидтары ұрықтандырылғаннан кейін, алынған эмбриондар суррогаттыққа келісім берген әйелдің жатырына салынады. Осылайша әйел нәрестені тоғыз ай көтеріп, шарананы дүниеге әкелуге міндетті.

Суррогат ана қызметінің басқа елдердің тәжірбиесіне сүйенсек, Бразилия заңы бойынша, бірге тұмаған адамдардан басқаларға суррогаттық ана болуға тыйым салынған. Тек шынайы жаны ашыған туысқаны ғана суррогат ана болуы шарт. Австралия, Ұлыбритания, Дания, Италия, Израиль, Испания, Канада, Нидерланды және Американың бірқатар штаттары әйел жатырын жалға беруді рұқсат еткенімен, суррогат анаға ақы төленбейді [1].

Австрия, Норвегия, Швеция, Франция және Американың бірқатар штаттарында, Италия, Швейцария, Германия сияқты Еуропа елдерінде де оған тыйым салынған. Ал Италия, Франция, Германия елдерінде бұл тыйымды бұзғандарға ірі көлемде айыппұл салынып, түрмеге жабу заңда қарастырылған.

Суррогат ана болуды табыс көзі ретінде заңмен реттеген елдер қатарында Американың бірқатар штаттары, Оңтүстік Африка Республикасы, Ресей Федерациясы, Грузия, Украина, Белоруссия және Қазақстан бар.

Әрбір ана бала сүюге құқылы. Бірақ суррогат ана болу туралы естіп жүрсек те, Қазақстан Республикасында заң тұрғыдан ерекшеліктеріне тоқтап, бұл қызмет түріне жан-жақты талдау жүргіземіз.

Елімізде суррогаттық ана термині қай кезде қолданысқа енгізілгені туралы деректерге сүйенсек, суррогат ана ұғымы алғаш рет 1998 жылы қабылданған «Неке және отбасы заңда» репродукциялық технология әдістерін пайдалану құқығы бойынша қолдана бастады. 2012-жылғы 7-ақпанда «Неке және отбасы туралы» Қазақстан

Республикасының Кодексі қолданысқа енгізілді. «Неке және отбасы туралы» ҚР Кодексінде 9-бөлім «Суррогат ана және қосымша репродукциялық әдістер мен технологияларды қолдану» бөлімі бар. Кодексте 54-бапта көрсетілгендей суррогат ана болу шарты Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасының талаптары сақтала отырып тапсырыс беруші ата-ана мен суррогаттыққа келісім берген әйелдің арасында жазбаша нысанда жасалады және міндетті түрде нотариатта куәландырылады [2].

Суррогат анаға қойылатын талаптар ҚР Кодексінде 56-бапта көрсетілген. Біріншіден, суррогат ана болуды қалайтын әйел жиырмадан отыз бес жас аралығында болуы, медициналық ұйымның қорытындысымен расталған қанағаттанарлық дене, психикалық және репродукциялық денсаулыққа ие болуы тиіс, сонымен қатар өзінің дені сау баласы болуы тиіс. Екіншіден, егер суррогат ана тіркелген некеде (ерлі-зайыптылық) тұрған жағдайда, суррогат ана шартын жасағанда ерінің жазбаша келісімін беруі тиіс, ол нотариалдық тәртіпте расталуы тиіс. Үшіншіден, қосымша репродуктивтік әдістер мен технологияларды қолданатын медициналық ұйым олардың қолданылуы туралы балалы болуды қалайтын тұлғалар немесе донорлық банк үшін қолданылған биоматериалдар туралы толық және жан-жақты ақпарат бар қорытынды шығаруға міндетті [3].

Суррогат ана болу шарты тараптарының құқықтары мен міндеттері 57-бапта көрсетілген:

1. Суррогат ана болу шартын жасасу кезінде ерлі-зайыптылар (тапсырыс берушілер):

1) суррогат ананың медициналық зерттеп-қараудан өтуімен байланысты материалдық шығыстарды көтеруге;

2) қосалқы репродуктивтік әдістер мен технологиялар қолданылуына байланысты материалдық шығыстарды көтеруге;

Кодекстің 59-бабына сәйкес, суррогат ана шарты негізінде қосымша репродукциялық әдістер мен технологияларды қолдану нәтижесінде туылған баланың ата-анасы болып ерлі-зайыптылар (тапсырыс берушілер) танылады. Басқа сөзбен айтқанда, баланың генетикалық анасы туылғаннан кейін бірден сәбидің анасы болып ресми жазылады және сол сәттен бастап суррогат ананың бұл балаға ешқандай құқығы болмайды. Генетикалық ата-аналар суррогат ананың медициналық бақылау, қосымша репродукциялық әдістер мен технологиялардан өтуімен байланысты материалдық шығындарды өтеуге; жүктілік кезеңінде, босану және босанған кейін елу күн ішінде, ал жүктілік және босанумен байланысты асқынулар болған жағдайда - босанғаннан кейін жетпіс күн бойы медициналық қызметтерді төлеуге міндетті. Суррогат ана үнемі дәрігерге қаралып, оның нұсқаулықтары мен тағайындауларын қатаң орындауы тиіс; «тапсырыс берушілерге» жүктілік ағымы туралы үнемі ақпараттандыруы тиіс, ал ең бастысы - суррогат ана бағдарламасы бойынша оның туған баласын «тапсырыс берушілерге» беруі тиіс. Суррогат анамен шарт жасасқан ерлі-зайыптылар (тапсырыс берушілер) баладан бас тартқан жағдайда, ана болу құқығы өз қалауы бойынша суррогат анада қалатын болады, ал ол бас тартқан жағдайда, бала мемлекет қамқорлығына беріледі. Ерлі-зайыптылар (тапсырыс берушілер) баладан бас тартқан кезде және баланы суррогат ана қабылдап алған кезде бұл адамдар суррогат анаға шартта белгіленген мөлшерде және тәртіппен өтемақы төлеуге міндетті [4].

Бұл заңдар аясында, Қазақстанда заңды түрде ерлі-зайыптыларға суррогат ана қызметіне жүгінуге болады және оның арнайы келісім-шарты бар. Бала көрудің бұл әдісінде қандай кемшілік бар деуіңіз мүмкін. Әсіресе, (ресми мәліметке сәйкес) Қазақстанда ерлі-зайыптылардың 16 пайызы нәрестелі болу бақытына жете алмай жүргенін ескерсек, бұл перзент сүюдің оңтайлы жолы деп қабылдауға болады. Бірақ, бұл қайырымдылық қазіргі таңда нағыз табыс көзіне айналып отыр. Айналып келгенде, суррогат ана қызметін атқаратындар жатырын жалға береді.

Перзенті болмаған отбасылар суррогат анаға жүгіну бала көрудің соңғы

мүмкіндігі деп қараса, енді біреулер үшін жақсы қаржы табудың тиімді көзіне айналуға. Соңғы кездері отандық экономиканың көлеңкелі бөлігінде «суррогат ана» қызметіне делдал болып ақша табу үрдісі байқалады. Бұл балаға зәрулердің арманын іске асыруға көмектесу деп жұқартып айтайық десек, талай жайттарды көрген соң пікірімізді өзгертуге тура келді. Жылдан-жылға суррогат ананың қызметіне жүгінетіндер көбейген сайын, елімізде жатырын жалға берушілер де күн санап артуда. Нарық заманында ұсыныс сұраныстан жоғары болған бұл кезде, қазір табыс 10 -12 мың доллар шамасына дейін төмендеді.

Нарық жағдайында тек қаржылай қызмет көрсету бағасы көрсетілгендіктен, бұл тұрғыдан суррогат ана қызметін жатырды жалға беру деп қарастырылуы тиіс. Себебі белгілі бір қызмет көрсете отырып, пайда тауып жатқандықтан, Қазақстан Республикасының салық кодексінде «жалға беру» деп қарастырылып салықтық мөлшерлеме енгізу қажет деп санаймыз. Мысалы зерттеулер жүргізу барысында бұл қызметті кәсіпке айналдырған аналардың барлығы анықталды.

Потенциалды суррогат ананың жоғары білімі болса немесе ол мейірбике болып қызмет атқарса (денсаулық сақтау саласының кадрлары бұл салада үлкен сұранысқа ие), оған берер қаржы көлемі 20 мың доллардан асып түседі. Интернет сайттарында суррогат ананы іздеймін немесе суррогат ана боламын деген жарнамалар көш басын бастап тұр. Себебі басқалар үшін баланы дүниеге әкелетін әйелдердің «тәжірибеміз мол» дегенге саятын ғаламтордағы хабарландырулар сонығ айғағы. Суррогат аналар арасында, жатырын жалға бергісі келетіндердің арасында әлі тұрмыс құрмаған 20 жастағы қыздар да бар. Енді қазақ қызының бұл кәсіпке бет бұруы теріс құбылыс, жатырды жалға беру процесіне жол берілуі болып табылады. Бұл табыс көзі болмаса, енді не болды?

Суррогаттық қызметке қасиетті Ислам дініміз бойынша: ЭКО мен құрсақ аналықтың (суррогат ананың) қай түрі шарифатқа сай екендігін атап өтуге болады. Ислам ғұламалары ұйымы ұйымдастырған фикһ (ислам құқығы) мәжілісінің VIII кезекті отырысында жоғарыда айтылған қолдан ұрықтандырудың барлық түрлері мен жолдарын зерттеп мынандай пәтуалар шығарған:

Ерлі-зайыптылардың спермасы мен жұмыртқа клеткалары табиғи түрде ұрықтана алмаған жағдайда, оларды қолдан ұрықтандыруға шарифат рұқсат етеді. Яғни, жүкті болуға қажетті «сперма, әйелдің жұмыртқа клеткасы және жатыр» бәрі бірдей бір ерлі-зайыптылардікі болған жағдайда ғана қолдан ұрықтандыруға рұқсат.

2. Ұрықтардың ауысып, шатастырылмайтындығына нақты көз жеткізілуі керек.

3. Қолдан ұрықтандыру күйеуінің көзі тірісінде жасалуы керек. Өлгеннен кейін рұқсат жоқ.

4. Ерлі-зайыптылардың бұл іске бірдей рұқсаты болуы керек [5].

Суррогаттық – қазақы қоғамға жат дүние. Алайда мына жаһанданған заманда технологиялардың дамуымен қатар, медицина да дамуда. Мәселен суррогат ана біреуге бала туып беріп, кейін өзі балалы болды делік, арада жылдар өткенде әлгі екі бала ержетіп, ойламаған жерден танысып, отбасы құрған жағдайда, суррогаттық ұлттық проблемаға айналып кетуі мүмкін.

Қазір суррогаттық ана болуды бизнеске айналдыру туралы көп жазылуда. Әсіресе, суррогаттық ана мәселесін баланы саудаға салумен байланыстырады. Бұндай көзқарастардың болуы да негізсіз емес. Статистикаға сүйенсек, әлемде әрбір бесінші ерлі-зайыптылар денсаулықтарына байланысты балалы болу бақытына ие бола алмайтындығы туралы мәлімет бар. Бедеулік мәселесі жанұялардың бөлінуіне, нәтижесінде жалғыз қалып, қасірет шегуіне себеп болатындығына дәлелдер көп. Сонымен қоса балалы бола алмайтын жалғызбасты әйелдер де бар. Балалы болып, ата-ана болуды армандайтын жалғыз басты еркектер мен әйелдер саны қазіргі таңда артуда. Кейбір жанұя бұл мәселені бала асырап алып шешеді. Ал кейбір жанұялар өздерінің генетикалық балалары болғанын қалайды. Бұл да – табиғи құбылыс және де балалы

болу мүмкіншілігі – әр адамның негізгі құқығы. Сондықтан бұл мәселені шешуде мемлекет тарапынан іс-шаралар жасалуы керек.

Шетелдерде осы мәселелер бойынша, АҚШ-та бедеулікті емдеу медициналық қауіпсіздендіру арқылы қаржыландырылады, ал Данияда – 35, Францияда 43 жасқа дейін әйелдерді жасанды ұрықтандырудың қаржысын төрт мәрте мемлекет тарапынан қаржыландыру заңмен бекітілген[6].

Егерде қазіргі кезеңдегі біздің елде қалыптасқан жағдайды ескерсек, осындай жағдайлар жасалса, демографиялық жағдайға оң ықпалын тигізетін еді. Ал суррогаттық ана қызметіне сауатты түрде бару керек. Бұл қызметті атқарушыға қойылатын талаптар да аз емес. Әйелдің денсаулығынан бастап, оның өмір сүру стилі, ортасы, дүниетанымы үлкен рөл атқарады. Баланың дүниеге келуін қалайтын генетикалық ата-анасына қойылатын талап тіпті жоғары болуы керек. Жалпы, баланың құқығы толық қамтамасыз етіліп, барлық болуы мүмкін жағдайлар ескерілгені дұрыс. Бала өмірі бағаланбайтын, ең жоғары құндылық. Біздің қазақ қоғамы үшін, баланы ұрпақ жалғастырушы ретінде қабылдайды.

Суррогаттықтың екі жағы бар. Бірінші жағы қайырымдылық, себебі ана бола алмайтын адамға перзент сыйлау. Ал екінші жағы, суррогаттықты бизнеске айналдыру, яғни суррогаттық ана өзінің жатырын жалға береді. Тек аса мұқтаж жандарға ғана рұқсат берген дұрыс. Генетикалық жағынан айтсақ, бұл өте шетін мәселе. Бәлкім көптеген дамыған елдердегідей ақшаға емес, тек жақсылық нышанмен ғана суррогат болу заңын қарастырған жөн шығар. Суррогаттықтың саны артып жатса, ұрпақтарымыз арасында қан араласып кетуі ғажап емес, ал оның зардабы өте ауыр.

Қалыптасып отырған ахуалдан шығар жолды қарастырайық.

1. Бедеулігі бар отбасыларға бала сүю бақытын силап, баланы өмірге әкелуге аса қажетті туыстық жағынан немесе басқа суррогаттық ананың қызметін қолдауда қаржылай көмек, мемлекет тарапынан төлену туралы заңды нақтылау қажет.

2. Заңнамаға да толықтырулар мен өзгерту енгізу суррогат ана қызметін бизнес жасайтын құралға айналдырмауды қолға алу қажет.

3. Елімізде суррогат ана іздеушілер де, болғысы келушілердің саны артуына байланысты, суррогат ана қызметін жасайтын аналардан, табыс көзі ретінде салық қарастырылуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер

1. Отарбаева А. құқық магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, Халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан, Алматы 2018, “Қазақстандағы суррогат ананың құқықтық реттелуі” Вестник КазГУ.с-60-65.
2. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>
3. Халық денсаулығы және денсаулық сақтақ жүйесі туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>
4. Дюкова, М. С. Защита прав биологических родителей и суррогатной матери по договору о суррогатном материнстве// Молодой ученый. 2019 № 23 (261). с.454-456.URL:<https://moluch.ru/archive/261/60272>.
5. egov.kz <https://egov.kz/cms/ru>
6. Дронова Ю.А. 2007, Что нужно знать о суррогатном материнстве. М.: Городец. с. 12

Назарбекова Ұлдар Қошқарқызы

*Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының магистранты*

Ғылыми жетекшісі:

*а.з.п. кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты,
аға әділет кеңесшісі Жемтисов Н.Ш.*

ӘЙЕЛДЕРДІҢ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН-АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЖЕНЩИН

PROBLEMS OF PREVENTION OF VIOLENT CRIMES AGAINST WOMEN

Түйін. Мақала әйелдер жасаған зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын-алудың бірқатар мәселелерін қарастыруға арналған. Сонымен қатар әйелдердің зорлық-зомбылық қылмысына қатысты алдын-алу қызметінің негізгі кезеңдеріне ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: әйелдер қылмысы, зорлық-зомбылық, қылмыстың алдын алу, қылмыстық саясат.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению ряда проблем предупреждения насильственных преступлений, совершаемых женщинами. Особое внимание уделено основным этапам предупредительной деятельности в отношении женской насильственной преступности.

Ключевые слова: женская преступность, насильственная преступность, предупреждение преступности, уголовная политика.

Annotation. This article is devoted to consideration of some problems of prevention of violent crimes committed by women. The main attention paid to basic stages of prevention activity to women's vio-lent criminality.

Key words: women's criminality, violent criminality, prevention of criminality, criminal policy.

Бүгінгі күні қылмыстың алдын – алу әдістеріне ғылым мен тәжірибенің бай екені белгілі. Мемлекет пен қоғамның қылмысқа қарсы әлеуетін неғұрлым толық іске асыру қажеттілігі туралы айта отырып, қылмыстың алдын-алу жөніндегі қызмет мемлекеттің ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қылмысқа қарсы күрес саласындағы саясатының бір бөлігі болуы және келесі мақсаттарды көздеу керектігі жөніндегі Л.В. Баринованың пікірмен ынтымақтасуға болады: 1) қоғамдағы криминогендік процестерге қарсы тұру, қылмыстың тежелуі мен азаюын қамтамасыз ету; 2) қоғамда тыныштық пен тұрақтылық ахуалын жасауға және нығайтуға ықпал ету; 3) адамдардың қылмыстық жолға көшу мүмкіндігіне байланысты туындайтын қоғам мен мемлекет мүшелерінің құқықтарына, бостандықтары мен заңды мүдделеріне төнетін қатерлерді жою; 4) алдын алу әсері саласына жататын адамдарды түзетуді және оларды қайта әлеуметтендіруді қамтамасыз ету [1, 96-100б].

Әйелдің қазіргі қоғам өміріндегі рөлі мен орнын қайта қарау, оның мәртебесін көтеруге, қоғамдағы әйелге арналған негізгі функцияларды жүзеге асыруға көмектесу қажет екені анық. Әйелдердің жағдайын жақсарту қазіргі қоғамның маңызды

әлеуметтік императивтерінің бірі болуы керек.

Жалпы әлеуметтік деңгейде әйелдердің зорлық-зомбылық қылмысының алдын-алуға ықпал ететін қызметтің басым бағыты отбасына мемлекеттік қамқорлық көрсетуді талап етеді. Осы орайда, отбасылық саясат мемлекеттің тәуелсіз саласына айналуы керек деген пікірмен келісуге тұрарлық.

Әйелдердің қылмыстық зорлық-зомбылығының әлеуметтік-психологиялық факторларының қатарында моральдық құндылықтарды қайта бағалау, идеалдардың девальвациясы ерекше мәнге ие болғандықтан, әйелдердің зорлық - зомбылық қылмысын төмендетудің негізгі алғышарты маңызды әлеуметтік институттар – отбасы, азаматтық қоғам және мемлекет –әлеуметтік дамудың негізгі құндылықтары мен басым мақсаттарына айналған кезде институционалдық жүйе мен құндылықтар жүйесі арасындағы сәйкестікті қалпына келтіру қажет. Бұл ретте мемлекет пен тұтастай қоғамның идеологиялық функциясының құрамдас бөлігі құқықтық тәрбие болуға және оның нәтижесі адамның құқықтық мәдениетіне ие болуға тиіс.

Әйелдердің зорлық-зомбылық қылмысына арнайы криминологиялық алдын-алу әсерінің проблемаларына және оны жетілдіру мәселелеріне ерекше назар аудару қажет. Әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасылармен және балалармен профилактикалық жұмыстың жаңа нысандарын енгізу қажеттілігі туралы айта отырып, әлеуметтік қолайсыздықтың ерте сатысында проблемаларды уақтылы анықтау және түзету үшін біз бұл мәселеде бірнеше бағытта алға жылжуды қамтамасыз ету керек деген пікірмен келісеміз: 1) отбасылық-тұрмыстық жанжалдарды кәсіби деңгейде шешу; 2) отбасы мәдениетінің және әсіресе отбасы ішіндегі қарым-қатынастың деңгейін арттыру; 3) отбасын яғни қоршаған ортаны сауықтыруға шаралар қабылдау; 4) қоғамға жат өмір салтын жүргізетін және балаларды тиісті тәрбиелеуді қамтамасыз етпейтін ата-аналарға заңда көзделген шараларды қабылдау (Ю.М. Антоян)[2, 96-100б].

Осыған орай қамқоршылық және қорғаншылық органдарының профилактикалық функцияларын кеңейту қажет. Мінез-құлқы мен өмір салты зорлық-зомбылық жасау мүмкіндігіне ие психикалық ауытқулары бар әйелдерді анықтау мен есепке алудың толықтығына қол жеткізу, сондай-ақ, оларға қатысты профилактикалық сипаттағы тиімді шаралар қабылдаудың маңызы зор. Жеке профилактикалық әсер етудің тиімділігін арттырудың маңыздылығын атап көрсете отырып, біз жеке алдын алу іс-шараларын зорлық-зомбылық жасаған қылмыскерлердің жеке ерекшеліктеріне де, олар бағытталуы тиіс объектіге де байланысты ажыратуға болады деп санаймыз: 1) зорлық-зомбылық қылмыстары үшін сотталған және қауіпсіздік мекемелеріндегі адамдар (пенитенциарлық нысан); 2) зорлық-зомбылық қылмыстары үшін сотталған және қауіпсіздік мекемелерінен босатылған адамдар (пенитенциарлықтан кейінгі нысан); 3) әлі зорлық-зомбылық қылмысын жасамаған, бірақ оны жасауға бейім адамдар.

Қылмысқа қарсы күрес стратегиясы басты бағыттарға шоғырлануы және елдегі қылмыстық жағдайды да, заң жүйесі мен азаматтық қоғамның барлық буындарының нақты мүмкіндіктерін де ескеруі үшін елде жүргізіліп жатқан сот-құқықтық реформа едәуір кеңейтіліп, құқық қорғау органдарының бүкіл жүйесіне, сондай-ақ заңнамаға таратылуға тиіс. Әйелдер жасайтын зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын-алудың негізгі тетіктері жүйелі сипатқа ие болуға және мемлекет пен қоғамның стратегиялық әріптестігіне (құқық қорғау органдары мен азаматтық қоғам институттарының ынтымақтастығы) сүйенуге тиіс.

Осы орайда қылмыскерлердің жеке басын, атап айтқанда оның қажеттілік-мотивациялық саласын зерттеуге арналған криминологиялық зерттеулердің көпшілігі олардың бұрмаланған қажеттіліктерінің, негізгі мүдделерінің, өмірлік мақсаттары мен бағдарларының жоқтығын көрсетеді. Жетілудің әртүрлі кезеңдеріндегі әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының мотивациясы ерлердің қылмыстық мінез-құлқының мотивациясына қарағанда әлдеқайда күрделі екендігі дәлелденді. Гендерлік

айырмашылықтарды көрсете отырып және медициналық әдебиеттердің деректеріне сілтеме жасай отырып, М.Н.Голоднюкжеке адамға қарсы қылмыс жасаған әйелдердің едәуір саны психопатиялық тұлғаларға тән ерекшеліктерге ие екенін жазады.

Ұрып-соғу, жала жабу және қорлау үшін сотталған әйелдерде ашуланшақтық жиі кездеседі. Мұнда тұлғаның қоғамға қарсы бағыттылығы, оның құндылық бағдарлары, қажеттіліктері және т.б. шешуші мәнге ие екендігі және бұның алдын алуға аса мән беру керек екендігін ескерген.[3, 96-100б].

Ал В. Н. Кудрявцев әйелдердің еркектерге қарағанда импульсивті және эмоционалды екенін байқады. Психологиялық жарақаттармен байланыстыкәсіби немесе отбасылық қақтығыстар, олар ұзақ және терең болуы мүмкіндігін атап өтіп, осындай жағдайлардың алдын-алу қажеттілігін атап көрсеткен.

Әйелдер өмірлік жағдайларды немесе олардың туыстарына қауіп төндіретін жағдайларды жиі уайымдап күйзеледі. Сондықтан өзін немесе өз отбасын қорғау мақсатында заңсыз әрекеттерге баруға мәжбүр болады.

Өз кезегінде Е.В. Середа әйелдердің зорлық-зомбылық қылмыстарының себебі көбінесе жәбірленуші ретінде танылудан құтылу немесе оның әрекеттері үшін одан кек алу ниетімен жасалатынын атап көрсеткен. Бұндай әрекеттер шамамен қорқыныш пен қызғаныштық себептерге байланысты орын алып отырады. Осы санаттағы әйелдердің басым көпшілігі әрекет ету барысында эмоцияларын жағдайға байланысты бейімдей алмайтындығы дәлелденген [4, 262-263б].

Т. Н. Волкованың ойынша көптеген жағдайларда әйелдердің зорлық-зомбылық қылмыстарына бару себепері ұзаққа созылған отбасылық-тұрмыстық негіздегі қақтығыстар, реніш, өзімшілдіктердің орын алу жағдайына байланысты орын алатындығын пайымдайды[5, 262-263б].

Жоғарыдағы ғалымдардың пікірлерін ескере келе, қазіргі өз отанымыздағы отбасылық зорлық-зомбылық оның ішінде әйелдерге қатысты орын алып жатқан құқыққа қарсы әрекеттер саны қарқынмен өсіп келе жатқандығын көруге болады. Мәселен, елімізде соңғы екі жылдың ішінде отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстары жөнінде 2 128 оқиға тіркелсе, оның 1653 әйелдерге қарсы жасалынған қылмыстар. Жалпы әйелдермен 21 908 қылмыс жасалынса, отбасылық ортадаолармен 58 зорлық-зомбылық қылмыстары жасалынған[6, 96-100б].

Бұдан байқағанымыз,әйелдердің өздері отбасында алдымен зорлықпен зомбылықтың құрбанына айналып, әбден моральдық тұрғыда шаршап, мұндай жағдайдан шығудың амалы ретінде, өздері осыотбасындазорлық-зомбылық қылмыстарын жасағандар.

Осы орайда әйелдердің зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын-алу мақсатында профилактикалық қызметтің келесі негізгі кезеңдерін бөліп көрсетуге болады деп санаймыз:

1. Қылмыстық зорлық-зомбылықтың себептік базасын және оның өзгерілу жағдайын, қылмыстың өзін жүйелі түрде бақылау және жүйелі түрде қарқынды зерттеу, олар жедел, ақпараттық, аналитикалық және болжамдық жұмыстарға негізделуі керек. Қылмысқа қарсы күрес және оның алдын-алу жөніндегі бұл қызмет оның мазмұны, мақсаты, орны, уақыты, функциялары мен жұмыс әдістері бойынша құқық қолдану практикасымен келісілуге, сондай-ақ қылмыс түрлерінің айырмашылығына байланысты болуға тиіс (кісі өлтірудің, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтірудің алдын- алу жөніндегі қызмет пен өзге де зорлық-зомбылық қылмыстардың алдын алу жөніндегі қызмет).

2. Қылмыстың алдын-алу тек құқық қорғау органдарының ғана емес, мемлекеттік биліктің барлық буындарының міндеті ретінде заңды түрде бекітілуі керек.

3. Бағдарламалық басқару мүмкіндіктерін мақсатты пайдалану. Қылмысқа қарсы күрестің өңірлік бағдарламаларын дайындау қажет. Ресурстарды бөлу бойынша

оңтайлы шешімдерді әзірлеу және қабылдау үшін, сондай-ақ қабылданған шешімдерге сәйкес бағдарламалар мен іс-шараларды іске асыру үшін ғылыми-әдістемелік құрал ретінде бағдарламалық жоспарлауды пайдалану қажет.

4. Жобалардың немесе қолданыстағы заңдар мен өзге де құқықтық актілердің қылмысқа қарсы күрес саласындағы қоғамның әлеуметтік қажеттіліктеріне сәйкестігін айқындау, оларды қабылдау және қолдану нәтижесінде криминогендік немесе криминогендік емес сипаттағы ықтимал салдарларды анықтау мақсатында құқықтық табиғаты әлі бекітілмеген криминологиялық сараптаманы қолдануды белсенді пайдалану қажет.

5. Әр түрлі арнайы қызметтер арасындағы іс-қимылды қамтамасыз етуді қарқынды жандандыру. Профилактикалық қызметтің тиімділігі көбінесе жекелеген отбасылардағы, көршілер мен таныстардың арасындағы қалыпты емес қатынастар туралы ақпаратты алу мен жүйелеудің ойластырылған тетігін ұйымдастыруға, дисфункционалды отбасыларды, қоршаған ортаға қауіп төндіріп, физикалық қырып-жоюға және т.б тұрмыстық зорлық-зомбылыққа бейім адамдарды неғұрлым толық есепке алуға, осы негізде қылмыстың алдын-алу және жолын кесу үшін шешуші алдын-алу шараларын қабылдауға байланысты, функционалдық міндеттеріне әртүрлі ұйымдар мен жекелеген азаматтардың қызметін бақылау кіретін, құқық қорғау органдары мен басқа да мемлекеттік құрылымдар арасындағы байланыстарды қалпына келтіру қажет деп санаймыз.

6. Құқық қорғау органдарының зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын-алу, анықтау, жолын кесу және тергеу және оларды жасағаны үшін кінәлілерді әділ жазалау жөніндегі жұмысының тиімділігін арттыру. Біздің ойымызша, құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру екі бағыт бойынша жүруі керек: біріншіден, зорлық-зомбылықты ашу және жолын кесу, олардың дайындығын жақсарту және арнайы құралдармен қамтамасыз ету, құқықтық мәртебесін шешетін міндеттердің күрделілігіне сәйкестендіру үшін жоғары деңгейдегі кәсіпқойлардың мамандануы; екіншіден, құқық қорғау құрылымдарын дамыту: штаттарды оңтайландыру және олардың қызмет түрлерін жетілдіру, тәрбие жұмыстарына белсенді қатысуы. Бұл органдар азаматтарға барынша жақын және зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алуға және жолын кесуге мүмкіндігі бар. Отбасылық зорлық-зомбылықтың, отбасылық маскүнемдіктің алдын-алу, балаларды ұрып-соғудан және ата-аналардың қорлауынан қорғауды қамтитын отбасылық инспекторлардың лауазымдарын енгізу арқылы дисфункционалды отбасылармен жұмыс жасаса, белгілі бір оң нәтижелерді беретініне сенуге болады.

Алдын алу іс-әрекетінің негізгі салаларына тек жан-жақты құқықтық әсер ету оның жан-жақтылығы мен тиімділігін қамтамасыз ете алады, өйткені қылмыстың алдын-алу, әдетте, әрқашан белгілі бір адам құқықтарын шектеуді қамтиды, сондықтан оны құқықтық нормалармен реттеу заңнамадан төмен емес деңгейде жүргізілуі керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Кутина В.П., Насильственная женская преступность и ее предупреждение /Санкт-Петербург.2006ж. - 163-164 б.
2. Антонян Ю.М., Преступность среди женщин. Москва. 1992ж.
3. Голоднюк М.Н., Зубкова В.И. Предупреждение преступности. Оқу құралы / Голоднюк М.Н., Зубкова В.И. – М.: Москва. 1990ж. - 96-100 б.
4. Касимов В.О., Противоправные поведение женщин. Мақала/Саратов.
5. Касимов В.О., Противоправные поведение женщин. Мақала/Саратов.
6. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқықтық статистика орталығының ресми сайты www.pravstat.kz

Ақбар Айгерім Жанатқызы
*«Ұлттық және Халықаралық құқық»
кафедрасының студенті*
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Дусанбаева Мөлдір Аширбековна

ПОЧЕТНЫЙ УЧИТЕЛЬ-САЛЫК ЗИМАНОВ

АРДАҚТЫ ҰСТАЗ- САЛЫҚ ЗИМАНОВ

HONORARY TEACHER SALYK ZIMANOV

Аннотация: қоғам және мемлекеттік ірі қайраткер тұлға, заңгер ғалым, Заң ғылымының докторы, профессор. Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі, Қазақстанға еңбегі сіңген ғылым қайраткері. ҚР Тұңғыш Президентінің мемлекеттік бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының иегері.

Түйінді сөздер: ғалым, академик, заңгер, профессор, сот.

Аннотация: крупный общественный и государственный деятель, юрист, ученый, доктор юридических наук, профессор. Академик Национальной Академии Наук Республики Казахстан, Заслуженный деятель науки Казахстана. Лауреат Государственной премии Первого Президента Республики Казахстан за мир и духовное согласие.

Ключевые слова: ученый, академик, юрист, профессор, судья.

Annotation: a great public and state figure, lawyer, scientist, doctor of jurisprudence, professor. Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Honored Scientist of Kazakhstan. Winner of the State Prize of the First President of the Republic of Kazakhstan for Peace and Spiritual

Keywords: scientist, academician, lawyer, professor, judge.

Салык Зиманович Зиманов, родился 19 февраля 1921г.В г. Атырау — казахский и советский ученый, государственный деятель, доктор юридических наук, профессор, академик, заслуженный деятель науки Казахстана. Происходит из подрода Шеркеш рода Байулы Младшего жуза. Его отец Зигали Жарылгасинов был председателем волостного комитета.

После школы Салык Зиманов в 1938 г. поступил на курсы учителей. Работал в казахской школе до призыва на воинскую службу в 1939 году. К началу Великой Отечественной войны его воинская часть дислоцировалась в Грузии. В 1944-1945 годах был командиром артиллерии полка. Доблестный сын казахского народа от командира дивизии дослужился до заместителя командира минометного полка и вышел в отставку в чине полковника артиллерии. Свидетельством воинской доблести фронтовика служат награды – два ордена Отечественной войны I степени, орден Красной Звезды, медали «За оборону Кавказа» (1944 г.), «За взятие Кенигсберга» (1945 г.), «За взятие Берлина».

В 1944—1945 годах командир артиллерии полка, заместитель командира дивизии по строевой части, командир минометного полка; вышел в резерв в чине полковника. Окончил Всесоюзный юридический институт в 1948г.

Научная деятельность

Основные направления научной деятельности: проблемы общей теории права; история становления и развития системы государственности и обществ, мысли Казахстана и др. государств Центральной Азии. Главный редактор 3-томной «Истории государства и права Советского Казахстана» (1959—1964). Руководитель 10-томной энциклопедии «Древний мир права казахов», 3 тома которой изданы в 2001—2005. Лауреат Президентской премии мира и духовного согласия (1993), Государственной премии Казахстана (2002). Награждён 2-мя орденами Отечественной войны 1-й степени, орденом Красной Звезды, «Парасат» (2002).

Карьера

- В 1948—1952 годы аспирант, научный сотрудник, заведующий Сектором права АН Казахстана;
- 1952—1957 годы директор Алматинского юридического института, декан юридического факультета КазГУ.
- 1958—1969 годы директор, с 1969 года заведующий отделом Института философии и права АН Казахстана.
- В 1976—1977 годы главный ученый секретарь Президиума АН Казахстана. С 1995 ректор Казахского академического университета.
- В 1990—1995 годы народный депутат Верховного Совета Республики Казахстан. Член Комитета по внешним отношениям и межпарламентским связям, член Президиума Верховного Совета Республики Казахстан.
- С 1992 года председатель Комитета по делам ветеранов и инвалидов.
- В 1992—1993 годы член Консультативного совета при Президенте Республики Казахстан.
- С июня 1993 года член Национального совета по Государственной политике Республики Казахстан.

Сочинения

Общественный строй казахов первой половины XIX в., А., 1958;
Политический строй Казахстана конца XVIII и первой половины XIX веков,
Политические взгляды Чокана Валиханова;
Ленин и национальная государственность в Казахстане;
От освободительных идей к советской государственности в Бухаре и Хиве;
Казахский отдел Народного Комиссариата по делам национальностей РСФСР;
Казахский революционный комитет;
Национальная государственность и сближение наций;
Теоретические вопросы советского национально-государственного строительства, А., 1987;

Конституция и Парламент Республики Казахстан, А1996; Теория и практика автономизации и СССР, А., 1998.

Казахстана Салык Зиманов – гордость национальной школы юриспруденции, один из основателей казахстанского правоведения, организатор высшей школы. Он всегда заботился о подготовке кадров, был ректором Академического правового учебного института (университета) «Парасат» (1995-2005 гг.), президентом ТОО «Интеллектуал-Парасат» (2005-2011 гг.). Его ученики и последователи ныне ведущие профессионалы на самых ответственных постах, опора государства и гаранты Фемиды – трудятся во благо народа Казахстана [2].

Участник Великой Отечественной войны, вкусивший соль фронтового братства в танковых войсках. Смекалка и молниеносная реакция отличали Салыка Зиманова на фронте и в мирной жизни. Он был душой бригады и всегда – на передовой. Таким и запомнился.

Что я думаю о педагоге Салык Зиманове кто вообще такой учитель и как я его вижу.

Судья мировых профессий Салык Зиманов. На самом деле педагог - добрый

человек. Воспитание учителя - маяк в жизни каждой души. Ученый, герой страны, плавильщик, фермер, пастух, космонавт, прошедший через голубой купол, - все училось у учителя. Вот почему все люди уважают великих учителей.

Как сказал французский философ Жан-Жак Руссо: «Быть учителем - это не тратить зря время, а тратить время на других». Невозможно привить знания студентам и воспитать будущее страны. Быть учителем - значит прививать ребенку тепло, доброту и нравственное величие. Быть учителем - значит воспитывать ученика как родителя. Быть учителем - значит определять путь подрастающего поколения к светлому будущему. Кстати, русский философ Анатолий Луначарский сказал, что «учитель - это человек, который вбирает в себя все сокровища, накопленные веками молодым поколением, и избавляет их от слепых чувств, зол и заразного сифилиса». Ахмет Байтурсынов, казахстанский общественный деятель и педагог, охарактеризовал учителя как «душу школы». Из этого видно, что учитель - великое имя. Потому что уважение к учителю превыше всего. Учителя всегда пользовались большим уважением. Не только сегодня или вчера великие профессии почитаются, но с незапамятных времен профессия учителя была высокой. Обращать внимание на людей, которые «подобны капле воды, проникающей в камень» (аль-Фараби), - это шаг вперед в вашей нравственности. Ведь уважение к учителю - это уважение к знаниям. В Коране также написано, что ученик, который не уважает знания и не уважает своего учителя, не сможет достичь результатов в науке, и даже если он это сделает, он не сможет использовать их должным образом. Как известно, самые умные люди в истории всегда с особым уважением относились к своему учителю и всегда с уважением вспоминали его. Например, мудрыми и учителями считались Александр Македонский - Аристотель, Абылай-хан - Толе би, Шакарим - Абай, Бердак - Кункожа, Жамбыл - Суюнбай. Как говорится, «у хорошего учителя хорошее отношение», они прекрасно понимают, что их учителя много сделали для их больших достижений в жизни. Например, Искандер Зулкарнайн сказал своему учителю: «Я обязан своему учителю не меньше, чем своему отцу. Если я забирал жизнь у своего отца, я получал все от Аристотеля для этой жизни». Поэтому уважать учителя - жизненный долг. Уважение к учителю - долг человечества[4].

Как сказал великий Абай: «Человечество - от хорошего учителя», воспитание и пример учителя - пища будущего ученика. Ученик, которого обучал и обучал хороший учитель, сможет сражаться на поле битвы жизни и изменить свой курс в будущем.

Будущее поколения, будущее нашего народа в руках современных учителей. В то время, когда мы становимся независимой страной, поднимаем флаг, повышаем статус нашего языка и делаем свое имя известным миру, большое внимание уделяется будущему нации и страны - воспитанию подрастающего поколения. Если говорить, что школа - это начало пути к цивилизации в этом суверенном, независимом Казахстане, главное лицо школы, сердце - учитель.

В эпоху глобализации показатель национальной конкурентоспособности измеряется уровнем образования. Поэтому необходимо срочно интегрироваться в мировое образовательное пространство и вывести систему образования на международный уровень. Ключ к решению этой проблемы находится в руках учителей. Президент Нурсултан Назарбаев: «Те, кто будут работать и жить в будущем, - это сегодняшние школьники, Казахстан будет на том же уровне, на каком воспитал их учитель. Вот почему задача учителя трудна». Воспитать следующее поколение, накормить их знаниями - ни один из них не может этого сделать. Поэтому быть учителем можно искренним подвигом.

Сама жизнь - учитель. Но мы не замечаем, что за словом «учитель» скрываются тысячи знаний и науки, любви и привязанности. Не каждый может быть учителем. Только учитель может воспитать ученика, поднять его на большие высоты, вдохновить его, дать ему душу и тело, сущность и существование.

Каждый непредубежденный человек обращается к первому учителю за открытой грамотностью. А задача учителя - подготовить человека из несведущего ученика.

Спустя тысячи лет имя учителя и понятие «учитель» не умерли. Потому что в любом возрасте этому обществу нужна работа учителя. Даже в нужде. Работа каждого учителя, который заботится о тебе, а не о себе, каждое утро и каждый вечер великолепна.

С того дня, как вы поступили в школу, это сообщество учителей, которые поднимут вам настроение, простят ваши ошибки, научат вас любви, научат вас любви и научат вас всем тонкостям жизни. Он еще один учитель, который всегда будет рядом с вами.

Именно ученики, а не учителя делают работу учителей великой. В результате многолетних кропотливой работы педагога, который постоянно заботливый и воспитывающий любящий и образованный студент. Радость учителя - это невообразимое чувство для вас и нас за ученика, опередившего забег, тысячи лошадей, сотни бегунов.

Вы когда-нибудь чувствовали, что в первый же школьный день будете похожи на мачеху, которая встретит вас с распростертыми объятиями?! Конечно, нет. Но любовь к учителю, который с вами каждый день, который видит вас семь раз в неделю и который остается в вашем сердце, никогда не умрет.

Есть много специальностей. Но не важно, другая ли профессия, сколько бы профессий ни было, есть другой учитель, который сделает из вас специалиста. Даже если вы ученый, звезда, даже влиятельный гражданин, даже если вы станете президентом, у вас нет права забыть учителя, который привел вас к этой жизни, к этой вершине. Уважение к его работе - это не подарок этому человеку, а то, что вы образованный человек. Как говорит Абай: «Человечность исходит от хорошего учителя». Если у вас все получается, помните, что за учителем стоит капля работы.

В этой теме я хотела затронуть таких людей как учителя и как люди об этом думают и СалыкЗиманов он один из примеров каким нужно стремиться быть.

Список использованной литературы:

1. Федеральный журнал. Тлепина.Ш история государства и права. Научно-правовое издание. Зарегистрировано в Комитете РФ по печати №017049 2005 г.
- 2.Зиманов, Салык Зиманович // Казахстан. Национальная энциклопедия. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005.-Т.
3. Салык Зиманов. Материалы к биографии /Составитель И.М. Козыбаев. 2-е изд., доп. и перераб. Алматы: Раритет.
4. Салык Зиманович Зиманов (библиографический справочник) / Автор-сост.- Г.М. Алимжанова. Вступит. ст.- С.Ф. Ударцева (Серия «Классики юридической науки Казахстана») - Алматы: Дарын, 2003. 248с. 5. Специалист в области гражданского права. Сартаев С.С. Указ. соч.

Амантаева Мадина Амантаевна
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Дусанбекова М.А.

АКАДЕМИК ЗИМАНОВ САЛЫК ЗИМАНОВИЧ И РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ НАУКИ КАЗАХСТАНА

**АКАДЕМИК ЗИМАНОВ САЛЫК ЗИМАНҰЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-
ҚҰҚЫҚТЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУЫ**

**ACADEMICIAN ZIMANOV SALYK ZIMANOVICH AND THE DEVELOPMENT OF
STATE LEGAL SCIENCE IN KAZAKHSTAN**

Аннотация: Академик С. Зиманов признан научной общественностью как организатор правовой науки в Республике Казахстан. Академик С. Зиманов внес огромный вклад в развитие юридического образования в стране, создав крупную научную школу ученых в области государственного строительства и конституционного права.

Ключевые слова: академик; история; право; государство; история государства и права; государственный и общественный деятель; наука; юридическое образование; юридический институт; государственно-правовая наука;

Аннотация: Академик С.Зиманов ғылыми қауымдастығымен Қазақстан Республикасында құқықтық ғылымының негізін қалаушысы ретінде танылған. Академик С.Зиманов конституциялық құқықтың және мемлекеттің құрылысын құрып, үлкен ғылыми мектеп ұйымдастырып, мемлекетте заңгер білімінің дамуына үлкен үлес қосты.

Түйінді сөздер: академик; тарих; құқық; мемлекет; мемлекет және құқық тарихы; мемлекет және қоғам қайраткері; ғылым; құқықтық жоғары білім; құқықтық институт; мемлекеттік-құқықтық ғылым;

Abstract: Academician S. Zimanov is recognized by the scientific community as the organizer of legal science in the Republic of Kazakhstan. S. Zimanov made a huge contribution to the development of legal education in the country, having created a large scientific school of scientists in the field of state building and constitutional law.

Keywords: Academician; history; law state; history of state and law; statesman and public figure; science; legal education; law institute; state legal science.

Большое значение в истории государственно-правовой науки Казахстана, в истории государства и права, истории политической и правовой мысли казахского народа, теории и истории национальной государственности, общей теории права, государственного(конституционного) права имеет деятельность С.З. Зиманова. Академик С.З. Зиманов директор Алма-Атинского юридического института (ЮИ), государственный и общественный деятель. С.З. Зиманов – первый декан юридического факультета КазГУ им С.М. Кирова.

Салык Зиманович Зиманов - казахский и советский ученый, государственный деятель, доктор юридических наук (1961), профессор (1963), академик НАН Казахстана (1967), заслуженный деятель науки Казахстана (1971). Участник Великой

Отечественной войны. В 1944-1945 годах командир артиллерии полка, заместитель командира дивизии по строевой части, командир минометного полка; вышел в резерв в чине полковника. Окончил Всесоюзный юридический институт (1948). В 1991 году был почетным директором Института государства и права АН РК. В 1992-1994 годах депутат Верховного Совета Республики Казахстан.

Основные направления научной деятельности: проблемы общей теории права; история становления и развития системы государственности и обществ, мысли Казахстана и др. государств Центральной Азии. Главный редактор 3-х томной «Истории государства и права Советского Казахстана» (1959-1964). Руководитель 10-томной энциклопедии «Древний мир права казахов», 3 тома которой изданы в 2001-2005. Лауреат Президентской премии мира и духовного согласия (1993), Государственной премии Казахстана (2002). Награждён 2-мя орденами Отечественной войны 1-й степени, орденом Красной Звезды, «Парасат» (2002).

В истории высшего юридического образования Казахстана большое значение имеет организационная и научно-педагогическая деятельность С.З.Зиманова. С его именем связаны Казанский, Алма-Атинский филиалы Всесоюзного юридического заочного института, выпускником которого является академик Зиманов С.З.

Видное место в истории высшего юридического образования и юридической науки принадлежит Алма-Атинскому юридическому институту Народного Комиссариата юстиции Казахской ССР, в последствие Министерства юстиции Казахской ССР и в поздний период Министерства высшего образования СССР. В 1951 г. его директором был назначен С.З.Зиманов. Одно из первых публичных выступлений С.З. Зиманова в должности директора состоялось 25 декабря 1952 г. на собрании работников вузов и научных учреждений г. Алма-Аты. В выступлении новый директор Алма-Атинского ЮИ уделил большое внимание научно-исследовательской работе в Институте. С его приходом был организован юридический лекторий для практических работников суда, прокуратуры, работников Министерства внутренних дел и Министерства государственной безопасности; стали проводиться ежемесячные конференции по обмену опытом научных работников-криминалистов и работников следствия и розыска, пользовавшиеся впоследствии популярностью у практических работников. Он отмечал: «У нас отстает научно-исследовательская работа, а раз слаба научно-исследовательская работа, то мы не можем оказать нужную и в полной мере требуемую помощь практическим работникам».

В заключении С.З. Зиманов подчеркнул: «Мы не остановимся на полпути и будем бороться и добьемся такого положения, чтобы Юридический институт стоял бы на высоте своего положения по подготовке специалистов, всесторонне развитых, преданных делу партии, народа». В Алма-Атинском ЮИ было особое отношение к науке с момента его организации, первых лет деятельности. Важное значение имели те, кто стоял у истоков Института, – первые преподаватели, молодые ученые, приехавшие из Москвы, Ленинграда. Эвакуация московских ученых в Алма-Ату в годы войны сыграл значительную роль. В послевоенный период Институт стал на некоторое время центром научных правовых исследований, на его основе был создан Сектор права АН Казахской ССР. С приходом директора С.З.Зиманова научно-исследовательская работа преподавателей и студентов получила новый импульс, более строгий контроль, появилась требовательное отношение и добросовестность. Несомненно, в научной, образовательной, культурной, общественной жизни Советского Казахстана важное значение имел Казахский государственный университет имени С.М. Кирова (КазГУ). Открытие юридического факультета КазГУ было одним из мероприятий, направленных на повышение роли университета. Вместе с тем на КазГУ возлагались задачи по подготовке кадров, соответствующих политико-правовой реальности советского режима. История юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби также неразрывно связана с организационной, научно-

педагогической деятельностью С.З. Зиманова.

Зиманов С.З. – организатор юридической науки

На заседании Ученого совета ИФиП АН Казахской ССР 17 октября 1967 г. (протокол № 15) был заслушан доклад С.З. Зиманова «Успехи правовой науки и перспективы ее развития». В докладе говорилось: «В развитии правовой науки в Казахстане можно выделить три этапа.

Первый период, завершившийся в конце 1950-х годов. Это период подготовки кадров, собирания сил, поиска научных направлений. Для этого периода характерна усиленная разработка исторических проблем, многие ученые были заражены в то время «болезнью» историзма. Т.М. Культелеев последние годы жизни посвящает изучению уголовного обычного права казахов; С.Я. Булатов, видный ученый, завоевавший в стране известность исследованиями современного уголовного права, в 1940-е гг. переключается на историческую тематику, занимается творчеством Ч. Валиханова, пишет работы по истории общественно-политической и государственно-правовой мысли казахов. В первый период складываются первые организационные формы научной работы в области права и юридического образования в Казахстане. В 1926 году в Кызыл-Орде открываются юридические курсы, затем – юридическая школа, действовавшая до 1954 года. В 1934 г. в Алма-Ате организуется Институт советского строительства, преобразованный в 1937 г. в юридический Институт. В 1955 году последний преобразовывается в юридический факультет Казгосуниверситета. В 1945 году образуется Сектор права АН КазССР, в 1955 г. Сектор философии и права АН КазССР, в 1958 г. Институт философии и права АН Казахской ССР. В 1957 году открывается Институт судебной экспертизы. 70% диссертаций, защищенных до 1959 г., посвящены исторической тематике.

Второй период – этап зрелости правовой науки и формирования научных направлений; оформляются профиль и стиль правовой науки республики, интенсивная подготовка кадров. В 1934 году в Казахстане было 2 кандидата юридических наук, в 1945 г. – 8, в конце 1966 г. в Казахстане работали 11 докторов и 74 кандидата юридических наук. Все доктора и кандидаты наук подготовлены после 1959 года. Для второго периода характерны актуализация тематики, разработка проблем действующего права.

Третий период – период многопланового и стабильного развития правовой науки, движения ее вглубь. Если ранее работы носили, в основном, обзорный, комментирующий характер, то сейчас появляются серьезные теоретические исследования; в этом плане должны быть отмечены монографии М.Т. Баймаханова и М.А. Биндера. Теоретическое значение имеет разрабатываемая отделом государственного права и советского строительства проблема отражения воли трудящихся в решениях местных Советов; теоретическая тематика преобладает в плане работ уголовно-правового отдела Института». В 1980-е годы вновь поднимается вопрос организации самостоятельного научно-исследовательского института государства и права. Для дальнейшего повышения эффективности научных исследований» признали целесообразным в числе иных мероприятий организовать в АН Казахской ССР Институт государства и права.

Предполагалось, что Институт государства и права АН Казахской ССР будет вести исследования по следующим научным направлениям, среди них приведем лишь государственно-правовые: 1) Проблемы теории и истории развития национальной советской государственности, разрабатываемые преимущественно на материалах Казахстана и республик Средней Азии. 2) Проблемы государственного права и советского строительства, разработкой которых занят самостоятельный отдел. 3) Государственное управление народным хозяйством и социально-культурным строительством в союзной республике, а также систематизация республиканского законодательства. Институтом подготовлен ряд трудов по управлению

промышленностью союзно-республиканского подчинения, изучаются вопросы управления народным образованием.

Еще в 1973-1974 годы С.З. Зиманов выражал обеспокоенность из-за недостаточной доли теоретических исследований в правовой науке республики. 14 марта 1978 г. С.З. Зиманов выступил с докладом «Социальная эффективность права в условиях развитого социализма» на заседании Ученого совета ИФиП АН Казахской ССР. В выступлении говорилось о желании исследователя обсудить и составить представление об эффективности действия права на фоне традиционного его понимания. По мнению ученого, «по-настоящему вопрос об эффективности права не ставился и в этом есть пробел», он говорил о том, что следует «различать понятия «правовая эффективность», «социальная эффективность», «результат». «Социальная эффективность» – понятие намного шире понятия «правовой эффективности». В 1970-е гг. мы наблюдаем новый этап в развитии теоретических исследований вопросов государства и права С.З. Зимановым, который внес большой вклад в развитие теоретических исследований. В начале 1980-х гг. академик С.З. Зиманов в ИФиП АН Казахской ССР при участии ученых-юристов республики выступил с методологическим докладом «Общая теория права и ее место в системе правоведения». В работе С.З. Зиманов обосновывает возросший интерес к теории государства и права и раскрывает место теории права в системе правовых наук. Как пишет академик, «вопрос о том, является ли общая теория государства и права «методологической наукой» или наукой, имеющей «методологическое значение» в системе правовых наук, имеет важное и принципиальное значение, от решения которого зависит многое в определении характера и функции самой науки общей теории государства и права, а также ее места и роли в системе правоведения». Подробно освещается в докладе взаимосвязь общей теории права и специальных правовых наук. Ученый акцентирует, что «общая теория права «общей» является потому, что она изучает, открывает и разрабатывает общие закономерности, важную общую связь, присущие правовой системе как цельной и единой конкретности». «Обогащение и развитие общей теории права происходит по двум основным каналам. Во-первых, в ней концентрируются и синтезируются опыты истории познания правовых явлений, включая выводы, данные и теории специальных правовых наук – это непереносимое важнейшее условие. Во-вторых, общая теория права изучает важнейшие, перспективные сферы правовой жизни общества как проблемы, в срезе их общесистемного значения безотносительно того, входят ли эти сферы в предмет тех или иных отраслей правовых наук». С.З. Зиманов не только в соответствии с занимаемой должностью директора Института философии и права АН Казахской ССР, но и по призыву своей души, духа ученого понимал важность и значение развития и совершенствования теоретических исследований государства и права. Документы свидетельствуют о его беспокойстве, как ему казалось, о медленных темпах развития исследований теории государства и права, недостаточного содействия соответствующих партийно-государственных органов в росте кадров-теоретиков государства и права, создании условий для их работы. Эта грань его организаторского таланта, административного мастерства, более острого осмысления стратегической задачи развития юридической науки в Казахстане была обусловлена его мудростью, неординарным, как и у его поколения, жизненным опытом. Роль С.З. Зиманова в становлении, развитии юридической науки имеет большое значение, а «что касается теории права – его историческая функция как главы юридической науки республики заключалась преимущественно в организации, стимулировании актуальных разработок, в активном участии в формировании стратегии развития теоретико-правовой казахстанской науки и современной прогрессивной ориентации в общих проблемах юристов-теоретиков Казахстана. Используя свой авторитет, он как бы открывал окна для свежего ветра мысли, для дискуссий, поиска решения новых проблем – правопонимания, социологии права,

методов государственного управления. Кроме того, в 1990-х гг. он выступил как крупный теоретик прикладного направления и теоретик конституционного права. И эта роль – важна и замечательна».

Список использованной литературы:

1. Федеральный журнал. Тлепина.Ш история государства и права .Научно-правовое издание.Зарегистрировано в Комитете РФ по печати №017049 2005 г.,
2. Зиманов, Салык Зиманович // Казахстан. Национальная энциклопедия. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005.-Т. II.-ISBN 9965-9746-3-2.
3. Салык Зиманов. Материалы к биографии /Составитель И.М. Козыбаев. 2-е изд., доп. и перераб. Алматы: Раритет, 2016. - 352 с.
4. Салык Зиманович Зиманов (биобиблиографический справочник) /Автор-сост.- Г.М. Алимжанова. Вступит. ст.- С.Ф. Ударцева (Серия «Классики юридической науки Казахстана») - Алматы: Дарын, 2003. 248с.
5. Специалист в области гражданского права. Сартаев С.С. Указ. соч. С. 185;

УДК 343.13

Барлыбаева Гульден Жасулановна

Студентка II курса кафедры

«Национальное и Международное право»

Университета «Туран-Астана»

г.Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель: м.ю.н. Ягмусова А.Ф.

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ОРГАНЫ РЕТІНДЕГІ СОТ БИЛІГІНІҢ РӨЛІ

РОЛЬ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ КАК ОРГАНА ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

THE ROLE OF THE JUDICIARY AS A BODY FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

Аннотация: Бұл мақалада сот билігінің адам құқықтарын қорғаудағы рөлі сондай-ақ, сот тыңадам құқықтарын қорғау ретіндегі функциясының түсінігі, мәні мен мазмұны, соттың қоғамдағы орнымен өкілеттіктері қарастырылады. Сонымен қатар, "Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы", "Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық Конвенция" және т.б. сияқты декларациялармен басқа да нормативтік-құқықтық актілер нақты көрсетілген.

Түйінді сөздер: конституция, адам құқықтары, сот, сот билігі, сот арқылы қорғау.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль судебной власти по защите прав и свобод человека. Раскрываются понятие, сущность и содержание защитной функции суда, положение суда в обществе и полномочия. Также предусмотрены декларации и иные нормативно-правовые акты, как «Всеобщая декларация прав человека», «Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод» и др.

Ключевые слова: конституция, права человека, суд, судебная власть, судебная защита.

Abstract: This article examines the role of the judiciary in protecting human rights. The concept, essence and content of the protective function of the court, the position of the court in society and its powers are revealed. There are also declarations and other normative legal acts, such as the "Universal Declaration of Human Rights", the "European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", etc.

Keywords: the constitution, human rights, the court, the judiciary, judicial protection.

Во всех странах существуют разные юридические учреждения: органы расследования, прокуратура, нотариат, адвокатура и т.д. Особое место среди них занимает суд, являющийся представителем особой ветви государственной власти — судебной. Остальные юридические учреждения и лица, находящиеся на юридической службе, такой властью не обладают. Они либо в той или иной форме сотрудничают с судами, либо входят в подчиненный им аппарат (секретари судебных заседаний, канцелярия суда и др.).

Судебная власть – одна из ветвей государственной власти, которая имеет свои особенности. Судебная власть уполномочена государством, в лице судебных органов, реализовать функции по осуществлению правосудия с применением в случае необходимости, принуждения.

Судебная власть существенно отличается от законодательной и исполнительной. Суд не создает общих правил поведения (законов), как это делает парламент (исключением являются лишь рассматриваемые далее прецеденты в странах англосаксонского права), он не занимается государственным управлением. Власть суда имеет конкретный характер. Суд рассматривает и решает конкретные дела: уголовные, в которых он оценивает доказательства совершения преступления и выносит приговор; гражданские, в которых имеется имущественный или иной спор между сторонами (физическими и юридическими лицами); административные дела (как правило, споры между гражданами и органами управления); трудовые конфликты между работодателями и работниками и т.д. Действительно, положение суда в обществе во многих аспектах противоречиво. С одной стороны, суд обладает большими полномочиями, которых нет ни у законодательной, ни у исполнительной власти. Судебная власть велика. Принимая решение, суд может на основе закона лишить человека свободы и самой жизни (в некоторых странах смертная казнь отменена, но в большом числе государств она применяется в разной форме), отобрать у физического или юридического лица все имущество или его часть (конфискация), закрыть газету, заставить государственный орган отменить его решение и возместить лицу или организации ущерб, причиненный незаконными действиями должностных лиц, может лишить недостойных родителей родительских прав в отношении их детей и т.д. Сила этой власти коренится в уважении суда гражданами, должностными лицами и т.д., в непререкаемости судебных решений, их неуклонном исполнении.

Право на справедливое и публичное разбирательство дела независимым и беспристрастным судом, закрепленное в ст. 8 Всеобщей декларации прав человека, гарантировано в ст. 13 Конституции Республики Казахстан, которая гласит: «Каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами, включая необходимую оборону. Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод»[1]. Статья 6 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод гласит: «Каждый имеет право при определении его гражданских прав и обязанностей или при рассмотрении любого уголовного обвинения, предъявленного ему, на справедливое публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона»[2]. Аналогичное право провозглашено во Всеобщей декларации прав человека (ст. 10) [3], а также закреплено в ст. 14 Международного пакта о гражданских и политических правах. Данный пакт был

подписан первым Президентом Республики Казахстан 17 ноября 2003 года[4].Общепризнанные принципы международного права на сегодняшний день находят свое подтверждение в судебных актах Республики Казахстан: в Постановлении Пленума Верховного Суда Республики Казахстан № 1 от 14 мая 1998 года «О некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан», в нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан № 3 от 21 июня 2002 года «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда»[5] и др. Разработан проект нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О применении судами норм международных договоров Республики Казахстан»[6].

Как говорится,«право на жизнь - фундаментальное право человека, и рассматривать его можно в различных аспектах. Прежде всего, это право личности на свободу от любых незаконных посягательств на ее жизнь со стороны государства, его представителей либо частных лиц. С другой стороны, это право личности на свободное распоряжение своей жизнью»,[7] т.е.защищая права, свободы и законные интересы человека от любого произвола, судебная власть выполняет важнейшую задачу социального регулирования. Выполняя главные

свои функции в осуществлении правосудия и осуществлении судебного контроля за другими ветвями власти, судебная власть реализуется как сила, защищающая человека, его права и свободы, как от необоснованных посягательств других лиц, так и от посягательств государства. Цель этой силы в том, чтобы деятельность демократического правового государства, все его функции были ориентированы на обеспечение прав и интересов личности, на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека.Обращение в суд человека является основным способом защиты его прав и законных интересов в демократическом государстве. Соответственно, и суд рассматривается в них в качестве главной инструментальной гарантии прав и свобод личности. Несмотря на то, что правосудие в истории казахского народа насчитывает много веков с периода становления казахской государственности, она претерпевает существенные изменения на протяжении всего своего существования. За годы независимой государственности сделаны продуктивные шаги по действительно обеспечению независимости судей, по переходу от правоохранительного, обвинительного уклона, к правозащитному состязательному правосудию. Усовершенствована судебная система путем преобразования полномочий и порядка осуществления судебных инстанций, путем формирования новой системы судебного администрирования, изменения механизма подбора судебных кадров и пр.Следовательно, судебная власть носит ярко выраженный правоохранительный характер, вследствие чего судебная форма защиты прав и охраняемых законом интересов является наиболее развернутой и детально урегулированной. Деятельность суда по защите прав называется правосудием, в то время как деятельность иных органов по такой же защите правосудием не является. Этим подчеркивается коренное отличие правосудия от иных форм защиты прав и интересов, которое обеспечивает действенное соблюдение гражданских (личных), политических, экономических, социальных и культурных прав человека.Стремясь интегрироваться в международное сообщество, наша страна принимает меры к усилению правовых институтов, призванных защищать права и свободы человека и гражданина, способствовать развитию национального законодательства, приведению его в соответствие с международными стандартами, укрепляя независимость судебной власти.

В статье 78 Конституции РК законодательно закреплены юридические гарантии обеспечения прав человека: «Суды не вправе применять законы и иные нормативные правовые акты, ущемляющие закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина. Если суд усмотрит, что закон или иной нормативный

правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный совет с представлением о признании этого акта неконституционным» [8]. В постановлении пленума Верховного суда от 14 мая 1998 года «О некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан» также разъяснялись права судов любой инстанции обращаться в Конституционный Совет на любой стадии рассмотрения дела при строгом соблюдении формы и содержания обращения [9]. Границы судебной власти четко обозначает закон, в его рамках, с одной стороны, допускается толкование, судебное усмотрение, интерпретация, судебное «правотворчество», защита права, с другой – применение закона к фактическим обстоятельствам дела [10]. Именно это является границей судебной власти. К примеру, отдельные работники правоохранительных органов, применяя недозволенные методы следствия и дознания допускают факты нарушения прав граждан путем их незаконного задержания, использования вымогательства, недозволенных методов следствия, Так например, приговором Алмалинского районного суда г. Алматы от 14 августа 2007 года осуждены заместитель начальника управления по раскрытию экономических и финансовых преступлений ДБЭКП по г. Алматы Г. Кистаубаев и другие члены созданной им преступной группы. 8 бывших сотрудников финансовой полиции признаны виновными в организованном действии, сопряженном с вымогательством, злоупотреблением должностными полномочиями, халатным отношением к службе. С другой стороны, Верховный Суд Республики Казахстан, осуществляя функции судебного надзора за деятельностью местных судов, нередко устанавливает неправильное применение ими норм материального и процессуального права. Например, определяя размер компенсации морального вреда в 1 млн. тенге в пользу Дремина А.А. в связи с незаконным привлечением его к уголовной ответственности, незаконным арестом и незаконным осуждением, Алмалинский районный суд г. Алматы не исследовал условия содержания Дремина А.А. в конкретных камерах изолятора временного содержания и следственного изолятора с установлением наличия или отсутствия естественного освещения, нормы содержания арестованных, несоблюдения администрацией мест лишения свободы нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы внутреннего распорядка и санитарно-гигиенических норм. Верховный Суд РК указал и на тот факт, что отсутствовали в материалах дела и данные о том, какие международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, не соблюдались в период нахождения истца в местах лишения свободы, поскольку Дремин, предъявляя иск о взыскании компенсации в 3 млн. тенге, отмечал, что находился в заключении в нечеловеческих условиях, лишаящих его минимальных прав, предусмотренных Конституцией, законами Республики Казахстан и международными нормами, что условия содержания в местах лишения свободы превратились для него в нескончаемую нравственную и физическую пытку, что в камерах, в которых он содержался, отсутствовало естественное освещение; он был лишен элементарных условий соблюдения санитарно-гигиенических норм; условия содержания в ИВС и СИ практически представляли собой усугубленный вид жестокого, бесчеловечного и унижающего человеческого достоинства наказания. Для всемерного предотвращения фактов необоснованного привлечения граждан к уголовной ответственности, задержания, незаконных арестов было принято Постановление Верховного Суда РК нормативного характера «О практике применения законодательства о возмещении вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс» [11]. Принципиально значимое решение, связанное с решением вышеназванной проблемы – это передача функций по санкционированию арестов судам, которая является еще одним важным шагом, направленным на укрепление ключевых принципов демократии и правового государства, на обеспечение гарантий и защиты, конституционных прав и свобод

человека. Большая и сложная работа осуществляется судами Республики Казахстан и по защите социальных и экономических прав человека. Экономический подъем, происходивший в Республике в последние годы, способствовал укреплению социально-экономических прав граждан, снижению бедности и повышению занятости населения. Усилению судебной защиты прав и свобод человека в сфере социально-экономических отношений способствовали принятые нормативные постановления Верховного Суда республики Казахстан: «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении трудовых споров», «О некоторых вопросах применения судами земельного законодательства», «О применении судами законодательства при разрешении споров, связанных с воспитанием детей», «О практике применения судами законодательства о защите прав потребителей». «О некоторых вопросах разрешения споров, связанных с защитой права собственности на жилище», «О применении судами некоторых норм законодательства о защите авторского права и смежных прав» и др.

Важно отметить, что защита прав человека обеспечивается непосредственно в процессе применения норм материального и процессуального права судом. Однако значительную роль играет в этом процессе и состояние самой судебной системы (решение принципиальных вопросов обеспечения независимости судей; разработка основ гарантий самостоятельности судов; вопросы инстанционности судебной системы; создание органов судейского сообщества; создание специализированных судов; совершенствование подбора и назначения на судейские должности и др.), которая, при соответствующем решении вопросов, может создать совершенно иную конструкцию защиты прав человека, обусловить иной, более справедливый с правовой точки зрения процесс экономической трансформации.

В заключении следует отметить, что судебная система Казахстана ведет огромную работу в поисках справедливого и равного решения, стоящей перед любым судом, которая защищает права и свободу человека как объективного так и субъективного характера. Судебная власть есть исключительное правомочие специальных органов государства, состоящее в рассмотрении и разрешении в особой процессуальной форме социальных конфликтов, направленной на защиту и восстановление прав и свобод человека и гражданина. Судебная власть осуществляется в форме правосудия и имеет своей единственной функцией защиту конституционных прав и свобод человека и гражданина. Соответственно, право на судебную защиту является важнейшей гарантией обеспечения прав, свобод и законных интересов. Именно правосудие- всегда было и остается залогом обеспечения торжества законности и справедливости, которая способствует повышению имиджа судебной власти и усилению защиты прав и свобод человека.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан.- Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2020.- 44 б.
2. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод, (измененная и дополненная Протоколами № 11 и № 14).- Европейский суд по правам человека CouncilofEuropeF-67075 Strasbourg cedex
3. Всеобщая декларация прав человека. (Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года)
4. Международный пакт о гражданских и политических правах.(Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года)
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 3 от 21 июня 2002 года «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда»

6. Проект нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О применении судами норм международных договоров РК». // Бюллетень Верховного Суда РК . 2008. №2. С.4-16
7. Ссылка на электронный источник: <https://mybook.ru/author/tatyana-nurkaeva/lichnye-grazhdanskie-prava-i-svobody-cheloveka-i-i/citations/>
8. Конституция Республики Казахстан.- Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2020.- 44 б.
9. Постановление пленума Верховного суда от 14 мая 1998 года «О некоторых вопросах применения законодательства о судебной власти в Республике Казахстан»
10. Токбулатов И.Т. Судебный контроль за осуществлением прав и свобод человека и гражданина. В книге: Проблемы развития конституционализма в Казахстане. Алматы, 2002. С.28.
11. Постановление Верховного Суда РК нормативного характера «О практике применения законодательства о возмещении вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс»

УДК 343.13

Бутаева Зулфинур Шавкатқызы
Қожа Ахмет Яссауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті
1-курс магистранты
e-mail: zulfibotaeva@bk.ru
Ғылыми жетекшісі
PhD, аға оқытушы Тасова Асел Баймырзақұзы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

FEATURES OF THE FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Аннотация: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру талданады, бұл өте өзекті мәселе және оларды оқытудың одан әрі тиімділігі ғана емес олардың жеке басының дамуы мен жалпы әлеуметтенуінің бүкіл процесі.

Кілт сөздер: бастауыш білім беру, коммуникативтік дағдылар, педагогикалық шеберлік, ойын әрекеті, оқушылар ұжымы.

Аннотация: В статье анализируется формирование коммуникативных навыков младших школьников, что является весьма актуальной проблемой, не только дальнейшая эффективность их обучения, но и весь процесс развития их личности и общей социализации.

Ключевые слова: начальное образование, коммуникативные навыки, педагогическое мастерство, игровая деятельность, коллектив учащихся.

Abstract: The article analyzes the formation of communication skills of primary school students, which is a very urgent problem, not only the further effectiveness of their training, but also the entire process of developing their personality and general socialization.

Keywords: primary education, communication skills, teaching skills, playing activities, team of students.

Бастауыш білім беру – бұл балабақша, мектеп және отбасыны байланыстыратын тәрбие мен білім берудің алғашқы баспалдағы болып табылады. Мұнда жетекші орынды оқушылардың үлкендермен және қоршаған ортамен қарым-қатынасы алады. Зерттеулер көрсеткендей оқушылардың өзге адамдармен қарым-қатынасы ылғи жақсы болмайды. Оқушылардағы коммуникативтік дағдылардың жеткілікті қалыптаспауының негізгі көрсеткіштері: оқушылардың қоғам дамуына дайындығының төмендігі, сөйлеу дағдысының баяу қалыптасуы, қоғамдық тәртіптерді білмеуімен сипатталады [1, с.- 95]

Жыл сайын коммуникативтік дағдылары төмен балалар санының көбеюінің себебі олардың жеке және әлеуметтік өміріндегі жайсыздық, бастауыш сынып оқушылары арасында келіспеушілік, бір-бірін түсінбеуі әсіресе ата-ана қамқорлығынсыз өскен балалардың ұжымға, әлеуметтік ортаға қосылып жұмыс жасауында қиындықтар болуына байланысты бұл балалардан әр мәселеге байланысты өз көзқарасы мен ойының болуын, құрдастарын естіп оларға оларға өз ойын толық жеткізе білу дағдыларын дамыту қажет [2, с.31–35].

Коммуникация тәжірибе алмасу, өз ойын, көзқарасы мен сезімдерін жеткізе білу. Бүгінгі күні танымал ақпарат алмасу құралы - сөйлесу, ол арқылы ақпарат алмасу процесі және коммуникация қатысушыларының өзара іс-қимыл барысында ақпаратпен алмасуы жүзеге асады.

Қазіргі педагогикалық тәжірибе психологиялық-педагогикалық зерттеулерге, теориялық тұрғыдан бастауыш сынып оқушыларының қабілеттері мен дағдыларын дамытуға негізделеді. А.А.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, А.В.Запорожец еңбектеріне негізделіп М.И.Лисина, А.Г.Гузская коммуникацияны іс-әрекеттегі қарым-қатынас ретінде қарастырады.

Бірқатар зерттеулерде атап өтілгендей, қарым-қатынас дағдысы балалардың психологиялық дамуына (А. В. Запорожец, М. И. Лисина, А. Г. Ружская), оның жалпы жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді (Д. Б. Эльконин).

М. А. Виноградов Л. В. Юдинамен бірге коммуникативтік мінез-құлық көрсеткіші ретінде қарым-қатынасты өзара бірлестікке бағытталған бірнеше адамның іс-әрекетте қарым-қатынас орнату және жалпы жетістікке жету нәтижесіне қажетті шарт ретінде қарастырады [2, с.37].

Н.Г.Миловановтың пікірінше: «Кез-келген коммуникативтік шеберлік, ең алдымен, жағдайды түсінуді талап етеді, содан кейін миымызда бұл жағдайға әсер ретінде жауап тізімі пайда болады, соңында бұл тізімнің ішінен алда қолдануға сәйкес келетін және ыңғайлы тәсілді таңдап алсақ болады» [5, с.22–23].

Көп жылдық бақылаулар көрсеткендей бастауыш сынып оқушыларының ұжымдағы бірлігі ең алдымен мұғалімге байланыты болады, себебі бірінші сынып оқушысы бұрынғы ұжымымен байланысты тоқтатып жаңа ортаға келеді. Бұл жағдайды әр бала әр түрлі қабылдайды, кейбір оқушылар ұжым мүшелерімен тез тіл табысып, оқуында жақсы нәтижелерге жетеді, кейбір оқушыларда ұжыммен байланыс орнату қиынға соғып соның салдарынан бұл оқушылардың алдағы оқуында қиындықтар пайда болады, олар ұжым мүшелерімен тез қарым-қатынасқа түсіп кете алмайды.

Мұның бәрі мұғалімнен оқушылар ұжымымен жұмыс жасаудың әр түрлі формалары мен әдістерін іздеумен айналысуын талап етеді. Әсіресе, алғашқы жылдары оқушылардың коммуникациялық дағдыларын және жаңа ортаға мектеп ұжымына бейімделу дағдысын дамыту үшін әр түрлі программалар негізінде ойын-тренингтерді өткізіп отыру керек. Педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау бастауыш сынып мұғалімдері мен педагог-психологтардың бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын дамытуда қолданатын әдістері мен тәсілдерін айқындауға мүмкіндік береді. Сабақ барысында қолданылатын негізгі әдістермен

ойындарға: белсенді сөйлеу әрекетін ұйымдастыруға бағытталған әңгіме әдісі, коммуникативтік біліктері мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған сюжеттік-рөлдік, тілдік, дидактикалық және психологиялық ойындар, сөздік қорын, диалогтық және монологиялық сөйлеу дағдыларын байытуға бағытталған жаттығулар қолданылады.

Зерттеулер көрсеткендей, ойын арқылы балалар өздерінің қоғамдағы рөлін тез түсінеді, бұл оларға тек құрдастарымен емес үлкендермен де жағымды байланыс орнатуына қажетті құзіреттіліктерінің қалыптасуына өз әсерін тигізеді.

Ойын арқылы бірінші сынып оқушылары ұжымдағы әс- әрекеттерге бағынуды, өз ойларын еркін айтуды, құрдастарын тыңдауды, ойын қағидаларын сақтап мақсатқа жету үшін күш – жігер жұмсауды үйренеді [7, с. 43].

Ұжымдағы тәрбиеленушілер әрқилы мақсаттар төңірегінде бірігеді. Ондай мақсаттар түрлері келесідей болуы мүмкін: өз құрбыларымен ресми емес қарым-қатынасқа түсу: қарым-қатынас шеңберін кеңейту; тұрмыстағы өз беделі мен орнын анықтауда, құқықтары менеркіндігін қорғауда, ересек өмірге дайындалуда жәрдем алу. Балалар бірлестіктері жағдайындағы тұлғаның әлеуметтенуіне байланысты мәселелерді шешуге бағытталған тәрбиелік жұмыстар өз мақсаты, мазмұны және құрылымы бойынша сыныптан тыс жұмыстардан көптеген ерекшеліктерімен ажыратылады [10, с.189-190].

Ойын қарым-қатынас құралы ретінде оқушыларда бастамашылдық, тәуелсіздік, ұйымшылдық, ұжыммен бірігіп жұмыс жасау дағдыларының қалыптасуына әсер етеді.

Ойын әрекетін оқыту бағдаламасымен сауатты үйлестіру арқылы педагог, бірінші сынып оқушыларына өздерінің оқушы рөлін тезірек игеруіне, сабаққа деген қызығушылығымен белсенділігінің оянуына көмектеседі.

Білім берудің алғашқы деңгейі оқушылардың білім алуға деген қажетті оқу іс-әрекеттерінің қалыптасуына, мұғалім және сынып оқушыларымен жағымды байланыс орнатуына өз септігін тигізуі керек. Осындай қарым-қатынас дағдыларын ұйымдастыру-балаларды кез-келген оқу әрекетіне қосу, топта жалпы мақсатқа бағытталған үйлестірілген жұмыстың болуын талап етеді [8, с.13].

Қарым-қатынас орнатуға байланысты шараларды сынып ұжымында өткізу тиімді болып табылады. М.И.Лисицинаның ойынша: «Барлық коммуникациялық дағдылар өз уақытында қалыптасуы үшін үлкендердің жетекшілігі және дер кезінде қолдау көрсетіп, қарым-қатынас орнатуы маңызды. Қарым-қатынас қалыптасуы үшін субъект рөлінде кемінде екі адам болуы керек. Қарым-қатынас- бұл жай ғана әрекет емес, ол қатысушылардың өзара әрекеттесуі нәтижесінде жүзеге асырылатын күрделі процесс» [6,с. 106].

Қазіргі кезде театрланған қойылымдар қою арқылы коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру өзекті іс - шаралардың бірі болып табылады, мұнда әр қатысушыға өзіндік рөл беріледі және мұндай педагогикалық процесс жоғары дәрежеде дайындықты және үздіксіз ұйымдастырылып отыруды талап етеді. Ойын барысында оқушылар керекті ақпараттармен ауысып, құрдастарының көзқарасын қабылдауды, шынайы қарым-қатынасқа түсініп қана қоймай өз білімдерін жетілдіріп, үлкендермен жаңа байланыс орнатуды, олардың мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін талдауды үйренеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дошкольное образование в контексте реализации ФГОС // Дошкольное образование, - Мурманск ГАОУ МО СПО «МПК», 2014, -95 с.
1. Агафонова И. Н. Развитие у первоклассников коммуникативных умений // Управление начальной школой, 2010. № 10. с. 31–35.
2. Божович, Е. Д. Процесс учения: контроль, диагностика, коррекция, оценка / Е. Д. Божович. — М.: МПСИ, 1999. — 226 с.

3. Иванова И. Ю. Формирование коммуникативных навыков у первоклассников во внеурочной деятельности но// Начальная школа.2013.,с.5.
4. Лемякина Н. А., Стернин И. А. Коммуникативное поведение младшего школьника. Изд.: Воронеж: ВГУ. 2014. 195 с.
5. Милованова, Н. Г. От общеучебных умений и навыков к формированию универсальных учебных действий: методические рекомендации / Н. Г. Милованова // Начальная школа. 2009. № 6. с. 23–28.
6. Мостова О. Н., Агафонова И. Н. Индивидуально-типологические особенности общения младших школьников // Служба практической психологии в системе образования. Вып. 9. СПб.: ЛАППО, 2015. 288 с.
7. Прохоров Ю. Е., Стернин И. А. Коммуникативное поведение. 4-е изд., М.: Флинта-Наука., 2018. 328 с.
8. Стернин И. А. Модели описания коммуникативного поведения. Изд.: Воронеж НГУ, 2012. 27 с.
9. Черкасова Е. Л. Выявление и преодоление вербально-коммуникативных нарушений у младших школьников с недоразвитием речи Изд.: Поморский университет, 2009. с. 214–220.
10. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика., «Нұр-пресс баспасы», 2005. с. 189-190.

УДК 343.13

Ерназар Абай Ондасынұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

ф.ғ.к.,доцент Зайсанбаева Г.Н.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМУДЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

PRIORITY DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATION SYSTEM

Білім – адамзат мәдениетінің алға бастаушы күш болып табылады. Сондықтан да, «Білімге-дүние жарық, біліміміздің – күні ғаріп»- деп бекер айтпаған. Болашақ ұрпақ, қазақ елі білімдар болып, өз ойын ашық жеткізіп алға ұмтылсы керемет емес пе? Сол үшін де, қазіргі таңда осы білім беру бағыттары қолға алынып жатырма деген ой келеді.

Бұл ойды толық ашпас бұрын, тарихымызға яғни, ХХ-ғасырдың соңына көз жүгіртейік. Сол уақыттары білім беруде бүкіл дүниежүзілік дағдарыс белең алды. Дүние жүзі бойынша білім берудегі дағдарыстын басталып, белең алғандығын жер-жерлердегі ғалымдардың оны сипаттауынан көрінеді: американдық ғалымдар – «өзгеріс», «айрық», «үрейлендіретін жағдай», «тоғышарлық толқыны» (Ф.Г Кумбс - 1967; 1970; Б.Саймон - 1985) жапондықтар - «тоқырауға тап болған білім»; ресейліктердің - «дамудағы қиындықтар» (Б.С.Гернунский – 1993; В.Е.Шук – Шунов және т.б - 1993) деген білім берудегі дағдарысты сипаттауларынан көрінеді. Бұған қарамастан ғылыммен тәжірибеде жоғары білім беруді дағдарыстан шығарудың жолдары да қарастырылды.

Біздің елімізде 1991 жылдан бастап білім беру саласындағы мемлекеттік саясат

білім беру жүйесін сапалық жағынан жақсарту мақсаты қойылды. Осы аралықта білім беруді басқару мен қаржыландырудың құқықтық-заңнамалық базасы қалыптасты. Мамандардың пікірінше, Қазақстанда жоғары білім беру саласын реформалау 1995 жылдан бастап қарқынды жүрді.

Жалпы, Қазақстанның тәуелсіздік алған жылдардан бергі білім беру жүйесін келесі кезеңдерге бөліп қарастырамыз:

1. 1991-1994 жж. - жоғары білімнің заңнамалық және нормативтік- құқықтық базасының қалыптасуы;

2. 1995-1998 жж. - жоғары білім беру жүйесін және оның мазмұнын жаңарту;

3. 1999-2004 жж. - білім беруді басқару мен қаржыландыру, білім беру ұйымдарына академиялық еркіндік беру;

4. 2005-2010 жж. - «2015 жылға дейінгі Қазақстанның білім беру жүйесін дамыту тұжырымдамасы» негізінде нарықтық экономикаға жоғары білім беру жүйесін бейімдеу;

5. 2011 жж. қазіргі уақытқа дейін - жаңа кезең, инновациялық дамуға бейімделген, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындаудың ұлттық моделін қалыптастыру [1].

Тәуелсіз ел тірегі білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе білім беру, ғылымды дамыту. Сөйтіп, соңғы жылдары білім берудің сапасына, бағытына, тиімділігіне қоғам дамуы мен адамның тыныс-тіршілігі, келешек өмірі тікелей тәуелді болғандықтан, білім берудің буындарына бүкіл әлемде ерекше назар аударылып, ғылымның және оның қоғамдағы қызметінің дамуы, зиятты зиялы қауымның дамуымен ажырымастай байланыста болып тұр[2]. Сондықтан да білімсіз ұрпақ болса, ұлт болашағы да күйзеліске ұшырайды.

Сол себепті де, қазіргі таңда білім беру жүйесін дамыту бағыттары қарқынды түрде дамуда, даму үстінде.

Бұған дәлел, Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауынан басты бағытты байқауға болады *«Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет»*, - деп атап көрсеткен [3].

Қазақстандағы білім беру саласын дамыту бойынша аталған бұл құжатта мынадай негізгі төрт басымдықтары анықталған:

- Мектепке дейінгі білім берудің жаңа әдістеріне көшу;

-Халықаралық үлгідегі куәліктер беру арқылы инженерлік білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамытуды қамтамасыз ету;

-Жеке бизнестің, үкіметтік емес және қайырымдылық ұйымдарының, жеке адамдардың әлеуметтік жауапкершілігін арттыру;

-Оқыту әдістемелерін жаңғырту және өңірлік мектеп орталықтарын құра отырып, білім берудің онлайн-жүйелерін дамыту.

Бұл стратегиядағы жоспар, талаптар керемет жасалған. Енді оған деген жұмыста нәтижесі болу қажет, тек заңда бекітілген құжат болып қалмас үшін.

Ал іске асыру үшін, ең бірінші мұғалімдердің дәрежесі, білімі жоғары болу керек.*Орыс педагогіК.Д.Ушинский айтқандай: Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанмен оның мұғалімдігі де жойылады.*Қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын

енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу»- деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Жолдауында айқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде [4].

Екінші мәселе, бұл стратегияны орындау үшін мектептерді қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету. Мысалға, компьютерді алсақ болады. Информатика кабинетінде сол пәнді өту үшін ең маңызды зат, компьютердің өзі жоқ. Бұл тек бастамасы, шеті ғана, ауыл мектептердің жағдайы, өкінішке орай, барлығы бірдей емес.

Компьютер дегенде, қазіргі таңда еліміздегі бірталай өзгерістерге байланысты қашықтықтан оқыту басталды. Барлығымыз ақпараттық технологиялармен жете танысып, алдыға үлкен қадам бастық. Қашықтықтан оқыту ойда жоқта кіргендіктен міне оқушылардың білімге деген ынтасы күрт төмендеп кетті. Дегенмен онлайн білім алу балалардың қызығушылығын төмендетіп, білімдік деңгейі нашарлап кетті. Оған дәлел, онлайн оқудан кейін, оффлайн оқуға қайта шыққан оқушылардың білімін алдыңғы жылмен салыстырсақ өте төмен. Осы мәселелер алдағы уақытта терең зерттеуді қажет етеді. Технология заманы болғандықтан көпшілік қашықтықтан оқытуды қолдайды, дегенмен ол үшін елімізде Интернет қолжетімділігі толық шешілуі керек.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы бүгінгі басты міндеттерінің бірі – жастарға терең білім беру. Ал, оның негізі техникалық және кәсіптік білім берудің оқыту үрдісін жақсартуға жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Оқушылар терең де жүйелі білім және әдістемелік тәсілдерді жетік меңгерген болуы тиіс. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызығалықты да тартымды өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Қоғам дамыған сайын, барлық құрылым бірге дамиды деген сөз бар. Сондықтан болашағымызға жарқын көзқараспен қараймыз. Өйткені қоғам міндетті түрде дамиды, барлық құрылымда қоғаммен бірге дамиды деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 <https://strategy2050.kz/news/>
- 2 Н.Ә. Назарбаев., Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Білім мен ғылым — даму тетігі / Елбасының ҚР Білім және ғылым қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан, 13 қазан, 2014.
- 4 <https://kk.m.wikipedia.org/wiki>

Айсина А.Д.
«Тұран-Астана» университетінің
I курс магистранты
(E-mail: dzhakupova_ainur@mail.ru)
Ғылыми жетекші: Рахимова Г.А., э.ғ.к.,
қауымдастырылған профессор
(g.rahimova@tau-edu.kz)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

**ФИНАНСИРОВАНИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ:
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**FINANCING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN KAZAKHSTAN:
CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT**

Андатпа: Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев кәсіпкерлікті дамытуға ерекше көңіл бөліп, Жолдауында «шағын, әсіресе микробизнес еліміздің әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл атқарады. Ең алдымен, ол ауыл мен қала тұрғындарының тұрақты жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етіп, нәтижесінде жұмыссыздықты азайтады. Сондықтан да мемлекет бизнеске қолдау көрсетуін жалғастыру керек» деген ұстанымын атап кеткен жөн. Қазіргі таңда COVID-19 коронавирусы індетіне қарсы шаралардан экономикамыз зардап шегіп жатыр, сол себептен экономикамызды жандандыру үшін ең біріншіден шағын және орта бизнеске ерекше көңіл бөлуіміз қажет.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес (ШОБ); жалпы ұлттық өнім ЖҰӨ, жалпы ішкі өнім ЖІӨ, ұлттық табыс ҰТ, кәсіпкерлік, қаржыландыру.

Шағын және орта бизнесті дамыту кез келген мемлекеттің экономикасының негізі болып табылады. Көптеген дамыған елдер шағын және орта бизнесті қалыптастыру мен дамыту үшін экономиканы сауықтыруға қолайлы жағдайлар жасайды. Нақты сектор, сауда кәсіпорындары мен компаниялары Қазақстан экономикасының өсуіне, дамуына, ЖІӨ-нің, ЖҰӨ-нің, ҰТ-тың өсуіне, жұмыс орындарының құрылуына, орта буын табының қалыптасуына, экспорттық әлеуеттің артуына, нарықты молықтыруға, бәсекелес ортаның қалыптасуына, дамуына, салалық және аймақтық монополизмді жеңіп шығуына және тағы да басқа көрсеткіштердің өсуіне тікелей әсерін тигізеді. Кейінгі жылдары мемлекетімізде шағын және орта бизнесті дамытуға көп көңіл бөліне бастады.

Шағын және орта бизнестің экономикалық дамудағы маңыздылығын Жапония, Германия, Бельгия, Италия сияқты елдері дәлелдейді, өйткені ондағы шағын және орта бизнестің үлесі барлық кәсіпорындар санының 90%-дан астамын құрайды. Көптеген дамыған елдерде ол ЖІӨ-нің 50%-дан астамын береді. Мысалы, АҚШ-та жыл сайын 700 мыңға жуық жаңа компаниялар құрылады, олардың көпшілігі шағын фирмалар.

Англияда жүргізілген зерттеу нәтижесінде, шағын бизнес иелерінің 82%-ы өз бизнестерінің үлкен болғанын қаламайтынын растады. Олардың фирмасының оңтайлы мөлшері туралы сұраққа, олар, әдетте, 27 адамнан аспауы керек деп қалаған.

Осындай экономикасы дамыған елдердің мәліметтеріне қарағанда шағын және орта бизнестің экономиканың дамуына көп ықпалын тигізетін факторлардың бірі деуге болады.

Сондай-ақ, дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, мемлекет әлеуметтік-

экономикалық бағдарламаларды қалыптастырып, жүзеге асыру арқылы шағын және орта бизнесті ынталандыруға болады. Шетелдік тәжірибелерді қолданып, Қазақстанның дамуы биік деңгейінен көрінуге толықтай мүмкіндігі бар. Ол үшін бизнесті дамытуға кедергі келтіретін барлық құқықтық нормалардың күшін жою керектігі және шағын бизнесті мамандандыруды, келешекте оларды орта деңгейге көшіру перспективасы мен дамыту шараларын қабылдау қажет.

Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауында тиімді шағын және орта бизнес – елдің әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірінде маңызды рөл атқаратын қала мен ауылдың дамуының мықты іргетас екенін атап өтті. Сол себепті елімізде бизнес ашу және жүргізу үшін барлық қажетті жағдайлар жасалынуы керек, мемлекет бизнеске қолдау көрсетуін жалғастыруы қажет. Бүгінгі күні шағын және орта бизнесті дамыту үшін мемлекет тарапынан түрлі жаңа қадамдар жасалынууда. ШОБ-ты кешенді қолдаудың құралдарының бірі болып 2025 жылға дейін созылған «Бизнестің жол картасы – 2025» Мемлекеттік бағдарламасы табылады. Бағдарлама мақсаты – қазіргі жұмыс орындарын сақтап қалу және жаңаларын құру, өңірлік кәсіпкерліктің ел экономикасының шикізаттық емес салаларындағы тұрақты әрі теңгерімді өсімін қамтамасыз ету.

Қазіргі таңда кәсіпкерлерде өз бизнесін ұйымдастыруына қажетті қаражаттың жетіспеушілік мәселесі туындап отыр. Әлемдік тәжірибеде мұндай мәселелер әр түрлі жолдармен шешіледі. Сондықтан, ақшалай қаражаттарға иелікбанктер, ететін инвестициялық қорлар, мемлекет тәуекелге бел буып, жаңадан іс ұйымдастырушы кәсіпкерлермен біріге отырып, олардың тауар өндіру мен қызмет көрсетулерін қаржыландыруы керек. Бұл жеке инвесторлар үшін жоғары табыс алу мүмкіндігі тұрса, ал мемлекет үшін жұмыссыздық мәселесі шешіледі және жобаның әлеуметтік мәнін арттырудың мүмкіндігі туындайды.

Жалпы Қазақстан аумағында жұмыс істеп жатқан ШОБ субъектілерінің саны 2017 жылы 1146 мың бірлік, 2018 жылы 1241 мың бірлік, 2019 жылы 1330 мың бірлікті құрады. 2017 жылы ШОБ ЖІӨ-нің 25,6%, 2018 жылы 28,3%, 2019 жылы 30,8% құрады. Мемлекет тарапынан ШОБ-ты қолдауға 2017 жылы 4665 млрд. теңге, 2018 жылы 4567 млрд. теңге, 2019 жылы 3963 млрд. теңге көлемінде несиелер берілді. Республикада 2017 жылы 3190 мың адам, 2018 жылы 3268 мың адам, 2019 жылы 3399 мың адам шағын және орта бизнес саласында жұмыспен қамтылған.

Жоғарыдағы мәліметтерге сәйкес, еліміздегі шағын және орта бизнестің экономикадағы деңгейінің жоғары дәрежеде еместігін айқындайды. Банктерден алынған несиелердің көлемі жылдан жылға азаюда. Бұл несиелендірудің пайыз ставкасының жоғары екендігінің, несиені рәсімдеудегі мәселелердің бар екендігінің дәлелі. Шағын және орта бизнесті жан-жақты қолдау әрқашан мемлекеттік саясаттың басым бағыты болу керек. Қазақстан Республикасының Үкіметі экономиканы әртараптандыру мен экономиканың тұрақты өсуін қамтамасыз ету үшін белсенді экономикалық саясат жүргізуі керек. Жалпы, мемлекет тарапынан қабылданған қолдау шаралары ретінде салық ауыртпалығының төменделуіне, әкімшілік рәсімдер мен рұқсаттарды жеңілдетуге, несиелік ресурстарға қол жетімділікті жеңілдетуге бағытталған және тағы да басқалар шараларды атап өткен жөн. Кәсіпкерлердің қаржылық және несиелік ресурстарға қол жетімділігін кеңейту мәселесіне тоқтала отырып, несиелік ресурстарының төмендеуін атап өту керек. Осы мақсатта құрылған Шағын кәсіпкерлікті дамыту қоры шағын және орта бизнестің дамуына тікелей несиелік және қаржылық қолдау көрсетуі қажет.

Алайда, осы бағыттардың сапалы дамуына және оның мемлекет экономикасындағы рөлінің артуы үшін келесі мәселелерге назар аударған жөн:

-Кәсіпкерлік қызметті реттейтін заңнама, шындығында, ШОБ дамуының мақсатты жағдайына назар аудармай жасалған;

-Салық жүйесі шағын бизнестің өсуіне және оның біртіндеп ортаға айналуына

экономикалық ынталандыруды толық қамтамасыз етпейді;

-Елімізде кәсіпкерлікті қолдайтын және дамытатын көптеген мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар жұмыс істейді. Алайда, бұл ұйымдардың жұмысын үйлестіруге және ШОБ қолдау бағдарламаларын сапалы жүзеге асыруға тікелей жауапты бірде-бір мемлекеттік орган жоқ;

-Бүгінгі таңда Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамытуға арналған кешенді бағдарламалар жоқ. Жалғыз кешенді «Бизнестің жол картасы-2025» бағдарламасы барлық мәселелерді қамтымаған (Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2020- 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыруды қамтамасыз ету) және негізінен орта және ірі кәсіпорындарды қолдауға бағытталған;

- ШОБ үшін қаржы ресурстары әлі де шектеулі. ШОБ арналған несиелік ресурстардың қолжетімділігін арттыру;

- Қаржы институттарымен бірлесіп серіктестік бағыттарын және ШОБ қаржыландыру механизмдерін кеңейту;

- Бюджеттен тыс негіздерден ШОБ субъектілерін қаржыландыруға қаражат тарту;

- Экономиканың нақты секторындағы, әсіресе өнеркәсіптегі ШОБ үлесіне көп көңіл бөлу;

- COVID-19 коронавирусы індеті Қазақстанда да, бүкіл әлемнің басқа мемлекеттерінде де қабылданған превентивті және карантиндік шаралардың нәтижелерінде ШОБ-ке кері әсерін тигізді, өндірістің-өткізу тізбектерінің үзілуіне және іскерлік белсенділіктің төмендеуіне алып келді. Экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін мемлекет тарапына ШОБ-ты қолдау, сауықтыру мақсатында жаңа мемлекеттік бағдарламаларды қабылдау қажет;

- ШОБ-қа тек қаржылық қана емес, саладағы басқа да бағыттар бойынша қолдау шараларын жан-жақты қарастыру қажет. Бұл Қазақстандағы орта және шағын бизнесті ұйымдастыратын жұмыс істеп тұрған және жаңа бастаған кәсіпкерлерге қатысты болуы керек.

Қазақстандағы экономиканың қазіргі жағдайы және шағын және орта бизнесті дамыту үшін осы секторды нақты дамытуға бағытталған әдістер мен құралдарды әзірлеуге және енгізуге көп көңіл бөлуді талап етеді.

Қорыта келгенде, аталған ұсыныстарды іске асыру арқылы Қазақстан Республикасы экономикасының қарқынды дамуында негізгі рөлді атқаратын ШОБ дамытуға елеулі үлес қосуға, жұмысының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Әрине, COVID-19 коронавирусы індетіне қарсы қабылданған шаралардың әсерінен ең бірінші шағын және орта кәсіпкерлік секторы зардап шеккен еді, әсіресе, авиациялық индустрия, туристік сала, қызмет көрсету саласы, сауда саласы. Осы салаларға аса зор көңіл бөлген жөн. Себебі туризм, сауда және қызмет көрсетулер саласының өзі 1,3 млннан астам адамды жұмыспен қамтамасыз етіп отыр. Сондықтан шағын және орта бизнесті дамыту мәселесі – елдегі негізгі басымдықтардың бірі болуы керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдаламасы;
- 2.«Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» акционерлік қоғамының 2014-2023 жылдарға арналған даму стратегиясы;
3. Қазақстан және оның өңірлеріндегі шағын және орта кәсіпкерліктің даму жағдайы туралы есебі (2017-2018-2019 жылдар)
4. Русанов Ю.Ю., Разина О.М. «Что необходимо для развития малого и среднего бизнеса» // Банковское дело. – 2007 ж. - №6
5. Сысоев Л. Малое предпринимательство в Японии // Деловой мир Казахстана. - № 3. - 2007 г.

Нурмухамбетова Айгерим Жумахановна
*магистрант научно-педагогического направления
подготовки 7М04203 «Юриспруденция» АПО ГП РК,
Нур-Султан, Казахстан,
научный руководитель: к.ю.н.,
ассоциированный профессор Сырбу А.В.*

**СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕДИАЦИИ
ПРИ УРЕГУЛИРОВАНИИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ СПОРОВ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
(ПРЕПРИНТ)**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ
ДАУЛАРДЫ РЕТТЕУ КЕЗІНДЕ МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
(ПРЕПРИНТ)**

**THE STATE AND PROSPECTS OF MEDIATION IN THE SETTLEMENT OF
CIVIL DISPUTES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
(PREPRINT)**

Аннотация. Статья посвящена вопросам правового регулирования процедуры медиации в Республике Казахстан, в частности отдельным проблемам применения медиации при урегулировании гражданско-правовых споров, требующим решения на законодательном и организационном уровне, а также работе, проводимой в рамках диссертационного исследования.

Ключевые слова: медиация, урегулирование гражданско-правовых споров.

Аңдатпа. Мақала Қазақстан Республикасындағы медиация процедурасын құқықтық реттеу мәселелеріне, атап айтқанда, заң шығару және ұйымдастыру деңгейінде шешуді талап ететін азаматтық-құқықтық дауларды реттеуде медиацияны қолданудың кейбір проблемаларына, сондай-ақ, диссертациялық зерттеу шеңберінде жүргізіліп жатқан жұмысқа арналған.

Түйін сөздер: медиация, азаматтық-құқықтық дауларды реттеу.

Annotation. The article addresses issues regarding regulation of mediation in the Republic of Kazakhstan, in particular, specific setbacks of the implementation in resolving civil-law disputes requiring actions at the legislative and organizational levels. It also covers the work being conducted within the framework of the dissertation.

Keywords: mediation, settling civil-law disputes.

В Казахстане гражданско-правовые споры, как правило, регулируются в судебном порядке. Однако динамичное развитие государства во всех сферах требует совершенствования альтернативных способов их разрешения.

В 2009 году на V Съезде судей Первый Президент Республики Казахстан - Елбасы Н.А. Назарбаев определил одной из главных задач внедрение альтернативных методов урегулирования споров путем медиации, как приоритетного направления совершенствования судебной системы [1]. Институт медиации в нашей стране возник в результате реализации именно этого поручения.

Значимость развития альтернативных способов разрешения споров подчеркнул и

Глава государства К.К.Токаев в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 года . Президент Республики Казахстан также указал на отсутствие мер по развитию института медиации [2].

Во многих зарубежных странах процедура медиации существует и применяется как особая форма урегулирования споров наряду и во взаимосвязи с судебным разбирательством.

Международный опыт показывает, что медиация позволяет не только оптимально разрешать проблемы сторон конфликта, но и значительно разгружает судебную систему.

В нашей стране правовые основания для развития медиации были созданы принятием 28 января 2011 года Закона Республики Казахстан «О медиации».

С этого времени прошли глобальные реформы в правовой сфере: приняты новые редакции Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, Гражданского процессуального кодекса, Кодекса об административных правонарушениях.

В соответствии с пунктом 4 статьи 20 Закона «О медиации» предложение стороне обратиться к медиации может быть сделано по просьбе другой стороны, судом или органом уголовного преследования[3].

Практика показывает, что для обеспечения защиты прав и интересов граждан суды и сотрудники правоохранительных органов предлагают гражданам обратиться к медиации.

Вместе с тем, предварительный анализ свидетельствует о наличии ряда **проблемных вопросов**, требующих решения на законодательном и организационном уровне. Перечислим некоторые из них.

Особо остро выделяется проблема **низкой осведомленности населения** о преимуществах медиации. Например, многим неизвестно о том, что соглашение о медиации имеет юридическую силу и является быстрым способом решения спора.

Следующий вопрос, требующий внимания, - **запрет на применение процедуры медиации по делам, когда одной из сторон является государственный орган**. Он установлен Законом «О медиации»[3], тогда как мировой опыт показывает эффективность применения данного института при урегулировании таких споров.

Законодательством также **не предусмотрено требование** об обязательном наличии высшего **юридического** образования у профессионального медиатора. Это обстоятельство, по нашему мнению, препятствует повышению уровня доверия населения к институту медиации.

Еще одной проблемой можно назвать **отсутствие единого органа**, регулирующего политику в области медиации, в том числе деятельность организации и специалистов в этой сфере.

В большинстве стран координирующим органом является Министерство юстиции (Молдова, Беларусь, Узбекистан, Кыргызстан и др.).

С учетом вышеизложенного, в рамках проводимого диссертационного исследования планируется:

- выработка предложений для повышения уровня осведомленности граждан о медиативной деятельности;
- изучение возможности применения медиации при урегулировании гражданско-правовых споров, одной из сторон которых выступает государственный орган;
- выработка научно-обоснованных рекомендаций о пересмотре правового положения медиаторов, в том числе предусматривающих обязательное наличие высшего юридического образования у профессионального медиатора;
- исследование вопроса о возможном определении единого координирующего органа медиаторов и другое.

Реализация вышеперечисленных мер способствует совершенствованию института медиации в Республике Казахстан, в том числе повышению уровня доверия населения к

нему и расширению сферы его применения при урегулировании гражданско-правовых споров.

Настоящая статья является первой научной публикацией в рамках проводимого диссертационного исследования. Выражаем готовность сотрудничать со всеми лицами, заинтересованными в данном вопросе.

Список использованной литературы:

1. Выступление Первого Президента Республики Казахстан - Елбасы Н.А. Назарбаева на V съезде судей (Астана, 18 ноября 2009 года) // СИ «Zakon.kz» <https://www.zakon.kz/154224-vystuplenie-prezidenta-respubliki.html>;
2. Послание Президента Республики Казахстан «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 года;
3. Закон Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV.

УДК 004.93

**Айтмухамбетов Д.М., Золотов А.Д.,
Карымсакова И.Б., Бекенова Д.Б.**

Государственный университет имени Шакарима,
г. Семей, Республика Казахстан,
Университет «Туран-Астана»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

КӘСПОРЫННЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ДАМУ ЖОСПАРЫН ҚҰРУ КЕЗІНДЕ DATA MINING ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ DATA MINING ПРИ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНА РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

THE USE OF DATA MINING TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A STRATEGIC PLAN FOR THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Аннотация. Бұл мақалада детерминистік және статистикалық әдістер қарастырылады. Деректерді шығарудың негізгі әдістері келтірілген. Шешім қабылдау міндеттерінде қолданылатын деректерді шығарудың негізгі әдістері қарастырылады.

Шешім қабылдау мәселелерін шешу үшін қолданылатын компьютерлік жүйелер қарастырылады.

Нейрондық желі алгоритмін қолдану мысалы, Сонымен қатар нейрондық желі жүйесін тиімді оқыту және тексеру үшін қажет презентациялық оқыту және тест үлгілерін қалыптастыру әдісі қарастырылған.

Түйінді сөздер: деректерді іздеу, шешім қабылдау, data mining, деректерді іздеу әдістері, нейрондық желілер.

Аннотация. В данной статье рассматриваются детерминистские и статистические методы. Приведены основные методы интеллектуального анализа данных. Рассматриваются основные методы интеллектуального анализа данных, используемые в задачах принятия решений.

Рассмотрены компьютерные системы, которые используются для решения задач принятия решений.

Рассмотрен пример использования нейросетевого алгоритма принятия решений, а также метода формирования презентативных обучающей и тестовой выборок, требуемых для эффективного обучения и верификации нейросетевой системы.

Ключевые слова: интеллектуальный анализ данных, принятие решений,

datamining, методы интеллектуального анализа данных, нейронные сети

Abstract. This article discusses deterministic and statistical methods. The main methods of data mining are presented. The main methods of data mining used in decision-making tasks are considered.

Computer systems that are used to solve decision-making problems are considered.

An example of using a neural network decision-making algorithm, as well as a method for forming presentational training and test samples required for effective training and verification of a neural network system, is considered.

Keywords: data mining, decision-making, data mining, data mining methods, neural networks

Интеллектуальный анализ данных (data mining) – это процесс получения и применения знаний или ранее неизвестной информации из уже имеющихся доступных данных. Под этим понятием скрывается разнообразие информационных технологий и процессов, при помощи которых входные "сырые" данные обрабатываются, очищаются и анализируются.

Data Mining – это мультидисциплинарная область, возникшая и развивающаяся на базе таких наук как прикладная статистика, распознавание образов, искусственный интеллект, теория баз данных и других смежных наук[1,2].

Методы интеллектуального анализа данных принято разделять на: детерминистские и статистические методы. Некоторые методы имеют и детерминистскую, и статистическую трактовку. Это касается следующих методов: метода потенциальных функций, методов ближайшего соседа и K ближайших соседей.

Детерминистские методы решения задач: Построение решающих правил, Метод построения эталонов, Метод дробящихся эталонов, Линейные решающие правила, Метод ближайших соседей, Метод потенциальных функций, Структурные (лингвистические) методы.

Статистические методы решения задач: Метод ближайших соседей, Параметрическое оценивание распределений, Метод максимума правдоподобия, Распознавание при неизвестных априорных вероятностях образов, Минимаксный критерий, Критерий Неймана-Пирсона, Последовательные процедуры распознавания, Аппроксимационный метод оценки распределений по выборке, Иерархические системы распознавания[3].

Основные методы интеллектуального анализа данных, используемые в задачах принятия решений: искусственная нейронная сеть (NN), метод k ближайших соседей (k -NN), деревья решений (DT), индуктивный вывод правил (RI), метод опорных векторов (SVM), многослойный персептрон (MLP), байесовский классификатор (NB), метод линейной регрессии (LR), линейный дискриминантный анализ (LDA)[4,5].

Для формирования плана стратегического развития предприятия широко применяются методы интеллектуального анализа данных, которые дают возможность предварительного анализа, очистки данных, кластеризации, прогнозирования.

На примере данных предприятия сделаем прогноз прибыли на время, прогноз на самые востребованные услуги предприятия, также проведем кластеризацию филиалов предприятия.

Для построения прогноза на период в платформе Deductor Studio построим нейросеть. Даны значения прибыли на 12 месяцев. Необходимо построить прогноз на 2 периода вперед. Для этого предварительно очистим данные, проведем сортировку. Берутся данные на определенный период времени и делается прогноз на 2 периода вперед. Строим нейросеть с множеством обучающей выборки -95, а тестовой выборки -5. На первом этапе обучаем нейросеть, на втором этапе нейросеть делает прогноз(рис.1).

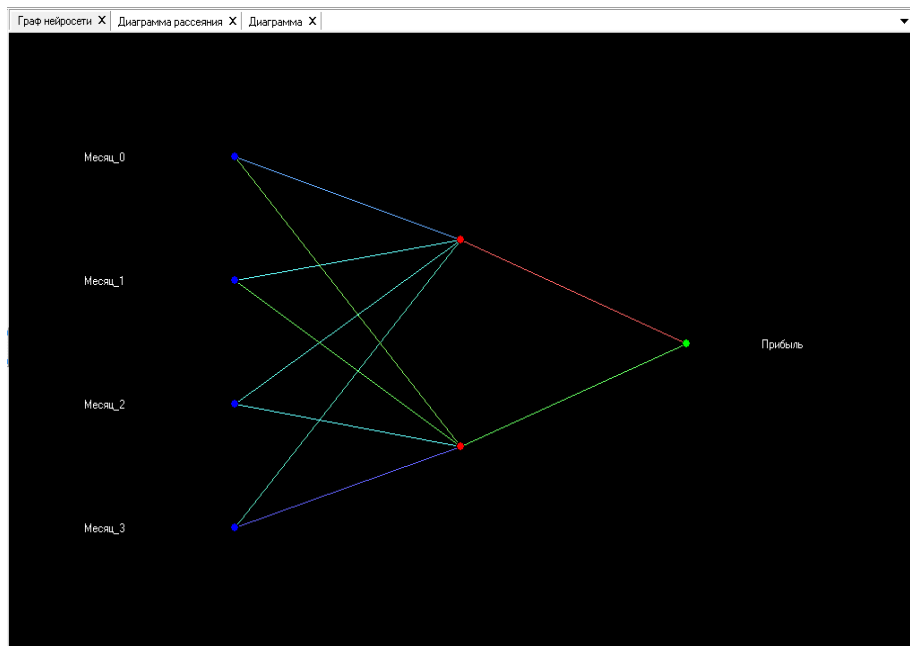

Рисунок 1. Граф нейросети прогнозирования прибыли

По данным графа нейросети строится диаграмма нейросети прогнозирования прибыли. Зеленым цветом показаны данные, красным цветом показаны спрогнозированные данные на основе нейросети (рис.2).

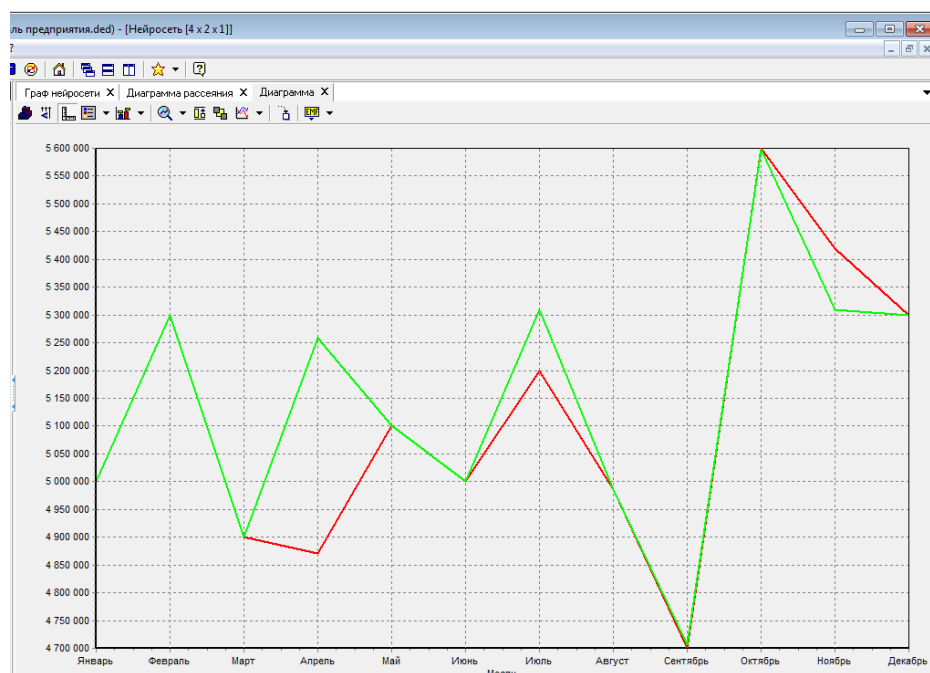

Рисунок 2. Диаграмма нейросети прогнозирования прибыли

Нейросеть с прогнозами на 2 периода вперед показывает, что прибыль равна 5.3 млн (рис.3).

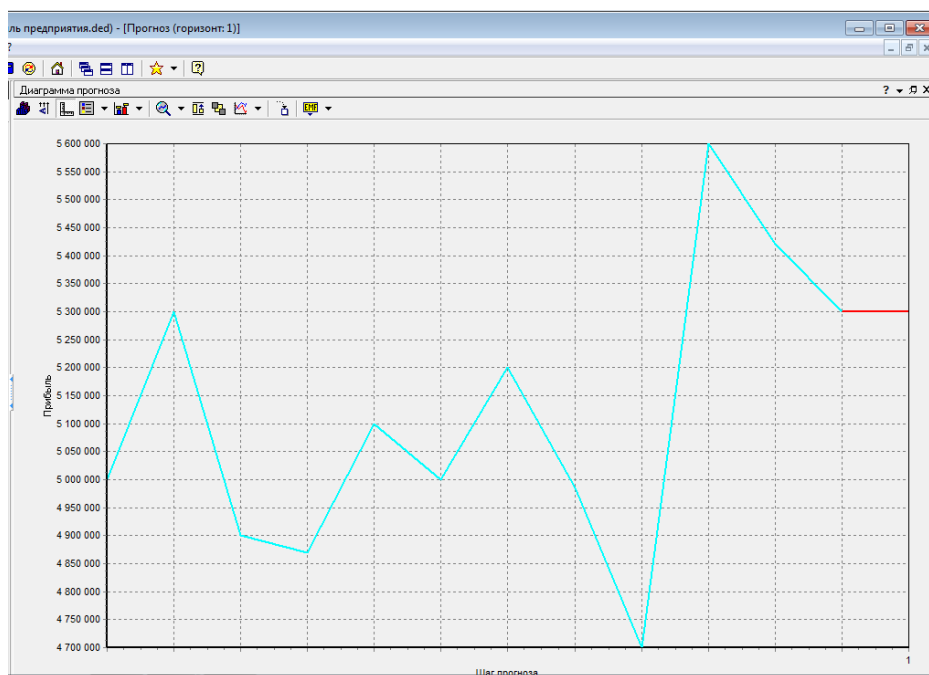

Рисунок 3. Пайданы болжаудың нейрожелі болжамы

При помощи инструмента Кластеризация сделаем кластеризацию наиболее востребованных услуг предприятия. Для этого берутся услуги и полученная по ним прибыль. Услуги разбиваются на 3 класса: наиболее востребованные, востребованные и невостребованные (рис.4).

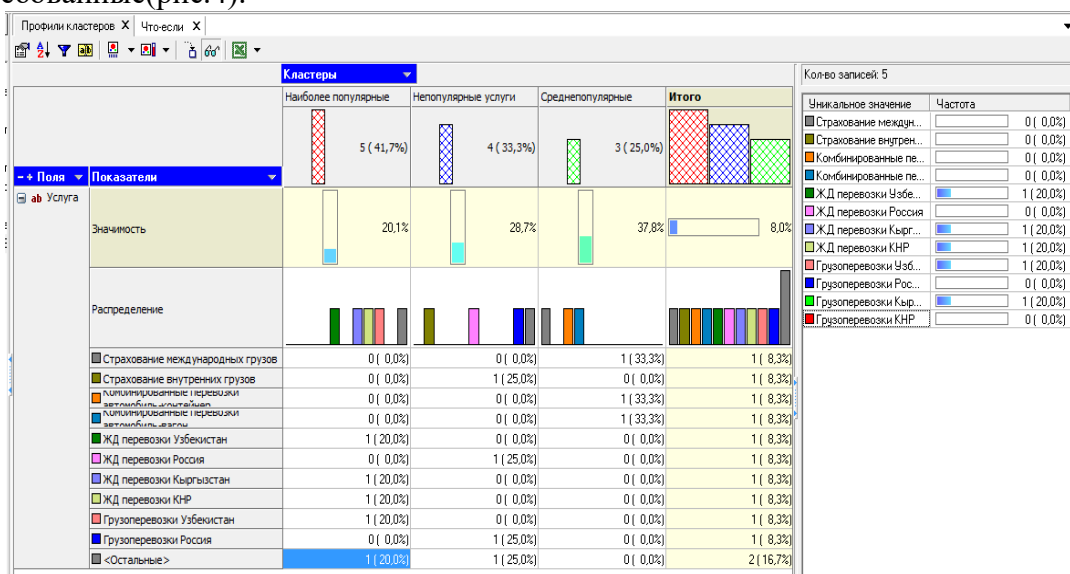

Рисунок 4. Кластеризация наиболее востребованных услуг предприятия

При помощи технологий DataMining был проведен анализ развития предприятия, решены задачи прогноза предприятия с использованием нейросети, была проведена кластеризация услуг предприятия по востребованности. Проведенные расчеты помогут ускорить процесс принятия решений.

Список использованной литературы:

1. Гонсалес Р., Вудс Р. Цифровая обработка изображений. М.: Техносфера, 2005. 1072 с.
2. Чубукова И.А. Курс лекций Интеллектуальный анализ данных. Украина, Киев, 2007.

328 с

3. Г.А. Титоренко. Информационные технологии управления: Учебное пособие для вузов. - 2-е изд., доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 439 с.

4. Максимова О. В., Невзорова В. И. Информационные технологии: - Ростов – на – Дону, Феникс, 2004.

5. Карминский А. М., Нестеров П. В. Информатизация бизнеса: - М.: Финансы и статистика, 2007.

УДК 342.7

Гусеинов Алихан Рафикович

Магистрант кафедры

«национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»,

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

e-mail: alihangusseinov@gmail.com

Научный руководитель: д.ю.н., Сман Айсан Смановна

ОСНОВАНИЯ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ НЕГІЗДЕРІ

GROUND FOR CONSTITUTIONAL AND LEGAL LIABILITY

Аннотация. Мақалада конституциялық-құқықтық жауапкершілік ұғымы және оның туындау негіздері ашылады. Конституциялық-құқықтық жауапкершіліктің ерекшеліктері, оның жауапкершіліктің басқа түрлерінен айырмашылығы атап көрсетіледі. Конституциялық-құқықтық деликт құрамына талдау жүргізіледі.

Түйінді сөздер: субъект, конституциялық-құқықтық жауапкершілік, конституциялық-құқықтық жауапкершіліктің негізі, конституциялық-құқықтық деликт, құқықбұзушылық.

Аннотация. В статье раскрываются понятия конституционно-правовой ответственности и оснований ее наступления. Подчеркиваются особенности оснований конституционно-правовой ответственности, отличие ее от других видов ответственности. Проводится анализ состава конституционно-правового деликта.

Ключевые слова: субъект, конституционно-правовая ответственность, основание конституционно-правовой ответственности, конституционно-правовой деликт, правонарушение.

Abstract: The article reveals the concepts of constitutional and legal responsibility and the grounds for its occurrence. The author emphasizes the peculiarities of the grounds of constitutional and legal responsibility, its difference from other types of responsibility. The analysis of the composition of the constitutional-legal tort is carried out.

Keywords: subject, constitutional and legal responsibility, the basis of constitutional and legal responsibility, constitutional and legal tort, offense.

Определение основания конституционно-правовой ответственности занимает одно из стержневых мест в общей теории права, поскольку основание представляет собой специфический признак конституционной ответственности.

Несмотря на то, что в правовой науке накоплено достаточно большое количество исследований по конституционно-правовой ответственности, тем не менее, единых подходов относительно выявления оснований конституционно-правовой

ответственности не представлено, более того содержание данной формы правовой ответственности, рассматривается специалистами в разных толкованиях.

Так, по мнению исследователя А.М. Боголейко, одна группа исследователей допускают наступление конституционно-правовой ответственности при отсутствии правонарушения и вины, другая группа полагает, что она наступает только при наличии правонарушения. [1].

Позиция Т.Д. Шона, приверженца первой группы исследователей, представлена тем, «что конституционная ответственность – это ответственность за ненадлежащее осуществление публичной власти, и требование обязательного наличия вины в совершении конкретного правонарушения сузило бы диапазон ее применения и исказило бы социальное назначение данного вида ответственности. Субъекты конституционной ответственности – это органы и лица, полномочные принимать важные решения, которые затрагивают интересы всего государства или отдельного региона. Задержка, несвоевременное принятие решений или принятие не противоречащего закону, но неэффективного решения способны причинить огромный ущерб государству и его населению. Такой ущерб может иметь место и в случае неспособности должностных лиц или всего персонального состава органа справиться с возложенными на них сложными обязанностями, выбрать курс политики, соответствующий интересам общества и обеспечивающий его прогресс» [2; с.38].

Соответственно, основанием конституционно-правовой ответственности может выступать деятельность органов и уполномоченных лиц, вне зависимости от наличия вины, правонарушения.

Полагаем, что данная позиция весьма уязвила, поскольку противоречит фундаментальным положениям теории права, в частности теории юридической ответственности. Как известно, юридическая ответственность наступает только за совершенное правонарушение (действие или бездействие), которое признается законом противоправным и влечет за собой применение определённых мер.

Исследователи второй группы, утверждают, что основанием конституционной правовой ответственности является правонарушение субъекта правоотношений. Представленная правовая конструкция нашла отражение в научных позициях Г.С. Сапаргалиева, по утверждению которого фактическим основанием для наступления конституционно-правовой ответственности является, прежде всего, деяние конкретного субъекта конституционно-правовых отношений [3; с.27].

Ж.С. Атжанова отмечает, что конституционная ответственность субъекта конституционных правоотношений предусмотрена за поведение, отклоняющееся от модели, установленной диспозицией той или иной нормы конституционного законодательства [4; с.68].

В продолжение определения оснований конституционно-правовой ответственности М.П. Авдеенкова и Ю.А. Дмитриев предлагают следующую теоретическую конструкцию, где основанием наступления любого вида ответственности всегда является нарушение выраженного в норме права обязательного правила поведения - правонарушения. Нормативное основание конституционно-правовой ответственности - конституционный деликт. Конституционным деликтом является противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) деяние (действие или бездействие) органа публичной власти или должностного лица такого органа, которое причинило либо создало опасность причинения вреда общественным отношениям в сфере осуществления публичной власти и за которое законодательством предусмотрена конституционно-правовая ответственность [5].

В.А. Виноградов придерживается аналогичной позиции о том, что основанием конституционно-правовой ответственности является совершение конституционного деликта. В данном случае, полагаем, что между понятиями «деликт», «правонарушение» нет существенной разницы, поскольку противоправное деяние

проявляется в правонарушениях, а любое правонарушение непременно имеет свой состав [6].

М.В. Баглайв своих доводах, расширяя понятие «правонарушение», «деликт» указывает, что основанием конституционно-правовой ответственности является действие или бездействие, которое причинило либо могло причинить ущерб народу, государству независимо от того, происходит при этом нарушение конституционных норм либо нет.[7].

В исследованиях по содержанию оснований конституционно-правовой ответственности имеется и другая позиция. В частности, у ряда исследователей представлены положения о том, что в качестве основания выступает несоответствие действия субъекта более высокому интересу, нецелесообразность действия, нежелательное поведение, не достижение необходимого результата [8, с. 22].

Еще один концептуальный подход, определяющий понятие основания конституционно-правовой ответственности, представлен в таком варианте, как «...существенные нарушения Конституции, совершенные виновно деликто способным лицом, являющиеся общественно опасными и причиняющие существенный вред» [9, с.12].

Возражая против указанного подхода, Н. И. Акуев указывает, что в ряде случаев в Конституции намечены только общие положения, «подходы» к ответственности, в то время как сами ее виды раскрываются в текущем законодательстве. Любое преступление и правонарушение, по его мнению, представляет собой нарушение конституционных прав гражданина, то есть порядка, установленного Конституцией; при этом цель конституционной ответственности - обеспечение верховенства Конституции - не будет достигнута, если относить к ней лишь ответственность, установленную самой Конституцией [10, с.58].

Следует отметить, что вышеуказанные подходы не исчерпываются представленными дефинициями, в правовой науке имеется определения основания конституционно-правовой ответственности, в которых раскрываются разнообразные аспекты ее содержания, характерные признаки.

Так, В.А. Виноградов предлагает выделить три основания конституционно-правовой ответственности:

- 1) нормативное;
- 2) фактическое;
- 3) процессуальное

Под нормативным основанием понимается законодательное закрепление неправомερных действий.

Фактическое основание представляет собой совокупность фактически совершенных актов, правонарушений.

Процессуальным основанием выступает деятельность и право государственных органов на применение принудительных мер за неправомερные деяния. [11].

Таким образом, в доктринальных подходах специалистов нет однозначного понимания оснований конституционно-правовой ответственности, но мы полагаем, что фактическим основанием возникновения конституционно-правовой ответственности служит правонарушение (деликт), совершенное каким-либо субъектом конституционных правоотношений. При указанном подходе, следует полагать, что основание конституционно-правовой ответственности, по своей сути представлено в форме деяния как действие или бездействие. Действие, к примеру, представлено в совершении активных действий, превышение полномочий конкретным органом, должностным лицом, прямое нарушение правовой нормы, а бездействие - неисполнение непосредственных функциональных обязанностей или ненадлежащее исполнение своих обязанностей.

При этом конституционное правонарушение (деликт) отличается наличием

специфических санкций и порядка их применения, в рамках конституционного законодательства РК, что дает основание полагать о существенном отличии от других видов правонарушений.

Не стоит забывать о субъектах конституционно-правовой ответственности, поскольку субъекту конституционного правонарушения могут быть применены меры ответственности, установленные конституционным законодательством РК.

На основании анализа доктринальных позиций, мы пришли к выводу о том, что конституционно-правовая ответственность субъектов конституционных правонарушений выступает ключевым институтом права, но существует проблема в отсутствие четкой сформулированного положения, выделяющего особенности конституционных правонарушений и критериев их отграничения от других правонарушений.

Полагаем, что данное обстоятельство обусловлено динамичным развитием общественных отношений, требующим совершенствования действующего законодательства РК и формированием опережающего правового регулирования в рамках правового, демократического государства.

Список использованной литературы:

1. Боголейко А.М. К вопросу об основаниях конституционно-правовой ответственности // Юстиция Беларуси – 2011.- №9- С.42-45
2. Шон Д.Т. Конституционная ответственность // Государство и право. - М.: Наука, 1995, № 7. - С. 35-43
3. Конституционное право Республики Казахстан: академический курс /Г. С. Сапаргалиев - Алматы: Жетіжарғы, 2005 . – 541
4. Аджанова Ж.С. Современные тенденции в формировании теории конституционной ответственности в Российской Федерации и в Республике Казахстан. <http://docplayer.ru/47491605-Zh-s-atzhanova-sovremennye-tendencii-v-formirovanii-teorii-konstitucionnoy-otvetstvennosti-v-rossiyskoy-federacii-i-respublike-kazahstan.html> (дата обращения: 11.01.2021).
5. Авдеенкова М.П., Дмитриев Ю.А. Конституционное право в Российской Федерации: Курс лекций. Т. 1. Основы теории конституционного права. М., 2005. С. 290, 291
6. Виноградов В.А. Субъекты конституционной ответственности. Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2000. С. 22 - 23.
7. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Учебник для вузов. - 4-е изд., изм. и доп. М., 2004. С. 122
8. Лучин В. О. Ответственность в механизме реализации Конституции // Право и жизнь. 1992. № 1.
9. Скифский Ф.С. Ответственность за конституционные правонарушения. Научное издание - Тюмень: Изд-во Тюмен. юрид. ин-та МВД РФ, 1998. - 16 с.
10. Акуев Н. И. Особенности конституционно-правовой ответственности в Казахстане // Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран: Сборник статей, М., 2001.
11. Виноградов В.А. Ответственность в механизме охраны конституционного строя. М., 2005

Достоярова Дамира Миранқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

АКАДЕМИК С.З. ЗИМАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

**ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА В РАМКАХ НАУЧНОГО
НАСЛЕДИЯ АКАДЕМИКА С. З. ЗИМАНОВА**

**HISTORY AND THEORY OF STATE AND LAW IN THE FRAMEWORK OF THE
SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN S. Z. ZIMANOV**

Аннотация: Бұл мақалада Салық Зиманұлы Зимановтың мемлекеттік-құқықтық ғылым тарихына, Қазақстан тарихына, мемлекет және құқық тарихына, саяси және қазақ халқының құқықтық ой-өрісіне және ұлттық жалпы құқық теориясына үлкен үлесін қосқандығы туралы қарастырылады. С.З. Зимановтың жарқын өмірі Қазақстан заң ғылымымен тығыз байланысы жайлы атап көрсетіледі.

Түйінді сөздер: ғылым, тарих, теория, мемлекет, еңбек, зерттеу, тәуелсіздік, республика.

Салық Зиманұлы Зимановтың ғылыми-зерттеу еңбектері, негізінен, мемлекет және құқық тарихы мен теориясына, Қазақстан мен Орталық Азияның басқа да аймақтарында ұлттық мемлекеттердің қалыптасуы мен дамуына, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігіне, т. б. өзекті мәселелерге арналған. Сондай-ақ, Зимановтың құқық теориясына, қазақтың дәстүрлі құқықтық мәдениетіне, шариғат заңдарына қатысты бірнеше ғылыми еңбектері жарық көрді [1].

1986 жылы Желтоқсан оқиғасы кезінде де ол азаматтық ерлік көрсетті. Империялық орталықтың үлкен лауазымды өкілдерінің қазақ халқы атына айтқан астам пікірлеріне тайсалмай қарсы шығып, ұлт намысын, ел абыройын нақты да кесімді дәлелдермен қорғап қалды. Қазақстан Республикасы құрылғаннан кейін Зимановтың ғылыми және қоғам-саяси қызметінің жаңа, жемісті кезеңі басталды. Қазақстанның Жоғарғы Кеңесі көптеген жаңа заңдарды қабылдауға тиіс болды. Осы жауапты тарихи кезеңде Зиманов Салық - білімділік, қайраткерлік қырымен танылды [2].

Қазақ мемлекеттігі мен қазақ халқының тарихында шешуші рөл атқарған «Қазақ КСР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның» (25.10.1990) жобасын дайындау жөніндегі комиссияны басқарды. Ел тарихындағы екінші бір аса маңызды саяси актінің – «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңның (16.12.1991) жобасын дайындау жөніндегі комиссияның жетекші мүшелерінің бірі болды. Ол Жоғарғы Кеңестегі Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасын әзірлеу жөніндегі Конституциялық комиссияның мүшесі болды, мұнда ол сарапшылар тобын басқарды.

Зимановтың «КСРО-дағы автономиялау теориясы мен практикасы» (1998) атты зерттеу еңбегі ТМД мемлекеттерінің ғылыми жұртшылығының арасында зор серпіліс туғызды. Онда алпауыт держава – КСРО-ның ыдырауының көрінісі және оның бұрынғы автономиялық аумақтары негізінде жаңа тәуелсіз республикалардың құрылуы нақты да талдамалы тұжырымдарға сүйене отырып дәлелденген [3].

1980 жылдардың басында академик С. З. Зиманов Қазақ Ғылым академиясының

КСРО-ның республиканың ғалым-заңгерлерінің қатысуымен әдістемелік "құқықтың жалпы теориясы және оның Құқықтану жүйесіндегі орны" баяндамасын жарыққа шығарған еді. Зимановтың жұмысы мемлекет теориясына деген қызығушылықтың артуын негіздейді және құқық және құқық теориясының құқықтық ғылымдар жүйесіндегі орнын ашады. Осыған байланысты оларға мемлекет және құқық теориясының тұжырымдамасы берілген. Баяндамада толық қамтылған жалпы құқық теориясы мен арнайы құқықтық ғылымдардың өзара байланысы көрсетілген болатын. Ғалым "жалпы құқық теориясы "жалпы" болып табылады, себебі ол жалпы маңызыды заңдылықтарды зерттейді, ашады және дамытады.

"Құқықтың жалпы теориясын байыту және дамыту екі негізгі бағытта жүреді. Біріншіден, ол эксперименттерді шоғырландырады және синтездейді құқықтық құбылыстарды тану тарихы, оның ішінде қорытындылар, мәліметтер және теориялар арнайы құқықтық ғылымдар-бұл міндетті маңызды шарт. Екіншіден, құқықтың жалпы теориясы қоғамның құқықтық өмірі проблемаларының маңызды және перспективалы салаларды зерттейді [4].

Мемлекет пен құқықтың жалпы теориясы пәнінің міндеттері туралы мәселе С. З. Зиманов орталық ғылым беттеріндегі жарияланымдарды да қарастырды. Ол "ғылым пәні – бұл не болып жатқанын" ғылыми ойдың қозғалысы мен дамуы " және құқықтық ғылым пәнінің кеңеюіне байланысты деп жазған.

С. З. Зиманов атқаратын лауазымына сәйкес қана емес Қазақ КСР ҒА Философия және құқық Институтының директоры, бірақоның жанын, ғалымды рухқа шақыру дамудың маңыздылығы мен мемлекет пен құқықтың теориялық зерттеулерін жетілдіру маңыздылығын түсінді.

Оның ұйымдастырушылық талантының бұл қыры, әкімшілік дамытудың стратегиялық міндетін неғұрлым жедел ұғыну дағдысы Қазақстанда заң ғылымы оның даналығымен шартталған, оның ұрпағы сияқты ерекше өмірлік тәжірибе. Зимановтың рөлі заң ғылымының қалыптасуы мен дамуында үлкен маңызы бар. Құқық теориясына келетін болсақ, оның тарау ретіндегі тарихи функциясы республиканың заң ғылымы негізінен ұйымдастыру, өзекті әзірлемелерді ынталандыру, теориялық - құқықтық Қазақстан ғылымының даму стратегиясын қалыптастыру және Қазақстан заңгерлерінің ортақ проблемаларына қазіргі заманғы прогрессивті бағдар беру Зимановтың міндеті еді.

Өзінің беделін пайдаланып, ол жаңа жел ой үшін, талқылау үшін, жаңа проблемаларды шешу үшін құқықтық түсіну, құқық әлеуметтануы, мемлекеттік басқару әдістеріне терезелерді ашқан сияқты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында кімнің кім екені - 2011 жыл. Екі томдық анықтамалық. Алматы, 2011 ISBN 978-601-278-473-2
2. Зиманов С.З. Қазақ академиялық университеті және мемлекеттік-құқықтық ғылым. 212-219, 283 б.–
3. Зиманов С. З. құқықтық ғылымға нақты әлеуметтік зерттеу әдісін енгізу тәжірибесі // Сов. мемлекет және құқық. 1964. № 12. б. 14-19.
4. Зиманов С.З. Қазақстанда әзірленіп жатқан құқықтық ғылымның бір теориялық мәселесі туралы // Вестн.ҚазКСР ҒА. 1974. № 1. Б.52.

Барсукова Ритта Анатольевна
«Тұран-Астана» университеті
«Ұлттық және Халықаралық құқық» кафедрасының
з.ғ.к., доценті
аға оқытушы, магистр Дусанбекова Молир Аширбековна
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚТЫҢ АТА ЗАҢДАРЫ

ОСНОВНЫЕ ЗАКОНЫ КАЗАХОВ

BASIC LAWS OF KAZAKH

Аннотация: Салық Зиманұлы - қоғам және мемлекет қайраткері, заңгер ғалым. Заң ғылымының докторы, профессор. Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі. Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің мемлекеттік бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының иегері, ұлт мақтанышы.

Түйінді сөздер: заң, сот, академик, ғылым, қайраткер

Аннотация: Салык Зиманович - общественный деятель, государственный деятель, юрист и ученый. Доктор юридических наук, профессор. Академик Национальной академии наук Республики Казахстан. Лауреат Государственной премии мира и духовного согласия Первого Президента Республики Казахстан, гордость нации.

Ключевые слова: закон, суд, академик, ученый, активист

Abstract: Salyk Zimanovich is a public figure, statesman, lawyer and scientist. Doctor of Law, Professor. Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Winner of the State Prize for Peace and Spiritual Accord of the First President of the Republic of Kazakhstan, the pride of the nation.

Keywords: law, court, academician, scientist, activist

Ұсынылып отырған еңбекке тоқтатылмай тұрып Зиманов Салык Зиманұлы ағамыздың өмір баянына көз жүргіртсек деймін . Бұл мақала ҚР ҰҒА - ның академигі , заң ғылымдарының докторы , профессор , Республикадағы заң ғылымының негізін салушылардың бірі , заң ғылымының дамуына және өркендеуіне көп үлес қосқан Салык Зиманұлы Зимановқа арналған. 1950 - жылы С.З.Зиманов Қазақстанда заң ғылымдарының алғашқы кандидаттарының бірі болса , ал 1961 - жылы 40 жасында заң ғылымдарының тұңғыш докторы атанды . 1967 – жылы құқық ғылымы жүйесінде аса көрнекті табыстары үшін заңгерлер қатарынан ұсынылған ең бірінші Қазақ КССР Ғылым Академиясының академигі болды . С.З.Зимановты жоғарғы заң және құқық ғылымдарының басшысы деп атайды . Себебі , оның құқық ғылымының бір бірімен шектес салаларымен қатар , ғылыми зерттеу жұмыстарына өте белсенді араласуы , көптеген ғылыми еңбектері , сонымен қоса жоғары құқық мектебіндегі профессорлар арқылы еңбегі сіңген . С.З.Зиманов батырлар ұрпағының өкілі , сталиндік кезеңнің соңғы сатысындағы лидер , саяси және құқықтық жүйені жаңалау , оның ішінде өзгерістерді бастан кеше отырып қоғамның саяси және заң тарихын , эволюция тенденциясын жаңа тұрғыда қарастыратын адам ретінде өзінің белсенді қызметін заң ғылымы жүйесінде бастады . Бұл ұрпақ өкілінің , яғни тәрбиелі , көптеген сталиндік заманның тәртібі қалыптасқан , бірақ Ұлы Отан соғысындағы сталиндік саясат отынан , адамшы және адамгершілік идеологиядан таза , шыныққан адамның алдында тоталитарлық қоғамның сатылып өзгеруі , қоғамдық өмірдің негұрлым қалыпты және

табиғи жағдайына келтіруі сияқты біршама күрделі жұмыстар жауапкершілігі тұрды . С.З.Зиманов ғылыми ізденістерге ешқандай догмалық пікірлерсіз тіпті олар кеңінен орын алса да оларсыз келуге тырысты . Тарихи зерттеулер барысында жасаған кейбір тұжырымдары Қазақстан және Ресей заңгер – тарихшыларынан алыс кете қойған жоқ , өйткені оның қарастырғаны қазақ қоғамының Ресейге қосылуына дейінгі саяси құқықтың формалар жағдайы туралы еді [1] .

С.З.Зиманов көптеген жылдар бойы ғылыми және жоғары білім беру мекемелерін басқарса , бүгінгі таңда Қазақ Академиялық Университетінің ректоры екенін айта өткен жөн , Зиманов С.З. ағамыздың қазақтың ата заңдары туралы хтомдық жұмысында салт - дәстүрлер мен әдет - ғұрып нормаларын , хандар заңнамасы мен халық арасында « ең әділ және ең дана » деген атаққа ие болып , « Төбе би » мәртебесіне қол жеткізген би - қазылардың соттық оқиғалары мен төреліктерін негізге ала отырып , қазақтың орта ғасырлық « Жарғы » құқықтар жүйесін зерттеп , ашып көрсеткен . Мұнда бірінші кезекте , бұл орта мәдени құндылықтарды дарыта білген билер сотына қатысты . Орыстың шығыстанушы - ғалымы Л.Словохотовтың жазбаларында « асқан әділеттің » соты атанған билер соты - ішкі құрылысы рулық тайпалық қауымдарға негізделген ортағасырлық көшпелі казак қоғамының игілігі . Билер сотында халық демократия мен халық билік құндылықтары өзінің табиғи қалпын сақтаған . Тарихи талабына сай , аталмыш ерекшелік Орта Азияның көшпелі қазақтар жайлаған кең даласында бедерлі түрде орын алғанын көрсеткен .

Мұнда Қазақ хандығының егеменді түрде даму жолындағы ерекшеліктеріне нұқсау жасалған . Және көшпелілер , дәлірек айтсақ . олардың кейбіреуі қарапайым түрде жер игерумен шұғылданғаны да жасырын емес . Кей кезде мал азық - түліктерін айырбасқа салу үшін қала және сауда орталықтарына да барып Зиманов С.З ағамыз өз зерттеулерінде ұлттық және ортақ мәдени маңыздылығы бар болашақ ғылыми ізденістерге жол салғанын көрсетеді .. өнімдері мен тұратын . « Қазақ билер бірегей сот жүйесі » - бұл біздің тұжырымдамамыз және жаңа ұрпақтағы ғылымдар мен ынталы жандардың мойнына жүктелетін зерттеу жұмыстарының бағдарламалық бағыт - бағдары . Осы көкейтесті мәселені талқыға салып , өзара ой бөлісу үшін Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотымен бірлесе отырып , 2008 жылдың мамыр айында Халықаралық ғылыми конференция ұйымдастырғанын айта кетеді .

Қазақ құқығы қазақ халқының және барлық көшпелі өркениеттің мәдени байлығы . Ол мыңжылдық тарихи ерекшелігі және өміршендігімен , адам еркіндігін жақтаған сипаттармен әлем назарына ілінді . Ұлы далада , көшпелі өркениеттің негізін құрған, қыпшақтар даңқынын үстемдігінің ерте құлдырауы тиісінше Қазақтың құқықтық мәдениетінің беделі мен рөлінің құлдырауына соқтырмағандығы таңқаларлық жағдай . Бұл қайшылықтың Қазақтың ата заңында аумағы кең даланың « еркіндік » қабілетінің сақталуымен , « оқшау » орналасуымен түсіндіруге болады . Дегенмен де , орта ғасырдағы қазақ даласындағы мәдени шаруашылық тоқыраудың белең алуы , өркендеп өскен басқа елдерден көш - құрым артта қалуы қоғам дамуына да әсерін тигізбей қоймады . Қазақ құқығының ерекшелігі ол көшпелі өркениет шеңберінде туып сол дәуірдің ең құнды сипатын иеленді . Бұл тұрғыдан ол тарихи маңызы бар құқықтық жүйелер әлемінен заңды түрде өз орнын ала алды . Қазақ құқығының мәні мен ерекшелігі оның тарихтағы белгілі бір жүйелі институционалды құрылым екендігінде емес . Барлық халықтар өз тарихының бастапқы сатысында ондай әдет - ғұрыпқа негізделген құқықтық реттеудің үстемдік етуі дәуірін басынан өткерді . Қазақ құқығының негізгі қайнар көзі Ұлы даланың әдет - ғұрып жүйесі мәдени дәстүрлері болып табылатын Қазақтың ата заңдары қаншама ғасырлар бойы тікелей және жанама түрде әр түрлі мемлекеттер тарапынан қысым көріп олардың идеологиясының әсерін сезінсе де , өзінің таңқаларлық өміршендігін көрсетті [2] . Менің С.З.Зиманов ағамыздың қазақтың ата заңдары атты он томдық көрінісінен үшінші томдағы « Қазақ даласында әділ соттың « Алтын ғасыры болды ма ? » атты

мақаласына тоқтап кеткім келіп отыр . Бұл том екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімінде қазақ даласындағы белгілі билер туралы ғұмырнамалық мәліметтер , бізге жеткен олардың билік шешімдері мен өсиеттері топтастырылған . Екінші бөлім - би әрі « төбе би » бейнесіндегі Абай Құнанбаевтың қызметі мен билік – шешімдеріне арналған . Абай (XIX ғасырдың екінші жартысында) далалық өлкедегі бізге дейінгі құқықтық мұраның ірі білгірі болып табылады . Ол қазақ даласындағы әділ соттың « Алтын ғасыр » биінің образын сомдап қана қойған жоқ , сонымен бірге соттық биліктің , қоғамының енегелік дәстүрлерін нығайтудағы және адами қатынастарды сауықтырудағы тарихи үлгісін көрсетті . Әрбір бөлім жалпы сипаттама түріндегі кіріспе мақаламен камтылған . Бірақ тұтастай Қазақ құқығын түсіну және зерделеу үшін негіз болып табылатын бір мәселе бар , ол – Қазақ құқығының ұлттық және әлемдік тарихта алатын орны . « Көне нысандағы қазақ құқығының зерттеу барысындағы өзекті мәселелердің бірі – оның ұлттық шеңберден шығып кететін « құндылықтық » сипаты , дәлірек айтқанда тарихи деректер мен әр түрлі суреттемелерде жиі ауызға алынатын « Алтын ғасыр » қазақ даласындағы әділ сот ісінде орын алдыма деген мәселе . Бұл күрделі мәселе Ұлы кыпшақ Даласында еуропалық зерттеушілердің келуімен XIX ғасырдың басында көтеріле бастаған . Олар үшін көшпелі патриархалдық қоғамда өмір сүріп отырған елдің санасында « Алтын ғасыр » кезеңінің сақталып қана қоймай , оның сарқыншақтарын арагидік күнделікті өмірде ұшырастыру таңғаларлық жайт еді . Еуропадан мәдени өркениеттік , саяси дамуда көп артта қалып қойған казак тарихында ондай жағдайды кездестіру басты зерттеушілер үшін үш ұйықтаса түсіне де кірмейтін тосын жайт болып көрінді . Тарихи зерденің кемшін қыры сол , өткен ұрпақтардан қалған , оның ішінде әсіресе халықтың қоғамдық жүйесінің құрылымы мен құндылықтарын бейнелейтін өнеге мен үлгіні кейінгі ұрпақ сабақтастыра алмай , тарих көшінде калдырып , жоғалтып та алып жатады [3] .

Қазақстанды отарлау саясатымен тұспа - тұс болды . Қазақ қоғамының ортағасырлық саяси құқықтық тарихына қатысты заңдылық пен әділ соттың « Алтын ғасыр » туралы пікірді алғаш ауызға алған орыс зерттеушілері . Бұл орайда А.И.Левшин бірінші болып қалам тербеді . Ол - Ресей империясының адал қызмет еткен мемлекеттік қайраткері және Петербург пен Мәскеудің азиялық мұрағатында , Қазақ даласын басқару жөніндегі аймақтық ведомстволарда еңбек ете жүріп , халықтың ісіне жақын араласқан ірі шығыстанушы ғалымының бірі.

Сол кезектегі Ресей астанасы Петербургтен шыққан орыс зерттеушісі А.И.Левшиннің ізін баса казак даласының кемеңгер ойшылы , әрі ғалым Шоқан Уәлиханов та дәл сол тұста осындай ойды білдірген еді . Ол өз еңбектерінде заңдылық пен әділ соттың « Алтын ғасырының » жаңғырту туралы естіп , жазып қана қойған жоқ , сонымен қатар « Алтын ғасырдың » шынайы бейнесін дәлме дәл - бере білді . Ол әділ сот пен өнегеліліктің куәсі ғана емес , оның тірі кейіпкүйі де бола білді . Бұл кезенді ол « Ежелгі халықтың тұрпаттағы сот » бейнесімен астастыра отырып оны казактардың Ұлы Даласының өміріндегі тарихи тұрғыдағы ерекше құбылыс ретінде бағалады . Ол : « Наконец , что всего важнее , формы нашего общественного развития находятся в том самом безыскусственном периоде , когда они представляют наибольшую аналогию с результатами высшего , культурного развития » [4] деп өз пікірін білдірді . Шокан Уалихановтың ойлары өзгеше терең және шындыққа жанасатын Ол казак жерінде заңдылық пен әділ соттың « Алтын ғасырының » шын мәнінде болғандығын және оның іздерін автордың өмір сүрген кезінің өзінде , яғни XIX ғасырда да көруге болатындығын жазды . Ол Батыс пен Ресейдің мәдени және саяси ілімі мен тарихының ерекшеліктерін жақсы білді және казактың « Алтын ғасырын » олармен бір қатарға қойды.

Ш.Уалиханов казак әділ сотына берген озінің жоғары бағсын бір жағынан соттың іс жүргізудегі карапайымдылығымен , жариялылығымен және халықтық бидің жеке тұлғасымен және мәртебесімен байланыстырса , екінші жағынан , әділ сипатымен

түсіндіреді . Сол кездегі билердің рөлі мен орнын ол атағы әлемге декреттермен , сайлаумен емес , жеке еңбегімен мәшһүр болған Гетеннің және Шекспирдің аттарымен теңестірді . III. Уалиханов кыпшак казактардың ежелгі даласындағы экандылық пен әділ соттың « Алтын ғасыры » кезінде маңызды аткарган билердің беделін сипаттайтын негізгі белгі - нышандарында атап көрсеткен болатын . Оларға мыналарды айтуға болады : а) бидің соттық билігі оның « жеке беделіне » негізделеді ; ә) шешендік өнермен бірге соттық дәстүрлерді білуі казактарға « би » деген атақты береді ; б) айыптаушыға карсы күдіктенуден баска нақты айғақтар болмаған жағдайда билер ант беруді қолданатын ; в) билер соты жария түрде , ауызша өтетін және барлық жағдайда коргауға жол берілді ; г) билер сотының басты ерекшелігі оның әр түрлі қатып қалған рәсімдерден аулақтығында ; д) казактарда сот көне заманнан бар және бітімгершілік қағидасына негізделген . Қазак әділ сотына терең де , әділетті сипаттаманы XIX ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген ойшыл , ақын , әрі көне казак құқығының білгірі Абай Құнанбаев та беріп кетті . Оның айтуынша , көшпелі казактар өздерінің сауаты , мәдениеті және тұрмыс тіршілігі жөнінен өз заманынан әлдеқайда артта калса да , казактардың баскалардан екі айырмашылығы бар екендігін , Абай төменгі ойы арқылы тұжырымдайды : « Рас бұрынғы біздің ата - бабаларымыздың бұл замандағылардан білімі , күтімі , сыпайлылығы , тазалығы төмен болған , бірақ бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен ... Ол екі мінезі кайсы десең , әуелі заманда ел басы деген кісілер болды екен . Көш қонды болса , дау жанжалды болса , билік соларда болады екен . Өзге кара жұрт жақсы - жаман өздерінің шаруасымен жүре береді екен . Ол ел басы , топ басылары қалай қылса , қалайбітірсе , халық та оны сынамақ , бірден бірге жүгірмен екен ... Екіншісі намысқор келеді екен . Аты аталып , аруак шақырылған жерде , ағайынға өкпе , араздыкка карамайды екен ... Бұлар да аралылық , намыстылық , табандылықтан келеді . Бұлардан айырылдык . [5] . Ендігілердің достығы - бейіл емес , не күндестік , не тыныш отыра алмағандык XIX ғасыр мен XX ғасырдың басында казак өлкесіндегі отарлы әкімшілікте қызмет еткен барлық ресейлік орыс чиновниктері казактардағы тәуелсіз билер сотының қоғамдағы рөлін ерекше атап өткен еді . Мәселен , А.Е.Алекторов өз макаласының бірін : « Суд биев - суд народный » деп атап : « Каждый бий и старик при разбирательстве считает священным долгом сказать тяжущимся полную беспристрастную справедливость » , - деп жазған болатын . Ал казактардың тұрмысы мен ішкі баскару құрылысын жақсы білген және зерттеген Ресей империясының тағы бір чиновнигі д.Андре жоғарғы жазған ресми мәлімдемелерінің бірінде : « Природный ум , особыносить душевные качества с присоединением к тому опытности и примерной приветственности есть качества и вместе с тем все достояние , посредством которых бий может иметь право носить это почетное имя ... Кроме всеобщего уважения , бий никакими особыми правами и привилегиями в Орде не пользуется . Хорошая молва в народе о беспристрастном суде бия по сути единственное отличие его от простолюдина » [6] . деп бидің жеке қасиеттерінің мәнін ашып көрсетеді . « Алтын ғасыр » ретінде тарихқа енген « көне нысандағы » казак әділ соты келесідей басты қағидаларға сүйенді , әрі негізделді : бидің көшпелі казак қоғамының әдеттік — құқықтық жүйесінің негізгі нормалары мен логикасын жетік білуі ; билер соты мен билердің адалдығы ; соттық шешімдердің мәнін адамгершілік пен әділеттік құрады ; соттың жариялылығы , ашықтығы ; шешендік бидің негіздеу мен дәлелдеудің құралы ; билер сотының тараптарды өзара татуластыруға бағытталуы . Әрбір халықтың тарихында жеткен жетістігі саналатын айнымасқұбылыстар болды . Бір кезде ежелгі казак даласындағы ұрпақтар мұрасы болып табылған заңдылық пен әділ соттың « Алтын ғасыры » қайтадан біздің тарихымыздың алтын бетіне айналуға және болашақта жалпы өркениеттік мұрасына да айналар деген үміт бар . Ежелгі казак даласындағы заңдылық пен әділ соттың « Алтын ғасырдың » негізін құрған идеялар дами , маңызы бар көшпелі өркениеттің өзгеше құбылысы болып табылады . Уақыт өте келе казак құқығы әлемдік құқықтық

жүйелердің ішінен лайықты өзіндік орнын алатындығына сеніммен қарауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Салық Зиманович Зиманов (Биобиблиографический справочник) . Серия Классики юридической науки Казахстана » . / Составитель Г.М. Алимжанова Вступительная статья д.ю.н. , профессор С.Ф. Ударцев . – Алматы , 2003 .
2. С.З.Зиманов . Қазақтың билер соты — бірегей сот жүйесі . – Алматы , 2008
3. Қазақтың ата заңдары III том . (Он томдық) . Алматы : « Жеті жарғы 2004 ж .
4. Валиханов Ч. Сбор . Соч .: В 5 т . – Алма - Ата , 1985. 1 - том .
5. Абай Құнанбаев . Екі томдық шығармалар жинағы . – Алматы , 1997 .
6. Материалы по обычному праву казахов : Сб . 1. — Алма - Ата , 1948 .

УДК 346

Егимбаева Диана
Сейілхан Қуанышгүл

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенттері
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м. Яғмусова А.Ф

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ ҰҒЫМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ КАК ПОНЯТИЕ И НАУЧНАЯ ПРОБЛЕМА

CONSTITUTIONALISM AS A CONCEPT AND A SCIENTIFIC PROBLEM

Аннотация:

Мақала конституционализм мәселесіне және оның тұжырымдамалық аппаратындамытуға арналған. Автор келесі ұғымдардың ғылыми анықтамаларын тұжырымдайды: конституционализм, Конституциялық дағдарыс, Конституциялық революция, конституциялық реформа, Конституциялық модернизация, жалған конституционализм, номиналды конституционализм.

Түйінді сөздер: конституционализм, конституция, конституционалдық революция, конституционалдық реформа, жалған конституционализм

Аннотация: Статья посвящена проблеме конституционализма и разработке его понятийного аппарата. Автор формулирует научные определения следующих понятий: конституционализм, конституционный кризис, конституционная революция, конституционная реформа, конституционная модернизация, мнимый конституционализм, номинальный конституционализм.

Ключевые слова: конституционализм, конституция, конституционная революция, конституционная реформа, мнимый конституционализм

Annotation: The article is devoted to the problem of constitutionalism and determination of its concept. The author forms some scientific definitions such as: constitutionalism, constitutional crisis, constitutional revolution, constitutional modernization, false constitutionalism, nominal constitutionalism.

Keywords: constitutionalism, constitution, constitutional revolution, constitutional reform, imaginary constitutionalism

Определение критериев оценки тех или иных юридических понятий относится к «вечным», до конца не решаемым проблемам права. В их толковании нередко

присутствует больше субъективной воли законодателя или ученого, чем юридической логики. Хотя справедливо и другое: даже самое полное определение не может отразить всего многообразия правоотношений, быть применимым ко всем однотипным случаям. Столь же сложно формулировать «жесткие» понятия и определения в конституционном праве: теория и практика отечественного и зарубежного конституционализма находятся на этапе становления, их категориальный аппарат еще не сформировался.

Хотя термины «конституционализм» и «конституция» происходят от одного корня, они, тем не менее, не равнозначны и имеют множество интерпретационных значений в современных юридической, политической и исторической науках. Сам термин «конституционализм» появился в американской политико-правовой мысли в конце XVIII – начале XIX века. Деятели американской революции и основатели Конституции США 1787 г. выделяли им верховенство писаной конституции над издаваемыми законами и иными правовыми актами. Однако в дальнейшем в юридических, политических и исторических исследованиях термин получил более широкое значение и стал применяться для характеристики процессов перехода к демократии и установления конституционного строя в государствах сначала Западной, а потом Центральной, Восточной и Южной Европы, Латинской Америки, Азии и Африки.

Устоявшееся понятие конституционализма включает два уровня его понимания, первый из которых определяет его как правление, ограниченное конституцией, второе – как политико-правовую теорию, обосновывающую необходимость установления конституционного строя. Современные исследователи расширяют данное определение тезисом о соблюдении всемирно признанных прав человека. Таким образом, конституционализм следует понимать как теорию и практику организации государственной и общественной жизни в соответствии с конституцией. Или как систему норм, институтов и социальной практики, направленную на гарантии расширяющихся прав личности в обществе. Кроме этого понятие «конституционализм» включает в себя и особую правовую идеологию, нацеленную на предотвращение деспотизма и гарантирующую индивидуальные свободы. Эта идеология предполагает формулирование особых принципов в сфере организации публичной власти: выборное представительство, господство права и разделение властей. Вместе с тем конституционализм может быть охарактеризован и как определенная политическая практика, реализуемая в соответствии с установленными принципами.

Конституционализм предполагает верховенство и определяющую роль конституции как основного закона в системе действующего законодательства, опосредованность политических отношений конституционно-правовыми нормами, конституционную регламентацию государственного строя и политического режима, конституционное признание прав и свобод личности, правового характера взаимоотношений гражданина и государства. Вместе с тем, главным признаком конституционализма является не просто наличие конституции, а реальная связанность ее нормами всех органов государственной власти. Помимо формального соблюдения конституции в содержании конституционализма присутствует еще ряд начал, обеспечивающих реальное ограничение могущества государственной власти: разделение властей – система сдержек и противовесов, демократический политический режим, многопартийность, идеологический плюрализм, неотъемлемые права личности.

Возникнув как либеральная антитеза абсолютизма, конституционализм в дальнейшем столкнулся с необходимостью ограничения самой демократии и предотвращения ее деструктивных проявлений. В конце XX в. в Восточной Европе конституционализм стал формой преодоления тоталитарных однопартийных систем. Во многих странах он является формой перехода от авторитарных коррупционных режимов к правовому государству.

Реально конституционный проект может быть реализован лишь при наличии

известного минимума политико-правовой культуры, делающей возможным социальный консенсус без нарушения фундаментальных прав. Опыт конструктивного и в то же время эффективного реформирования общества, государства и политической системы, который, по мнению А. Н. Медушевского, тоже может быть назван конституционализмом, остается необобщенным и не интерпретированным в качестве целостного феномена [1, с.41].

Политический кризис в новое и новейшее время проходит стадии первоначальной стабильности, ее утраты и возникновения стабильности на новой основе. На всех основных фазах развития кризиса возникает тенденция к нормативному закреплению произошедших изменений. Данная тенденция проявляет себя даже в некоторых авторитарных политических системах, являющихся по своей сути неправовыми – там она выражена в своеобразном феномене либо номинального, либо мнимого конституционализма.

Поскольку нормативное регулирование социальных отношений связано, прежде всего, с поиском консенсуса и его правовым закреплением, конституция как свод наиболее важных, общественно значимых и закрепленных норм есть важнейший элемент разрешения политических кризисов. Использование этого инструмента может быть эффективно лишь в том случае, если фиксируемые нормы принимаются обществом и получают гарантии выполнения со стороны политической власти.

Теория конституционных циклов опирается на представление об обществе как целостной системе, тяготеющей к стабильности. В отличие от естественных циклов социальные циклы могут развиваться не только спонтанно; в принципе существует возможность управления этими процессами изнутри самого общества, то есть, возникает возможность изменения системы не только через ее разрушение, но и путем преобразования и социального регулирования. Социальный процесс может развиваться, во-первых, стихийно (независимо от воли людей); во-вторых, в виде сознательного разрушения системы (так называемая «профессиональная революционность»); в-третьих, возможно сознательное правовое регулирование. Стихийность, разрушение и конструктивный подход – вот три основных известных в истории варианта преобразований.

Путь разрушения системы очень энергозатратен и расточителен, в то время как конструктивная работа по прогнозированию социальных последствий предпринимаемых шагов для общества оптимальна по социальным затратам и своим результатам. Здесь конституционализм напрямую выступает регулятором социальных процессов. В свое время А. де Токвиль отмечал, что при переходе к новому буржуазному строю задачи Французской революции конца XVIII в. могли быть решены и реформационным путем. Следовательно, революционную логику развития вообще можно было избежать.

Мировое конституционное развитие можно представить в виде соотношения двух идеальных типов процесса: линейного и циклического. Первый (в основе которого лежит англо-американский опыт) характерен для стабильных демократий, имеющих устойчивые традиции гражданского общества и правового государства. Даже в случаях необходимых и порой радикальных изменений конституций эти перемены осуществляются путем реформ и с сохранением преемственности и легитимности конституционного процесса (этому способствует, по всеобщему признанию, возможность судебной интерпретации конституционных норм).

Классическим примером второго типа конституционного процесса является конституционное развитие Франции, шестнадцать конституций которой (включая временные законодательные акты конституционного характера) фиксировали последовательное торжество различных политических сил, стремившихся навязать свою политическую волю обществу. Циклическость французского конституционализма вытекает из конфликта двух теоретических принципов, сформировавшихся в эпоху

Просвещения – принципа народного суверенитета (Ж.-Ж. Руссо) и принципа представительства (Ш. Л. Монтескье). Оба принципа лежат в основе современных конституций, закрепляющих как народный суверенитет, так и институты представительной демократии и разделения властей[2,с.39].

Конституционный кризис суть резкое изменение реальной правовой системы, в результате которого происходит замена одного основного закона другим. Разрешение кризиса может происходить путем изменения всей конституционной системы или отдельных ее элементов. Данное понятие может рассматриваться как полный разрыв преемственности и как ее радикальная модификация, сохраняющая, тем не менее, известные элементы преемственности. В связи с этим важно введение понятий – «конституционная революция» и «конституционная реформа», а также установление их соотношения. Под революцией в юридическом смысле понимается разрыв преемственности политической власти внутри государства, при котором происходит радикальный пересмотр публично-правовых норм. Конституционная революция – это такие радикальные изменения основного закона, которые не вытекают из его собственных положений и норм и, следовательно, ведут к созданию совершенно новой конституции. Данные изменения могут иметь формальное выражение (в виде принятия новой конституции) или не иметь его и осуществляться фактически при сохранении старой конституции (в этом случае возникает выраженный феномен так называемой параллельной конституции).

Под реформой понимаются такие изменения правовой системы, которые не нарушают этой преемственности. Конституционная реформа – это изменения Основного закона, которые осуществляются в соответствии с его собственными нормами и, следовательно, представляют собой его дальнейшее правовое развитие в новой социальнополитической реальности (например, либерализация – под воздействием первой мировой войны – кайзеровской конституции в 1918 г.). Подобные реформы, являющиеся способом конституционной модернизации, могут быть осуществлены путем внесения поправок к конституции или судебного толкования ее норм, причем могут носить радикальный характер. Порядок и процедуры реформирования конституции должны быть четко зафиксированы в ней самой или стать частью общей либеральной культуры населения. Именно для того, чтобы избежать неконтролируемого процесса конституционных изменений, ведущего к авторитарному перерождению демократических норм без их формально-юридического пересмотра.

Конституционная модернизация – процесс изменения конституции в целях согласования ее норм с изменившейся социальной реальностью. Модернизация общества вообще может осуществляться в правовом и неправовом вариантах. Правовая модернизация проходит, как правило, с разрывом правовой преемственности или с ее сохранением. Эти два вида правовой модернизации можно определить, как конституционную революцию или переворот (с точки зрения права, между ними нет принципиальной разницы) и конституционную реформу. Последняя может осуществляться в виде конституционной ревизии (внесение поправок в текст конституции), принятия нового конституционного законодательства, имеющего целью развитие или конкретизацию положений основного закона, различных направлений толкования основного закона.

Феномен мнимого конституционализма выявляется особенно четко при сравнительном изучении судеб монархического конституционализма в странах Европы и остального мира в XVIII – XX вв. Рассматривая российский конституционный процесс в сравнительно-правовой перспективе, необходимо обратиться к историко-правовым прецедентам. Первый тип конституционной монархии характеризуется переходом реальной власти от монарха к кабинету министров, всецело зависимому от представительной власти. Парламент осуществляет полный контроль над бюджетными

ассигнованиями и, тем самым, над деятельностью любой отрасли администрации или исполнительной власти в целом. Поражение кабинета в парламенте при обсуждении важного вопроса или вследствие прямого голосования вотума недоверия правительству вызывает автоматическую его отставку или роспуск парламента. Два других типа конституционной монархии на европейском континенте впервые были представлены наиболее полно в политической системе Франции эпохи великой революции, где они, сменяя друг друга, получили четкое юридическое выражение в двух основных типах конституций – договорном (1791 г.) и октроированном типах (1814 г.). Однако наиболее последовательно система монархического конституционализма была выражена в Хартии 1814 г. – первом историческом варианте так называемой октроированной конституции. Эта Хартия явилась моделью для всех последующих аналогичных законодательных актов, поскольку она впервые синтезировала новую, послереволюционную социальную реальность и старые политические формы.

Хартия 1814 г. (и производная от нее Хартия 1830 г.) впервые четко сформулировала ряд основных параметров монархического конституционализма: монарх – реальный глава государства, средоточие всех властей и гарант конституции; подлинное разделение властей подменено фиктивным и чисто функциональным; безвластие законодательного корпуса; полная зависимость правительства от монарха и отсутствие действенного контроля над ним со стороны парламента; несамостоятельность судебной власти.

Монархический принцип представлял собой одновременно юридическую конструкцию правовой науки; он был теоретически разработан Ф. Шталем. Другой важнейшей парадигмой германской теоретической юриспруденции, важной для интерпретации конституционализма данного типа, является концепция государства как юридического лица, представленная в известных сочинениях П. Лабанда, Г. Еллинека. В их данной трактовке суверенитета государства как юридического лица уже заложена компромиссная модель конституционной монархии. Это – формы правления, противостоящая двум крайним доктринам – революционного народного суверенитета и феодального монархического принципа. Кроме того, концепция разделения властей здесь не доводится до крайности их противопоставления и автономного существования, но интерпретируется как разделение функций в рамках единой управленческой системы во главе с единым арбитром – императором. Концепция государства как юридического лица была важна для сочетания принципов федерализма и унитаризма, позволяя оптимально сочетать автономию и единство государства как политического образования. Государство в качестве юридического лица само создает право, применяет его и выступает судьей в случае конфликта, причем преодолеть это противоречие возможно только при таком толковании принципа разделения властей, когда само государство попеременно выступает в разных функциях. В целом учение германских мыслителей носило метафизический и одновременно политизированный характер, а его ключевым выводом стал тезис о государственной воле и главе государства как воплощении воли нации. Последующий синтез руссоистской концепции народной воли и германской концепции государственной воли выражается в формировании идеологической доктрины тотального государства (К. Шмитт и его современные интерпретаторы)[3, с.77].

Практически ни одно традиционное общество на стадии модернизации не может избежать кризиса существующей правовой системы. Необходимая ломка старого права может быть осуществлена двумя путями – революцией и радикальной реформой. Различаясь между собой, главным образом, методами проведения преобразований, они сходны в своей цели – обеспечить соответствие политической власти характеру социальных перемен. Это достигается введением новой легитимирующей формулы и соответствующим изменением природы политического режима. Оптимальным вариантом является их полное соответствие друг другу. Однако в реальной

политической ситуации революционных преобразований между ними часто возникает разрыв. Следствием этого становится появление переходных форм. Для переходного периода от абсолютизма к правовому государству стадия мнимого конституционализма становится практически неизбежной. Мнимый конституционализм (в одной из его многочисленных форм) является своего рода закономерной стадией политической трансформации всякого традиционалистского авторитарного режима. Это объясняется разрывом декларируемых целей демократического переустройства и реальной практикой политической борьбы. Так, мнимый конституционализм может быть (и исторически является) переходом от абсолютизма к парламентской демократии. В других условиях он означает обратное движение от парламентаризма к конституционной монархии или авторитарной диктатуре бонапартистского типа. Наконец, возможен и третий вариант, когда мнимый конституционализм является внешней формальной уступкой временного характера и в этом смысле означает переход от одной формы авторитарного правления (традиционного абсолютизма) к другой его форме (рационально организованной бюрократической монархии). В странах, где конституции родились спонтанно, не было споров о существовании конституционности. Так конституция сначала воспринималась и в Германии. Но позднее в попытках предотвратить революцию, сохранить и заново легитимировать монархию возникла практика конституционного конструктивизма. Ее продуктом стала «конституционная монархия».

Мнимый конституционализм – это система, где принятие политических решений выведено из сферы конституционного контроля. Это достигается за счет очень больших правовых прерогатив главы государства и сохранения пробелов или лакун в конституции; само заполнение этих пробелов зависит от реальной расстановки политических сил. Приведенная смелая дефиниция А. Н. Медушевского по поводу выражения, не имеющего словарного статуса, не всем кажется оправданной, поскольку не имеет собственного содержания, а «переворачивает» определение сущности конституционализма как ограниченной власти. Если идти от М. Вебера, мнимый конституционализм – это нелегитимный порядок. То есть, по большому счету, отсутствие порядка.

Номинальный конституционализм – это система, где конституционная норма реально вообще не действует. Классические принципы либерального конституционализма в области власти не закреплены. Конституция фиксирует неограниченную власть – диктатуру (которая сама по себе исключает конституционность). Это «конституция только по имени». В действительности такая система не имеет конституционных норм, сдерживающих власть. Она является выражением новых принципов легитимности (народный или классовый суверенитет) и авторитарных институтов правления (диктатура партии одного вождя).

Номинальный конституционализм и реальный – два полюса, между которыми находится подвижное пространство борьбы интересов и развития. Это подвижное пространство можно назвать, вслед за М. Вебером, мнимым (псевдо) конституционализмом. Вебер рассматривал вместе с русскими либералами именно неустойчивость этой ситуации на материале как германского конституционного права, так и особенно российской ситуации начала XX в [4, с.54].

1815 год открыл решающий этап буржуазного преобразования Германии – борьба за национально-государственное единство страны стала главным требованием времени. Эта борьба непосредственным образом была связана со стремлением – будучи одновременно выражением этого стремления – установить соответствующие капиталистические отношения и их юридически закрепить. Исторически очевидно, что в Европе вообще и в Германии в частности проблема конституционализма, как система правового ограничения власти, встала во весь рост именно в период перехода от традиционного общества к индустриальному. В германских государствах признаки

буржуазного строя отмечались уже в XVIII в., хотя о буржуазии как особой общественной группе можно говорить только с начала XIX в. Немецкое бюргерство, в хозяйственном отношении связанное с княжескими дворами, медленно трансформировалось в буржуазию. Вместе с тем фактической перестройкой государства и общества на конституционный путь развития оказался задействованным просвещенный абсолютизм, прежде всего прусский абсолютизм Фридриха II Великого. В его времена в Пруссии начался процесс глубокого и рационального государственного развития. Рационализм Фридриха II сочетался (на почве лютеранства) с пиетизмом, одним из принципов которого было соблюдение профессионального долга. Абсолютизм Фридриха II сыграл роль органичного перехода к конституционной монархии XIX в. Соединение принципов рационализма и гуманности, освобождение от оков догматизма предшествующей эпохи делало просвещенный абсолютизм решающим шагом к созданию современного правового государства.

Использованная литература:

1. Медушевский А. Н. Сравнительное конституционное право; 498с.
2. Капицын В. М. Государственная дискреция как проблема конституционного права // Конституционное и муниципальное право. 2006. № 3. 267 с.
3. Градовский А. Д. Государственное право важнейших европейских государств. 208 с.
4. Медушевский А. Н. Теория конституционных циклов. 512с.

УДК 346

Яғмусова Акерке Файзуллақызы
*преподаватель кафедры «Национального
и международного права», м.ю.н.*
Енсебаева Анель Рахметжановна
*доцент кафедры «Национального
и международного права», к.ю.н.*
Едігеева Албина Санаққызы
*магистрант кафедры «Национального
и международного права»
Университет Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан*

РОЛЬ КОНСТИТУЦИОННОГО СОВЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СТАНОВЛЕНИИ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

**АДАМНЫҢ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ
КЕҢЕСІНІҢ РӨЛІ**

**THE ROLE OF THE CONSTITUTIONAL COUNCIL OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN IN THE FORMATION OF CONSTITUTIONAL HUMAN AND CIVIL
RIGHTS**

Аннотация: В статье рассматриваются конституционные права, свободы и обязанности человека и гражданина в Республике Казахстан, роль Конституционного совета как механизма защиты, гарантирования и обеспечения прав и свобод граждан Республики Казахстан.

Ключевые слова: права человека, Конституционный совет, механизм защиты.

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасындағы адамның және азаматтың құқықтары, бостандықтары мен міндеттерінің құрамдас бөліктері, Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғау, кепілдік беру және уәде ету тетігі ретіндегі Конституциялық Кеңестің рөлі қарастырылады.

Түйінді сөздер: адам құқығы, Конституциялық Кеңес, қорғау механизмі.

Abstract: The article examines the components of the rights, freedoms and duties of a person and a citizen in the Republic of Kazakhstan, the role of the Constitutional Council as a mechanism for protecting, guaranteeing and promising the rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: human rights, Constitutional Council, protection mechanism.

Одной из главных задач построения в РК подлинной системы конституционализма является гарантирование, обеспечение и защита прав и свобод человека и гражданина. Среди целой системы государственных органов, выполняющих эту задачу, особое место принадлежит Конституционному Совету РК. Место и значение этого органа обусловлено спецификой его деятельности. Вся деятельность Конституционного Совета напрямую связана с осуществлением конституционного контроля [1].

В последнее время мы видим, что появился большой интерес к вопросу конституционного контроля и его сущности. Отсутствие в литературе единого подхода в определении понятия и сущности конституционного контроля связано с тем, что данный институт – весьма сложное и многогранное явление, которое, как замечено, нельзя описать одинаково, используя лишь одну форму его проявления. Ведущие теоретики конституционного права определяют конституционный контроль как:

- проверку законов с точки зрения соответствия их конституции;
- установленную законодательным путем процедуру контроля за соответствием актов Основному Закону государства;
- деятельность парламентов, конституционных судов или специальных органов по проверке соответствия международных соглашений и внутреннего законодательства нормам и принципам конституции, а также действий всех субъектов права по разрешению споров, связанных с компетенцией в государствах с федеративным устройством, определением результатов выборов и референдумов, по оценке конституционности политических партий, по разрешению споров между государственными органами;
- проверку, констатацию и устранение соответствующими правовыми средствами отклонения от конституции и законов и т.д. [2; 3; 4; 5].

Конституционный контроль – это особый вид правоохранительной деятельности в государстве, заключающийся в проверке соответствия законов и иных нормативных актов конституции данной страны независимыми от законодательной и исполнительной власти судебными или специальными контрольными органами по обращениям уполномоченных на то лиц или по инициативе самого контролирующего органа [6].

В начале 90-х годов в нашей стране в ходе перестройки правовой системы, модернизации институтов права и модификации законодательства возникла идея создания конституционного контроля. Впервые идея введения органа конституционного контроля закрепились в Законе Республики Казахстан «О государственной независимости Республики Казахстан», статья 10 которой провозглашала высший орган защиты Конституции.

Один из первых органов конституционного контроля – Конституционный Суд начал функционировать с 1992 года, в связи с принятием конституционных законов «О Конституционном Суде Республики Казахстан» и «О конституционном

судопроизводстве». А с принятия нынешней Конституции Указом главы государства от 19 октября 1995 г. № 2552 «О судьях Конституционного Суда Республики Казахстан» этот орган упразднили. В главный закон страны 1995 года включили специальный раздел, учреждающий Конституционный Совет как высший государственный орган конституционной юрисдикции. Он был задействован в феврале 1996 года.

Деятельность Конституционного Совета РК по защите, гарантированию и обеспечению прав и свобод человека осуществляется им по следующим направлениям:

1) Конституционный Совет рассматривает до подписания Президентом принятые Парламентом законы на их соответствие Конституции и до ратификации международные договоры Республики на их соответствие Конституции. Из смысла этого положения вытекает, что Конституционный Совет осуществляет предварительный или превентивный конституционный контроль за соответствием Конституции не вступивших в законную силу нормативных актов [7].

2) Конституционный Совет уполномочен рассматривать обращения судов по поводу признания акта на несоответствие Конституции, если суд решит закон или нормативный правовой акт ограничивает права и свободы человека и гражданина. Например, 11 июня 2014 года состоялось оглашение Нормативного постановления Конституционного Совета Республики Казахстан, принятого по представлению Карагандинского областного суда о признании неконституционным пункта 6 статьи 218 Гражданского кодекса Республики Казахстан. В соответствии с которым при явной нецелесообразности проводить раздел общего имущества либо выдел доли из него по правилам, изложенным в пунктах 3-5 вышеназванной статьи, суд вправе принять решение о продаже имущества с публичных торгов с последующим распределением вырученной суммы между участниками общей собственности соразмерно их долям [8].

3) Конституция дает право Конституционному Совету официально толковать нормы Конституции. Постановление от 13 декабря 2001 года № 19/2 указывает на то, что это толкование норм Конституции дает возможность устанавливать и разъяснять содержание и смысл конституционных норм. Официальное толкование норм Конституции в Республике Казахстан является нормативным толкованием, дающимся Конституционным Советом согласно значению словесного выражения нормы Конституции с помощью различных методов уяснения и нахождения смысла. Нормативные постановления Конституционного Совета создают прецеденты и дополняют значение нормы Конституции.

Так, 24 февраля 2015 года Конституционный Совет Республики Казахстан принял нормативное постановление по обращению Председателя Сената Парламента Республики о даче официального толкования пункта 3-1 статьи 41 Конституции Республики Казахстан, в котором регламентируются вопросы назначения внеочередных выборов Президента Республики Казахстан. Конституционный Совет разъяснил, что норму пункта 3-1 статьи 41 Конституции Республики Казахстан следует понимать таким образом, что Президент Республики Казахстан имеет исключительное право единолично назначать внеочередные президентские выборы. Конституция Республики не предусматривает какие-либо условия и ограничения при принятии Главой государства решения о назначении внеочередных президентских выборов. При принятии решения о назначении таких выборов подлежит учету предусмотренное пунктом 3 статьи 41 Конституции Республики Казахстан правило о недопустимости совпадения по срокам выборов Президента Казахстана с выборами нового состава Парламента Республики [9].

4) Конституционный Совет обобщив результаты практики конституционной деятельности каждый год высылает высшему представительному органу Республики Казахстан послание о состоянии конституционной законности в Республике. Послания Конституционного Совета играют важную роль в анализе состояния конституционной законности в Казахстане. К примеру, 20 июня 2014 года Председатель

Конституционного Совета И.И. Рогов на совместном заседании Палат Парламента Республики огласил Послание Конституционного Совета «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан». В конституционном развитии Казахстана важнейшим событием явилось провозглашение Президентом Республики - Лидером Нации Н.А. Назарбаевым национальной идеи - «Мәңгілік Ел», которая логично вытекает из Основного Закона. За истекший с момента оглашения предыдущего послания Конституционного Совета период в Республике Казахстан приняты и осуществляются важнейшие государственные решения, служащие дальнейшему повышению эффективности реализации созидательного потенциала Конституции страны.

Конституционно значимые установки Стратегии «Казахстан-2050» и Послания Главы государства, по мнению Конституционного Совета, планомерно осуществляются. Подтверждением успешного укрепления конституционализма в Казахстане стало принятие Конституционного Совета РК в состав Всемирной конференции по конституционному правосудию – международной ассоциации органов конституционного контроля, учрежденной в целях обеспечения тесного сотрудничества на мировом уровне между конституционными судами и эквивалентными институтами в сфере обеспечения верховенства основных законов. Также получили реализацию положения, направленные на упорядочение порядка исчисления начала и окончания сроков, предусмотренных в некоторых законах; созданы дополнительные условия для реализации права каждого на получение квалифицированной юридической помощи, оказываемой на бесплатной основе за счет бюджетных средств, определен единый администратор всех бюджетных программ по всем видам бесплатной юридической помощи, установлена обязанность всех государственных органов в пределах своей компетенции оказывать любому обратившемуся физическому лицу бесплатную юридическую помощь в виде правового информирования и др. [10].

5) Конституционный Совет Республики Казахстан принимает активное участие в международных научно-практических конференциях, в круглых столах, посвященных проблеме прав человека. Это помогает ему обзирать пробелы в законодательстве других стран, что позволяет сделать сравнительно-правовой анализ с нашим государством. Плюс ко всему это способствует усовершенствованию механизма защиты прав гражданина на национальном уровне. Например, 29-30 апреля в член Конституционного Совета Малиновский В.А. принял участие в международной научно-практической конференции «Гармонизация социального и трудового законодательства в сфере защиты прав, свобод и интересов граждан в условиях Евразийского экономического союза: теория, практика и возможности». В ходе форума ученые Казахстана, России, Беларуси и Болгарии обсудили вопросы конституционных основ защиты прав, свобод и интересов граждан, социального партнерства, предупреждения и разрешения трудовых конфликтов, а также модернизации трудового и социального законодательства в условиях международных интеграционных процессов [11].

Также 23 июня 2014 года Председатель Конституционного Совета Рогов И.И. принял Верховного комиссара ОБСЕ по делам национальных меньшинств госпожу Астрид Торс. В ходе встречи Рогов И.И. проинформировал Верховного Комиссара ОБСЕ о положениях Конституции Республики Казахстан, в которых изначально закреплены равные права человека и гражданина, вне зависимости от его происхождения, пола, расы и национальности [12]. Члены Конституционного Совета принимали участие в работе следующих конференции: 19-ая Ереванская международная конференция на тему: «Конституционный статус достоинства человека» [13], круглый стол «Совершенствование системы защиты прав человека в Республике Казахстан», организованном Центром исследования правовой политики [14], круглый стол на тему «Верховенство закона как важное направление дальнейшей

модернизации казахстанского общества и государства», организованного Университетом транспорта и права имени Д.А. Кунаева [15], международная научная конференция на тему: «Конституционная теория и практика публичной власти: закономерности и отклонения» [16], Международная научно-теоретическая конференция «Современная правовая картина мира: вызовы глобализации», посвященная 20-летию Конституции Республики Казахстан [16] и многие другие.

Конституционный Совет за время своего существования превратился в движущую силу механизма конституционно-процессуального регулирования и модификации конституционных правоотношений. Он, будучи основной частью правового механизма, обеспечивает и создает условия для развития конституционным процессам в рамках Конституции и через выносимые решения балансирует ветви власти и определяет важные направления проводимых в нашей стране реформ.

Подытоживая, хочется обратить внимание на то, что опыт деятельности Конституционного Совета лишний раз доказывает его необходимость нашей стране для того чтобы построить демократическое, правовое государство. Конституционный Совет Республики Казахстан играет большую роль в защите, обеспечении и развитии прав и свобод человека и гражданина, его «нормативные постановления, сочетая характерные черты «писаного» и «прецедентного» права, вместе с Конституцией предстают системообразующей основой конституционного права и практики конституционализма в Казахстане» [17, с.95].

Список использованной литературы:

- 1 Баймаханова Проблемы прав человека в системе конституционализма в Республике Казахстан. – Алматы, 2009. – 290 с.
- 2 Нудель М.А. Конституционный контроль в капиталистических государствах. – М., 1968. – 324 с.
- 3 Маклаков В.В. Конституционный контроль в буржуазных и развивающихся странах. Учебное пособие. – М., 1988. – 121 с.
- 4 Шуберт Т.Э. Понятие и становление конституционного контроля в СССР // Актуальные проблемы правовой перестройки. – М., 1990. – 170 с.
- 5 Шульженко Ю.Л. Конституционный контроль в России. – М., 1995. – 100 с.
- 6 Смолянинов В. В. Энциклопедия юриста. - М.: Наука, 2005. -368 с.
- 7 Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. чл.-коор. РАН, д. ю. н. Е.А. Лукашева. – М.: Норма, 2004. – 576 с.
- 8 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/?cid=0&rid=953>
- 9 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/?cid=0&page=6>
- 10 В Үкімет үйі под председательством заместителя Премьер-Министра РК Б.Сапарбаева состоялось заседание Республиканской трехсторонней комиссии по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений. // Пресс-служба Премьер-Министра РК. – 2015. – 21 января.
- 11 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/?cid=0&page=5>
- 12 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/?cid=0&page=3>
- 13 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/?cid=0&page=2>
- 14 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/> - 2015. - 21 апреля.
- 15 Новости и события. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан. // <http://ksrk.gov.kz/rus/press-center/news/> - 2015. - 13 апреля.

- 16 Котов А.К. Конституция и Конституционный Совет РК. – Астана, 2005. – С. 94-95.
- 17 М.С.Башимов Институт омбудсмана (уполномоченного по правам человека) в странах СНГ и Балтии I том – Алматы «Данекер», 2003. – 212 с.

УДК 342.41

Елғонды Аяған Қанатұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
«Тұран-Астана» Университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.м., аға оқытушы Аккулов Р.Т.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМА ЖҮЙЕСІНДЕГІ 1995 ЖЫЛҒЫ КОНСТИТУЦИЯНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

МЕСТО КОНСТИТУЦИИ 1995 ГОДА В СИСТЕМЕ КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕФОРМЫ КАЗАХСТАНА

THE PLACE OF THE 1995 CONSTITUTION IN THE SYSTEM OF CONSTITUTIONAL REFORM OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Мақалада Конституцияны қабылдау тәсілдері бірнеше өлшемдермен айқындалатындығы жөнінде айтыла келе, бұл орында еліміздің конституциялық реформа жүйесіндегі 1995 жылғы конституцияның алатын орнына ерекше баға беріліп, оны қабылдау барысында атқарылған жұмыстар қарастырылады.

Түйінді сөздер: Конституция, президенттік басқару, декларация, реформа, жүйе, мемлекет, заң, билік, демократия, басқару органы, зайырлы, унитарлы, Парламентаризм, референдум, эволюция, Президент, Парламент, Үкімет, Конституциялық Кеңес, халық, кәсіпкерлік, сот.

Аннотация. В статье подчеркивается, что подходы к принятию Конституции определяются несколькими критериями, на которых дается особая оценка занимаемой позиции Конституции 1995 года в системе конституционной реформы страны и рассматривается работа, проделанная в ходе ее принятия.

Ключевые слова: Конституция, президентское управление, декларация, реформа, система, государство, закон, власть, демократия, орган управления, светский, унитарный, Парламентаризм, референдум, эволюция, Президент, Парламент, Правительство, Конституционный Совет, предпринимательство, народ, суд.

Annotation. The article emphasizes that the approaches to the adoption of the Constitution are determined by several criteria, which give a special assessment of the position of the 1995 Constitution in the system of constitutional reform of the country and consider the work done during its adoption.

Keywords: Constitution, presidential administration, declaration, reform, system, state, law, power, democracy, governing body, secular, unitary, Parliamentarism, referendum, evolution, President, Parliament, Government, Constitutional Council, entrepreneurship, people, court.

Мемлекеттік-құқықтық құбылыс ретінде конституциялық реформаның мазмұны мен жүргізілу барысы мемлекеттің негізгі заңын қабылдау тәсіліне тәуелді болады. Құқық теориясы мен мемлекеттер тәжірибесінен белгілі болғанындай конституция

қабылдаудың бірнеше тәсілі бар, ол өз кезегінде бірқатар негізгі түрлерге бөлінеді. Конституцияны қабылдау тәсілдері бірнеше өлшемдермен айқындалады. Оның ішіндегі негізгісі, біріншіден, қабылдау субъектілері: олардың билік өкілеттіктері конституцияның жоғары заң күшіне ие болуына мүмкіндік береді; екіншіден, мемлекетті басқару нысаны, ол негізгі заң мен басты институттарының мазмұнын айқындайды.

Конституцияның қабылдануын қамтамасыз ететін субъектілер өз ішінде бірнеше топқа бөлінеді: 1) заң шығарушы өкілді билік органдарының қабылдауы; 2) конституцияны арнайы құрылған органның қабылдауы; 3) референдум арқылы халықтың қабылдауы; 4) атқарушы билік органдарының қабылдауы. Конституцияны қабылдаудың біз атап өткен тәсілдері түрлі басқару нысанындағы елдерде қолданылуы мүмкін. Ал, конституциялық реформа барысында Конституцияның қабылдануы конституциямен бірге мемлекеттің де түрін өзгертіп жіберуі мүмкін. Мысалы, 1991-1993 жылдар аралығында кеңестік республикадан президенттік республикаға ауысып, Қазақстан мемлекеттілігінің жаңа даму сатысына өткен болсақ, 1993 жылғы Конституцияның қабылдануы Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет ретінде орнығуының бастамасы болған еді. Осылайша, демократиялық мемлекет құру жолына түскен Қазақстан Республикасы өзінің құқықтық жүйесін қалыптастыру мен басқару нысанын бекітуде өзіндік бір сара жолға қадам басты. Қазақстан тәуелсіз мемлекет ретінде өз елі үшін өз құндылықтарын өзі анықтауға құқылы, ол дегеніңіз демократиялық қоғам қалыптастыру жолында не, қашан, қалай және қандай тізбектілікте іске асырылуы керек деген мәселенің шешімін табуға келіп тіреледі. «Бірқатар елдердегі мемлекеттік басқару жүйесінің трансформациялануын талдау барлық мемлекеттер үшін бірдей табысты болатын жалпы реформалау жолдарының жоқ екендігін көрсетеді. Әрбір ел үшін оңтайлы болатын реформалау үлгісі реформаға қарай жылжитатын себептер мен күштерді егжей-тегжейлі анықтауды талап етеді» деген көзқараспен келісе отырып, Қазақстан Республикасының сол кезеңдегі даму сатысының жаңа деңгейіне сәйкес келетін жаңа құқықтық жүйенің қажет болғандығынан, жаңа Конституция қабылдау мәселесі күн тәртібіне қойылғандығын айтып өтейік [1].

Қазақстан Республикасында жүргізілген конституциялық реформаның үшінші кезеңі болып есептелетін 1995-1998 жж. аралығында Қазақстанның қазіргі даму бағдарын құру процесі басталған тағы бір реформаға кезек келді. Ол ең алдымен Конституцияның ережелерімен айқындалады. 1995 жылғы Негізгі Заңды әзірлеуге 1990 жылғы 25-қазандағы «Қазақ ССР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларация», 1991 жылғы 16-желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» конституциялық заң, сондай-ақ 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы сияқты заң актілері негіз болды. Қазақстан Республикасының конституциялық дамуының жаңа кезеңі 1995 жылы республикалық референдумда жалпыхалықтық дауыс беру жолымен Конституция қабылдаған сәттен басталды деуге болады. Жаңадан қабылданған Конституция туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың: «1995 жылы қабылданған Конституция Қазақстанда реформалар жүргізуге қуатты импульс берді» деген тұжырымы мемлекетте жаңа даму кезеңі басталғандығын жария етті. Конституцияны қабылдау алдында көптеген жұмыстар атқарылды. Сол кезеңдегі елдегі жағдайды профессор Ж. Бәйшев былай талдап түсіндіреді: «Қазақстан мемлекеттілігінің объективті негізделген даму барысы, президенттік басқару нысанына өту Президент, Парламент, Үкімет және сот арасындағы конституциялық өкілеттіктерді елеулі түзетуге және қайта бөлуге алып келді. Қазақстан тәуелсіздік жылдарында парламенттік басқарудан, аралас парламенттік-президенттік басқаруға, содан кейін президенттік басқару нысанына көшті. Парламентаризм «Қазақ ССР саяси негізін» құраған, «халық мемлекеттік

билікті жүзеге асырған» Кеңестен Конституцияда бекітілген екі палаталы Парламентке дейінгі эволюциялық жолдан өтті» [2].

Ал, биліктің негізгі тармағы болып есептелетін - заң шығару тармағының ол кездегі мақсаты туралы академик Ғ. Сапарғалиев: «жаңа Парламент азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, демократиялық дамуды, нарықтық қатынастарға көшуді, жеке меншікті енгізуді және кәсіпкерлік құрылымдарды қолдауды заңнамалық қамтамасыз ету мен кепілдік беру жөніндегі жұмысты жалғастыруға қызмет етеді» дейді [3].

Жалпы, 1995 жылғы Конституцияда президенттік басқару нысанының бекітілуі Қазақстан Республикасының сол жылдардағы даму жағдайында дұрыс шешім болғандығы қазіргі кездері баса айтылып келеді, ол туралы Конституциялық Кеңестің төрағасы И.И. Рогов: 1995 жылғы Конституция президенттік басқару нысанын бекіту арқылы мемлекеттің дағдарыссыз тұрақты дамуын қамтамасыз етті дей келе, бұл жерде мынадай бірнеше аса маңызды сәттерге назар аудару қажеттігін атап көрсетеді:

- «біріншіден, қазақстандық үлгі тәуелсіз мемлекет ретінде дамып келе жатқан алғашқы жылдардағы өз тәжірибеміз бен басқа мемлекеттердің тағылымдары ескеріле отырып жасалды;

- екіншіден, бұл үлгі қоғам жағдайына қарай мемлекеттік тетіктерді екі жағынан: мемлекеттік биліктің бірлігіне келіп тірелетін біртұтастығы, халық тәуелсіздігінің туындылығы мен тежемелік және тепе-теңдік жүйесі бар билік тармақтарын бөлуді түзету арқылы біртіндеп эволюциядан өтуін көздейді, сол арқылы мемлекеттік құрылымдардың стратегиялық міндеттерді өз өкілеттіктері мен қызмет нысандарына сәйкес шешуде бірігіп жұмыс істеуі қамтамасыз етіледі;

- үшіншіден, президенттік басқару нысаны өзінің ішкі мемлекеттік горизонтальды және вертикальды байланысымен ғана емес, сонымен бірге сыртқы байланыспен де – азаматтармен, азаматтық қоғам институттарымен, тікелей халық билігі нысандарымен қарым-қатынасымен де сипатталады;

- төртіншіден, маңыздылығы жағынан, президенттік басқару нысаны адымдап, Конституция идеялары мен қағидаларына сәйкес, сондай-ақ ел Президентінің бастамаларымен біртіндеп дамып келеді. Сондықтан, Негізгі Заң қолданыста болған алғашқы бес жылда ұлт көшбасшысына деген халық сеніміне сүйене отырып, айтарлықтай ішкі қатаң құрылымы қолданылса, жаңа ғасырдың алғашқы жылдарында мемлекеттік билікті орталықтан шығару мен бір қолға жұмылдырмау бағытына қарай өзгеріп келеді» [4].

Сөйтіп, бүгінгі күні қолданыстағы 1995 жылғы 30-тамызда қабылданған Конституция Қазақстанда президенттік басқару нысанын бекітіп беріп, «Қазақстанда президенттік республиканың саяси режимі құрылды» [5]. Қазақстан Республикасы конституциялық эволюцияның жаңа кезеңіне қадам басты. Профессор С.Сартаевтың жаңа Конституцияны қабылдау қажеттілігі себептеріне, келесі жәйттерді жатқызуға болады деген түйінімен толық келісуге болады:

- жалпы адамдық құндылықтарға талпынған Республикамызды әлемдік қоғамдастықтың құрамды бөлігі ретінде баянды ету;

- Қазақстан Республикасы ұлттық мемлекеттілігінің сипатын ең жоғарғы құқықтық дәрежеде баянды ету;

- Республикамызды зайырлы, унитарлы және президенттік басқару формасы бар демократиялық мемлекет ретінде бекіту;

- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын кеңейту, нығайту және оларға кепілдік беру;

- мемлекеттік билік пен басқарудың жаңа жүйесін бекіту;

- жаңа нарықтық қатынастарды қалыптастыру» [6].

Реформаның төртінші кезеңі 1998-2007 жж. аралығы. Бұл кезең негізінен демократиялық жетілдіру қажеттілігімен сипатталады. Қазақ елі мемлекеттілігінің әрі

қарайғы қалыптасуына байланысты тағы бір реформа жүргізу сатысына кезек келіп, 1998 жылғы 7-қазанда Қазақстан Республикасының Парламенті қабылдаған конституциялық заңмен Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Бұл реформаның жүргізілуіндегі басты айырмашылық оның сот саласын жетілдіруге басты назар аударуы болды. Жүргізілген конституциялық реформаның қажеттілігі демократияны, адам құқықтарын кеңейтуге, атқарушы билікті күшейту мен билікті бөлу қағидасын одан әрі жетілдіруге негізделген болатын. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев сол кезеңде: «еркін демократиялық қоғам ғана тұрақты және бақытты өмірге кепіл бола алады» деген еді [7].

Осылайша, конституциялық реформа Қазақстан Республикасының мемлекеттілігін нығайтуға, мемлекеттік биліктің жаңа институттарын құруға, әлеуметтік-экономикалық дамудың, адамның құқықтары мен бостандықтары кепілдіктерін жетілдірудің жаңа үлгілерін ойлап табуға ықпал етті. 2000- жылдан бастап елде экономика тұрақтанып, мемлекет әлеуметтік мәселелерді шешуге баса назар аудара бастады. Демократиялық мемлекет ретінде орныға бастаған Қазақстан Республикасының «ішкі саяси дамуына орай әрі қарай жаңа конституциялық реформалар жүргізу қажеттілігіне алып келді» дейді осы кезең туралы Қ. Айтхожин [8].

Уақыт өте келе Конституцияның күшті жақтары да, әлсіз жақтары да, «ақтандақтар» да, келіспеушіліктер де айқындалады. Әрине, әзірлік сатысында барлығын ескеріп, қарау мүмкін емес. Конституция нормаларына билік тармақтары арасындағы өкілеттіктерді қайта бөлу арқылы, 2007 жылы ішінара өзгертулер мен толықтырулар енгізу сияқты реформа жүргізу құқықтық мемлекет құру идеясын жүзеге асыру жолындағы тәуелсіздік алғаннан бергі жасалған алғашқы маңызды қадамдардың бірі деп айтсақ қателесе қоймаспыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Канаев С., Нурмагамбетов А. Некоторые вопросы реформирования государственного управления // Саясат-Полісу. - 2008. - № 4 (апрель)
2. Баишев Ж. Становление и развитие парламентаризма в Республике Казахстан // Правовое развитие Казахстана за 10 лет государственной независимости: Материалы науч.-практич. конф. - Астана: Институт законодательства РК, 2002
3. Основы государства и права Республики Казахстан: Учеб.пособие. / Отв. ред. Сапарғалиев Г.С. - Алматы: Жеті жарғы, 1999
4. Рогов И.И. Конституция Казахстана как основа эволюционного развития общества и государства: тезисы докл. Председателя Конституционного Совета Республики Казахстан на конф. (Астана: 2007, 29 августа). // Интернет-ресурс // <http://www.constcouncil.kz>.
5. Жоламан Қ.Д. Мемлекет және құқық теориясы: Оқулық. – Алматы: Нұр-пресс, 2007
6. Сартаев С.С., Нұрпейісов Д. Тәуелсіз, егеменді Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 2004
7. Ертысбаев Е. Казахстан и Назарбаев: логика перемен. – Астана: Елорда, 2001
8. Айтхожин К.К. Конституционные реформы 1990-х гг. и развитие правовой науки в Казахстане// Казахстанский журнал международного права. – 2009. - № 4(36)

Жақсылық Самат Нұрғисаұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының бакалавры
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

THEORY AND PRACTICE OF CONSTITUTIONALISM

Андатпа: (Конституционализм - саяси-құқықтық құбылыс, оның құқықтық мәні, ең алдымен, Конституция ретінде әрекет ететін осы жүйенің нормативтік-құқықтық негізімен анықталады)

Түйінді сөздер: (конституционализм, демократия, либерализм, аспект, ақпараттандыру)

Аннотация: (Конституционализм - политико-правовое явление, правовое значение которого определяется, прежде всего, нормативно-правовой основой данной системы, выступающей в качестве Конституции)

Ключевые слова: (конституционализм, демократия, либерализм, аспект, информатизация)

Abstract: (Constitutionalism is a political and legal phenomenon, the legal significance of which is determined, first of all, by the normative and legal basis of this system, which acts as a Constitution)

Keywords: (constitutionalism, democracy, liberalism, aspect, aқparattandyru)

Конституционализм теориясы. Конституционализм - Конституциялық заңның ережелеріне негізделген қоғам өмірінің режимі. Конституциялық құқық ғылымында ол Конституцияның құқықтық жүйедегі үстемдігі мен айқындаушы рөлі, оның мемлекеттік жүйе мен саяси режимді Конституциялық реттеудегі тікелей әрекеті, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын конституциялық тану, азамат пен мемлекет арасындағы қарым-қатынастардың құқықтық сипаты ретінде түсініледі [1]. Қазіргі конституционализм жаңа уақыт кезеңінде Англияда 1688 жылғы төңкерістен кейін, АҚШ-та - Америка революциясы мен 1787 жылғы Конституцияны қабылдау кезінде, Францияда - 1789 жылдан кейін дамыды [2]. Сонымен қатар, "конституционализм" терминінің пайда болуы жазбаша Конституцияның басқа құқықтық актілерге қарағанда үстемдігін көрсетумен байланысты.

Идеологиялық мағынада конституционализмнің негізін Конституция-лық демократия мұраттары құрайды, ол қоғам мен мемлекеттің ерекше құжаты ретінде Конституцияның болуына негізделген; Конституциямен анықталған билік институттарының жиынтығы; адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, конституциялық құрылысты, демократия құндылықтарын қорғау жүйесі.

Конституционализм бұл мағынада қоғам өзінің прогрессивті құқықтық дамуы жолында ұмтылуы керек идеал болып табылады. Оның негізгі құрамдастары: конституциялық идеялар; Конституциялық постулаттармен делдал болған Нормативтік-құқықтық іргетастың болуы; конституциялық параметрлер контекстінде қалыптасқан саяси режим; конституциялық құрылыс пен Конституцияны қорғаудың

пәрменді жүйесі болып табылады.

Іс жүзінде конституционализм - бұл конституциялық принциптер мен нормаларды іске асыру процесі. Құқықты жүзеге асыру дегеніміз - оның нормаларын мемлекет те, қоғам да, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар, азаматтар мен олардың бірлестіктері де сақтау.

Конституциялық нормаларды іске асыру қоғамның мемлекеттік-құқықтық және қоғамдық-саяси өмірінің барлық тәртібін айқындайтын құқықтық қағидаларды жүзеге асырумен сипатталады. Бұл процесс тек заңды (заңға бағынатын) мінез-құлыққа ғана емес, әлеуметтік-құқықтық белсенділікті талап етеді. Негізгі Заңды жүзеге асыру процесі белгілі бір ерекшелігімен ерекшеленеді. Бұл азамат пен мемлекеттің қарым-қатынасы, мемлекет пен биліктің ұйымдастырылуы сияқты жүйені құрайтын аспектілерге әсер ететін конституциялық қатынастар аясында жүреді (мұнда мемлекеттік органдар Конституция нормаларын тікелей қолданады немесе федералды заңдар конституциялық нормалар негізінде қабылданады) және барлық дерлік құқықтық қатынастарға қатысты (мұнда конституциялық нормалар салалық заңнамамен бірге қолданылады).

Конституционализм сипаттамасының ұйымдастырушылық жағы оның идеяларында биліктің демократиялық тәсілдерінің, демократиялық басқару формасының, сондай-ақ мемлекеттік билікті жүзеге асырудың әдістері мен әдістерінің жиынтығымен байланысты [3].

Конституционализм категориясы конституциялық құқықтың барлық басқа категорияларын біріктіретін жүйелік сипатқа ие, өйткені "конституционализм - бұл құқықтық және саяси ойды, құқықты және саяси тәжірибені басшылыққа алатын идеологияның бір түрі".

Конституционализм бастапқыда Конституция негізінде мемлекеттің демократиялық құрылымының қажеттілігін негіздейтін саяси және құқықтық теория ретінде пайда болды. Бұл тұжырымдама нақты шындықты қамтиды. Ол либерализмнің құқықтық (саяси-құқықтық) идеологиясын білдіреді. Либерализмнің пайда болғаннан бергі орталық идеясы - бостандық, ал жүйені қалыптастыратын ұғым - "адам құқықтары". Осылайша, либерализм биліктің шекарасын білдіреді, ал демократия биліктің бір түрі ретінде әрекет етеді. Конституциялық-құқықтық ғылымда оның анықтамасына үш негізгі көзқарас қалыптасты: саяси, философиялық, тарихи және құқықтық.

Саяси аспектіде конституционализм мемлекет пен қоғам арасындағы консенсус негізіндегі қатынастардың ерекше сипаты, идеологиялық және саяси доктрина мен қозғалыс ретінде ашылады.

Философиялық және тарихи тұрғыдан - Конституцияның ілімі ретінде, оның ішінде Құдайдың Конституцияға дейінгі идеялары, табиғи құқық, мемлекеттің шарттық шығу тегі, плутократия, тирания, деспотизм, демократия және т. Б7 [4].

Құқықтық аспектіде конституционализм тар мағынада Конституциялық әдістер негізінде мемлекеттік биліктің жұмыс істеуінің ерекше режимі ретінде және кең мағынада күрделі саяси және құқықтық жүйе ретінде түсініледі.

Заң тұрғысынан Конституционализм - бұл конституциялық нормаларды, Конституцияны қамтитын жүйе, бірақ мұздатылған, статикалық емес, бірақ оның доктриналық негіздерімен бірге қабылданған конституция, Конституцияның тұжырымдамасын, философиясын, мәнін көрсететін саяси және құқықтық құндылықтар жүйесі, сондай-ақ оны жүзеге асыру практикасы. Конституционализмнің саяси-құқықтық жүйесінің осы компоненттерінен басқа, оның конституциялық құқықтық сана, конституциялық құқықтық қатынастар және конституциялық заңдылық сияқты элементтері Маңызды, оларды құру осы күрделі жүйенің жұмыс істеуіне бағытталған. Конституционализм жүйесі элементтерінің мұндай "жиынтығы" осы әлеуметтік-құқықтық құбылыстың мәнін толық көрсетеді.

Сонымен, конституция мен конституционализм жеке тұлға емес. Неміс зерттеушісі с. Войт дұрыс атап өткендей, конституционализм - бұл нормативті тұжырымдама және оны кез-келген қоғамда қолданылатын de facto Конституциясымен шатастырмау керек. Конституционализм - көп деңгейлі жүйе, ол функционалды түрде Конституция мен жалпы заң шеңберінен шығып, халықтың менталитеті мен болмысының ерекшеліктерін көрсетеді.

Конституционализмнің құқықтық негіздері

Конституция аралас саяси және құқықтық сипатқа ие, сондай-ақ оның нормалары негізінде туындайтын Конституциялық қатынастар, өйткені "олар халықтың, мемлекеттің және саяси жүйенің элементтерінің билікті ұйымдастыру және жүзеге асыру процесін реттейді". Сонымен қатар, конституционализмнің саяси табиғаты саясаттың конституциялық және құқықтық институттармен және шындықтармен тығыз байланысынан туындайды.

Конституционализм жүйесінің мазмұны белгілі бір институционалды құрылымдарда көрініс табады. Конституционализмнің негізгі институттары: мемлекеттік билік институты екі тәуелсіз ішкі институтқа - мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқаруға құрылымдалған; конституциялық бақылау институты (мемлекеттік органдар тарапынан конституциялық заңдылықты, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, құқықтық бостандықты, субъективті жария құқықты, нормативтік актілер жүйесіндегі Конституцияның үстемдігін, оның тікелей, тікелей қолданылуын қамтамасыз ету жөніндегі қадағалау-бақылау іс-шаралары); Конституциялық жауапкершілік институты.

Конституционализм жүйесінің жұмыс істеуінің мақсаты Конституция-ны және басқа да конституциялық-құқықтық актілерді барлық субъектілердің нақты және тұрақты сақтау режимі ретінде конституциялық заңдылық, конституция ең жоғары заңды күшке ие нормативтік-құқықтық актілер иерархиясының нақты әрекеті болып табылады.

Қазіргі конституционализмнің тенденциялары

Конституцияны және тұтастай конституциялық құқықты әлеуметтендіруде көрінетін әлеуметтену тенденциясы. Конституционализм адам құқықтары мен азаматтық қоғамның дамуына басымдық бере отырып, адам, қоғам және мемлекет арасындағы қатынастарға баса назар аударуды белгілейді.

Биологизация тенденциясы конституционализм жүйесінің дамуын адамды және бүкіл адамзатты адамның биологиялық өміріне қауіп төндіретін жағымсыз процестердің салдарынан (демографиялық, экологиялық проблемалардың асқынуы, терроризм, адамды клондау мәселелері және т.б.) қорғау тұрғысынан сипаттайды. Адам мен мемлекет арасындағы қарым-қатынас, ең алдымен, үйлестіру, мүдделерді корреляциялау, өзара жауапкершілік пен құрмет қағидаттарына негізделуі керек.

Ақпараттандыру үрдісі конституционализм жүйесін дамытудағы ең "жас" бағыттардың бірі болып табылады [5]. Ғылыми әдебиеттерде дұрыс айтылғандай, "постиндустриалды қоғам кем дегенде екі өлшемге ие болуы керек - ақпараттық қоғам (ішкі) және глобализм (халықаралық аренада)".

Конституционализм жүйесін интернационалдандыру үрдісі үлкен маңызға ие, ол, ең алдымен, ұлттық конституциялық құқықты халықаралық қоғамдық құқықпен жақындастыруда көрінеді. Конституционализм өте күрделі тұжырымдама болғандықтан, біз оның мазмұндық сипаттамаларын қысқаша қарастырамыз. Батыс саясаттану әдетте конституционализмнің келесі негізгі принциптерін ажыратады: халықтың егемендігі қағидаты; заңның үстемдігі немесе Үстемдігі принципі (заңның үстемдігі принципі); биліктің бөліну принципі; консенсус принципі; заңдылық принципі; плюрализм принципі.

Халықтың егемендік принципі. Азаматтық қоғамда халық егемен, яғни оған өз еркі мен біріктіру күшінен басқа ешқандай билік кірмейді. Мемлекеттік билік кеңістігі

әлеуметтік келісіммен анықталады, оның нақты орындалуы конституция болып табылады.

Заңның үстемдігі немесе заңның үстемдігі принципі. Бұл принцип қоғамда және мемлекетте басымдық бар екенін білдіреді, яғни. билік үстінен заңның үстемдігі. Конституционализм саяси режимнің анықтайтын белгісі болған кезде конституция негізгі болып табылады.

Билікті бөлу қағидаты мемлекеттік биліктің үш тармағының ұйымдық тәуелсіздігін болжайды: заң шығарушы, атқарушы және сот. Осы қағидатқа сәйкес, ешқандай билік тармағы Конституциямен басқа билік саласы үшін берілген құқықтарды пайдалана алмайды.

Консенсус қағидаты халықтың осы басқару формасымен, осы Конституциялық саяси жүйемен келісуін болжайды. Консенсус дәрежесі қоғамның революциялық көтерілістерсіз қанша уақыт дамитынына негізделген.

Заңдылық принципі билік қабылдаған шешімдердің заңдылығын және халықтың оларды жүзеге асыруының еріктілігін негіздеумен байланысты. Заңдылық қағидаты консенсус қағидатымен байланысты: егер қоғамда консенсус басым болса (яғни, халықтың басқарудың осы нысанымен, тұтастай Конституциялық жүйемен келісімі), онда басқарудың қазіргі нысаны мен режимі заңды.

Плюрализм принципі белгілі бір қоғамда заңсыз топтарды қоспағанда, барлық әлеуметтік топтардың өз өкілдері арқылы өз мүдделерін білдірудің ұйымдастырушылық (институционалдық) мүмкіндіктері бар екенін білдіреді.

Қорыта келгенде, конституционализм - бұл тұрақты дамып келе жатқан динамикалық жүйе. Қазіргі конституционализмнің тенденциялары оның дамуының негізгі бағыттарын мемлекет пен қоғамның күрделі саяси және йқұқықтық жүйесі ретінде сипаттайды.

Осылайша, конституционализм - бұл конституциялық мемлекет туралы идеяларды, олардың конституциялық дизайнын, сондай-ақ осындай идеяларды жүзеге асырудың саяси және құқықтық тәжірибесін және оларды бекітетін нормаларды көрсететін идеялар, көзқарастар жүйесі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007ж.
2. ҚР Конституциялық құқығы – 2009ж.
3. Кин Дж. Демократия мен азаматтық қоғам 2001ж.
4. Табанов С. Салыстырмалы құқықтану негіздері – Алматы, 2005ж.
5. Ағдарбеков Т.А. Мемлекет және құқық теориясы – Алматы, 2003.

Жанжігітова Жеңісгүл Аманқызы
*«Ұлттық және халықаралық құқық
кафедрасының 1 курс магистранты»
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Енсебаева Анель Рахметжанқызы*

ЗАҢГЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БАҒЫТТАРЫ МЕН ТЕТІКТЕРІ

**НАПРАВЛЕНИЯ И МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ И
ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ ЮРИСТА**

**DIRECTIONS AND MECHANISMS OF FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS
AND LEGAL CULTURE OF A LAWYER**

Аннотация: Бұл мақалада заңгер мамандардың құқықтық мәдениетіне әсер ететін негізгі факторлар мен оларды жетілдіру және дамыту бағыттары нақты аталған. Заңгер мамандардың құқықтық мәдениетін қалыптастырып нығайту процесінде елеулі әсер ететін, оның білім деңгейі, жеке тұлға ретіндегі құқықтық санасы, қоршаған ортасы, қызмет барысы мен құқықтық іс-әрекет жасаудағы жауапкершілікті сезіну деңгейлері орасан зор әсерін тигізетіндігі айтылған. Заңгерлердің құқықтық мәдениетін қалыптастырып жетілдіруде жүргізілуі тиіс негізгі шаралар мен мемлекет қатысуымен реттелетін бірқатар жұмыстар аталып қорытындыланған.

Түйінді сөздер: құқықтық сана, құқықтық мәдениет, кәсіби құқықтық мәдениет, құқықтық ағарту, адам, қоршаған орта, жүйе

Аннотация: В данной статье четко перечислены основные факторы и направления их совершенствования и развития, влияющие на правовую культуру специалистов-юристов. Отмечается, что большое влияние в процессе формирования и укрепления правовой культуры специалистов-юристов оказывает уровень его образования, правосознания как личности, окружающей среды, уровня осознания деятельности и ответственности за совершение правовых действий. Перечислены основные меры по формированию и совершенствованию правовой культуры юристов и ряд работ с участием государства.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, профессиональная правовая культура, правовое просвещение, человек, окружающая среда, система

Abstract: This article clearly lists the main factors and directions of their improvement and development that affect the legal culture of legal professionals. It is noted that a major influence in the process of forming and strengthening the legal culture of legal professionals provides education, awareness of identity, environment, awareness activities and criminal legal action. The main measures for the formation and improvement of the legal culture of lawyers and a number of works with the participation of the state are listed.

Keywords: legal awareness, legal culture, professional legal culture, legal education, person, environment, system

Құқықтық мәдениетті қалыптастырып бекіту – бұл өте қиын әрі ұзақ уақытты талап ететін және адам өмірінің көп бөлігін қамтитын күрделі процесс болып табылады.

Ал сол қиын да күрделі процесстің негізгі субъектісі болып отырған заңгер мамандардың жеке тұлға және маман ретінде құқықтық мәдениетінің қазіргі деңгейі білім беру ұйымдарында профилактикалық, тәрбиелік жұмыстарды жетілдіруді талап ететіндігін көруге болады.

Жаһандану дәуіріндегі Қазақстанның демократиялық ұстанымдары мен қағидаларының жүзеге асырылуы, атап айтқанда, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін, міндеттерін қалай қабылдауы және оларды қолдана білу мәдениеті тікелей әсер етіп дәл осы тақырыптың өзектілігін дәлелдейді. Ең маңызды мәселе деп заңгер мамандардың тұлға ретіндегі құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің қалыптасу деңгейі, өз міндеттерін толық атқаруға дайындығы, заңға сай әрекеттер жасауы, жастардың құқықтық тәрбиесі мен құқықтық әлеуметтенуінің бірізді механизмін жасақтап, құруға атсалысу деңгейін атауға болады.

Кәсіби деңгейдегі құқықтық мәдениетке заң білімі бар тұлғалар, заң қызметін атқаратын немесе заң қызметінің функцияларымен тікелей байланысты қызметті жүзеге асыратын адамдар ие болуы тиіс. Тұрақты және тікелей негізде заңдық тұрғыдан маңызды әрекеттерді жүзеге асыра отырып, бұл тұлғалар мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды түсіну деңгейлерін көтеріп, әрдайым білімдерін жетілдіру жолында болады.Әдетте, қарастырылып отырған қызмет лауазымды тұлғаларға жүктеледі [1].

Қазіргі таңда құқықтық мәдениет деңгейіне байланысты көптеген қоғам мәселелері туындап отырғандықтан, оны үйрену өте маңызды. Көбінесе, сот қателіктері көбінесе анықтау және алдын-ала тергеу кезінде жіберілген қателіктермен түсіндіріліп жататын жағдайлар да кездесіп жатады. Сондықтан ПМ, прокуратура, салық органдары, ТЖМ, әскери қызметкерлер, кеден қызметі, Әділет министрлігі және т.б. қызметкерлерінің құқықтық мәдениет деңгейіне жоғары талаптар қойылуы тиіс.Құқық қорғау органдарының қызметкерлері кең өкілеттіктерге ие, өйткені оларға азаматтардың құқықтарын қорғау жөніндегі бірқатар міндеттер жүктеледі.Дәл осы қызметкерлерден қоғам өз міндеттерін адамгершілік қағидатын ұстанып адал орындауды күтеді.Тиісті адамгершілік тәрбиемен ұштасатын жоғары кәсібилікті жетілдіру қазіргі кезеңде мемлекеттің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады.

Құқық қорғау органдары заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға, алдын алуға, қоғамның мүдделерін, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, азаматтарды Конституция мен басқа да заңдарды, ортақ ережелерін құрметтеу рухында тәрбиелеуге бағытталып құрылады.Алайда, тіркелген лауазымдық қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың жыл сайынғы статистикасы артпаса кеміп жатқан жоқ.

Сонымен, И.А. Иванников кәсіби құқықтық мәдениеттің басқа азаматтардың құқықтық мәдениетінен мазмұн ретінде құрылым элементтерімен ғана ерекшеленбейтіндігін және оның өзіндік ерекшеліктері бар деп санайды. Ол неғұрлым толық құқықтық біліммен, оларды практикада қолдану қабілетімен сипатталады деп түсіндіреді[2].

Жеке тұлғаның құқықтық мәдениетімен байланысты мәселелерді қарастырмай, кәсіби құқықтық мәдениеттің белгілерін анықтау мүмкін емес.Адам баласы дамыған жалпы мәдениетке ие бола отырып, таңдаған бір қызмет саласына кіреді, онда кәсіби дағдылар мен қабілеттерге ие болады, сонда ғана өз қоғамдастығының кәсіби мәдениетін түсінеді.Бастапқыкезеңде ол өзі үшін маңызды құндылықтарға назар аударады.Алайда, уақыт өте келе қарапайым және кәсіби құндылықтарды қайта қарастыру жүреді, олардың өзара байланысы орнығады және сапалы бекінуі мен өзара әсері байқалады.

В. Аграновская жазғандай, құқықтық мәдениет құқықтық шындықты бейнелеу

функциясын орындайды, бұл бірнеше өзара байланысты сәттерді білдіреді: құқықтық өмір құбылыстарын білу, олардың жеке басын тану және бағалау[3, 45]. Кәсіби құқықтық мәдениет, ең алдымен, жеке адамның құқықтық мәдениетінің іргетасы негізінде қаланады. Автор сонымен қатар «өз құқықтары мен бостандықтарын, міндеттері мен жауапкершілігін түсіну» өздігінен қоғамның құқықтық өмірін қалыптастырмайтындығын атап өтеді. Құқықтарды, бостандықтарды, міндеттерді, жауапкершілікті және олар арқылы құқықтық шындықтың басқа құбылыстарын түсіну оларды бағалаумен байланысты дамиды. Бұл жерде бағалау компоненті – құқықтық мәдениеттің маңызды аспектісі болып отыр [3, 43]. Ол заңгер үшін ең маңызды ұғым. Өйткені қызметте ол күн сайын құқықтық өмірдің белгілі бір құбылыстарын бағалауға мәжбүр және сол бағалауы оның шешімдеріне, жұмыстың соңғы нәтижесіне, кәсіби қызметтің тиімділігіне әсер етеді.

Осылайша, құқықтық өмір алдымен әлеуметтік психология деңгейінде түсіндіріледі. Алайда, құқықтық идеология жеке адамның меншігіне айналған кезде және адамдар мен олардың практикалық тәжірибесінің, қарым-қатынасының психикалық көрінісі ғылыми негізделген түсіндірулермен нығайтылған кезде, құқықтық өмір құбылыстарының ең дәл көрінісіне қол жеткізіледі[3, 48]. Тұрақты заң қызметі құқықтық мәдениеттің кәсіби деңгейін дамытады. Ол құқықтық білімділіктің жоғары деңгейімен, кәсіби құқықтық мінез-құлық дағдыларының санатымен сипатталуы және жеке тұлғаның құқықтық мәдениетімен тығыз байланыстырылуы тиіс.

Кәсіби құқықтық мәдениет – бұл жалпы мәдениеттің бір бөлігі, құқықтық құзыреттілікті, құқықтық сенімдер мен бағдарларды қалыптастыруға ықпал ететін, құқық қолдану практикасына, құқықтық дағдылар мен білімге негізделген адамгершілік және құқықтық нормалардың жиынтығы. Кәсіби құқықтық мәдениет оны қалыптастыру мен дамытудың негізгі факторларының бірі ретінде қарастыруға болатын құқықтық сана негізінде құрылады[4, 42].

Қоғамның құқықтық мәдениетінің деңгейі халықтың құқықтық санасының дамуына, құқық шығармашылығы, құқық қолдану, құқық қорғау қызметі мәдениетінің деңгейіне, құқықтық актілердің бүкіл жүйесінің жетілу дәрежесіне байланысты. Өз кезегінде, мемлекеттік ұйымдар мен қызметкерлердің құқықтық мәдениеті қоғамның құқықтық мәдениеті деңгейіне үлкен әсер етеді.

Құқықтық мәдениеттің өзіндік ерекшелігі, құрылымы бар, белгілі бір функциялары бар және заңгердің құқықтық мәдениетін қалыптастыру үшін қажетті негіз болады. Адамның құқықтық мәдениеті даму процесінде, бастапқыда қарапайым деңгейде, содан кейін кәсіби деңгейде өзгеріске ұшырайды.

Құқықтық мәдениетті дамыту процесі жастардың құқықтық санасының өсуімен, құндылықтарды қайта бағалаумен, алдыңғы ұрпақтардың құқықтық тәжірибесін сыни тұрғыдан түсінумен, өзінің болашағы мен қоғамның болашағы туралы жаңа идеялармен қатар жүреді[5, 5].

Е.В. Аграновская жеке тұлғаның құқықтық мәдениетін дамыту қажеттілігін көрсетеді, онда заңды құрметтеу әр адамның жеке сеніміне айналады[3, 28].

Құқықтық мәдениеттің қалыптасуы белгілі бір әлеуметтік-демографиялық топта – жастар арасында жүзеге асырылатын жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесінде жақсы жүреді. Құқықтық сананың қалыптасуы ұзақтығы оған әсер ететін көптеген факторларды анықтайды[5, 22-23]. Құқықтық мәдениет өмір бойы дамып келеді және жеке тұлғаның құқықтық әлеуметтенуі сияқты тұжырымдамамен байланысты, ол оның құқықтық мәдениетінің қалыптасуын анықтайтын және әлеуметтік дамудың нәтижесі болып табылатын, қалыптасу ортасының, құқықтық дәстүрлердің, әлеуметтік-құқықтық қатынастардың, қоғамның құндылық бағдарларының ең тән белгілерін синтездейтін өнім болып табылады.

Әлеуметтену арқылы адам құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті алады,

өйткені құқықтық мәдениетті қалыптастыру жеке тұлғаны әлеуметтендірудің жалпы процесінің бөлігі болып табылады[6, 110].

Л.Г. Зеленков әлеуметтену процесі адамның біртұтас моральдық-құқықтық құндылықтардың бүкіл кешенін игеруі мен иемденуін қамтитынын айтады. Бұл ретте тұлғаның құқықтық сананың неғұрлым жоғары сатыларына қарай жылжуы, құқықтың құрамдас бөлігінің мәні күшейеді [7, 20].

Әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогресс жағдайында тұлғаны әлеуметтендіретін және оның моральдық санасына әсер ететін факторлардың жаңа жүйесі пайда болады. Бұл сананың қалыптасуына әртүрлі механизмдер қатысады: әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық.

Құқықтық әлеуметтену адамның құқықтық ақпаратты алу және игеру процесі екендігі белгілі. Құқықтық әлеуметтену тек жеке тұлғаға ғана емес, сонымен бірге құқықтық сананың топтық өзгеруіне де қатысты, оның барысында әлеуметтік топ өзгертін сыртқы жағдайларға бейімделеді, содан кейін оларды өзінің ішкі мотивациялық құрылымына енгізеді.

Құқықтық ақпараттандырылу адамның құқықтық мәдениетінің деңгейіне әсер етеді, заңға құрметпен қарауды қалыптастыруға ықпал етеді, құқықтық ойлауды дамытады және адамның құқықтық санасына әсер етеді, адамның заңды бұлжытпай сақтауға, оны әлеуметтік белсенділікті дамыту құралы ретінде кеңінен қолдануға ішкі бағытын жасайды. Сонымен қатар, әр заңгердің құқықтық мәдениетінің даму деңгейі белгілі бір дәрежеде оның кәсібилігінің сипаттамасы бола алады.

Жоғары құқықтық мәдениет заңгерге нормативтік-құқықтық ақпаратты дұрыс қабылдауға және өндеуге, өзінің және басқалардың іс-әрекеттерін қолданыстағы заңдар мен заң актілеріне сәйкестігі тұрғысынан бағалауға және олардың негізінде нақты әрекеттерді анықтауға және оларға қол жеткізудің заңды құралдарын таңдауға мүмкіндік береді.

Құқықтық сананы, яғни олардың заңға деген көзқарасын білдіретін, нормативтік құқықтық актілердің мінсіз жеке сақталуын қамтамасыз ететін құқықтық білімнің, көзқарастардың, идеялардың, қажеттіліктердің, көзқарастар мен сенімдердің үйлесімді жүйесін қалыптастыру кезінде басшылардың, оқытушылардың, білім беру бөлімшелерінің қызметкерлерінің, тәлімгерлердің және басқа да субъектілердің мақсатты қызметі маңызды болып табылады[8; 16].

Құқықтық мәдениет – бұл құқықтық сананың жетілдірілген және көлемді түрі. Құқықтық мәдениет құқықтық сананың деңгейін сипаттайды, бірақ сонымен бірге тиісті құқықтық санасыз құқықтық мәдениетті қалыптастыру мүмкін емес. Екі құбылыс қоғамның рухани санасының бөлігі бола отырып, қоғамның рухани өмірін бейнелейді[9].

Құқықтық сананың тікелей көрінетін құқықтық мәдениеттен айырмашылығы, оны байқау мүмкін емес, бұл абстракцияның бір түрі, заңды шындықты заңға және оны жүзеге асыру практикасына, құқықтық көзқарастар мен құндылық бағдарларына бағалау қатынастарының құқықтық білімі түрінде көрсететін білім саласы.

Құқықтық мәдениет және құқықтық сана – құқықтық жүйенің элементтері, олар әлеуметтік құбылыс, құқықтық өмірді оның барлық алуан түрлілігінде бейнелейді, қалыптастырады және модельдейді[9, 178]. Ғалымдардың басым көпшілігі, біз болжағандай, құқықтық сананы құқықтық мәдениет ұғымының көлеміне қосады. [10, 615].

Жоғарыда келтірілген негіздерге сүйеніп, кәсіби құқықтық мәдениеттің негізгі белгілерін тұжырымдауға болады:

1. Күнделікті өмірде және кәсіби қызметте көрініс табатын және заңдарды терең білуге, оларды қатаң орындауға деген ұмтылысқа негізделген әлеуметтік маңызды қасиеттер кешенінің болуы.

2. Алынған кәсіби дағдыларда, білімдерде және қабілеттерде көрсетілген кәсіби

білімнің болуы.

3. Құқықтық салада жалпы мәдениеттің болуы (қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу, қоғамдық қатынастар субъектілерінің өзара іс-қимыл нысандары, құқықтық тәртіп құбылыстарына әлеуметтік-психологиялық көзқарас).

4. Рухани мәдениеттің деңгейі адамның ішкі мазмұнын оның сыртқы көріністерінде білдіру тәсілі ретінде. Шоғырланған түрде мәдениет адамның құқықтық білімін, көзқарастары мен ойларын, сондай-ақ құқықтық белсенділікті, адамның өзінің және басқалардың іс-әрекеттерін қолданыстағы заңдар тұрғысынан бағалау, қойылған мақсаттарға жету үшін тек заңды құралдарды таңдау қабілетін біріктіреді.

Заңгердің кәсіби құқықтық мәдениетін дамытудың негізгі бағыттары мен әсер етуші факторлары .

1. Отбасы институты.

Отбасылық тәрбие жасөспірімжастардың жеке басының жалпы мәдениетін қалыптастыруда өте маңызды рөл атқарады. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің 80%-дан астамы отбасы институтын үлгі ретінде қарастыратындығын, ал үлгілі отбасы олар үшін ең маңызды өмірлік құндылық болып табылады деп жауап берген.

Отбасы құқық туралы білімді емес, оған оң немесе теріс көзқарасты қалыптастыра алады. Отбасылық көзқарастарға байланысты заңгерлер заңға бей-жай қарамайтын немесе керісінше, оған терең құрметпен қарайтын адамның құқықтық мәдениетін қалыптастыруы мүмкін.

2. Тәрбие және оқыту.

Оқыту мазмұнын өзгерту, оны тереңдету, оқытылатын пәндердің дүниетанымдық сипатын күшейту болашақ және қазіргі заңгерлерге адамгершілік тәрбие, моральдық категорияларды игеру қажеттілігін қояды. Осылайша, әлеуметтік моральдық тәжірибені игеру үшін идеологиялық алғышарттар жасалады.

3. Бұқаралық ақпарат құралдарының әсері.

Қазіргі уақытта ғаламтор адамға белсенді әрі өте үлкен әсер етеді. Мұндай ортаның танымал болуына және ондағы субъектінің тұрақты қызметіне байланысты оның жас ұрпақ үшін нормалары мен құндылықтары тек қолайлы ғана емес, сонымен бірге нақты әлемнің нормаларына балама болады [11, 40].

Бұқаралық ақпарат құралдарының функциясын әлеуметтік бағдарлау және жеке тұлғаның (жеке қоғам) әлеуметтік ұғымдарды қалыптастыруға қатысу функциясы ретінде анықтауға да болады.

Осылайша, құқықтық ақпараттың негізгі көздері әлеуметтік желілер мен теледидар болып табылады, ол кез-келген адамның, оның ішінде заңгерлердің жеке басының құқықтық мәдениетіне оң және теріс әсер етудің қуатты тиімді құралы болып табылады. Бұқаралық ақпарат құралдарына көптеген мәліметтер кіреді, олардың арасында, өкінішке орай, құқықтық мәдениеттің қалыптасуына оң әсер етіп қана қоймай, теріс бағыты бар ақпараттар да кездеседі. Соңғысына, атап айтқанда, қылмыстық өмірдің романтикасы, қылмыстық әлемнің өмірін насихаттау, оның өлтіретін және жазасыз қалатын және еліктеуге тырысатын кейіпкерлері және т.б. жатқызуға болады. Мұндай ақпараттың шамадан тыс жүктелуі, есірткінің әсері, сананың екіге бөліну эффектісі және т.б. сияқты қылмыстық әрекеттер сияқты жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Алайда, заңгердің құқықтық мәдениеті мінез-құлықтың маңызды реттеушісі болып табылады, бірақ бұқаралық ақпарат құралдары оның санасына қалыптасқан түсініктерді енгізуге және белгілі бір мінез-құлық үлгілерін қалыптастыруға қабілетті, бұл өз кезегінде оның кәсіби қызметінің тиімділігіне әсер етеді. Сапалы құқықтық ақпарат құқықтық мәдениетті қалыптастыруға және заңгердің кәсіби қасиеттерін жақсартуға мүмкіндік беретіні белгілі, бұқаралық ақпарат құралдарынан алынған сапасы тқмен ақпарат сенім жүйесін ыдыратады, оның кәсіби қызметінің тиімділігін

төмендетеді, тұлғаның санасында деформация тудырады.

4. Мемлекет құқықтық мәдениетке әсер ететін фактор ретінде

Жеке тұлғаны әлеуметтендірудегі белсенді рөл зор әлеуетке ие мемлекетке тиесілі және ол тәрбие қызметін мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар арқылы жүзеге асырады, құқықтық мәдениетті қалыптастыруға және өзгертуге қабілетті.

Мемлекеттік саясаттың, ең алдымен құқықтық саясаттың әсерінің маңыздылығы – заңгерлермөйындаған факт екендігі белгілі. Оны жүргізудің нәтижесі жеке құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті арттыру болуға тиіс. Бұл құқықтық мәдениеттің деңгейін арттыра алатын құқықтық сана, оның арқасында адамның, оның ішінде заңгердің құқықтық мәдениеті қалыптасады. Осылайша, сапалы, жетілген заңнама заңгердің құқықтық мәдениетін қалыптастыруда мемлекеттің маңызды құралдарының бірі болып табылады.

Заңгердің құқықтық мәдениетінің деңгейі заң шығарушының құқықтық мәдениетінің деңгейіне тікелей байланысты, себебі, ол кәсіби қызмет барысында күн сайын заңды қолдану міндетіне тап болады.

5. Кәсіби әлеуметтік топ

Жалпы құқықтық мәдениеттің жай-күйіне әлеуметтік топтардың құқықтық мәдениеті елеулі әсерін тигізеді. Егер мемлекеттің тиісті институттарынан басқа бұл міндетті шешуге тұтас қоғаматсалысса, құқықтық мәдениетті қалыптастыру әлдеқайда тиімді болады. Дегенмен бұл құқықтық мәдениет деңгейінің қалыптасуына кепілдік бермейді, өйткені әлеуметтік топтың құқықтық мәдениетінің қалыпты деңгейінде оның әр қатысушысы жоғары жеке құқықтық мәдениетке ие емес.

Осылайша, аталған факторлар құқықтық әлеуметтенудің тиімділігін және тұтастай алғанда жеке тұлғаның құқықтық ақпараттандырылу деңгейін арттырады.

Жалпы адамзаттық гуманистік құндылықтарға бағытталған құқықтық білім мен құқықтық тәрбиенің өзара тығыз қарым-қатынасы жағдайында қалыптасудың өнімділігіне қол жеткізуге болады.

Осы аталғандардың барлығын қорытындылай келе:

1. Кәсіби құқықтық мәдениетке қызметтік істермен байланысты ерекшеліктер тән. Нақты заң мамандықтары және оның талаптары кәсіби құқықтық мәдениетті қарапайым адамның құқықтық мәдениетінен ажыратады. Бұл мәдениет деңгейлері органикалық байланыста. Сондықтан жеке тұлғаның құқықтық мәдениетін кәсіби құқықтық мәдениеттің негізі ретінде қарастырған жөн.

2. Заңгердің кәсіби құқықтық мәдениетінің негізгі белгілері: заңгерлік білім және кәсіби дағдылар; дамыған құқықтық санаға негізделген қызметтің жүйелілігі; құқықтық білімнің, көзқарастың жоғары деңгейі; міндеттерді сауатты орындау; мораль нормаларын сақтау; құқықтық білімнің, бастамашылық пен құқықтық белсенділіктің үйлесімділігі, қолданыстағы заңнама тұрғысынан өзінің және басқа адамдардың әрекеттерін дұрыс бағалау.

3. Заңгерлердің құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын қалыптастыру білім беру процесінің органикалық бірыңғай жүйесінде қалыптасып ұйымдастырылған, мақсатты және басқарылатын құқықтық оқыту мен тәрбиелеу барысында жүзеге асырылуы мүмкін.

4. Әдебиеттерді талдау заңгерлердің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру бойынша негізгі міндеттерді, жұмыс бағыттары мен шараларды анықтауға мүмкіндік берді:

- бұрын ресми қажеттілікке байланысты орындалған заңды әрекеттерді жасаудың саналы ішкі қажеттілігін қалыптастыру;

- заңдылықты сақтау, жүктелген міндеттерді орындау кезінде берілген құқықтарды дұрыс пайдалану мақсатында заңгерлердің оларға басшылық ету үшін нормативтік құқықтық білім алуы;

- қазіргі заманғы ұйымдастырушылық-құқықтық және психологиялық-

педагогикалық технологияларды қолдана отырып, заңгерлердің құқықтық санасына олардың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыруды көздейтін ықпал ету;

- қабылданған құқықтық шешімдердің дұрыстығы мен қажеттілігіне заңгердің саналы сеніміне алып келетін құқықтық талаптарға сапалы қатынасты (бағалау санаты ретінде) қалыптастыру;

- халықты құқықтық тәрбиелеудің бірыңғай жүйесін қалыптастыру, мемлекеттік билік, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, білім беру, мәдениет мекемелерінің, бұқаралық ақпарат құралдары мен құқық қорғау органдарының күш-жігерін біріктіру;

- мемлекеттік идеологияның жеке адамның мүдделерін қорғауға, бірыңғай құқықтық саясатты әзірлеуге, азаматтардың әл-ауқатын жан-жақты қамтамасыз етуге, барлық мемлекеттік органдардың Конституция мен заңдарды қатаң сақтауына бағытталуы;

- халыққа заң шығаруда бастамашылық құқығын беру, заң техникасы саласындағы білімді тарату, заң жобалау қызметін кеңінен жария ету, құқық қолдану саласында азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бұзғаны үшін заңдық жауапкершілікті күшейту – заң қызметтерін лицензиялау, сот жүйесін дамыту, ҚР Конституциясы нормаларының тікелей қолданылуын қамтамасыз ету;

- қоғамдық ұйымдар жүйесін дамыту, адамның өз құқықтарын белсенді қорғауы, заңсыздық пен бассыздықтың, жемқорлықтың кез келген көріністеріне қарсы күрес;

- құқықтық мәдениет саласында ғылыми зерттеулерді одан әрі жүргізу, теория (ғылым) мен тәжірибе арасындағы алшақтықты жою, жоғары заң білімінің тиімділігін арттыру, мемлекеттік емес мекемелерде құқықтық ағарту негіздерін енгізу.

Қалыптасқан кәсіби құқықтық мәдениет құқықтық оқыту мен тәрбиелеудің кәсіби ұйымдастырылған жүйесі болашақта тұтастай алғанда қоғамның да, жеке құқық субъектісінің де көптеген мәселелерін шеше алады, сонымен бірге жеке тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға ерекше әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 И.А. Иванников Концепция правовой культуры. Правоведение. 1998. № 3. 12-16 Б.
- 2 А.Н. Кравцова, О.И. Манжосова Влияние социальной среды на правовую культуру личности. Sciencetime. 2015. № 9(21). 156-158 Б.
- 3 Е.В. Аграновская Правовая культура и обеспечение прав личности. М., 1988. 267 Б.
- 4 Т.А. Титаренко Условия и факторы формирования правосознания и правовой культуры личности. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2011. № 2. 42-44 Б.
- 5 Э.К. Джамалова Историко-правовой анализ основ формирования правосознания молодежи: дис. ...з.ғ.к. Махачкала, 2005. 199 Б.
- 6 И.С. Кон Социология личности. М., 1967. 245 Б.
- 7 Л.Г. Зеленков Процесс формирования правосознания личности как объект социологического исследования (историко-социологическое исследование): автореф. дис. ...с.ғ.к. СПб., 2008. 20 Б.
- 8 А.М. Столяренко Общая педагогика. М., 2006. 254 Б.
- 9 М. Попов Правовая культура как элемент социального порядка. Власть. 2006. № 6. 13-18 Б.
- 10 Р.А. Осипов Правовая культура, правосознание, правовая информированность: вопросы соотношения. Юридическая техника. 2016. № 10. 614-616 Б.
- 11 Т.И. Ежевская Психологическое воздействие информационной среды на современного человека. Психопедагогика в правоохранительных органах. 2009. № 2(37). 40-43 Б.

Мақашев Арман Ермекұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының бакалавры
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПАРЛАМЕНТІ МЕН КОНСТИТУЦИЯ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ

STAGES OF DEVELOPMENT OF THE PARLIAMENT AND THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ПАРЛАМЕНТА И КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аңдатпа: Бұл мақаланы жазу барысында Қазақстан Республикасының Парламенті мен Конституциясының шығу тарихына қысқаша тоқталып, даму кезеңдерінің мәселелері қарастырылды.

Кілт сөздер: Парламент, ҚР Конституциясы, Сенат, Мәжіліс және Тәуелсіз Қазақстан.

Annotation: During the writing of this article, a brief overview of the history of the Parliament and the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the stages of development were considered.

Keywords: Parliament, Constitution of the Republic of Kazakhstan, Senate, Majilis and Independent Kazakhstan.

Аннотация: При написании статьи был рассмотрен краткий обзор истории Парламента и Конституции Республики Казахстан, а также этапы развития.

Ключевые слова: Парламент, Конституция Республики Казахстан, Сенат, Мажилис и Независимый Казахстан.

Қазақстан Республикасының Парламенті — елдің заң шығару қызметін жүзеге асыратын ең жоғарғы өкілдікті орган.

1995 жылы 30 тамызда бүкілхалықтық референдуммен қабылданған ҚР Конституциясына сәйкес Парламент екі рет (1995 жылы және 1999 жылы) сайланды.

Парламенттің өкілеттігі оның бірінші сессиясы ашылған сәттен басталып, жаңадан сайланған Парламенттің бірінші сессиясы жұмысқа кіріскен кезден аяқталады. Өкілеттік Конституцияда көзделген жағдайлар мен реттерде мерзімінен бұрын тоқтатылуы мүмкін. Парламенттің ұйымдастырылуы мен қызметі, оның депутаттарының құқықтық жағдайы конституциялық заңмен белгіленеді. ҚРП құрылымы тұрақты негізде жұмыс істейтін екі палатадан: жоғарғы палата — Сенат және төменгі палата — Мәжілістен тұрады.

Парламент өз палаталарының бөлек отырысында мәселелерді әуелі Мәжілісте, содан соң Сенатта қарау арқылы заңдар қабылдайды; республикалық бюджетті және оның атқарылуы туралы есептерді, бюджетке енгізілетін өзгерістер мен толықтыруларды талқылайды, мемл. салықтар мен алымдарды белгілейді және оларды алып тастайды; ҚР-ның әкімшілік-аумақтық құрылымына қатысты мәселелерді шешу тәртібін белгілейді; азаматтарға рақымшылық жасау туралы актілер шығарады;

палаталардың бірлескен комиссиялары мүшелерінің жартысын сайлайды; Конституцияға сәйкес Палаталар депутаттарының өкілеттігін тоқтатады, оларды қол сұғылмаушылық құқығынан айырады; Үкімет мүшелерінің есептерін тыңдайды; палаталардың үйлестіруші және жұмысшы органдарын жасақтайды, регламент қабылдайды, ҚР Конституциясында (54-бап) көзделген басқа да өзгерістерді жүзеге асырады.[1]

Парламент Республиканың бүкіл аумағында міндетті күші бар ҚР-ның Заңдары, Парламенттің қаулылары, Сенат пен Мәжілістің қаулылары түрінде заң актілерін қабылдайды. Республика Заңдары Президент қол қойғаннан кейін күшіне енеді. Парламент пен оның палаталарының заң актілері, егер Конституцияда өзгеше көзделмесе, Палаталар депутаттары жалпы санының көпшілік дауысымен қабылданады, ал конституц. заңдар Конституцияда көзделген мәселелер бойынша әр Палата депутаттарының жалпы санының кемінде үштен екісінің көпшілік дауысымен қабылданады. Парламент Үкіметке сенімсіздік білдіргенде, Парламент Премьер-министрді тағайындауға екі мәрте келісім бермесе, Парламенттің Палаталарының арасындағы немесе Парламент пен мемлекеттік биліктің басқа тармақтары арасындағы келіспеушілік салдарынан саяси дағдарыс болғанда — Президент Парламентті тарата алады. Бірақ төтенше жағдай немесе соғыс жағдайы кезеңінде, Президент өкілеттігінің соңғы 6 айында, сондай-ақ, алдыңғы таратудан кейінгі 1 жыл ішінде Парламентті таратуға болмайды.

Парламенттің ағымдағы қызметі тұрақты атқарылады, олардың саны әр Палатада жетеуден аспауға тиіс. Палаталардың бірлескен қызметіне қатысты мәселелерді шешу үшін Сенат пен Мәжіліс тепе-тең негізде бірлескен комиссиялар құруға құқылы. Заң жобасы Мәжілістің тұрақты к-тінде алдын-ала қаралып, ол бойынша қорытынды бергеннен кейін — Мәжілістің жалпы отырысында талқыланады. Әдетте, талқылау екі оқылымда өтеді. [2]

Ал Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу және конституция заңдар қабылдау немесе оларға өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселелері бойынша кемінде екі оқылым өткізілуі міндетті.

Тұтастай алғанда, Парламенттің қос палаталы құрылымы Қазақстан жоғары заң шығарушы органы қызметінің пікір алшақтықтарын азайтып, өзара ынтымақтаса жұмыс істеуін мақсат етеді: палаталар бір-біріне бағынбайды, бір-біріне тәуелсіз құрылады; палаталардың әрқайсысы жеке жұмыс тәртібінде қызмет атқарады, өздерінің қызмет аясы мен міндеттері бар. Сонымен қатар олар көптеген мәселелер бойынша бірлесіп қызмет атқаруға міндетті.[3]

Ал енді Қазақстан Республикасының Конституциясына тоқталып кететін болсақ.

Қазақстан Республикасының Конституциясы — Қазақстан Республикасының Ата Заңы. Ағымдағы Конституция 1995 жылы 30 тамыз күні жалпыхалықтық Референдум негізінде қабылданды және 5 қыркүйек күні өз күшіне енді. Конституция 9 тараудан, 98 баптан тұрады.

Конституция мемлекеттік құрылыстың құқықтық негізін қалыптастырушы құжат болып табылады. Ол мемлекеттілік тетік, қоғамдық, саяси институттар ретінде қызметтің негізі боларлық принциптерін орнықтырды, адам мен азаматтың конституциялық мәртебесін белгіледі, экономикалық құрылыстың негіздерін айқындады. Бұл тәуелсіз Қазақстанның қабылдаған екінші конституциясы. Алдыңғы конституция 1993 жылы 28 қаңтарда қабылданған болатын.[4]

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1993 жыл

Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылы 28 қаңтарда XII шақырылған Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің IX сессиясында қабылданды. Ол кіріспеден, 4 бөлім, 21 тарау және 131 баптан тұрады. Конституция Қазақстан мемлекеттік егемендігін алған сәттен бергі көптеген құқықтық нормаларды:

- халықтық егемендік
- мемлекет тәуелсіздігі
- билікті бөлісу принципі
- қазақ тілін мемлекеттік деп тану
- Президентті мемлекет басшысы деп тану
- сот органдарын — Жоғарғы, Конституциялық және Жоғары

Арбитраждық соттар және басқаларды қамтыды.

1993 жылғы Конституция негізіне парламенттік республика моделі алынды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданды.

1995 жылы 30 тамызда республикада бүкілхалықтық референдум өтті, нәтижесінде Қазақстанның жаңа Конституциясы қабылданды. Дауыс беру еліміздің қалалары мен ауылдарындағы 10253 сайлау учаскелерінде жүрді. Бұл Конституцияның 1993 жылғы Конституциядан айырмашылығы оның мазмұнының сапасында еді. Жаңа Конституцияға алғаш рет азаматтың құқығына қатысты ғана емес, адам дүниеге келген сәттен одан ажырамас құқықтарына да қатысты нормалар енді. Ол бойынша Қазақстан Республикасының Президенті саяси жүйенің басты тұлғасы болып табылады, билік тармақтарынан жоғары тұрады. Бұл президенттік басқару жүйесіндегі мемлекетке сай келеді. Парламент туралы конституциялық бөлім өзгерістерге ұшырады.

1995 ж. желтоқсанда екі палаталы (жоғарғы палаталы — Сенат, төменгі палаталы — Мәжіліс) Парламентке сайлау өткізілді.

Конституция құрылымы

- I бөлім. Жалпы ережелер
- II бөлім. Адам және азамат
- III бөлім. Президент
- IV бөлім. Парламент
- V бөлім. Үкімет
- VI бөлім. Конституциялық кеңес
- VII бөлім. Соттар және сот төрелігі
- VIII бөлім. Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару
- IX Бөлім. Қорытынды және өтпелі ережелер.[5]

Қорыта келгенде ҚР Конституциясы мен Парламенті бір бірбірімен тығыз байланыста болатын мемлекеттік жүйе. Екі жүйеніңде тарихына тереңнен көз жүгіртетін болсақ біраз ақпарат ала аламыз. Мемлекеттің даму тарихына Конституцияның қатаң сақталуы мен Парламенттің берік болуы маңызды болып табылады. Өз мақаламды жазу барысында осы екі жүйенің тарихына қысқаша анықтама беріп түсіндіріп өтуге тырыстым.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қарағанды. Қарағанды облысы: Энциклопедия. - Алматы: Атамұра, 2006. ISBN 9965-34-515-5. (18.02.2021)
2. <http://e-history.kz/kz/publications/view/723> Қазақстан Конституциясының тарихы. (18.02.2021)
3. Ата заңға өзгеріс енгізу ұлтаралық келісімге сызат түсірмейді. Тартысқа түскен қайран тіл. (18.02.2021)
4. Мемлекет — Ашық Тізімдеме Жобасы (ODP). (18.02.2021)
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995ж. (18.02.2021).

Мухтарова Дана Асланқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕҢБЕК ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА И ЕЕ ЭВОЛЮЦИЯ

INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION AND ITS EVOLUTION

Аңдатпа: Бұл мақалада халықаралық еңбек ұйымы, оның құрылу мақсаты және себептері қарастырылған болатын. Сонымен қатар, бұл ұйымның басты принциптері мен негізгі қызметтері жайлы сөз қозғалды. Және де, Халықаралық еңбек ұйымының Қазақстанның құқық саласына деген үлесі атап көрсетілді.

Кілт сөздер: Халықаралық еңбек ұйымы, еңбек, конвенция, құқық, заңдылық

Аннотация: В этой статье обсуждается Международная организация труда, ее цели и причины основания. Также были обсуждены основные принципы и основные функции этой организации. Были отмечены вклады Международной организации труда в правовую сферу Казахстана.

Ключевые слова: Международная организация труда, труд, конвенция, закон, работники

Abstract: This article discusses the International Labor Organization, its goals and reasons for its founding. The main principles and main functions of this organization were also discussed. The contributions of the International Labor Organization to the legal field of Kazakhstan were noted.

Keywords: International labor organization, labor, convention, law, workers

Қоғамның тарихи кезеңіне немесе экономикалық қалыптасуына қарамастан, еңбек әрқашан адам өмірінің маңызды бөлігі болды. Халықаралық еңбек ұйымы табиғи түрде, еңбек саласын реттеу туралы сұранысқа жауап ретінде пайда болды. Халықаралық еңбек ұйымының конвенциясы бүкіл әлемдегі жұмысшылардың жағдайын жеңілдетуге, сондай-ақ жұмысшы табының ықтимал әлеуметтік алауыздықтарын болдырмауға бағытталған мемлекеттердің еңбек құқығын реттеудің нормаларын бекітті. Халықаралық еңбек ұйымы, ХЕҰ (Халықаралық еңбек ұйымы, ХЕҰ) - бұл еңбек құқықтарын қорғауға, әйелдер мен ерлер арасындағы теңдікті орнатуға үлес қосатын, халықаралық еңбек стандарттарын әзірлеуге және сақтауға жауапты БҰҰ (БҰҰ) органдарының бірі.

Халықаралық Еңбек Ұйымы 1919 жылы Версаль бейбітшілік шарты негізінде Ұлттар Лигасының құрылымдық бөлімшесі ретінде құрылды. Ол Батыс социал-демократиясының бастамасымен және белсенді қатысуымен құрылды. ХЕҰ конституциясын Бейбітшілік конференциясының еңбек комиссиясы әзірледі және XIII Версаль келісімінің құрамына кірді [1].

ХЕҰ-ның құрылу себептері

Саяси себеп

ХЕҰ-ны құрудың бірінші себебі Ресейдегі және басқа да бірқатар еуропалық елдердегі революцияның болуы. Қоғамда туындайтын қарама-қайшылықтардың ,яғни,

жарылғыш, зорлық-зомбылық, революциялық жолмен өздігінен шешілуіне қарсы тұру үшін ХЕҰ ұйымдастырушылары әлеуметтік прогреске, қоғамның әр түрлі топтары арасында әлеуметтік бейбітшілік орнатуға және қолдауға бағытталған халықаралық ұйым құруға шешім қабылдады.

Әлеуметтік себеп

20-шы ғасырдың басындағы еңбек жағдайы және жұмыскерлер жағдайы қолайсыз болды. Еңбекші адамдар қатал қанауға ұшырады, олардың әлеуметтік қорғауы іс жүзінде болмады. Қоғамдық даму экономикалық дамудан едәуір артта қалып, бұл қоғамның дамуына кедергі болды.

Экономикалық себеп

Жеке елдердің жұмысшылардың жағдайын жақсартуға деген ұмтылысы шығындардың өсуіне, өнімнің өзіндік құнының өсуіне себеп болды, бұл көптеген елдердегі мемлекет, жұмыс берушілер мен жұмысшылар арасындағы еңбек қатынастарындағы қайшылықтарды шешуді талап етті [2].

Халықаралық еңбек ұйымының негізгі міндеттері:

- Әлеуметтік және еңбек мәселелерін шешуге бағытталған келісілген саясатпен бағдарламаларды әзірлеу.
- Конвенциялар мен ұсынымдар түрінде халықаралық еңбек стандарттарын әзірлеу және қабылдау және олардың орындалуын бақылау.
- Жұмыспен қамту проблемаларын шешуге, жұмыссыздықты азайтуға және көші-қонды реттеуге қатысушы елдерге көмек.
- Адам құқықтарын қорғау (еңбекке, бірлестікке, ұжымдық шарттарға, мәжбүрлі еңбектен, кемсітушіліктен қорғау).
- Кедейлікпен күрес, жұмысшылардың өмір сүру деңгейін жақсарту, әлеуметтік қамсыздандыруды дамыту.
- Жұмысшылар мен жұмыссыздарды кәсіби даярлауға және қайта даярлауға ықпал ету.
- Еңбек жағдайлары мен еңбек жағдайларын жақсарту, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау, қоршаған ортаны қорғау және қалпына келтіру саласындағы бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру.
- Жұмысшылар мен жұмыс берушілер ұйымдарының әлеуметтік және еңбек қатынастарын реттеу бойынша үкіметтермен жұмысына көмектесу.
- Жұмысшылардың әлсіз топтарын (әйелдер, жастар, егде жастағы адамдар, еңбек мигранттары) қорғау жөніндегі шараларды әзірлеу және жүзеге асыру [3].

Халықаралық еңбек ұйымы конвенциясы: қызмет принциптері

Бұл үшжақтылық халықаралық еңбек ұйымының конвенциясын көрсететін үш партизмның негізін қалады. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 147-бабының 1-тармағында мемлекет, жұмыскерлер мен жұмыс берушілер әлеуметтік серіктестіктің тараптары болып табылады делінген, яғни ХЕҰ-ның үшжақтылық қағидасы да кездеседі. Лайықты еңбек ұғымы – еркіндік, теңдік және адамның қадір-қасиеті жағдайында лайықты және құнды жұмыс алу мүмкіндігі [4].

Мұндай жұмыстың мынадай белгілері бар: еңбек ету мүмкіндігі; құлдықты, балалар еңбегін және т.б. болдырмау; еңбек өнімділігі, өз-өзін жеткілікті табыспен қамтамасыз ету мүмкіндігі; еңбек процесінде және қолжетімділікте кемсітушіліктің болмауы мен теңдік; еңбек қауіпсіздігі; еңбектегі құндылық – еңбек жағдайларын қалыптастыруға қатысу мүмкіндігі және жұмыс берушіге әсер ету мүмкіндігі.

Қазақстан халықаралық еңбек ұйымының әдіснамасын, сондай-ақ ХЕҰ шарт құжаттарын қабылдаған. Атап айтқанда, келесі конвенциялар қабылданды: өндірістік саладағы еңбек қауіпсіздігі және гигиенасы туралы; жұмысшыларды жұмыс орнындағы ауаның, шу мен дірілдің әсерінен болатын кәсіби қатерлерден қорғау туралы; жұмыспен қамту саясаты және басқалары туралы конвенциялар [5].

Қорыта келе, елдегі ХЕҰ қызметі лайықты еңбек ұлттық бағдарламасының негізіне қаланған. ХЕҰ «Қазақстан Республикасында әлеуметтік қорғау тұжырымдамасы» стратегиялық құжатын әзірлеуге айтарлықтай үлесін қосты. Оны іске асыру үшін ХЕҰ халықтың біршама мұқтаж бөлігіне атаулы әлеуметтік (АӘК) көмек көрсетудің қазақстандық жүйесін жақсарту бойынша шараларды да қабылдады. Әлеуметтік қамтамасыз ету мемлекеттік саясатына ең төмен күнкөріс деңгейі жүйесін біріктіру мақсатымен ХЕҰ елде ТК есебі жүйесін жетілдіру бойынша жұмыстарды жүргізіп отыр. Еңбек саласында негізін қалаушы принциптер мен құқықтарды алға ілгерілету және еңбек заңнамасын халықаралық стандарттармен үйлестіру үшін ХЕҰ Еңбек туралы заң мен ҚР Еңбек кодексін (2007 жылы қабылданды) әзірлеуге көмектесті. ХЕҰ жұмысшылардың, жұмыс берушілер мен үкіметтің мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік әріптестік институтының қалыптасуына жанжақты қолдау көрсетуді жалғастырып отыр.

Қолданылған әдебиеттер

1. Экономика труда. Социально-трудовые отношения. Учебник./ М.: Экзамен, 2006, С. 313
2. 15.3. Международный уровень управления трудом - StudLib.com. studlib.com. (дата обращения: 19 февраля 2021.)
3. Устав Международной Организации Труда — Naviny.org: Информационный портал Республики Беларусь (дата обращения 19 февраля 2021г)
4. Конвенции МОТ. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>(дата обращения 19 февраля 2021 ж)
5. ҚР-ның Еңбек құқықғы 2015ж. 23 қараша

УДК 343.13

Садуова Сабира Есетовна

Кафедра «Национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»,

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель:

к.ю.н., доцент Карипова А.И.

ОСОБЕННОСТИ ДОГОВОРА ХРАНЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША САҚТАУ ШАРТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

SPECIFIC FEATURES THE STORAGE CONTRACT UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация: Бұл мақалада Азаматтық құқықтағы делдалдық құқықтық қатынастар жүйесіндегі сақтау шартының ерекшеліктері: шетелдердің тәжірибесі және оны Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасына енгізу перспективалары қарастырылған.

Түйінді сөздер: сақтау шарты, жария шарт, міндеттемелер, ағымдағы жағдайды талдау, шетелдік тәжірибені талдау.

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности договора хранения в системе посреднических правоотношений в гражданском праве: опыт зарубежных

стран и перспектива его внедрения в гражданское законодательство Республики Казахстан.

Ключевые слова: Договор хранения, публичный договор, обязательства, анализ текущей ситуации, анализ зарубежного опыта, правовое регулирование, догово, право, гражданский кодекс, поклажедатель, имущество, хранитель, обязанность.

Abstract:This article discusses the features of the storage agreement in the system of intermediary legal relations in civil law: the experience of foreign countries and the prospect of its implementation in the civil legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Storage agreement, public agreement, obligations, analysis of the current situation, legal regulation.

Если в договоре хранения не содержится специальных мер либо их недостаточно, то хранитель должен самостоятельно предпринимать определенные действия для обеспечения сохранности имущества. Данные меры должны отвечать обычаям долевого оборота и сути обязательства.

К примеру, в российском законодательстве, если хранитель обеспечивает сохранность имущества на безвозмездной основе, то он не обязан беспокоиться более того, чем он бы заботился о личном имуществе (п.3 ст.891 ГК РФ) [1].

Однако, в любом случае хранитель должен принимать все меры для сохранности имущества, если это установленными правовым актами либо в предусмотренном законом порядке, как санитарные, противопожарные и т.д.

Раз такая обязанность предусмотрена законодательством, то исполнение их является обязанность как граждан, так и организаций.

Согласно французского (ст.1928 ФГК) и немецкого (§ 690 ГГУ) законодательства хранитель отвечает за гибель, утрату либо иное повреждение имущества независимо от формы вины. В соответствии с нормами английского права, хранитель должен проявить такую меру заботливости и мастерства, которую бы проявил при схожих обстоятельствах любой разумный человек, а если это профессиональное хранение, то хранитель несет ответственность за отсутствие уровня заботливости, обычно требуемой в данной профессии (ст. 7-204 ЕТК; английское прецедентное право).

Одним из новшеств казахстанского гражданского законодательства считается презумпция возмездности договора хранения. Так, согласно п.1 ст.744 договор хранения является возмездным и хранитель имеет право потребовать вознаграждение, если только по согласию сторон либо нормами законов для определенных видов хранения прямо не установлена безвозмездность хранения. Согласно п.2 этой же статьи: «соглашением сторон или законодательными актами может быть обусловлена безвозмездность хранения. При безвозмездном хранении поклажедатель обязан возместить хранителю необходимые, фактически произведенные расходы для сохранения вещи».

Стороны по соглашению между собой при заключении договора хранения определяют сумму вознаграждения. В случаях, прямо предусмотренных правовыми актами для определенных видов хранения или специальных субъектов имущественного оборота, которые занимаются хранение в качестве предпринимательской деятельности либо осуществляющих хранение в процессе своей предпринимательской деятельности, сумма вознаграждения может определяться уполномоченными на то государственными органами в виде ставок, тарифов и пр.

К примеру, регулирование суммы вознаграждения уполномоченным государственным органом как определение расценок по согласованию с антимонопольным комитетом за предоставляемые услуги почтовой связи естественными монополистами, в том числе и расценок по хранению товара на

почтовых складах.

Одним из главных обязанностей хранителя считается возврат имущества в таком виде, в котором его сдали на хранение, конечно принимая во внимание естественную убыль либо непосредственное ухудшения объекта хранения, определенного физическими качествами хранимого имущества (п.3 ст.775 ГК РК). Как известно, определенные качества хранимого имущества может подразумевать непосредственное ухудшение, естественную убыль в период нахождения на хранении. К примеру, при хранении горюче-смазочных материалов из-за их химических качеств возможно уменьшение в объеме вследствие испарения. И поклажедатель должен принять обратно сданное на хранение имущество с учетом естественной убыли.

Также у хранителя есть обязанность не использовать хранимое имущество без разрешения поклажедателя (п.4 ст.775 ГК РК). Присутствие такого рода прямых обязанностей обуславливается тем, что при использовании имущества происходит ее изнашивание, что не соответствует смыслу хранения. По этой причине хранитель не только лично не вправе пользоваться хранимой вещью, но и устранить использование этой вещи иными сторонними лицами. Абсолютно возможно использование вещи если на это есть разрешение поклажедателя и необходимо для сохранности имущества и не идет вразрез с договором хранения.

Вещное право на хранение имущества имеется исключительно у поклажедателя, соответственно, хранитель при возврате хранимого имущества также обязан передать поклажедателю все плоды и доходы, которые были получены им в период хранения, если иное не предусмотрено договором. К примеру, договором стороны могут предусмотреть удержание полученных доходов либо плодов в счет вознаграждения по хранению.

Как отмечает Х.А Хохлов, взятые по договору хранения обязательства хранитель обязан исполнять лично, поскольку по сопоставлению с другими договорами гражданско-правового характера, в данном договоре предполагается усиленная степень доверия. Если иное конкретно не предусмотрено договором хранения, то хранитель не имеет права без разрешения поклажедателя передавать имущество на хранение другим лицам. Это возможно лишь в исключительном случае, когда хранитель в силу определенных обстоятельств не может далее выполнять свои обязательства по договору хранения [2].

Далее он отмечает, что это возможно лишь тогда, когда хранитель не имел никакой возможности связаться с поклажедателем для получения на это разрешения. Так или иначе, хранитель обязан как можно скорее оповестить поклажедателя о передаче имущества иному лицу для дальнейшего хранения. Причем, при передаче имущества для дальнейшего хранения иному лицу договор, заключенный между хранителем и поклажедателем о хранении имеет силу, и хранитель несет ответственность за свои действия, а поклажедатель не имеет прав требовать возмещения убытков [42, с.84]. К примеру, если при передаче имущества на хранение поклажедатель не правильно указал наименование вещи, а хранитель, в свою очередь, из-за этого не мог знать об опасных свойствах вещи. Согласно ст. 782 ГК РК поклажедатель несет ответственность за расходы, которые понес хранитель из-за качества сданного на хранение имущества, в случае если он не знал и не должен был знать о таких качествах. Если поклажедатель проигнорирует требование хранителя о конкретной упаковке вещи, необходимой для сдачи на хранение либо какой-то другой подготовке, то это должно считаться нарушением, допустившим поклажедателем.

В отличие от казахстанского, российское гражданское законодательство (ст.894 ГК РФ) регулирует вопросы хранения вещей с опасными свойствами. Схожая норма содержится и в кыргызстанском гражданском законодательстве (ст.888 ГК КР). Однако, в казахстанском гражданском законодательстве аналогичная норма отсутствует. Тем не менее, нельзя считать, что это никак не регулируется нормами права.

К примеру, согласно Приложения «Перечень разрешений первой категорий (лицензий)» к Закону РК «О разрешениях и уведомлениях» от 16 мая 2014 года [3], на хранение взрывчатых и пиротехнических (за исключением гражданских) веществ и изделий с их применением, ядовитых веществ требуется специальное разрешение, т.е. лицензия (п.35). Владелец опасных вещей, как владелец источника повышенной опасности должен нести перед хранителем деликтную ответственность. Это правило не должно касаться профессиональных хранителей, которые в силу своей обязанности должны гарантировать сохранность опасных вещей.

По общему правилу, поклажедатель, как владелец опасных вещей должен отвечать перед хранителем, в том случае, если тот не является профессиональным, поскольку у профессионального хранителя есть обязательство по сохранности в том числе и опасных вещей. Перед иными лицами как собственник источника повышенной опасности несет ответственность лично хранитель. В зависимости от того, является ли он профессионалом или не профессионалом, знал ли он об опасных свойствах вещи, должен ли был знать, хранитель может привлечь к полной либо ограниченной регрессной ответственности поклажедателя.

Профессиональный хранитель не будет отвечать по обязательствам, если сможет доказать, что утрата, недостача либо повреждение принятых на хранение вещей произошли:

а) по причине непреодолимой силы;
б) из-за особенных качеств вещи, о котором хранитель, заключая договор хранения, не знал и не должен был знать;

в) вследствие умысла либо грубой неосторожности поклажедателя. В случае, если есть угроза причинения вреда вследствие хранения опасных веществ, которых невозможно избежать, то допускается ликвидация опасных веществ, т.е. здесь будет идти речь о причинении ущерба в состоянии крайней необходимости. Необходимо предусмотреть, чтобы при уничтожении опасных веществ, которые производились в интересах непрофессионального хранителя либо иного лица, их не привлекали к ответственности за причинение ущерба. А в случае, если ущерб был нанесен аналогичными действиями профессионального хранителя, в зависимости от конкретного случая можно возложить на него полную либо ограниченную ответственность.

Хранитель вправе ликвидировать либо обезвредить опасные вещи, если на хранение были переданы легковоспламеняющиеся, взрывоопасные либо опасные по своим характеристикам вещи, если поклажедатель не оговорил с хранителем эти свойства или если, поклажедатель при сдаче вещи не правильно указал наименование, а возможности у хранителя убедиться в этом визуально не было. Ущерб, который понес поклажедатель вследствие ликвидации вещи, не компенсируется, а иначе, поклажедатель должен возместить ущерб, нанесенный как хранителю, так и иным лицам по причине хранения опасных вещей. У хранителя остается право требования обусловленного в договоре суммы за вознаграждение.

Как считает О.А. Чаусская в целом по природе указанных отношений будет верным регулировать их нормами деликтного права, более полно учитывая степень виновности, противоправности каждого субъекта указанных отношений, объем и характер восполнения ущерба [4]. Поклажедатель несет обязанность по уплате вознаграждения за хранение имущества, если иное не предусмотрено законодательством либо договором (ст. 774 ГК РК). Согласно п.3 ст.774 ГК РК вознаграждение за хранение имущества выплачивается хранителю после окончания хранения, а в случае, если выплата вознаграждения установлена в договоре по определенным периодам, то соответственно хранитель обязан платить в сроки, установленные договором. К примеру, в ст.894 (п.1) ГК РФ аналогично п.3 ст.774 ГК РК установлено, что при расторжении договора по инициативе хранителя, то он не имеет

права требования выплаты вознаграждения за хранение, более того, должен вернуть поклажедателю излишнюю сумму, выплаченную заранее за весь период хранения. Согласно п.2 ст.896 ГК РФ, если стороны договора хранения договорились об уплате по периодам и хранитель не выплатил больше, чем за половину периода хранения, то хранитель имеет право расторгнуть договор до окончания срока [5]. В данном случае хранитель имеет право требования от поклажедателя забрать сразу же хранимое имущество, а поклажедатель обязан исполнить это требование. Данное основание расторжения договора хранения по инициативе хранителя в ГК РК отсутствует, поэтому, считаем правильным перенять эту норму в ГК РК в п.3 ст.774. Основной обязанность поклажедателя, как известно, является выплата вознаграждения за хранение, которая состоит, в том числе, и из расходов на хранение. Как отмечал И.В.Кравченко, выделяют обычные и чрезвычайные расходы хранителя по договору хранения. Если расходы вызваны для обеспечения нормальной сохранности, сданного на хранение имущества в стандартных условиях гражданского оборота называются обычными расходами. Расходы же необходимые для хранения в особенных условиях, которые не были оговорены и предусмотрены сторонами при заключении есть чрезвычайные расходы [6]. При этом обстоятельства выплаты указанных видов расходов различны.

Если иное не предусмотрено ни правовыми актами, ни условиями соглашения, то обычные расходы должны быть выплачены в обязательном порядке. Особенно это касается безвозмездного хранения имущества, поскольку в возмездном считается, что данные расходы уже внесены в плату за хранение.

В случае понесения чрезвычайных расходов хранителем, он может требовать возмещения в том случае, если он получил на это разрешение. Хранитель должен предупредить об этом поклажедателя и согласовать чрезвычайные расходы. Считается получившим разрешение, если поклажедатель сообщил о расходах, однако хранитель не ответил в определенный хранителем срок. В отличие от принятого в гражданском законодательстве негласного правила о том, что молчание понимается как отказ от договора, в данном случае, как мы видим, это будет исключением (п.4 ст.151 ГК РК).

В любом случае хранитель имеет право нести чрезвычайные расходы по своей воле в случае необходимости, хотя мог предупредить и получить разрешение поклажедателя. Однако, в случае если поклажедатель не захочет их возмещать, то хранитель будет нести риск не возмещения своих расходов. В российском гражданском законодательстве, в отличие от казахстанского, имеется норма, регулирующая вопросы чрезвычайных расходов на хранение. Так, в соответствии со ст. 898 ГК РФ:

«1. Расходы на хранение вещи, которые превышают обычные расходы такого рода и которые стороны не могли предвидеть при заключении договора хранения (чрезвычайные расходы), возмещаются хранителю, если поклажедатель дал согласие на эти расходы или одобрил их впоследствии, а также в других случаях, предусмотренных законом, иными правовыми актами или договором.

2. При необходимости произвести чрезвычайные расходы хранитель обязан запросить поклажедателя о согласии на эти расходы. Если поклажедатель не сообщит о своем несогласии в срок, указанный хранителем, или в течение нормально необходимого для ответа времени, считается, что он согласен на чрезвычайные расходы.

В случае, когда хранитель произвел чрезвычайные расходы на хранение, не получив от поклажедателя предварительного согласия на эти расходы, хотя по обстоятельствам дела это было возможно, и поклажедатель впоследствии не одобрил их, хранитель может требовать возмещения чрезвычайных расходов лишь в пределах ущерба, который мог быть причинен вещи, если бы эти расходы не были произведены.

3. Если иное не предусмотрено договором хранения, чрезвычайные расходы возмещаются сверх вознаграждения за хранение».

В связи с тем, что вопрос возмещения чрезвычайных расходов на хранение не урегулирован в ГК РК, считаем необходимым полностью перенять ст.898 ГК РФ в казахстанское гражданское законодательство. Факт доказывания при этом необходимо возложить на хранителя.

Далее, после окончания времени хранения либо разумного срока хранения, если период хранения не был оговорен, то поклажедатель обязан забрать имущество у хранителя (п.1 ст.781 ГК РК). Если поклажедатель не забирает имущество, то по истечении одного месяца после уведомления, хранитель имеет право реализовать имущество в гражданско-процессуальном порядке. Деньги от продажи хранимого имущества, за минусом суммы за хранение должны быть переданы поклажедателю (п.3 ст.781 ГК РК).

В том случае, если по окончании времени хранения хранитель продолжает исполнять свое обязательство по хранению, а поклажедатель, в свою очередь, продолжает оплачивать хранение, которое принимается без возражений хранителем, то считается, что срочный договор перешел в постоянный, т.е. бессрочный, и окончанием договора хранения будет требование поклажедателем своего имущества.

Таким образом, изучив обязанности поклажедателя и хранителя по казахстанскому и зарубежному гражданскому законодательству, можно резюмировать, что система обязанностей хранителя несколько расширена, нежели обязанности поклажедателя. Соответственно, оснований привлечения к ответственности хранителя больше, поскольку это прямо вытекает из его обязательств по хранению.

Список использованной литературы:

1. Гражданское и торговое право зарубежных стран. 2016. // <https://шпаргалки.com/grajdanskomu-torgovomu-shpargalki/dogovor-hraneniya-dokumentarnoe-oformlenie-46416.html>
2. Хохлов Е.А. Общие положения об обязательствах: учебное пособие. М.: Статут, 2015. С. 84.
3. Гражданский кодекс Кыргызской Республики от 5 января 1998 года № 1 (Часть II) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.06.2017 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30224035 (дата обращения 9.03.2018 г.)
4. Закон РК «О разрешениях и уведомлениях» от 16 мая 2014 года № 202-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.) // http://iqa.kz/images/o_разр_и_увед_z1400000202.02-08-2015.rus.pdf(дата обращения 07.03.2018 г.)
5. Чаусская О.А. Гражданское право. Курс лекций. М.: Эксмо, 2009. 432 с.
6. Кравченко И.В. Договор хранения на товарном складе : проблемы регулирования, квалификации и применения: дис... к.ю.н. : 12.00.03 / И.В. Кравченко; М., - 2004. - 187 с.

УДК 343.13

Мөрліхан Л.Ж.

«Тұран-Астана» университетінің магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ ӨКІЛДІК ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІН МЕХАНИЗМДЕРІ

**МЕХАНИЗМЫ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ИНСТИТУТ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА ПО
ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

**MECHANISMS FOR ENSURING THE INSTITUTE OF REPRESENTATION OF HUMAN
RIGHTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары жөніндегі өкілдік институтының қамтамасыз ететін механизмдері жайлы баяндалады.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, конституция, адам құқықтары, құқық, уәкіл.

Резюме. В данной статье рассматриваются теоретико-правовые вопросы прав и свобод человека и гражданина, а также механизма представительства по правам человека в Республике Казахстан.

Summary. This article examines the theoretical and legal issues of human and citizen rights and freedoms, as well as the mechanism of representation on human rights in the Republic of Kazakhstan.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамызда жалпы халықтық референдумда қабылданған Конституциясы құқықтық дамуындағы прогрессивті идеялар мен жаңалықтарға толы реформативті құжат болып саналады. Конституцияның енгізген жаңа өзгерістерінің бірі – адам құқықтары мен бостандықтарына үлкен тарау арнауы. Бұл прогрессивті идеяларды дамытуға, адам құқықтары мен бостандықтарына жаңа құқықтар мен бостандықтармен, яғни ата-бабаларымыздың биік мұраттарына ұласқан идеялармен толықтыруға мүмкіндік беріп отыр [1].

Заңдық тұрғыдан жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі адамдардың құқықтары мен бостандықтары және міндеттерінен тұрады. Оны белгілеу актілеріне байланысты, егер Конституцияда белгіленген болса – конституциялық, егер басқа нормалармен реттелсе – нормативтік құқықтар мен бостандықтар болып табылады [2].

Жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі оның әлеуметтік тамыры, атқаратын қызметі – көшпелі қоғамдағы саяси, этикалық, діни, философиялық ойлардың мыңжылдық, тіпті онан да әрі даму барысында үлкен назарға ие болған құбылыс. Өйткені, адам құқығы мен бостандықтары көп өлшемді, күрделі құбылыс. Адам құқықтары мен бостандықтарын көшпелі өркениет әлдеқашан шешіп қойған десек артық айтпағанымыз. Ал, өркениетті деп аталынып жүрген мемлекеттер бұл мәселені әлі күнге толық шеше қойғаны жоқ. Дегенмен, қазіргі заманғы әлемде адам құқықтарын демеп және қорғап отыратын бірнеше шаралар бар. Бұл шаралар адам құқықтарының күн тәртібін құрайды: мемлекеттер тарапынан нормативті және жоспарлы болашаққа апаратын жолын тұрақты құрылымы және бұл құрылым бүкіл әлем көлемінде адамдар мен олардың топтарының қарым-қатынасын олардың ұлтына қарамастан біртұтас қарастырылады. Әлемдік деңгейде қарастырсақ, адам құқықтарын халықаралық қоғамның қарастыратын заңды мәселесінің бірі деп санайтын белгілі бір деңгей көрсеткіші – мемлекеттердің әртүрлі келісім - шарттар жасауы, түрлі Декларациялар мен Пактілерді қабылдануынан көрінеді.

Ал енді өз елімізге көңіл бөлетін болсақ, Қазақстан социалистік экономикадан нарықтық экономикаға көшу барысында. Осыған орай республикамыздың экономикалық саясатының негізгі нұсқалары мына әлеуметтік мүддесін қанағаттандыру үшін: мемлекет пен жеке меншікке негізделген аралас экономика құру; кәсіпкерліктің кез келген түрін қолдау, солардың ішінде мүліктік игіліктерді өндіретін салаларына құрылыс, тасымал, жеке сауда салаларына артықшылық беру. Жекешелендірудің алдына қойған мақсаты – әлеуметтік әділдікті сақтау, жекешелендіру барысында азаматтардың мемлекеттік мүлкіндегі өз үлесін алу құқын жүзеге асыру. Жекешелендіруге қатысы бар азамат мемлекет меншігінен алатын өз үлесін растайтын құжатқа ие болады. Сөйтіп жеке меншіктің иесі болып есептеледі; әуелі кіші жекешелендіру жүзеге асырылатын болады. Жекешелендіру процесінде республиканың әр азаматының қатысуы қамтамасыз етіледі. Осыған байланысты тұрғын үйді сатып алуға арналған жекешелендіру купондарымен қатар халықтың жаппай жекешелендіру

құралы ретінде инвестициялық купондар енгізіліп отыр.

Мемлекет меншіктің жинақталуына, барлық кәсіпкерлік қызмет қоғам экономикасының қалыптасуы мен дамуына ықпал етуіне бағытталған жеке бастамаға қолдау көрсетуге тиіс. Оның үстіне Қазақстан мемлекеті адамдардың игілігіне, демократия мен әлеуметтік-саяси тұрақтылықтың негізі ретінде орташа топтың қалыптасуына игі ықпал етеді деген үмітпен жеке меншік иелерін мүмкіндігінше көбірек қалыптастыруға қолдау көрсетеді. Конституцияда мемлекеттің адамға және азаматқа қатынасы туралы қағида орнықтырылды. Ал, сыртқы саясаттағы адам құқықтарын қарастыра бермесек, адам құқықтары мен шетел саясатының арасында болмай қоймайтын қайшылық, шиеленіс сақталады. Адам құқықтары – халықаралық қоғамдағы мемлекеттердің заңдылығын, яғни істелген істерінің заңды не заңсыз екенін, оларды жалпы қоғам қолдай ма, жоқ па, деген сұрақтардың шешімін табуға ат салысады [3].

Қазір мемлекеттердің егемендік алуы немесе өзгелер тарапынан егеменді ретінде мойындалуы жеткіліксіз. Сол сияқты өзін-өзі анықтау, айқындау принципімен ұлттық мемлекет болу да жеткіліксіз. Ол өз аумағының ішінде жеке адамдар мен олардың топтарының негізгі құқықтарына нұқсан келтірмейтін жол тауып, іштей іс-әрекетке көшуі тиіс.

Сонымен, қазіргі заманғы халықаралық саясатта халықаралық заңдылық деген ұғымға жүгіну жасалған болса, онда бір-бірінің ішкі істерінде араласудан бас тартатын, бірақ халықаралық шекараларға агрессия жасалғанда бір-бірінің мақсатынан шығатын егеменді мемлекеттердің қоғамдық тәртібін сақтау қажеттігі ескерілуге тиіс. Әрине, қазіргі кезеңде адам құқықтары мен бостандықтары жайлы жиі сөз етіліп жүр. Өйткені, жаһандасу процесі адам құқықтары мен бостандықтарына жаңаша көз қараспен қарауға талап етуде. Сондықтан да адам құқықтары мен бостандықтарының аясы күннен күнге кеңейіп, жаңа құқықтармен толықтыру үстінде. Әрине, әрбір этнос өз менталитетіне ыңғайлы, әрі адамзат өркениеттілігіне кереғар келмейтін құқықтарды алуға ұмтылады. Бұл өте дұрыс жол. Кешегі заң үстемдігінен, таптық көзқарастан, мемлекеттік мүддені бірінші орынға қоюдан арылып, адамның табиғи құқықтарын бірінші орынға шығарып, ал қабылданатын заңдар мен нормативтік актілер адамдардың табиғи құқықтарына қызмет етуді алға қойып отыр. Мұны Конституциямыз бекітіп беріп отыр. Адам және қоғам үшін құқық ең бостандықтың маңыздысы екені баршаға аян.

Конституция адам үшін жазылып, олар салауатты еркін өмір сүруі үшін қажетті алғы шарттар жасап берген. Атап айтқанда, адамға мемлекеттік құрылыс және басқару ісіне араласуға, өміріне қажетті экономикалық, әлеуметтік жағдайлар жасауға, өзінің материалдық және рухани қажетсінулерін қанағаттандыруға мүмкіндік беріледі. Адамның құқықтық жағдайы барлық құқық салаларындағы нормаларды жүзеге асыру процесінде пайда болып, құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде қамтамасыз етілетін құқықтары, бостандықтары және міндеттерінің толық көлемімен сипатталады. Осы орайда қазіргі кезеңдегі адам құқықтары, бостандықтары және міндеттері жайлы азырақ айта кеткеніміз жөн сияқты. Қазіргі кезде заң ғылымында құқықтардың ауқымы кең, сол себепті оларды топтастырып қарастырайық:

- жеке құқықтар яғни адамның ажырамас, шектелуге жатпайтын құқықтары мен бостандықтары. Олар: өмір сүру құқығы, адамның қадір-қасиеттерін, беделін құрметтеу құқығы, адамның жеке басына ешкімнің тиіспеушілік құқығы, жүріп – тұру еркіндігі, ұлттық қатыстылығын ерікті түрде белгілеу құқығы, ой мен сөз бостандығы

- саяси бостандықтар: сайлау және сайлануға құқықтылығы, баспасөз және ақпарат бостандығы, бірлестіктерге мүше болу және құру құқығы, бейбіт шеру, демонстрация мен жиналыстарға қатысу құқығы, мемлекеттік билікке араласу құқығы, мемлекеттік қызметке қабылдану құқығы, сот әділдігін жүзеге асыруға қатысу құқығы, үндеу жолдау құқығы.

- әлеуметтік – экономикалық құқықтар: экономикалық қызмет жасау құқығы,

еңбек ету құқығы, демалу бостандығы, жұмыссыздықтан қорғану құқығы, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы, қолайлы қоршаған ортада тұру құқығы, білім алу құқығы, шығармашылық бостандығы, баланы, отбасын қорғау құқығы, медициналық жәрдем алу құқығы, мәдени өмірге араласу құқығы [1].

Ал, міндеттеріне: конституция және заңдарды сақтау міндеті, балаларға, еңбекке жарамсыз ата-анаға қамқорлық жасау міндеті, негізгі жалпы білім алу міндеті, тарихи және мәдени ескерткіштерді сақтау міндеті, салықтар мен алымдарды төлеу міндеті, Отан қорғау міндеті, т.б.

Әрбір адам құқықтар мен бостандықтарға ие бола отырып, басқалардың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірмей, барлық әрекеттерді өз еркімен жасаулары тиіс. Бұл Конституцияның беріп отырған кепілдігі, Алайда, бұл құқықтар бұзылған жағдайда процессуалдық құқықтар пайда болады. Яғни, сот тәртібімен бұзылған құқықтар мен бостандықтар қалпына келтіріледі әрі келтірілген моралдық және материалдық шығындар өтелінеді, кінәлілер жауапқа тартылады.

Ата-бабаларымыз секілді Қазақстан Республикасы Конституциясы да адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау құқығын белгілеп, механизмдерін айқындап береді:

өз құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін тәсілдермен қорғау; өз құқықтарын сот тәртібімен қорғау құқығы (қазақ қоғамында билер соты арқылы); білікті заң көмегін алу құқығы (қазақ қоғамында әдет-ғұрып заң нормаларының білгір рулас биі көмектескен); әділ және адамгершілікті түрде сот ісін қарау (дәстүрлі билер соты істі жариялы, көпшілік алдында сайыс түрінде шешкен); бітімгершілікке бару [4].

Міне, біздің Ата Заңымыз кепілдік беріп отырған құқықтар мен бостандықтар және қойылатын міндеттер көшпелі қазақ қоғамындағы ой- идеялардан алшақ емес. Қайта сол ізгі мұраттарға жол ашып тұрған секілді. Қорыта айтқанда адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін түрлі механизмдер адам мен қоғам және мемлекет арасындағы ара-қатынасты реттестіріп, тұрақтылықты сақтауға әсер етері хақ.

Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау Ата заңдардан басталып, басқа да нормативтік актілермен қорғалады. Соның ішінде бала құқын қорғауға Қазақстан Республикасында ерекше қамқорлық жасалып түрлі деңгейдегі нормативті актілер қабылданған. Оны жүзеге асыруға да біршама күш - жігер жұмсалуда. Соған қарамастан балалар, жастар бойында қатыгездік, немқұрайдылық, жанашырлық, ғайыншылдық, Отан сүйгіштік қасиеттер төмендеп бара жатырған сияқты. Қазіргі кезде міне осыған ерекше көңіл бөліп, ұлттық идеологияны, адамзатқа тән ізгілік қасиеттерді тәрбиелейтін ұлы бабалардан қалған ұлттық рухымыз бен тәлім-тәрбиенің аса қадірлі қасиеттерін отбасынан, мектептен бастап, оқу орындарында жалғастырып, өмірге салауатты да, саналы, өз Отанын, халқын сүйіп, жақындарына жаны ашитын ұрпақ тәрбиелеуге ерекше көңіл бөліп, оны іске асыратын тетіктерді жетілдіруде ғасырлар талқысынан өткен әдет-ғұрып, салт-дәстүр, құқықтық тәртіпті естен шығармаған абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз
- 2 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1999 жыл 1 шілде
- 3 Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ
- 4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

Нургазинова Индира Саматовна
*Магистрант 1-го курса
гуманитарно-юридического факультета
по специальности «7М04201 - Юриспруденция»
Университета «Туран-Астана»
г. Нур-Султан, Казахстан.
e-mail: inurgazinova@list.ru*

**РАЗВИТИЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ В НЕКОТОРЫХ СТРАНАХ
СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ**

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫНЫҢ КЕЙБІР ЕЛДЕРІНДЕ ӘКІМШІЛІК
ӘДІЛЕТ САЛАСЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ ДАМЫТУ

DEVELOPMENT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF
ADMINISTRATIVE JUSTICE IN SOME COUNTRIES OF THE COMMONWEALTH OF
INDEPENDENT STATES

Аннотация: Қаралып отырған мақалада автор адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін Қазақстан Республикасында және Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының кейбір елдерінде әкімшілік Әділет институтының енгізілуіне талдау жасады.

Сондай-ақ, мақалада Қазақстанның сот жүйесінің бір бөлігі болып табылатын әкімшілік әділет жүйесін одан әрі дамытуды жалғастыру қажеттілігі туралы мәселелер қарастырылады және оны сот жүйесінің тәуелсіздігі шеңберінде дамыту қажет.

Түйінді сөздер: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы; конституция; Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі; әкімшілік органдары; әкімшілік Әділет; жария-құқықтық қатынастар.

Аннотация: В рассматриваемой статье автором сделан анализ внедрения института административной юстиции в Республике Казахстан и в некоторых странах Содружества Независимых Государств для защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Также в статье рассматриваются вопросы о необходимости продолжения дальнейшего развития административной юстиции, которая является частью судебной системы Казахстана и её развитие надо продолжать в рамках независимости судебной системы.

Ключевые слова: Содружества Независимых Государств; конституция; административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан; административные органы; административная юстиция; публично-правовые отношения.

Annotation: In this article, the author analyzes the introduction of the institute of administrative justice in the Republic of Kazakhstan and in some countries of the Commonwealth of Independent States to protect the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

The article also discusses the need to continue the further development of administrative justice, which is part of the judicial system of Kazakhstan and its development should be continued within the framework of the independence of the judicial system.

Keywords: Commonwealth of Independent States; constitution; Administrative

Procedural Code of the Republic of Kazakhstan; administrative bodies; administrative justice; public-legal relations.

Республика Казахстан, наряду с Азербайджанской Республикой, Республикой Армения, Республикой Беларусь, Кыргызской Республикой, Республикой Молдова и Российской Федерацией являются государствами членами Содружества Независимых Государств.

В соответствии со статьёй 2 Устава Содружества Независимых Государств от 22 января 1993 года, одними из важнейших целей Содружества являются: обеспечение прав и основных свобод человека в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права, и документами ОБСЕ (прежнее название «Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе» (СБСЕ)); взаимная правовая помощь и сотрудничество в других сферах правовых отношений[1]

Наряду с этим, основным отличительным принципом демократических стран является прежде всего такая правовая доктрина, в соответствии с которой никто не может быть выше закона, все равны перед законом, никто не может быть наказан иначе как в установленном законом порядке и только за его нарушение, именуемая верховенством закона, действенная и справедливая судебная защита прав и свобод личности, а также ограничение ветвей власти правовыми средствами, так называемая система сдержек и противовесов.

Кроме того, развитие в Содружестве Независимых Государств (СНГ) демократии немыслимо если не будут соблюдаться конституционные принципы, заложенные в Основном законе и не будет выстроена и эффективно функционировать действенная судебная ветвь власти.

Полагаем, что одну из главных ролей в динамичном процессе совершенствования принципов демократической и правовой страны, в том числе конституционного развития может выполнять административная юстиция.

Кроме того, необходимо иметь ввиду, что совершенствование и развитие административной юстиции в СНГ не может осуществляться, если не позволяет Конституции этих стран, при этом разделам, посвящённым деятельности судов должны быть определены принципы организации их деятельности судов, а также функции по разрешению, в том числе публично-правовых споров.

Предусмотренные в Конституции стран СНГ принципы правосудия, после своего конституционного закрепления могут совершенствоваться в нормах действующего права и таким образом определять основные направления по развитию конституционных основ, в том числе судов и судебной системы.

Определённый интерес для Казахстана представляет опыт Республики Армения, так как данная страна одна из первых в СНГ создала специализированные административные суды и тем самым уже имеет определённую правоприменительную практику.

В Армении при реформировании судов использовался опыт стран Европы, а также постсоветских стран прибалтийского региона, которые самые первые из стран бывшего СССР создали административную юстицию.

Административная юстиция ставила перед собой как основную цель – это путём использования соответствующих инструментов совершенствовать функции государства по контролю за действиями (бездействием) должностных лиц государственных и административных органов, осуществляющих государственные функции, с тем, чтобы не ущемлялись конституционные права физических и юридических лиц при рассмотрении их обращений на вынесенные административные акты.

Таким образом не случайным и логичным, что в Армении совершенствование системы государственных органов ознаменовалось с учреждения Конституционного

суда, который учреждён в 1995 году [2], поэтому правовая система и изменения в государственном управлении необходимо было начать, в том числе с решения проблемных вопросов в административном судопроизводстве.

В Республике Армения учёными стали проводиться многочисленные исследования по вопросам совершенствования административного судопроизводства, в том числе предлагались различные его модели, по результатам которых был принят Административно-процессуальный кодекс Республики Армения от 2007 года, в котором был предусмотрен процессуальный порядок защиты физических и юридических лиц в административных судах.

С 2008 года в Армении функционируют суды общей юрисдикции, а также в соответствии с Судебным кодексом [3] созданы специализированные суды, а именно Административные, Апелляционные и Кассационные суды. Так, в компетенцию административных судов были отнесены рассмотрение дел, связанных с нарушением прав и законных интересов физических и юридических лиц при обжаловании действий и бездействий должностных лиц государственных органов и органов самоуправления [4].

Административные суды имели статус специализированных судов первой инстанции по административным делам. Высшим судом по отношению к Административному суду был Кассационный суд, который являлся высшим судом по всем видам дел [5].

В Административно-процессуальном кодексе Республики Армения от 28 ноября 2007 года в статье 135 предусматривалось, что в административных судах в отношении некоторых правовых актов осуществляется конституционное правосудие, несмотря на то что в Конституции республики было предусмотрено, что конституционное правосудие осуществляется Конституционным судом. Таким образом, внесены соответствующие изменения и данная неконституционная норма была исключена из вышеуказанного кодекса [6].

Далее, в 2013 году в Республике Армения принят новый Кодекс, в котором были урегулированы некоторые процедурные нормы административного судопроизводства [7], а также подписан Закон Республики Армения «Об урегулировании административной деятельности в административном судопроизводстве».

На основании изложенного, необходимо сделать вывод, что в Республике Армения осуществляют деятельность административные суды, которые нацелены на обеспечение принципа активной роли суда равенство граждан и государственных органов перед судом, а также сбалансировать публичные и частные интересы.

Правовая основа для создания Административных судов в Республике Беларусь была предусмотрена в Концепции судебной реформы, утверждённой Постановлением Верховного Совета Республики Беларусь от 23.04.1992 N 1611-XII, согласно которой в вышестоящих судах общей юрисдикции возможно создание специализированных коллегий, а впоследствии, при появлении соответствующих условий, - преобразование их в специализированные суды (по делам несовершеннолетних, семейные, административные, налоговые, патентно-лицензионные, финансовые и другие)» [8].

Кроме того, принципы судостроительства прописаны в Законе «О судостроительстве и статусе судей в Республике Беларусь» от 13 января 1995 года, согласно которой судебная власть осуществляется судами общей юрисдикции, хозяйственными и иными судами.

Наряду с этим, допускается образование специализированных коллегий в системе общих и хозяйственных судов, а также в предусмотренных законом случаях и специализированных судов: по делам несовершеннолетних, по семейным делам, судов административных, земельных, налоговых и иных [9].

Полагаем, что принятые вышеуказанные меры стали предпосылками

становления в судебной системе административной юстиции, которые требуют дополнительного и детального изучения, так как публично-правовые споры в Республике Беларусь до сих пор рассматриваются в рамках Главы 29 (Производство по делам, возникающим из административно-правовых отношений) Гражданского процессуального кодекса от 11 января 1999 года, а в хозяйственных судах согласно Главы 25 (Производство по делам о проверке законности ненормативных правовых актов, действий, бездействия государственных органов, органов местного правления и самоуправления, должностных лиц) Хозяйственного процессуального кодекса от 15 декабря 1998 года [10].

Соответственно судебная правоприменительная практика по публично-правовым спорам, подлежат рассмотрению в общих или хозяйственных судах при этом учитывается в обязательном порядке предмет спорных отношений и какие именно субъекты участвуют в данном процессе. К примеру, публично-правовые споры подлежат рассмотрению в рамках гражданского или хозяйственного процесса и соответственно должны применяться в соответствии с предусмотренным законодательством и основные принципы процесса, а именно состязательность, гласность и т.п.

На основании изложенного в Беларуси пока ещё не сформированы специализированные суды по публично-правовым спорам, где участниками процесса являются физические и юридические лица, которые оспаривают административные акты, вынесенные должностными лицами государственных (административных) органов или действия либо бездействия вышеуказанных должностных лиц.

Административная юстиция в России несмотря на имеющиеся правовые основы для её развития имеет и законодательный опыт и накопила существенные научные исследования.

Так, существенное влияние в вопросе развития административной юстиции в Российской Федерации ознаменовалось принятием Закона Российской Федерации «Об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан» от 27 апреля 1993 года, в котором были упразднены для граждан их процессуальные ограничения при подаче жалобы [11].

К примеру, согласно данного закона, граждане Российской Федерации имели право обращаться с жалобой в суд в случае нарушения его прав и свобод для обжалования неправомερных действий органов публичной власти.

Также в России был разработан проект Федерального конституционный закон «О Федеральных административных судах в Российской Федерации» от 22 ноября 2000 года, согласно которой была предусмотрена четырехзвенная система административных судов.

В 2013 году был внесён в Государственную Думу Российской Федерации проект Кодекса административного судопроизводства. Вместе с тем данный документ очень сильно раскритиковали учёные и представители правоприменительной практики так как в нём имелись грубейшие противоречия, но в целом его позиционировали как закон, направленный на защиту прав и свобод человека и гражданина от незаконно вынесенных административных актов государственных органов.

Поэтому в рамках административного судопроизводства дела рассматриваются как общими, арбитражными и военными судами.

В заключение хотелось бы отметить, что в Казахстане судебная система была подвергнута судебной реформе ещё в начале 2000-х годов.

Так, в Казахстане были созданы специализированные административные суды, которые не занимались рассмотрением публично-правовых споров, после чего очень важное влияние на обеспечение прав физических и юридических лиц при осуществлении правосудия, в том числе повлиял институт присяжных заседателей, который способствовал прозрачности судов и был направлен на повышение его

имиджа [12].

К примеру, на сегодняшний день публично-правовые споры в Республике Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК всё ещё осуществляются в порядке «специального судебного разбирательства» и применяются принципы гражданского судопроизводства, что является неправильным.

Необходимо отметить, что для развития административной юстиции оказало влияние Концепция правовой политики Республики Казахстан, в которой прописано принятие нового Административного процессуального кодекса. Также создание административной юстиции было предусмотрено в ряде важных стратегических программных документах.

К примеру, в таком документе как «План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ» Первого Президента – Елбасы Н.А. Назарбаева от 2015 года, в котором были предусмотрены приоритетные направления по реформированию государственного управления.

После долгого обсуждения в Республике Казахстан 29 июня 2020 года принят Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (АППК РК) [13], который стал революционным документом, направленным на защиту прав и свобод граждан в случае незаконно принятых административных актов со стороны должностных лиц государственных и административных органов.

Административная юстиция, имея конституционные основы, в основном регулируется по правилам гражданского (Россия, Беларусь), либо административного судопроизводства (Армения, Киргизия, Казахстан); оно осуществляется, в зависимости от модели – либо судами общей юрисдикции, либо специализированными административными судами; предусматривает возможность обжалования актов и действий должностных лиц, государственных органов и органов местного самоуправления.

Заключение. Подводя итог, можно сделать вывод, что развитие конституционно-правового регулирования административной юстиции в перечисленных странах Содружества Независимых Государств связаны и основаны на предусмотренных нормах в их Конституциях, в которых предусмотрены конституционные принципы правосудия, нацеленных, в том числе на создание административной юстиции для разрешения публично-правовых споров между физическими и юридическими лицами и государственными (административными) органами.

Список источников:

1. Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 года) // <https://cis.minsk.by/page/show?id=180#:~>
2. Конституционный закон Республики Армения «О Конституционном суде» от 20 ноября 1995 года // <http://www.concourt.am>
3. Судебный Кодекс Республики Армения от 7 апреля 2007 года № ЗР-135 // <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=78893>
4. Даниелян Г. Законодательство и практика судов Республики Армения по административным делам // <http://sud.gov.kz/rus>.
5. Административно–процессуальный кодекс Республики Армения от 28 ноября 2007 года // <http://www.parliament.am>.
6. Даниелян Г.Б. Законодательство и практика судов Республики Армения по административным делам // sud.gov.kz/rus/content/zakonodatelstvo-i-praktika-sudov-respubliki.
7. Кодекс административного судопроизводства Республики Армения от 28 декабря 2013 года № 139 // <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=98896>.
8. Дубровин Е.В. Понятие административной юстиции и перспективы ее развития в

Республике Беларусь // <http://elib.bsu.by/bitstream>.

9. Закон Республики Беларусь «О судоустройстве и статусе судей в Республике Беларусь» от 13 января 1995 года № 3514-ХІІ // <https://belzakon.net>.

10. Кубийда Р.А. Обзор законодательства «об административной юстиции» в странах бывшего СССР. Центр исследования правовой политики. М., 2010.

11. Закон Ф3 РФ «Об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан» от 27 апреля 1993 года № 4866–1//<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102023069&intelsearch=%EE%F2+27.04.1993+%B9+4866-1>.

12. Закон Республики Казахстан от 7 октября 1998 года № 284-І «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1010769.

13. Административный процедурно–процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>.

**СЕКЦИЯ 2. БҮГІНГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН
ПЕРСПЕКТИВАЛАР**
**СЕКЦИЯ 2. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ СЕГОДНЯ: ПРОБЛЕМЫ И
ПЕРСПЕКТИВЫ**

УДК 343.9

Яғмусова Ақерке Файзуллақызы
*преподаватель кафедры «Национального
и международного права», м.ю.н.*

Енсебаева Анель Рахметжановна
*доцент кафедры «Национального
и международного права», к.ю.н.*

Акенова Адэль Руслановна
*магистрант кафедры «Национального
и международного права»
Университет Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан*

**ТЕОРИИ ПРИЧИН ПРЕСТУПНОСТИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ
ОПАСНОГО СОСТОЯНИЯ**

**ҚЫЛМЫС СЕБЕПТЕРІНІҢ ТЕОРИЯЛАРЫ: ҚАУІПТІ ЖАҒДАЙДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ**

**THEORIES OF THE CAUSES OF CRIME: A PSYCHOLOGICAL THEORY OF THE
DANGEROUS STATE**

Аннотация: В статье рассматриваются преступность, как явление отклоняющегося поведения, представляющее высокую опасность для окружающих нарушителя людей и потому преследуемое по закону. В современном обществе преступлением признается сознательно совершенное общественно опасное деяние, запрещенное уголовным кодексом под угрозой наказания. Преступность считается самым опасным видом «социальной патологии» – отклоняющегося от общепринятой нормы, девиантного поведения. Рассматриваются виды причин преступности.

Ключевые слова: преступность, психологическая теория преступности. теория опасного оставления.

Аннотация: Мақалада қылмыс девиантты мінез-құлық құбылысы ретінде қарастырылады, бұл айналадағы бұзушы адамдарға жоғары қауіп төндіреді, сондықтан заңмен кудаланады. Қазіргі қоғамда Қылмыстық кодексте жазалау қауімімен тыйым салынған саналы түрде жасалған әлеуметтік қауіпті әрекет қылмыс деп танылады. Қылмыс "әлеуметтік патологияның" ең қауіпті түрі болып саналады – жалпы қабылданған нормадан ауытқып, девиантты мінез-құлық. Қылмыстың себептері қарастырылады.

Түйінді сөздер: қылмыс, қылмыстың психологиялық теориясы. қауіпті тастап кету теориясы.

Abstract: The article deals with crime as a phenomenon of deviant behavior, which poses a high danger to the people around the violator and is therefore prosecuted by law. In modern society, a crime is recognized as a deliberately committed socially dangerous act, prohibited by the Criminal Code under the threat of punishment. Crime is considered the most

dangerous type of" social pathology " – deviant behavior that deviates from the generally accepted norm. The types of causes of crime are considered.

Keywords: crime, psychological theory of crime. the theory of dangerous abandonment.

При совершении каждого преступления вначале возникает мотивация, затем преступление планируется и исполняется. Поэтому в качестве основных системообразующих элементов преступления выступают, во-первых, свойства личности потенциального преступника, во-вторых, внешняя среда, то есть социальные условия жизни.

Совершенное преступление с разной степенью вероятности порождает один из двух результатов (или их комбинацию). Удачное для преступника нарушение закона повышает его благосостояние (на схеме этот результат обозначен знаком доллара), но раскрытие преступления ведет к наказанию нарушителя (на схеме это обозначено знаком тюремной решетки). Вероятность и величина выгод и потерь от преступления путем обратной связи тоже определяют поведение потенциальных и реальных преступников.

Теории причин преступности. Причины преступности анализируются представителями многих наук – юристами, социологами, психологами, экономистами и даже биологами. Однако ни одна из существующих теорий не дает исчерпывающего объяснения всем видам преступлений.

Биологические теории. Первые попытки объяснения преступлений в основном носили биологический характер – ученые искали природно обусловленные причины склонности некоторых людей к преступлениям.

Итальянский криминалист Чезаре Ломброзо в 1870-х пришел к заключению, что некоторые люди рождаются с преступными наклонностями[1,с.29]. По его мнению, преступные типы могут быть определены по форме черепа. Ломброзо не отрицал влияния общества на развитие криминального поведения, однако полагал, что большинство преступников биологически дегенеративно. Впоследствии идеи о биологической предрасположенности к преступлениям были подвергнуты резкой критике.

Во 2-й половине 20 в. делались попытки связать криминальные наклонности с определенным набором хромосом в генетическом коде. Выдвигались предположения, что среди преступников, совершающих тяжкие преступления, непропорционально высока доля людей с добавочной У-хромосомой. В ряде исследований, проведенных в тюрьмах усиленного режима, был получен результат, показывающий, что такое отклонение имел один из сотни заключенных, в сравнении с одним человеком на тысячу для обычного населения. Однако вскоре у исследователей появилась догадка, что этот результат объясняется малым размером выборок. Исследования на более крупных массивах населения показали, что мужчины с нестандартным набором хромосом не более склонны к совершению насильственных актов, чем с обычным набором.

Таким образом, биологический подход к объяснению преступности оказался несостоятельным.

Психологические теории. Психологические теории преступления, как и биологические, связывают преступные наклонности с определенным типом личности.

В 20 в. некоторые психологи, опираясь на идеи Зигмунда Фрейда, предположили, что у небольшой части людей развивается «аморальная», или психопатическая личность [2, с. 172]. По Фрейду, большинство наших моральных качеств происходят из самоограничений, которым мы обучаемся в раннем детстве. Вследствие особого характера взаимоотношений с родителями у некоторых детей не вырабатываются подобные самоограничения, и, соответственно, отсутствует основное

чувство моральности. Психопатов можно описать как замкнутых на себе людей, находящихся удовольствие в насилии как таковом.

Психологические теории преступления имеют, в отличие от биологических, рациональное зерно. Однако они в лучшем случае могут объяснить лишь некоторые аспекты преступлений. Хотя незначительное меньшинство преступников действительно имеют личностные характеристики, отличные от остального населения, но такие характеристики присущи отнюдь не всем нарушителям закона.

Социологические теории. Одним из наиболее важных аспектов социологического подхода является подчеркивание взаимосвязи конформности и отклонений в различных социальных контекстах.

Во-1-х, в современных обществах существует множество субкультур, и поведение, считающееся нормой в одной субкультуре, может расцениваться как отклонение в другой.

Во-2-х, в обществе есть сильные различия между богатыми и бедными, и эти различия чрезвычайно сильно влияют на склонность к преступности представителей различных социальных групп. Одни виды преступлений – такие как карманные кражи или кражи со взломом – совершаются в основном людьми из беднейших слоев населения. Другие виды преступлений – растраты или уклонения от уплаты налогов – по определению совершаются людьми, имеющими, наоборот, высокое благосостояние.

В-3-х, само понимание того, что следует считать преступным поведением, может сильно меняться.

Американский социолог и криминалист Эдвин Х. Сазерленд связывал преступление с тем, что он назвал дифференцированной ассоциацией [3, с.35]. Идея дифференцированной ассоциации очень проста. В обществе, содержащем множество субкультур, некоторые социальные сообщества поощряют противозаконные действия, а другие – нет. Индивид становится правонарушителем или преступником, объединяя себя с теми людьми, которые являются носителями криминальных норм. Согласно Сазерленду, криминальное поведение усваивается преимущественно в первичных группах – в частности, в группах сверстников. Например, на члена молодежной банды его близкие могут оказывать сильное давление, чтобы он «показал себя», угнав автомобиль.

Американский социолог Роберт К. Мертон, связывавший преступность с другими типами отклоняющегося поведения, также исходит из признания нормальности преступника. Мертон исходил из концепции аномии, предложенной впервые Эмилем Дюркгеймом, и создал теорию девиаций, получившую в наши дни общее признание. Мертон называет аномией состояние напряженности, возникающей в поведении индивида в ситуации, когда принятые нормы вступают в конфликт с социальной реальностью. Например, в американском обществе общепринятые ценности ориентируют человека на «делание денег», т.е. на материальный успех [4, с.83]. Те, кто не «преуспел», сталкиваются с осуждением своей очевидной неспособности добиться материального успеха. В такой ситуации возникает большое искушение «продвинуться» любыми средствами, законными или незаконными.

Последователи Мертона связали его общую теорию девиаций с идеей Сазерленда о дифференцированной ассоциации. Ричард А. Кловард и Ллойд Е. Олин провели исследование в юношеских преступных группировках США. По их мнению, подобные группировки формируются обычно в субкультурных сообществах (например, в негритянских гетто или латиноамериканских кварталах), где шансы на легальное достижение успеха малы, – таких, например, как сообщества этнических меньшинств. Члены подобных группировок принимают желательность некоторых показателей материального успеха, однако их ценности фильтруются в местных субкультурах. В криминальных районах субкультура преступных группировок помогает индивиду пройти путь от детской кражи до взрослой преступной жизни. В районах, не

охваченных организованной преступностью, правонарушения, совершаемые группировками, принимают форму драк и вандализма, так как возможность стать частью криминальной структуры для членов группировок практически отсутствует. Те, кто не в состоянии взаимодействовать ни с легальным социальным порядком, ни с преступными групповыми субкультурами, находят альтернативу реальности в употреблении наркотиков.

Оригинальным, хотя и не бесспорным, социологическим подходом к преступности является теория стигматизации (т.е. наклеивания ярлыков, клеймения). Сторонники теории стигматизации (например, Эдвин Лемерт) интерпретируют отклонение не как некий набор характеристик индивида или группы, а как процесс взаимодействия между людьми с отклонениями и людьми без отклонений. Согласно этой точке зрения, чтобы понять природу отклонения, нужно понять, прежде всего, почему на некоторых людей навешивают ярлык отклоняющихся. Правила, при помощи которых определяются отклонения, и условия, когда эти правила применяются, устанавливаются богатыми для бедных, мужчинами для женщин, старшими для младших, этническим большинством для представителей меньшинств. Например, многие дети лезут в чужие сады, бьют стекла, крадут фрукты и прогуливают занятия. В состоятельных районах эти проступки рассматриваются родителями, учителями и полицией как относительно невинные болезни роста. В бедных районах они будут скорее рассматриваться как проявление преступных наклонностей в раннем возрасте.

Как только на ребенка навешивается ярлык преступника, он уже заклеимен. Вероятнее всего, учителя и будущие работодатели будут в дальнейшем рассматривать его и относиться к нему как к не внушающему доверия. Индивид, на которого смотрят как на «отверженного», снова совершает криминальные действия, тем самым увеличивая разрыв с ортодоксальными социальными нормами. Процесс «научения быть преступником» усугубляется теми же самыми организациями, чьей задачей является корректирование отклоняющегося поведения, – колониями, тюрьмами и приютами.

Теория стигматизации оригинальна тем, что исходит из допущения: ни одно действие не является изначально преступным. Определения криминальности устанавливаются людьми, наделенными властью, путем формулирования законов и их интерпретации полицией, судами и исправительными учреждениями.

Теорию стигматизации можно критиковать по трем направлениям.

Во-первых, критики «теории ярлыков» указывают на то, что есть действия, однозначно запрещенные всеми культурами, – такие как убийство без самозащиты, насильственное присвоение чужого имущества (разбой).

Во-вторых, в рамках этой теории делается акцент на процессе навешивания ярлыков, в то время как процессы, которые вызвали первичное отклоняющееся поведение, уходят из поля зрения. Ясно, что навешивание ярлыков не совершается произвольно. Различия в социализации, установках и возможностях влияют на то, насколько люди чувствительны к полученному ярлыку отклоняющегося и как ведут себя после этого.

В-третьих, до сих пор неясно, действительно ли навешивание ярлыка обладает эффектом усиления отклоняющегося поведения. Как правило, преступное поведение усиливает последующие подозрения, но является ли это результатом именно навешивания ярлыков? Судить об этом очень трудно, поскольку здесь задействовано много других факторов (например, увеличение общения с другими правонарушителями или появление новых возможностей для совершения преступлений).

Экономический подход. В конце 20 в. часто делались попытки применить при анализе криминальных актов интерпретацию рационального выбора. Суть подхода заключается в том, что люди сами выбирают преступные действия, а не принуждаются к этому внешними влияниями. Они просто считают, что есть ситуации, в которых стоит

пойти на риск. Люди с «криминальной ментальностью» – это те, кто, несмотря на риск быть пойманными, видят преимущества, которые могут быть получены в ситуации нарушения закона. К такой интерпретации преступления как «особого бизнеса» склонны не только экономисты (как, например, Гэри Беккер), но и многие криминологи.

Исследования показывают, что значительная часть преступных действий (в частности, почти все мелкие преступления вроде краж без применения насилия) являются «ситуационными» решениями. Появляется некоторая возможность, которая слишком хороша, чтобы упускать ее, – например, человек видит, что дом пуст, пробует открыть дверь и обнаруживает, что ему это удастся. Преступников-«профессионалов» не так уж много. Большинство преступников – это «дилетанты», дополняющие доходы из прочих источников участием в кражах и грабежах, если предоставляется такая возможность. Поскольку совершающие преступление люди оказываются чаще всего обычными людьми, то вполне логично объяснять их преступные действия так же, как объясняют и другие, законопослушные действия.

Для подтверждения тезиса о ситуативности преступлений американский криминолог Флойд Фини изучил группу калифорнийских мужчин-преступников. Более половины из них сказали, что они не планировали заранее преступления, в совершении которых обвинялись. Более 60% преступников заявили, что перед совершением преступления даже не допускали мысли, что их могут поймать. Это убеждение имело основания: в выборку входил человек, совершивший к 26 годам более 1000 грабежей и только один раз осужденный.

Ситуативность преступлений против собственности показывает, насколько близки криминальные действия к нормальным повседневным решениям. Раз индивид в принципе готов заняться криминальной деятельностью (как возникает эта потенциальная готовность к преступлению, могут объяснить другие теории), то многие преступные действия предполагают совершенно обычные процессы принятия решений. Решение взять что-нибудь в магазине, когда никто не видит, не слишком отличается от решения купить попавший на глаза товар. Психологические теории преступления, как и биологические, связывают преступные наклонности с определенным типом личности.

В 20 в. некоторые психологи, опираясь на идеи Зигмунда Фрейда, предположили, что у небольшой части людей развивается «аморальная», или психопатическая личность. По Фрейду, большинство наших моральных качеств происходят из самоограничений, которым мы обучаемся в раннем детстве. Вследствие особого характера взаимоотношений с родителями у некоторых детей не вырабатываются подобные самоограничения, и, соответственно, отсутствует основное чувство моральности. Психопатов можно описать как замкнутых на себе людей, находящих удовольствие в насилии как таковом.

Психологические теории преступления имеют, в отличие от биологических, рациональное зерно. Однако они в лучшем случае могут объяснить лишь некоторые аспекты преступлений. Хотя незначительное меньшинство преступников действительно имеют личностные характеристики, отличные от остального населения, но такие характеристики присущи отнюдь не всем нарушителям закона.

Психологические теории применяют для обоснования реализации мероприятия поэтапной коррекции поведения осужденных.

Теория опасного состояния. Проверенная временем эта теория дает для практического использования теоретически обоснованную комплексную методику клинической работы с целью предотвращения преступлений. Первую работу в этом направлении - "Критерии опасного состояния", - написал в 1880 г. Р. Гарофало. После Второй мировой войны видным представителем этой теории был известен криминолог Ж. Пинатель. Эта теория имеет большое распространение в США и называется клинической криминологии.

Согласно этой теории в отдельных случаях преступление возникает на почве определенного психического состояния, склоняет человека к конфликту с социальными нормами. Обычно опасное состояние является временным и соответствует внутреннему кризису, изменяющейся эмоциональной равнодушием, после которого наступает эгоцентризм, а затем лабильность (неустойчивость), которая может снова перерасти в кризис. Опасное состояние диагностируют специалисты. При этом важную роль играет сравнение результатов исследования личности данным ситуации, в которой она находится. При оценке ситуации учитывают, в частности, материальные условия, влияние со стороны окружения, наличие психотравмирующих факторов и др.. Диагноз определяет строго индивидуальные профилактические мероприятия. Работа специалистов по преодолению опасного состояния заключается в следующем: консультационно помочь человеку, переживает стресс, направить ее поведение в определенные социальные границы, помочь ей в решении проблем, почувствовать безопасность, проявить уважение к человеку и оказать ей поддержку. Большое значение придается устранению лишних эмоций. На базе стационаров подается практическая помощь по преодолению опасного кризисного состояния как лицам, содержащимся в местах лишения свободы, так и тем, кто находится на свободе. Криминологическую экспертизу в виде прогноза индивидуального поведения человека учитываются при определении наказания за совершенное преступление, а также при решении вопроса об освобождении от наказания.

Список использованной литературы:

- 1 Новейшие успехи науки о преступнике, Чезаре Ломброзо. 1890.- 162 с.
- 2 Том 10 — «Два случая: „Маленький Ганс“ и „Человек-крыса“» (англ. Standard Edition Vol 10: Two Case Histories: 'Little Hans' and the 'Rat Man'); З.Фрейд— 324 с.
- 3 Сатерленд Э. Х. Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? // Социология преступности. Современные буржуазные теории: Сборник статей = The sociology of crime and delinquency: Перевод с англ. / Под ред.: Никифоров Б. С.; Пер.: Никифоров А. С., Яковлев А. М.; Вступ. ст.: Кудрявцев В. Н., Никифоров Б. С. — М.: Прогресс, 1966. — 368 с. — 159 с.
- 4 Conwell, Chic (pseudonym). The Professional Thief: by a Professional Thief / Annotated and Interpreted by Edwin H. Sutherland. — Chicago: University of Chicago Press, 1937. — 256 p.

УДК 343.1

Акшалова Айгерим Ерлановна
*Магистрантка кафедры «Национальное международное право»
Университет «Туран-Астана»,
г. Нур-Султан,
Научный руководитель: к.ю.н., доцент
Егизбаев Н.У.*

ЗАРУБЕЖНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ЗАХВАТ ЗАЛОЖНИКА

**АДАМДЫ КЕПІЛГЕ АЛҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ШЕТЕЛДІК
ЗАҢНАМА**

FOREIGN LEGISLATION ON LIABILITY FOR HOSTAGE-TAKING

Аннотация: Захват заложника во всем мире признается общественно-опасным деянием, т.е. преступлением. В последнее десятилетие наблюдается рост совершения таких деяний как в отдельных государствах, так и на международном уровне. В связи с чем современное уголовное законодательство многих зарубежных стран предусматривает уголовную ответственность за преступления, связанные с захватом заложника, а также похищение человека и лишение его свободы.

Ключевые слова: захват заложника, общественно-опасное деяние, преступление, зарубежные страны, похищение человека, лишение свободы, уголовное законодательство.

Андатпа: Бүкіл әлемде кепілге алу әлеуметтік қауіпті әрекет, яғни қылмыс деп танылады. Соңғы онжылдықта мұндай әрекеттердің жекелеген мемлекеттерде де, ұлтаралық деңгейде де өсуі байқалды. Осыған байланысты көптеген шет елдердің қазіргі заманғы қылмыстық заңнамасы адамды кепілге алумен, сондай-ақ адамды ұрлаумен және оны бас бостандығынан айырумен байланысты қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейді.

Түйінді сөздер: кепілге алу, қоғамға қауіпті әрекет, қылмыс, шет елдер, адам ұрлау, бас бостандығынан айыру, қылмыстық заңнама.

Abstract: Hostage-taking is recognized worldwide as a socially dangerous act, i.e. a crime. In the last decade, there has been an increase in the commission of such acts both in individual States and at the international level. In this connection, the modern criminal legislation of many foreign countries provides for criminal liability for crimes related to the taking of a hostage, as well as kidnapping and deprivation of liberty.

Keywords: hostage-taking, socially dangerous act, crime, foreign countries, kidnapping, imprisonment, criminal legislation.

Захват заложника во всем мире признается общественно опасным деянием, т.е. преступлением. В последнее десятилетие наблюдается рост совершения таких деяний как в отдельных государствах, так и на международном уровне. В связи с чем современное уголовное законодательство многих зарубежных стран предусматривает уголовную ответственность за преступления, связанные с захватом заложника, а также похищение человека и лишение его свободы.

В ряде стран понятия «захват заложника», «похищение человека» и «незаконное лишение свободы» не дифференцируются и ответственность за такие преступления предусматривается одними и теми же нормами. В других странах напротив, все указанные преступления содержат самостоятельные нормы.

К числу первых относится законодательство Соединенных Штатов Америки.

Федеральное законодательство США предусматривает уголовную ответственность за похищение человека. В соответствии с § 1201 Свода законов США (Титул 18) тот, кто незаконно захватывает, лишает свободы, заманивает, похищает, насильно или обманом увозит лицо в целях получения выкупа или вознаграждения, за исключением случаев, когда такие действия совершаются родителями и если такое лицо перевозится из одного штата в другой или за границу, наказывается тюремным заключением на любой срок или пожизненно. В §1202 Свода законов предусматривается уголовная ответственность в виде штрафа в размере до 10 тыс. долларов, или тюремного заключения на срок до десяти лет, или обоих видов наказания, если лицо получает какие – либо денежные средства, имущество или какую – либо часть таковых, владеет или распоряжается ими, которые когда – либо переданы в качестве выкупа или вознаграждения в связи с совершением преступления, предусмотренного § 1201 Свода, зная о том, что упомянутые денежные средства или имущество являются выкупом или вознаграждением[1; 89].

Исходя из данных норм можно сделать вывод, что федеральным законодательством США уголовная ответственность за похищение человека и захват заложника не дифференцируется. Однако, это во многом обусловлено англо – саксонской системой права и преобладанием в законодательной системе судебных прецедентов.

В уголовном законодательстве Китайской Народной Республики так же нет существенного законодательного различия между указанными преступлениями. Но тяготея к романо – германской правовой семье в настоящее время проводятся попытки разграничения на законодательном уровне захвата заложника, похищения человека и незаконного лишения свободы.

Статья 120 УК КНР, содержащаяся в главе «Преступления против общественно безопасности», регламентирует уголовную ответственность за организацию, руководство и активное участие в террористических организациях. При квалификации состава данного преступления, повлекшего за собой убийство, взрыв, захват заложника и другие преступления, наказание осуществляется в соответствии с положением о наказании за совершение нескольких преступлений.

Глава 4 «Преступления против личности, демократических прав граждан» Особенной части УК КНР содержит норму (ст. 239 УК КНР), которая предусматривает уголовную ответственность за захват другого лица с целью вымогательства ценностей или за захват другого лица с качестве заложника. Наказание за такое преступление предусмотрено в виде лишения свободы сроком на десять лет и более или пожизненным лишением свободы. Причинение захваченному лицу смерти или его убийство влекут за собой смертную казнь.

Статья 240 УК КНР предусматривает самостоятельную уголовную ответственность за похищение и обман с целью продажи женщины и ребенка. В случае квалифицированного состава наказание бывает такое же, как и при захвате заложника, сопряженном с причинением ему смерти или убийстве[2; 25].

Анализ уголовного законодательства КНР также показывает, что уголовная ответственность за похищение человека и захват заложника не дифференцирована и данные действия охватываются одним составом.

Совершенно иную ситуацию можно наблюдать в уголовном праве Германии. Современное уголовное законодательство предусматривает самостоятельную ответственность за похищение человека (§ 234), похищение несовершеннолетних (§ 235), незаконное лишение свободы (§ 239), похищение человека с целью вымогательства (§ 239a) и захват заложника (§ 239b). Все эти составы содержатся в разделе XVIII «Преступные деяния против личной свободы» Особенной части УК ФРГ.

В соответствии с § 239b УК ФРГ захват заложника – есть похищение человека или завладение им, чтобы с угрозой смерти или причинения жертве тяжкого телесного повреждения или при помощи лишения свободы жертвы продолжительностью более одной недели вынудить третье лицо к совершению действия, допущению действия или бездействия. В соответствии с § 234 УК ФРГ преступником является тот, кто использует обман, угрозы или насилие, похищает человека, чтобы поставить его в беспомощное положение или рабство, крепостничество либо доставить для службы иностранным военным или подобным им службам[3; 91].

Уголовный кодекс Франции предусматривает ответственность за похищение или незаконное удержание человека (ст. 224 – 1 УК) и за незаконный арест или лишение свободы (ст. 341 УК)[4].

В Испании предусмотрена уголовная ответственность за незаконное преследование и похищение человека. Нормы об указанных деяниях предусмотрены Разделом VI «Преступления против свободы личности» Уголовного кодекса.

Статья 163 УК Испании, регламентирует ответственность за незаконное лишение свободы человека, предусматривает наказание частного лица, лишение

свободы от четырех до шести лет за удерживание другого лица в заточении, лишение его свободы. При этом, если заточение или задержание продлилось более 15 дней, виновный наказывается лишением свободы на срок от пяти до восьми лет[5].

Действующим Уголовным кодексом Швейцарии предусмотрена ответственность за незаконное лишение свободы и похищение (ст. 183), а также за захват заложников (ст. 185). Обе нормы расположены в разделе IV «Преступления и проступки против свободы». Максимальное наказание за захват заложников при особо отягчающих обстоятельствах – пожизненная каторжная тюрьма[6; 98].

В соответствии с § 261 УК Дании любое лицо, которое лишает другое лицо свободы, а также лишает свободы с целью получения прибыли, или если лишение свободы было долгосрочным, или если оно состояло в том, что любое лицо, незаконно удерживаемое в заключении в качестве душевнобольного или психически неполноценного, или которого завербовали на иностранную военную службу, или которого взяли в плен или в любое зависимое состояние с любое иностранное государство, наказывается тюремным заключением на срок соответственно не более четырех лет и не менее 12 лет[7]. Самостоятельная ответственность за захват заложника по законодательству Дании отсутствует, однако предусмотрена ответственность вплоть до пожизненного тюремного заключения за захват контроля над воздушным судном.

Уголовный кодекс Швеции предусматривает ответственность за похищение человека (§1, глава 4) в виде лишения свободы от четырех до десяти лет или пожизненное лишение свободы, а также за незаконное лишение свободы (§ 2, глава 4) в виде лишения свободы сроком от года до десяти лет[8].

Уголовное законодательство наиболее развитых зарубежных государств демонстрирует наличие значительного количества правовых норм, предусматривающих ответственность за действия, связанные с захватом заложников или им подобные. Конкретные составы преступлений расположены в основном в главах или разделах о преступлениях против личности. Вместе с тем однозначной трактовки квалифицирующих признаков этих деяний нет, и в рамках одного состава рассматриваются все сходные преступные действия. Данное положение обусловлено в значительной степени как различием правовых систем, так и национально – государственными особенностями соответствующей территории.

Во многих европейских странах создаются различные организации, и нормативные базы, функционирование которых направлено на предотвращение актов террористической направленности и иных тяжких преступлений. Так, в Италии для борьбы с преступлениями террористической направленности в 80-х годах были созданы специальные законы, которые впоследствии дали положительный результат. Целью этих законов было заинтересовать террористов, предоставив им возможность существенного смягчения наказания взамен полного признания в совершении всех преступлений и активное содействие в предотвращении планируемых террористических актов. При этом вместо пожизненного лишения свободы лицам, совершившим террористические акты, приведшие к гибели людей, назначается лишение свободы сроком на тридцать лет, а другим категориям террористов, подлежащим наказанию в виде лишения свободы на определенный срок, продолжительность наказания сокращается на одну четверть или одну треть. Помощь террористов была значительной, она дала возможность не только выявить террористические структуры Италии, но и способствовала пониманию мотивации террористов и их методов.

Так же в настоящее время действует международная организация «Риск - Контроль». Работа организации направлена на помощь жертвам террористических актов, захватов заложников, психологическую поддержку потерпевших, их охрану, предоставление консультаций государственным структурам. В настоящее время

клиентами «Риск - Контроля» являются свыше 1,5 тыс. фирм и богатых семей. Фирма обеспечивает не только их личную безопасность, страхует их жизнь и имущество, но и обучает всем возможным мерам предосторожности.

Уголовное законодательство бывших республик СССР также предусматривает ответственность за совершение преступлений, связанных с противоправным лишением живого человека его физической свободы.

Составы преступлений, связанных с захватом заложника либо удержанием лица в качестве заложника, в национальных уголовных законах, как правило расположены в главах о преступлениях против общественной безопасности.

Так, по УК Украины состав преступления, предусматривающего ответственность за захват заложника (ст. 147), расположен в главе о преступлениях против свободы, чести и достоинства личности наряду с ответственностью за незаконное лишение свободы или похищение человека (ст. 146)[9].

Особенностью уголовного законодательства Украины является введение ответственности за захват в заложники представителя власти или работника правоохранительного органа (ст. 349), уголовно – правовая норма, предусматривающая ответственность за это преступление, помещена в раздел XV «Преступления против авторитета органов государственной власти, органов местного самоуправления и авторитета граждан»[10; 57].

В УК Республики Беларусь, в главе 22 «Преступления против личной свободы, чести и достоинства» наряду с похищением человека и незаконным лишением его свободы, также предусмотрены уголовно – правовые нормы об ответственности за торговлю людьми (ст. 181 УК РБ) и вербовку людей для сексуальной или иной эксплуатации, совершенную путем обмана (ст. 187 УК РБ)[11; 70].

Уголовная ответственность за захват заложника предусмотрена в ст. 291 УК РБ. Под ним понимается захват либо удержание лица в качестве заложника, соединенные с угрозой его убийства, причинения ему телесных повреждений или дальнейшего удерживания этого лица, в целях понуждения государства, международной организации, юридического или физического лица или группы лиц совершить либо удержаться от совершения какого – либо действия как условия освобождения заложника[12].

В государствах Средней Азии, в частности Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана ответственность за такие преступления, также как и в Российском законодательстве, содержится в главах о преступлениях против общественной безопасности.

По УК Таджикистана уголовная ответственность за захват заложника предусматривается статьей 181, в Республике Узбекистан – ст. 245, в Кыргызской Республике – ст. 227 УК.

Кроме того, по аналогии с казахстанским законодательством уголовные – правовые нормы этих стран предусматривают повышенную ответственность за совершение убийства, сопряженного с похищением человека и захватом заложника в качестве квалифицирующих признаков этих составов преступлений.

Так, в п.3 ч. 2 ст. 115 УК Украины предусмотрена ответственность за убийство заложника. В Грузии такое преступление является квалифицирующим признаком. Однако в законодательстве Узбекистана такой квалифицирующий признак отсутствует.

Причем законодательством этих стран в качестве квалифицирующего признака предусмотрено не только убийство самого заложника, но и лиц, имеющих какое – либо отношение к потерпевшему.

Например, если в процессе захвата заложника преступник умышленно лишает жизни посторонних лиц, либо лиц, пытающихся воспрепятствовать совершению преступления, а также сотрудников правоохранительных органов, освобождающих

потерпевших, в этом случае необходимо говорить о применении нормы, указанной выше.

Квалифицированные виды данного преступления: группой лиц по предварительному сговору; повторно; с применением во время захвата или удержания насилия, опасного для жизни и здоровья потерпевшего; в отношении заведомо несовершеннолетнего; в отношении заведомо для виновного беременной женщины; в отношении двух и более лиц; из корыстных побуждений или по найму. Особо квалифицированные виды: те же действия, совершенные организованной группой, либо повлекшие по неосторожности смерть человека, либо повлекшие умышленно или по неосторожности иные тяжкие последствия.

В каждой из этих стран неоднозначно решается вопрос об освобождении от уголовной ответственности лиц, виновных в совершении преступлений, посягающих на физическую свободу человека.

Уголовное законодательство Казахстана, Таджикистана, Азербайджана, предусматривает возможность освобождения от уголовной ответственности, а следовательно, и от иных уголовно – правовых последствий лиц, совершивших захват заложника. Речь идет о деятельном раскаянии, когда лицо, совершившее такое преступление по своей воле отпускает удерживаемое лицо. Такое правило действует только в том случае, если виновным, преступление совершено впервые, он активно способствует раскрытию преступления и каким – либо образом лицо загладило вред, причиненный в результате совершения преступления.

Таким образом, уголовная ответственность за действия, посягающие на физическую свободу живого человека, по уголовному законодательству зарубежных стран имеет ряд сходных черт с уголовной ответственностью за эти преступления в Республики Казахстан. Месте с тем, каждый национальный уголовный закон имеет свою специфику, которая заключается в наличии ответственности за ряд деяний, отсутствующих в УК РК.

Наказание за совершение захвата заложника и похищения человека во всем мире, довольно суровое. Так, например, в Таджикистане, совершение захвата заложника при наличии особо отягчающих обстоятельств влечет смертную казнь.

Максимальные наказания за совершение преступлений, посягающих на физическую свободу живого человека – до 20 лет. Однако, например, в Грузии, максимальный предел снижен до 18 лет, в Азербайджане, Беларуси, Казахстане, Узбекистане – до 15 лет.

В завершении исследования зарубежного законодательства за захват заложника необходимо сделать следующие выводы:

- Ответственность за захват заложника предусмотрена в законодательстве всех развитых стран. Виды ответственности различны, в зависимости от особенностей каждого государства.

- В настоящее время действуют международные организации, специализирующиеся на предупреждении и предотвращении указанных преступлений.

- В законодательстве многих государств не существует четкого нормативного разграничения между «похищением человека», «захватом заложника» и «незаконным лишением свободы», что представляется существенным упущением в законодательной системе.

Тем не менее, международное сообщество в настоящее время проводит достаточно большую работу по совершенствованию законодательства, предусматривающего ответственность за захват заложника.

Список использованной литературы

1 Молдабаев С.С. Проблемы субъекта преступления в уголовном праве РК. Автореф кан. дис. Алматы 1998.

- 2 Резепкин О.Ю., Журавлев И.А. Захват заложника: уголовно – правовая регламентация проблемы. Монография / под. ред. И.А. Журавлева. - М.: Закон и право. ЮНИТИ, 2003. - С. 25.
- 3 Мамутов А.М. Преступления, составляющие пережитки патриархально-родового быта. Алматы, 1983.
- 4 Уголовный кодекс Франции от 01.01.1992 [Электронный ресурс] / Юридическая Россия. URL: <http://law.edu.ru> (дата обращения 25.04.2016).
- 5 Уголовный кодекс Испании 1995 года [Электронный ресурс]. URL: <http://law.edu.ru> (дата обращения 25.04.2016).
- 6 Уголовный кодекс Швейцарии. / Пер. с нем. и предисл. А. В. Серебренниковой ; науч. ред. Н.Ф. Кузнецова. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. - С. 98.
- 7 Уголовный кодекс Дании 1930 г., с изм. от 17 марта 1999 года [Электронный ресурс]. URL: <http://law.edu.ru> (дата обращения 25.04.2016).
- 8 Уголовный кодекс Швеции 1965 года (с по сост. на 11.01.2007г.) [Электронный ресурс]. URL: <http://law.edu.ru> (дата обращения 25.04.2016).
- 9 Уголовный кодекс Украины [принят Верховной Радой Украины 1 марта 2001г. с изм. от 15.11.2011] [Электронный ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата обращения 25.04.2016).
- 10 Алауханов Е.О. Криминология: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2005.
- 11 Каиржанов Е. Уголовное право РК. (общая часть). Алматы, 2008.
- 12 Уголовный кодекс Республики Беларусь [принят Палатой представителей 9 июля 1999г. № 275-ФЗ] по сост. на ноябрь 2011г. [Электронный ресурс]. URL: <http://pravo.levonevsky.org> (дата обращения 25.04.2016).

УДК 343.1

Амангелді Мадина Әсетқызы
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Карипова Асель Исенкельдыевна,
Университет «Туран-Астана», к.ю.н. доцент
кафедры «Национального и Международного права»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СУРРОГАТ АНАЛЫҚТЫҢ ЗАҢЫМЕН
РЕТТЕЛЕУІ

LEGAL REGULATION OF SURROGACY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Предметом исследования являются правовые нормы урегулирования вопросов суррогатного материнства, правовая практика международных стран, связанных с применением данного метода репродуктивных технологий, правоохранительная практика казахстанских клиник экстракорпорального оплодотворения и идеи юриспруденции о суррогатном материнстве.

Ключевые слова: суррогатное материнство, договор о суррогатном материнстве в Республике Казахстан, критерий для выбора суррогатной мамы, ответственность сторон.

Түйіндеме. Зерттеу нысанасы суррогат ана болу мәселелерін реттеудің құқықтық нормалары, репродуктивтік технологиялардың осы әдісін қолданумен

байланысты халықаралық елдердің құқықтық практикасы, экстракорпоралдық ұрықтандырудың қазақстандық клиникаларының құқық қорғау практикасы және суррогат ана болу туралы Заңтану идеялары болып табылады.

Түйінді сөздер: суррогат ана болу, Қазақстан Республикасындағы суррогат ана болу туралы шарт, суррогат ананы таңдау критерийі, тараптардың жауапкершілігі.

Abstract. The subject of the study is the legal norms for the settlement of surrogacy issues, the legal practice of international countries related to the use of this method of reproductive technologies, the law enforcement practice of Kazakhstan in vitro fertilization clinics and the ideas of jurisprudence on surrogacy.

Key words: surrogacy, surrogacy agreement in the Republic of Kazakhstan, criteria for choosing a surrogate mother, responsibility of the parties.

В Республике Казахстан существует определенный законодательный вакуум как в регулировании репродуктивных прав граждан, так и в применении современных методов коррекции репродуктивных нарушений.

Сугубо медицинские аспекты (показания и противопоказания к применению данного метода, объем обследования пациента) и две статьи открывают процедуру установления родительских прав при рождении ребенка с помощью суррогатной матери.

Все существующие законы и нормативные акты в области здравоохранения, принятые в разные периоды времени, различны, иногда не согласованы.

Любая взрослая женщина детородного возраста имеет право на искусственное оплодотворение и имплантацию эмбриона. Искусственное оплодотворение и имплантация эмбрионов осуществляются в учреждениях, имеющих лицензию на данный вид деятельности, с письменного согласия супруга (незамужней женщины). Информация об искусственном оплодотворении и имплантации эмбриона, а также о личности донора является медицинской тайной. Женщина имеет право на информацию о процедуре искусственного оплодотворения и имплантации эмбриона, о медицинских и правовых аспектах их последствий, данные медико-генетических исследований, внешние данные и национальность донора от врача, медицинское вмешательство. Незаконное проведение искусственного оплодотворения и имплантации эмбриона влечет уголовную ответственность, предусмотренную законодательством Республики Казахстан. Но здесь о суррогатном материнстве ничего не говорится [1].

Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» содержит всего две статьи о суррогатном материнстве. Из этих статей видно, что, во-первых, суррогатное материнство разрешено в Республики Казахстан, а во-вторых, суррогатной матери предоставляется право определять судьбу ребенка. Однако процедура суррогатного материнства и характер отношений между суррогатной матерью и супружеской парой не установлены, что теоретически предполагает возникновение различных событий, в то время как на практике суррогатные матери допускают генетический шантаж матерей [2].

Очевидно, что законодательство Республики Казахстан в части правового регулирования субпроизводства, к сожалению, очень далеко от совершенства.

Большинство врачей, которые практикуют ВРТ юристы, которые специализируются на разработках в этой области, и граждане, которые столкнулись с этой проблемой согласны с тем, что закон нужен, что четко определяет новые процедуры и манипуляции, благодаря развитию медицинских технологий в последние годы. Даются подробные указания на эти манипуляции, оформление договорных отношений медицинских учреждений с пациентами, в этом случае потребители медицинских услуг сочетать терминологии (в настоящее время, существует некоторая путаница из-за расхождения между юридической и медицинской терминологии).

Этот закон должен решать вопросы, связанные с условиями использования суррогатного материнства, и конкретизировать требования к субъектам общения при их применении. Круг субъектов, имеющих право на использование вспомогательных репродуктивных технологий, должен быть определен законом, а также решен вопрос о праве на их использование неженатых, однополых супругов и одиноких женщин. Кроме того, необходимо определить методы искусственного воспроизводства трансплантатов и обеспечить правовое регулирование: сперматозоидов, яйцеклеток и эмбрионов.

Эти уникальные объекты донорства «несут в себе наследственный материал, участвуют в генетическом формировании человека, определяют его физические и психические свойства и устанавливают биологическое родство между донором и реципиентом». В этой связи необходимо определить правовой статус донора репродуктивного биологического материала, его право на пересадку с точки зрения закона [3].

Поэтому целесообразно создать свод нормативных правовых актов (например, закон «О репродуктивных правах»), включающий определение понятия суррогатного материнства, причины возникновения правоотношений по нему, требования к Договаривающимся сторонам, их права и обязанности, возможность отказа от договора и разрешение вопросов, связанных с определением происхождения ребенка.

Наличие такого документа позволит в какой-то мере помочь устранить лазейки в законодательстве и решить спорные вопросы, связанные с использованием данного метода вспомогательных репродуктивных технологий.

В научной литературе существует спор о правовой сфере, в которой должны решаться вопросы, связанные с суррогатным материнством. Что касается сферы гражданского права, то, несомненно, в Гражданском кодексе должно быть указано, к какому виду договоров относится Договор суррогатного материнства.

Что касается вопросов заключения, исполнения и расторжения договора, то они в принципе закреплены в Гражданском кодексе РК, хотя соответствующие статьи ГК РК не распространяются на договор о суррогатном материнстве, поскольку ребенок может быть передан генетическим родителям только с согласия суррогатной матери. Другая сторона-это деятельность посреднических компаний, которая должна регулироваться нормами гражданского права [4].

Важно определить, разрешена ли медиация в этой области. В случае положительного решения такая медиация должна регулироваться.

На сегодняшний день в Республике Казахстан нет такого правового поля, которое бы полностью регулировало отношения в сфере суррогатного материнства.

Репродуктивные права являются сложным институтом и не в полной мере охватываются ни одной из существующих отраслей права. Можно говорить о репродуктивных правах в контексте общей теории права, конституционного права и рассматривать их как неотъемлемую часть прав человека, а репродуктивные права можно рассматривать в контексте медицинского права, которое в нашей стране находится только в зачаточном состоянии. Существует абсолютная связь между репродуктивными правами и гражданским и семейным правом.

Но эти отношения нужно регулировать, а не просто охранять, как большинство личных неимущественных отношений. По нашему мнению, отношения в сфере суррогатного материнства являются отношениями собственности, поскольку они в некотором роде являются отношениями собственности - ценности.

Регулировать весь спектр возможных правоотношений через Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» просто невозможно, двух содержащихся в нем статей явно недостаточно. Включение отдельных статей нецелесообразно по двум причинам.

Во-первых, не все вопросы воспроизводства относятся к семейным отношениям.

Во-вторых, включение большого количества статей приведет к увеличению кодекса, что, по мнению А. В. Майфата, вряд ли можно назвать положительным явлением.

Думается, что чисто технические вопросы (регистрация ребенка в ЗАГСЕ, определение и оспаривание родительских прав) все же должны регулироваться Кодексом Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» в том виде, в каком он существует сейчас [5].

Вопросы, связанные с медицинской стороной проблемы (показания и противопоказания, объем обследований), по мнению автора, должны решаться на уровне приказов Минздрава.

Граждане имеют право на отцовство методом суррогатного материнства.

Суррогатная мать теряет все права на этого ребенка после передачи ребенка родителям. В дальнейшем суррогатное материнство не несет ответственность за все действия в отношении ребенка и его родителей в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Суррогатное материнство включает в себя вынашивание и рождение ребенка с вознаграждением или без него, включая преждевременные роды, в соглашении между суррогатной матерью и потенциальными родителями.

Женщина, которая хочет стать суррогатной матерью, должна предоставить лицам, решившим стать суррогатной матерью, полную информацию о своем физическом, психическом и репродуктивном здоровье, а также результаты медико-генетического обследования перед заключением договора. Материальные расходы, связанные с медицинским осмотром суррогатной матери, в том числе медико-генетической экспертизой, несут лица, заключившие с ней договор.

Соглашение о суррогатной матери-это соглашение между человеком, который хочет иметь ребенка, и женщиной, которая согласилась использовать метод имплантации эмбрионов.

Лица, заключившие договор с суррогатной матерью, в случае отказа в приеме ребенка не вправе отказать в их приеме без истребования от них материальных затрат на медицинское обследование суррогатной матери, а также, если таковые имеются, размера вознаграждения.

Если лицо, заключившее договор с суррогатной матерью, отказывается от ребенка и если суррогатная мать принимает ребенка, эти лица обязаны предоставить суррогатной матери компенсацию в размере и порядке, установленных договором.

В случае отказа лиц, заключивших договор с суррогатной матерью, право материнства остается за суррогатной матерью.

Суррогатная мать теряет все права на этого ребенка после передачи ребенка родителям [6].

На первый взгляд, законодательство, несмотря на обилие мелочей, затрагивает в нашей стране вопросы, не урегулированные на законодательном уровне.

В литературе в качестве источника регулирования отношений, возникающих при суррогатном материнстве, предлагается принять закона «об условиях искусственного оплодотворения».

Суррогатная мать, согласно определению проекта, женщина, готовая рожать детей для другой семьи. Искусственное оплодотворение-это письменное соглашение между суррогатной матерью и будущими родителями, в соответствии с которым суррогатная мать готова произвести ребенка на свет путем искусственного осеменения.

Договаривающиеся стороны, то есть мать и родители должны быть совершеннолетними законными резидентами Республики Казахстан. Суррогатная мать может быть замужем, комиссия по заключению настоящего договора может разрешить заключение договора с матерью, состоящей в браке, для обеспечения того, чтобы родители (супруги) не могли найти незамужнюю мать [7].

Суррогатная мать не должна быть тесно связана с этими родителями, в частности, не должна быть матерью, дочерью, двоюродной сестрой, тетей или племянницей, за исключением случаев усыновления. Для зачатия используются плоды предполагаемого отца.

Оплодотворение происходит в «пробирке». Комиссия по ратификации данных договоров создается министром здравоохранения.

Комиссия состоит из 7 человек: два врача, гинеколог и педиатр, ортопед, клинический психолог, социальный работник, представитель общества - адвокат, включающий мать и родителя.

Министр назначает и председателя этой комиссии. Решения принимаются квалифицированным большинством.

По нашему мнению, современное правовое регулирование рассматриваемых отношений должно осуществляться на законодательном уровне, что положительно влияет на регулирование правоотношений, возникающих и возможных в сфере новых репродуктивных технологий. Применение методов ВРТ в отраслевом регламенте должно быть временно регламентировано до принятия специальных законов, определяющих законность различных методов ВРТ и обеспечивающих правовую защиту врача, пациента и эмбриона.

Список использованной литературы

1. Суррогатное материнство в Казахстане [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <https://egov.kz/cms/ru/articles/2F12207surrogatemother>
2. Как получить квоту на ЭКО [Электронный ресурс]. -Режим доступа: URL: <https://egov.kz/cms/ru/articles/eco>
3. Яковлева Т. В. Субъективное право и юридическая обязанность // Актуальные проблемы экономики и права. 2008. №4 (8). С 152-158.
4. Шепелева Д.А. Договор возмездного оказания медицинских услуг // Сервис +. 2012. №4. С. 52-56.
5. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года № 518-IV
6. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. - М.: Приор - Издат, 1998
7. Антокольская М.В. Семейное право: учебник / М.В. Антокольская. М.: Издательство «Юристъ», 1996.

УДК 343.1

Базарбай Мейрам Жакенұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Қарымсақов Р.Ш.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ЖАРИЯ ЖӘНЕ ЖАСЫРЫН ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ ЖІКТЕЛУІ

**КЛАССИФИКАЦИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ ДЕЙСТВИЙ В
УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ НА ПУБЛИЧНЫЕ И НЕГЛАСНЫЕ ОПЕРАТИВНО-
РОЗЫСКНЫЕ ДЕЙСТВИЯ**

**CLASSIFICATION OF OPERATIONAL SEARCH ACTIONS IN CRIMINAL
PROCEEDINGS INTO PUBLIC AND HIDDEN OPERATIONAL SEARCH ACTIONS**

Аннотация: Жария жедел-іздістіру әрекеттері – ашық жүргізілетін, азаматтарға түсінікті және қоғамдық танысу үшін қол жетерліктей жедел-іздістіру сипатындағы жедел-іздістіру әрекеттері.

Түйінді сөздер: азаматтармен жария және жасырын қатынастар орнату, жедел-іздістіру қызметіне пайдалану, арнаулы техникалық құралдар, анықтамалар мен тексерулер жүргізу, зерттеу үшін үлгілер.

Аннотация: Публичные оперативно-розыскные действия-оперативно-розыскные действия оперативно-розыскного характера, проводимые открыто, понятные гражданам и доступные для общественного ознакомления.

Ключевые слова: установление публичных и негласных отношений с гражданами, использование в оперативно-розыскной деятельности, Специальные технические средства, образцы для проведения справок и проверок, исследований.

Abstract: Public Operational Search actions – operational search actions of an operational search nature, carried out openly, understandable to citizens and accessible to public acquaintance.

Keywords: establishing public and secret relations with citizens, using them in operational search activities, conducting special technical means, certificates and inspections, and samples for research.

«Жедел-іздістіру әрекеттері» ұғымының анықтамасын анықтадық, енді осы анықтамадан шыға отырып, құқықтық әдебиеттерде берілген әр түрлі авторлардың көзқарастарын ескере отырып, «жария жедел-іздістіру әрекеттері» және «жасырын жедел-іздістіру әрекеттері» ұғымдарын анықтайық.

Жария және жасырын жедел-іздістіру әрекеттеріне заң шығарушы Жедел-іздістіру қызметі туралы Заңында анықтама бермеген, бірақ бұл ұғымдарды қолданған. Мысалы, мұны жедел-іздістіру қызметіне анықтама беру кезінде Жедел-іздістіру қызметі туралы Заңның 1 бабында қолданған: «Жедел-іздістіру қызметі – азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, меншікті қорғау, шет мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың арнаулы қызметтерінің қылмысты қол сұғуынан, сондай-ақ барлау-бүлдіру әрекетінен қоғам мен мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында арнайы уәкілдік берілген мемлекеттік органдар өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының Конституциясына, Жедел-іздістіру қызметі туралы Заңына, Қазақстан Республикасының басқа да заңдары мен қалыптық құжаттарына сәйкес жүзеге асыратын жария және жасырын жедел-іздістіру, ұйымдық және басқару әрекеттерінің ғылыми негізделген жүйесі».

Құқықтық әдебиеттерде жедел-іздістіру әрекеттерін жүргізілу нысанына байланысты бір авторлар жария және жасырын жедел-іздістіру әрекеттеріне жіктесе, өзге авторлар жария, жасырын және шифрланған жедел-іздістіру әрекеттеріне жіктей отырып, оларға анықтама береді.

В. Плетнев жедел-іздістіру әрекеттерінің жария да, жасырын да және шифрланып жүргізілуі мүмкін дей отырып, оларға анықтама береді:

«Жария әрекеттер – ашық жүргізілетін, азаматтарға түсінікті және қоғамдық танысу үшін қол жеткізерліктей жедел-іздістіру сипатындағы әрекеттер. Мысалы, жедел-тергеу тобы қылмыс жасалу жеріне жеткен кезде қызметтік-іздеу итімен инспектор-кинолог болады, жедел уәкілді қызметкер жәбірленушілерге, көргендерге, өзге куәларға сұрақ-сауал қояды және т.б. Бұл іс-әрекеттердің барлығы ашық сипатта болады, жиналған және осыны бақылаған азаматтарға түсінікті, әрі танысу үшін қол жетерлік.

Жасырын әрекеттер – мүдделі тұлғаларға, объектілерге, оқиғалар мен мән-

жайларға қатысты құпия, жасырын жүргізілетін және ол туралы жедел-іздістіру қызметін жүзеге асырушы органдардың, өзге органдардың лауазымды тұлғаларының тар шеңбері білетін жедел-іздістіру сипатындағы әрекеттер. Мысалы, жедел қызметкер кәсіпорын кадрлар бөлімі бастығынан осы ұйымның назар аударылып отырған қызметкері туралы мәліметтер алады. Осындай ақпараттың алынуының жасырындығын қамтамасыз ету үшін жедел уәкілетті қызметкер алдын ала мәлімет берушіден мұны құпияда сақтауды өтінеді.

Жедел-іздістіру әрекеттерін шифрлау – тексерілушіден және өзге тұлғалардан жеке жедел-тактикалық міндеттерді шешу мақсатында жүргізіліп жатқан әрекеттердің шынайы сипатын құпияда сақтауға бағытталған жедел қызметкерлердің іс-әрекеттері. Ұйымда жұмыс істеп жатқан адам туралы мәліметтерді (алдыңғы мысал) жедел уәкілді қызметкер барлық қызметкерлер картотекасын қарап жатқандықты желеу қылып алуы мүмкін және қарау нәтижесінде ол өзіне қажетті адам туралы қажетті мәліметтерді ешкімге білдірмей алады» [1; 63].

Ал, ресейлік О.А. Вагин мен А.П. Исиченко жедел-іздістіру әрекеттерін жүргізілу нысаны бойынша жария жедел-іздістіру әрекеттеріне және аралас (жария-жасырын) жедел-іздістіру әрекеттеріне жіктейді, ал шифрланған жедел-іздістіру әрекеттерін жария-жасырын жедел-іздістіру әрекеттерінің түрі деп көрсетеді. Олар жедел-іздістіру әрекеттерінің нысаны бойынша жіктелуін өз еңбектерінде төмендегідей сипаттайды:

«Жедел-іздістіру әрекеттері жария да, жасырын да жүзеге асырылады. Жедел-іздістіру әрекеттерінің жасырын түрде жүзеге асыру жүргізіліп жатқан жедел-іздістіру әрекеттерінің оларға қатыспайтын адамдардан, сондай-ақ жедел-іздістіру органдарының қызметкерлерінен де, бірақ бәрінен бұрын - өздеріне қатысты жедел-іздістіру әрекеттері жүргізіліп жатқан объектілерден ешкім білмейтіндікті, ешкім көрмейтіндікті, анық еместікті білдіреді. Бұл жедел-іздістіру әрекеттерінің объектілері тарапынан қарсылық көрсету мүмкіндігін басып тастауға, жедел-іздістіру әрекеттері қатысушыларының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, олардың нәтижелі болуын, жедел-іздістіру әрекеттерінің жүргізілу фактісін және қолданылған құралдар мен әдістерді құпияда сақтауға мүмкіндік береді.

Жасырындық тәжірибелік мақсаттылығымен де, жекелеген жедел-іздістіру әрекеттерін жария жүргізу құралдары мен әдістерін не болмаса жедел-іздістіру әрекеттерінің жекелеген қатысушыларын ашық пайдалануға мүмкін еместігімен де сипатталуы мүмкін. Жасырын болып тек қызметкерлерді қылмысты ортаға енгізу, бақылау үшін сатып алу, байланыстың техникалық арналарынан, компьютер жүйелерінен, сондай-ақ техникалық құралдардан хабарламалар алып тастау сияқты жедел-іздістіру әрекеттері болуы мүмкін.

Жариялылық деп жедел-іздістіру әрекеттерінің мазмұны, мақсаты, қатысушылары қоршағандардан да, олардың жүргізілу объектілерінен де жасырылмайтын жедел-іздістіру әрекеттерінің жүргізілуінің ашықтығын түсінген жөн.

Жедел-іздістіру әрекеттері аралас, яғни жария-жасырын сипатта болуы мүмкін. Мысалы, мүдделі тұлғалардың арызымен немесе келісімімен жүргізіліп жатқан телефон сөйлесулерін тыңдау арыз берушінің абонентіне қатысты ғана жасырын болып табылады. Жария-жасырын жедел-іздістіру әрекеттерінің ерекше түрі ретінде шынайы мақсаты мүдделі тұлғалардан сипаты мен мазмұны жағынан алаңдату болып табылатын іс-әрекеттерімен бүркемеленетін шифрланған жедел-іздістіру әрекеттерін атауға болады» [2; 298].

Тағы бір ресейлік ғалым В.Г. Бобровтың пікірі бойынша, «жедел-іздістіру әрекеттерін жүргізу нысанына байланысты олар жария да, жасырын да, олардың мақсатын бүркемелеу (шифрлау) арқылы да және олсыз да жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай жедел-іздістіру әрекеттерін жария түрде жүргізу кезінде, әдетте, олардың жүргізілу фактісі жасырылмайды.

Жедел-іздістіру әрекеттерін жасырын түрде жүргізу оларды өзге тұлғалардан құпия жүзеге асыруды талап етеді, ең алдыменен тексеріліп жатқан, іске тартылып жатқан адамдардан, айыптаушылардан, олардың байланыстарынан және т.б. Мұндай жедел-іздістіру әрекеттерінің жасырындығы шартты. Ол абсолютті де және қатысты да болуы мүмкін. Абсолютті жасырындықта жедел-іздістіру әрекеттерінің жүргізілуі туралы тек олардың жүргізуші жедел-іздістіру қызметкерлері, сондай-ақ олардың тапсырмасымен әрекет ететін және тікелей осы әрекеттерді жүргізуші тұлғалар (конфиденттер, арнайы техникалық шаралар бөлімшелерінің, жедел-іздістіру құрылымдарының қызметкерлері) біледі. Жедел-іздістіру әрекеттерінің қатысты жасырындығында олардың жүргізілуі туралы тек өзіне қатысты жүргізіліп жатқан азаматтар білмейді, ал олардың мүдделі тұлғалардан құпия алынған нәтижелері болашақта жариялануы мүмкін. Мысалы, азаматтардың қатысуымен және кино-, фототүсірілімдер немесе бейнежазуларды, арнаулы химиялық, сондай-ақ өзге техникалық және өзге құралдарды қолдана отырып, алдын ала жедел тексеру немесе жедел іске тарту шегінде жасырын жүргізілген байқау қылмыстық іс жүргізуде қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер ретінде пайдаланылуы мүмкін.

В.Г. Бобров жедел-іздістіру әрекеттерін олардың жүргізілуінің жариялылығы белгісі бойынша шартты түрде екі негізгі топқа топтастырады:

а) жария да, жасырын да жүргізілуі мүмкін жедел-іздістіру әрекеттері: сауал-сұрақ қою, анықтамалар жүргізу, салыстырмалы зерттеулер үшін үлгілер алу, заттар мен құжаттарды зерттеу, бақылау үшін сатып алу, байқау, жеке адамдарды ұқсастыру, тұрғын-жайларды, ғимараттарды, құрылыстарды, жер учаскелері мен көлік құралдарын тексеру;

б) тексеріліп жатқан, іске асырылып жатқан және өзіне қатысты жүргізіліп жатқан өзге адамдардан тек құпия (жасырын) жүргізілетін жедел-іздістіру әрекеттері: пошта жөнелтілімдерін, телеграф және өзге хабарламаларды бақылау, телефон сөйлесулерін тыңдау, байланыстың арналарынан ақпаратты алу, қызметкерлерді қылмысты ортаға енгізу, берілетін өнімдерге бақылауды жүзеге асыру, жедел эксперимент» [3; 23].

Менің жеке өз басым В. Плетневтің жария және жасырын жедел-іздістіру әрекеттеріне берген анықтамаларымен келісемін, бірақ шифрланған жедел-іздістіру әрекеттерін жасырын жедел-іздістіру әрекеттерінің бір түрі ретінде қарастырғанды жөн көрмеймін, өйткені шифрланған жедел-іздістіру әрекеттерінде жасырындық элементі бар, сондықтан да оны жедел-іздістіру әрекетінің үшінші бір түрі ретінде қарастырудың қажеті жоқ деп ойлаймын.

В.Г. Бобровтың жедел-іздістіру әрекеттерін жүргізілу нысанына байланысты жіктеу кезінде «жариялылық» белгісі дұрыс қолданған. Осы белгі арқылы жедел-іздістіру қызметін жүзеге асырушы органның жүргізіп жатқан әрекеттерінің қайсысы жария, қайсысы жасырын жедел-іздістіру әрекеттері екенін анықтай аламыз.

Сонымен бірге, В.Г. Бобровтың осы «жариялылық» белгісін басшылыққа ала отырып, жедел-іздістіру әрекеттерін жүргізілу нысанына байланысты жария да, жасырын да жүргізілетін жедел-іздістіру әрекеттеріне және тек жасырын жүргізілетін жедел-іздістіру әрекеттеріне жіктеп, кейбір жедел-іздістіру әрекеттерінің жария да, жасырын да бола алатынын дұрыс ескерткен. Оның жоғарыда аталған жедел-іздістіру әрекеттерін топтастыруында Ресей Федерациясының жедел-іздістіру қызметі туралы заңнамасында берілген жедел-іздістіру әрекеттерінің атаулары қолданғанмен, олардың мазмұны Қазақстан Республикасының «Жедел-іздістіру қызметі туралы» Заңында берілген жедел-іздістіру әрекеттерінің мазмұнымен сайма-сай келеді.

Сонымен, жоғарыда айтылған көзқарастарға сүйене отырып, қарастырылып отырған мәселе бойынша келесідей қорытындыға келуге болады:

Жария жедел-іздістіру әрекеттері – ашық жүргізілетін, азаматтарға түсінікті және қоғамдық танысу үшін қол жетерліктей жедел-іздістіру

сипатындағы жедел-іздігіру әрекеттері.

Жасырын жедел-іздігіру әрекеттері – мүдделі тұлғаларға, объектілерге, оқиғалар мен мән-жайларға қатысты құпия, жасырын жүргізілетін және ол туралы жедел-іздігіру қызметін жүзеге асырушы органдардың, өзге органдардың лауазымды тұлғаларының тар шеңбері ғана білетін жедел-іздігіру әрекеттері.

В.Г. Бобровтың берген жедел-іздігіру әрекеттерін топтастыруына сүйене отырып, Жедел-іздігіру қызметі туралы Заңының 11 бабының 2, 3 тармақтарында берілген жедел-іздігіру әрекеттерін тәжірибелік жағынан келесідей топтастыруға болады:

Жария да, жасырын да бола алатын жедел-іздігіру әрекеттері:

- азаматтарға, лауазымды адамдарға сауал-сұрақ қою, олардан хабарламалар алу;
- азаматтармен жария және жасырын қатынастар орнату, оларды жедел-іздігіру қызметіне пайдалану;
- арнаулы техникалық құралдарды қолдану;
- мекемелердің, кәсіпорындардың және ұйымдардың (олардың бағыныстылығына және меншік нысандарына қарамастан) есептері бойынша анықтамалар мен тексерулер жүргізу;
- зерттеу үшін сынамалар мен үлгілер іріктеп алу;
- бақылау үшін сатып алу;
- іздеу-қызмет иттерін пайдалану;
- белгілері бойынша жеке адамды іздеу және ұқсастыру;
- ақпаратты заңсыз алып тастау қондырғыларын іздеу;
- құқыққа қарсы әрекеттер іздерін табу, жасырын анықтау және алу, оларды алдын ала зерттеу;
- қылмыс жасаушы немесе жасаған адамның ізіне түсу және оны ұстау;
- ұсталған адамдарды жеке тексеруді, қылмысты іс-әрекетке қатысты болуы мүмкін заттар мен құжаттарды қарауды және алуды, сондай-ақ тұрғын-жайларды, жұмыс орындары мен өзге де орындарды тексеруді, көлік құралдарын тексеруді жүзеге асыру;
- қарулы қылмыскерлерді қолға түсіру жөнінде операциялар жүргізу;
- жедел, қылмыстар есептері және қылмыстық тіркеу жүйелері бойынша тексеру.

Тек жасырын бола алатын жедел-іздігіру әрекеттері:

- қызметкерлерді қылмысты ортаға енгізу;
- қылмысты іс-әрекетке еліктеу мінез-құлық үлгісін қолдану;
- астыртын кәсіпорындар мен ұйымдар құру;
- берілетін өнімдерге жедел бақылауды жүзеге асыру;
- сотталғандардың хат-хабарларын цензуралау;
- пошта жөнелтілімдерін бақылау;
- байланыс желілеріндегі жедел іздеу;
- телефонмен және өзге де сөйлесулерді тыңдау;
- байланыстың техникалық арналарынан, компьютер жүйелерінен және өзге техникалық құралдардан хабарламалар алып тастау;
- соның ішінде арнаулы техникалық құралдарды (дыбыс-, бейнежазбаларды, кино-, суреттүсірілімдерін және басқа да техникалық құралдарды), жеке адамның өміріне, денсаулығына және айналадағы ортаға зиянын тигізбейтін заттарды және материалдарды пайдалана отырып байқау;
- тұрғын және басқа жайларға, үйлерге, ғимараттарға, жер учаскелеріне, көлік және өзге де техникалық құралдарға кіру және оларды тексеру.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. В. Плетнев. Оперативно-розыскная деятельность. Курс лекции. Алматы, 2001г., 63-бет.
2. Под общей редакцией К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. Москва, 2004 г., 298-бет.
3. В.Г. Бобров. Понятие оперативно-розыскного мероприятия. Основания и условия проведения оперативно-розыскного мероприятия. Лекция. Москва, 2003 г., 23-24 беттер.

УДК 345

Барсукова Н.В.

Магистрант кафедры
«Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»
Научный руководитель
к.ю.н., доцент Карипова А.И.

ПРОБЛЕМЫ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ В РК

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ
ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

PROBLEMS OF GENDER EQUALITY IN LABOR RELATIONS IN THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

Аннотация: Бұл тақырып - «Қазақстан Республикасындағы еңбек қатынастарындағы гендерлік теңдік мәселелері» Қазақстан Республикасында өзектілігіне байланысты таңдалды. Әйелдердің үлкен саны бірдей жұмыспен қамту, тең жыныстық жалақы, гендерлік тең құқықтар проблемаларына тап болады.

Түйінді сөздер: Құқықтар, Еңбек кодексі, ең төменгі жалақы, гендерлік стереотиптер, еңбек қатынастары, статистика, бөлу

Аннотация: Данная тема – «Проблемы гендерного равенства в трудовых отношениях в Республике Казахстан» выбрана по причине актуальности в Республике Казахстан. Большое количество женщин испытывают проблемы с равноправным гендерным трудоустройством, равноправной гендерной оплатой труда, равноправными гендерными правами.

Ключевые слова: Права, Трудовой Кодекс, минимальный размер заработной платы, гендерные стереотипы, трудовые отношения, статистические данные, сегрегация.

Annotation: This publication - "Problems of gender equality in labor relations in the Republic of Kazakhstan" was chosen because of its relevance in the Republic of Kazakhstan. A large number of women experience problems with equal gender employment, equal gender pay, and equal gender rights.

Keywords: Rights, Labor Code, minimum wage, gender stereotypes, labor relations, statistics, segregation.

Подавляющее количество статей на любую тему, связанные с гендерным равенством на территории Республики Казахстан, как правило рассматривают позицию существования системного комплекса по ущемления прав, ограничения

возможностей, занижения заработной платы для женщин.

В качестве обоснования своей позиции, приводят различные статистические данные, но мало внимания уделяют причинам, приводящим к фактической картине.

В данной статье существующие проблемы будут рассмотрены с альтернативной точки зрения.

Позиция работодателя:

Сложно представить себе работодателя в отрыве от Трудового Кодекса Республики Казахстан (Далее по тексту ТК РК), а также сложившихся традиций и менталитета на территории его деятельности, ввиду чего также следует учитывать следующие параметры:

Достаточно остро для работодателя стоит проблема ухода работника (женщины) в отпуск по уходу за ребенком, в связи с беременностью и рождением ребенка.

Несмотря на то, что требования ст. 99 ТК РК необходимы, существуют отдельные случаи трудоустройства женщин, заведомо владеющих информацией о собственной беременности и планирующих скорейшее оформление отпуска согласно ст. 99 ТК РК.

Это вызывает такие сложности для работодателя, как поиск работника на временную замену, на время отпуска по уходу за ребенком.

В силу сложившихся традиций и общего менталитета на территории РК, работники (мужчины) реже пользуются возможностью оформления отпуска по уходу за ребенком, чем работник - женщина.

Несмотря на равные права предоставленные работникам любого пола (за исключением биологических различий полов, таких как физическая сила и требований дополнительных документов, таких как военный билет при поступлении на государственную службу), для работодателя наименьшие риски несет наем работников мужского пола.

Работодателя на базовом уровне в отношении потенциальных работников интересуют два основных показателя:

- Объем работы, который будет выполняться за определенный промежуток времени;

- Объем денежных средств, которые необходимо будет выплатить в качестве оплаты труда за тот же промежуток времени.

Данное утверждение актуально для всех работодателей, но наиболее остро ощущается работодателями или собственниками малого и среднего бизнеса.

Кроме того, ТК РК устанавливает определенные требования по вопросам заработной платы, но в тоже время не устанавливает конкретных размеров заработной платы (помимо минимального размера заработной платы), оставляя данный вопрос на усмотрение работодателя и работника при заключении трудового договора.

Все вышеприведенные факты приводят к тому, что работодатель в меньшей степени заинтересован в найме работников (женщин), а как следствие предлагает им меньший размер заработной платы, чем работникам (мужчинам) за тот же объем выполняемой работы.

Позиция работников:

На позиции работника следует остановиться подробнее, потому что данный вопрос рассматривается, как правило, однобоко.

Учитывая договорной характер размера заработной платы (без заранее установленных норм об оплате занимаемой должности для мужчин и женщин в разном объеме), следует понимать, что женщины самостоятельно соглашаются на меньший размер заработной платы, чтобы получить рабочее место.

Согласно содержанию статей 6 и 7 ТК РК, невозможно утверждать, что сложившееся положение дел является следствием текущей законодательной системы.

Cental Asian Bureau for Analytical Reporting в своей статье «Сколько, где и как

зарабатывают женщины в Казахстане?» приводят статистические данные в поддержку общепринятой версии о наличии гендерного неравенства в РК.[2]

Учитывая объемы указанной статьи, отдельные утверждения следует рассматривать в индивидуальном порядке.

«Существует несколько причин, объясняющих неравномерное распределение женщин и мужчин по секторам экономики.

Так, выбор специальности, принимается многими женщинами в пользу более гибкого трудового графика, с точки зрения сочетания работы и семейных обязанностей.

Гендерные стереотипы также влияют на профессиональное самоопределение и на развитие карьеры.

Как правило, только небольшая часть женщин имеет техническое образование и соответствующую квалификацию»- Подобная позиция довольно часто встречается в различных источниках, однако при этом данные «причины» являются следствием отдельных факторов, детально не рассматриваемых в подобных публикациях.

«Однако, наиболее первостепенным фактором остается гендерная сегрегация профессионального образования, которая закладывает основу для отраслевой дифференциации занятости» - Остается неясно, о какой именно сегрегации профессионального образования идет речь.

Не существует институциональных ограничений в сфере образования связанных с половой принадлежностью обучаемого за рамками средней образовательной школы. Любое среднее специальное, высшее или послевузовское образование является общедоступным и не имеет каких либо квот по половому признаку.

«Помимо отраслевой дифференциации рынку труда характерна профессиональная сегрегация.

Это означает, что женщины недостаточно представлены в руководстве высшего звена в большинстве сфер экономики» - Подобные проблемы действительно существуют, но не являются следствием какого-либо неравенства.

Беря во внимание «заинтересованность работодателя платить меньше за тот же объем работы» и «общедоступность образования» в совокупности с «согласием работников (женщин) на меньшую заработную плату» совершенно непонятно, как в таких условиях работодатель может выбрать более «дорогого» работника (мужчину) при условии наличия эквивалентного уровня профессиональной подготовки и квалификации.

Вполне вероятно, что все имеющиеся проблемы по подобным вопросам следует решать в области социологии, психологии и других смежных областях научного знания.

«В Казахстане на гендерный разрыв в оплате труда в большей мере определяется социально-экономические факторы – количество мужчин и женщин в определенном виде экономической деятельности, их профессия, образование, возраст, стаж и прочее» - по прежнему совершенно непонятно, какое отношение профессия, образование или стаж имеют к гендерному разрыву.

Являются ли подобные утверждения своего рода призывами к квотам по половой принадлежности невзирая на наличие необходимых навыков и способности к выполнению определенных трудовых обязанностей? Подобные линии повествования вполне очевидно расходились бы в действующем законодательством РК.

«Наивысшая концентрация женщин (порядка 70%) отмечается в сферах образования, здравоохранения и услуг по проживанию и питанию – женщины. Также, женщины составляют 60% всех работников, занятых в торговле и финансовой деятельности по сравнению с 40% мужчин» - данное утверждение мы рассмотрим далее.

Рассмотрим утверждения приведенные в статье от 1 марта 2019 года, Ади Туркаев «Inform бюро». [1]

Так, в своей статье Ади Туркаев утверждает: - «...возможности женщин на одинаковую зарплату и карьерный рост в Казахстане составляют 73% от возможностей для мужчин», «Только в трёх секторах экономики Казахстана: здравоохранение, образование и социальные услуги, женщины получают заработную плату почти наравне с мужчинами.

Во всех других отраслях наблюдается гендерный разрыв в оплате труда» - из этих утверждений, а также утверждения «о наивысшей концентрации женщин в сферах здравоохранения, образования и услуг» складывается определенная закономерность, исследованию которой не уделяется должное время.

Является ли уровень з/п женщин в указанных отраслях следствием, или же причиной наивысшей концентрации женщин?

Без проведения соответствующих исследований сложно сделать однозначные выводы.

Отдельно стоит рассмотреть часто упоминаемую причину «дисбаланса в оплате труда» как необходимость выполнения женщинами «неоплачиваемых домашних дел».

Нерешенным остается вопрос, каким образом «домашние» дела связаны с нормированной трудовой деятельностью и размерами её оплаты?

В случаях, когда «домашние дела» выполняются за счет времени, отведенного для выполнения трудовой деятельности, вполне логично снижения заработной платы, ввиду снижения производительности и/или объемов выполняемой работы.

В данном ключе вполне неразумны заявления об отсутствии ущерба объемам выполняемого оплачиваемого труда, так как в противном случае была бы не ясна мотивация работодателя в ущемлении работника (женщины), выполняющего тот же объем работы за меньшее время. Добиться увольнения по собственному желанию и нанять более дорогостоящего работника (мужчину), с более низкой производительностью труда?

Основная проблема в изучении и решении проблем гендерного неравенства в трудовых отношениях сводится к противоречивости отдельных выдвигаемых утверждений друг другу.

В тоже время, не уделяется должное внимания изучению и решению таких вопросов как «гендерная дифференциация в профессиональном обучении», «согласие работников (женщин) на более низкие размеры заработной платы» и т.д.

Для решения вопроса малого количества женщин в определенных экономических отраслях следует изучить причины низкой заинтересованности женщин, стимулировать заинтересованность в обучении по соответствующим направлениям.

Логично, что при наличии вакантного места, при прочих равных, работодатель заинтересован в более квалифицированном сотруднике «за те же деньги».

Список использованной литературы:

1. Ссылка <https://informburo.kz/novosti/issledovanie-zhenshchiny-v-kazahstane-zarabatyvayut-v-tri-raza-menshe-chem-muzhchiny.html> Дата обращения по ссылке 14.02.2021 г.
2. Ссылка <https://cabar.asia/ru/skolko-gde-i-kak-zarabatyvayut-zhenshhiny-v-kazahstane> Дата обращения по ссылке 14.02.2021 г.
3. Трудовой Кодекс Республики Казахстан от 23.11.2015 г, № 414- V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.01.2021 г.)

Яғмусова Ақерке Файзуллақызы
преподаватель кафедры «Национального
и международного права», м.ю.н.
Биболова Бағым Даулетовна
магистрант кафедры «Национального
и международного права»
Университет Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ ЛИЦ, ОБЛАДАЮЩИХ ПРИВИЛЕГИЯМИ И ИММУНИТЕТОМ ОТ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚУДАЛАУДАН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ИММУНИТЕТІ БАР
АДАМДАРДЫҢ ІСТЕРІ БОЙЫНША ІС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**FEATURES OF PROCEEDINGS IN CASES OF PERSONS WITH PRIVILEGES AND
IMMUNITY FROM CRIMINAL PROSECUTION**

Аннотация: В статье рассматриваются задачи, стоящие перед любым светским государством - «создание правового государства, в котором чтят законы и неукоснительно ему подчиняются». Нужно отметить, что среди всех обязательных признаков данного государства, особое место занимает основополагающие принципы. Одним из них является обеспечение прав и свобод человека. Под правовым государством понимается - государство, где уровень правосознания выше среднего и правовой культуры в обществе, при этом правовые нормы не противоречат моральным и этическим, а главной задачей для достижения цели является - защита прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: права человека, Конституционный совет, механизм защиты.

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасындағы адамның және азаматтың құқықтары, бостандықтары мен міндеттерінің құрамдас бөліктері, Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын қорғау, кепілдік беру және уәде ету тетігі ретіндегі Конституциялық Кеңестің рөлі қарастырылады.

Түйінді сөздер: адам құқығы, Конституциялық Кеңес, қорғау механизмі.

Abstract: The article examines the components of the rights, freedoms and duties of a person and a citizen in the Republic of Kazakhstan, the role of the Constitutional Council as a mechanism for protecting, guaranteeing and promising the rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: human rights, Constitutional Council, protection mechanism.

Все лица, вовлеченные в сферу правосудия, находятся в равном положении перед законом и судом и в отношении всех лиц распространяется одинаковое применение закона. Все субъекты уголовного процесса, имеющие одинаковый процессуальный статус, наделены равными правами и обязанностями. Однако есть исключение из общих правил, особый порядок привлечения к уголовной ответственности и применения мер процессуального принуждения к лицам, обладающим привилегиями и иммунитетом. Так законодатель стремится предоставить гарантии осуществления некоторых видов профессиональной деятельности.

Упомянутые изъятия из общего порядка судопроизводства предусматриваются в гл. 53 УПК РК [1]. В данной главе определен перечень усложненных процедур по

привлечению к уголовной ответственности и применения мер процессуального принуждения по отношению к данному кругу лиц. К лицам, обладающим иммунитетом и привилегиями от уголовного преследования, относятся: депутаты Парламента РК, Председатель и члены Конституционного Совета РК, судьи РК, Генеральный Прокурор РК и дипломатические лица. Особенности уголовного судопроизводства, определяемые в гл. 53 УПК РК, затрагивают процедуры в отношении лиц, обладающих иммунитетом и привилегиями, такие как: возбуждение уголовного дела, уголовно-процессуальное задержание, избрание меры пресечения и производства отдельных следственных действий, а также направления уголовного дела в суд [1].

Одним из элементов правового статуса и правовой гарантией деятельности отдельной (привилегированной) категории граждан является их неприкосновенность. По своему содержанию данная гарантия стоит на порядок выше, чем те гарантии, которые предоставляются обычным гражданам страны. Люди, обладающие иммунитетом и привилегиями от уголовного преследования, имеют такие же права, как и все остальные люди, но в дополнении к своим правам, у них имеется некий перечень правовых гарантий, предоставляемых государством и законом. Иммунитеты и привилегии, предоставляемые должностным лицам, не являются личными, а носят публичный характер.

Они направлены на то, чтобы при осуществлении своих должностных полномочий этот круг лиц был независим, самостоятелен и мог беспрепятственно осуществлять свою работу, ограждая их от необоснованных преследований. В отношении лиц, обладающих иммунитетом и привилегиями, применяется особый порядок производства, возбуждения уголовного дела, применения меры пресечения и иных мер процессуального принуждения, а также направления дела в суд.

Процедура действия института иммунитетов и привилегий установлена уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан, где расписан перечень так называемых отдельных категорий лиц, обладающих иммунитетом и привилегиями, в отношении которых применяется особый порядок производства по уголовным делам.

В отношении нижеуказанных лиц, действующий уголовно-процессуальный закон установил особенности производства в сравнении с остальными категориями граждан, при этом внутри данной категории также есть отличия.

Уголовное дело в отношении депутата Парламента РК возбуждается только руководителем государственного органа РК (Министром МВД, Председателем КНБ и Председателем Агентства финансовой полиции). Расследование осуществляется в форме предварительного следствия, производство предварительного расследования в форме дознания запрещено.

О возбуждении уголовного дела немедленно уведомляется Генеральный Прокурор РК. Неотложные следственные действия производятся до двух суток, после чего передаются следователю через Генерального Прокурора РК, который осуществляет надзор в порядке ст.197 УПК РК [1]. Представление вносит Генеральный Прокурор РК.

Уголовное дело может быть приостановлено на основании п.3 ч.1 ст.50 УПК РК до получения согласия соответствующей Палаты Парламента на применение принудительного привода, ареста и привлечения к уголовной ответственности, так как вопрос о согласии или несогласии принимается не позднее, чем в двухнедельный срок. Генеральный Прокурор вносит представление в Сенат или Мажилис, которое направляется Палатами в Центральную Избирательную комиссию для подготовки его рассмотрения на заседании соответствующей Палаты. Мотивированное решение принимается в трехдневный срок соответствующей Палатой Парламента.

Если Палаты Парламента не дадут согласия на принудительный привод и арест, применяются иные меры процессуального принуждения, а если дадут, то вопрос решается в порядке настоящего Кодекса. Если Палаты Парламента не дадут согласие

для привлечения к уголовной ответственности, то дело прекращается на основании ч.6 ст.496 УПК РК [1].

Но по истечении срока депутатских полномочий уголовное дело может быть возобновлено и направлено в суд в общем порядке. Санкции на производство следственных действий даются Генеральным Прокурором РК, продление срока ареста или домашнего ареста в отношении депутата Парламента РК, в порядке, предусмотренном ст.153 УПК РК [1], поддержанное Генеральным Прокурором РК, производится районным судом города Астаны. Вопрос о поддержании ходатайства Генеральным Прокурором РК на продлении срока ареста свыше девяти месяцев предварительно рассматриваются на коллегии Генеральной Прокуратуры РК.

Расследование уголовного дела в отношении Председателя и членов Конституционного Совета РК аналогично расследованию уголовного дела в отношении депутата Парламента РК. Вместе с тем, имеются отличия. Так, уголовное дело в отношении Председателя или члена Конституционного Совета подсудно Верховному Суду РК.

Кроме того, согласие на принудительный привод, арест и привлечение к уголовной ответственности дает Парламент РК.

Уголовное дело в отношении судьи РК возбуждается только Генеральным Прокурором, который поручает, на основании ст.197 УПК РК, расследование органам, осуществляющим дознание и предварительное следствие (МВД, КНБ, Финансовая полиция) [1]. Согласие на принудительный привод, арест и привлечение к уголовной ответственности областных и районных судей дает Президент РК, а в отношении судей Верховного Суда - Сенат Парламента РК. Остальные следственные действия проводятся, как и в отношении депутата Парламента РК.

Уголовное дело в отношении Генерального Прокурора РК возбуждается только его первым заместителем, который поручает на основании ст.197 УПК РК расследование органам, осуществляющим дознание и предварительное следствие (МВД, КНБ, финансовой полиции) [1].

Генеральный прокурор РК в период от возбуждения в отношении него уголовного дела и до окончания предварительного расследования по представлению первого заместителя Генерального Прокурора отстраняется Президентом РК от исполнения своих обязанностей.

Сенат Парламента РК, на основании пп.3 ст.55 Конституции РК, дает согласие на арест, принудительный привод и привлечение к уголовной ответственности Генерального Прокурора РК. Надзор за законностью осуществляет первый заместитель Генерального Прокурора РК [2].

Санкции на производство следственных действий даются только одному определенному лицу, чьи полномочия также закреплены в НПА, первым заместителем Генерального Прокурора, продление срока ареста или домашнего ареста в отношении Генерального Прокурора РК производится после поддержания ходатайства первым заместителем Генерального Прокурора в порядке, предусмотренном ст.153 и ч.8 ст.496 УПК РК [1].

Дипломатическим иммунитетом от уголовного преследования обладают лица указанные в части 1 ст.501 УПК РК.

Указанные лица, в соответствии с международными договорами РК, не подвергаются уголовному преследованию, за исключением лишь случаев, если иностранное государство предоставит определенно выраженный отказ от иммунитета от уголовного преследования (п.2 ст.32 Венской Конвенции 1961г.) [3]. В таких ситуациях отказ разрешается по представлению Генерального Прокурора РК через Министерство иностранных дел РК дипломатическим путем. При его отсутствии соответствующего иностранного государства от иммунитета от уголовного преследования указанных лиц уголовное дело в отношении их не может быть

возбуждено, а возбужденное - подлежит прекращению.

Вместе с тем, в отношении сотрудников международных организаций отказ от иммунитета предоставляет международная организация, а не государство. То есть мнение о том, что привилегии и иммунитеты переступают принцип правового равенства ошибочно. Так как он является частью общего (конституционного) статуса личности, то есть статус человека как гражданина, члена общества, государства, и не учитывает различий в юридическом положении субъектов. Любой принцип, в том числе и принцип правового равенства, - это общее правило с исключениями, которые выступают в качестве составной части его содержания, и право может устанавливать привилегии и льготы. Европейский суд по правам человека в своей деятельности также руководствуется этими принципами, из которых следует, что несходство в действиях не всегда приводит к дискриминации, а государственные власти пользуются определенной свободой в оценке того, допустим ли различный подход в отношении некоторых групп.

По мнению А.В. Малько, правовые иммунитеты есть особые льготы и привилегии, чаще всего объединяется с освобождением конкретно установленных в нормах международного права, Конституция и законах лиц от определенных обязанностей и ответственности, призванные обеспечивать выполнение ими соответствующих функций. Следовательно, можно сделать вывод о том, что неприкосновенность не относится к личной привилегии и не носит лично-правовой характер, так как иммунитет санкционируется государством, то есть имеет противоположный, публичный характер. Неприкосновенность некоторых лиц в целом создана для того, чтобы выражать общественный интерес. Гарантируя при этом повышенную охрану законом личности определенных субъектов в силу осуществляемых им функций государственной службы. Она ограждает его от незаконно обоснованного преследования, не отрывая его от продолжения своей деятельности.

Список использованной литературы:

- 1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
- 2 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)
- 3 Венская Конвенция 1961г.

УДК440

Темирбулатова Айсулу,
Магистрант 2 курса специальности «Финансы»,
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Научный руководитель: **Есымханова З.К.,**
к.э.н., профессор кафедры «Финансы, учет и оценка»,
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан,
Zeinegul@bk.ru

К ВОПРОСУ О МЕХАНИЗМАХ ПОКРЫТИЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФИЦИТА

БЮДЖЕТ ТАБШЫЛЫҒЫН ЖАБУ МЕХАНИЗМІ ТУРАЛЫ СҰРАҚА

TO THE QUESTION ABOUT COATING MECHANISMS BUDGET DEFICIT

Аннотация. В представленной статье рассматриваются вопросы возникновения бюджетного дефицита в системе финансовых отношений. В исследовании учтено

мнение видных ученых-экономистов на основе проведения теоретического обзора имеющейся научно-методической литературы по теме исследования. Предложены рекомендации по дальнейшей оптимизации источников и механизмов покрытия бюджетного дефицита в нашей стране.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, бюджетная система, государственный бюджет, финансирование дефицита, покрытие дефицита.

Түйін. Бұл мақалада қаржылық қатынастар жүйесінде бюджет тапшылығының пайда болу мәселелері талқыланады. Зерттеу барысында көрнекті экономистердің зерттеу тақырыбы бойынша қолда бар ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді теориялық шолу негізінде пікірлері ескеріледі. Біздің еліміздегі бюджет тапшылығын жабудың көздері мен тетіктерін одан әрі оңтайландыру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Негізгі сөздер: бюджет, бюджет тапшылығы, бюджет жүйесі, мемлекеттік бюджет, шешімді қаржыландыру, тапшылықты жабу.

Annotation. The presented article discusses the issues of the emergence of a budget deficit in the system of financial relations. The study takes into account the opinion of prominent economists on the basis of a theoretical review of the available scientific and methodological literature on the research topic. Recommendations are proposed for further optimization of sources and mechanisms for covering the budget deficit in our country.

Key words: budget, budget deficit, budget system, state budget, deficit financing, deficit coverage.

Государственный бюджет воздействует на экономику в целом, так как он выступает в качестве бюджета всего национального хозяйства. Большую роль играет государственный бюджет материального производства, выступая в качестве стимулятора его роста. Средства бюджета используются для обеспечения как индивидуального, так и общественного кругооборота капитала.

Государственный бюджет состоит из двух частей: доходов и расходов. Если доход бюджета превышает расходы, то образуется профицит бюджета. Если, наоборот, расходы превышают доходы, то появляется дефицит. В мировой практике бюджетный дефицит существует в любой стране и в пределах допустимой нормы (2 – 3 % от ВВП) считается приемлемым. Существуют следующие причины возникновения бюджетного дефицита: увеличение социальных расходов; экономический кризис, снижение ВВП страны; рост теневой экономики намеренный бюджетный дефицит [1]

Экономический кризис, приводит к снижению налоговых поступлений, расходная часть остается на том же уровне и даже возрастает. Рост теневой экономики, когда увеличивается число субъектов хозяйствования, которые практически не платят налоги. Увеличение социальных расходов, не подкрепленные соответствующими доходами государства, т.е. темпы роста бюджета опережают темпы развития экономики страны. Намеренный бюджетный дефицит – государство намеренно инвестирует экономику за счет бюджетных средств в целях регулирования экономической конъюнктуры [1, стр. 102].

Исследования по теории дефицита обуславливают наличие нескольких концепций бюджетной политики.

Сбалансированная концепция базируется на том, что бюджет должен быть сбалансирован ежегодно. Однако при более тщательном рассмотрении этой проблемы становится очевидно, что такое состояние бюджета исключает или в значительной степени уменьшает эффективность фискальной политики государства, имеющей антициклическую, стабилизирующую направленность.

Антициклическая концепция базируется на том, что бюджет должен быть

сбалансирован в ходе экономического цикла, а не за каждый год. В соответствии с концепцией функциональных финансов целью является обеспечение сбалансированности экономики, а не бюджета. Сбалансированность бюджета в данной концепции является второстепенной задачей [2, стр. 487].

Сбалансированность бюджета достигается как при составлении, так и исполнении бюджетов. При его составлении применяются следующие основные методы достижения сбалансированности бюджетов всех уровней.

Далее проведем теоретический обзор исследований ученых-экономистов, посвященных определению основных видов бюджетного дефицита и профицита (Таблица 1).

Таблица 1 - Виды бюджетного дефицита и профицита

Виды профицита и дефицита	Определение
Первичный	Дефицит имеет место при превышении суммы бюджетных расходов (за минусом расходов на обслуживание долга); Профицит образуется при превышении доходов над величиной расходов (за минусом расходов на обслуживание долга);
Общий (итоговый)	Определяются на основе сравнения общих сумм бюджетных расходов и доходов;
Краткосрочный	Краткосрочный дефицит складывается в рамках одного финансового года. Он выявляется в случаях отклонения по каким – либо причинам макроэкономических условий, в которых проходило исполнение бюджета, от условий его составления и утверждения;
Долгосрочный	Долгосрочный дефицит выявляется на протяжении ряда лет. Он порождается устойчивыми факторами, которые из года в год, приводят к превышению расходов бюджета на его доходами;
Активный	Активный дефицит есть результат сознательного увеличения государственных расходов в целях регулирования экономики.
Пассивный	Возникает в случае падения объема налоговых поступлений в условиях снижения экономической активности в стране
Структурный	Государство, использующее финансы в качестве инструмента регулирования экономики, может сознательно пойти на увеличение бюджетных расходов или снижение налоговой нагрузки на предпринимателей. В этом случае неизбежно появление структурного бюджетного дефицита;
Циклический	Дефицит вызывается в первую очередь сокращением налоговой базы в условиях падения производства в фазах экономического цикла, и только во вторую очередь желанием правительства компенсировать сокращение спроса путем увеличения расходов;
Источник: [3].	

Финансирование бюджетного дефицита представляет собой покрытие отрицательного сальдо бюджета путем привлечения финансовых ресурсов в основном за счет государственных займов, уменьшения остатков активов и финансовых средств государства [4].

В качестве собственного источника финансирования бюджетного дефицита может использоваться денежная эмиссия. Использование денежной эмиссии для финансирования дефицита применяется в практике некоторых развитых стран. Однако это чревато негативными инфляционными последствиями.

Заемные источники финансирования бюджетного дефицита широко

используются в мировой практике. Привлечение этих ресурсов в бюджетную систему осуществляется рыночными методами – кредитными и долговыми. Первые предусматривают привлечение средств на условиях заключаемого кредитного договора, вторые – через выпуск государственных долговых обязательств [4, стр.218].

В Республике Казахстан в условиях сбалансирования государственного бюджета, центральным уполномоченным органом по исполнению бюджета эмитируются государственные долговые ценные бумаги, представленные виды казначейских обязательств имеют высокий спрос на рынке ценных бумаг.

В итоге при изучении теоретических основ бюджетной системы и бюджетного устройства, обладая знаниями из налогового и бюджетного законодательства, становится возможным приступить к детальному анализу республиканского бюджета, местных бюджетов и Национального фонда. Стоит отметить, что государственный бюджет включает в себя бюджеты первого и второго уровня. Однако при разработке новых подходов к сбалансированности государственного бюджета, необходимо изучить Национальный фонд, который в совокупности представлен в консолидированном бюджете РК.

Дефицит республиканского бюджета на 1 июля 2020 года составил 1 032 533,2 млн.тенге или 7,7% к ВВП (74 526 млрд.тенге)[5].

На финансирование дефицита республиканского бюджета использовано 1 032 533,2 млн.тенге, в том числе за счет поступления займов – 1 401 526,9 млн.тенге, погашения займов – 357 852,1 млн.тенге, используемых остатков бюджетных средств в сумме – (-11 141,6) млн.тенге. Остатки бюджетных средств на конец отчетного периода составил в сумме 79 351,7 млн.тенге[5].

На основании вышеуказанных данных консолидированного бюджета делаем выводы о том, что доходы республиканского бюджета выросли на 64%: налоговые поступления в республиканском бюджете занимают 50% и за последние 4 года выросли на 32%, гарантированные трансферты с удельным весом 48% выросли на 222%. Затраты республиканского бюджета выросли на 65% из них: на 47% выросли затраты на социальную поддержку уязвимых слоев населения с весом 20%, на 53% затрат выросли на трансферты нижестоящим бюджетам с удельным весом 14%[5].

В настоящее время правительством Казахстана проводится стимулирующая фискальная политика и создается активный дефицит, то есть увеличиваются расходы и снижаются налоги. Возросшие затраты на социальную поддержку, здравоохранение, образование способствует улучшению человеческого капитала и повышению совокупного спроса, соответственно ускоряется темп экономического роста, увеличиваются налоговые поступления в бюджет, создается благоприятный инвестиционный климат.

Таким образом, решение проблемы сбалансированности государственного бюджета, позволит повысить экономический рост, сдерживать инфляцию и безработицу на допустимом уровне согласно проводимой фискальной политики.

Список использованных источников:

1. Шайханова Н. Финансы: Учебное пособие. – Астана: Фолиант, 2013. – 184 с..
2. Государственный бюджет: учебник / Омирбаева С. М., Интыкбаева С. Ж., Адамбекова А. А., Парманова Р. С. – Алматы: ТОО РПИК «Дәуір», 2011. – 632 с.
3. Финансы: Учебник / под ред. А. Г. Грязновой, Е. В. Маркиной. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 504 с.: ил.
4. Финансы: учебник. – 3 – е изд., перераб. И доп. / под ред. проф. В. Г. Князева, проф. В. А. Слепова. – М.: Магистр, 2008. – 654 с.
5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>(дата обращения: 26.03.2021).

Дауиров Артур Асанович
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Егізбаев Н.О.

АВТОМОБИЛЬДІ НЕМЕСЕ ӨЗГЕ ДЕ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН ЖЫМҚЫРУ МАҚСАТЫНСЫЗ ҚҰҚЫҚҚА СЫЙЫМСЫЗ ИЕЛЕНУДІҢ ТҮСІНІГІ

**ПОНЯТИЕ НЕПРАВОМЕРНОГО ЗАВЛАДЕНИЯ АВТОМОБИЛЕМ ИЛИ
ИНЫМ ТРАНСПОРТНЫМ СРЕДСТВОМ БЕЗ ЦЕЛИ ХИЩЕНИЯ**

**THE CONCEPT OF ILLEGAL POSSESSION OF A CAR OR OTHER VEHICLE
WITHOUT THE PURPOSE OF THEFT**

Аннотация: Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын талан-таражға салу мақсатынсыз айдап кетуі болып - адамның өз бетімен бөтеннің Көлік құралын жеке бас пайдасы үшін, өз меншігіне айналдыру ниетінсіз қозғалысқа келтіруі немесе басып алуы танылады.

Түйінді сөздер: автомобиль, өзге де көлік құралдары, талан-таражға салу, айдап кету, жеке бас пайда, өз меншігі.

Аннотация: Угоном без цели хищения автомобиля или иного транспортного средства признается самовольное причинение или захват лицом чужого транспортного средства в целях личной выгоды без намерения превратить его в свою собственность.

Ключевые слова:автомобиль, иные транспортные средства, хищение, угон, личная выгода, собственная собственность.

Abstract:Theft of a car or other vehicle without the purpose of embezzlement is recognized as agitation or seizure by a person independently of another person's vehicle for personal gain, without the intention of turning it into his own property.

Keywords:cars, other vehicles, theft, theft, personal gain, own property.

Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленуі (айдап кету) үшін жауаптылықты реттейтін қылмыстық-құқықтық норманың мазмұнына құқықтық сипаттама беру, аталған қылмыс құрамының түсінігі мен белгілерін, оның қол сұғушылық объектісін, ұқсас қылмыс құрамдарынан ажырата білуімізге немесе дұрыс дәрежелуімізге зор мүмкіндік береді.

Автомобиль немесе өзге де көлік құралы, тез дамыған пайдалы қарым-қатынастың қажетті түрі ретіндегі еліміздегі көлік құралы жүйесінің бірі болып саналады. Осыған қатысты болған қылмыстардың барлығы да өз алдына көлік құралдарымен байланысты қылмыстардың жүйесін құрады. Ұзақ уақыт аралығында осы қылмыс құрамына қатысты, оның түсінігі мен белгілерін анықтауда заң ғалымдары тарапынан әр түрлі анықтамалар берілген болатын.

Алғаш рет көлік құралдарын айдап кету туралы норма Қазақ КСР 1960 жылғы 1-қаңтарда күшіне енген қылмыстық заңының 221-бабында орын алып, онымен «автомашиналарды, мотоцикл немесе басқа қозғалыс құралдарын ез бетімен жымқыру мақсатынсыз мініп кетуі» туралы айтылды. Көлік құралдарын айдап кету жайлы сол

кезенде Қазақ КСР қылмыстық кодексіндегі «Көліктегі қылмыстар» атты XI-тарауынан табылды.

Осыған байланысты, көлік құралын айдап кетуді белгілеген қылмыс құрамы қазіргі кезеңде белгіленгендей «бөтеннің меншігіне емес, керісінше көлік құралының қозғалысқа келтірілуі немесе қолданылуы аумағындағы қалыпты қызметі мен тәртібіне қол сұғылады» деп, көліктегі қылмыстардың қатарына жатқызылған болатын.

ҚР Қылмыстық кодексінде көлік құралдарына автомобильдердің барлық түрлері, тракторлар және оздігінен жүретін өзге машиналар, трамвайлар мен троллейбустар, сондай-ақ мотоциклдер және басқа механикалық транспорт құралдары жатады деп белгіленген. Айдап кету, өз алдына жеке түсінік ретінде алғаш рет Ресей ҚК 212(1) бабында «Автомобилдермен транспорт құралдарын айдап кету», деп танылып, «көлік құралдарын басып алу және оны мініп кетуі, яғни екі белсенді әрекет жасалуының қажет болуы»- деп түсіндірілді.

Бұл мәселеге қатысты көлік құралын айдап кетуді белгілейтін норма, өрине өзгерместен осылай қала қойған жоқ, себебі, біздерге белгілі болғандай бұл айтылып отырған түсініктер, қылмыстық жауаптылыққа тарту мен жаза тағайындау барысындағы индивидуализация және дифференциация қағидаларының сақталуында өз орнынан көріне алмады.

Көптеген жылдар арасында заңгерлер арасында көлік құралын айдап кету мен оның қол сұғатын объектісін нақты анықтау туралы әр түрлі түсініктер мен пікірталастары орын алды. Сол кезеңде нақты бір қалыптасқан көзқарастардың, яғни көлік құралдары болып қандай құралдар табыла алатындығы, сонымен қатар ең алдымен заңмен қорғалатын қандай қарым-қатынастың бұзылатындығы туралы бір тектес пікірлер де болмады.

Мәселен, осы норма Ресей ҚК 212(1) бабы «Қоғамның қауіпсіздігі мен қоғамдық тәртіпке және халықтың денсаулығына қарсы қылмыстар» атты тарауында орын алды. Сонымен қатар заң атқарушы: «Көлік құралын айдап кету ең алдымен қоғамның қауіпсіздігіне, көлік құралдарын қауіпсіз пайдалану ережелеріне қол сұғады»,- деп көрсетті. Кейбір авторлар мұнымен келісе отырып осы әрекеттің тікелей объектісі болып механикалық көлік құралдарының қауіпсіз қозғалысы, ал қосымшасы ретінде социалистік немесе жеке меншік болып танылады деп санаған болатын.

Тәжірибе көрсеткендей, көптеген жағдайларда көлік құралын айдап кетуде әр түрлі жол жүру ережелерінің бұзылуымен ұштасып, яғни оның нәтижесінде пайда болатын жол көлік оқиғасы, адамның қаза болуымен байланысты болып жатады. Ал, Қазақ КСР-нің заң атқарушылығымен бұл қылмыс құрамы «транспорттық қылмыстар» атты тарауында орын алуының себебі болып оның тікелей автомобиль немесе өзге де көлік құралдарымен жасалынған қылмыстармен байланысуы арқылы, яғни осындай қоғамға қауіпті қол сұғушылықтардың болуымен түсіндіріледі.

Қазақстан Республикасы 2014жылы 3-шілдедегі қабылдаған қылмыстық заңының (Қылмыстық кодекс) жүйесі елеулі өзгерістерге ұшырауымен байланысты аталған норманы қолданудағы ғылыми пікірталастық кейіннен өз жаңа жолын тапты. Негізгі сұрақтардың бірі болып, алғашқы кезекте қандай мүддеге қол сұғылатындығы немесе оның бұзылатындығын анықтау туралы мәселе болды.

«Көлік құралын айдап кетуде, ең алдымен адамның өз көлігін пайдалануына немесе иелік етуіне не осы мүдделерін жүзеге асыруы құқығына қол сұғылады және негізгі зиян меншік қатынастарына келтіріледі», - деген ұғымды бірқатар заңгерлердің кең шеңбері қолдап, оны нақтылай түсті. Сонымен қатар, көлікті айдап кеткен кінәлі адам меншік құқығы мен бөтеннің мүлкін заңсыз пайдаланғандығын сезінеді. Көлік құралына қатысты қылмысқа деген (ең алдымен құнды мүлік ретінде), яғни айдап кетудің негізгі объектісін анықтаудағы ғалым-заңгерлердің баға беруі өз алдына дұрыс болып танылды.

Сонымен, еліміздің қылмыстық заң шығарушылығы, автомобиль немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленумен байланысты қылмыстарды «Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» тобына жатқыза отырып, оған қатысты шешімді түрде нақты нүкте қойды. Сөйтіп, заң шығарушылық арқылы, осы аталған қылмыстық-құқықтық меншік қатынастары, көлік құралдарын иелік ету құқығы, меншік иесінің көлікті пайдалану мен өкімдік етуін қорғау мүдделері өз қажеттілігін тапты.

Қазақстанның қылмыстық құқығында мұндай қылмыстардың түрі ретінде табылған, автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иелену (айдап кету) Қазақстан Республикасы ҚК 200-бабымен белгіленді.

Айтылған қылмыстық заңды қабылдағанға дейін Көлік құралдарын айдап кету көліктегі қылмыстар тобында өзгерместен қалып қойған болатын, бірақ бұл қол сұғушылық шын мәнінде езінің конструкциялық құрылысының талдалуынан бөтеннің меншігіне қарсы қылмыс болып табылады. Мысалы, Көлік құралын айдап кетуде кінәлінің әрекетін қосымша баппен дәрежелеуді қажет деп табылмады, яғни меншік құқығына байланысты қатынастар жеткіліксіз түрде ескерілді.

Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады (6-баптың 1-тармағы). Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді (6-баптың 2-тармағы).

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 188 -бабына сәйкес меншік құқығы дегеніміз субъектінің заң құжаттары арқылы танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі мүлікті өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы танылады.

Меншік иесі өзіне тиесілі мүлікке қатысты өз қалауы бойынша кез келген әрекеттер жасауға, соның ішінде бұл мүлікті басқа адамдардың меншігіне беруге, иелігінен шығаруға, пайдалану және оған билік ету жөніндегі өз өкілеттігін тапсыруға, мүлікті кепілге беруге немесе оған басқа да әдістермен өзгеше түрде билік етуге құқылы (ҚР АҚ 188-бабы 3-тармағы).

Осыған байланысты меншік иелерінің заңды құқықтары азаматтық құқықтық нормамен, сондай-ақ меншік құқығына қоғамға қауіпті іс-әрекет арқылы қиянат жасалғанда, қылмыстық құқық нормасы арқылы да қорғалады.

Осыған орай, Қазақстан Республикасы қылмыстық заңы 2014жылы еліміздің конституциялық талаптарын орындай отырып барлық меншік нысандары мен көсіпкерліктің тең қорғалуына басты назар аударып, адам меншігіне қарсы қол сұғатын қылмыстардың түрлерін нақтылай түсті. Қылмыстық заңмен, қол сұғушылық кезіндегі қылмыс затының бірі ретінде бөтеннің мүлкін тани отырып, автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын құқыққа сыйымсыз иеленуде, ең алдымен меншік құқығы бұзылатындығы анықталынды.

Мысалы, Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар деп - мүліктің меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне зиян келтіре отырып немесе зиян келтіру қаупін тудырумен байланысты Қылмыстық кодексте көзделген нысандар арқылы жасалынатын іс-әрекетті немесе әрекетсіздіктерді түсінеміз.

Қылмыстық құқық теориясында, мүлікті құқыққа сыйымсыз иеленудің екі түріне қатысты яғни, біріншіден - бөтеннің қозғалысқа түспейтін мүлкін (заттары); екіншіден - бөтеннің қозғалысқа түсе алатын мүлкін құқыққа сыйымсыз иелену орын алатындығын айтуымызға болады.

Өз бетімен бөтеннің қозғалысқа түспейтін мүлкін иеленіп алуға жер учаскесі, тұрғын үй т.б. жатады.

Өз бетімен бөтеннің қозғалысқа түсетін мүлкін иеленіп алудың тағы бірі болып, біз қарастырып отырған дәстүрлі түрде көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алуы болып танылады.

Меншік иесінде өз мүлкін иелену, пайдалану және оған билік жасау құқығы болады. Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы тараудағы заң нормаларымен қорғалатын объект ретіндегі меншіктер қатынасының мәнін осы құқықтар құрайды.

Иелену құқығы дегеніміз — мүлікті іс жүзінде иеленуді заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндік арқылы жүзеге асыру.

Пайдалану құқығы дегеніміз — мүліктен оның пайдалы табиғи қасиеттерін алу және одан пайда көру мүмкіндіктерін заңмен қамтамасыз етілуі.

Билік ету құқығы дегеніміз - мүліктің заң жүзіндегі тағдырын белгілеудің заңмен қамтамасыз етілуі (ҚР АҚ-нің 188 бабының 2-тармағы).

Меншік иесі, өзінің көлігін бөтен бір адамның айдап әкетуі салдарынан зиян шегеді, яғни көлік иесі белгілі бір уақыт аралығында өз көлігін пайдалану немесе билік ету мүмкіндігінен айырылады. Демек, бірінші кезекте көлік иесінің меншік құқығына қол сұғылса, екіншіден, ол міндетті болуы да емес, бірақ жол қозғалысы қауіпсіздігіне зардап келтірілуі мүмкін. Сондықтан аталған қылмыс түрін меншікке қарсы бағытталған және оған сәйкес жазалау түрін айқындау дұрыс болып табылады [1.Б.24].

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар пайда табу мақсатында және пайда табу мақсатынсыз болып екіге бөлінеді. Пайда табу мақсатындағы қылмыстар, мүлікті алумен байланысты ұрлау деп аталатын қылмыстарға және ұрлаумен байланысты емес қылмыстарға бөлуімізге болады. Осыған байланысты пайда табу мақсатындағы, бірақ ұрлаумен байланысты емес қылмыстардың біріне осы аталған қылмыс құрамы жатқызылады.

Мысалы, белгілі бір мөлшерде меншік иесінің көлігіне деген амортизациялық сипатта залал келтіріледі. Кейбір жағдайда зардап көлігін пайдалануымен байланысты болған, күтілген табысты алуына кедергі келтіруімен де сипатталады. Сонымен қатар, көлікті уақытша пайдалану үшін айдап кетуші адам, көбінесе оның бұзылуына немесе зардап келтірілуіне жол беретін ұқыпты немесе дұрыс пайдалануына назар аудармайды.

Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иелену (айдап кету) сұрақтары күрделі сипатқа ие және қылмыстық құқық теориясында біртекті талданбаған. Бірқатар авторлар айдап кетуді өз еркімен көлік құралдарын басып алу және оны мініп жүру деп түсіндіреді [2.Б.86]. Кейбір авторлар мысалы, мұндай әрекет өз еркімен көлік құралдарын басып алу және оны тұрған орнынан белгілі бір қашықтықта қозғалысқа келтіруі деп таниды [3.Б.137]. Бұдан басқа да осы қылмыс құрамына қатысты айтылған анықтамалар да бар, олар: автокөлік құралдарын құқыққа сыйымсыз иелену және оны жүргізуі [4.Б.250]; көлікті жүргізуге құқығы жоқ адамның көлік құралының кабинасына заңсыз енуі және оны тұрған орнынан алып кетуі [5.Б.265]; өз еркімен көлік құралдарын құқыққа сыйымсыз иеленуі (басып алуы) [6.Б.444].

Адамның көлік құралын өз бетімен және де заңсыз жасаған әрекетін біртектес «айдап әкету» деген түсінікпен қамти отырып, заң шығарушы дұрыс анықтама берген [7.Б.31]; себебі айдап кетудің өзі қылмыскердің өз мақсатын жүзеге асыру ниетімен байланысқан, яғни өз бетімен заңсыз түрде меншік иесінің ырқына қарсы түрде бағытталған әрекетін айқындайды.

Біздің ойымызша, жоғарыда айтылған анықтамалармен салыстырғанда, анағұрлым дұрыс анықтама болып, бөтеннің көлік құралын заңсыз түрде уақытша пайдалануы және оны табылған орнынан қозғалысқа келтіруі танылатын сияқты.

Осы қылмыс құрамы бойынша біздер уақытша пайдалану деген анықтаманы айтатын болсақ, талан-таражға салу белгілері бұл қылмыс құрамымен қамтылмауы деп

түсінуіміз қажет. Талан-таражға салудың түсінігі көптеген ғалым заңгерлер тарапынанталданып өнделген. Мысалы, белгілі заңгер Пионтковский А. А. айтылған қоғамға қауіпті әрекетті мемлекеттік немесе қоғамдық мүлікті кінелінің өз пайдасына қасақана айландырып алуы деп анықтаған [8.Б.367-368].

Мұнымен бірге, заңгер Шаргородский М.Д. талан-таражға салудың түсінігін, ұрлық, тонау, қарақшылық, қосып алу, ысырап ету, өзінің қызмет бабын теріс пайдалануы мен алаяқтық жолдармен мемлекеттік немесе қоғамдық меншікті заңсыз қайтарымсыз пайдақорлық мақсатта заңсыз түрде өзінің меншігі ретінде алып қоюы немесе сол мақсатта үшінші бір адамға беруі деп түсіндіреді [9.Б.350].

Аталған қылмыс құрамы бойынша автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын құқыққа сыйымсыз иеленуінде жымқыру мақсатының орын алмауы талан-таражға салудың белгілерін қамтымайды. Сондықтан да, бұл қылмыстың түрі талан-таражға салудың белгілерінсіз, бірақ пайдақорлық сипаттағы қоғамға қауіпті әрекеттің түрі болып танылады.

Пайдақорлыққа (егер осы қылмыс түріне қатысты айтатын болсақ) кінәлі адамның өз жеке басы пайдасы үшін (керек етуі) заңсыз түрде автомобильді немесе өзге де көлік құралдары арқылы белгілі бір орынға жетіп қалуы, өзінің қызығушылық қажеттілігін орындауы (мысалы, белгілі бір көлікті жүргізгісі келуі, ынтызар болуы), қылмыс жасаған орынынан бой тасалау немесе қашып құтылуы, жүктерін жеткізіп алуы т.б. әрекеттері де жатады.

Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленуді, ұрлықтан (тонаудан) нақты айыра білуіміз қажет, себебі, бұл қылмыстарда ұқсас мән-жайлар мен қылмыскерлердің әрекеттері, сонымен қатар бір тектес қылмыс объектісі мен заты орын алады.

Жоғарыда айтылғандарға орай біздер, **«автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иелену»** - деген ұғымды былайша түсінуімізге болатын сияқты: Меншік құқығына сәйкес өзінікі болып танылмайтын және құқыққа сай билік (иелік) етуіне немесе қызмет бабы бойынша өзі пайдалануына бекітілмеген Көлікті талан-таражға салу мақсатынсыз пайдалануы.

Осыған айтылғанға байланысты автомобильді немесе өзге де Көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленудің ұғымын тікелей талдау барысында біздер мынадай нақты **қорытындыға** келе аламыз:

Автомобильді немесе өзге де Көлік құралдарын талан-таражға салу мақсатынсыз айдап кетуі болып - адамның өз бетімен бөтеннің Көлік құралын жеке бас пайдасы үшін, өз меншігіне айналдыру ниетінсіз қозғалысқа келтіруі немесе басып алуы танылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1Петухов Б. Уголовная ответственность за угон транспортных средств // Законность. 1994. - №2.
- 2Ефимов М.А. Борьба с преступлениями противобщественного порядка, общественной безопасности и здоровьянаселения, - Минск.: Вышэйшая школа, 1971. -199 с.
- 3Уголовное право Особенная часть: Учебник. /Под ред.профессора А.И. Рарога.- М.: Институт международного праваэкономике «Триада, Лтд», 1996. -480 с.
- 4Уголовное право России. Часть особенная. М.:Юристъ,1993. 560 с.
- 5Уголовный кодекс Республики Казахстан: (Особенная часть)Комментарий.-Алматы: ЗАО «Жеті Жарғы», 2000. - 816 с.
- 6Комментарий к Уголовному кодексу РК / Отв. Редакторы:д.ю.н, профессор Борчашвили И.Ш., к.ю.н, доцент РахимжановаГ.К. - Караганда, РГК ПО «Полиграфия», 1999. - 960 с.
- 7БектаевКалдыбай. Үлкен қазақша-орысша орысша-қазақшасөздік. Алматы: «Алтын Қазына», 1999. -704 б.

8Пионтковский АЛ, Меньяагин В.Д. Курс советскогоуголовного права. Особенная часть, Т.1.- М.: 1995.- С.367-368.

9Курс советского уголовного права . Часть особенная. Т. 3. —Ленинград.: издат-во ЛГУ., 1983. 836 с.

УДК 343

Дәріғұлов Арғынбай Жүсіпұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Қарымсақов Р.Ш.

ЖӘБІРЛЕНУШІЛЕРДІҢ ӨТЕМАҚЫ ҚОРЫ

ФОНД КОМПЕНСАЦИИ ПОТЕРПЕВШИХ

VICTIMS' COMPENSATION FUND

Аннотация: Мақалада біздің зайырлы мемлекетіміздің зиялы орта қалыптастырудағы жасап отырған қайырлы қадамы, яғни қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген құрамы бойынша жәбірленушілерге бастапқы біржолғы өтемақы төлеу, Жәбірленушілерге өтемақы қорын құру арқылы өтемақы төлеудің құқықтық, әлеуметтік және ұйымдық негіздерін белгілеу саласында туындайтын қатынастар қарастырылады.

Түйінді сөздер: Жәбірленуші, жәбірленушілердің өтемақы қоры, қылмыстық құқық бұзушылық, мемлекет, құқық, заңды мүдделер, заң, зиянды өтеу, мәжбүрлі төлем, қылмыс, заңды өкіл, материалдық көмек.

Аннотация: В статье рассматриваются хорошие шаги, предпринятые нашим светским государством в формировании интеллектуальной среды, т.е. отношения, возникающие в области единовременной первоначальной компенсации жертвам определенных правонарушений, правовые, социальные и организационные рамки компенсации через создание компенсационный фонд.

Ключевые слова: Жертва, Фонд компенсации потерпевшим, уголовное преступление, государство, закон, законные интересы, закон, компенсация, принудительная выплата, преступление, законный представитель, материальная помощь.

Abstract: The article discusses the good steps taken by our secular state in the formation of an intellectual environment, i.e. relations arising in the field of one-time initial compensation for victims of certain offenses; legal, social and organizational framework for compensation through the creation of a compensation fund.

Keywords: Victim, Victim Compensation Fund, criminal offense, state, law, legitimate interests, law, compensation, forced payment, crime, legal representative, material assistance.

Жәбірленушілердің өтемақы қоры - бұл қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген құрамы бойынша жәбірленушілерге бастапқы біржолғы өтемақы төлеу, жәбірленушілерге өтемақы төлеудің құқықтық, әлеуметтік және ұйымдық негіздерін белгілеу саласында туындайтын қатынастарды реттеуге бағытталған арнайы ережелер.

[1].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 98-1 бабына сәйкес жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кінәлі адамнан осы Кодекстің 98-2 бабында белгіленген және тіркелген ақшалай сома түріндегі мәжбүрлі төлемді сот Қазақстан Республикасының Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы заңнамасында көзделген тәртіппен өндіріп алады.

Жәбірленуші (ағылш. victim; sufferer; damaged physically; injured; trespassed) - қылмыстық процесте ол жөнінде оған тікелей жасалған қылмыспен моральдық, дене және мүліктік зиян келтірілді деп ұйғаруға негіз барадам.

Яғни, осы анықтамадан жәбірленуші — қылмыс пен моральдық, дене немесе мүліктік зиян келтірілген, осыған байланысты анықтау жүргізуші адамның, тергеуші, прокурор, судьяның қаулысымен немесе соттың анықтамасы мен жәбірленуші деп танылған азамат екендігін нақтылауға болады.

«Көңілсізден күлкі шықпас» дегендей, жәбірленген жанның жаралы жүрегін жадыратпаса да, материалдық тұрғыда өтемақымен жабу арқылы көңіліне кішкене де болса демеу жолын қарастырған жөн.

Осы орайда жәбірленушіге берілетін өтемақылардың мемлекет тарапынан қадағалануы еліміздің әр азаматының мүддесін қорғау, қамқорлық аясынан тыс қалдырмауын аңғартады. «Адамның көңілі де көк сияқты қаулайды, семеді» демекші, жәбірленушіге көрсетілген ықылас, бөлінген көңіл, жасалған қайырымның бітімгершілік, бейбітшілік, жайлылық аурасын сыйлайтын сөзсіз.

Бұл да біздің зайырлы мемлекетіміздің зиялы орта қалыптастырудағы жасап отырған қайырлы қадамдары қатарынан санауға болады.

Мемлекеттік өтемақылар - қылмыстық құқық бұзушылықтардан зардап шеккен адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың қолданыстағы тиімді тетігі болып табылады.

2018 жылғы 10 қаңтарда Мемлекет басшысы "Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы" Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. Осы Заңның қабылдануымен елімізде қылмыстардан материалдық зардап шеккен, алайда қылмыстың ашылмауы немесе қылмыскердің соттан жасырынуы себепті өтемақыны өндіріп алуға мүмкіндігі жоқ адамдарға шұғыл қажетті көмек көрсетуге арналған институт, жәбірленушілерге өтемақы қоры құрылды.

Бұл Заң қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген құрамы бойынша жәбірленушілерге бастапқы біржолғы өтемақы төлеу, Жәбірленушілерге өтемақы қорын құру арқылы өтемақы төлеудің құқықтық, әлеуметтік және ұйымдық негіздерін белгілеу саласында туындайтын қатынастарды реттеуге бағытталған.

Жәбірленушілерге өтемақы қорының ерекшелігі Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 46 бабы (қылмыстың 124 құрамы) бойынша өтемақы төлеумен қамту болып табылады. Өтемақы алуға құқығы бар жәбірленушілер олар:

- сексуалдық зорлық-зомбылық құрбандары болып табылатын кәмелетке толмағандарға, адам саудасына және азаптауларға байланысты қылмыстар бойынша жәбірленушілер деп танылған адамдар (өтемақы 30 АЕК);

- денсаулығына ауыр зиян келтірілген не АИТВ/ЖИТС жұқтырған адамдар (40 АЕК);

- жәбірленуші қайтыс болған жағдайда жәбірленуші құқықтары берілген адамдар (50 АЕК).

Өтемақы - бұл қылмыстан кейінгі бірінші айда көрсетілетін алғашқы біржолғы ақшалай көмек.

Өтемақы қорын толтыру көздері:

- сот өндіріп алатын мәжбүрлі төлемдер;
- процестік міндеттерді орындамағаны үшін сот салатын ақшалай өндіріп алулар;
- өзіне қатысты соттың айыптау үкімі заңды күшіне енген және түзеу жұмыстары түрінде жаза тағайындалған сотталған адамнан ақшалай өндіріп алу;
- кері талаптар тәртібімен өндіріп алынған ақша;
- Қазақстан Республикасының заңнамасымен тыйым салынбаған өзге де көздер.

Қылмыстық қудалау органдары жәбірленушінің өтемақы алу құқықтарын түсіндіруге, оның өтінішін қарауға және өтемақы мөлшерін тағайындауға тиіс.

Өтемақы алу үшін жеке басын куәландыратын құжаттың көшірмесімен және банктік шоттың деректемелерімен бірге өтініш беру қажет. Өтінішті қарау мерзімі 10 күнтізбелік күнді құрайды.

Жәбірленушілерге өтемақыны Қаржы министрлігінің Қазынашылық комитеті алушының банк шотына аударады. Қор қаражаты есебінен өтемақы төлеу негізсіз болған жағдайда мемлекеттік органдар ақшаны қайтару жөнінде шаралар қабылдайды.

ҚК-нің 98-1 бабына сәйкес жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында қылмыстық құқық бұзушылық жасаған кінәлі адамнан осы Кодекстің 98-2 бабында белгіленген тіркелген ақшалай сома түріндегі мәжбүрлі төлемді сот Қазақстан Республикасының Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы заңнамасында көзделген тәртіппен өндіріп алады.

Осы Кодекстің 98-2 бабында мәжбүрлі төлемді сот Қазақстан Республикасының Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы заңнамасында көзделген тәртіппен:

- 1) қылмыстық теріс қылықтар үшін - бес айлық есептік көрсеткіш;
- 2) онша ауыр емес қылмыстар үшін - он айлық есептік көрсеткіш;
- 3) ауырлығы орташа қылмыстар үшін - он бес айлық есептік көрсеткіш;
- 4) ауыр қылмыстар үшін - жиырма айлық есептік көрсеткіш;
- 5) аса ауыр қылмыстар үшін - отыз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде өндіріп алынады.

Зиянды өтеу мәселелері әрдайым прокуратураның жіті назарында. Қылмыстық істі қарау кезінде мемлекеттік айыптаушылар соттарды "Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы" Қазақстан Республикасының Заңының талаптарын орындалуына дұрыс бағыттайды.

Қор толтырылуының маңыздылығын және жәбірленушілерге өтемақының әлеуметтік сипатын ескере отырып, күнделікті сот актілерінің аталған бөлігінің орындалуын тексеруді және мәжбүрлі төлемдердің орындаусыз қалмауын қамтамасыз етуге шаралар қолдану қажет болып табылады.

Осылайша, қордан жәбірленушілерге мемлекетпен берілетін өтемақы алу құқықтарын тиісті жүзеге асыру мақсатында:

1. Мәжбүрлі төлемдерді өндіріп алу туралы сот актілерін орындау және Қорды толтыру жұмыстарын күшейтуді;
2. Талдау нәтижесін зерделеп, сот актілерінің орындалмауының әр дерегі бойынша тиісті шараларды қабылдауды;
3. Атқару өндірістерінің заңдылығын қадағалау құрылымдары атқаратын жұмысты бақылауға алуды;
4. Осы заңды азаматтарға, қоғамға түсіндіру жұмыстарын жіті жүргізу қажет.

Бұл бағыттағы жұмыстарды жетілдіріп, мемлекеттік айыпты қолдау тиімділігін арттыру және мәжбүрлі төлемдердің Қорға түсуін қамтамасыз ету мақсатында қатаң бақылауда ұстау керек.

Осылайша, бұл Заң жәбірленушілердің құқықтарын қорғау тетігін қалыптастыру, оларға және олардың заңды өкілдеріне белгіленген материалдық көмек

көрсету, сондай-ақ қаржыландыру және Өтемақы Қорындағы қаржы ресурстарын шоғырландыру арқылы қаражаттарды төлеу тәртібін жүйелендіру үшін қолайлы құқықтық шарттарды қалыптастырады, сонымен қатар Заң жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды күшейтуге және соның нәтижесінде тұрғындардың қылмыстық тергеу және сот органдарына сенімінің артуына ықпал етпек.

Қазақ халқының өмір сүру салтымен өрілген «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Жеті жарғы» атты заң жобалары мен ережелер жинағында да жәбірленушіге өндіріліп берілетін құн түрлері нақтыланған болатын. «Көңіл жақсы болғаны – өмір жақсы болғаны» дегендей, жаны жабырқау тартқан жәбірленушіге демеу беріп, барынша оң бағытта сөз сандығы көңілге көтеріңкілік сыйлауға әрекет ету қажеттілігін өтеу мақсаты көрінеді осы тұста.

Демек, ата-баба әдеп-ғұрпымен үрдіс тартқан заң ережелері бүгінгі таңда заманауи, зайырлы қоғам дамуында халық ұғымына лайықталып, рухани, материалдық мұқтаждарын өтей алуға ықпал етеді деген тұжырым жасауға болады.

Белгілі тұлға, жазушы Шерхан Мұртазаның «Заң - мемлекеттің тоғыз қабат, тор көзді сауыты» деген қанатты сөзі еліміздің қорғаны берік, тірегі мықты заңмен қорғалатынына куәлік беріп, қалың ел ұғымына нық сенім орнықтырар рухани күш сыйлайды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 10 қаңтардағы № 131-VI ҚРЗ.
2. Қазақ әдет-ғұрып заңдарына шариаттың әсері [Text]: монография / Зиманов, Салық Зиманұлы, Өсеров, Нұралы - Алматы : Жеті жарғы, 1998 . - 127 б.
3. Мейірбекова Г.Б. Қазақстан Республикасындағы Адвокатура және адвокаттық қызмет. – Алматы, 2007. 184 б.
4. Бартол Курт Психология криминального поведения. Питер, 2005. -398с.

УДК 340

Достыбай Рахат Сәрсембайұлы
Қайырхан Бекзат Аянұлы
«Ұлттық және Халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Дусанбаева Мәлдір Аширбековна

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ СОТЫ

НАЦИОНАЛЬНЫЙ СУД КАЗАХСТАНА

NATIONAL HONEYCOMB OF KAZAKHSTAN

Аннотация: Мақалада бүгінгі болашағымыздың заң, сот және болашағын жарқын және кемелді болуына ата-бабаларымыздың сіңірген еңбегінің көрінісімен қатар, қазақ қоғамының қалыптасып, дамып және өркендеуіне айтарлықтай үлес қосқан атақты беделді тұлғаларымыздың зерделеуін саралау және өз бағытын дамыту болып табылады.

Түйін сөз: Заң, сот, қазақ, даму

Аннотация: Согласно данной статье был отображен вклад наших предков, которое повлияло в наше светлое и прекрасное будущее суда и права национальной страны. Помимо этого дан анализ их работ и исследований известных людей. Вклад которых стал главным и значительным в формирование и развитие, а так же процветание «Казахстанского общества».

Ключевые слова: Суд, права, анализ, развитие, процветание

Annotation: According to this article, the contribution of our ancestors was displayed, which influenced our bright and wonderful future of the national country. In addition, an analysis of their works and studies of famous people is given. The contribution of which has become the main and significant in the formation and development, as well as the prosperity of the "Kazakhstan Society".

Keywords: Court, law, analysis, development, prosperity

Көшпелі қазақ қоғамында **сот билігі** – мемлекеттік биліктің дамыған саласы болған. Оның қызметін билер атқарған. Заман талабына сай соттың құрылымы, мазмұны, бағыт-бағдары өзгеріп отырған.

XIX ғасырдың ортасы мен XX ғасырдың басында қазақтың әдет-ғұрпы мен шариғат заңдарына негізделген ереже нормалары арқылы қоғамдық қатынастарды реттеп, жүйелеп басқарып, бақылаған. Осылайша, *билер соты* қоғамдық тәртіпті әдет-ғұрыпты сақтау арқылы орнатқан.

Дәстүрлі билер соты – XIX ғасырдың бас кезіне дейін қазақтардың өздеріне тән бірегей дәстүрлі билер соты болды. Ол көшпелі және жартылай көшпелі өмір салтына бейімделген еді. XIX ғасырдың 20-жылдарынан бастап патша үкіметі билер сотын бірте-бірте жоя бастады.

Ресей Қазақстан аумағына азаматтық және әскери сот жүйесін енгізгенге дейін мұнда дәстүрлі билер соты болатын. Ол қылмыстық, мүліктік, ішкі отбасылық тәртіп бұзушылықтар мен қылмыс түрлерін қарап, қоғамның құқықтық өмірін ретке келтіріп отыратын.

Қазақ қоғамында билер ешқашан сайланып та, тағайындалып та қойылмаған. Би лауазымына бекіту деген атымен болмаған.

Би қызметі–атадан балаға мұра болып та қалмайтын. Би болатын адамның бойынан бірнеше қасиет табылуы тиіс еді.

Би:

- 1. Қазақтың дәстүрлі әдет құқығын жете білуге міндетті. Мәселен, ол «Қасым ханның қасқа жолын», «Есім ханның ескі жолын», Тәуке ханның «Жеті жарғысын» жатқа білуі керек.

- 2. Би атағынан үміткердің шешендік өнер мен аталы сөзді жақсы меңгеруі қажет.

- 3. Барынша адал, ешкімге бұра тартпайтын әділ болуы шарт. Ондай билердің атақ-даңқы жөніндегі хабар дала тұрғындары арасына тез таралатын. Кейде билердің баласы да өзінің бойындағы қасиеттеріне қарай би бола алатын. Бірақ мұндай жағдай ілуде бір рет кездесетін.

Өзінің беделіне дақ түсірген би сот ісіне араласу құқығынан айырылды. Дала тұрғындары өзіне жүгінуін тоқтатқан кезден бастап ол би аталудан қалады. Өз ұлының бойында би боларлық қасиеттері бар екенін байқаған ата-ана оның дүниеге көзқарасын дұрыс қалыптастырудың амалын қарастырған. Оны жас кезінен атақты билердің нөкерлері қатарына қосуға тырысты. Сөйтіп бала жастайынан далалық сот билігінің небір нәзік тұстарын меңгеруге ден қоятын. Болашақта би болудан үміткер бала қылмыстық істер қаралатын сот процесіне үнемі қатысып отырған.

Сот процесі шағымданушының тілегі немесе хан мен сұлтан, старшындардың

тапсыруы бойынша басталды. Дәстүрге сай ежелгі салт-жоралар қатаң сақталынды. Мәселен, белгілі бір бидің билік жүргізуін таңдау үшін сотқа қатысушылар оның алдына қамшы тастайтын. Билер соты әдеттегі ұсақ тәртіп бұзушылықтан бастап ең ауыр қылмыс саналатын кісі өлтіруге дейінгі қылмыстық істерді қарастырды.

Би сотының шешімін сұлтандар мен старшындар жүзеге асыратын. Билердің әділетсіз шешіміне шағым жасау ілуде бір рет, өте сирек кездесетін. Би дұрыс үкім шығармаған жағдайда өзінің абыройы мен беделінен жұрдай болып, би атағынан айырылып қалатын. Би өзінің сіңірген еңбегі үшін «*бидің билігі*» деген сыйақы алатын. Ол кінәлі жақтың есебінен өндірілетін. Сыйақының мөлшері дауда өндірілетін мүліктің оннан бір бөлігіне тең болатын.

XVIII ғасырда мемлекеттік және қоғамдық қызметінің маңыздылығы, шешендік өнерінің күші мен поэтикалық шеберлігі жағынан Қазақстан тарихында өшпес із қалдырған атақты билер болды.

Олар:

- Ұлы жүз - Төле би,
- Орта жүз - Қазбек би,
- Кіші жүз - Әйтеке би.

Куәлар:

Айыпкердің күнәлі екенін дәлелдеу немесе оны ақтап шығу үшін жұртқа кеңінен танымал кемінде 2-4 адамның куәлігі керек болатын. Ондай куәлар табылмаған жағдайда адал адамдардың ант ішуіне жүгіну рәсімі қолданылатын. Әйелдердің, үй қызметшілері мен құлдардың, жасы кәмелетке толмаған балалардың куәгер болуына, ант ішуіне рұқсат етілмейтін.

Ант ішу:

Билер сотының тағы бір артықшылығы айыпкерге тағылатын күнә жеткіліксіз жағдайда ақылдастар алқасының көмегіне жүгінетін болған. Ақылдастар алқасы айыпкерді жақсы білетін, оның адал да әділ руластарынан тұратын болуы тиіс еді. Олар өздерінің адалдығына ант ішіп, сотқа тартылған адамды не айыптайтын, не ақтап шығатын.

Құқықтық демократиялық қоғамда барлық *даулы мәселелер* сот арқылы шешімін табатыны белгілі. Осыған орай, азаматтардың құқығын қорғауда сот төрелігінің атқарар міндеті мен оған жүктелер жауапкершілігі күн санап өсіп келетінін айта кету керек.

Қоғам бір орында тұрмайды, ол әрдайым өсіп, дамып отырады. Сол қоғаммен бірге, қоғам ішіндегі органдар жүйесі де заман талабына сай әркез өзгеріп, дамып келеді. Соған байланысты, Қазақстанның сот жүйесі өз тәуелсіздігін алған жылдардан бері көптеген реформаларды жүзеге асырды. Сол реформалар сот жүйесінде орын алған қайшылықтарды жойып, одан әрі жетілдіруге бағытталды. Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған жылдан бергі сот жүйесінің дамуын мынадай кезеңдерге бөліп қарастыруға болады.

Бірінші кезең - Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясының қабылдануы. Ол сот билігінің ұйымдастырылуы мен қызметінің негізгі қағидаларын бекітіп берді. Осы Конституция бойынша Конституциялық сот, Жоғарғы Сот, Жоғары төрелік сот пен төменгі сатыдағы соттар сот төрелігі органдарына жатқызылды.

Екінші кезең - 1995 жылы 30 тамызда бүкілхалықтық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы судьялардың тәуелсіздігін қамтамасыз етудің қажетті кепілдіктерінің болуын қарастырды [1, 156]. Төрелік соттар жүйесі таратылып, олардың функциялары жалпы юрисдикция соттарына берілді. Бұл Конституцияның қабылдануы қоғамды әрі қарай демократияландырудың шынайы қажеттілігі, тәуелсіз Қазақстанның конституциялық дамуының жаңа кезеңінің бастауы болды.

1995 жылы 25 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасы Президентінің

«Қазақстан Республикасындағы соттар мен судьялардың мәртебесі туралы» №2694 Конституциялық заң күші бар Жарлығы соттар қызметінің негізгі қағидаларын, соның ішінде судьялардың құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерін айқындап берді. Сот жүйесінің одан әрі дамуы 2000 жылғы 25 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның қабылдануына орай жаңа қарқын алды. Конституциялық заң сот-құқықтық реформасының кезекті кезеңіне жол ашты.

2015 жылдың 31 қазанында Елбасы Парламентпен қабылданған Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің жобасына қол қойған болатын. Заң 2016 жылдың 1 қаңтарынан күшіне енді.

Жаңа азаматтық іс жүргізу кодексі азаматтардың конституциялық құқықтарын және бостандықтарын сотпен тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін азаматтық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру мақсатында қабылданған. Жаңа кодекс азаматтық процестің тым қағазбастылығын алып тастауға, сотқа жүгінген тұлғалар үшін, сонымен бірге аталған заң аясында сот әділдігін жүзеге асыруды қамтамасыз ететін соттар үшін де қолдану қолайлылығына бағытталған.

Жаңа кодексте бітімгерлік шараларына жеке тарау арналған. Азаматтық сот өндірісі аясында тараптар өзара талаптарын бітімгерлік келісім бекітумен, медиация тәртібінде дауларды реттеу туралы келісім немесе партисипативтік рәсім тәртібінде дауларды реттеу туралы келісім толық ауқымда болмаса ішінара реттей алады.

Дауды медиация тәртібінде және партисипативтік рәсім тәртібінде реттеу, бұл — азаматтық процессуалдық құқықта мәні бойынша екі жаңа институт.

Тараптардың бірінші, апелляциялық, кассациялық сатыдағы соттарда сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін медиация тәртібінде дауларды реттеу туралы өтініш мәлімдеуге құқықтары бар. Бірінші және апелляциялық сатыдағы соттарда медиацияны соттан тыс медиатор (кәсіби, кәсіби емес), сонымен бірге судья жүргізе алады. Тараптар медиация тәртібін өзі таңдайды. Кассациялық сатыда судьямен медиация жүргізу қарастырылмаған әрі медиация бұл сатыда қосымша әрекеттерді және істі қарауды тоқтатуды талап етпеген жағдайда ғана мүмкін [2].

Дауды партисипативтік рәсім тәртібінде реттеу бұл біздің процессуалдық құқықтағы мүлде жаңа институт. Бірақ бұл тағы да дауды шешудің тәсілдерінің бірі, бұл енді кәсіби адвокаттардың көмегімен болмақ.

Жаңа қабылданған процессуалдық кодекстегі тағы бір жаңа институт — жеңілдетілген өндіріске тоқталған жөн. Бұл соттың процессуалдық әрекеттерін жүзеге асыруға бөлінетін бюджеттік қаражаттарды, сонымен бірге сот қызметкерлері мен процеске қатысушылардың жұмыс уақытын үнемдеуге мүмкіндік беретін азаматтық процессуалдық құқықтың жаңа институты. Жеңілдетілген өндіріс азаматтық процесте біздің елімізде жүзеге асырылатын сот реформаларының мақсаттары және міндеттеріне жауап беретін азаматтық процессуалдық заңнаманың дамуында заманауи қадам болып табылады.

«Ұлт жоспары — 100 нақты қадамда» көзделген елдегі құқықтық жүйені дамыту мәселелері бойынша әділ соттың үш деңгейлі жүйесіне (бірінші, апелляция, кассация) өту болып табылады.

Істерді апелляциялық сатыда жалпы ережелер бойынша қарау судьялардың тақ санында (кем дегенде үш) алқалы құрамда жүзеге асырылады.

Соттардың тәжірибесіне тұрақты мониторинг жүргізу үшін отставкадағы судьяларды жұмысқа тарту арқылы облыстық (қалалық) соттардың ұйымдастыру-талдау бөлімдерінің жұмысын күшейту дұрыс бастама. Іс санаттары бойынша жалпы сот тәжірибесін тоқсан сайын үйлестіру қажет. Сот тәжірибесінде тұтастылықты қамтамасыз ету мақсатында оқыту шараларын ұйымдастырып, әрбір судьяның өзіндік білімін жетілдіру үшін және оқу орталықтарының жұмысын жандандыру орынды болар еді.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты мен жергілікті соттардан тұрады. Кез-келген атаумен арнайы және төтенше соттар құруға жол берілмейді. Жергілікті соттарға мыналар жатады: - аймақтық және оған теңестірілген соттар - аудандық және оған теңестірілген соттар сонымен қатар Қазақстан Республикасында арнайы соттар (әскери, салық) құрылуы мүмкін Барлық соттарда Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Елтаңбасы бейнеленген және олардың атауы жазылған мөрі болады. Қазақстан Республикасының сот жүйесінің бірлігі мыналармен қамтамасыз етіледі: конституциямен белгіленген әділеттілік қағидасы Қазақстан Республикасының барлық соттары мен судьялары үшін ортақ және бірыңғай болып табылады, бұл сот актілерін Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында міндетті түрде орындау. заңды күшіне енді, сот билігін бірыңғай нысандарда жүзеге асырады, қолданыстағы заңнаманы қолданады. Соттарды қаржыландыру республикалық бюджеттен жүзеге асырылады [3].

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты - жалпы юрисдикциядағы соттарға бағынышты азаматтық, қылмыстық және басқа да істер жөніндегі жоғарғы сот органы, олардың қызметіне заңнамада көзделген процессуалдық нысандарда басшылық жасайды және сот тәжірибесі мәселелері бойынша түсініктемелер береді. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты сот істерін және оның юрисдикциясына қатысты материалдарды қарайды, сот практикасын зерттейді, заңнаманы сот практикасында қолдану туралы түсініктеме беретін нормативтік қаулылар қабылдайды. Атап айтқанда, ол Қазақстан Республикасының Президенті ретіндегі міндеттерін орындау кезінде жасалған, адамдар Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының судьясы ретінде өз міндеттерін атқару кезінде жасаған қылмыстар туралы, мемлекетке опасыздық жасаған сот істерін, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаты, Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Үкіметінің мүшелері, орталық атқарушы органдардың бірінші басшылары жасаған қызметтік міндеттерін орындауға байланысты қылмыстар туралы Үкіметтің құрамына кірмейтіндер, сондай-ақ тікелей Қазақстан Республикасының Президентіне бағынатын мемлекеттік органдардың бірінші басшылары. Сондай-ақ, апелляциялық шағымдар, заңды күшіне енген үкімдерге, облыстық және оған теңестірілген соттардың шешімдеріне наразылық білдіру туралы істер қаралады.

Қазақстан Республикасының аудандық (қалалық) соттарын Қазақстан Республикасының Президенті Жоғарғы Соттың Төрағасымен келісілген уәкілетті органның ұсынысы бойынша құрады, қайта ұйымдастырады, таратады. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Президенті бірнеше әкімшілік-аумақтық бірлікте бір аудандық сот немесе бір әкімшілік-аумақтық бірлікте бірнеше аудандық сот құра алады. Аудандық соттардың судьяларының санын уәкілетті органның ұсынысы бойынша Қазақстан Республикасының Президенті де бекітеді, ал әрбір аудандық сотқа судьялардың санын сот төрағасы негізінде уәкілетті орган белгілейді. . Аудандық сот төрағасы мен судьяларынан тұрады. Егер штат кестесінде тек бір судья қарастырылса (бір бөлімді сот), онда оған осы сот төрағасының міндеттері жүктелген. Аудандық сотта кеңсе құрылады, оның штат санын сот төрағасымен келісім бойынша облыстық соттардың әкімшісі белгілейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кенжалиев З.Ж., Ким В.А.. Қазақстан Республикасында конституциялық заңнаманың дамуы. – Алматы: Жеті жарғы, 2008.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 жыл. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.
3. Зиманов С. З . Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі / С.З. Зиманов. — Алматы: Атамұра, 2008.
4. Артықбаев Ж.О. «Жеті жарғы» — мемлекет және құқық ескерткіші / Ж. О. Артықбаев. — Алматы: Жеті жарғы, 2012.

5. Төрекұлов Н. Қазақтың би-шешендері / Н. Төрекұлов. — Алматы: Жалын, 1994.
6. Абиль Е . А. История государства и права Республики Казахстан с древнейших времен до начала XX века / Е. А. Абиль. — Астана: ИКФ «Фолиант» , 2000.

УДК539.42

Елжасова Айнур Кайратовна
Магистрант кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»,
г.Нур-Султан,
ain.yelzhassova@gmail.com
Научный руководитель: к.ю.н., доцент Карымсаков Р.Ш.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУҚЫЗМЕТІНІҢКЕЙБІРМӘСЕЛЕЛЕРІ

SOME PROBLEMS OF OPERATIONAL INSPECTION ACTIVITIES

Аннотация. Был исследован вопрос усовершенствования уголовно-процессуального закона, основанного на верховенстве конституционных норм правах и свободах человека и гражданина, а также предложены оптимальные правовые механизмы, предусматривающие эффективное применение законодательства об оперативно-розыскной деятельности. Детальный анализ Закона «Об оперативно-розыскной деятельности» позволил показать отдельные недостатки: пробелы, коллизии, бланкетность и коррупциогенность норм с целью минимизации правовых последствий при их применении.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность; оперативно-розыскные мероприятия; уголовно-процессуальное законодательство; негласные следственные действия; совершенствование национального законодательства; судебный контроль.

Аннотация: Мақала адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары туралы конституциялық нормаларының үстемдігіне негізделген қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру сұрақтары зерттелген, сонымен бірге жедел іздестіру қызметі туралы заңнаманы нәтижелі қолдануды көздейтін оптималды құқықтық механизмдер ұсынылады. «Жедел іздестіру туралы» Заңды детальды түрде тал-дау жекелеген кемшіліктерді анықтауға мүмкіндік берді: олқылықтар, коллизия-лар, нормаларды қолдану кезінде құқықтық салдарды минимизациялау мақса-тында бланкетілік пен коррупциогенділік.

Түйінді сөздер: жедел-іздестіру қызметі; жедел-іздестіру шаралары; қылмыстық-процестік заңнама; жасырын тергеу әрекеттері; ұлттық заңнаманы жетілдіру; соттық бақылау.

Annotation. The author of the article investigated the issue of improving the criminal procedural law based on the supremacy of constitutional norms on the rights and freedoms of man and citizen, and also proposed the optimal legal mechanisms providing for the effective application of legislation on operational search activity. Detailed analysis (monitoring) of the Law «On Operative-Search Activity» allowed to show some shortcomings: gaps, collisions, blanketness and corruption-related norms in order to minimize legal consequences when applying them.

Keywords: operational search activity; operational search measures;

criminalprocedure legislation; secret investigative actions; improvement of national legislation; judicial control.

Под оперативно-розыскной деятельностью принято понимать, научно обоснованную систему гласных и негласных оперативно-розыскных, организационных и управленческих мероприятий, осуществляемых в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, Законом Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств.

Согласно Концепции правовой политики 2010-2020 гг., главная цель законодателя заключается в формировании уголовно-процессуального закона, основанного на признании конституционных норм о правах и свободах человека и гражданина непосредственно действующими, определяющими смысл, содержание и применение законов и обеспечиваемыми правосудием[1]. Для этого требуется разработка оптимальных правовых механизмов, предусматривающих эффективное применение уголовно-процессуального и законодательства об оперативно-розыскной деятельности, в целях быстрого и полного раскрытия преступлений, изобличения и привлечения к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливого судебного разбирательства и надлежащего применения уголовного закона.

Правовой оболочкой осуществления оперативно-розыскной работы является Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее – Закон РК «Об ОРД») [2]. Данный законодательный акт определяет научно обоснованную систему гласных и негласных оперативно-розыскных, организационных и управленческих мероприятий, осуществляемых правоохранительными либо специальными органами в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств.

Под оперативно-розыскной деятельностью принято понимать, научно обоснованная система гласных и негласных оперативно-розыскных, организационных и управленческих мероприятий, осуществляемых в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, Законом Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств.

В данном исследовании дается анализ вышеотмеченного Закона, который был принят еще в 1994 году и, надо отметить, отдельные положения которого в настоящее время имеют не единообразные юридическую природу, понимание и, соответственно, применение на практике.

С обновлением уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан изменилось и отношение к содержанию негласных следственных действий. Связано это с введением в Уголовно – процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее – УПК РК) в редакции 2014 года самостоятельной главы 30 «Негласные следственные действия». Под последними понимаются предусмотренные законом действия, проводимые в ходе досудебного производства без информирования вовлеченных в уголовный процесс лиц, интересов которых они касаются (п. 12 ст. 7 УПК РК) [3].

В результате появилась необходимость разграничения следственных действий

на два самостоятельных вида:

- гласные, проводимые органом уголовного преследования по общим правилам производства следственных действий (ст. 197 УПК РК);

- негласные, проводимые соответствующим подразделением правоохранительного или специального государственного органа с использованием форм и методов оперативно-розыскной деятельности (ч. 2 ст. 232 УПК РК).

Первый вид служит самостоятельным источником доказательств и может быть положен в основу обвинения и постановления приговора при условии соответствия правилам оценки доказательств, предусмотренным ст. 125 УПК РК.

Что же касается второго вида, то для придания ему значения доказательств необходимо предварительное исследование результатов негласного следственного действия органом досудебного расследования (следователем, дознавателем, прокурором), в чьем производстве находится уголовное дело, по которому они назначались. О произведенном исследовании составляется соответствующий протокол. В случае необходимости исследование проводится с привлечением специалиста и соответствующего сотрудника органа дознания (ст.ст. 237, 238 УПК РК).

Протоколы исследования и предварительной оценки результатов, полученных в ходе негласных следственных действий, аудиозаписи, изображений и иных запечатленных при помощи научно-технических средств данных, изъятые вещественные объекты или их копии приравниваются к иным источникам доказательств, вовлеченным в процесс доказывания с помощью следственных действий (ч. 2 ст. 239 УПК РК).

Тем самым законодатель устанавливает, что источником доказательств служат не сами негласные следственные действия, а протоколы их исследования, определяющие допустимость или недопустимость фактических данных в дальнейшем досудебном расследовании и судебном разбирательстве.

Первый промежуточный вывод - с одной стороны, можно констатировать, что законодательство в сфере оперативно-розыскной деятельности соответствует стратегическим целям государства и основным положениям смежного отраслевого законодательства Республики Казахстан, с другой стороны, надо понимать, что «здесь же» имеют место и недостатки, которые на практике могут привести к противоречиям и пробелам в регулировании.

Следует отметить, что порядок проведения негласных следственных действий (помимо УПК РК), в свою очередь (параллельно), регулируется также Законом РК «Об ОРД».

В статье 11 Закона РК «Об ОРД» указаны 23 вида оперативно-розыскных мероприятий (далее - ОРМ), которые, в свою очередь, разделены на 18 общих и 5 специальных ОРМ. При этом, все 5 специальных и еще 6 общих ОРМ, по своей сути, полностью тождественны негласным следственным действиям, предусмотренным ст. 231 УПК РК.

Порядок проведения указанных ОРМ лишь в некоторой мере согласован с соответствующими положениями нового УПК РК, а именно в части проведения специальных видов ОРМ, в то время как остальные, которые дублируют негласные следственные действия, проводятся в совершенно ином порядке, нежели это предусмотрено действующим УПК РК.

Такое несоответствие положений двух указанных нормативно-правовых актов на практике (несомненно) приводит к коллизиям и злоупотреблениям со стороны правоохранительных органов, что, в свою очередь, влечет за собой грубые нарушения прав человека во время проведения негласных следственных действий и тождественных им ОРМ.

Исходя из этого, следует привести Закон РК «Об ОРД» в соответствие с УПК РК в части регулирования порядка проведения ОРМ, носящих характер негласных

следственных действий. Это необходимо для того, чтобы исключить возможные нарушения гарантий прав человека, которые могут быть допущены в связи с проведением негласных следственных действий «под видом ОРМ».

Новый УПК РК ввел институт негласных следственных действий (далее – НСД), которые по своему характеру и содержанию схожи с ОРМ, закреплёнными в Законе РК «Об ОРД». И УПК РК и Закон РК «Об ОРД» закрепляет прокурорский надзор за проведением НСД. При этом, Закон РК «Об ОРД» не предусматривает судебного контроля за проведением этих действий, что является его существенным недостатком. Из текста ст. 11 анализируемого Закона РК «Об ОРД» очевидно, что способы сбора информации путем проведения ОРМ правоохранительными органами очень часто сопряжены с прямым вмешательством в частную жизнь граждан, ограничением и нарушением их прав и свобод.

В частности, ОРМ способны ограничить или нарушить следующие права и свободы, гарантированные Конституцией Республики Казахстан (далее – Конституция РК):

- право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства (ст. 18);
- право на тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений (ст. 18);
- право на неприкосновенность жилища (ст. 25) [4].

В этой связи при проведении этих действий контроль независимого судебного органа просто необходим. Таким образом, ОРМ ограничивает и нарушает конституционное право на неприкосновенность частной жизни. Однако, исходя из содержания Конституции РК, право на неприкосновенность частной жизни и право на неприкосновенность жилища не являются абсолютными и могут быть ограничены. Вместе с тем, Конституция РК позволяет ограничивать право на неприкосновенность частной жизни и право на неприкосновенность жилища при соблюдении обязательного условия: в случаях и в порядке, установленных законом. Для того, чтобы действия органов, осуществляющих ОРМ, были конституционными это условие должно быть соблюдено. Это означает, что случаи, основания и порядок принятия решения о применении ОРМ должны быть подробно указаны в законе.

Законодателю необходимо рассмотреть вопрос о передаче функции санкционирования всех ОРМ следственному судье.

В анализируемом Законе отсутствуют четкие основания, при которых возможно применение ОРМ в отношении граждан.

УПК РК предусматривает широкий список граждан, в отношении которых могут проводиться НСД.

Таким образом, проведение НСД не ограничивается только подозреваемыми или обвиняемыми. Кроме того, закон ничего не говорит о том, какие доказательства причастности лица к совершению преступления, в отношении которого могут быть применены НСД, могут рассматриваться в качестве достаточных для решения вопроса о применении НСД. Например, должны ли органы НСД представить прокурору показания очевидцев, которые могут утверждать, что лицо, в отношении которого может быть проведены НСД, планирует, покусается или совершило преступление.

Закон должен однозначно описать основания, при которых допустимо вмешательство в частную жизнь лица путем применения ОРМ. В частности, закон должен указывать, какие доказательства причастности лица к преступной деятельности могут быть достаточными для применения к нему ОРМ. В законе отсутствует четкий критерий или стандарт доказывания, который должен удовлетворить орган, ходатайствующий перед санкционирующим органом о проведении ОРМ. В противном случае, органы ОРД могут применять ОРМ в отношении любого лица без каких-либо обоснованных оснований. Это, на наш взгляд, сводит конституционные гарантии,

запрещающие вмешательство в частную жизнь граждан без законных оснований, к простой декларации. Понятие законных оснований включают, на наш взгляд, объективные доказательства, свидетельствующие о причастности лица к совершению преступления.

Представляется, что действующий закон предусматривает слишком длительный максимальный срок действия ОРМ - до шести месяцев, а в некоторых случаях и более. Для того, чтобы ограничить возможность правоохранительных органов вторгаться в частную жизнь граждан, закон должен предусматривать более короткий срок действия решения при возможном продлении срока действия ОРМ при подаче ходатайства о продлении действия ОРМ при подаче доказательств, поддерживающих это ходатайство в суде. Это будет способствовать более надежному контролю со стороны суда.

Республика Казахстан является участником ряда международных соглашений, гарантирующих права и свободы граждан, которые могут быть ограничены уголовно-процессуальным законодательством [5].

Нормы действующего закона четко не описывают законные основания, при которых возможно производство ОРМ. В этой связи, анализируемый Закон РК «Об ОРД» в надежной степени не обеспечивает защиту от произвольного и незаконного вмешательства в личную и семейную жизнь граждан, а также защиту от незаконного посягательства на неприкосновенность их жилища или тайну их корреспонденции.

Законом РК «Об ОРД» предусматривается участие понятых при досмотре в процессе общих ОРМ (п. 16 ст. 11 Закона). Здесь возникает ряд вопросов. В указанном законе вообще не регламентирован статус понятого, что приводит к ошибкам в оперативно-розыскной практике, связанным с подбором понятых, привлечением их к другим видам ОРД, где по закону их участие не предусмотрено. Без указания правового положения понятого в названном законе его участие в ОРМ не может считаться легитимным [6].

Одним из эффективных инструментов нормотворческой деятельности и систематизации законодательства, дальнейшей консолидации в разрезе отраслей законодательства, а также освобождению его от устаревших и дублирующих норм, восполнению пробелов в правовом регулировании, устранению внутренних противоречий в действующем праве выступает минимизация отсылочных норм в законах и, соответственно, расширение практики принятия законов прямого действия в рамках круга вопросов, по которым, в соответствии с Конституцией РК, могут приниматься законодательные акты.

Необходимо отметить, что Закон РК «Об ОРД» содержит достаточное количество норм, которые имеют бланкетную (отсылочную) природу. В результате появления последних, на наш взгляд, будут и имеют место коррупционные правонарушения, ущемление прав, свобод человека и законных интересов граждан и организаций. Законодатель достаточно умело закамуфлировал «требования легальности» в реализации компетенции правоохранительных и специальных органов, которые считает приемлемыми. Детали же раскрыты через (уже упомянутый) институт бланкетности, отсылочности их понимания (толкования) в подзаконных актах.

Учитывая вышеизложенное, необходимо отметить, что коррупциогенные факторы при анализе Закона РК «Об ОРД», во-первых, напрямую связаны с наличием излишних бланкетных и отсылочных норм закона. Во-вторых, в некоторых нормах из-за использования неопределенной формулировки «может быть», возникает неясность в толковании, что предполагает решение вопроса надзорным органом по своему усмотрению,

в зависимости от заинтересованности. В частности, в третьем абзаце пункта 7 статьи 12 Закона определена компетенция по формуле «вправе»: «Специальные оперативно-розыскные мероприятия в отношении судьи могут быть проведены только с санкции прокурора».

Таким образом, в тексте Закона РК «Об ОРД» необходимо детализировать компетенцию органа, принимающего решения или действия по своему усмотрению, путем устранения коррупциогенного фактора «вправе». К одному из недостатков исследуемого Закона РК «Об ОРД» относится отсутствие конкретного механизма имплементации в правоприменительную практику международных (в том числе, европейских) стандартов обеспечения легитимности ОРД.

Реформа тайного следствия в указанных странах состояла в достижении такого параметра, как распространение судебного контроля на большинство НСД. На необходимости судебного контроля сделан акцент во всех основополагающих решениях Европейского суда по правам человека, в которых дается толкование смысла статьи 8 Конституции РК.

Объем судебного контроля над проведением негласных следственных действий в указанных выше странах, реформировавших уголовный процесс, достаточно большой. Так, в Латвии все предусмотренные 11 негласных оперативных мероприятий проводятся только по разрешению суда, в Украине - 9 из 12 мероприятий, в Молдове - 8 из 15, в Литве - все 5 действий, в Эстонии - 5 из 10 [7].

В статье 231 УПК РК установлены виды НСД, при этом согласно статье 232 УПК РК, ни на одно из десяти видов НСД не требуется санкция суда.

При этом, большинство НСД, а именно 6 из 10, санкционирует прокурор, что еще раз подчеркивает и без того немалую роль прокурора в уголовном производстве по новому УПК РК. Так, такие виды, как 1) негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места; 2) негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи; 3) негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами; 4) негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации; 5) негласный контроль почтовых и иных отправлений; 6) негласные проникновение и (или) обследование места проводятся только с санкции прокурора (Генеральный прокурор РК и его заместители, прокуроры областей и приравненные к ним прокуроры) и только:

- по делам о преступлениях, санкция за совершение которых предусматривает наказание в виде лишения свободы от одного года и выше;

- по преступлениям, подготавливаемым и совершаемым преступной группой.

Остальные виды негласных следственных действий: 7) негласное наблюдение за

лицом или местом; 8) негласный контрольный закуп; 9) негласные внедрение и (или) имитация преступной деятельности могут производиться с санкции прокурора по любым категориям правонарушений.

В соответствии с пунктом 8 статьи 12 анализируемого Закона при получении санкции на проведение специальных ОРМ прокурору представляются материалы - основания для их проведения, в форме и по содержанию исключающие возможность расшифровки сведений о личности конфиденциальных помощников и штатных негласных сотрудников. О результатах специального ОРМ уведомляется прокурор, санкционировавший его проведение.

Таким образом, как следует из статьи 12 анализируемого Закона, все виды специальных ОРМ, которые могут причинить наибольший вред частной и семейной жизни человека, осуществляются без надлежащего судебного контроля, что нарушает международные стандарты прав человека.

Исходя из вышеизложенного, можно заключить, что обусловленность проведения ОРМ не отвечает рассматриваемому требованию, то есть обязательности судебного контроля, поэтому в этой части соответствующие нормы статьи 12 Закона РК «Об ОРД» подлежат изменению. При этом в самом Законе (п.1-1) статьи 4) закреплено нормативное положение, согласно которому «если международным

договором, ратифицированным Республикой Казахстан, установлены иные правила, чем те, которые содержатся в настоящем Законе, то применяются правила международного договора».

В настоящее время одним из дискуссионных вопросов является параллельное регламентирование (хождение) НСД (ОРМ) в УПК РК и Законе «Об ОРД». Тем более, УПК РК достаточно детально закрепил условия и основания проведения этих действий, вопросы санкционирования, сроки проведения, исследование информации, полученной в результате НСД, её использования в качестве доказательств и т.д. Кроме того, в правовом поле действуют два совместных приказа руководителей правоохранительных и специальных органов в этой области.

Согласно нумерации в Законе 25 статей, который дополнен статьёй 14-1. В итоге фактическое количество статей – 26. Изменения и дополнения внесены в 22 из 26 статей, т.е. в 84% норм анализируемого Закона. И это только количественный показатель. Что касается качественного показателя, то отметим, что с момента принятия (действия) анализируемого Закона (15 сентября 1994 года) изменения и дополнения в него вносились 28-ми различными Законами, в которых, подверглись коррекции 95 статей в более чем 200 пунктах.

Таким образом, с учётом решения важнейших задач ОРД для обеспечения упреждающей функции правоохранительных и специальных органов, с целью минимизации дублирования норм законов (кодексов), необходима новая редакция анализируемого Закона (возможно, постепенно, с учётом эволюции, модернизации уголовного процесса, назреет необходимость поставить на утрату Закон РК «Об ОРД»).

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858. О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года
2. Закон Республики Казахстан от 15.09.2004 года «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями по состоянию на 19.12.2020г.).
3. Уголовный процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК (с изменениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
4. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г (с изменениями по состоянию на 23.03.2019 г.).
5. <https://www.zakon.kz/4491246-konstitucionnye-i-mezhdunarodno.html>
КОНСТИТУЦИОННЫЕ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В КАЗАХСТАНЕ /М. Сарсембаев/
6. <http://www.zakon.kz>. О совершенствовании правового механизма оперативно-розыскной деятельности А. Гинзбург, к.ю.н, С. Даубасова, [/https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34302158#pos=3;-110](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34302158#pos=3;-110),
7. Реформирование законодательства Республики Казахстан по вопросам негласных следственных действий и оперативно-розыскной деятельности, к.ю.н, БАНЧУК А.г. Киев, Украина).

Жаденова Альмира Ерболовна
Амренова Карина Амангелдіқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенттері
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Оқытушы, з.ғ.м. Яғмусова А.Ф.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ УГОЛОВНЫЙ СУД И РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН

THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация: Мақалада халықаралық қылмыстық сот жүйесінің Қазақстан Республикасына сәйкес келетін тұстарын саралау және пайда болатын проблемаларды шешу жолдарын қарастыру. Және халықаралық сот жүйесін әлемдік мемлекеттердің өз жүйесіне сәйкестендіруі.

Түйінді сөздер: Халықаралық қылмыстық сот жүйесі, Рим жарғысы, Қазақстан Республикасы, проблемалар, әлем елдерінің практикасы.

Аннотация: В статье рассматриваются подходящие стороны международного уголовного суда Республике Казахстан и решение возникающих проблем. И приведение международной судебной системы в соответствие с собственной системой мировых государств.

Ключевые слова: международная уголовно-судебная система, Римский статут, Республика Казахстан, проблемы, практика стран мира.

Abstract: the article examines the relevant parties of the International Criminal Court of the Republic of Kazakhstan and the ways to solve the problems that arise. And bringing the international judicial system in line with the national own system of states.

Keywords: International criminal justice system, the Rome Statute, Republic of Kazakhstan, problems, practice of the countries of the world.

Халықаралық қылмыстық сот және Қазақстан Республикасы: Рим жарғысын бекітудің проблемалары мен перспективалары екі дүниежүзілік соғыстың сабақтары, Балқан соғысы, Руандадағы геноцид әлемдік қоғамдастықты халықаралық қылмысты құқық тарихында тұңғыш тұрақты институционалдық мекеме — Халықаралық қылмыстық сот құруға итермеледі.

ХҚС-бұл XVII ғасырда "халықаралық құқықтың атасы" Гуго Гротийдің "соғыс және бейбітшілік құқығы туралы" еңбегінде пайда болған идеялардың квинтэссенциясы. Гротийдің пікірі әр мемлекеттің қылмыстық әрекетті жасаған адамды қай жерде жасалғанына және қай мемлекеттің азаматы болғанына қарамастан жазалауға құқығы мен міндеті бар екендігіне байланысты болды, өйткені әр қылмыс барлық мемлекеттерді қамтитын құқықтық тәртіпке қол сұғады. Біздің ойымызша, бұл ереже "әмбебап юрисдикция" анықтамасының заманауи негіздерін көрсетеді.

Бүгінгі таңда 124 мемлекет Рим заңын ратификациялау арқылы Халықаралық Қылмыстық Соттың юрисдикциясын мойындады. ХҚС құрамына Африка құрлығының 34 мемлекеті, Азия-Тынық мұхиты өңірінің 19 елі, Шығыс Еуропаның 18 елі, Латын Америкасының 28 мемлекеті және Батыс Еуропаның 25 елі және т. б. кіреді.

Рим Жарғысын ратификациялау қатысушы мемлекеттің аумағында ХҚС юрисдикциясының барлық түрлерін қамтиды. Соттың пәндік юрисдикциясы

халықаралық қылмыстардың 4 құрамымен шектеледі: геноцид, адамзатқа қарсы қылмыстар, соғыс қылмыстары және агрессия.

ХҚС ең қатыгез қылмыстар үшін жауапкершілікке тартудың кепілі болып табылатындығына қарамастан, соңғы уақытта қатысушы мемлекеттердің санына қатысты регрессия байқалады. Мысалы, 2016 жылдың 16 қарашасында Ресей Федерациясының Президенті В. В. Путин Рим жарғысына қол қоюды қайтарып алу туралы бұйрыққа қол қойды, бұл ратификациядан тікелей бас тарту деген мағынаны береді.

Мемлекеттің Рим заңының міндеттемелерін қабылдауына байланысты бірқатар проблемалар бар.

Қазақстан Римдегі дипломатиялық конференцияға қатысушы болды, ҚР Конституциялық Кеңесінің төрағасы И.и. Рогов біздің еліміздің атынан өкілдік етті. Өз сөзінде профессор Қазақстан Республикасының Конституциясы мынаны жариялайтынын атап өтті: Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге туғаннан тиесілі, абсолютті деп танылады және ажыратылмайды. Қазіргі уақытта, оның айтуынша, Қазақстан ХҚС құру идеясын еш күмәнсіз қолдайды. Сонымен бірге, әмбебап мәселелер ғана емес, әр мемлекеттің егемендігі мен тәуелсіздігіне кепілдік беру мәселесі де ескерілуі керек. Біздің ойымызша, бұл кепілдік Рим Жарғысының кіріспесінде тіркеледі, қатысушы мемлекеттер осы жарғы негізінде құрылған Халықаралық қылмыстық сот ұлттық сот төрелігі органдарын толықтыратынын атап көрсетеді. Сондай-ақ, ХҚС-қа қатысу мұндай жүйелер болмаған кезде немесе қылмыскерлерді қудалағысы келмеген немесе қаламаған кезде ғана мүмкін болады. Алайда, бүгінгі таңда ҚР ХҚС РЖ қатысушысы болып табылмайды. Осы жұмыста біз Қазақстан Республикасының РЖ қосылуына және бекітілуіне кедергі келтіретін проблемаларды зерттеуге әрекет жасаймыз. Әрине, бастапқыда конституциялық және құқықтық проблемалар тобын бөліп көрсету керек.

Біріншіден, РЖ кіріспесінің оның комплементарлығы туралы ережесі ҚР Конституциясына қайшы келеді: 75-бапқа сәйкес Республиканың соттары, Республиканың Жоғарғы Соты, заңмен құрылған жергілікті және басқа да соттар болып табылады, ал арнаулы және төтенше соттарды қандай да бір атаумен құруға жол берілмейді. Бұл кедергіні жою үшін осы бапқа өзгерістер енгізу қажет. Біз, Францияның мұндай проблеманы шешуі Қазақстан үшін де қолайлы болар еді деп есептейміз. Франция Рим жарғысын бекітпес бұрын Конституцияға бірнеше өзгерістер енгізді. 1999 жылы 8 шілдеде Франция Конституциясы РЖ-ның міндеттілігімен 53-2 бабына толықтырулар енгізген. Осылайша, ҚР Конституциясының 75-бабы мынадай Ережемен толықтырылуы мүмкін: "Қазақстан Республикасы 1998 жылы 17 шілдедегі Рим Жарғысында көзделгендей, Халықаралық Қылмыстық Соттың юрисдикциясын таниды".

Екіншіден, жоғары лауазымды тұлғалардың жауапкершілігі туралы мәселе өзекті және даулы болып табылады. Осыған байланысты Батыс доктринасында 2 пікір бар:

1. Ресми лауазым жауапкершілік деңгейіне әсер етеді және артықшылықтар береді;
2. Қылмыскер президент немесе қарапайым қызметкер болғанына қарамастан, жауапкершілік барлығына тең болуы керек.

Бұл жағдайда Қазақстан бірінші "заң шығарушы", ал РЖ екінші болып табылады.

Рим Жарғысының 27-бабына сәйкес бұл құжат лауазымдық жағдай негізінде қандай да бір айырмашылықсыз барлық адамдарға тең дәрежеде қолданылады. Сондай-ақ адамның лауазымдық жағдайына байланысты болуы мүмкін иммунитеттер немесе арнайы іс жүргізу нормалары ұлттық немесе халықаралық құқыққа сәйкес болуы керек және мұндай адамға қатысты оның юрисдикциясын жүзеге асыру кезінде сотқа кедергі

келтірмеуі тиіс. Демек, бұл жазадан ешкім, тіпті президент те құтыла алмайды. Бірақ біздің еліміздің Конституциясының 47 — бабына сәйкес, президент жауап беретін және Парламент қызметінен босататын бір ғана қылмыс бар-мемлекетке опасыздық. Қазақстан осындай проблемаға тап болған бірінші мемлекет болып табылмайды. Нидерланды, Испания, Чехия, Бельгия, Швеция, Оңтүстік Корея да осы қиындыққа тап болды және олардың шешімдері бір-бірінен өзгеше болды. Конституциялық монархия ретінде Бельгия, Нидерланды және Испания бұл қарама-қайшылықтың шешімін табуға тырысқан кезде өте сақ болды. Осылайша, Испания Мемлекеттік Кеңесі мен Нидерланды Кеңесі егер мемлекеттік актілерге жеке қылмыстық жауаптылық мүмкіндігін қабылдаған лауазымды адам қол қойса, монарх жауапкершіліктен және жазадан жалтаруы мүмкін деген шешім қабылдады. Швеция Рим Жарғысының 27-бабына және монархтың абсолютті иммунитетіне толық сәйкес келмейтінін мойындады және осы мәселе бойынша конституциялық түзетулер енгізу туралы шешім қабылданды. Испания мен Чехия осы мәселе Парламентте қаралғаннан кейін лауазымды адамның иммунитеті алынып тасталуы мүмкін екенін мойындады. Оңтүстік Кореяда Конституцияның 27-бабы мен 84-бабы арасындағы қақтығыс келесідей шешілді: ұлттық заңнама мемлекеттің халықаралық міндеттемелеріне сәйкес түсіндірілуі керек. Украинаның шешімі жалпы қабылданған шешімдерден түбегейлі ерекшеленеді: Украинаның Конституциялық соты 2011 жылғы 11 шілдедегі қорытындысында "Жарғының ережелері Украина Конституциясының халық депутаттарының, Украина Президентінің және судьялардың қол сұғылмаушылығына қатысты ережелерін белгілеуге тыйым салмайды және күшін жоймайды, тек осы адамдардың қол сұғылмаушылығы ұлттық юрисдикциямен байланысты және Халықаралық қылмыстық соттың юрисдикциясын жүзеге асыруына кедергі бола алмайды" деп шешті.

Біздің ойымызша, коллизияны шешудің соңғы нұсқасы Қазақстанның конституциялық ережелерімен тығыз байланысты. Алайда, Украинаның Конституциялық соты Украина Конституциясының 111-бабына сүйене отырып, осындай қорытынды шығарғанын атап өткен жөн, ол Қазақстан Конституциясында көзделгендей, мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда ғана емес, сонымен бірге ол "басқа қылмыстар" жасаған жағдайда да президентке импичмент жариялауды қарастырады. Біздің көзқарасымыз бойынша "басқа қылмыстар" тұжырымы нақты емес, бұл болашақта оны түсіндіру және практикалық қолдану кезінде проблемалар тудыруы мүмкін. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз ҚР Конституциясының 47-бабының 2-тармағына мынадай өзгерістер мен толықтырулар енгізу орынды деп санаймыз: "Республика Президенті өз міндеттерін атқару кезінде жүзеге асырылған іс-әрекеттер үшін жауап береді және мемлекетке опасыздық жасаған және адамзаттың бейбітшілігі мен қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстар жасаған жағдайда Парламент оны қызметінен кетіруі мүмкін".

Үшіншіден, ҚР Конституциясы Қазақстан азаматтарын шет мемлекетке ұстап беруге мүлдем тыйым салмайды, бұл шын мәнінде ХҚС юрисдикциясын жүзеге асыруға кедергі келтірмейді, алайда РЖ 107-бапта экстрадиция (extradition) және қылмыскерді беру (surrender) ұғымдарының айырмашылықтарын көрсетеді: қылмыскерді беру адамды қатысушы мемлекеттің ХҚС-қа жеткізуін, ал экстрадицияны-адамды екі жақты халықаралық шарттардың ережелеріне сәйкес бір мемлекеттің басқасына жеткізуін білдіреді. Хамидова М. Ф. өзінің диссертациялық зерттеуінде РЖ ратификациялауға ниет білдірген мемлекеттерге келесі ұсыныстардың бірін таңдауды ұсынады:

а) Олардың конституциялық нормаларына осындай түсініктеме беруі керек, оның негізінде экстрадициялауға тыйым салынады, бірақ оны беруге тыйым салынбайды, яғни осы ұғымдардың аражігін ажырату қажет, экстрадициялау кезінде адам басқа мемлекетке экстрадициялануға жататынын, ал ХҚС-мемлекет емес;

б) ХҚС юрисдикциясына жататын қылмыс жасаған адамдарды беруді жүзеге асыру үшін Конституцияға түзету енгізу. Осылайша, ұлттық заңнама ережелерінің халықаралық қылмыс жасаған адамдарды беру бөлігінде Рим Жарғысының ережелеріне сәйкестігі мақсатында біз 11-баптың 1-тармағына мынадай толықтыру енгізуді ұсынамыз:

"Егер Республиканың халықаралық шарттарында өзгеше белгіленбесе, Қазақстан Республикасының азаматын шет мемлекетке беруге Не Халықаралық қылмыстық әділет органдарына беруге болмайды".

Төртіншіден, кешірім жасау туралы өтініш Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабында бекітілген сотталған адамның конституциялық құқықтарының бірі болып табылады. Қазақстандық Қылмыстық кодекске сәйкес, кешірім жасау Қазақстан Республикасы Президентінің құзыреті болып табылады. Жарғының 84-бабына сәйкес соттауды немесе үкімді қайта қарау Халықаралық қылмыстық соттың апелляциялық палатасының айрықша құзыреті болып табылады. Сондай-ақ, 110-бап Үкімді орындаушы мемлекет сот шығарған үкімнің қолданылу мерзімі аяқталғанға дейін адамды босата алмайтындығын көрсетеді. Тек соттың жаза мерзімін қандай да бір қысқарту туралы шешім қабылдауға құқығы бар және адамды тыңдап, осы мәселе бойынша қаулы шығарады.

Кейбір заңгерлер бұл мемлекеттің егемендігін бұзу болуы мүмкін деп санайды, бірақ кешірім тек ұлттық заңнамада белгіленген қылмыстарға қолданылады, яғни олар ішкі болып табылады. Осылайша, президент әлі де ұлттық соттармен сотталған тұтқындарға кешірім жасау құқығына ие. Сонымен қатар, геноцид, адамзатқа қарсы қылмыстар және жаппай құрбан болуға әкелетін әскери қылмыстар сияқты ауыр қылмыстар ғана ХҚС-нің пәндік юрисдикциясына кіретінін ұмытпауымыз жөн. Халықаралық құқықтық сипаттағы проблемаларға қатысты Ресей доктринасында 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде (бұдан әрі – АСКХП) бекітілген Халықаралық құқық қағидатына — *NE bis in idem*-ге қайшы келеді. Әрбір елдің заңы мен қылмыстық іс жүргізу құқығына сәйкес ешкімді де ол түпкілікті сотталған немесе ақталған қылмысы үшін екінші рет соттауға немесе жазалауға болмайды деген қағидат Қазақстан Республикасында конституциялық қағидат мәртебесіне ие. ХҚС жарғысы да осы принциптен туындайды, бірақ бір маңызды айырмашылықпен: ХҚС ұлттық сот геноцид, агрессия, адамзатқа қарсы қылмыстар немесе әскери қылмыстар бойынша айыптаған немесе ақтаған адамды, егер сот ісі тиісті адамды қылмыстық жауапкершіліктен қорғауға арналған деп санаса немесе басқа белгілер бойынша тәуелсіз немесе бейтарап жүргізілмеген болса, жауапқа тартуға құқылы.

Ведерникованың пікірінше, РЖ-сын ратификациялау халықаралық құқықтық актілердің коллизиясын тудыруы мүмкін, ол Жарғының пайдасына шешілмейді, өйткені АСКХП БҰҰ аясында қабылданған әмбебап құжат мәртебесіне ие, ал РЖ тек мемлекеттер тобының халықаралық шарты болып табылады. Алайда, Г. В. Игнатенко "Халықаралық қылмыстық сот төрелігі мен ұлттық сот төрелігі арасындағы қарым-қатынаста рұқсат етілген жалпы ережеден алып тастау ең ауыр халықаралық қылмыстарға ғана қатысты және мүдделі мемлекеттердің келісілген шешімдеріне байланысты" деп дұрыс айтады. Демек, бұл тыйымның негізгі мақсаты-адамды Халықаралық юрисдикция аясында емес, сол мемлекеттің юрисдикциясы аясында бір қылмыс үшін соттаудан қорғау. Халықаралық қылмыстық құқық ғылымында ХҚС — қа қатысушы мемлекеттердің міндеттемелерінің иерархиясы туралы мәселе жиі көтерілді, атап айтқанда, адамды сотқа беру туралы өтініш және екі жақты келісімге сәйкес жарғыға қатыспайтын мемлекет тарапынан бірдей өтініш алған жағдайда қатысушы мемлекеттің әрекеті. Алайда, біздің ойымызша, РЖ-ның 90-бабы ұстап беру туралы сұрау салулар коллизияланған жағдайда Сұрау салынатын мемлекеттің іс-қимыл тәртібін толық көлемде көрсетеді: Егер Сұрау салушы мемлекет осы жарғыға

қатысушы мемлекет болып табылмаса, онда Сұрау салынатын мемлекет, егер ол адамды Сұрау салушы Мемлекетке ұстап беру жөніндегі халықаралық міндеттемемен байланысты болмаса, егер сот бұл істі қолайлы деп таныса, соттан келіп түскен өкімге беру туралы өтінішке артықшылық береді. Басқаша айтқанда, екі жақты келісім болған жағдайда сұрау салу осындай келісім тарапының пайдасына мақұлданады. 2015 жылы Қазақстан қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек туралы 1992 жылғы Америкааралық конвенцияны ратификациялады, онда қатысушы мемлекеттің егер ол халықаралық трибуналдың немесе уақытша трибуналдың өтініші бойынша берілсе, сұрау салудан бас тарту құқығын бекітеді. Бұл Конвенция бірқатар мемлекеттердің, соның ішінде АҚШ — Қазақстанның бес жылдық әскери ынтымақтастық жоспары бойынша серіктесі — Халықаралық қылмыстық Әділет идеясына нигилистік қатынасын көрсетеді. АҚШ ХҚС РЖ қабылдануына қарсы дауыс берген жеті мемлекеттің бірі болып табылады, бұл шешімді осы трибунал жарғыға қатысушы мемлекеттердің аумағында орналасқан американдық әскери күштерді саяси негізделген қудалауды жүзеге асыратындығымен дәлелдейді. Жарғыға қатысушы мемлекеттердің аумағында өз азаматтары мен әскери қызметшілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Вашингтон осындай мемлекеттермен ХҚС Уағдаласушы тараптарының азаматтарын бермеу туралы бірқатар екіжақты шарттар жасасты. Мысалы, Тәжікстан Республикасы мен Америка Құрама Штаттарының үкіметтері 2-баптың 98-тармағына сілтеме жасай отырып, 2002 жылғы 26 тамызда Халықаралық қылмыстық сот алдында американдық қызметшілердің иммунитеті туралы келісімге қол қойды. 2 т.98-бап былай делінген: "Сот сұрау салынатын мемлекеттен оның халықаралық келісімдер бойынша міндеттемелерімен үйлеспейтін іс-әрекеттерді талап ететін өкімге беру туралы өтініш жасай алмайды, оған сәйкес қандай да бір адамды соттың өкіміне беру үшін, жіберуші мемлекеттің келісімін алу талап етіледі". Негізгі ереже "бағыттаушы мемлекет" тұжырымы болып табылады. "Amnesty International" халықаралық үкіметтік емес ұйымының баяндамасында Рим Статутының 98-бабының 2-тармағын әзірлеу тарихы оның Қарулы Күштердің мәртебесі туралы қолданыстағы келісімдер РЖ қабылдауға байланысты Күшін жоймайтындығына кепілдік беру мақсатында енгізілгенін көрсетеді. Бұдан әрі 98-баптың, 2-тармақтың терминологиясының өзі, тіпті осы бапты әзірлеу тарихына ешқандай сілтеме жасамай-ақ, оны әзірлеушілердің басқа келісімдерге емес, Қарулы Күштердің мәртебесі туралы келісімдерге сілтеме жасағандығын анық көрсетеді, өйткені Рим Статутының 98-бабының 2-тармағындағы "жіберуші мемлекет" айналымы келісімге сәйкес Қарулы Күштері басқа мемлекетте (болатын мемлекетте) орналасқан мемлекетті белгілеу үшін тек қана осындай келісімдерде қолданылатын заңды термин болып табылады. Осылайша, С. В. Глотова атап өткендей, "АҚШ-та жасалған келісімдер 98-баптың 2-тармағының шарттарына бағынбайды, сондықтан ХҚС-тың адамдарды шығаруын ескерту әсер етпейді". Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, ХҚС-қа қосылу Қазақстан үшін біздің мемлекетіміздің сыртқы саясатына үлкен ықпал ете алатын жаңа екіжақты міндеттемелерді туындатуы мүмкін. Біздің ойымызша, Қазақстан РЖ ратификациялаған жағдайда, АҚШ пен Тәжікстан келісіміне ұқсас екіжақты келісім жасасу еліміздің халықаралық сот төрелігін жүзеге асыруға мүдделілігіне күмән келтіреді, сондай-ақ БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі ретінде сайланған Орталық Азияның алғашқы мемлекеті ретінде Қазақстанның халықаралық аренадағы имиджіне көлеңке түсіреді.

Жоғарыда баяндалғанға байланысты төменде Қазақстанның рим статутын ратификациялау мәселелерінің кейбір санаттарын зерттеуінің негізгі қорытындылары келтірілген: Санат Проблема шешу жолдары / негіздеу.

1. Конституциялық-құқықтық 1. ХҚС комплементарлық қағидатының ҚР Конституциясының 75-бабына қайшы келуі, оған сәйкес ҚР аумағында тек ұлттық соттар ғана заңды болып табылады. ҚР Конституциясының 75-бабы мынадай Ережемен

толықтырылуы мүмкін:"Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 17 шілдедегі Рим жарғысында көзделгендей, Халықаралық Қылмыстық Соттың юрисдикциясын таниды".

2. Лауазымдық жағдайға сілтеме жасауға жол бермеу ҚР Конституциясының 47-бабына қайшы келеді, ол мемлекеттік сатқындық жағдайында ғана ҚР Президентінің иммунитетін шектейді. ҚР Конституциясының 47-бабының 2-тармағына мынадай өзгерістер мен толықтырулар енгізу:"Республика Президенті өз міндеттерін атқару кезінде жүзеге асырған іс-әрекеттері үшін жауапты болады және мемлекетке опасыздық жасаған және адамзаттың бейбітшілігі мен қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстар жасаған жағдайда Парламент оны қызметінен кетіруі мүмкін".

3. Экстрадициялау (extradition) және хабар тарту (surrender) ұғымдарының айырмашылығын тану:біз 11-баптың 1-тармағына мынадай толықтыру енгізуді ұсынамыз:"Егер Республиканың халықаралық шарттарында өзгеше белгіленбесе, Қазақстан Республикасының азаматын шет мемлекетке беруге Не Халықаралық қылмыстық әділет органдарына беруге болмайды".

4. NE bis in idem принципінен халықаралық-құқықтық ерекшеліктер.Бұл тыйымның негізгі мақсаты-адамды Халықаралық юрисдикция аясында емес, сол мемлекеттің юрисдикциясы аясында бір қылмыс үшін соттаудан қорғау. Сондай-ақ, принциптен ерекше жағдайлар, егер олар ең ауыр халықаралық қылмыстарға қатысты болса және оларды жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығын жүзеге асыру үшін қажет болса, рұқсат етіледі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гроций Г. О праве войны и мира. М.: Ладомир, 1994. — 868 с.
2. Интернет-ресурс: официальный сайт Международного Уголовного Суда <<https://www.icc-cri.int/>> (дата обращения: 20.01.2017 г.)
3. Трикоз Е.Н. Начало деятельности Международного уголовного суда: состояние и перспективы // Журнал российского права. 2005. №3. С. 134.
4. Интернет-ресурс: официальный интернет- портал правовой информации: <<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201611160018>>, (дата обращения:24.01.2017 г.)
5. Нурмуханов Б. Римский статут — дополнительная гарантия неотвратимости ответственности за международные преступления//Правовая реформа в Казахстане.Алматы:2003, < <http://articlekz.com/article/4817>.
6. Римский Статут Международного Уголовного Суда от 17 июля 1998 г., вступивший в силу 1 июля 2002 г.,< [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)> (дата обращения:24.01.2017).
7. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изменениями от 02.02.2011 г.) < http://adilet.zan.kz/rus/ocs/K950001000_>, (дата обращения: 26.01.2017 г.).
8. Constitution of France, 4 October 1958, Art.53–2 (датаобращения:26.01.2017 г.).
9. Duffy H. National constitutional compatibility and the International Criminal Court// Duke Journal of Comparative &InternationalLaw. 2001. Vol. 11:5. P. 5–38.
10. Глотова С.В. Сотрудничество государств с Международным уголовным судом // Правоведение. 2009. №1.С. 48–66.
11. Глотова С.В. Конституционно-правовые вопросы, связанные с обеспечением иммунитета высших должностных лиц в практике имплементации Римского статута Международного Уголовного Суда.//Конституционное и муниципальное право. 2009. №4. — С. 28–30.
12. Заключение Конституционного суда Украины по Делу об обращении Президента Украины в Конституционный суд для получения заключения относительно соответствия Конституции Украины Римскому статуту Международного уголовного

суда (№.1–35/2001) от 11 июля 2011 г.//
<<https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/icc-ukraine-110701.htm>> (дата обращения: 27.01.2017 г.).

13. Хамидова М. Ф. Правовые последствия присоединения Таджикистана к статуту Международного Уголовного Суда. — СПбГУ, 2014. — 176 с.

14. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 1.01.2015 г., Общая часть, ст. 78 (дата обращения: 28.01.2017 г.)

15. Ведерникова О.Н. К вопросу о ратификации Римского статута Международного уголовного суда // Уголовное судопроизводство. 2010. №4. С.19.

16. Игнатенко Г.В. Запрет повторного привлечения к ответственности (nebisinidem) как общий принцип права // Российский юридический журнал. 2005. №1 (45). С. 75–87.

17. Межамериканская конвенция о взаимной правовой помощи по уголовным делам, 1992 г., ст. 9, дата обращения: 29.01.2017 г.)

УДК 347

Жәдігер Мәдіхан Бауыржанұлы
Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ СПОСОБЫ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ

ДАУЛАРДЫШЕШУДІҢБАЛАМАТӘСІЛДЕРІ

ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION

Аннотация.Статья посвящена анализу альтернативных способов разрешения споров, возникающих в разных сферах отношений. Данные способы оформились как система сравнительно недавно и на сегодняшний день являются обсуждаемой темой среди исследователей. В исследовании рассматривается вопрос возникновения и классификации альтернативных способов разрешения споров, их самые применяемые виды.

Ключевые слова: альтернативные способы разрешения споров, переговоры, посредничество, арбитраж, медиация.

Түйіндеме.

Мақала қатынастардың әртүрлі саласында туындайтын дауларды шешудің балама әдістерін талдауға арналған.

Бұл әдістер салыстырмалы түрде жақында жүйеретінде қалыптасты және бүгінде зерттеушілер арасында талқыланған тақырып болып табылады.

Зерттеу барысында дауларды шешудің альтернативті әдістерінің пайда болуы мен жіктелуі, олардың көп қолданылатын түрлері туралы мәселелер астырылады.

Түйінді сөздер: дауларды шешудің балама әдістері, келіссөздер, медиация, арбитраж, медиация.

Abstract.The article is devoted to the analysis of alternative methods of resolving disputes arising in different spheres of relations. These methods took shape as a system relatively recently and today are a discussed topic among researchers. The study examines the issue of the emergence and classification of alternative dispute resolution methods, their most used types.

Key words: alternative methods of dispute resolution, negotiations, mediation, arbitration, mediation.

Следует исходить из того, что лучший способ разрешения конфликта между конфликтующими сторонами – это достижение соглашения между ними по спорному вопросу. При разрешении юридического конфликта самими сторонами конфликт прекращается путем согласования их интересов. Стремление к разрешению конфликта с учетом интересов обеих сторон, поиски выхода из конфликтной ситуации наиболее эффективным, доступным и выгодным для обеих сторон путем, привели к возникновению альтернативной государственному правосудию системы урегулирования споров.

Термин "альтернативное разрешение споров" (англ. *alternativedisputeresolution (ADR)*)[1] впервые стал применяться в США для обозначения гибких и неформальных процедур урегулирования конфликтов, которые возникли в противовес сложному и громоздкому официальному правосудию, стали его альтернативой (сегодня он является официальным и широко применяется не только в правовой теории и практике, но и в законодательстве многих государств).

Альтернативные формы разрешения правовых конфликтов – это совокупность процедур, направленных на разрешение правового конфликта путем достижения взаимоприемлемого результата, не обладающих признаками судебного разбирательства, применяющихся до, вовремя или вне судебного процесса[2].

К преимуществам альтернативных способов разрешения споров можно отнести:

- возможность самостоятельного выбора сторонами нейтрального третьего лица для разрешения спора;
- контроль каждой из сторон над процедурой разбирательства;
- снижение материальных затрат одновременно с выигрышем во времени;
- более широкие возможности для достижения обоюдно приемлемого результата;
- конфиденциальность процедуры;
- возможность сохранить деловые отношения с партнером, с которым возник конфликт.

В Казахстане известны следующие способы негосударственного разрешения правовых конфликтов:

- переговоры – урегулирование возникающих правовых конфликтов усилиями конфликтующих;
- рассмотрение и разрешение конфликтов в третейских судах;
- медиация – урегулирование правовых конфликтов с помощью посредников.

Переговоры, инициируемые самими сторонами (субъектами конфликта) и не предполагающие участия третьих лиц, относятся к числу наиболее доступных и эффективных альтернативных форм разрешения правовых споров и конфликтов. Переговоры не влекут каких-либо серьезных затрат и, самое главное, не нуждаются в санкционировании государством и законодательном регулировании.

В сравнении с другими способами разрешения правовых споров преимущества переговоров состоят в следующем:

- в процессе переговоров происходит непосредственное взаимодействие сторон;
- субъекты конфликта имеют возможность максимально контролировать различные аспекты своего взаимодействия, в том числе самостоятельно устанавливать временные рамки и пределы обсуждения, влиять на процесс переговоров и на их результат, определять рамки соглашения;

- переговоры позволяют субъектам конфликта выработать такое соглашение, которое удовлетворило бы каждую из сторон и позволило избежать длительного судебного разбирательства, которое может закончиться проигрышем одной из сторон;
- специфика взаимодействия субъектов конфликта на переговорах позволяет сохранить конфиденциальность.

В одних случаях переговоры могут быть представлены как самостоятельное средство урегулирования споров, а в других – как неотъемлемый элемент любой другой альтернативной несудебной процедуры, например, медиации. Основное отличие заключается в том, что в первом случае переговоры ведутся непосредственно сторонами (их представителями), во втором – обязательно с участием третьего независимого лица – медиатора.

Цель медиации – помочь конфликтующим сторонам выйти из конфликта и перейти к взаимному сотрудничеству, что поможет и в дальнейшем сохранить нормальные отношения между ними. Особенностью урегулирования спора с помощью медиации является то, что заключенное по результатам медиации соглашение в равной мере учитывает интересы обеих сторон конфликта.

Медиация как самостоятельный способ урегулирования конфликтов применяется к спорам, возникающим из гражданских правоотношений, в том числе в связи с осуществлением предпринимательской и иной экономической деятельности, а также к спорам, возникающим из трудовых и семейных правоотношений. Тем самым законодатель ограничил использование процедуры медиации правовой сферой. Однако сфера применения медиации может быть гораздо шире. В зарубежных странах медиация используется для урегулирования социальных конфликтов в различных сферах. Например, при разрешении конфликта между учениками в школе, между родителями и детьми в семье.

Применение процедуры медиации допустимо после возникновения спора, рассматриваемого в порядке гражданского судопроизводства в судах общей юрисдикции и судопроизводства в арбитражных судах.

Медиация не применяется при разрешении коллективных трудовых споров, а также споров, возникающих из гражданских, трудовых, семейных правоотношений, если таким спором затрагиваются публичные интересы или интересы третьих лиц, не участвующих в процедуре медиации.

Для того чтобы приобрести статус стороны в процедуре медиации, необходимо наличие следующих факторов:

- 1) участник – субъект материального правоотношения, которое не является предметом защиты в рамках конституционного и уголовного судопроизводства;
- 2) между участниками правоотношения существует правовой спор;
- 3) каждая из сторон правового спора выразила желание урегулировать его с применением процедуры медиации.

Указанные факторы должны быть представлены в совокупности, отсутствие одного из них влечет невозможность признать участника правового спора стороной процедуры медиации[3].

Задача медиатора заключается в том, чтобы оказать содействие сторонам в выработке решения по существу спора, при этом медиатор не вправе вносить предложения об урегулировании спора, если стороны не договорились об ином.

Медиатор организует и проводит мотивационную сессию, в рамках которой проходят переговоры между сторонами правового спора с участием медиатора, помогает в обсуждении условий медиативного соглашения, в оформлении текста медиативного соглашения (итогового документа, в котором фиксируются результаты медиации).

В соглашении о медиации должны быть отражены сведения о предмете спора, медиаторе, порядке проведения процедуры, понесенных сторонами расходах, сроках проведения медиации. Порядок проведения процедуры медиации определяется:

- сторонами в соглашении о медиации;
- регламентом проведения процедуры медиации, утвержденным организацией, осуществляющей деятельность по обеспечению проведения процедуры медиации;
- самим медиатором.

Досрочное прекращение процедуры медиации возможно в случае:

- волеизъявления сторон, каждая из которых в любой момент вправе прекратить примирительную процедуру;
- отказа медиатора о продолжения процедуры медиации ввиду нецелесообразности ее дальнейшего проведения.

Результатом проведения процедуры медиации является медиативное соглашение, достигнутое сторонами, содержащее взаимные обязательства сторон по урегулированию правового спора, которые стороны обязуются добровольно и добросовестно исполнить.

Как отмечает С. И. Калашникова, "содержание медиативного соглашения во многом зависит от избранной модели медиации, так как технология и правила проведения процедуры определяют ее итог. Соответственно, медиативное соглашение, заключенное в результате оценочной медиации, будет содержать обязательства, максимально приближенные к судебному решению; в модели расчетной медиации в основе соглашения лежат взаимные уступки, или компромисс, что, с точки зрения современной теории переговоров, рассматривается как наименее выгодный для обеих сторон результат типа "проигрыш-проигрыш". Терапевтическая и классическая модели медиации дают возможность расширить пространство для поиска консенсуального решения типа "выигрыш-выигрыш". Собственно в этом и заключается их особое значение и ценность".

В проведении процедуры медиации можно выделить следующие стадии:

- подготовка к проведению медиационной сессии;
- проведение медиационной сессии;
- завершение процедуры медиации.

На подготовительной стадии медиатор выясняет, подлежит ли спор урегулированию с применением процедуры медиации; по просьбе стороны, инициирующей проведение медиации, совершает действия по приглашению другой стороны на медиацию. В завершении стадии подготовки, если есть все необходимые условия для проведения медиации, в том числе получено согласие обеих сторон, медиатор заключает со сторонами соглашение о проведении медиации.

В процессе медиационной сессии стороны имеют равное право высказывать свои позиции, задавать вопросы, определять темы для переговоров, участвовать в выработке соглашения. Каждая из сторон имеет право на индивидуальную беседу с медиатором. Медиатор не может делать выводы, предлагать решения, стороны должны сами выработать варианты урегулирования спора. Медиатор вправе выдвигать темы для обсуждения, формировать повестку переговоров, участвовать в разработке условий медиативного соглашения, предлагать привлечение иных лиц к переговорам, по сути, он осуществляет управление переговорным процессом.

В ходе проведения медиации обе стороны вправе выдвигать темы для обсуждения и переговоров, высказывать свои позиции, задавать вопросы, участвовать в выработке соглашения. Каждая из сторон имеет равное право на индивидуальную беседу с медиатором.

Список литературы:

1. См.: *Arnold T. Why ADR? // Alternative Dispute Resolution: How to Use it to Your Advantage. ALI-ABA Course of Study. San Francisco, 1996. January 25–26.*
2. См.: *Романенко М. А. Альтернативные формы разрешения правовых конфликтов в сфере прав человека и гражданина: дне.... канд. юрид. наук. Саратов, 2008. С. 51.*
3. Комментарий к Федеральному закону "Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)" / отв. ред. С. К. Загайнова, В. В. Ярков. М., 2012.
4. *Калашикова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции. М., 2011. С. 131-132.*
5. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.)

УДК 336

Карипова Асель Исенкельдыевна

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасы

«Туран-Астана» Университеті

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Закарин Ақылбек Берденұлы

2-курс магистранты

«Туран-Астана» Университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

E-mail: *akilbek_-97@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ БАНКРОТТЫҒЫ/ДӘРМЕНСІЗДІГІ ТУРАЛЫ ЗАҢНЫҢ ҚАЖЕТТІГІ

НЕОБХОДИМОСТЬ ЗАКОНА О БАНКРОТСТВЕ/НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

NECESSITY OF THE LAW ON BANKRUPTCY/INSOLVENCY OF INDIVIDUALS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация: Қазіргі таңда миллионға жуық қазақстандықтардың банктерге, мемлекетке және сот орындаушылардың өндіруі керек берешегі бар екен. Статистикалық деректерге сүйенсек 2019 жылы жеке тұлғалардың берешек соммасы 12,7 млрд. теңгені құраса, ал 2020 жылдың қаңтар айында бұл сомма 19,1 млрд. теңгеге ұлғайған [1]. Аталған жағдайдың орын алуына негізгі себеп жеке тұлғалардың төлем қабілетінің болмауы болып отыр. Жеке тұлғалар өздеріне міндетті болған талаптарды орындай алмауы, жеке тұлғалардың төлемге қабілетсіздігі, өзіне тиісті борыштардың нәтижесінде тұлғаның тұрмыс жағдайының төмен деңгейге түсуі қоғамда “Жеке тұлғаның банкроттық мәселесінің” қозғалуына түрткі болды. Оған қоса 2015 жылдың оныншы қазанында өткен елбасының халыққа жолдауындағы «Мемлекетіміз әрқашан халқымыздың мүддесін бірінші орынға қояды, сондықтан жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заң жобасының қабылдануын жеделдету қажет» деп атап айтқан елбасы Н.Назарбаевтың сөзі аталған мәселенің өзектілігін көрсетеді. Құқықтың қайнар көзі, «әділеттілік» принципіне сүйенсек заңды тұлғада бар құқықтар, жеке тұлғаға да қолжетімді болуы тиіс, яғни банкроттық процедурасына тек заңды тұлғалар ғана емес, сонымен қоса жеке тұлғалардың жүгіне алуына мүмкіндік туғызу

керек[2].

Түйінді сөздер: Банкроттық, борышкер, борыш, жеке тұлғалардың банкроттығы, құқықтық қатынастар.

Аннотация: На сегодняшний день около миллиона казахстанцев имеют задолженность перед банками, государством и судебными исполнителями. По статистическим данным, в 2019 году сумма задолженности физических лиц составила 12,7 млрд. долл. тенге, а в январе 2020 года эта сумма составила 19,1 млрд. долл. на сумму увеличения. Основной причиной возникновения данной ситуации является неплатежеспособность физических лиц. Неспособность физических лиц выполнять обязательные для них требования, неплатежеспособность физических лиц, снижение условий жизни лица в результате соответствующих им долгов спровоцировали в обществе “проблему банкротства физического лица”. Кроме того, в Послании народу Казахстана от десятого октября 2015 года «государство всегда ставит интересы нашего народа на первое место, поэтому необходимо ускорить принятие законопроекта о банкротстве физических лиц», подчеркнув актуальность данного вопроса. Источник права, исходя из принципа «справедливости», права, имеющиеся у юридического лица, должны быть доступны и физическому лицу, т. е. создавать возможность обращения к процедуре банкротства не только юридических лиц, но и физических лиц.

Ключевые слова: Банкротства, должник, долг, банкротство физических лиц, правовые отношения.

Abstract: Today, about a million Kazakhstanis have debts to banks, the state and bailiffs. According to statistics, in 2019, the amount of debt owed by individuals amounted to 12.7 billion tenge, and in January 2020, this amount amounted to 19.1 billion dollars. by the amount of the increase. The main reason for this situation is the insolvency of individuals. The inability of individuals to fulfill their mandatory requirements, the insolvency of individuals, and the decline in the living conditions of individuals as a result of their respective debts have provoked the “problem of bankruptcy of an individual” in the company. In addition, in the Address to the people of Kazakhstan dated October 10, 2015, “the state always puts the interests of our people first, so it is necessary to speed up the adoption of the bill on the bankruptcy of individuals,” emphasizing the relevance of this issue. Source of law, based on the principle of “fairness”, the rights available to a legal entity should also be available to an individual, i.e. create the possibility of applying for bankruptcy proceedings not only for legal entities, but also for individuals.

Keywords: Bankruptcy, debtor, debt, bankruptcy of individuals, legal relations.

Қазақстан Республикасында жеке тұлғалардың банкроттылық мәселесі туралы 2014 жылдардан бастап айтыла бастады. Соның нәтижесінде Қаржы Министрлігінің бастамасымен заңның жобасы жасалған болатын. Бұл заң жобасы Парламенттің қарауына әлі келіп түспей тұрып, әзірлеушілер мен депутаттар арасында пікірталастар тудырды, 2018-ші жылдың 19 сәуірінде “Нұр Отан” партиясы жанындағы Экономикалық саясат жөніндегі кеңестің отырысында Қаржы министрлігі әзірлеген заң жобасы талқыланды[3]. Дегенмен еліміздің бүгінгі жағдайында экономисттер аталмыш заң жобасына көптеген критика айтып сынға ұшыратып жатса, банктердің басым көпшілігі алаяқтардың көбеюінен сескенуде. Өйткені еліміздің азаматтары «жеке тұлғалардың банкроттығын» қарыздардан құтылудың оңай жолы деп түсінуі мүмкін. Үкімет 2018-ші жылдың қыркүйек айында “Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру туралы” заң жобасына қатысты жұмыстарды тоқтатып қойған болатын, оның басты себебі ретінде «7-20-25» мемлекеттік бағдарламасы аясында қарыз алушылардың төлем тәртібінің тәуекелдері болған. Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитеті (МКК) оңалту және банкроттық

басқармасының басшысы Айгуль Уалиева "Үкімет деңгейінде Қазақстан Ұлттық Банкі тарапынан жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заңды қабылдау қарыз алушылар арасында масылдық көңіл-күйге байланысты ипотекалық несиелендірудің жаңа тетігін пайдаланудың мүмкін еместігіне әкелуі мүмкін деген болатын»[4]. Яғни бұл заң жобасы қазіргі таңда қолданысқа енгізілуі екіталай екендігін көруге болады. Аталған заң жобасының концепциясында біршама шикіліктер бар, біздің мақсатымыз, осы заң жобасының олқылықтарының орнын толтырып, оның қоғам үшін пайдасын арттыратын ұсыныстарды енгізу.

Дегенмен Қазақстан Республикасына жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заң жобасының қажет екендігі сөзсіз, өйткені экономикалық және қаржы дағдарысы елдегі азаматтарды тұтыну нысандары мен тәсілдеріне қатты әсер етті, олар өздерінің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін шамадан тыс берешек жағдайына түседі. Азаматтардың едәуір саны экономикалық құлдырау, жұмысынан немесе еңбекке қабілеттілігінен айырылу нәтижесінде өзінің қаржылық жағдайының нашарлауына, өзінің кредиттік және сатып алу қабілетінің төмендеуіне, негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін кредиттерге қажеттіліктің ұлғаюына және қаржы ұйымдарының жоғары пайыздық ставкамен қарыз беруіне тап болады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің деректері бойынша 2018 жылғы 1 қаңтарда жеке тұлғалардың қарыздары 766,7 млрд.теңгеге (30,3%) артып, 3 297,1 млрд. теңгені құрады. 2019 жылғы 1 қаңтарда қарыздардың жалпы сомасының 410,8 млрд.теңгеге (12,5%) өсуі қайта байқалды. 2020 жылдың 1 қаңтарына бұл көрсеткіш 3 872,9 млрд.теңгені құрады[5].

Азаматтар жеке және заңды тұлғалармен, сондай-ақ қаржы ұйымдарымен шарттық қатынастарға түсе отырып, заемның кез келген шарттарына келіседі, алайда кейіннен заемды және есептелген өсімақыны қайтару жөніндегі шарттық талаптарды орындауға ғана емес, өзінің күнделікті қажеттіліктерін қамтамасыз ету (мысалы, коммуналдық қызметтер үшін төлем) және міндеттерді орындауға (мысалы, алимент немесе салық төлеу) мүмкіндіктері болмай жатады.

Өсімақы, тұрақсыздық айыбы және айыппұл түріндегі міндеттемелерді орындамағаны үшін санкциялар жылдан жылға арта отырып жағдайды шамадан тыс қиындатады.

Жеке тұлғалардың жұмыс істемейтін кредиттерінің саны 2015 жылы ғана 12,9% - ға өсті. 2019 жылғы 1 қаңтарға негізгі борыш және (немесе) есептелген өсімақы бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар жеке тұлғаларға берілген қарыздар 513,0 млрд.теңгені немесе 13,8% - ын құрады. 2020 жылғы 1 қаңтарға жеке тұлғалардың мерзімі өткен берешегі 538,5 млрд.теңгені немесе 13,9% құрады.

Бұл ретте банктер мен кредит берудің өзге де ұйымдары сот рәсімдеріне елеулі қаражатты жұмсауға мәжбүр. Кепілмен қамтамасыз етілген кредиттердің жоғары пайызы мен соттардың оң шешімдерінің жоғары көрсеткішіне қарамастан, кредиттер бойынша қайтару пайызы өте төмен (13%) болып қалып отыр.

2017 жылы Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне, қаржы ұйымдарының қызметіне қатысты 6 904 өтініш/шағым түсті, 2018 жылы - 6 357, 2019 жылы - 6 480. Банк секторы бойынша өтініштердің жалпы санынан 50% - дан астамы проблемалық қарыз алушылардан: қайта құрылымдау және берешекті есептен шығару туралы өтінішпен келіп түседі[6].

Көп жағдайда қарыз алушылар жұмысынан және/немесе асыраушысынан айрылуына, денсаулығының нашарлауына және т.б. шағымданады, бұл өз кезегінде кредитке борышқорлардың кепілдің (жылжымайтын мүліктің немесе жылжитын мүліктің) жоғалуына әкеледі. Дегенменде банктер қарыз алушыларға белгілі бір жол беруге барады: егер қарыз алушының отбасы асыраушысынан айырылған болса немесе еңбекке жарамсыз ата – анасы бар болса, жас балалары болса, ішінара немесе толық мерзімі өткен өсімпұлды және кейде негізгі борыштың бір бөлігін кешіріп

жатады.

Алайда, банктер жүргізетін берешекті қайта құрылымдау қысқа уақытқа ғана борышқордың жағдайын жақсартады, кейін жеңілдікті кезең аяқталғаннан кейін, көптеген қарыз алушылар бұрынғы табысының (кірісінің) болмауына байланысты берешекті өтей алмайды.

Осылайша, қабылданып жатқан әлеуметтік шаралар шиеленісті жоймайды және қарыз алушылардың проблемалары толық көлемде шешілмейді.

Бұдан басқа, халықта банктік қарыздар бойынша ғана емес, сондай-ақ ақшалай міндеттемелердің басқа да түрлері бойынша да проблемалар өткір тұр. Мысалы, жеке тұлғалардың салық берешегі:

- 2017 жылғы 1 қаңтарда - 1 715,4 млн. теңгені құрады, оның ішінде берешегі - 1 226,5 млн. теңге,
- 2018 жылғы 1 қаңтарға - 3 551,5 млн. теңге, берешегі - 2 120,8 млн. теңге,
- 2019 жылғы 1 қаңтарға - 9 817,9 млн. теңге, берешегі - 7 447,1 млн. теңге,
- 2020 жылдың 1 қаңтарына - 8 347,9 млн. теңге, берешегі - 6 193,7 млн. Теңге[7].

Коммуналдық төлемдер бойынша (электр және жылу энергиясы, су және газбен жабдықтау) өткен жылдарды ескере отырып, жалпы халықтың берешегі 3 039 млн.теңгені құрайды.

Әлбетте, қиын қарызға тап болған азаматтардың саны жыл санап артып келе жатыр осының нәтижесі адамдарды соңғы шараларды қолдануға мәжбүрлейді, олардың қатарында: рұқсат етілмеген наразылық акцияларының өткізуден бастап суицид актілерін жасауға дейінгі оқиғаларға әкеп соғып жатады.

Сөз жоқ, қолданыстағы заңнама берешекті оның пайда болу тәсіліне байланысты өндіріп алудың вариативтік бірқатар әдістерін қарастыратынын атап өткен жөн: атқарушылық өндіріс, кепілге салынған мүлікті сату және т. б.

Алайда, Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Атқарушылық іс жүргізу нәтижелері туралы статистикалық деректері бірқатар жағдайларда жазалау құралдары жеткілікті дәрежеде тиімді болып табылмайтынын және нәтиже бермейтіндігін, кредиторлар қанағаттанна алмайтынын, ал борышкерлер қарыз ауыртпалығының астында тұратыны белгілі.

Сонымен, Жеке тұлғаларға қатысты 2017 жылы сот орындаушыларында борышкер жеке тұлғаларға қатысты 855 мың құжат атқарылды. Бұл ретте заңды тұлғалардың пайдасына жеке тұлғалардан өндіріп алу бойынша атқару құжаттарының саны 167 мың құжатты құрады, оның 53 мыңы немесе 31% аяқталды. Аяқталғандардың 30,4 мыңы немесе 57,3% - ы толық көлемде орындалды. Жеке тұлғалардың пайдасына өндіріп алу бойынша атқарушылық құжаттардың саны 49,5 мың құжатты құрайды, оның ішінде 11,9 мың құжат немесе 24% аяқталды.

Сонымен қатар, көптеген атқару құжаттары орындалмай қайтарылды. 2017 жылы заңды тұлғалардың пайдасына орындалмай - 68 млрд.теңге сомасына 20 мың құжат, жеке тұлғалардың пайдасына - 9 млрд. теңге сомасына 5 мың құжат қайтарылды.

2020 жылы атқарушылық өндіріс бойынша жағдай ушығып кетті. Сонымен, Жеке тұлғаларға қатысты 2020 жылы сот орындаушыларында борышкер жеке тұлғаларға қатысты 811 мың құжат болған. Құжаттардың 67,8 мыңы немесе 49,5% - ы толық көлемде орындалды. Жеке тұлғалардың пайдасына жеке тұлғалардан өндіріп алу бойынша атқарушылық құжаттардың саны 313,3 мыңды құрады. оның ішінде 60,8 мың құжат немесе 19,4% аяқталды. Аяқталғандардың ішінен толық көлемде 21,4 мың немесе 35,2% орындалды[8].

Жалпы жеке тұлғалардың банкроттығын көздейтін заң жобасының болуы, бұл процестің барлық қатысушыларына артықшылықтар береді:

Кредиторлар үшін артықшылықтары:

1. Қарызды өндіріп алу бойынша бірқатар іс-әрекеттер жасаған кезде кредиторлардың көптеген шығыстарын жою;
2. Банкроттық рәсімінде, талаптарды қанағаттандыру кезінде басымдығы бар кредиторлардың мүдделеріне нұқсан келтіре отырып, өндіріп алу жөніндегі шараларды қолданған неғұрлым белсенді кредиторлардың пайдасына борышкер мүлкінің тең бөлінбеуін болдырмау;
3. Несие берушілердің борышкерлерді ұзақ уақыт бойы нәтижесіз қудалауын тоқтату;
4. Тәуелсіз тұлғаның (қаржы әкімшісінің) борышкердің қаржылық жағдайын зерделеуді және бағалауды тиімді үйлестіруі[9];

Борышкерлер үшін артықшылықтар:

Бұл жердегі борышкерлер үшін артықшылық: борыштардың әсерінен адамның психикалық және физикалық денсаулығын нашарлататын күйзеліс пен өзге де жағымсыз реакциялардың тікелей әсерінен арылудан көрінеді. Қарызды қайтарудың мүмкін еместігі, үнемі алаңдаушылық, борышқорды еңбек ету және өмір сүру ниетінен айыруы мүмкін.

Банкроттық процесінен өткен борышкерлердің мемлекеттік ресурстар есебінен әлеуметтік қолдауға мұқтаждығы жойылады, өзі және отбасы үшін және тұтастай алғанда экономика үшін әл-ауқатты бола отырып, белсенді экономикалық қызмет жүргізуді бастауға мүмкіндігі пайда болады.

Мемлекет үшін артықшылық

Тұтастай алғанда, мемлекет үшін жеке тұлғалардың банкроттық жүйесін енгізуден тікелей пайда – бұл еңбекке қабілетті азаматтар мен салық төлеушілердің, экономикалық және еңбек етуші халықтың қатарына қа

Жоғарыда баяндалғандар соңғы уақытта қоғамда арнайы заңнамалық актіні әзірлеу қажеттілігін белсенді талқылауға сөзсіз ықпал етті, ол геометриялық прогрессияда ұлғайып келе жатқан борыштардың салдарынан азаматтардың көпжылдық қиын жағдайдан шығуы үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Аталып өткен фактілер Қазақстан Республикасында жеке тұлғалардың банкроттығы туралы заңның болуын сөзсіз қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының банк секторының жай-күйі, 2019 және 2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. 4-5 бб. https://nationalbank.kz/cont/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5%20%D0%91%D0%92%D0%A3_%D1%80%D1%83%D1%81_01.12.2017.pdf.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2015 жылғы 30 қараша. ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ НАҚТЫ АХУАЛДА: ӨСУ, РЕФОРМАЛАР, ДАМУ: https://www.mod.gov.kz/kaz/poslaniya_prezidenta?cid=0&rid=1873
3. Обсуждение законопроекта «О банкротстве физических лиц» [//nurotan.kz/factionnews/news-detail/81](http://nurotan.kz/factionnews/news-detail/81)
4. «Правительство приостановило работу по созданию Института банкротства физлиц» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36277407#pos=4;-165
5. Қазақстан Республикасының банк секторының жай-күйі, 2018-2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. 4-5 бб. https://nationalbank.kz/cont/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5%20%D0%91%D0%99%D0%A3_%D1%80%D1%83%D1%81_01.12.2017.pdf.
6. Қазақстан Республикасының банк секторының жай-күйі, 2016-2018 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. 11-13 бб. https://nationalbank.kz/cont/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5%20%D0%91%D0%92%D0%A3_%D1%80%D1%83%D1%81_01.12.2017.pdf.

D1%80%D1%83%D1%81_01.12.2017.pdf.

7. Қазақстан Республикасының азаматарының салық берешегі (салыстырмалы статистика), 2017-2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. 4-5 бб. https://nationalbank.kz/cont/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5%20%D0%91%D0%92%D0%A%D1%80%D1%83%D1%81_01.12.2017.pdf.

8. ЖСО-ның ресми сайтынан статистика. // <https://docs.google.com/spreadsheets/d/11EBzo3CK2pUsxkZOzfPEspT9feiw2ktzGiLhWQ0004I/edit#gid=615331958>

9. «Учет и аудит Казахстана» №3(105). «Банкротство физических лиц» Шухрат Джаланов. Март 2016, 17 б.

УДК 336

Яғмусова Ақерке Файзуллақызы.

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының оқытушысы, з.ғ.м.

Зейноллаева Айдана Жалғасқызы

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы*

ҚР «ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ» ТУРАЛЫ ЗАҢ ЖОБАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКОНОПРОЕКТА РК «О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ СЕМЕЙНО-БЫТОВОМУ НАСИЛИЮ»

CURRENT ISSUES OF THE DRAFT LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN "ON COUNTERING FAMILY - DOMESTIC VIOLENCE"

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасының Парламентінің төменгі палатасында талқыланып жатқан «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң жобасының мақсаты, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздері мен бірнеше құқықтық аспектілері бойынша қоғамда туындаған өзекті мәселелері, пайда болу себептері қарастырылады.

Түйінді сөздер: заң жоба; отбасылық-тұрмыстық қатынастар; зорлық-зомбылық; мемлекет; тұжырымдамалар.

Аннотация: В статье рассматриваются правовые, экономические, социальные и организационные основы деятельности, актуальные вопросы, возникшие в обществе по нескольким правовым аспектам по противодействию семейно-бытовому насилию, а также причины возникновения проекта закона «О противодействии семейно-бытовому насилию», обсуждаемого в нижней палате Парламента Республики Казахстан.

Ключевые слова: законопроект; семейно-бытовые отношения; насилие; государство; концепции.

Abstract: The article examines the legal, economic, social and organizational bases of activity, topical issues that have arisen in society on several legal aspects of countering domestic violence, as well as the reasons for the draft law "On Countering Family-Domestic Violence", which is being discussed in the lower house of the Parliament of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: draft law; family - domestic relations; violence; state; concepts.

Қазақстан Республикасының Парламентінде қаралып жатқан 49 баптан тұратын "Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы" заң жобасы қызу талқылаулар тудырып, қоғамда әртүрлі көзқарастар қалыптасты. 2009 жылы қабылданған қолданыстағы "Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы" заң 26 баптан тұрады. Заң жобасының авторлары қолданыстағы заңның нормалары зорлық-зомбылық фактілері анықталғаннан кейін ғана ықпал ету шараларын қарастырады және көптеген функциялар ішкі істер органдарына жүктеледі. Ал жаңа заң жобасында зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл механизмі: алдын алу, анықтау, бақылау, жолын кесу, ықпал ету, оңалту шаралары көрсетілген деп мәлімдейді. Жоба авторлары зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласына барлық мемлекеттік құрылымдар мен жалпы қоғам тартылуы тиіс деп атап өтіп, жобада тек ішкі істер министрлігінің ғана емес, білім, денсаулық сақтау, еңбек және әлеуметтік қорғау, ақпарат және қоғамдық даму министрліктерінің де әрекеттері нақтыланды. Заң жобасында көрсетілгендей, жаңа заң қабылдаудың негізгі мақсаты: адам құқықтары мен гендерлік теңдік саласындағы заңнаманы және халықаралық стандарттарды сақтау; адам және азамат құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің сақталуына кепілдік беру; адамға тән немесе психикалық азап шегуге жол бермеу; отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі профилактика субъектілері тарапынан отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге құрметпен, бейтарап және ізгілікті қарым-қатынас жасау; азаматтардың отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғалу құқықтарының сақталуы үшін уәкілетті мемлекеттік органдардың жауаптылығы; жан-жақты және жүйелі болуы; отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың репрессивті зорлық-зомбылықтан алдын алу шараларының басымдығы; адамның құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін және отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ықпал ететін әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерге жол бермеу.

Депутаттық бастама бойынша әзірленген заң жобасында отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясатты асырудың құқықтық тетіктерін ретке келтіру көзделеді. Атап өтетін болсақ, ақпараттық-ағарту жұмыстарын ұйымдастыру, заң көмегін көрсету, ведомстволық статистикалық есепті жүргізу, салалық мамандардың біліктілігін арттыру, тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілерін анықтау және ден қою, медициналық-әлеуметтік оңалту қызметтерінің қолжетімділігін қамтамасыз ету жөніндегі нормалар қамтылған делінеді. [1]

Отбасы институтын және халқымыздың моральдық құндылықтарын бұзу ықтималдығы азаматтық қоғамның көптеген мүшелерін алаңдатты. Жобаны аяқталмаған және қарама-қайшы келетін тұжырымдалар кездеседі деп санайтын белсенділер дабыл қақты. Олардың пікірінше, заң жобасы мемлекеттік органдардың отбасының жеке өміріне араласуға мүмкіндік беретін өкілеттіктерін негізсіз кеңейтеді. «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң жобасының қоғам мүшелерінің наразылық тудырған тұжырымдамаларының бірнеше аспектілерін атап өтуге болады:

Ең алдымен, «зорлық-зомбылық» ұғымының бұлыңғыр сипатқа ие болуы. Заң жобасының 1-бабының 4-тармағы бойынша «отбасылық - тұрмыстық зорлық-зомбылық-адамның (адамдардың) отбасылық -тұрмыстық қатынастар саласындағы басқаға (басқаларға) қатысты келтіру қатерін қамтитын немесе физикалық, психологиялық, жыныстық және (немесе) экономикалық зорлық-зомбылық келтірген қасақана құқыққа қарсы іс-әрекеті (әрекеті немесе әрекетсіздігі)» деп тұжырымдалады. [2] Бұл ұғымды саралау мүмкін емес, яғни шын мәнінде бұзған, ұрып-соққан, зорлаған, қылмыс пен құқық бұзушылық жасаған адам емес, кез-келген отбасы немесе кез-келген адамның әрекеті немесе әрекетсіздігі зорлық-зомбылық келтірумен саралануы мүмкін. Біз білетіндей, құқық бұзушылық кінәға, заңсыздыққа және соның салдарынан туындайтын жауапкершілікке әкелуі керек. Ал бұл жерде заңсыздық пен кінәнің

анықталмауы құқықта озбырлық пен хаосқа әкеп соқтырады. Осы ұғымның бұлыңғыр сипаты келесідей бапта көрініс табуы мүмкін: «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың куәсі болған азаматтардың бұл туралы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы мен жолын кесу жөніндегі функциялар берілген органдарға хабарлауға құқығы бар» (23-бап 3-тармақ). [2]

Заң жобаның 26-баптың 2-тармағы бойынша «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке профилактикалық шаралары: профилактикалық әңгімелесу; әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау не қорғау нұсқамасын шығару үшін тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамды ішкі істер органдарына жеткізу; қорғау нұсқамасы; әкімшілік ұстап алу; медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары; құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу; әкімшілік жаза; ата-ана құқықтарынан айыру не оларды шектеу, бала асырап алудың күшін жою, қорғаншылар мен қамқоршыларды өз міндеттерін атқарудан босату және шеттету, баланы патронат тәрбиешінің тәрбиесіне беру туралы шартты мерзімінен бұрын бұзу; қылмыстық процесте жәбірленушілерді процестік мәжбүрлеу шаралары және қауіпсіздік шаралары; сот үкімі бойынша қолданылатын шаралар». Жобада көрсетілген тұрмыстық зорлық-зомбылықтың кейбір жеке профилактикалық шараларының әкімшілік және қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларымен іспеттес болуы отбасылық-тұрмыстық қатынас мүшелерінің құқықтарын тежелмеуіне күмән тудырады.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» қолданыстағы заңның 18-бабының 1-тармағына сүйенсек тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке профилактикасы шараларын қолдану үшін мән-жайлардың бірі: жеке және заңды тұлғалардың өтініштері немесе хабарламаларының келіп түсуі болып табылады.[3] Ал жаңа заң жобасында уәкілетті органдардың отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты жеке пайымдауларының негізі бойынша әрекет етуі олардың құзыретінің асыра қолданылуымен пайымдалады. Бұл тұжырымдама бойынша бірнеше баптың тармақтарын көрсете аламыз.

1) "Зардап шеккен адамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында және әкімшілік ұстауды жүргізу үшін негіздер болмаған кезде аумақтық полиция органының, ішкі істер органының жергілікті полиция қызметінің бастықтары, олардың орынбасарлары, учаскелік полиция инспекторы не кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспектор зардап шеккен адамның пікірін ескере отырып, қорғау нұсқамасын шығарады" (28-бап 1-тармақ).[2]

2) "Кәмелетке толмағанға қатысты отбасы-тұрмыстық салада зорлық-зомбылық жасалған жағдайда, қорғау шараларын қалдыру және қолданбау кәмелетке толмағанның өмірі мен денсаулығына қатер төндіреді деп пайымдауға негіз болған жағдайда, ішкі істер органдары оны одан әрі ұстау не орналастыру туралы мәселе шешілгенге дейін оны уақытша болу үшін баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымға ішкі істер органдары лауазымды адамының баянаты негізінде жеткізеді" (35-бап 1-тармақ).[2]

3) "Ата-аналардың бірі тарапынан кәмелетке толмаған адамға отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасау туралы негізделген болжам болған кезде, ата-аналардың кәмелетке толмаған адамға бірлескен қорғаншылыққа алу құқығын ата-аналарға қалдыруға жол берілмейді." Белсенділердің айтуынша, егер заң жобасы ағымдағы түрде қабылданып, күшіне енсе, мемлекеттік органдардың өкілдері балаларды ата-аналарынан зорлық-зомбылық фактісін анықтайтын сот рәсімдерінсіз алып, оларды ата-ана құқықтарынан айыра алады(36-бап 6-тармақ).[2]

Жаңа заңда жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін бұлыңғыр және дәл емес тұжырымдар көп. Жаңа заң тұжырымдамаларының нақты еместігі ата-аналардың баланы тәрбиелеу құқығын шектеу қаупінің пайда болуына әкеледі. Мемлекет отбасына араласуға және бала тәрбиесін бақылауға мүмкіндік алады. Заңгерлер бұл заңның нормалары ата-аналарға қысым жасау құралы ретінде қолданылу мүмкіндігіне

алаңдайды.

Қорытындылай келе, жаңа заң бұрынғы және қолданыстағы заңдардың негізіне сүйене отырып, Конституциямыз бен халықаралық нормаларға сай жүзеге асырылу қажет. Ол үшін заңды зерделеуге мұқият қарап, дұрыс бағдарлар қойып, талдау жасауды талап етеді. Біздің негізгі мақсатымыз – әйелдер мен бала құқықтарын қорғау арқылы отбасы институтын бекіту болып табылады. Бұл мәселені шешу жолында қоғам мен мемлекет өте маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/news-details/id48134/1/15>
2. ҚР «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң жобасы;
3. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы.

УДК 336

Кудабаев Б.Н.

студент 4 курса гр.ЮП-17-2

«университета «Туран-Астана»;

Научный руководитель: Иманбаев С.М.

профессор кафедры «Национальное и

международное право» университета «Туран-Астана»;

кандидат юридических наук, профессор;

e-mail: esirgep57@mail.ru

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ И ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ И ОТБЫВАНИИ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

**БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗАНЫ ОРЫНДАУ ЖӘНЕ
ӨТЕУ КЕЗІНДЕ САРАЛАУ ЖӘНЕ ДАРАЛАУ**

**DIFFERENTIATION AND INDIVIDUALIZATION IN THE EXECUTION AND
SERVING OF A SENTENCE OF IMPRISONMENT**

Принцип дифференциации и индивидуализации исполнения наказания предполагает, что наказание должно применяться с учетом характера и степени общественной опасности совершенного преступления, личности осужденного и его поведения. Суть дифференциации исполнения наказания состоит в установлении для разных групп осужденных различных условий

отбывания наказания. При этом механизмы реализации принципа дифференциации исполнения и отбывания лишения свободы в наибольшей степени выражены в системе учреждений, предназначенных для отбывания данного наказания, поскольку уровень безопасности учреждения во многом определяет сам характер организации исполнения лишения свободы.

На данный момент в структуре уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, в соответствии со ст. 89 УИК РК существуют следующие учреждения:

- минимальной безопасности;
- средней безопасности;
- средней безопасности для содержания несовершеннолетних;
- максимальной безопасности;
- чрезвычайной безопасности;

- полной безопасности;
- смешанной безопасности, к которым относятся: а) учреждения для содержания осужденных с различными видами режимов и б) следственные изоляторы [1].

При этом назначение осужденным к лишению свободы вида учреждения осуществляется судом, и в данном случае мы имеем дело с классификацией осужденных, которая обеспечивает дифференциацию наказания на стадии его исполнения.

В большинстве справочных источников под классификацией понимается распределение явлений, материала или понятий на части, классы, группы и подгруппы, виды по определенным общим признакам. Но, кроме того, классификация – это еще и систематизация типов. Классифицировать типы – значит, определить какую-то закономерную связь в их образовании и проявлении. И как отмечает А.Г. Ковалев «Без классификации описание отдельных типов будет носить случайный характер, и не будет иметь какого-либо значения» [2].

Отмечая значение классификации С.С. Алексеев подчеркивает, что «она дает возможность при определении ее критериев выявить новые черты, качественные особенности данных предметов и явлений; имеет значимость не только первичной обработки, но и охватить большой диапазон изучаемых объектов и, следовательно, избежать односторонности их научной интерпретации» [3].

Классификация – явление сложное и многообразное. Разумеется, любая классификация не может быть всеобъемлющей, однако, каждая из них должна базироваться на определенных критериях. Под классификацией осужденных к лишению свободы понимается разделение их на относительно однородные группы по определенным признакам (критериям) в целях создания благоприятных условий для достижения целей наказания [4].

При этом согласно Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными, система классификации должна быть достаточно гибкой, согласно ст. 67 Минимальных стандартных правил обращения с заключенными целями классификации являются: а) отделение заключенных от тех, кто в силу своего преступного прошлого или отрицательных черт характера грозит оказать на них плохое влияние; б) разделение заключенных на категории, облегчающие работу с ними в целях их возвращения к жизни в обществе [5].

В юридической литературе о понятии классификации осужденных имеются различные точки зрения. Наиболее приемлемой является такая, в соответствии с которой, классификация осужденных к лишению свободы – это разделение их на определенные категории (группы) в зависимости от характера и степени опасности совершенного преступления, прошлых судимостей, пола, возраста и других особенностей личности осужденных.

Поскольку как справедливо отмечает Л.Б. Смирнов: «Она, во-первых, создает необходимые предпосылки для дифференциации и индивидуализации исполнения наказания. Во-вторых, в значительной мере оказывает влияние на формирование системы исправительных учреждений. В-третьих, обеспечивает изоляцию друг от друга различных по степени общественной опасности совершенного преступления и поведения осужденных» [6].

В соответствии Минимальными стандартными правилами обращения с заключенными целями классификации осужденных к лишению свободы являются: а) отделение заключенных от тех, кто в силу своего преступного прошлого или своих черт характера грозит оказать на них плохое влияние и б) разделение заключенных на категории, облегчающее работу с ними в целях их возвращения к жизни в обществе (правило 93) [5].

Кроме того, различные категории заключенных должны содержаться в отдельных учреждениях или в разных частях одного и того же учреждения, с учетом

их пола, возраста, предшествующей судимости, юридических причин их заключения и предписанного вида режима. При этом:

а) мужчин и женщин следует по возможности содержать в отдельных учреждениях; если же мужчины и женщины содержатся в одном и том же учреждении, то женщин следует размещать в полностью отдельных участках;

б) подсудимых заключенных следует помещать отдельно от осужденных;

в) лиц, осужденных за невыполнение долговых обязательств, и других заключенных по гражданским делам следует помещать отдельно от лиц, совершивших уголовное преступление;

г) малолетних правонарушителей следует содержать отдельно от взрослых (правило 11) [5].

Как отмечает по этому поводу Н.А. Стручков: «Классификация осужденных, в результате которой происходит их деление на основе единых критериев на более или менее однородные группы (категории), проводится для того, чтобы в максимально возможных пределах исключить разлагающее влияние наиболее отрицательной части осужденных на других лиц, отбывающих наказание, прежде всего лиц молодого возраста, впервые судимых, и в тоже время обеспечить осуществление карательно-воспитательного воздействия, нужного с точки зрения его характера и степени интенсивности именно для данной категории (классификационной группы) лишенных свободы» [7].

Отсюда мы видим, что основными целями классификации осужденных к лишению свободы является создание оптимальных дифференцированных условий исполнения и отбывания наказания и определение наиболее эффективных мер исправительного воздействия на осужденных не только в период отбывания наказания, но и после освобождения. Исходя из этого, можно определить задачи классификации осужденных к лишению свободы, к которым относятся:

- правильное размещение их по видам учреждений;
- надежная изоляция одной категории осужденных от другой;
- дифференцированное применение наказания и исправительного воздействия к осужденным;
- индивидуальное применение к осужденным основных средств исправления.

Следовательно, классификация осужденных к лишению свободы, представляет собой процесс распределения их по определенным классификационным группам, подгруппам, исходя из определенных общих признаков, в целях создания оптимальных дифференцированных условий исполнения и отбывания данного наказания, и определение наиболее эффективных мер исправительного воздействия на осужденных, что дает возможность дифференцировать и индивидуализировать процесс их исправления и ресоциализации.

Любая классификация не может быть всеобъемлющей, однако, она должна базироваться на определенных критериях. При этом в юридической литературе и научных трудах посвященных проблемам уголовного и уголовно-исполнительного права предлагалось и обосновывалось достаточно значительное число вариантов классификации лиц совершивших уголовные правонарушения, в том числе и осужденных, основанных на различных критериях.

По нашему мнению, наиболее приемлемой как с теоретической, так и с практической точки зрения, являются те, в основе которых лежат правовые критерии и которые предлагают проводить классификацию осужденных к лишению свободы не только до помещения их в учреждения для отбывания наказания, но и в процессе его отбывания.

Как, справедливо отмечает Н.А. Стручков, что классификация, проводимая среди осужденных к лишению свободы, многоступенчата и динамична, и она должна предполагать далее уже в процессе исполнения наказания изменение правового

положения осужденных, микросреды, варьирование средств и методов воспитания. Исходя из этого он предлагает проводить классификацию осужденных в несколько этапов с учетом объективно характеризующих их признаков и с использованием критериев основанных на законе [7].

Система классификации осужденных к лишению свободы тесно связана с классификацией уголовных правонарушений в уголовном праве. Последняя, в определенной мере, предопределяет классификацию данной категории осужденных.

При этом анализ уголовного и уголовно-исполнительного законодательства показывает, что исходные критерии классификации осужденных к лишению свободы содержатся в уголовном законодательстве, многие из которых не только воспроизводятся и закрепляются нормами уголовно-исполнительного законодательства, но развиваются и дополняются. В этом выражается единство и взаимозависимость указанных институтов с точки зрения оценки характера и степени общественной опасности преступлений при назначении и исполнении наказания.

В настоящее время классификация осужденных к лишению свободы, т.е. разделение их на определенные категории (группы), осуществляется в зависимости от характера и степени опасности совершенного преступления, прошлых судимостей, пола, возраста и других особенностей личности осужденных. При этом все критерии классификации осужденных к лишению свободы можно разбить на три группы:

- а) социально-демографические (пол, возраст, состояние здоровья);
- б) уголовно-правовые (характер и степень общественной опасности совершенного преступления (категория преступления), форма вины, факт отбывания наказания в виде лишения свободы, наличие и вид рецидива, срок назначенного наказания);
- в) уголовно-исполнительные (степень поведения осужденного).

Распределение осужденных по учреждениям уголовно-исполнительной системы изначально базируется на социально-демографической и уголовно-правовой классификации в соответствии с требованиями уголовного законодательства. Так согласно ч. 5 ст. 46 УК РК отбывание лишения свободы назначается:

- лицам, осужденным за преступления, совершенные по неосторожности, а также впервые осужденным за совершение умышленного преступления, за которое назначено наказание к лишению свободы на срок до одного года, – в учреждениях минимальной безопасности;

- лицам, впервые осужденным к лишению свободы на срок свыше одного года за совершение умышленных преступлений небольшой или средней тяжести и тяжких преступлений, и лицам, которым штраф, исправительные работы, ограничение свободы заменены лишением свободы, – в учреждениях средней безопасности;

- лицам, впервые осужденным к лишению свободы за совершение особо тяжких преступлений, а также при рецидиве преступлений либо при отсутствии рецидива, если осужденный ранее отбывал лишение свободы, и женщинам при опасном рецидиве преступлений – в учреждениях максимальной безопасности;

- при опасном рецидиве преступлений, а также лицам, осужденным к пожизненному лишению свободы, – в учреждениях чрезвычайной безопасности.

При этом лицам, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за совершение особо тяжких преступлений, а также при опасном рецидиве преступлений, может быть назначено отбывание части срока наказания, но не более пяти лет, в учреждениях полной безопасности. В свою очередь в соответствии с ч. 8 ст. 81 УК РК лишение свободы несовершеннолетними осужденными отбывается в учреждениях средней безопасности для содержания несовершеннолетних [8].

Вместе с тем предметное разграничение уголовного и уголовно-исполнительного права на самостоятельные отрасли, имеющие взаимосвязанные, но в тоже время обособленные цели, влечет своеобразный подход к исполнению наказания в

виде лишения свободы. Назначение наказания – это форма реализации уголовной ответственности, за совершение уголовного правонарушения.

Исполнение же наказания, имея целью, исправление и ресоциализацию осужденного, сочетается с обязательным учетом его субъективных качеств, проявляющихся: в отношении к совершенному преступлению, наказанию, стремлении к исправлению и ресоциализации, последующей мотивация своего поведения и т.д. В связи с этим уголовно-исполнительное законодательство при определении системы учреждений предназначенных для отбывания наказания, учитывает и уголовно-исполнительные критерии.

Классификация осужденных по степени исправления имеет важное значение, ибо позволяет в процессе исполнения наказания рационально регулировать исправительное воздействие на разные категории осужденных и изменять интенсивность наказания до получения позитивного результата. Как справедливо отмечает А.В. Бриллиантов, исследование проблем классификации осужденных в зависимости от их исправления «необходимо для разработки и применения мер дифференцированного и индивидуального воздействия на осужденных, а также для определения конечного результата деятельности исправительных учреждений»[9].

Уголовно-исполнительная дифференциация проявляется, в том числе в возможности изменения условий отбывания наказания в виде лишения свободы, что выступает следствием прогрессивной системы, когда и условия содержания, и правовое положение осужденного изменяются в зависимости от его поведения и срока отбытого наказания. Данная классификация осужденных, отбывающих лишение свободы, необходима для разработки и применения мер дифференцированного и индивидуального воздействия на осужденных, а также для определения конечного результата деятельности учреждений уголовно-исполнительной системы.

Кроме того, наличие учреждений различных уровней безопасности базируется на требованиях УИК РК о раздельном содержании ряда категорий осужденных к лишению свободы. Так согласно ст. 94 УИК РК:

а) в учреждениях устанавливается раздельное содержание осужденных мужчин и женщин, несовершеннолетних и взрослых.

б) лица, впервые осужденные к лишению свободы, содержатся отдельно от осужденных, ранее отбывавших лишение свободы, за исключением лиц, находящихся в лечебно-профилактических учреждениях уголовно-исполнительной системы. При этом в одном учреждении могут раздельно содержаться женщины, впервые осужденные к лишению свободы и ранее отбывавшие это наказание;

г) изолированно от других осужденных, а также раздельно содержатся:

- осужденные при особо опасном рецидиве преступлений;

- осужденные к пожизненному лишению свободы;

- осужденные, которым пожизненное лишение свободы заменено в порядке помилования лишением свободы на определенный срок;

- осужденные, которым смертная казнь заменена в порядке помилования пожизненным лишением свободы;

д) в отдельных учреждениях, независимо от количества судимостей, содержатся осужденные – бывшие работники судов, правоохранительных и специальных государственных органов, лица, уполномоченные на осуществление контроля и надзора за поведением осужденных.

Вместе с тем, вышеуказанные требования раздельного содержания осужденных не распространяются на учреждения, осуществляющие принудительное и обязательное лечение, а также на учреждения, при которых имеются дома ребенка. Осужденные направляются в указанные учреждения и содержатся в них в условиях, установленных законом для учреждения того уровня безопасности, который был назначен судом.

При этом осужденные, больные разными инфекционными заболеваниями, содержатся отдельно и отдельно от здоровых осужденных. В лечебно-профилактических учреждениях (больницах, специализированных психиатрических и противотуберкулезных больницах) осужденные мужчины содержатся вместе независимо от вида режима, определенного судом. В противотуберкулезных больницах раздельное содержание осужденных определяется медицинскими показаниями.

Исходя из этого уголовно-исполнительным законодательством установлено, что в учреждениях уголовно-исполнительной системы различных уровней безопасностей, в отличие от предусмотренных уголовным законодательством, содержатся и другие категории осужденных. Так в учреждениях минимальной безопасности отбывают наказание осужденные:

- а) за преступления, совершенные по неосторожности;
- б) лица, впервые осужденные за совершение умышленного преступления к лишению свободы на срок до одного года;
- в) осужденные, переведенные из учреждений средней и максимальной безопасности в рамках прогрессивной системы отбывания лишения свободы (ч. 3 ст. 89 УИК РК).

Как для осужденных мужчин, так и для осужденных женщин создаются два вида учреждений минимальной безопасности:

- а) учреждения, предназначенные для содержания лиц, совершивших преступления по неосторожности и лиц, впервые осужденных за совершение умышленного преступления к лишению свободы на срок до одного года. При этом в соответствии п. 2 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике назначения видов исправительных учреждений лицам, осужденным к лишению свободы» от 23 июня 2006 года № 7 (далее – НП ВС РК от 23 июня 2006 г. № 7), в данные учреждения направляются осужденные к лишению свободы мужчины и женщины за преступления, совершенные по неосторожности, независимо от срока наказания, предыдущих судимостей и отбывания лишения свободы за ранее совершенные преступления;
- б) учреждения, предназначенные для содержания положительно характеризующихся осужденных, куда они переводятся по решению суда из учреждений средней и максимальной безопасности[10].

В обоих видах учреждений минимальной безопасности осужденные отбывают лишение свободы в одних и тех же условиях. При этом в одном учреждении минимальной безопасности(колонии-поселении) могут содержаться как осужденные мужчины, так и осужденные женщины. Вместе с тем осужденные, совершившие преступления в соучастии, содержатся, как правило, раздельно (ст.ст. 89, 145 УИК РК).

В учреждениях средней безопасности отбывают наказание лица:

- а) впервые осужденные к лишению свободы на срок свыше одного года за совершение умышленных преступлений небольшой или средней тяжести и тяжкие преступления;
- б) которым наказание в виде штрафа или исправительных работ, назначенных за совершение преступления, либо ограничение свободы заменены лишением свободы;
- в) переведенные из учреждений минимальной безопасности, предназначенных для содержания лиц, совершивших преступления по неосторожности и лиц, впервые осужденных за совершение умышленного преступления к лишению свободы на срок до одного года, имеющие третью отрицательную степень поведения, и совершившие злостное нарушение установленного порядка отбывания наказания;
- г) переведенные из учреждений минимальной безопасности, предназначенных для содержания положительно характеризующихся осужденных, имеющие третью отрицательную степень поведения и совершившие злостное нарушение установленного

порядка отбывания наказания, если они ранее были переведены по решению судом в это учреждение из учреждений средней безопасности (ч. 4 ст. 89, ч. 3 ст. 96 УИК РК).

При этом, в соответствии с п. 5 НП ВС РК от 23 июня 2006 г. № 7, к лицам, впервые осужденным к лишению свободы, относятся и те, которые ранее осуждались к лишению свободы, но судимости у них погашены или сняты в установленном законом порядке, а также лица, имеющие неснятые или непогашенные судимости к лишению свободы за деяния, которые новым уголовным законом, имеющим обратную силу, не признаются преступлением [10].

Так же не могут рассматриваться как ранее отбывавшие наказание в виде лишения свободы лица:

- находившиеся в местах лишения свободы по приговору суда до рассмотрения дела в надзорном порядке, если указанной судебной инстанцией приговор отменен с прекращением дела, либо изменен и назначено наказание, не связанное с лишением свободы, или применено условное осуждение к лишению свободы, либо отсрочка исполнения приговора;

- осуждавшиеся к лишению свободы в пределах срока нахождения их под стражей в качестве меры пресечения, поскольку они не отбывали наказание в исправительных учреждениях;

- отбывающие наказание в виде лишения свободы, в случае осуждения их за преступления, совершенные до вынесения приговора, в соответствии с которым они впервые отбывают наказание в виде лишения свободы;

- осужденные к лишению свободы и отбывшие наказание в местах лишения свободы за деяния, преступность и наказуемость которых устранена действующим законом, а равно если действующим законом за их совершение не предусмотрено наказание в виде лишения свободы (п. 8).

Кроме того, согласно п. 5 НП ВС РК от 23 июня 2006 г. № 7 и п. 12 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» от 25 июня 2015 года № 4 (*далее* – НП ВС РК от 25 июня 2015 года № 4) не могут рассматриваться как ранее отбывавшие наказание в виде лишения свободы и лица:

- которым назначенное по приговору суда наказание (исправительные работы, ограничение свободы и др.), по основаниям, предусмотренным УК РК, было заменено лишением свободы,

- осуждавшиеся к лишению свободы, но фактически не отбывавшие наказание и не находившиеся в местах лишения свободы в связи с истечением срока давности обвинительного приговора; осужденные условно; или с применением отсрочки исполнения приговора; либо с применением к ним акта об амнистии или освобождением от отбывания наказания в порядке помилования [11].

В учреждениях максимальной безопасности отбывают наказание:

- а) мужчины: впервые осужденные к лишению свободы за совершение особо тяжких преступлений, также при рецидиве преступлений, если осужденный ранее отбывал лишение свободы;

- б) женщины, осужденные к лишению свободы при опасном рецидиве преступлений;

- в) переведенные из учреждений минимальной безопасности, предназначенных для содержания положительно характеризующихся осужденных, имеющие третью отрицательную степень поведения и совершившие злостное нарушение установленного порядка отбывания наказания, если они ранее были переведены по решению судом в это учреждение из учреждений максимальной безопасности;

- г) переведенные из учреждений полной безопасности, по отбытии осужденными в не менее половины срока, определенного приговором суда, в случае назначения

отбывание части срока наказания, в учреждениях полной безопасности (ч. 5 ст. 89, ч. 3 ст. 96 УИК РК).

При этом в соответствии с п. 3 НП ВС РК от 23 июня 2006 г. № 7, женщины, осужденные к лишению свободы за преступления, совершенные при опасном рецидиве преступлений, отбывают наказание в учреждение максимальной безопасности, независимо от того, отбывала ли она наказание в местах лишения свободы за ранее совершенные преступления. В свою очередь женщины, осужденные к лишению свободы за совершение умышленных преступлений, независимо от категории преступлений, а также рецидива или опасного рецидива преступлений либо отбывания лишения свободы за ранее совершенные преступления, отбывают в учреждениях средней безопасности.

В учреждениях чрезвычайной безопасности отбывают наказание только мужчины:

- а) при опасном рецидиве преступлений;
- б) осужденные к пожизненному лишению свободы;
- в) осужденные, которым наказание в виде смертной казни в порядке помилования заменено лишением свободы;
- г) переведенные из учреждений полной безопасности, по отбытии осужденными в не менее половины срока, определенного приговором суда, в случае назначения отбывание части срока наказания, в учреждениях полной безопасности (ч. 6 ст. 89, ч. 3 ст. 96 УИК РК).

В учреждениях полной безопасности отбывают наказание лица:

- а) осужденные на срок свыше пяти лет за совершение особо тяжких преступлений, при опасном рецидиве преступлений которым суд назначил отбывание части срока наказания, но не более пяти лет, в этих учреждениях,
- б) переведенные из учреждений средней, максимальной и чрезвычайной безопасности злостные нарушители установленного порядка отбывания наказания на срок не свыше трех лет;
- в) направленные из учреждений средней, максимальной или чрезвычайной безопасности в целях необходимости поддержания правопорядка в них (ч. 7 ст. 89, ч. 3 ст. 96 УИК РК).

В учреждениях полной безопасности также отбывают наказания лица, осужденные впервые к лишению свободы на срок не свыше пяти лет, которым отбывание наказания назначено в учреждении средней безопасности и направленные в них для выполнения работ по хозяйственному обслуживанию (ч. 1 ст. 92 УИК РК). Также в них содержатся лица, в отношении которых приговор о смертной казни вступил в силу до введения моратория или во время действия моратория на исполнение смертной казни (ст. 89 УИК РК).

В учреждениях средней безопасности для содержания несовершеннолетних отбывают наказание несовершеннолетние, осужденные к лишению свободы, а также осужденные, оставленные в этих учреждениях до достижения ими двадцати одного года, при условии пребывания в учреждении не менее одного года (ч. 8 ст. 89 УИК РК). В учреждениях смешанной безопасности для содержания осужденных с различными видами режимов, в которых осужденные проживают в камерах, могут создаваться изолированные участки с различными уровнями безопасности (ч. 10 ст. 89 УИК РК).

В учреждениях смешанной безопасности-следственных изоляторах, отбывают наказание, осужденные к лишению свободы оставленных в них для выполнения работ по их хозяйственному обслуживанию, а также переведенных из учреждений других уровней безопасности в целях необходимости поддержания в них в порядке предусмотренном ч. 4 ст. 88 УИК РК (ч. 9 ст. 24, ч. 2 ст. 89. ч. 1 ст. 92 УИК РК).

Вместе с тем уголовно-исполнительным законодательством предусмотрена возможность содержать в учреждениях смешанной безопасности-следственных изоляторах и других категории осужденных к лишению свободы. Так в соответствии с положениями статей 90, 92 УИК РК и Закона Республики Казахстан «О порядке и условиях содержания лиц в специальных учреждениях, обеспечивающих временную изоляцию от общества» от 30 марта 1999 года, в учреждениях смешанной безопасности-следственных изоляторах также могут содержаться осужденные к лишению свободы:

- в отношении которых, обвинительные приговоры не вступили в законную силу;
- в отношении которых, приговор вступил в законную силу до этапирования их в учреждения пенитенциарной системы, для отбывания наказания;
- оставленные в учреждении смешанной безопасности–в следственном изоляторе или переведенные в него из других учреждений пенитенциарной системы в связи с производством следственных действий по делам о преступлениях, совершенных другими лицами, или в связи с рассмотрением дел в суде;
- переведенные из других учреждений в связи с привлечением к уголовной ответственности по другому делу, если в отношении их избрана мера пресечения в виде содержания под стражей;
- подлежащие направлению по определению суда на принудительное лечение в психиатрическую больницу специального типа[12].

Таким образом, пребывание в том или ином учреждении уголовно-исполнительной системы обусловлено не только социально-демографическими свойствами, которыми обладает осужденный к лишению свободы, а также степенью тяжести совершенного преступления, наличием рецидива и другими категориям, относящимся к уголовно-правовой их классификация, но и с динамикой карательно-воспитательного процесса.

Индивидуализация исполнения наказания в виде лишения свободы является логическим продолжением дифференциации и предполагает:

- во-первых, возможность изменения объема кары в процессе отбывания наказания. Эти изменение могут выражаться в изменении условий содержания в рамках учреждения одного уровня безопасности (ст. 95 УИК РК). Оно может также выражаться в переводе из учреждения одного уровня безопасности в другое с менее строгими условия ми отбывания наказания в зависимости от поведения осужденного и степени его исправления (ст. 96 УИК РК);
- во-вторых, индивидуальных подход к лицам, отбывающим наказание при определении на работу, на учебу, выборе форм и методов воспитательной работы и т.д.
- в-третьих, индивидуализацию мер исправительного воздействия в зависимости от степени поведения осужденных, а не только от степени общественной опасности совершенного преступления.

Правовая основа индивидуализации исполнения лишения свободы, определена в УИК РК посредством регламентации правового статуса осужденных, порядка и условий его изменения, установления мер поощрения и взыскания которые могут применяться к осужденным.

Список использованных источников:

1. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК(с изм. и доп. по состоянию на 20.01.2021 г.).
2. Алексеев С.С. Ковалев А.Г.
3. Перминов О.Г. Уголовно-исполнительное право: учебное пособие для вузов - М.: «Былина», 1999.

4. Рабочая книга пенитенциарного психолога /Под ред. Мокрецова А.И., Голубева В.П., Шамиса А.В.- М., 1998.
5. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: Одобрены Экономическим и социальным Советом в его резолюциях 663 С (XXIV) от 31 июля 1957 г. и 2076 (LXII) от 13 мая 1977 г. //Международные акты о правах человека: Сборник документов.- М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999.- с. 190-205.
- 6.«Юридическая ответственность осужденных в пенитенциарных учреждениях» — диссертация (автореферат) Смирнов Л. Б. Издано: (1995).
7. Стручков Н.А. и др. Характеристика осужденных, отбывающих наказание в тюрьмах [Текст] учебное пособие / под ред. Н.А. Стручков - М.: Проспект, 2009г.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по состоянию на 20.01.2021 г.)
9. Бриллиантов А.В. Уголовно-исполнительное право РФ [Текст] учебник/ под ред. А. В. Бриллиантов- М.: Юристъ, 2009г.
10. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 23 июня 2006 года N 7 «О судебной практике назначения видов учреждений уголовно - исполнительной системы лицам, осужденным к лишению свободы»
11. Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания» от 25 июня 2015 года № 4.
12. Закон Республики Казахстан от 30 марта 1999 года № 353-І «О порядке и условиях содержания лиц в специальных учреждениях, обеспечивающих временную изоляцию от общества».

УДК 336

Яғмусова Акерке Файзуллақызы
преподаватель кафедры «Национального
и международного права», м.ю.н.
Енсебаева Анель Рахметжановна
доцент кафедры «Национального
и международного права», к.ю.н.
Ілесхан Ерсүндет Ғалымұлы
магистрант кафедры «Национального
и международного права»
Университет Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ В ОБЛАСТИ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ

ЖЕКЕ АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ШЕКТЕУ
САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАР

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE RESTRICTION OF INDIVIDUAL RIGHTS
AND FREEDOMS

Аннотация: В данной статье рассмотрены международно-правовые нормы, закрепляющие и развивающие принципы прав человека, раскрыт вопрос обязательства государств предоставлять индивидам основополагающие права и свободы и не предпринимать действий, посягающих на эти права и свободы, не допускать какой-либо дискриминации, а также пресекать действия, нарушающие права человека. Помимо этого, уделено внимание ответственности государств за невыполнение своих обязательств.

Ключевые слова: права и свободы, личность, международные стандарты, защита прав человека, право.

Аннотация: Бұл мақалада адам құқықтарының принциптерін бекітетін және дамытатын халықаралық-құқықтық нормалар қарастырылған, мемлекеттердің жеке тұлғаларға негізгі құқықтар мен бостандықтар беру және осы құқықтар мен бостандықтарға қол сұғатын іс-әрекеттер жасамау, қандай да бір кемсітушілікке жол бермеу, сондай-ақ адам құқықтарын бұзатын іс-әрекеттердің жолын кесу міндеттемесі мәселесі ашылған. Сонымен қатар, мемлекеттердің өз міндеттемелерін орындамағаны үшін жауапкершілігіне назар аударылды.

Түйінді сөздер: құқықтар мен бостандықтар, жеке тұлға, халықаралық стандарттар, адам құқықтарын қорғау, құқық.

Abstract: This article examines the international legal norms that consolidate and develop the principles of human rights, reveals the issue of the obligation of States to provide individuals with fundamental rights and freedoms and not to take actions that infringe on these rights and freedoms, not to allow any discrimination, as well as to prevent actions that violate human rights. In addition, attention is paid to the responsibility of States for non-compliance with their obligations.

Keywords: rights and freedoms, personality, international standards, protection of human rights, law.

В современном мире все большее значение приобретает международное сотрудничество государств в области прав человека. Уважение прав человека и основных свобод стало содержанием одного из общепризнанных принципов современного международного права, определяющего основы взаимоотношения государств [1]. Обеспечение этих прав, несомненно, является важнейшим условием достижения стабильности и устойчивости развития межгосударственных отношений, а в конечном счете - жизнедеятельности каждого человека. Международно-правовая защита человека есть результат реализации на практике международным сообществом государств одного из основных принципов международного права - принципа всеобщего уважения прав человека и основных свобод для всех. Его становление в международном праве происходило в современную эпоху, а утверждение - после разгрома фашизма в 1945 г. [2]. Создание ООН и принятие ее Устава [3] положили начало качественно новому этапу межгосударственных отношений в области прав человека. Устав ООН явился "первым в истории международных отношений многосторонним договором, который заложил основы широкого развития сотрудничества государств по правам человека" [4]. Следующим важным шагом на пути формирования единой межгосударственной концепции прав и свобод человека явилось принятие ООН 10 декабря 1948 г. Всеобщей декларации прав человека [5]. Данная Декларация, по мнению А.Х. Саидова, стала первым международным документом, провозгласившим социальную справедливость для всех, без дискриминации, на свободных и достойных человека условиях, явилась "совестью мира, нравственным эталоном человечества" [6]. Благодаря Декларации, на которую опирались государства в нормотворческой деятельности в области прав человека [7], появился "уникальный комплекс международных и международно-правовых стандартов и норм" [8], который нередко обозначают образным выражением "Международный билль о правах". Это символическое название в первую очередь охватывает Всеобщую декларацию прав человека и универсальные международно-правовые акты - Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (1966 г.) [9] и Международный пакт о гражданских и политических правах (1966 г.) [10].

Каждый из международно-правовых документов универсального и регионального характера по вопросам прав и основных свобод человека и гражданина включает в себя определенный, в основном повторяющийся, но тем не менее постоянно расширяющийся набор таких прав и свобод, ставших в силу этого международно-правовым стандартом [11]. И в каждом из этих документов конкретный перечень прав и основных свобод человека исключает, как правило, близкие к внутренней компетенции государства, сфере его суверенных правомочий специфические права гражданина. И здесь очень важно разумное взаимодействие международного и внутригосударственного права.

В международном праве можно выделить два направления, связанных с правовыми ограничениями. К первому относятся договоры между странами, регламентирующие отношения на уровне государств, правительств или отдельных органов и организаций, в которых используются ограничения конкретного плана - обязанности, пошлины, квоты, пределы и т.д. А ко второму - общие принципы права, которые определяют отношения между государством и человеком [12]. В международных соглашениях зафиксированы положения, напрямую касающиеся правовых ограничений. Поскольку нельзя установить конкретные предельные возможности государств в области ограничений на все случаи жизни, то они "должны придерживаться стандартов, которыми можно оправдать введение ограничений" [13].

В науке сложилась точка зрения, согласно которой международные стандарты основных прав человека - это нормы современного международного права [14], предусматривающие такие общедемократические требования и обязанности государств по признанию, соблюдению и защите прав человека, которые они должны с учетом особенностей своего общественного строя, национального развития и т.п. воплотить и конкретизировать в своих системах [15]. Международные стандарты содержат как перечень стандартов основных прав человека, так и перечень стандартов их ограничений.

Так, например, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. содержит четыре статьи, непосредственно регулирующие ограничение прав человека: отступление от соблюдения обязательств в чрезвычайных ситуациях (ст. 15); ограничение на политическую деятельность иностранцев (ст. 16); запрещение злоупотреблений правами (ст. 17); пределы использования ограничений в отношении прав (ст. 18) [16], а также основания для введения ограничений в пользовании правами, гарантируемых Конвенцией, во вторых пунктах ст. ст. 8, 9, 10, 11 и п. п. 3 и 4 ст. 2 Протокола N 4 [17]. Обоснованием для введения ограничений служат схожие требования Конвенции, содержащиеся в перечисленных статьях. Единственным основанием ограничения прав человека международно-правовые акты называют закон. Впервые данное положение закрепила Всеобщая декларация прав человека: "При осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, какие установлены законом..." (п. 2 ст. 29). Приведенное положение Декларации юридически закреплено в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах: "...государство может устанавливать только такие ограничения... прав, которые определяются законом...".

Однако рост взаимопонимания между государствами и развитие международно-правовой защиты вызвали необходимость дальнейшего развития международно-правовой базы ограничений. Эта необходимость была реализована государствами - участниками СБСЕ в Документе Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ от 29 июня 1990 г. Документ в качестве правовой основы ограничений кроме закона определяет еще и соответствующие международные стандарты (ст. ст. 9.1 - 9.4) [18].

Цели ограничений основных прав также определены глобальными универсальными международными актами. Так, согласно Всеобщей декларации прав

человека целями ограничений прав человека являются (п. 2 ст. 29): 1) обеспечение должного признания и уважения прав и свобод других людей; 2) удовлетворение справедливых требований морали, общественного порядка и общественного благосостояния в демократическом обществе.

Указанные цели ограничений юридически закреплены в Пакте о гражданских и политических правах (п. 3 ст. 12; п. 3 ст. 18; п. 3 ст. 19; ст. 21; п. 2 ст. 22).

По сравнению со Всеобщей декларацией прав человека и Международным пактом о гражданских и политических правах, цели ограничений прав человека значительно расширены Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод. По этому документу ограничения, кроме того, вводятся с целью: поддержания государственной и общественной безопасности или экономического благосостояния страны; предотвращения беспорядков или преступлений; охраны здоровья или нравственности населения (ст. ст. 8 - 9); охраны территориальной целостности; защиты репутации других лиц; предотвращения разглашения конфиденциальной информации; поддержания авторитета и беспристрастности судебных органов (ст. 10).

Цели ограничений, которые закреплены в глобальных и региональных универсальных соглашениях о правах человека, закреплены и в действующей Конституции РК.

Обстоятельства, при которых вводятся ограничения прав человека с указанными выше целями, в международно-правовых документах носят названия чрезвычайных обстоятельств. К ним относятся: чрезвычайное положение в государстве, при котором жизнь нации находится под угрозой и о наличии которого официально объявлено [19]; война, общественная опасность или другие чрезвычайные обстоятельства, которые угрожают независимости и безопасности государства [20]; бедствие или угроза бедствием, как то: пожары, наводнения, голод, землетрясения, сильные эпидемии или эпизоотии, нашествия вредных животных, насекомых или паразитов растений [21]. Международные договоры о правах человека разрешают государствам-участникам вводить при определенных условиях правовые нормы, ограничивающие применение некоторых прав, а также в случае возникновения на их территории чрезвычайных обстоятельств отступать от выполнения взятых на себя международных обязательств по защите прав человека и основных свобод и приостанавливать действие национального законодательства в этой области. Отступление от выполнения взятых на себя обязательств при наступлении определенных условий в международно-правовой практике принято называть дерогацией (от лат. *derogatio* - частичная отмена старого закона [22]). "Следует признать, однако, - указывает член Европейской комиссии по правам человека Дж. Э.С. Фоссет, - что часто именно эти отступления ведут к нарушению прав человека" [23]. Во избежание со стороны государств злоупотреблений полномочиями в области применения ограничений прав человека, которые основывались бы на широком объяснении, Европейская комиссия по правам человека установила правило "строгого толкования". "Строгое толкование означает, что никакие другие критерии, помимо тех, что упомянуты... не могут быть основанием для каких-либо ограничений, и что эти критерии, в свою очередь, должны быть истолкованы таким образом, чтобы смысл слов не был расширен по сравнению с общепринятым значением" [24].

В глобальном масштабе попытка устранения этого недочета в практике международно-правовой защиты была предпринята с принятием в 1990 г. Восьмым конгрессом ООН Основных принципов применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка, а в региональном масштабе - Документа Московского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ (принят 3 октября 1991 г.). Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия устанавливают пределы применения силы и оружия, в том числе и при чрезвычайных обстоятельствах. В документе, в частности, указывается, что

чрезвычайные обстоятельства, такие как внутренняя политическая нестабильность или любые другие чрезвычайные общественные явления, не могут служить оправданием для любого отхода от Основных принципов применения силы и огнестрельного оружия.

Проанализировав международные стандарты в области прав человека и ограничений прав, можно сказать, что они вырабатываются на межгосударственном уровне, предназначаются для регулирования межгосударственного сотрудничества и адресуются государствам, которые обязаны в пределах своей юрисдикции обеспечить защиту основных прав своих граждан и несут ответственность перед своим народом, перед международным сообществом за соблюдение основных прав человека.

Ограничения прав человека являются приемлемыми для демократического общества и принимаются в целях защиты государственной и общественной безопасности и порядка в интересах защиты прав и свобод других граждан на основании, признанном законом.

Нормы и принципы в области соблюдения и конституционно-правовой защиты основных прав человека не могут опускаться ниже уровня международных стандартов [25]. Необходимо подчеркнуть, что являющиеся обязательными для государства общепризнанные международно-правовые принципы и нормы, касающиеся возможного ограничения этим государством прав и свобод личности, распространяются и на те из них, которые могут вообще не содержаться в международно-правовых актах, а порождены непосредственно законодательной и иной деятельностью государства. И наоборот, нормы, предусматривающие возможность ограничения прав человека, могут отсутствовать в правовой системе общества, однако регламентироваться международным правом [26]. Международные стандарты выполнимы только там и тогда, где и когда отношения между человеком и государством максимально способствуют реализации конституционных норм. Если государством не обеспечиваются такие права, как право на жизнь, на неприкосновенность и личную безопасность, то нельзя говорить о выполнении таким государством международных стандартов. Цели ограничений основных прав также определены глобальными универсальными международными актами. Так, согласно Всеобщей декларации прав человека целями ограничений прав человека являются (п. 2 ст. 29): 1) обеспечение должного признания и уважения прав и свобод других людей; 2) удовлетворение справедливых требований морали, общественного порядка и общественного благосостояния в демократическом обществе. Указанные цели ограничений юридически закреплены в Пакте о гражданских и политических правах (п. 3 ст. 12; п. 3 ст. 18; п. 3 ст. 19; ст. 21; п. 2 ст. 22). По сравнению со Всеобщей декларацией прав человека и Международным пактом о гражданских и политических правах, цели ограничений прав человека значительно расширены Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод. По этому документу ограничения, кроме того, вводятся с целью: поддержания государственной и общественной безопасности или экономического благосостояния страны; предотвращения беспорядков или преступлений; охраны здоровья или нравственности населения (ст. ст. 8 - 9); охраны территориальной целостности; защиты репутации других лиц; предотвращения разглашения конфиденциальной информации; поддержания авторитета и беспристрастности судебных органов (ст. 10).

Цели ограничений, которые закреплены в глобальных и региональных универсальных соглашениях о правах человека, закреплены и в действующей Конституции РК.

Обстоятельства, при которых вводятся ограничения прав человека с указанными выше целями, в международно-правовых документах носят названия чрезвычайных обстоятельств. К ним относятся: чрезвычайное положение в государстве, при котором жизнь нации находится под угрозой и о наличии которого официально объявлено [19];

война, общественная опасность или другие чрезвычайные обстоятельства, которые угрожают независимости и безопасности государства [20]; бедствие или угроза бедствием, как то: пожары, наводнения, голод, землетрясения, сильные эпидемии или эпизоотии, нашествия вредных животных, насекомых или паразитов растений [21]. Международные договоры о правах человека разрешают государствам-участникам вводить при определенных условиях правовые нормы, ограничивающие применение некоторых прав, а также в случае возникновения на их территории чрезвычайных обстоятельств отступать от выполнения взятых на себя международных обязательств по защите прав человека и основных свобод и приостанавливать действие национального законодательства в этой области. Отступление от выполнения взятых на себя обязательств при наступлении определенных условий в международно-правовой практике принято называть дерогацией (от лат. *derogatio* - частичная отмена старого закона [22]). "Следует признать, однако, - указывает член Европейской комиссии по правам человека Дж. Э.С. Фоссет, - что часто именно эти отступления ведут к нарушению прав человека" [23]. Во избежание со стороны государств злоупотреблений полномочиями в области применения ограничений прав человека, которые основывались бы на широком объяснении, Европейская комиссия по правам человека установила правило "строгого толкования". "Строгое толкование означает, что никакие другие критерии, помимо тех, что упомянуты... не могут быть основанием для каких-либо ограничений, и что эти критерии, в свою очередь, должны быть истолкованы таким образом, чтобы смысл слов не был расширен по сравнению с общепринятым значением" [24]. В глобальном масштабе попытка устранения этого недочета в практике международно-правовой защиты была предпринята с принятием в 1990 г. Восьмым конгрессом ООН Основных принципов применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка, а в региональном масштабе - Документа Московского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ (принят 3 октября 1991 г.). Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия устанавливают пределы применения силы и оружия, в том числе и при чрезвычайных обстоятельствах. В документе, в частности, указывается, что чрезвычайные обстоятельства, такие как внутренняя политическая нестабильность или любые другие чрезвычайные общественные явления, не могут служить оправданием для любого отхода от Основных принципов применения силы и огнестрельного оружия. Проанализировав международные стандарты в области прав человека и ограничений прав, можно сказать, что они вырабатываются на межгосударственном уровне, предназначаются для регулирования межгосударственного сотрудничества и адресуются государствам, которые обязаны в пределах своей юрисдикции обеспечить защиту основных прав своих граждан и несут ответственность перед своим народом, перед международным сообществом за соблюдение основных прав человека. Ограничения прав человека являются приемлемыми для демократического общества и принимаются в целях защиты государственной и общественной безопасности и порядка в интересах защиты прав и свобод других граждан на основании, признанном законом. Нормы и принципы в области соблюдения и конституционно-правовой защиты основных прав человека не могут опускаться ниже уровня международных стандартов [25]. Необходимо подчеркнуть, что являющиеся обязательными для государства общепризнанные международно-правовые принципы и нормы, касающиеся возможного ограничения этим государством прав и свобод личности, распространяются и на те из них, которые могут вообще не содержаться в международно-правовых актах, а порождены непосредственно законодательной и иной деятельностью государства. И наоборот, нормы, предусматривающие возможность ограничения прав человека, могут отсутствовать в правовой системе общества, однако регламентироваться международным правом [26]. Международные стандарты выполнимы только там и тогда, где и когда отношения между человеком и

государством максимально способствуют реализации конституционных норм. Если государством не обеспечиваются такие права, как право на жизнь, на неприкосновенность и личную безопасность, то нельзя говорить о выполнении таким государством международных стандартов.

Список использованной литературы:

1. Шамсон Р.Т. Права человека и внутренняя компетенция государства // Московский журнал международного права. 2003. N 2. С. 59.
2. Мовчан А.П. Принципы всеобщего уважения прав человека и основных свобод // Курс международного права: В 7 т. Т. 2. Основные принципы международного права / Отв. ред. И.И. Лукашук. М.: Наука, 1989. С. 148.
3. Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 года // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XII. М., 1956. С. 14 - 17.
4. Карташкин В.А. Права человека и развитие международного права // Права человека: Учеб. для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. С. 464.
5. Всеобщая декларация прав человека: принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 г. // Российская газета. 1995. 5 апр.
6. Саидов А.Х. Общеизвестные права человека: Учеб. пособ. / Под ред. И.И. Лукашука. М.: МЗ Пресс, 2002. С. 3.
7. Права человека: Спецкурс / Под ред. Уполномоченного по правам человека в Республике Татарстан Р.Г. Вагизова. Казань: Правозащитный Центр г. Казани, 2004. С. 101.
8. Тиунов О.И. Конституционные права и свободы в свете требований общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров РК // Конституционные права и свободы человека и гражданина в Российской Федерации: Учеб. для вузов / Под ред. О.И. Тиунова. М.: Норма, 2005. С. 531.
9. Об экономических, социальных и культурных правах: Международный пакт от 16 декабря 1966 г. // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 1994. N 12.
10. О гражданских и политических правах: Международный пакт от 16 декабря 1966 г. // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 1994. N 12.
11. Бурьянов С.А. Правовые основы, сущностное содержание и гарантии свободы совести // Государство и право. 2001. N 2. С. 22.
12. Приходько И.М. Ограничения в российском праве (проблемы теории и практики): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. С. 18.
13. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. М.: Юристъ, 2004. С. 89.
14. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М.: Юрид. лит-ра, 1991. С. 13.
15. Мовчан А.П. Указ. соч. С. 164.
16. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (ETS N 5) от 4 ноября 1950 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. 1998. N 20. Ст. 2143.
17. Протокол N 4 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод об обеспечении некоторых иных прав и свобод помимо тех, которые уже включены в Конвенцию, и первый дополнительный протокол к ней от 16 сентября 1963 г. // Бюллетень международных договоров. 1998. N 7. С. 41 - 45.
18. Международные акты о правах человека: Сборник документов. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. С. 653 - 663.
19. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 1994. N 12.
20. Американская конвенция о правах человека от 23 ноября 1969 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов. 2-е изд. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2002. С. 867 - 886.

21. Конвенция от 28 июня 1930 г. N 29 Международной организации труда "Относительно принудительного или обязательного труда" // Ведомости Верховного Совета СССР. 1956. N 13. Ст. 279.
22. Словарь иностранных слов. М.: Русский язык, 1988. С. 156.
23. Домрин А. Институт чрезвычайного положения в зарубежных странах // Международная жизнь. 1993. N 5/6. С. 154.
24. European Court of Human Rights: Judgments and decisions. Strasbourg, 26 April 1979 (Sunday Times/UK). Series A. N 30. P. 31. Para. 49.
25. Верещетин В.С., Даниленко Г.М., Мюллерсон Р.А. Конституционная реформа в СССР и международное право // Советское государство и право. 1990. N 5. С. 14.
26. Игнатенко Г.В. Международно признанные права и свободы как компоненты правового статуса личности // Правоведение. 2001. N 2. С. 22.

УДК 336

Яғмусова Акерке Файзуллақызы
*преподаватель кафедры «Национального
и международного права», м.ю.н.*
Енсебаева Анель Рахметжановна
*доцент кафедры «Национального
и международного права», к.ю.н.*
Косаков Ерболат Нурабиллаевич
*магистрант кафедры «Национального
и международного права»
Университет Туран-Астана
г.Нур-Султан, Республика Казахстан*

РАЗГРАНИЧЕНИЕ САМОУПРАВСТВА ОТ ДОЛЖНОСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ

ЛАУАЗЫМДЫҚ ҚЫЛЫМЫСТАРДАН ЖӘНЕ МЕНШІККЕ ҚАРСЫ
ҚЫЛЫМЫСТАРДАН ОЗБЫРЛЫҚТЫ АЖЫРАТУ

DIFFERENTIATION OF ARBITRARINESS FROM OFFICIAL CRIMES AND CRIMES
AGAINST PROPERTY

Аннотация: В данной статье дана характеристика самоуправству, как сложному социально - правовому явлению, возникающему на определенном этапе развития общества и государства как социально необходимое и, запрещаемое одновременно с постепенным огосударствлением, деятельность по предупреждению самоуправств в разрешении споров между частными субъектами, а также представлено самоуправство в терминах науки уголовного права, уголовном законодательстве Республики Казахстан, а также проблемы, возникающие на практике при квалификации названного состава.

Ключевые слова: самоуправство, разрешение споров, уголовное право, квалификация преступлений, преступления против собственности.

Аннотация: Бұл мақалада қоғам мен мемлекет дамуының белгілі бір кезеңінде әлеуметтік қажетті және біртіндеп мемлекет меншігіне алу мен бір мезгілде тыйым салынатын күрделі әлеуметтік – құқықтық құбылыс ретінде өзін-өзі басқаруға сипаттама берілген, жеке субъектілер арасындағы дауларды шешудегі өзін-өзі басқарудың алдыналу жөніндегі қызмет, сондай-ақ қылмыстық құқық ғылымы, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы тұрғысынан өзін-өзі басқару,

сондай-ақ аталған құрамды саралау кезінде практикада туындайтын проблемалар ұсынылған.

Түйіндісөздер: озбырлық, дауларды шешу, қылмыстық құқық, қылмыстарды саралау, меншікке қарсы қылмыстар.

Abstract: This article describes self-government as a complex social and legal phenomenon that occurs at a certain stage of the development of society and the state as a socially necessary and prohibited simultaneously with the gradual nationalization of activities to prevent self-government in resolving disputes between private entities, and also presents self-government in terms of the science of criminal law, criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as problems that arise in practice when qualifying the said composition.

Keywords: arbitrariness, dispute resolution, criminal law, qualification of crimes, crimes against property.

Сменой экономической и, как следствие, общественно-политической формации в нашем государстве, обусловившей появление большого количества экономически независимых субъектов предпринимательской деятельности, не связанных плановыми заданиями, свободно вступающих в договорные отношения друг с другом. Также нельзя не отметить усиление роли материальных благ в жизни общества в целом, возрастающее отсюда стремление к их накоплению, преумножению, что влечет за собой все увеличивающееся стремление граждан заниматься предпринимательской деятельностью. Это с неизбежностью породило увеличение в геометрической прогрессии количества договорных споров между данными субъектами.

Судебная система, выстроенная под иные цели и задачи, справиться с этим валом экономических споров была просто не в состоянии и, как следствие, пострадавшая в результате недобросовестности контрагента сторона зачастую вынуждена была игнорировать неэффективные законные способы защиты, прибегая к действенным, оперативным, но противоправным.

Сложностью в практическом применении нормы об уголовной ответственности за самоуправство. Судебно-следственные органы зачастую лишены возможности привлечь самоуправца к ответственности, в том числе ввиду размытости формулировки диспозиции данной статьи, не позволяющей с точностью уяснить суть данного деяния, недостаточной теоретической и практической проработанности вопроса об уголовной ответственности за самоуправство.

Путем конструирования надлежащим образом сформулированной нормы об ответственности за данное деяние, может быть, достигнут колоссальный общепревентивный эффект. Отсутствием сколь бы то ни было значимых реформ в системе правосудия и системе принудительного исполнения судебных актов. Ситуация, при которой рассмотрение спора в суде превращалось в большинстве случаев в многомесячный «марафон», сама по себе подрывала веру в правосудие. А когда взыскатель, получивший исполнительный лист, с большей долей вероятности получал на руки не присужденное, а акт о невозможности взыскания, он понимал, что государство не в силах защитить его права.

Все сказанное, безусловно, свидетельствует о необходимости улучшить работу судебной системы. Однако, параллельно требуется усилить борьбу (в том числе превентивную) с незаконными внеюрисдикционными способами реализации права. В том числе, особую опасность представляет самоуправство, являющееся одновременно и способом защиты права, и узурпацией правомочий суверена. Одним из важнейших условий является установление уголовной ответственности за подобные действия, при том, что обязательным условием эффективности данной нормы является ее верная

законодательная формулировка, которую должен предварять тщательный юридический (в том числе доктринальный) анализ.

А.Ю. Кизиллов утверждал, что «видовой объект преступлений против порядка управления можно определить как отношения социального подчинения, обеспечивающие нормальную деятельность органов государственной власти и местного самоуправления в процессе организации общественной жизни» [1, с 53]. В действительности, указанное определение видového объекта позволяет отразить три основных момента:

1. Данные преступления совершаются в сфере публичного (внеслужебного) управления. Для более точного уяснения природы управления как социального явления, необходимо обратиться к отрасли административного права, которое в первую очередь и регулирует отношения в сфере социального подчинения. Административно-правовая литература следующим образом раскрывает данное понятие: «В самом широком смысле управление означает руководство чем-либо (или кем-либо). В подобном понимании оно трактуется и в наши дни. Однако ограничиться такой констатацией недостаточно. Возникает потребность раскрытия содержания этого руководства, его функционального назначения. Общетеоретические позиции дают достаточные основания для следующих выводов:

а. Управление есть функция организованных систем различной природы (биологических, технических, социальных), обеспечивающих их целостность, т.е. достижение стоящих перед ними задач, сохранение их структуры, поддержание должного режима их деятельности.

б. Управление служит интересам взаимодействия составляющих ту или иную систему элементов и представляющих единое целое с общими для всех элементов задачами,

в. Управление - внутреннее качество целостной системы, основными элементами которой являются субъект (управляющий элемент) и объект (управляемый элемент), постоянно взаимодействующие на началах самоорганизации (самоуправления).

г. Управление по своей сути сводится к управляющему воздействию субъекта на объект, содержанием которого является упорядочение системы, обеспечения ее функционирования в полном соответствии с закономерностями ее существования и развития. Это - целенаправленное упорядочивающее воздействие, реализуемое в связях между субъектом и объектом управления.

д. Управление реально тогда, когда налицо известное подчинение объекта субъекту управления, управляемого элемента системы ее управляющему элементу. Следовательно, управляющее (упорядочивающее) воздействие - прерогатива субъекта управления» [2,с.215].

При этом именно частным лицом, подвластным субъектом, нарушаются те или иные правила организации общественной жизни, изданные властвующим субъектом и адресованные этому самому подвластному субъекту. Нарушение этих правил влечет за собой нарушение в той или иной форме нормальной деятельности органов публичной власти.

Резюмируя сказанное выше, следует сделать следующий вывод - видовой объект преступлений против порядка управления и преступлений, предусмотренных УК РК не тождественен, однако первый является составной частью второго. В связи с этим, помимо видového объекта, названные группы преступлений отличаются еще и по субъекту - должностные преступления, посягающие на порядок управления, могут быть совершены только должностными лицами, тогда как преступления против порядка управления -- частными лицами или должностными лицами, но вне связи с их служебной деятельностью, то есть когда они фактически фигурируют в качестве частных лиц.

Перед началом характеристики непосредственного объекта мы должны определиться - в чем состоит общественная опасность самоуправства и его правовой феномен. Выше нами уже отмечалось, что по своей сути самоуправство представляет собой реализацию действительного или предполагаемого права, принадлежащего виновному, в порядке, который впрямую противоречит установленным нормативным актам процедурам. Еще Г.Ф. Поленов отмечал, несмотря на то, что «граждане обладают широким комплексом разнообразных по своему характеру прав» их осуществление должно происходить не произвольно, а «в установленном советскими законами порядке»[3,с.82].

Неоднократно отмечалось, что право имеет смысл и ценность для личности, общества, если оно реализуется. Если же право не претворяется в жизнь, оно неизбежно омертвляется [4, с.67]. Слово «реализация» происходит от латинского «realis» -- вещественный и буквально означает овеществление. В наше время реализация определяется как осуществление чего-либо, проведение в жизнь какого-либо плана, проекта, программы, намерения и т.п. [5, с.112]. Термин «реализация права» аналогичен по смыслу.

Профессор В.Д. Меньшагин указывал, что «самоуправство близко примыкает к присвоению власти», и при этом суть данного деяния состоит в том, что «отдельными лицами совершаются такие действия, которые по закону могут совершаться только представителями власти. Фактически присваивая и осуществляя функции, принадлежащие органам власти (курсив мой - Е.В.), эти отдельные лица тем самым дезорганизуют работу государственного аппарата ... совершающий самоуправство как бы подменяет собою законом установленных представителей власти»[6, с.68].

В составе самоуправства мы выделяем основной, дополнительный и факультативный объекты (при совершении квалифицированного, насильственного самоуправства, предусмотренного УК РК).

В данном случае, исходя из обозначенной нами сути самоуправства, в качестве основного объекта мы предлагаем рассматривать установленный нормативно-правовым актом порядок реализации частных прав. Частные права» - термин в определенной степени условный. Мы предлагаем понимать под ним права и обязанности, вытекающие из отрасли (подотрасли), относимой к праву частному - в первую очередь, гражданского права, части трудового, земельного права и т.д. Основным признаком, свидетельствующим о том, что данное право является частным, является то, что возникает оно между лицами, в отношениях власти-подчинения (публичных отношениях) друг с другом не состоящими.

Мы намеренно делаем акцент на том, что самоуправство охватывает только случаи нарушения порядка реализации частных прав, поскольку суть данного преступления состоит в том, что один из равных по правам и обязанностям субъектов (управомоченный) присваивает себе статус субъекта, осуществляющего управленческие функции, нарушая тем самым сложившиеся отношения социального подчинения в которых и ему самому, и лицу, в правовую сферу которого вторгается виновный, отведена роль субъекта подвластного. В уголовно-правовой литературе встречается точка зрения, согласно которой объектом самоуправства является, в том числе и установленный нормативно-правовыми актами порядок реализации обязанностей [7,с.17].

Обязательным признаком самоуправства является на наш взгляд специальный потерпевший. В этом качестве может выступать лишь лицо, по отношению к которому у виновного имеется действительное или предполагаемое право требования. Виновный осуществляет свое право, самовольно вторгаясь в правовую сферу обязанного субъекта, и именно в этом и состоит нарушение установленного порядка реализации права. Вред, причиненный иным лицам, составом самоуправства не охватывается и требует дополнительной квалификации - например, гражданин воспрепятствовал самоуправцу

в проникновении в квартиру третьего лица, отсутствовавшего в доме в тот момент, а виновный с применением насилия сломил его сопротивление. Законодателем данное преступление отнесено к категории небольшой тяжести (квалифицированное, насильственное самоуправство является преступлением средней тяжести). Данное положение вещей представляется вполне адекватным, ибо виновный, хотя и нарушает монополию суверена в сфере управления, тем не менее, эти действия связаны с реализацией права, которое принадлежит виновному на законных основаниях (или предполагается им).

В соответствии с положением статьи 389УК РК Самоуправство, то есть самовольное, вопреки установленному законодательством Республики Казахстан порядку, осуществление своего действительного или предполагаемого права, оспариваемого другим лицом или организацией, наказывается штрафом в размере до восьмидесяти месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до восьмидесяти часов, либо арестом на срок до двадцати суток.

2. То же деяние, причинившее существенный вред правам или законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства, –наказывается штрафом в размере до ста шестидесяти месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до ста шестидесяти часов, либо арестом на срок до сорока суток.

3. Деяние, предусмотренное частью второй настоящей статьи, совершенное с применением насилия или с угрозой его применения либо группой лиц по предварительному сговору, –наказывается штрафом в размере до трех тысяч месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до восьмисот часов, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок.

4. Деяния, предусмотренные частями второй или третьей настоящей статьи, повлекшие тяжкие последствия, –наказываются лишением свободы на срок от трех до семи лет [8].

Наиболее близкими к самоуправству являются составы, предусматривающие ответственность за превышение должностных полномочий, присвоение полномочий должностного лица, а также преступления против собственности–хищения) и вымогательство.

Субъектом самоуправства, как отмечалось выше, может быть только частное лицо. Если же аналогичные преступления совершает должностное лицо в связи с осуществлением своих служебных функций, то совершенное преступление квалифицируется как превышение должностных полномочий.

К превышению должностных полномочий относятся совершение должностным лицом действий, явно выходящих за пределы его полномочий и повлекших существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций, либо охраняемых законом интересов общества или государства, а также то же деяние, совершенное лицом, занимающим государственную должность.

При превышении полномочий совершаемые действия не находятся в рамках компетенции виновного[9, С,230] . Таким образом, здесь речь идет о действиях, которые в данной ситуации или в принципе должностное лицо совершать не должно было. Действия явно, очевидно для виновного выходят за пределы его полномочий, но при этом, с ними связаны. В основе превышения всегда лежит осуществление должностным лицом своих прав и обязанностей по службе, но это осуществление выходит за рамки, установленные существующими правами.

Если же те или иные самовольные действия никак не связаны с полномочиями по службе, возникают «вне работы», в ходе личных взаимоотношений, то должностное

лицо может быть привлечено к ответственности в соответствии с положением действующего УК РК.

Субъектом присвоения полномочий должностного лица являются государственный служащий или служащий органа местного самоуправления, которые присваивают полномочия должностного лица и совершают в связи с этим преступные действия. При самоуправстве виновный не присваивает полномочий должностного лица, а действует от своего имени [10, С.240]

В преступлениях против собственности потерпевшим является собственник или иной законный владелец похищаемого имущества. Основной непосредственный объект грабежа, в отличие от самоуправства – общественные отношения по поводу какого-либо вида собственности (государственной, частной). Как и самоуправство, в качестве факультативного объекта грабеж имеет психическую и физическую неприкосновенность.

По признакам объективной стороны грабёж может практически совпадать с самоуправством, однако, разница все же есть. Изъятие в случае хищения является противоправным. Причем противоправность должна быть как объективной, так и субъективной: лицо, объективно нарушившее закон, должно и полагать, что действует противоправно, то есть изымает вещь, на обладание которой не имеет никакого юридического основания.

Деяние виновного в грабеже существенно отличаются от самоуправства и с субъективной стороны. Субъективная сторона грабежа предполагает прямой умысел. Мотив и цель должны быть корыстными. Если их нет, то нет и грабежа. В соответствии с Постановлением Пленума Верховного Суда РК от 27.12.2017 № 51 «О судебной практике по делам о мошенничестве, присвоении и растрате» при решении вопроса о виновности лиц в совершении мошенничества, присвоения или растраты суды должны иметь в виду, что обязательным признаком хищения является наличие у лица корыстной цели, то есть стремления изъять и (или) обратить чужое имущество в свою пользу либо распорядиться указанным имуществом как своим собственным, в том числе путем передачи его в обладание других лиц[10] .

От хищения следует отличать случаи, когда лицо, изымая и (или) обращая в свою пользу или пользу других лиц чужое имущество, действовало в целях осуществления своего действительного или предполагаемого права на это имущество (например, если лицо присвоило вверенное ему имущество в целях обеспечения долгового обязательства, не исполненного собственником имущества). При наличии оснований, предусмотренных УК РК, виновное лицо в указанных случаях должно быть привлечено к уголовной ответственности за самоуправство

Следует ограничивать вымогательство от самоуправства по нескольким признакам. В диспозиции Уголовного кодекса РК указано, что предметом вымогательства является право на имущество или чужое имущество, то есть такое, на которое виновный не имеет ни действительного, ни предполагаемого права.

Поэтому требование передачи собственного имущества, даже если оно и сопровождается угрозами или насильственными действиями, описанными в УК, не может быть квалифицировано как вымогательство. Такое деяние представляет собой самоуправство. По признаку субъективной стороны вымогательство представляет собой корыстно-насильственное преступление, совершаемое только с прямым умыслом и корыстной целью, т. е. вымогатель желает получить безвозмездно от потерпевшего или его родных и близких имущество, право на него, добиться совершения потерпевшим выгодных виновному или другим лицам действий имущественного характера, при этом он осознает, что предъявляет незаконное требование и не имеет ни действительного, ни предполагаемого права на получение требуемого, использует в качестве средства воздействия на потерпевшего угрозу и стремится незаконно добиться получения имущества.

Субъективная сторона самоуправства также характеризуется наличием прямого умысла у виновного по отношению к своим действиям, однако корыстный мотив у преступника отсутствует, т. к. он осознает, что имеет действительное или предполагаемое право на имущество, на совершение в его пользу со стороны потерпевших действий имущественного характера, и желает, чтобы эти предметы были переданы ему или другим лицам, а действия совершены в его пользу или пользу других лиц.

Вымогательству присущи исключительно имущественные, стоимостные характеристики. Самоуправство же далеко не всегда преследует имущественные интересы. Далее рассмотрим отграничение вымогательства от квалифицированного самоуправства. Как показывает правоприменительная практика, по этому составу наблюдается немало спорных случаев квалификации деяний, содержащих признаки вымогательства, при этом, как правило, вымогательство судом переqualифицируется на самоуправство. Обычно это связано с тем, что лицо требует с применением угроз передачи денег или материальных ценностей либо совершения в его пользу какого-либо действия имущественного характера в счет возвращения долга, а также возвращения вознаграждения за оказанную ранее услугу, на деле оказавшуюся несостоятельной. Если наличие этих обстоятельств будет доказано, то действия виновных следует квалифицировать как самоуправство, а не как вымогательство, то есть наличие в действиях самоуправства полностью исключает вымогательство.

Нередко при вменении самоуправства суды исходят из доказанности показаний подсудимых о том, что они добивались таким путем либо получения денег, которые им должен потерпевший, либо вымогатель предполагает, что имеет право на истребуемые деньги. Все эти ситуации объединяет стремление лица осуществить свое действительное или предполагаемое право посредством совершения действий, содержащих в себе признаки, сходные с объективной стороной вымогательства.

Для вымогательства характерна корыстная цель. Таким образом, существуют схожие составы преступлений, однако в рассматриваемых составах есть и различия. При рассмотрении совершенных деяний стоит тщательно анализировать каждый элемент состава преступления, чтобы не допустить ошибку при квалификации содеянного. Правоприменителям необходимо устанавливать, является ли подсудимый субъектом указанных преступлений - должностным лицом, существует ли у него действительное или предполагаемое право на имущество.

В первую очередь обращает на себя внимание следующее: непонятно, как при таком понимании самоуправства отграничить его от любого другого умышленного преступления - правомерность, например, кражи или изнасилования, вне всякого сомнения, оспариваются потерпевшими или их представителями, совершаются они явно вопреки закону, а причиняемый при этом вред несущественным назвать нельзя. Таким образом, если буквально следовать тексту закона, то в любом умышленном преступлении с материальным составом обнаруживаются признаки самоуправства. Если довести рассуждения в этом направлении до абсурда, то можно прийти к следующему выводу: если исходить из буквального толкования норм УК РК, предусматривающей ответственность за преступное самоуправство, данная статья является общей по отношению ко всем умышленным преступлениям.

Деяние при самоуправстве характеризуется рядом обязательных признаков:

- наличием у субъекта действительного или предполагаемого права по отношению к потерпевшему;
- самовольностью формы реализации этого права.

Представляется, что выделение из состава самоуправства, каких-либо частных, специальных составов является нецелесообразным, так как нарушает принцип законодательной экономии. В понятие самоуправства вполне вписывается, на наш взгляд, и принуждение к исполнению обязательств.

Список использованной литературы:

1. Кизилов А.Ю. Уголовно-правовая охрана управленческой деятельности представителей власти. Ульяновск., УЛГУ. 2007. С. 53.
2. Конин Н.М. Административное право России: Учеб. М., ТК Велби. 2008. С. 217.
3. Поленов Г.Ф. Указ. соч. 114с.
4. Мелехин А.В. Теория государства и права: учебник М., Маркет ДС. 2007. С. 376.
5. Булыко А.Н. Современный словарь иностранных слов. М., Мартин. 2008. С. 513.
6. Меньшагин В.Д. Преступления против порядка управления. М., Народный комиссариат юстиции СССР. 1938. С. 38.
7. Щербаков А. Самоуправство // Уголовное право. 2008. № 1. С. 17.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.) https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovnyj_kodeks/389.htm
9. Рарог А.И. Уголовное право в вопросах и ответах. Учебное пособие. 2015. С. 230.
10. Коробеев А.И. Полный курс уголовного права. Том V. Преступления против государственной власти. Преступления против военной службы. Преступления против мира и безопасности

УДК 336

Косаков Ерболат Нурабиллаевич

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Енсебаева А.Р.

ҚЫЛМЫС ҚҰРАМЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМЫ

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

CONCEPT AND STRUCTURE OF THE CRIME SCENE

Аннотация: Қоғамдық құбылыстардың, процестердің кейде бір-біріне кейбір белгілері ұқсас болып келетіндігі тәрізді қылмыс құрамдары да кейбір құрам элементтерінің белгілері бойынша бір-бірімен жақын, ұқсас болып келеді. Қылмыстық заңның ерекше бөліміндегі қылмыстардың көпшілігі объектісі, субъективтік жағы және субъектісі бойынша бірін-бірі қайталайтындай дәрежеде.

Түйінді сөздер: қоғамдық құбылыстар, процестер, қылмыс құрамдары, құрам элементтері, қылмыстық заң, ерекше бөлім, қылмыстар, объективтік белгілер, субъективтік жағы және субъектісі.

Аннотация: Подобно тому, как общественные явления, процессы иногда сходны друг с другом по некоторым признакам, составы преступлений также близки, сходны друг с другом по признакам некоторых элементов состава. Большинство преступлений в Особенной части Уголовного закона в той степени, в которой они повторяют друг друга по объекту, субъективной стороне и субъекту.

Ключевые слова: общественные явления, процессы, составы преступлений, элементы состава, уголовное право, особенная часть, преступления, объективные признаки, субъективная сторона и субъект.

Abstract: Just as social phenomena and processes sometimes have some

characteristics similar to each other, so do the components of crime, which are similar to each other in terms of some elements of the composition. Most crimes in the special part of criminal law are duplicated in terms of object, subjective side and subject.

Keywords: social phenomena, processes, components of crime, elements of composition, criminal law, special section, crimes, objective features, subjective side and subject.

Қылмыс – жай әлеуметтік құбылыстың бір түрі ретінде ғана емес, ол сонымен бірге қылмысты сипаттай алатын және оның қауіптілігін көрсете алатын әлеуметтік саяси тұрғыдан қауіпті белгілермен элементтердің жиынтығы ретінде бағаланады. Қылмысты квалификациялау үшін қылмыстық заңдағы жекелеген қылмыс түрлерінің қылмыстық құқықта белгіленген ерекшеліктерін немесе оларды өзге қылмыстардан ажырататын белгілер тобымен жақсы таныс болуы керек. Әрбір қылмысты білдіретін белгілер тобының жиынтығы арқылы ғана жеке қылмыс құрамдары өзге құрамдардан ажыратылады және нақтыланады. Әрине, әр қылмыс құрамының элементтерін сипаттайтын белгілер өзгелеріне ұқсамайтын тек осы құрамға ғана тән сипатта болады деп түсінуге болмайды. Қоғамдық құбылыстардың, процестердің кейде бір-біріне кейбір белгілері ұқсас болып келетіндігі тәрізді қылмыс құрамдары да кейбір құрам элементтерінің белгілері бойынша бір-бірімен жақын, ұқсас болып келеді. Қылмыстық заңның ерекше бөліміндегі қылмыстардың көпшілігі объектісі, субъективтік жағы және субъектісі бойынша бірін-бірі қайталайтындай дәрежеде. Мұның себебі қылмыстық құқықтық ережелерге байланысты. Мысалы қылмыстық құқық қылмыстық жауаптылықты әдетте 16 жастан белгілейді және тек есі дұрыс адамдарға кінә артып, жауаптылық жүргізеді. Немесе қылмыстық Кодекс Ерекше бөлімінің тараулары қылмыс объектілері бойынша топтастырылған, сондай-ақ қылмыстық субъективтік жағы бойынша қылмыстық құқықта қасақаналық және абайсыздықтағы кінә нысандары белгіленген. Міне осындай ережелер қылмыс құрамдары белгілерінің көпшілік жағдайдағы ұқсастықты білдіруінің басты себебі болып табылады. Қылмыстық кодексте қылмыстық объективтік жағының белгілері бойынша да бірін-бірі қайталайтын құрамдар кездеседі. Мысалы, қорлау (131-бап), Өкімет өкілін қорлау (378-бап), Сотты құрметтемеу (410-бап), Әскери қызметшіге тіл тигізу (4401-бап). Осындай ұқсастықтардың кездесуіне қарай сот – тергеу практикасында қылмысты квалификациялауға байланысты қиындықтар туындайды. Қылмысты квалификациялауды дұрыс жүргізудің осындай ұқсас қылмыс құралдарының өзара атқарылатын құрам элементтерін анық білуі қажет.

Қылмыс құрамы деген ұғым «құрам» деген сөздің қолданылуының әріпінен-ақ, оның белгілі-бір элементтерден, белгілерден құралып бір ұғымды білдіретінін көрсетеді. Демек бұл «қылмыс құрамы» деген атауда бірнеше құрамдас бөліктердің өмір сүретінін, ал қылмыстық жауаптылықты белгілеу немесе жасалған қылмыс уақиғасы бойынша айыпты деп тану үшін сол қылмыс оқиғасының белгілі болуы ғана емес, адамның негізді жауаптылығын ашып бере алатын белгілердің анықталуы қажет екенін білдіреді.

Қылмыстық құқықта қылмыс құрамдарының элементтері ретінде қылмыстық объектісі, қылмыстық объективтік жағы, қылмыстық субъективтік жағы және қылмыстық субъектісі аталады. Бұлардың әр қайсысының қылмыс уақиғасын зерттеуде, ол бойынша кінәлі адамның жауаптылығын белгілеуде өз ролі бар.

Қылмыстық объектісі ретінде қылмыстық заң бойынша қорғауға алынған қоғамдық қатынастардың, заңды мүдделердің, құқықтардың және құндылықтардың жиынтығы алынады деп түсінуге керек. Кейбір әдебиеттерде

қылмыс объектісі ретінде «қоғамдық қатынастар» деген ұғым алынып, ал қалған «занды мүдделер, құқықтар мен құндылықтар» деген ұғымдар «қоғамдық қатынастар» деген ұғымға жатқызылады.

Қылмыстық объективтік жағы ретінде қылмыстық сыртқы бейнесін сипаттайтын белгілердің жиынтығы алынып, онда қылмыстық факт немесе уақиға ретінде балаларға болатын белгілер тобына сипаттама беріледі. Объективтік жақты қылмыстың жасалу уақиғасын білдіретін элемент ретінде түсінуді ұсыну, ол объективтік жақтың «қылмыстың сыртқы бейнесін сипаттайды» деген ұғымға байланысты. Яғни бұл құрам элементінде қылмыстың қоғамға қауіптілігін көзге көрсете алатын сыртқы белгілер қауіпті әрекет немесе әрекетсіздік, елеулі зардап, себепті байланыс, қауіпті құрал, тәсіл, жағдай тәрізді т.б. белгілер түгелденеді немесе осы бағыттағы материалдарды квалификация жүргізуші субъект іздестіреді.

Қылмыстық субъективтік жағы ретінде қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған адамның психикалық сезімдерін білдіретін ішкі жағы белгілері алынады. Демек бұл құрам іс-әрекетіне, зардапқа, қылмыс тәсіліне, жағдайына деген психикалық қатынасы сонымен бірге қылмыстың жасалуына түрткі болған ішкі сезімдер ашылады. Яғни қылмыскер адамның қылмыстың объектісі мен объективтік жағының белгілеріне деген ми жұмысының шешімдері анықталуға жатады.

Қылмыс субъектісі ретінде қылмыстық жауаптылық жасына жеткен, есі дұрыс, кінәлі адам алынады. Қылмыстың құрамын негізінен субъективтік және объективтік бағыттардағы белгілерден құралатынын ескеріп, оның ұғымын осы екі бағыттағы белгілердің жиынтығы түрінде алу қисынды және өзге әдебиеттерде де осындай сипатта беріледі. Сонымен, қылмыс құрамы дегеніміз, қылмыстық заң бойынша қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді қылмыс ретінде сипаттайтын объективтік және субъективтік белгілердің жиынтығы болып табылады [1, 28]

Қылмыс құрамының элементтері өзара бір-бірімен байланысты ұғымдар. Мысалы қылмыстың объективтік жағы мен субъективтік жағының ұғымы және оларды құрайтын белгілер бірін-бірі дәлелдеуші, анықтаушы роль атқара алады. Яғни қылмыстың объективтік жағы сыртқы бейнесін сипаттаса, ал субъективтік жақ ішкі бейнесін негіздейді. Бұл ұғымдар қылмыстық құқықта бір медальдің екі жағы іспетес ұғымдар болып табылады. Яғни қылмыстың сыртқы жағы болмаса, оның ішкі жағы да болмайды.

Қылмыстың объектісі өзге құрам элементтерінің ішінен қылмыстың объективтік жағымен тығыз байланысты, өйткені кінәлі адамның жасаған қауіпті іс-әрекеті оның зардабы заңмен қорғалатын объектіге бағытталады. Ал қауіпті әрекеттің жасалуы заңмен қорғауға алынған объектінің бұзылғанын білдіреді.

Қылмыстың субъективтік жағының қылмыс объектісімен де байланысы бар. Бірақ бұл байланыста, яғни субъективтік жақ қылмыстың объективтік жағының белгілері арқылы қылмыс субъектісімен байланысатын тәрізді болып көрінеді. Өйткені қылмыскердің қауіпті іс-әрекетіне немесе зардапқа деген психикалық қатынастары іске асырылғанда объективтік жақтың белгілері көрініс алып, заңмен қорғалатын объектіге нұқсан келеді.

Қылмыстың субъектісі қылмыстың субъективтік жағымен тікелей байланысты. Себебі объективтік жақтың белгілеріне деген әртүрлі психикалық қатынастар және қылмысты әрекеттің орындалуына түрткі болған ішкі сезімдер, сонымен қатар әрекеттің мақсаты барлық кезде адам ойынан шығып жатады. Сондықтан қылмыскер адам болмаса қылмыстың субъективтік жағына, объективтік жағына қатысты белгілер орын алмайды.

Қылмыстық құрамның элементтері бірін-бірі толықтыратын ұғымдар болып табылады. Бұлай деуіміздің себебі ол, өмірде аталған элементтердің бірі немесе бірнешеуі көрініс алғанмен, бірақ кем дегенде біреуі болмаса, онда қылмыс құрамы да, қылмыс уақиғасы да жоқ деп танылады. Мысалы заңмен қорғалатын объекті ретінде адамның өміріне, денсаулығына, меншігіне зиян келгенмен, бірақ ол зиянды келтірген адам болмаса қылмыстың субъектісі жоқ. Мұндай кезде заңмен қорғалатын мүддеге зиян келтіруші жануарлар немесе табиғаттың зілзала күштері болуы мүмкін. Сол сияқты қылмыстың объектісіне зиян келгенмен, ол зиянды келтірген адам бар болғанмен, бірақ ол адамда кем дегенде абайсыздық түріндегі кінәнің белгілері болмаса қылмыстың субъективтік жағы жоқ деп танылады. Мысалы жазықсыз зиян келтіру. Сондықтан жасалған іс-әрекетті қылмыстық құрамының бар болуы қылмыстық жауаптылықтың негізін ғана емес, сонымен қатар қылмысты саралаудың құқықтық негізінде білдіреді. Бұл айтылып отырған ереже практикада мынандай жағдайда сақтала бермейді. Мысалы қылмыстық іс қозғалғанда қылмыс фактісі немесе қылмыс уақиғасы (мұндай жағдайда фактіні немесе уақиғаны қылмыс емес, қылмысқа ұқсас уақиға, факт деп бағалаған дұрыс) бойынша қозғалады, бірақ қылмыс құрамының бұл уақиғада бар екендігі әлі белгісіз болуы мүмкін. Тергеу практикасында өрт уақиғасының орын алып қоғам және адам меншігіне елеулі зиян келгендігі немесе адамның қайтыс болуы бойынша да қылмыстық іс қозғалады. Бұл кездерде қылмыстық құрамның толық болуы талап етілмейді. Ал кейін адамға сезікті немесе айыпкер ретінде тану туралы қаулы шығарылғанда қылмыстық құрамының толық болуы талап етіледі. Жоғарыда айтып отырған қайтыс болған адам бойынша қылмыстық іс қозғалғанмен, бірақ алдын ала тергеу барысында оның өз ажалынан қайтыс болғандағы анықталып іс қысқартылуы мүмкін. Немесе болған өрт адамның кінәсінен емес табиғи күш әсерінен болуы мүмкін. Мұндай қылмыскер ұқсас уақиға немесе зардаптық орын алуы бойынша дереу қылмыстық іс қорғау, ол мемлекеттің құқық қорғау орындарын үнемі сергек болуды әрбір фактіні назарда ұстауды талап етуіне байланысты. Бір айта кететін жәйт, ол мұндай уақиғаларда қылмыстық құрамы бар екендігі әлі анық болмаса да, бірақ қылмысты квалификациялау жүргізіледі. Бұлай деуіміздің себебі, ол қылмыстық іс қозғалғанда міндетті түрде Қылмыстық Кодексте белгілі бір баптары бойынша қозғалады.

Қылмыс құрамының әлеуметтік сипаттамасы және оның қылмыс құрамдарын анықтаудағы ролі. Қылмыс құрамы элементтерінің қылмыстық іс-әрекеттерге құқықтық талдау жасау кезінде кезектілікпен аталу тәртібі, ол таза құқықтық емес, әлеуметтік сипатына байланысты болып табылады. Әдетте қылмыс құрамының элементтері қылмыс объектісі, объективтік жағы, субъективтік жағы және субъектісі деген реттілікпен келтіріледі. Бірақ әдебиеттерде қылмыстық субъективтік жағы мен субъектісінің орнын ауыстырып, субъективтік жақты соңғы кезекте атайтын да бағыттар кездеседі [2, 68].

Құрам элементтерінің кезектілік тәртібін белгілеу мәселесі қылмыстық құқық қарастыратын зерттеу объектілерін әлеуметтік тұрғыдан талдауға алғанда ашылады.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда қылмыстың алғашқы белгісі қоғамдық қатынас болып табылады. Қоғамдық қатынас қылмыстық объектісі ретінде ғана емес, сол нақты қоғамдық қатынастың түрі немесе оның қоғамдағы ролі қылмыстың мазмұнын алуға да әсер ете алады.

Қоғамдық қатынастар жалпы социология тұрғысынан алғанда қоғамда ерекше орын алады. Себебі белгілі бір ортада қоғам бар деу үшін, ол жерде қоғамның қалыптасуын, дамуын білдіретін қоғам мүшелері арасындағы

қоғамдық қатынастар өмір сүруі керек.

Қоғам мүшелері дегеніміз - өзінің биологиялық сипаттағы қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатындағы емес, әлеуметтік құрамы бар адамдар арасында орын ала алады. Мысалы жұмыс беруші мен жұмысшының, сатушы мен сатып алушының т.б.

Қоғамдық қатынастар жеке адамға тәуелсіз сипатта болады деп түсіну керек, өйткені әрбір жеке адамға келгенде қоғамдық қатынастар ол адамға дейін өмір сүрген құбылыс. Қоғамдық қатынастар ол адамға дейін өмір сүрген құбылыс. Жаңа адам тек оған қосылады. Қоғамдық қатынастар жеке адамға тәуелсіз өмір сүретіндіктен, адам оған тәуелді болып, ұжымдық өмірге бағынады. Түптеп келгенде адам дұрысырақ айтқанда қоғам мүшесі әртүрлі қатынастарға түсуге негіз беретін қоғамның құрамдас белгілерін сол қоғамға алады. Ол бір уақытта отбасы мүшесі, жұмысшы, партия мүшесі т.б. бола алады. Және бұл белгілер бір адамның бойында бір-біріне қарсы бағытта болмай, олар өзара үндесіп жатуы керек.

Қоғамдық қатынастың келесі қызметі, олардың жиынтығы бүтін қоғамдық организм ретінде әлеуметтік-экономикалық және саяси формацияның түрін немесе сол қоғамның даму бағытын білдіре алады.

Сондықтан қоғамдық қатынастардың жиынтығы қоғамды білдіретін күш дейміз. Сонымен, адамның қоғам мүшесі ретінде қоғамдық қатынастардың қатысушысы болып табылатын жағдайы мынандай қорытынды жасауға әкеледі. Егер қоғамдық қатынастарды жеке адамдарда бар биологиялық құрамдарын да кеңірек алсақ, онда бұл әлеуметтік сапалар арасындағы қатынастар болып табылады.

Бұл қоғамдық қатынастың құрамын, оның қоғамды қозғаудағы, қалыптастырудағы ролін ашудың ең қарапайым түрі. Өйткені қоғамдық қатынастардың қатысушылары ретінде адам ғана емес, мекеме, ұйымдар мемлекеттер де бола алады.

Қылмыстық заңмен қорғауға алынған қылмыс объектісі ретінде аталатын қоғамдық қатынастардың қоғам, жеке адам өміріндегі ролі осындай маңызды болуына байланысты қылмыс құрамының элементі ретінде бірінші кезекте аталады. Сонымен қатар адамда қылмыстық ниеттің пайда болуының алғашқы кезеңінде-ақ және оның жасаған қауіпті іс-әрекеттері қоғам, адамзат үшін аса қажетті қылмыс объектісіне бағытталады. Бұл кездейсоқ емес. Әлеуметтік-экономикалық дамуда жай еңбек бөлінісі ғана пайда болып қоймайды. Сондай-ақ қоғам мүшелерінде әлеуметтік мүліктік т.б. айырмашылықтар пайда болып, олар әртүрлі деңгейлерде бола алады. Әрбір адам өз заманының адамы болғандықтан, осындай айырмашылықтар қоғам мүшелерінің арасында мүліктік, саяси, т.б. артықшылықтарға ұмтылуға себепші болады. Оның бір тәсілі қылмысты әрекеттер жасау арқылы қоғамдық қатынастарға зиян келтіре отырып өз мұқтаждығын қанағаттандыру болып табылады дейміз.

Осы еңбектен де қылмыс – объективтік құрамы бойынша жеке адамның немесе қылмыс субъектісінің адам мен адам немесе жеке адаммен заңды ұйым, ұжым арасында қалыптасқан қатынасқа зиян келтіру болып табылады. Бұл қылмысты қоғамдық маңызды құбылыс ретінде бағалатады. Тіпті қылмыскер жеке адамға зиян келтіргенде де қоғамға зиян келтірген болып есептеледі, өйткені жәбірленуші адамда қоғам мүшесі. Осы айтылғандар қылмыс объектісінің қайдан шығатынын, оның неліктен бірінші кезекте аталатынын ғана емес, сонымен бірге қылмыстың қоғамға қауіптілігін де білдіреді.

Әлеуметтану теориясынан келгенде адам әрекетін бағалаудың критерийі қоғамдағы объективтік заңдылыққа іс-әрекеттің сәйкестік шамасы болып

табылады.

Әлеуметтік ортадағы әрекеттердің бағыты, қауіптілік дәрежесі әртүрлі. Жалпы әлеуметтік әрекеттердің кейбіреуі қоғамдық жүйенің даму заңдылықтарына сәйкес келеді, ал кейбір түрлері қоғам талабына тұрады. Сондай-ақ осы уақытта емес болашақта қарсы қолданылатын әрекеттерде кездесе алады. Мұндай әрекеттердің ішінен қоғам талабына қарсы тұратын әрекеттер зиянды, қоғамға қауіпті деп бағаланады, олардың қоғамға қауіптілігі барынша жоғарылары қылмыс ретінде белгіленеді.

Қоғамға қауіпті іс-әрекеттердің қауіптілік қарқындарының шамасына (мера интенсивность и действия) дәрежесіне қарай зиянның мөлшері белгіленеді және осы критерийде қылмыс теріс қылықтан ажыратылады. Қылмыстық құрамның объективтік жағын сипаттауда (мысалы бұзақылық, билікті не қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану қылмыстарында) көрінеу, кәнігі, аса кәсіби түрде деп келтірілетін ұғымдар да осы қылмысты әрекеттердің қарқындылық шамасына қарай анықталады. Мұндай қарқынды кейбір қылмыс түрлерінде дәл анықтау қиын, ол көбінесе бағаланушы ұғым ретінде заң нормасында белгіленіп, іс жүзінде анықтауды квалификация жүргізуші қызметкердің еркіне беріледі.

Қылмысты іс-әрекеттер заң шығару жұмысында практикадан, яғни қоғам өмірінен алынады, себебі қылмыстар қоғамға таралған әрекеттер болып табылады. Содан алынады. Қылмысты іс-әрекеттер қатарында практикада әлі кездеспесе де алдағы уақыттарда болуы мүмкін деп заң шығарушының қылмысты деп таныған әрекеттері болуы мүмкін. Бұл өте сирек кездесетін жағдай. Мысалы Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңының 99 бап 2 бөлімінің М пунктінде қарастырылған «жәбірленушінің мүшелерін немесе тінін пайдалану мақсатымен жасалған» кісі өлтіру Қылмыстық Кодекс 1997 жылы бекітілгенге дейін сот-тергеу практикасында кездескен жоқ. Бірақ заң шығарушы мұндай кісі өлтіру түрі шетелдердің практикасында бар, алдағы уақыттарда бізде де кездесуі мүмкін деген болжаммен заңға енгізді.

Қылмысты іс-әрекеттер мен зардаптың қарқындылық шамасын қылмыстық құқықтық тұрғыдан талдағанда осындай түсіндірмемен шектелуге тура келеді. Ал бұл қарқындылық шаманы әлеуметтік тұрғыдан талдасақ, онда қылмыстық құқықтық ережеден аса бастаймыз. Себебі қасақана немесе абайсызда қылмыстар жасау, аяқталған қылмыстармен қылмысқа даярлану немесе оқталу, сондай-ақ қылмысқа қатысушылар мен оған жанасушылардың әрекеттерінің қарқындылық дәрежесі бірдей емес.

Келесі айта кететін жәйт, ол қандай іс-әрекеттер қоғамға қауіпті деп танымды деген сұраққа жауап табу. Жауапты анық, әрі қысқаша былай беруге болады. Қылмысты әрекеттер зардап келтіретін әрекеттер деген сөзбен тоқталуға болмайды. Ол іс-әрекеттер қалыптасқан жағдайға зардап келтірудегі ерекше тәсілді білдіреді және олар тек қоғамдағы қатынастарды бұзатын немес бұза алатын әрекеттерді қамтиды. Осындай себептерден қылмыс құрамында объективтік жақ белгілері қылмыс объектісінен кейін екінші кезекте қарастырылады.

Қылмыстық құрамдарда субъективтік жақ белгілерінің үшінші кезекте қарастырылуына бірнеше себептермен түсіндіруге болады. Біріншіден жоғарыда айтқанымыздай объективтік жақтың белгілері қылмыстың сыртқы бейнесін, сипатын көрсетсе, субъективтік жақтың белгілері қылмыскер адамның сол сыртқы белгілерге деген ішкі ойын, оның бағытын ашып береді. Қылмыстық құрамдарға талдау жасағанда, әрине сыртқы бейнесін ашқаннан кейін, оның ішкі жақ, яғни қылмыскердің ми жұмысындағы әрекетіне және зардапқа, қылмыстық объективтік жағының қосымша белгілеріне деген ой қатынасын

қарастыруға өткен тиімді, әрі мәселені кезектілікпен талдауды білдіреді.

С.М. Әпенов қылмыс құрамының элементтерін талдай отырып, «Бұл мәселеге анығырақ үңілсек, шындығында қылмыстық объективтік жағының белгілерінен бұрын субъективтік жақты құрайтын белгілер алдымен пайда болады. Бұлар кінәнің нысандарын құрайтын белгілерде, ниетпен мақсатта да әрекетпен, зардаптан бұрын пайда болады. Анығырақ айтқанда кінәліде қылмысты іс-әрекет жасаудан бұрын қауіпті әрекет жасауға итермелейтін ниет пайда болады. Мысалы, ұрлық, тонау, алаяқтық қылмыстарын құрайтын әрекеттер орын алу үшін алдымен пайдакорлық ниет пайда болады. Сол сияқты қылмысты әрекет жасардың алдында немесе сол кезде, өзінің әрекетінің қауіпті екенін сезеді, ол әрекеттің белгілі бір зардаптар тудыратынын көре біледі және сондай зардаптардың туындауын тілеуі немесе оған саналы түрде жол беруі мүмкін. Бірақ осындай себептерге қарамай қылмыстық субъективтік жағының объективтік жақтан кейін қаралу себебі, ол қылмысты кінә, ниет, мақсатқа жетуге жағдай жасайтын әрекеттер жасалмай, зардап туындамай тұрып, қылмысты уақиғаның бар екендігін көру қиындығына байланысты болып табылады. Яғни адамның іште жатқан қылмысты белгілері сыртқа шыққанда ғана және заңмен қорғалатын объектілерге нақты қауіп туындағанда немесе олар бұзылғанда қылмыс уақиғасы туралы сөз қозғауға болады» деген пікір келтірген [3, 84].

Екіншіден қасақана түрде жасалатын қылмыстарда қылмыстық ниет өзге белгілерге қарағанда алдымен пайда болғанмен, оның іске асырылуы соңғы кезекте тұрады. Қылмысты ниетті (мысалы кек қайтару, пайда табу) іске асыру үшін тиісті іс-әрекеттер толық әрі ойдағыдай орындалып шығуы шарт. Егер қылмыстың жасалуына түрткі болған ниетті іске асыру бағытындағы әрекеттер орындалмаса немесе толық орындалмаса, онда қылмыстың ниеті ғана емес, мақсаты да жүзеге аспайды. Демек бұл белгілерге кінәлінің жетуі, оның жүзеге асуы қылмыс процедурасында соңғы кезекте тұрады.

Үшіншіден уақиғаның сыртқы көрінісі бар болғанмен кейін анықтай келгенде ішкі көрініс жоқ болып шығуы да мүмкін. Мұндай жағдайларда «сыртқы көрініс» деп отырғанымыз анықтай келгенде қылмыстың объективтік жағын білдірмейді, өйткені бұл уақиғаның ішкі мазмұны басқа мағынаны білдіруі мүмкін. Мысалы түн уақытында адамның үй есігін бұзып жатуы сырттай қарағанда ұрлық қылмысына бағытталған әрекетті білдіре алады. Бірақ есікті бұзып жатқан адамның осы үйдің иесі болып шығуы есіктің кілтін жоғалтуына т.б. себептерге байланысты осындай әрекетті жасап жатыр. Бұл жағдайда қылмысты кінә немесе ниет болмауына байланысты қылмыстық объективтік жағының да белгілері жоқ деп танылады. Яғни қоғамға қауіпті іс-әрекет жоқ.

Міне осындай реттілікпен қылмыстық құрам элементтерін келтіргенде, соңғы кезекте қылмыс субъектісі анықталуға жатады. Қылмыс субъектісіне қойылатын талаптарда көп емес. Қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасаған адамда екі белгінің болуы шартты. Олар адамның есі дұрыстығы, яғни жасаған іс-әрекетінің мағынасын түсіне алуы және өз әрекеттеріне жетекшілік жасай білуі және екіншіден қылмыстық жауаптылық жасына жеткен болуы.

Қылмысты квалификациялауда және қылмыстық құрам элементтерінде қылмыс субъектісінің соңғы кезекте белгіленуін тергеу практикасының мынандай қызметімен де негіздеуге болады. Жоғарыда айтқанымыздай кейбір жағдайларда қылмыс жасаған адам әлі белгілі болмаса да қылмыс болып шығуы мүмкін деген болжаммен уақиға, факт бойынша қылмыстық іс қозғалып жатады. Мұндай жағдайларда тергеушіге қылмыстың субъектісі ғана емес, субъективтік жақтың белгілері де белгісіз болады. Яғни қылмыстық іс

зардап туындау фактісі бойынша қозғалып, оған Қылмыстық Кодексінің Ерекше бөлімінің тиісті бабы бойынша квалификация беріледі. Нәтижесінде кінә және қылмыс субъектісі анықталғанда айып тағылып, ал зардап туындау фактісінде адамның кінәсі немесе субъектіні құрайтын белгілер болмаса, онда іс қысқартылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- 1 В.Н.Кудрявцев. Курс Советского уголовного права. Т.1-Л: Изд Ленинградского ун-та, 1988. С 243-244.
- 2 Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений. –М.,2011. С. 36.
- 3 С.М. Әпенев. Қылмысты квалификациялаудың ғылыми негіздері. –Алматы, 2006. 43 б.

УДК 336

Косаков Ерболат Нурабиллаевич

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Енсебаева А.Р.

ҚЫЛМЫС ҚҰРАМЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢ

СОСТАВ ПРЕСТУПЛЕНИЯ И УГОЛОВНЫЙ ЗАКОН

CORPUS DELICTI AND CRIMINAL LAW

Аннотация: Қылмыстық заң бойынша қарастырылатын қылмыс құрамы, қылмыстық-құқықтық норма және қылмыс деген ұғымдардың ара қатынасын ашу қажеттілігі туындайды, себебі саралау жүргізуде бұл ұғымдардың қолданылу деңгейін білу міндетті болып табылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық заң, қылмыс құрамы, қылмыстық-құқықтық норма, қылмыс, саралау жүргізу.

Аннотация: Возникает необходимость раскрытия соотношения понятий состава преступления, уголовно-правовой нормы и преступления, рассматриваемого по уголовному праву, поскольку знание уровня применимости этих понятий при проведении квалификации является обязательным.

Ключевые слова: уголовное право, состав преступления, уголовно-правовая норма, преступление, проведение квалификации.

Abstract: There is a need to reveal the relationship between the concepts of the composition of the crime, the criminal law norm and the crime considered by criminal law, since it is mandatory to know the level of application of these concepts in the qualification process.

Keywords: criminal law, composition of crimes, criminal law norm, crime, qualification.

Қылмыс құрамы – бұл нормативті ережеге сәйкес анықталатын және соған сәйкес қолданылатын ұғым. Қылмыс құрамын анықтаудың заңды моделі, ол қылмыстық заң.

Қылмыстық заңның құрылымына қылмыс құрамына қатысты және оған

қатысты болып есептелмейтін басқа да ұғымдарды қамтиды. Қылмыстық заң нормалары арқылы қылмыстық құралдардың мағынасы ашылып ғана қоймай, сонымен қатар әр қылмысқа белгіленген жаза түрлері де қарастырылады. Демек нормалар санкциясы қылмыстық құрам ұғымынан тысқары жатыр.

Қылмыстық заң бойынша қарастырылатын қылмыс құрамы, қылмыстық-құқықтық норма және қылмыс деген ұғымдардың ара қатынасын ашу қажеттілігі туындайды, себебі квалификация жүргізуде бұл ұғымдардың қолданылу деңгейін білу міндетті болып табылады.

Қылмыстық құрамның түсінігі және оның элементтері мен белгілері, сондай-ақ квалификация жүргізуде қолданылатын Жалпы және Ерекше бөлімнің баптары бұдан бұрынғы бөлімдерде айтылды.

Қылмысты квалификациялау негізінен Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімінің нормалары бойынша жүргізілетіндіктен онда әр бабының диспозициясы сол құрамға сипаттама беру міндетін атқаруы тиіс. Құрам және оның белгілері Ерекше бөлімнің баптарында келтіріледі деп айтуға негіз бар тәрізді. Себебі ол баптар өзіне сәйкес келетін барлық қылмысты әрекеттерді қамти білу үшін, толық, анық, әрі сенімді болуы және тұрақты қолданылу сапасына ие болуы керек. Бұл заң баптарына, оның диспозицияларына қойылатын қағидалар. Бірақ қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімінің ешбір бабы қылмыстық құрамы элементтерінің белгілерін толық тізіп сипаттамайды. Олардың көпшілігі объективтік жақтың белгілерін келтірумен шектелсе, ал кейбіреулері объективтік жақтың және субъективтік жаққа қатысты белгілерді ғана келтіреді. Мысалы 134 бап, баланы қасақана ауыстыру. Қылмыстық субъектісі де осы тәріздес кейбір баптарда аталса (мысалы 224 бап, Заңсыз сыйақы алу. Диспозициясы «Мемлекеттік органның немесе мемлекеттік ұйымның мемлекеттік қызметтерді атқаруға уәкілетті адамы болып табылмайтын қызметтерінің немесе оған теңестірілген адамның, сол сияқты мемлекеттік емес ұйымның басқару қызметтерін атқармайтын қызметкерінің...»), ал кейбіреуінде айтылмайды. Ал қылмыстық объектісін дәл болмаса да, нұсқап көрсететін диспозициялар кездеседі. Мысалы 99 бап. Кісі өлтіру, яғни басқа адамға құқыққа қарсы қаза келтіру. Осындай жағдайларға қарай отырып, баптау диспозициялары қылмыстық құрамын бейнелейді немесе оның маңызын ашады деп айтуға болмайды. Демек қылмыс құрамы мен норма диспозицияларының айырмашылықтары ғана емес міндеттері де бөлек деп түсіну керек. Ерекше бөлім нормаларының диспозициялары нақты қылмыс құрамының ерекшелігін білдіретін белгілерді көрсетуді міндет тұтады. Ал оның басқа және ұқсас құрамдардан айырмашылығы, яғни құрам элементтерінің ерекшеліктері түсіндірме беру кезінде немесе оқулық әдебиеттерде ашылады. Сондықтан қылмыстық құрамдарды оқу, меңгеру, онымен практикада жұмыс істеу үшін, тек қылмыстық заңды оқып шығумен шектелуге болмайды. Заңды оқу арқылы халық қандай әрекеттер қылмысты болып табылатыны және қандай жаза түрлері, оның көлемі белгіленгені туралы хабардар болып, үстірт, алғашқы қажетті түсінік ала алады. Ал қылмыстық заңмен үнемі жұмыс істеу үшін құқық қолданушы қызметкер толық білімді болуы керек және ондай білімді оқулықтардан, зерттеу әдебиеттерден алады. Бұл біріншіден, екіншіден Ерекше бөлімнің нормаларының диспозициялары қылмыс құрамы элементтерінің белгілерін толық келтіретін болса, онда қылмыстық кодекс қазіргі қолданып отырған көлемнен анағұрлым қалыңдап және құрамдардың ортақ белгілерін үнемі әр бапта қайталап отырар еді. Мысалы қылмыстың жалпы субъектісі, әдетте 16 жасқа толған, есі дұрыс адам. Бұл көптеген құрамдарға ортақ белгі. Мұны сол баптардың көпшілігінде көрсете білуге айтарлықтай қажеттілік болмас та еді. Біз осылай дей отырып,

заңның дұрыстығы, анықтығы туралы екі жағдайды ескеруіміз керек. Норма диспозициясында құрам элементтерінің кейбір белгілерін тікелей көрсетпегенде, біз теория мен практиканың кейбір мүмкіншіліктерін жіктейміз. Мысалы әйел зорлау қылмысының құрамын диспозицияда толық келтірумен айналыса отырып, бұл қылмыстың субъектісін «14 жасқа толған, есі дұрыс ер адам» десек, онда біз практиканың мүмкіндігін шектеген болуымыз мүмкін. Себебі әйел зорлау қылмысында 14 жасқа толмаған ер жынысты адамды 14 жастан асқан әйел адам біреу арқылы қылмысты орындаған болып шығады. Демек әйел зорлау қылмысының субъектісі арнайы емес, жалпы болуы да мүмкін.

Норма диспозицияларын толық, анық бейнелей отырып практика қызметін бір ізділікке келтіруге болады. қылмыстық құқықта кейбір құралдар элементтерінің белгілері даулы болып кездеседі. Мәселенің теория жүзінде даулылығы практика қызметін шатастырып қана қоймайды, ол сонымен бірге әркелкілікке, яғни екі тергеу мекемесінде екі түрлі квалификациялауға соқтыруы мүмкін. Бірдей уақиғаны бір тергеуші «қылмыс құрамы бар» деп, екіншісі «қылмыс құрамы жоқ» деп бағалауы мүмкін. Мысалы өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу (105-бап) қылмысының кінә нысаны қылмыстық құқықта даулы болып саналады. Бұл бапта кінәлінің зардапқа деген психикалық қатынасы тікелей айтылмағандықтан оқулықтар бірі жанама қасақаналық, екіншілері абайсыздық деп әркелкі түсіндіреді. Мұндай жағдайлар, яғни норма диспозициясының толық мағлұмат бере алмауы қылмысқа квалификация беру барысындағы сот-тергеу қызметін шатастырады.

Келтіріліп отырған мысалдар Ерекше бөлім баптарының диспозицияларына қарағанда қылмыстың құрамы деген кең және терең ұғым екендігін дәлелдейді.

Ерекше бөлімнің нормалары Жалпы бөлімнің нормаларымен өзара үндестікте, байланыста қолданылады және қылмыстық құрамдарды оқып, меңгеру барысында қажет болып табылады. Жалпы бөлімде Ерекше бөлімде қарастырылатын құрамдарға қатысты ортақ ережелер қарастырылады. Оларды үш топқа бөлуге болады.

1. Қылмыстық заңға қатысты
2. Қылмыс құрамына қатысты
3. Жазаға қатысты

Бірінші топтағы қылмыстық заңға қатысты нормалар қылмысты квалификациялауда қолданылатын заңдарды, заңның міндеттері, заңның кері күшімен уақытындағы күші тәрізді ережелерді құрайды. Екінші топтағы қылмысқа қатысты нормалар Жалпы бөлімнің екінші бөлімінде келтірілген. Мұнда қылмыстың жалпы түсінігі, оның санаттары, қылмыс жиынтығы, қайталануы, бірнеше рет жасалуы, жауаптылық белгіленетін жас, кінәға қатысты түсініктер қарастырылған. Сонымен бірге бұл топтағы нормаларға көпшілік немесе кейбір қасақаналықпен сипатталатын қылмыстарда кездесе алатын қылмысқа қатысу, қажетті қорғану, аса қажеттілік, бұйрықты немесе өкімді орындау тәрізді т.б. осы тәріздес жалпы ережелер келтірілген. Ал жазаға қатысты ережелер III-IV бөлімдерде келтіріледі.

Қылмыстық заңды Жалпы және Ерекше бөлімдерге бөлу заң тарихында кейінірек, ХУІІІ ғасырдың орта кездерінен басталған. Заңды екі бөлімге бөліп оқу және жұмыс істеу, ол заңды оқып, үйренудің жеңіл болуы және заң қолдану жұмысын тиімді, оңтайлы жүргізу үшін пайда болған. Яғни барлық қылмыстарға қатысты, ортақ болып табылатын кінә, қылмыс субъектісі, есі дұрыстық, қылмыс ұғымы тәрізді ұғымдар және көпшілік қылмыстарда кездесе алатын қылмысқа даярлану немесе оқталу, қылмысқа қатысу, қажетті қорғану тәрізді ережелер Жалпы бөлімге шығарылған. Сондықтан Жалпы бөлім

нормаларының Ерекше бөлім нормаларына қарағанда түсінік беру немесе белгілерді атау қызметі басым, толық көрінеді. Себебі Ерекше бөлім нормаларының диспозициялары мұндай Жалпы бөлімде қаралған ортақ ұғымдарды, белгілерді қайталамауы керек. Қылмыстық заңның Жалпы және Ерекше бөлім нормаларының өзара жақындығы, байланысы, бір-біріне атқаратын қызметі міне осында. Демек, Ерекше бөлім нормаларының диспозициялары өзінің басты міндеті болып табылатын, қылмыс құрамының басқа құрамдардан айырмашылығын білдіретін осы қылмыс түріне тән белгілерді, ұғымдарды келтірумен айналысуы тиіс дейміз.

Ерекше бөлімдегі баптардың диспозициялары келтіріп отырған кейбір ұғымдардың, терминдердің түсінігін жалпы бөлім еншісіне қалдырады. Мысалы 236 баптың 2 бөлімнің «1» пункті «бірнеше рет». Мұнда Кеден төлемдері мен алымдарын төлеуден жалтару қылмысындағы бернеше рет деген ұғымды түсіну үшін Жалпы бөлімдегі 12 бабқа сүйену керек. Егер диспозицияда қолданылып отырған ұғым тек осы қылмыс түріне немесе осы тектес ұқсас қылмыстарға тән болса заң нормасын талқылау, түсіндіру кезінде ашылады. Мысалы 115 бап Қорқыту, 194 бап қорқытып алушылық, 284 бап радиоактивті заттарды ұрлау немесе қорқытып алу, 291 бап қаруды, оқ-дәріні, жарылғыш заттар мен жару құралғыларын ұрлау не қорқытып алу.

Осындай себептерге байланысты қылмыс құрамына арналған баптардың диспозициялары қылмыстық заңда жұтаңдық көрсетуі мүмкін.

Қылмыс және қылмыс құрамы ұғымдарының ара қатынасы. Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімі әлеуметтік-қоғамдық өмірде кездесетін қылмыстардың түрін анықтауға және оларға жауаптылық белгілеуге арналған. Қылмыс құрамы ұғымының да басты міндеті осы тәріздес, яғни жауаптылық белгілеу, адамгершілік және құқықтық тұрғыдан әділетті, негізді болуы үшін іс-әрекеттің қылмыстылығын анықтайтын құрам элементтерінің белгілерін ашуға ұмтылады. Мұндай кезде «қылмыс» және «қылмыс құрамдары» ұғымдарының ара қатынасын анықтау туралы қажеттілік туындайды.

Бұл екі ұғымдардың байланысының ұқсастығын былай түсіну керек. Біріншіден кеңірек ұғым ретінде қолданылатын «қылмыс», тар немесе нақты мағынада қолданылатын «қылмыс құрамы» ұғымдары елеулі де қылмыстық жауаптылықтың негізін білдіре алады. Тек «қылмыс» ұғымы әлеуметтік-саяси мағынада, ал «қылмыс құрамы» деген термин құқықтық сипаттағы жауаптылықтың негізін білдіру мақсатында қолдануға оңтайлы.

Екіншіден бұлар бірін-бірі тудырушы ұғымдар болып табылады. Егер қылмыс болмаса қылмыс құрамы деген ұғымда өмір сүрмес еді. Сонымен қатар қылмыс деген қылмыс туралы деген ұғымсыз да өмір сүре алар еді. Қылмыстар түрлері қоғамдық ортада өмір сүре отырып, оның нақты түрлерінің түсінігін дұрыс қалыптастыру, сол әлеуметтік-қоғамдық ортада толық мүмкін емес. Мұндай ортада қылмыстар түрлері туралы толық және жан-жақты зерттелмеген түсінік өмір сүреді. Бірақ Л.И.Спиридонов айтқандай «Қылмыстың әлеуметтік ұғымы, оның заң жүзіндегі ұғымына жағдай жасайды» [1, 114]. Қылмыстық заңдағы түсінігі, оның әлеуметтік түсінігімен үндесіп, сабақтасып жатпаса немесе әлеуметтік түсінігіне қайшы келсе, онда мұндай заңды қоғам мойындамас еді. Дәлірек айтқанда қылмыс қоғамда өмір сүреді, ол қылмыстың сипатына, қауіптілігіне байланысты адамдарда үстірт түсінік қалыптасады, ал қылмыстық құқық сол қылмыс құбылысын және халықтың түсінікті зерттеуге алып, оның шын қылмысты әрекет екенін құрам элементтері арқылы дәлелдейді. В.Н.Кудрявцев «Шын мәнінде құрам белгілері іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігін ғана емес, сонымен бірге адамның кінәсін де сипаттайды. Олар бір қылмысты басқаларынан ажыратады», - деп

сенімді айтады [2, 27].

«Қылмыс» және «қылмыс құрамдары» ұғымдарының өзара айырмашылықтары мынада.

Сырттай қарағанда біріншіден, «қылмыс» әлеуметтік қоғамдық ортада қалыптасқан, сол ортада өмір сүретін ұғым, ал «қылмыс құрамы» қылмыстың құқықтық немесе ғылыми ұғым болып табылады. Қоғамда немесе халықтың арасында қылмыс құрамы деген сөз айтылмайды. Себебі «құрам» деген сөздің өзі, онда элементтердің, белгілердің немесе құрамдас бөліктердің бар екендігін білдіреді. Мұндай құрамдас бөліктерді білдіретін элементтерді анықтауды халық міндет санамайды.

Күлтелеев Т.М қазақ әдет-ғұрып құқығында «қылмыс» деген ұғым болмаған. Оның орнына «жаман қылық» деген ұғым қолданылған. Бұл жаман қылықтардың түрлері қазіргіше ұғыммен алғанда қылмыстарды білдірген. Қазақ әдет-ғұрып заңдарында қылмысты, яғни жаман қылықты бірнеше санатқа бөлу болған тәрізді. Себебі «өте жаман қылық» деген ұғым қолданылып, ол жеке адамға, хан, сұлтан, би, ру басылардың жеке басына, оның ішінде ар-намысқа, сонымен қатар отбасы иесі болып табылатын адамға қарсы әрекеттерді білдірген [3, 75].

Т.М.Күлтелеев қазақтардағы қазіргі «қылмыс» термині «қылық, жаман қылық» деген сөзден шыққан тәрізді дейді [4,103].

Қылмыс ұғымы көлемі бойынша құбылыстың немесе қылмыс түрінің атын ғана білдіретін түсінік болып табылады. Ал қылмыс құрамы сөзі көлемі бойынша жоғарыда айтқанымыздай қылмыстың бар екендігін дәлелдеу мақсатында оның белгілерін оған тән ерекшеліктерді ашатын және объективтік және субъективтік белгілерін қамти алатын кең ұғым ретінде қолданылады. Әдебиеттерде «қылмыстық құрамға қылмыстық-құқықтық норманың элементі ретінде заң шығарушылармен нақты осы қалмыс ретінде заң шығарушылармен нақты осы қылмыс түрінің мағынасын, барысын, сипатын, оның қоғамға қауіптілік дәрежесін білдіретін белгілер жатқызылады» деген түсіндірме кездеседі [5, 73].

Үшіншіден, қылмыстық-құқықтық мағынада қылмыс ұғымы тек атаулы түрде ғана қолданылады. Мысалы кісі өлтіру қылмысы. Қылмыс құрамы деген ұғым қылмыстық құқықта сипаттаушы мағынада қолданыла отырып, бір қылмыстың өзінде бірнеше қылмыстық құрамдарын келтіре алады. Мысалы Қылмыстық Кодекстің 99 бабында кісі өлтіру қылмысы қарастырылады дегенмен, ол бапта кісі өлтіруді білдіретін бір ғана қылмыстық құрам қарастырылады деп айта алмаймыз.

Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімінің баптары бірнеше құрамдарды сипаттау және оларға жауаптылық белгілеу мүмкіншілігіне ие, яғни бір қылмыс бірнеше қылмыстық құралдар түрінде кездесе алады. В.Н.Кудрявцевтің «Белгілі бір қылмыс түрінде бірнеше балама белгілер келтірілгенде, ол балама белгілердің кем дегенде біреуі осы қылмыстың құрамын білдіріп тұратын белгі болуы керек. Кейбір баптарда бірнеше белгілер келтірілгенде бірнеше қылмыс құрамдары емес, бір құрам келтіріліп тұрған тәрізді. Мысалы көруден, естуден айырылу және басқа да денсаулыққа ауыр зардаптар келтіруді білдіретін әртүрлі көріністер бір құрамды құрайды. Ал кейбір баптарда бұл мәселе осындай оңай болып көрінбейді. Мысалы 292 бапта бір құрам бар ма әлде бірнешеу ме? Басқаша айтқанда «Балықты, теңіз аңдарын және өзге де су жануарларын немесе өсімдіктерін заңсыз алу» деген формулировка бір құрамның балама белгілерін білдіре ме, әлде мұнда төрт құрам ба? Ал Қылмыстық Кодекстің 301 бабында ше «жол қозғалысы» және «көлік құралдарын» пайдалану ережелерін бұзу (оның үстіне әртүрлі

құрамдар деп есептесек, онда ұрлық қылмысын қарастыратын 162 бапта бір емес, сегіз құрам бар болып шығады. Жай ұрлық, алдын ала келісіммен топ адамдардың жасаған ұрлығы, ірі мөлшердегі ұрлық т.б.) дей отырып, бұл мәселеде «құрам ретінде кеңірек жиынтықты атасақ, онда мысалы кісі өлтірудің бір ғана құрамы бар, ал 108-111 баптар балама көріністерін қарастырады деп атау керек», - дейді [6,99].

Мұндай бағытпен келісуге болмайтын тәрізді. В.Н.Кудрявцев денсаулыққа қасақана ауыр зардап келтірудің түрлерімен балық, теңіз аңдарын заңсыз алудың, көлік құралдарын заңсыз пайдалану мен жол жүру ережелерін бұзудың арасынан бірі барлық белгілері бір құрамды білдіретін ал қалғандарында бір диспозицияның әр белгісі әртүрлі құрамды білдіретін қандай айырмашылық көріп отырғаны белгісіз. Бұл қылмыстардың белгілері анығырақ айтқанда түрлері бір баптың бір диспозициясында келтірілген. Бұл жерде қандай айырмашылық болуы мүмкін. Аталған қылмыстардың айырмашылығы, ол бірінде адамның денсаулығына келетін зардап түрлерінде болса, екіншісінде қылмыс затында, ал үшіншісінде әрекет түрінде ғана, онда не тұр.

Заң құрылысында көңіл аудара отырып, бір бапта қарастырылған бір қылмыс бірнеше құрамдарға бөлінеді деуге болады. В.Н.Кудрявцевтің «ұрлық қылмысы сегіз қылмыстық құрамға бөлінеді» дегені бұл жерде дұрыс.

Қылмыстың жасалу ерекшеліктерінде және жауаптылық белгілеу мәселесінде баптың бір бөліміне сиғыза алмайтын сол қылмысты білдіретін әрекеттердің себептері бірнешеу болады.

1. Кінәні, жауаптылықты ауырлататын немесе аса ауырлататын әрекеттермен қылмыс жасалғанда, жазаны негізгі құрам бойынша белгілей алмаймыз, заң баптарын бөлімге немесе әрі қарай ауырлататын құрамдарға бөлмеу кінәліге жеткілікті жаза тағайындауға заң жүзінде мүмкіндік бермес еді. Мысалы жай ұрлықпен ірі мөлшерде жасалған ұрлықты бірдей бағалауға болмайды. Бұл екеуі де бір қылмыс, ұрлықты білдіреді, бірақ ұрлықтың жеке құралдарын білдіреді. Сол сияқты кісі өлтіру қылмысын білдіретін 96 баптың бөлімдері (және екінші бөлімнің он үш пункті) де жеке құрамдарды білдіреді. Олардың әрқайсысында кісі өлтірудің жеке жағдайлары қарастырылады.

2. Ауырлық дәрежелері бірдей немесе шамалас және бағыты бойынша ұқсас болып табылатын жекелеген әрекеттер де бір қылмыстың жекелеген құрамдарын білдіреді. Мысалы Қылмыстық Кодекстің 219 бап, несиені заңсыз алу және мақсатсыз жұмсау. Бұл баптың бірінші бөлімі мемлекеттік несиені заңсыз алғандығы үшін жауаптылықты қарастырса, екінші бөлімі сондай несиені мақсатсыз бағытта жұмсағандықты келтіреді. Мұнда да қылмыстың заты және объектісі, субъективтік жағы мен субъектісі ұқсас әрекеттер келтіріліп, олар жеке қылмыстық құрамдар ретінде қарастырылған. Сырттай қарағанда несиені заңсыз алу және мақсатсыз жұмсау әрекеттері жеке қылмыс түрлерін білдіретін тәрізді. Өйткені мемлекеттік несиені мақсатсыз жұмсау және заңсыз алу құрамдарының арасында тікелей байланыс жоқ. Бірінші несиені заңсыз алғаны үшін жауаптылықты белгілесе, екіншісі несиені заңды түрде алып, бірақ кейін алу кезінде берген уәдесі бойынша емес, басқа бағытта жұмсағаны үшін жауаптылық көздейді. Сондай-ақ 219 бапта бұл екі құрамның бірі болмаса да, екіншісінің осы баптың өмір сүруіне мүмкіндік бере алады. Ондай кезде тек бап немесе қылмыстың атауы ғана қысқартылады. Несиені заңсыз алу және мақсатсыз жұмсау әрекеттерінің негізгі белгілері және бағыты осындай ұқсас болуына байланысты, бұл әрекеттер бір қылмыс ретінде аталып, оның негізгі түрлері

жеке құрамдар ретінде келтірілген.

3. Қылмыстық заңның Ерекше бөлімінің баптарын бөлімдерге бөлу, соның нәтижесінде осы қылмыстың жекелеген құрамдарын келтіру, ол қылмыстың ауырлық дәрежесінің әртүрлі болып кездесуіне байланысты. Ерекше бөлімнің нормалары бірнеше бөлімдерге бөлінгенде сол қылмыстың жекелеген құрамдарын келтіру мақсатында бөлінбейді, бірнеше бөлімдерге бөлудің басты себебі, ол қылмыстың ауырлық дәрежелері әртүрлі болып кездесуіне байланысты. Норма бір бөлімнен ғана тұрғанда санкцияның төменгі және жоғарғы шектерін тым ұзақ етіп көрсете беруге болмайды. Себебі сот қызметкерлері қылмыстың ауырлық дәрежелерін бірдей шамалас дәрежеде бағаламай, әрқайсысы әртүрлі алшақ мерзімде жаза белгілеген болар еді. Мысалы 429 бап (Бс бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеуден жалтару) бір бөлімнен ғана тұрады және екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды келтірген. Бұл жерде заң шығарушы осы әрекеттің қауіптілігін таразылай отырып, осы қылмыстың жасалу себептерінде ескеріп шамамен 6 аймен 2 жылдың арасында ғана жазалау керек деп бағалаған. Егер бұл баптың санкциясы 6 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасын келтірсе, онда практикада бір сот 1 жылды белгілесе, ал екінші бір жердегі сот тап осындай әрекет үшін 5 немесе 6 жылды белгілеуі мүмкін. Нәтижесінде әрекеттің қауіптілігін дәрежелеуде және соған сәйкес жаза белгілеуде сот қызметкерлерінің арасында алшақтық пайда болар еді.

Практикада көпшілік қылмыстар қауіптілігі бойынша әртүрлі дәрежеде болып кездесетін, соған орай Ерекше бөлім нормаларының көпшілігі бірнеше бөлімдерден тұрады. Бұл әсіресе тергеу қызметінен гөрі сот қызметін нақты, бірдей шамада жұмыс істеуге жағдай жасайды. Бір айта кететін жәйт, ол егер Ерекше бөлімнің баптары қылмыстың ауырлық дәрежелері бойынша бірнеше бөлімдерден тұрса, онда кейінгі, яғни 2, 3, 4 бөлімдер бірінен кейін бірі кінәні және жауаптылықты ауырлата береді деуге болады. Кейбір баптарда екінші бөлімге қарағанда бірінші бөлім ауыр болып кездесе алады. Мысалы 114-баптың (Денсаулыққа абайсызда зиян келтіру) 2 бөлімінде абайсызда екі немесе одан көп адамның денсаулығына ауыр зиян келтіру келтірілсе, ал осы баптың үшінші бөлімінде денсаулыққа абайсызда орташа ауырлықтағы зиян келтіру қарастырылған.

4. Қылмыстық Кодексте бірнеше адамдардың қатысуымен жасалатын қылмысқа қатысушылық түрлері кездеседі. С.В.Познышев «Кейбір қылмыс түрлеріне табиғатынан қылмысқа қатысушылық тән» – деп оның мысалдары ретінде бунт, шайка, скоп, дуэль деген қылмыс түрлерін атайды [7, 210].

Мұндай тек екі немесе одан көп адамның бірлесуі арқылы қылмыс жасауды қылмыстық құқықта қылмысқа қатысушылық деп атайды. Бірақ қасақана қылмыс түрлерінің кейбіреулеріне қатысып жасау тән болғанда, олардың рольдері, белсенділігі бойынша таразыламай бірдей жауаптылық белгілеу әділетсіздікті білдіреді. Қылмыстық кодекстың 268 бабының (Бандитизм) бірінші бөлімі банданы құрған, басқарған, яғни белсенділік көрсеткен адамдардың әрекеттеріне жауаптылықты көрсетсе, осы баптың екінші бөлімі банда тобының қатардағы қатысушыларына жауаптылық көздейді. Мұндай себеппен бір қылмыстың бірнеше құрамдарға бөлінуі 170 баптың (жалдамалылық) 1 және 3 бөлімдерінде, 253 баптың (коммерциялық сатып алу) 1 және 3 бөлімдерінде, 262 баптың (ұйымдасқан қылмыстық топты немесе қылмыстық қауымдастықты құру және оны басқару, қылмыстық қауымдастыққа қатысу) 1,2,3 және 4 бөлімдерінде, 267 баптың (заңсыз әскерилендірілген құраманы ұйымдастыру) 1 және 2 бөлімдерінде және т.б.

кездеседі. Сонымен қылмыстық заңда қарастырылған қылмыс түрлерінің бірнеше құрамдарға бөліну себептері негізінен осындай.

Жоғарыда келтіріп отырған бір қылмыстың бірнеше құрамдарының құрылысына, яғни құрам элементтерінің белгілеріне құрылымына, яғни құрам элементтерінің белгілеріне назар аударсақ, онда олардың көпшілігінің құрам элементтері бойынша айырмашылығы жоқ екендігі байқалады. Бір қылмыстың бірнеше бөлімдерінде қарастырылған құрамдарының құрам элементтері бойынша айырмашылықтары болмағанда, олар өзара басқа белгілеуге қарай ажыратылады. В.Н.Кудрявцев «барлық жағынан бірдей екі қылмыстық құрам болмайды. Барлық қылмыс құрамдары кем дегенде бір белгісі бойынша ажыратылады. Құрамдардың арасында айырмашылықтың болмауы ұқсас қылмыстарды ажыратуда мүмкіндік бермес еді» – деп дұрыс айтады [8, 37]. Құрам элементтері бір қылмыстың түрлі құрамдарында бірдей анықталғанда, олар өзара құрам элементтерінің қосымша белгілерінің міндетті белгі болуына қарай және Қылмыстық Кодекстің 54 бабында келтірілген кінәні айырлататын белгілердің көрсетілуіне қарай ажыратылады. Мысалы 99 баптың 2 бөлімінде қарастырылған қасақана кісі өлтірудің ауырлататын түрлерінің құрам элементтері бойынша айырмашылығы жоқ. Тек соңғы «13» пункті бұрын қасақана кісі өлтіру қылмысын жасаған адамның осы қылмысты қайталауын көрсетіп субъекті бойынша ажыратады. Бұл баптың әртүрлі пункттеріндегі қасақана кісі өлтіру әрекеттері өзара объект, көлемі (мысалы жүкті әйелді өлтіру екі немесе одан көп адам өлтіру), тәсілі бойынша (мысалы аса қатыгездікпен өлтіру, бірнеше адамдардың өміріне қауіпті тәсілмен өлтіру), қылмыстық ниеті бойынша (пайдақорлық, қанды кекті қайтару, бұзақылық ниетпен кісі өлтіру), мақсаты бойынша (жәбірленушінің мүшелерін немесе тәнін пайдалану, басқа қылмысты жасыру немесе қылмыстың жасалуын жеңілдету мақсатында кісі өлтіру) ажыратылады. Зардаптың көлемі бойынша (мысалы 188 бап 1 бөлім жай ұрлық және 188 бап 3 бөлім «2» пункті ірі мөлшердегі ұрлық) қылмыстың орны бойынша (188 бап 2 бөлім «3» пункті, тұрғын, қызметтік немесе өндірістік жайға, қоймаға заңсыз кірумен жасалған ұрлық), құралы бойынша (192 бап 2 бөлім «4» пункті қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдану) да ажыратылатын құрамдар көп. Сонымен қатар құрам элементтерінің міндетті немесе қосымша белгілері ретінде бағаланбайтын, бірақ кінәні ауырлататын белгі ретінде ескерілетін 54 баптағы белгілерде Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлім баптарының бөлімдерінде тікелей көрсетілгенде осы құрамды басқа құрамдардан ажырату мүмкіншілігіне ие. Ерекше бөлім баптарының бөлімдерінде топ, ұйымдасқан топпен, бірнеше рет қайталап, өкімет өкілінің киімін немесе құжатын пайдаланып қылмыс жасау т.б. ауырлататын құралдарға жатқызған.

Осы жағдайларды ескере отырып қорыта айтқанда, бір қылмыс әртүрлі құрамдарға бөлінгенде олар негізінен құрам элементтерінің міндетті немесе қосымша белгілерінің нақты қылмыстарға ерекшеліктеріне байланысты міндетті белгі ретінде көрсетілуіне қарай және кінәні немесе жауаптылықты ауырлататын аса ауырлататын белгілердің нақты қылмыс түрінде жиі кездесетіндігіне байланысты арнайы көрсетілуіне қарай ажыратылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Спиридонов Л.И. Социология уголовного права. –Москва, 2005. С.42.
- 2 В.Н.Кудрявцев. Курс Советского уголовного права. Т.1-Л: Изд Ленинградского ун-та, 1988. С 243-244., 59 бет.
- 3 Күлтелеев Т.М Уголовное обычное право казахов – Алма-ата, 1999 – 172 с.

- 4 Сонда - 154 с.
- 5 Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. –М., 1997. С. 60.
- 6 В.Н.Кудрявцев аталған жұмыста, 80 бет.
- 7 Познышев С.В. Основная начала науки уголовного права. –Москва, 2002. С118.
- 8 В.Н.Кудрявцев. Аталған жұмыста, С.74

УДК 342.41

Кульбаева Исмира Нурановна
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының
магистранты
«Тұран-Астана» университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
З.ғ.к, доцент Қарымсақов Р.Ш

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ШАРТТАРЫ

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РЕЛИГИОЗНОГО ЭКСТРЕМИЗМА И УСЛОВИЯ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

MAIN FACTORS OF RELIGIOUS EXTREMISM AND CONDITIONS OF PREVENTION

Аннотация: Бұл мақалада Қазақстандағы діни экстремизм мәселелері қарастырылады. Діни экстремизмнің негізгі факторлары, себептері және оларды шешу, алдын алу шарттары ұсынылған.

Кілт сөздер: дін, сенім, қоғам, ұлт, экстремизм, терроризм, жанжал, төзімділік.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы религиозного экстремизма в Казахстане. Представлены основные факторы религиозного экстремизма, причины и условия их разрешения.

Ключевые слова: религия, вера, общество, нация, экстремизм, терроризм, конфликт, толерантность.

Annotation. This article examines the issues of religious extremism in Kazakhstan. The main factors of religious extremism, the reasons and conditions for their resolution are presented.

Keywords: religion, faith, society, nation, extremism, terrorism, conflict, tolerance.

Соңғы 20-25 жыл ішінде әлемдік қауымдастық үнемі діни экстремизм және оның ең ауыр көрінісі - терроризм сияқты кең ауқымды, әртүрлі әрекеттер мен құбылыстармен бетпе-бет келеді. 1 қарашада АҚШ Мемлекеттік департаменті әлемдегі терроризмге қарсы күрес мәселелері туралы баяндама жасады. Құжатқа сілтеме жасай отырып, ТАСС хабарлағандай, 2018 жылы әлемде сегіз мыңнан астам террористік актілер болған. «2018 жылы террористік оқиғалар 84 ел мен аумақта болды. Барлық оқиғалардың шамамен 85%-ы үш географиялық аймақта - Таяу Шығыста, Оңтүстік Азия мен Африкада, Сахараның оңтүстігінде шоғырланған», - деп хабарлады агенттік.

Ең көп саны Ауғанстан, Сирия, Ирак, Үндістан, Нигерия, Сомали, Филиппин, Пәкістан, Йемен және Камерунда тіркелді. Баяндамаға сәйкес, осы 10 мемлекетке барлық террористік актілердің 71% - ы келді. 2018 жылы террористердің қолынан барлығы 32 836 адам қаза тауып, жарақат алды. Қазан айында хабарланғандай, Ресейдің

Жоғарғы соты елдегі терроризм үшін сотталғандардың санын 2019 жылдың бірінші жартысында есептеді. Сот статистикасына сәйкес, террористік шабуылдар үшін 9 үкім шығарылды, ал қалған 112 - сі террористік әрекетке шақырғаны үшін.

Қыркүйек айында ІІМ мен ФСБ қызметкерлері жыл басынан бері елдің 17 аймағында содырлардың ұяшықтарын анықтап, террористік сипаттағы 972 қылмысты ашқаны белгілі болды.

Терроризм мен экстремизм олардың көріністерінің кез-келген түрінде көптеген елдер мен олардың азаматтарының қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Өте маңызды саяси, экономикалық және моральдық шығындарға алып келеді. Жазықсыз адамдардың өміріне психологиялық әсерін тигізеді немесе өлімге дейін әкеледі.

Діни және саяси экстремизмді тудыратын факторларды әлеуметтік-экономикалық дағдарыс, жаппай жұмыссыздық, қоғамның бай және басым аз қамтылған азаматтардың тар шеңберіне терең стратификациясы, мемлекеттік биліктің әлсіреуі және оның институттарының беделін түсіру, қоғамдық дамудың өзекті мәселелерін шеше алмау, бұрынғы құндылықтар жүйесінің ыдырауы, құқықтық нигилизм, діни лидерлердің саяси амбициясы және саясаткерлердің дінді билік пен артықшылықтар үшін күресте пайдалануға деген ұмтылысы деп атауға болады.

Қазақстан Республикасында және Ресейде діни-саяси экстремизмнің күшеюіне ықпал ететін себептердің арасында лауазымды тұлғалар жол берген діни және этникалық азшылықтардың құқықтарының бұзылуын, сондай-ақ шетелдік діни және саяси орталықтардың елімізде саяси, этноұлттық және конфессияаралық қайшылықтардың өршуіне бағытталған қызметін айтпай кетуге болмайды. Сонымен, елдегі әртүрлі экстремистік топтардың қызметін жандандыру үшін қолайлы жағдайлар жасау көбінесе мемлекеттің қоғамдық қатынастарды реттеу функциясынан саналы түрде бас тартуына ықпал етті, бұл осы өкілеттіктерді заңсыз саяси факторларға, соның ішінде ашық қылмыстық факторларға, сондай-ақ әртүрлі ұйымдар мен қозғалыстарға іс жүзінде беруге әкелді деп айтуға болмайды.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 18 конфессияны қамтитын 3818 діни бірлестік тіркелген. Олардың ішінде: 2685-Ислам, 342-православие, 86 - католик, 592 - протестант, 60 - Иегова куәгерлері, 24 - Жаңа Апостол шіркеуі, 11 – Кришна сана Қоғамы, 7 - еврей, 6 - бахаи, 2 - буддизм, 2 - Иса Мәсіхтің соңғы күнгі әулиелер шіркеуі (мормондар), 1-муниттер.

Қазақстан - діни сенім бостандығын жариялаған зайырлы мемлекет. Елде барлық дәстүрлі әлемдік діндерді құрметтеу саясаты жүргізілуде. Қазақстандықтардың арасында ислам, христиан, буддизм, иудаизм дінін ұстанушылар, сондай-ақ экстремистік діни ағымдардың жақтаушылары бар. Бірақ Қазақстан аумағында қызметін сот экстремистік және заңсыз деп таныған, тыйым салынған жалған діни деструктивті діни ұйымдар да бар.

Қазақстанда 23 ұйым террористік және біреуі экстремистік деп танылды. Олардың республика аумағындағы қызметіне тыйым салынды. Атап айтқанда, оларға мыналар жатады: "Аль-Каеда"; "Асбат-аль-Ансар"; "Аум Синрике"; "Боз Гурд"; "Мұсылман бауырлар"; "Орталық Азия моджахедтерінің жамааты"; "Шығыс Түркістан ислам партиясы"; "Өзбекстан ислам қозғалысы"; "Күрд Халық Конгресі"; "Лашкар-и-Тайба"; "Әлеуметтік реформалар қоғамы"; "Шығыс Түркістанды азат ету ұйымы"; "Хизб-ут-Тахрир-аль-Ислами"; "Талибан" қозғалысы. [1].

Экстремизмнің себептері мен бастаулары едәуір дәрежеде халықаралық деңгейде екенін ескере отырып, Қазақстан жаһандық, өңірлік және екіжақты деңгейлерде белсенді саясат пен іс-шаралар кешенін жүргізуде.

Қазақстан халықаралық терроризмге қарсы коалицияға белсенді қатысты. Республика терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі қолданыстағы 12 халықаралық конвенцияның 7-іне қосылды, оның ішінде:

- терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға;

- халықаралық терроризмді жою жөніндегі шаралар туралы БҰҰ декларациясына;

- бомбалық терроризммен күрес туралы халықаралық конвенцияға қатысты.

Бұдан басқа, Қазақстан халықаралық терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл міндеттерін алға қоятын бірқатар халықаралық және өңірлік ұйымдардың белсенді қатысушысы болып табылады:

- Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес;

- Шанхай Ғылым-техникалық Ұйымы;

- Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы;

- Солтүстік-Атлантикалық серіктестік кеңесі;

- Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы және т.б. [2, 96].

Әлемдік қоғамдастықтың діни экстремизмге қарсы күрестің қазіргі кезеңінде жасаған күш-жігері сөзсіз өз жемісін беруде, бірақ қоғамның, оның ішінде ғылыми-техникалық прогрестің қоғамға жаңа проблемалар туғызуы және оларды сапалы шешу бүкіл адамзаттың күш-жігерінің нәтижесі болуы керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Какие религиозные организации запрещены в Казахстане. 30 октября 2020. // <https://zakon-kz>.

2. Национальная безопасность: итоги десятилетия /Под ред. М.С. Ашимбаева. – Астана: Елорада, 2001. – С.463.

3. Конституция Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями, внесенными Законом РК от 7 октября 1998 г.). – Алматы: ТОО «Баспа», 2001. – С.44.

4. Республика Казахстан. Закон. О борьбе с терроризмом от 13 июля 1999 года N 416-1 (с изменениями, внесенными Законом РК от 19.02.02 г. N 295-II) // [http:// base.zakon.kz](http://base.zakon.kz).

5. Республика Казахстан. Закон. О средствах массовой информации. – Алматы: «Юрист», 2003. – С. 4.

6. Послание Президента страны к народу Казахстана // Казахстанская правда. 03.10.2000.

7. Тукумов Е. В. Религиозно-политический экстремизм как угроза региональной и национальной безопасности стран Центральной Азии, диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук.

8. Бахтияр Алпысбаев. ҚР діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыру нәтижесі // Zhambylnews.kz

Яғмусова Ақерке Файзуллақызы.

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының
оқытушысы, з.ғ.м.*

Қанатқызы Мәдина

*«Тұран-Астана» Университеті
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
Нұр-сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ СОТ САРАПТАМАСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ СОТ ҚАТЕЛІКТЕРІ

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ И СУДЕБНЫЕ ОШИБКИ В
УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ**

**CURRENT PROBLEMS OF FORENSIC EXAMINATION AND JUDICIAL ERRORS IN
CRIMINAL PROCEEDINGS**

Аннотация: Қылмыстық іс жүргізу жауапкершілік пен тиянақтықты талап етеді. Қылмыстық дәлелдемелер мен айғақтар істің әділ шешім табуына кепіл. Бұл кепілдік азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірмей, соттың ақтық үкімімен бекітілуі қажет. Қоғам ұзақ уақыт бойы әділ сот төрелігін талап етіп келеді және әділ сот төрелігіне деген сенім ешқандай сот қателігінен нұқсан келмеуі тиіс.

Түйін сөз: Сот жүйесі, сот сараптамасы, сот қателіктері, әділдік.

Аннотация: Уголовное производство требует ответственности и основательности. Уголовные доказательства и показания гарантируют, что дело найдет справедливое решение. Эта гарантия должна быть закреплена приговором суда без ущемления прав и свобод граждан. Общество давно нуждается в справедливом правосудии, и доверие к справедливому правосудию не должно быть подорвано никакими судебными ошибками.

Ключевые слова: Судебная система, судебная экспертиза, судебные ошибки, справедливость.

Abstract: Criminal proceedings require responsibility and thoroughness. Criminal evidence and testimony guarantee that the case will find a fair solution. This guarantee must be secured by a court verdict without infringing on the rights and freedoms of citizens. Society has long demanded fair justice, and the credibility of fair justice should not be undermined by any miscarriages of justice.

Keywords: Judicial system, forensic examination, judicial errors, justice.

Сот жүйесі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік тармағында жеке дара қызмет етіп, тәуелсіз рөлде Конституцияның барлық қағидаттарына сүйеніп, заңдылық негізінде әділ шешім шығаратын маңызды жүйе және соттардың жиынтығы.

Бәрімізге мәлім, Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін, ел билігіне көптеген реформалар жүргізілді және бұл өзгерістер жаңа ата заңымыз – Конституцияның қалыптасуына алып келді. Сот жүйесі де Қазақ хандығы қалыптасқаннан бері, елімізге танымал би-шешендердің, ауыл ақсақалдарының әділ шешімі арқылы халықтың бірлігін, ішкі бейбітшілігін сақтап отырған болатын.

Бұл тақырып несімен өзекті? Тәуелсіздігіміздің 30 жылында мемлекеттік билік тармақтары әртүрлі өзгерістерді, жаңалықтарды бастан кешіріп келеді, алайда қазіргі Қазақстан Республикасының сот жүйесі қаншалықты әділ шешім шығарып келеді? Халықтың әділдікті іздеуге арқа сүйер сот төрелігінде де сыбайлас жемқорлықтың іздері бар ма?

Мақаланың негізгі бөліміне кіріспес бұрын, сот төрелігіне, сот сараптамасына ҚР заңдарында қандай анықтама мен рөл берілгенін анықтап алуды жөн санаймын. ҚР Конституциясының 75-бабына сәйкес, «Қазақстан Республикасында сот төрелігін тек сот қана жүзеге асырады», - деп жазылған, яғни алдында айта кеткен анықтама бойынша сот билігіне өзге билік органдары немесе лауазымды азаматтардың араласуларына құқықтары жоқ.[1] Ал, ҚР Конституциясының 76-бабына сүйенсек, «Сот билігі Қазақстан Республикасының атынан жүзеге асырылады және өзіне азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауды, Республиканың Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етуді мақсат етіп қояды»[1] - делінген, яғни сот – азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын қорғаушы негізгі орталықтанған жүйенің негізі екендігі Конституциямызда баса жазылған. Келесі, ҚР Қылмыстық-процестық кодексінің 270-бабына сәйкес, «Іс үшін маңызы бар мән-жайлар сарапшының материалдарды арнайы ғылыми білімдер негізінде жүргізетін зерттеуінің нәтижесінде алынуы мүмкін жағдайларда сараптама тағайындалады»[2] - деп, қылмыстық іс жүргізуде, сараптама – айғақтар мен дәлелдемелердің анық белгіленуіне, істің дұрыс шешім тауып, судьяның әділ шешім шығаруына бірде-бір кепілдік.

Бүгінгі таңда құқық қорғау органдарының әлі де болсын, кемшіліктері баршылық және сол кемшіліктерді шешуде Президентіміз Қ.Ж.Кемелұлының 2020 жылғы жолдауында азаматтардың құқығын қорғауда «үш буынды модельді» құруды талап еткен болатын. Бұл модель бойынша, «полиция - прокурор - сот органдары» арқылы ЭЫДҰ халықаралық стандарттарына сүйеніп, «жұртқа жақын полиция» қылмысты анықтап, айғақтар мен дәлелдемелерді, қатысы бар куәгерлерді жинақтап, прокурорға істі тапсыруы қажет. Прокурор өз алдында, дәлелдемелерге баға беріп, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына жол бермей, сотта айыптау жағын қолдауы тиіс. Сот органдары жоғарыда атап өткен Конституцияда берілген құқықтар шегінде істі қарап, ақтық үкім шығарады. Осы модель бойынша, Президентіміз Қ.Ж.Кемелұлының «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидатын негізге ала отырып, жолдаудың негізгі концепциясы екендігін түсінеміз. Алайда, аталып өткен үш модельдің өзіндік, әлі де болсын назарға түспей, атқарыла алмай жүрген кемшіліктері бар. Мысалға, сот сараптамасы ҚР Қылмыстық-процестық кодексінің 272-бабы бойынша, қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы сараптаманы тағайындау қажет деп тауып, қаулы шығарады. Қаулыда сараптаманы тағайындау уақыты, орны, тағайындау негіздері мен ақпарат көрсетіледі. Осы қаулыға

сүйене отырып, сараптаманы жүргізу іске асырылады.[2] Ал ендігі, Сот сараптамалары орталығында біршама қиындықтар мен кемшіліктерге назар аударсақ.

Біріншіден, Сот сараптамалары орталығының сайты ашып қарасақ, қолжетімді, дизайнды әрленген сайт парақшасын көреміз және осы парақшаға Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық бөліністері бойынша белгіленген филиалдар мекен-жайын, байланысу нөмерін таба аламыз, алайда бұл мекен-жайларды тексере келе, Нұр-сұлтан қаласы бойынша ол мекен-жайда сот сараптамасының филиалы жоқ екендігін аңғарамыз және байланысу нөмеріне хабарлассақ та, байланыс аясынан тыс жердегі нөмірден ешқандай ақпарат ала алмаймыз. Бұл проблемадан Сот сараптама орталықтарының сервистік қызмет көрсетулерінің төмен дәрежеде және сайттағы ақпараттың уақытында өңделіп отырмайтындығына көз жеткіземіз.

Екіншіден, Сот сараптама орталықтарының қызметкерлерінің жалақысының төмендігі және сараптама орталықтары ғимаратының техникалық жабдықталуы жоғары деңгейдегі жақсартуды талап етеді. Ғимараттың жертөлесінде зерттелетін қылмыстық іс жүргізу барысындағы материалдармен суық бөлмеде зерттеу жүргізетін сарапшылардың жағдайы және осыншама кемшіліктерге қарамастан сарапшылар әлі күнге дейін төмен жалақы алып келеді. Бұл кемшіліктердің нәтижесінде сот сараптамасының ақпараттарының жоғалуы немесе сәйкес келмеуіне алып келіп отыр.

Үшіншіден, Сот сараптама орталықтарында да сыбайлас жемқорлықтың әрекеттерінің болуы мүмкін. Әрине, осыдан төмен жалақыға өмір сүретін сарапшылардың сыбайлас жемқорлыққа көз жұмып, қылмыстық іс жүргізу барысындағы материалдарды жалған жасау немесе сараптама нәтижесіндегі айғақтар мен дәлелдемелердің судья алдына дейін жетпеуі сияқты нәтижелерді көреміз.

Жоғарыда келтірілген үш проблеманы дәлелдей түсу үшін, қылмыстық іс бойынша кейсті талқылап көрсек деймін. Жоғарғы Соттың қылмыстық істер жөніндегі алқасы қаралған жеті істің ішінен үш сот актісінің күшін жойып, істерді жаңадан қарауға жіберді, бір үкім өзгертілді, яғни жеңілірек жаза тағайындалып, сотталған адам күзетпен ұстаудан босатылды. Мысалға, М. Амантаев есімді азамат магистралдық құбыр желісінің құбырларын ұрлауға окталғаны үшін (ҚК-нің 24-бабының 3-бөлігі, 188-бабы 3-бөлігінің 1-тармағы) сотталған. Сот отырысының үкімі бойынша 2 жылға бас бостандығын шектеу болды. Алқа тергеу мен сот талқылауы барысында жәбірленуші ЖШС-нің өкілі құбырлардың құны туралы жауабын бірнеше рет өзгерткенін анықтады. Бастапқыда арызда 2 млн. теңгеден астам сома көрсетілгенімен, кейінірек ол 381 274 теңгеге дейін өзгертілген. Сот барысында шығын сомасы 1 484 610 теңге болғаны айтылса да, Амантаев залал мөлшерімен келіспеген. Бірақ сот осы қайшылықтардың барлығына лайықты деңгейде құқықтық баға бермеген. Қажетті сараптама да жүргізілмеген. Жоғарыда айтылған жағдайларға сүйене отырып, алқа сот үкімінің күшін жойып, істі жаңадан қарауға жіберді.[3] Бұл кейсте лайықты «сот сараптамасы неліктен жүргізілмеген?» деген заңды сауал туындайды. Жоғарғы сот қарауына бұл іс жіберілмесе, сот сараптамасының жоқтығы және құқық қорғау органдарының, сот отырысының төмен дәрежелі біліктілігінің кесірінен әділ үкімнің шығарылмауына әкеліп отыр.

Әрбір сараптаманың артында азаматтардың тағдыры тұр. Сот сараптамасы органдары құқықтық мемлекеттің құрылуына ерекше рөл атқарады, өйткені олар құқықтық шешімдердің, құқық қорғау органдары мен Соттардың қызметін арнайы

және ғылыми білім негізінде сараптамалық қорытындылар шығарумен қамтамасыз етеді. Сот сараптамасының шешімі – әділ сот төрелігінің басты критерийі және Сот сараптамасы орталықтарының әл-ауқатына үлкен мән беріп, олардың жоғары дәрежелі шешімдер беруі үшін орталықтар мен сарапшылардың жағдайын жақсарту қажет деп санаймын.

Алты жыл ішінде, 2015 жылдан бастап, сотқа дейінгі тергеп тексеруде құқық қорғау органдары негізсіз 2197 адамды қамауға алған. Осы жылдар аралығында азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзу 209-дан 598-ге дейін үш есеге өсті. Бұл туралы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасының тұжырымдамасында айтылған болатын. [4]

Сот қателігі – сот қызметінің нәтижесі, бұл сот ісін жүргізу мақсаттарына қол жеткізбейтіндігін көрсетеді. Сот қателіктерінің көп болуының себептерінің бірі судьяларға шамадан тыс жүктеме; судьялардың кадрлық құрамының толық жинақталмауы; судьялардың дайындығы мен білімінің жеткіліксіз деңгейі; соттарда судьялардың жұмыс уақытының нақты белгіленген нормаларының болмауы; соттарды қанағаттанарлықсыз қаржыландыру және материалдық-техникалық жабдықтау бұл істерді асығыс және үстірт қарауға, сот қателіктеріне алып әкеледі. [5] Өкінішке орай, Қазақстан Республикасының құқықтық реттеу қатынастарынды сот қателіктері жиі кездеседі. Сот қателіктеріне көз жұма қарасақ, сонда азаматтар әділдікті қай органнан іздейді?

Сот қателегіне жіберген судьяға ҚР Қылмыстық кодексінің 418-бап, «Көрінеу әділетсіз сот үкімін, шешімін немесе өзге де сот актісін шығаруға» сәйкес, белгілі бір лауазымдық қызметінен атқару немесе айналысу құқығынан бес жылға айырыла отырып, екі жылдан алты жылға дейінгі мерзімде бас бостандығынан айырылады. [6] Алайда, бұл бап шынымен жұмыс істемейді, себебі «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» заңының 27-бабы «Судьяларға ешкімнің тиіспеуі» арқылы судьяның белгілі бір дәрежеде иммунитеті бар және осы артықшылығымен азаматтардың құқықтары бұзылып келеді.

Жоғарғы Соттың қылмыстық істер жөніндегі алқасы қаңтар айында бірінші отырысын өткізді. Отырыс нәтижесінде қылмыс құрамының болмауына байланысты екі іс тоқтатылды. Отырыста қаралған бір кейске назар аударсақ, А.Махатаев есімді азамат тауарларды нақты жеткізбестен жалған шот-фактуралар бергені үшін 1 жылға бостандығын шектеуге сотталды. Іс материалдарын зерттей келе, сот алқасы Махатаевқа қаржы полициясы қызметкерлерінің өтініші бойынша жалған шот-фактуралар жазу ұсынысымен жүгінгенін анықтады. Яғни, қылмыс жасау туралы бастама куәгерден шыққан. Сонымен бірге, Махатаевтың куәден басқа ешкімге жалған құжаттар жазғаны туралы ақпарат жоқ.

Осылайша, Махатаев оның жауапкершілігін жоққа шығаратын қылмыс жасауға түрткі болды. Жоғарыда айтылғандардың негізінде алқа қылмыстық істі қысқартты және А.Махатаев ақталуға құқылы деп танылды.[4] Сонда бұл істі Жоғарғы соттық қылмыстық істер жөніндегі алқасы қарауына алмаса, азаматтың жазықсыз сотталып кеттуі мүмкін бе? Бұл іс арқылы кінәсіздік презумция қағидатының құқықтық реттеу қатынаста жұмыс атқармайтындығын байқаймыз. Мысалға, 2020 жылы сотталғандардың 10 пайызға өсуі байқалды және 2018 жылмен салыстырғанда 18

пайызға жуық ақталып шықты, осы ақталғанда ішінде 1231 шешім заңсыз деп танылып, Жәбірленушілерге өтемақы қоры 1 миллиард теңгеде астап өтемақыны төлегендігін 2020 жылғы Жоғарғы Соттың онлайн-отырысында баяндалды. [4]

Сотталғандық атағы берілген азаматтың қоғаммен бірге өмір сүріп кетуі қиын процесс. Сот қателігінен қаншама азаматтардың істері әділ шешім таппай немесе жазықсыз жаза өтелуі назар аударарлық жағдай. ҚР Конституциясының 1-бабында, «Қазақстан Республикасының ең қымбат қазынасы адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары»[1] екендігі Конституциямызда нақты жазылған және сондықтан да өзге де заңи нормативтік актілер арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына жол бермеуіміз – құқықтық мемлекеттің кепілі. Бұдан бөлек, судья қарауындағы әрбір іс тиянақты, әділ шешімді талап етеді, себебі судья қолында адамның ең құнды ресурсы – өмірі мен ар-ожданы. Бұл құнды ресурстарды бұзуына ешқандай да сот қателігі кедергі болмауы қажет.

Қорытындылай келе, «Құқықтық мемлекеттің маңызды шарты – туралықтан танбайтын әділ сот төрелігінің болуы. Сот жарыспалы қағидат бойынша жүруге және судья айыптаушы жаққа тәуелді болмауға тиіс. Сол үшін адвокат пен прокурордың теңдігін қамтамасыз ету қажет. Қоғамның соттарға деген сенімін орнықтыру басымдығы бар мақсатқа айналуы керек. Бұған мемлекет пен судьялар корпусының өз күштерін жұмылдыруы арқасында ғана қол жеткізуге болады» - деп. Президент Қ.Ж.Кемелұлы жолдауында айта кеткендей, мақала аясынан сот органдарына көптеген өзгерістер мен кемшіліктердің болдыртпауының қажет екендігін аңғарамыз. Өркениетті ХХІ ғасырда сот жүйесіне IT-сервистерін қолданып, барлық мүдделі тұлғаларға сот жүйесінің IT-сервистеріне қолжетімділікті ашу қажет деп санаймын. Әрине, бұл жаңашылдықты қолдана отырып, ұтымды жақтарын ескеріп, ақпараттың құпиялылығы туралы талаптарды сақтағанымыз абзал. Сот процесстерінде кінәсіздік презумция қағидатын алға тартып, сот алдындағы екі тараптың теңдігін баса назарға алуымыз қажет және сот процесінде, әсіресе қылмыстық істерде сот қателігін жіберген судьяға ҚР Қылмыстық кодексінің 418-бабының санкциясын қолдануды алға тартамын. Тиімді, әділ сот жүйесі арқылы қоғамдағы барлық қатынастарды реттеуге болады және бұл өзгерістер сыбайлас жемқорлықтың осы салада таралуын тоқтатып, азаматтардың сот органдарына сеніммен және жауапкершілікті арттыра алуына алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Конституциясы, 1995 ж. 30 тамыз, Юрист, Алматы 2020;
2. ҚР Қылмыстық процесстық кодексі, 2014 ж. 4 шілде, Юрист, Алматы 2020;
3. Жоғарғы соттың баспасөз қызметі;
4. <https://www.zakon.kz/5053893-dva-dela-prekratil-verhovnyu-sud-v.;>
5. Зайцев И.М. Судебные ошибки // Сб. Совершенствование законодательства и праваприменительной деятельности. Яровславль. 1989, с. 93-94;
6. ҚР Қылмыстық кодексі, 2014 ж. 3 шілде, Юрист, Алматы 2020.

Қасқарау Ізетбүбі Дәулеткелдіқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық»
кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
Қарымсақов Р.Ш.

АЛАЯҚТЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ АНЫҚТАМАСЫ

ОБЩЕЕ ПОНЯТИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОШЕННИЧЕСТВА

GENERAL CONCEPT AND DEFINITION OF FRAUD

Андатпа: Алаяқтықтың (Қазақстан Республикасының Қылмыстық Заңы бойынша) құрамының ерекшелігін атап өту ең алдымен қылмыс нәтижесінің мінездемесіне қатысты. Әрекеттің өзіне келетін болсақ, мүлікті алуда, мүлікке құқықты алуда қылмыстың әрекеттің негізін алдау немесе сенімге қиянат жасау құрайды.

Түйінді сөздер: алаяқтық, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Заңы, қылмыс құрамы, қылмыс, әрекет, мүлікті алу, мүлікке құқық, алдау немесе сенімге қиянат жасау.

Аннотация: Выделение специфики состава мошенничества (по уголовному законодательству Республики Казахстан) касается, прежде всего, характеристики результата преступления. Что касается самого деяния, то в получении имущества, приобретении прав на имущество основу преступления составляет обман или злоупотребление доверием.

Ключевые слова:мошенничество, уголовный закон Республики Казахстан, состав преступления, преступление, деяние, приобретение имущества, право на имущество, обман или злоупотребление доверием.

Abstract:Highlighting the specifics of the composition of fraud (according to the Criminal Law of the Republic of Kazakhstan) primarily concerns the characteristics of the result of the crime. As for the act itself, in obtaining property, in obtaining the right to property, the basis of the act of a crime is deception or abuse of trust.

Keywords:fraud, criminal law of the Republic of Kazakhstan, composition of the crime, Crime, Act, seizure of property, right to property, deception or abuse of trust.

Алаяқтық қоғамдағы қылмыстардың неғұрлым қауіпті түрлерінің бірі. Мемлекеттің негізі функцияларының бірі экономикалық жүйе мен меншікті қорғау болып табылады, оның негізгі нысандары және құқықтық жағдайы негізгі Заң–Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген (6, 26 баптар) [1].

Алаяқтық жолымен жасалған қылмыстан меншікті қорғауды күшейтудің қажеттілігі, бұл қылмыстың көп кездесуінен және меншік иесіне айтарлықтай зор материалдық залал келтіруінен туындайды.

«Алаяқтық» сөзі әдетте пайдакүнемдік мақсатпен жасалған жағымсыз әрекеттерді білдіреді. Рим заңгерлері алаяқтық қылмысына нақты анықтама берген, жәбірленушіні алдау арқылы кінәлінің пайда табу тәсілі ретінде қарастырып, оны белгілі бір түрлерге бөлді. Олар алаяқтықты ауыр қылмыстар қатарына жатқызды, сондықтан император Адрианның (76-138) билік құрған кезінен бастап алдауды

пайдакүнемдік мақсатта пайдаланған тұлғаларды қатал жазалай бастады (аштықтан өлтіру үшін алыс аралдарға айдап жіберді). Сол уақыттың өзінде алаяқтық ұғымы қылмыстық құқық ғылымында және сот тәжірибесінде негізінен қалыптасқан еді.

«Ресей патшалығында адам өлтіргені үшін қылмыскерді ақтағаннан гөрі меншікке қарсы қылмыс үшін ақтаған жеңілірек» деп ғалым криминолог С.С. Остроумов алаяқтық қылмысының қиындығын атап көрсеткен [2; 110 б.].

Пайдакүнемдік мақсаттағы басқа да қылмыстарға қарағанда қылмыстық ортада алаяқтық беткіұстар (элитный) болып саналады. Біріншіден, бұл қылмысты жасау үшін белгілі бір интеллекті, тіпті белгілі бір қасиеттерді қажет етеді, сол арқылы қылмыскерлердің сапалы құрамы өзінен -өзі құралады. Екіншіден, алаяқтар өте сирек бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтейді. Олар мемлекеттік қызметшілерге пара беру арқылы қылмыстық жауапкершіліктен құтылып отырған. Қазір де мұндай құбылыс жиі кездеседі.

Қолсұғушылықтың объектісіне қатысты алаяқтар екі топқа бөлінеді: біріншісіне, мемлекеттік меншікке қарсы қылмыс жасаушы алаяқтар, екіншілері; жеке меншікті иелену мақсатымен қылмыс жасаушылар. Нарықтық қатынастарға көшудің нәтижесінде меншікке қарсы қылмыстардың жаңа түрлері пайда болды. КазССР –дің Қылмыстық кодексінде екі тарауға: яғни, мемлекеттік меншікке және азаматтардың жеке меншігіне қарсы қылмыстар деп бөлінсе, қазір олар ортақ түсінікпен "меншікке қарсы қылмыстар" деп аталып, меншіктің екі түрі де бірдей қорғалады.

Алаяқтықты қоғамдағы саудагерлер мен делдалдардың әдеттегі тәжірибесіненен айыру кезінде кейбір қиындықтарды туғызады. Мысалы: франциялық қылмыстық заң бойынша, алаяқтыққа мынандай анықтама беріледі, "Алаяқтықты жеке және заңды тұлғаны ойдан шығарылған есім немесе ойдан алынған лауазым немесе жағдай арқылы, немесе жасанды лауазым және жағдайды пайдалану арқылы ақша қаражаттарын, құндылықтарды мүлкті, міндеттейтін немесе міндеттемеден босататын қандай да бір құжаттарды беру немесе қызмет көрсету арқылы алдау әрекеттері құрайды".

Француз заңгерлері алаяқтықты азаматтық құқық бұзғышылықтардан айыруға көп көңіл бөледі. Олар алаяқтықты әдеттегі сауда тәжірибесіндегі алдаудан айыратын нақты формула жоқ дейді. Бірақ, мына тезисті мүмкін деп санайды, яғни, қылмыстық заң мәміле жасау кезіндегі алдауды немесе оның шарттарының орындалмауы үшін жауапкершілік қарастырмайды, тек осы құрал арқылы бөтеннің мүлкін иеленуі үшін жауапкершілікке тартылады.

Үнді қылмыстық заңы бойынша (415-бап), жәбірленушінің өзінің мүлкіне және беделіне алдау жолы арқылы мүлкін беруі немесе өзіндегі мүлкін ұстап қалуға келісім беруі, немесе алданып белгілі бір әрекет жасауы немесе әрекетсіздігі алаяқтық болып саналады. Көрініп отырғандай, жәбірленуші кінәліге мүлкін берсе де, бермесе де жауапкершілік қарастырылады.

Өзін мемлекет қызметшісімін деп, осы негізде кредитке тауар алу арқылы жәбірленушіні затты беруге итермелейді және оған счеты жоқ чекті береді, алған тауар үшін төлейін деген ойы болмайды.

Жоғарыда айтылып кеткендей, Үнді қылмыстық заңы бойынша жәбірленуші кінәліге меншікті берген жағдайда да, мүлік берілмеген жағдайда да қылмыстық жауапкершілік қарастырылады. Екінші жағдайда, (Үнді қылмыстық кодексінің 415 бабына сәйкес) бір жылға дейін бас бостандығынан айыру немесе штраф немесе екеуін де бірдей қолданылуы мүмкін. Қылмыстық заңда мүлкті берумен байланысты емес, өзін басқа тұлға атынан немесе жасанды атпен жасалған алаяқтыққа көп көңіл бөлінеді. Мысалы, кінәлі деп танылған Кшитиш Скраттидің ісі. Ол үйлену үшін қыздың шешесінің келісімін алу мақсатында өзін Брендр брахманы ретінде бұл кастаға жатпаса да, таныстырған. Нәтижесінде келісім берген қыздың шешесі өз кастасынан қуылған.

Енді жалған үде беруге қатысты бір мысал келтірейін, Кадир Бкшаның 1971ж қаралған ісі бойынша, айыпталушы үйлену мерейтойына қолдану үшін жарты ақшасын төлеп, қалған ақшасын тойдан кейін төлеймін деп қолхат жазып прокатқа зат алады. Шын мәнінде ешқандай үйлену тойы болмайтын еді. Оның мақсаты мүлікті алғаннан кейін, ол мүлікке азаматтық талапты қамсыздандыру үшін үшін қамау салуды талап етіп, мүліктің иесіне көрсетпекші болған.

Алаяқтықтың заң берген анықтамасын талдасақ, сенімді бұзу мен иеленуге қарағанда алдау арқылы мүлікті иелену жатады, атап өтетін жай ол жалған үде беру арқылы мүлікті алуға да, жәбірленушіге зиян келтіру үшін де қолданылады, бірақ алаяқтық үшін жауапкершілікке тарту үшін қажетті негіз болып табылмайды.

Германия қылмыстық кодексінде алаяқтықтың негізгі құрамы былай анықталады. "Біреуді жаңылдыру, немесе жаңылуын қолпаштау жолы арқылы, шындықты бұрмалау, айтпау немесе шындықты бұрмалау, айтпау немесе жалған мағлұматтар беру нәтижесінде оның пайдасынан өзіне немесе үшінші тұлғаға мүліктік пайда түсіру әрекеттері ". Осыдан Германия соты егер осындай мақсат болмаса, мүліктік пайда түсіруді алаяқтыққа жатқызбайды. Мысалы, кредитор өз қарызын төлету үшін борышқорды алдайды. Алаяқтыққа алдау тек өткен шақта немесе осы шақта қолданылады. Келер шақ факт емес, сондықтан жәй үде беру алаяқтық деп қарастырылмайды. Сонымен қатар, бағалаушы пікірлер де алаяқтық деп саналмайды (мысалы, бұл кітап ең жақсы оқылатын кітап). Жәбірленушінің жаңылысуына бақсылар, астрологтар да әсер етуі мүмкін, бірақ ол үшін де жауапкершілік қарастырылмайды.

Германия қылмыстық заңы тіпті заңмен қорғалмайтын мәмле нәтижесінде материалдық зиян туындағанда да (мысал, сотталушы құны 30 пфеннинг тұратын дәрі –дәрмекті 10 марка бағамен бала түсіру үшін қолданады деп сатқан, бірақ еш нәтиже бермейтінін білген) алаяқтық үшін жауапкершілік қарастырады.

Сонымен, шет ел қылмыстық құқық теориясында да, сот тәжірибесінде де алаяқтықтың түсінігі ортақ, яғни пайдакүнемдік мақсатпен меншік иесіне зиян келтіру арқылы кінәлінің пайдасына мүлкін қайтарымсыз алу және қолдану [3; 132 б.].

1959 жылы ҚазКСР-дің 76-3 бабында (1995жылы 12 мамырда "ҚР кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы "Президент жарлығымен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген) алаяқтық, яғни бөтен мүлікті (завладение) заңсыз иелену немесе бөтен мүлікке құқықты алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы алу деп көрсетілген [4; 163 б.].

Қылмыстық заң мәтінінен заң шығарушы алаяқтық қол сұғушылығын анықтау кезінде заңсыз иемдену ұғымын пайдаланған. Бірақ ҚазКСР-дің әкімшілік кодексінің 52-бабында заңсыз иемдену түсінігі қолданылады. Бұл ұғым меншікке қарсы қылмыстардың жекелеген түрлеріне қатысты топтас болып табылады: ұрлық, тонау, қарақшылық, сеніп тапсырылған мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету.

Енді заңсыз иемдену түсінігіне тоқталып кетейік, бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену деп пайдакүнемдік мақсатта бөтен мүлікті меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне залал келтіре отырып айыптының немесе басқа адамдардың пайдасына заңсыз қайтарымсыз алып қою және айналдыру танылады (ҚР Жоғарғы Сотының № 8 «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» 2003ж 11 шілдедегі нормативтік қаулысы).

Бұл анықтама заңсыз иемденудің барлық түрлері үшін ортақ болып табылады, оның ішінде алаяқтық та кіреді. Заңсыз иемденудің алты белгісі бар:

- 1) бөтен мүлік,
- 2) алып қою және айыптының немесе басқа адамдардың пайдасына айналдыру,
- 3) құқыққа қайшылық,
- 4) қайтарымсыз болуы

- 5) меншік иесіне немесе өзге иеленушіге залал келтіру,
- 6) пайдакүнемдік мақсат.

Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену және меншікке қарсы өзге де қылмыстардың заты бөтен, яғни кінәлінің меншігінде тұрмаған мүлік болып табылады. Бұл орайда заңсыз иелікке түсетін бөтеннің мүлкі қылмыс жасаған кезде меншік иесінің өз иелігіне немесе осы мүлік сеніп тапсырылған басқа тұлғалардың иелігінде немесе олардың иелігінде заңсыз тұруы мүмкін. Басқа адамдармен, соның ішінде құрылтайшылардың қатарында кінәлі адам да бар заңды тұлғаға тиесілі бірлескен меншікте тұрған мүлікті заңсыз алып қою, пиғылдың бағыттылығына қарай бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену ретінде дәрежеленуі мүмкін.

Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену түрлеріне (ұрлық, тонау) мүлікке қол сұғушылықтың түрлері де сәйкес келеді, оның ішінде алаяқтық қолсұғушылығы да жатады. Кейінгі кезде әдебиеттерде осындай қылмыстарды «қылмыстық иелену», «пайда табумен байланысты қылмыстар», «талан –тараж» деп көрсетеді. Заңсыз иемденуде әрекеттер мүлікті иеленуден тұрады, сот тәжірибесінде алу деп аталады [5]. Мүлікті алу әр түрлі жолмен жүзеге асады, негізінен, ұрлықты, тонауды, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап етуді, соның ішінде алаяқтықты заңсыз иемдену да деп айтсақ да болады. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңы бойынша алаяқтық бөтен мүлікке құқықты алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы алу деп көрсетсе, ТМД елдерінің кейбір мүліктік мәнге ие басқа да пайда алу деп көрсетілген. Толығымен заңсыз иемденуді алаяқтықпен бірдей түсінік деп айтуға болмайды. Заңсыз иемдену түсінігіне тек құқықты алдау арқылы мүлікті алу сәйкес келеді.

В.Лимонов атап өткендей, бөтен мүлікке құқықты алып қою, бұл –алаяқтықтың ерекше түрі. «Бұл әрекет, -дейді ол, -заңсыз иемденуге жатпайды, себебі, айыптының және өзге адамдардың пайдасына мүлікті алып қоюмен байланысты емес. [6; 69 б.]»

Мүлікті алып қою мен мүлікке құқықты алу түсінігі қылмыстық құқықта ажырытылады. Мүлікке құқықты алған адам бұл құқықты жүзеге асыру үшін яғни мүлікті алу үшін қосымша әрекеттер жасауы керек. Мүлікке алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы құқықты алған адамға меншік иесі немесе иеленуші мемлекеттік органдарға немесе құқық қорғау органдарына жүгіну арқылы кедергі жасауы мүмкін

Қылмыс құрамын талдау мәселесіне, заңсыз иемдену түсінігіне толық сәйкес келмейді:

Біріншіден, алаяқтықтың (Қазақстан Республикасының Қылмыстық Заңы бойынша) құрамының ерекшелігін атап өту ең алдымен қылмыс нәтижесінің мінездемесіне қатысты. Әрекеттің өзіне келетін болсақ, мүлікті алуда, мүлікке құқықты алуда қылмыстың әрекеттің негізін алдау немесе сенімге қиянат жасау құрайды.

Екіншіден, мүлікке құқықты алу мүлікті иеленуден бұрын не бірге жүзеге асады.

Үшіншіден, сот тәжірибесінде негізінен тек мүлікті иелену түріне қатысты қолсұғушылығы кездеседі.

Алаяқтықтың ерекшелігі сол, жәбірленуші жаңылысу нәтижесінде өз мүлкін немесе мүліктік құқықтарын өз еркімен береді. Бұл жерде күш көрсетудің, күш қолданудың еш белгісі жоқ. Кінәлінің анықтап қойған алдауына сеніп жаңылысады. Егер бір тұлға екінші бір тұлғаны алдау қолдану арқылы белгілі бір затты өз құнына беруді өтінсе, онда алаяқтық құрамы бұл жерде жоқ. Ал егер, кінәлі бағасы түсіріліп тұрған зат үшін түкке тұрмайтын ақша төлесе, яғни бағасына сәйкес емес ақша төлесе, онда алаяқтық өзінен -өзі көрініп тұр. Кінәлі біреудің мүлкін немесе мүлікке құқықты алу үшін пайдакүнемдік мақсатта алдау әрекеттерін жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 190- бабына сәйкес, алаяқтық, яғни бөтен мүлікті ұрлау немесе бөтен мүлікке құқықты алдау немесе

сенімге қиянат жасау арқылы алу деп анықтама берген. Осы анықтамада «бөтен мүлікті ұрлау» деп айтылып кеткен. Біз бұл түсінікпен келіспейміз. «Ұрлау» терминін «заңсыз иемдену» терминімен ауыстыру дұрыс болады, себебі «хищение» термині заңда мағынасы бойынша дұрыс аударылмаған.

Бұл анықтама бойынша біріншіден алаяқтықтың екі түрін атап көрсетуге болады: мүлікті ұрлау және мүлікке құқықты алу, екіншіден, алаяқтықты жасаудың нақты тәсілдерін атап көрсетеді, олар – басқа қылмыс түрлерінен ажырататын алдау және сенімге қиянат жасау. Жоғарыда атап көрсеткендей, иемденудің түсігіндегі барлық белгілер алаяқтық құрамында да бар. Сонымен қатар, заңсыз иемденудің түсінігі алаяқтықтың түрлерін ажыратуға мүмкіндік береді: бөтен мүлікті заңсыз иемдену немесе бөтен мүлікке құқықты алу.

Сонымен, заңсыз иемденудің түсінігіне негізделіп, алаяқтыққа қысқаша анықтама беруге болады: алаяқтық- бөтеннің мүлкін немесе бөтен мүлікке құқықты алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы алу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 ж., өзгертулер мен толықтыруларымен.
2. Кладков А.В. Уголовно-правовая охрана права собственности. // Труды московской юридической академии, 1999. - № 4. – с 107-113.
3. Кошанов Е.Ж. Квалификация мошенничества совершенного неоднократно. // Заң және заман, 2003. - № 5. – с 121-123.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Каз ССР. – Алма-Ата: Казахстан, 1980.
5. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылдың 11 шілдесіндегі “Ұрлау істері бойынша сот тәжірибесі туралы” № 8 Нормативтік қаулысы.
6. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Юридическая литература., 1980.

УДК 336

Қасқарау Ізетбүбі Дәулеткелдіқызы

«Ұлттық және халықаралық құқық
кафедрасының магистранты»

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

Қарымсақов Р.Ш.

АЛАЯҚТЫҚТЫҢ ОБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ

ОБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ МОШЕННИЧЕСТВА

OBJECTIVE SIGNS OF FRAUD

Андатпа: Алаяқтық қылмысының қоғамға қауіптілігі сол, олар халық шаруашылығында пайдалануға арналған материалдық құндылықтар қорының азаюына әкеп соғады. Меншік қатынастарының бұзылуы нәтижесінде мемлекет немесе қоғамдық бірлестіктер, ұйымдар, азаматтар мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету өкілеттерін жүзеге асыру мүмкіншіліктерінен айырылады, ал қылмыскер парзиттік өмір жолына түсіп, пайдакүнемдік мақсаттарда пайдаланады.

Түйінді сөздер: алаяқтық қылмысы, қоғамға қауіптілік, материалдық құндылықтар, меншік қатынастары, мемлекет немесе қоғамдық бірлестіктер, ұйымдар,

азаматтардың мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету өкілеттері, қылмыскер, пайдакүнемдік мақсат.

Аннотация: Общественная опасность мошеннических преступлений заключается в том, что они приводят к уменьшению запасов материальных ценностей, предназначенных для использования в народном хозяйстве. В результате нарушения отношений собственности государство или общественные объединения, организации, граждане лишаются возможности осуществлять полномочия по владению, пользованию и распоряжению имуществом, а преступник вступает на путь паразитской жизни и использует его в корыстных целях.

Ключевые слова:мошенничество, уголовный закон Республики Казахстан, состав преступления, преступление, деяние, приобретение имущества, право на имущество, обман или злоупотребление доверием.

Abstract:The public danger of fraud crimes is that they lead to a decrease in the stock of material values intended for use in the national economy. As a result of the violation of property relations, the state or public associations, organizations, citizens are deprived of the opportunity to exercise their powers to own, use and dispose of property, and the criminal enters the parasitic way of life and uses it for mercenary purposes.

Keywords:fraud, criminal law of the Republic of Kazakhstan, composition of the crime, Crime, Act, seizure of property, right to property, deception or abuse of trust.

Қылмыстық құқықтық әдебиеттерде меншікке қарсы қылмыстардың объектісі мен заты әр түрлі анықталады. Берілген қылмыстың объектісі мен затын дұрыс анықтау үшін айыптының залал келтірген кез-келген әрекетінің мәнін анықтау үшін, сондай-ақ оның қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтау және қылмысты дұрыс саралау үшін, бұл қылмыс үшін қылмыстық жауаптылық мәселесін анықтауда маңызды болып табылады.

Алаяқтықтың объектісі, меншікке қарсы басқа қылмыстардың объектілерімен салыстырғанда, ерекшеленбейді.

Қазіргі кезде Қылмыстық кодексте мемлекеттік мүлікті және жеке мүлікті ұрлағаны үшін бірінші жауаптылықты қарастырады. Мемлекеттік меншік пен жеке меншік арасындағы айырмашылықтарға қарамастан, оларды бір нысан- меншік құрайды. Мемлекеттік мүлікті ұрлау кезінде де, жеке мүлікті ұрлау кезінде де бір ғана объектіге –меншікке залал келтіріледі. Сондықтан алаяқтықтың тікелей объектісі ретінде мемлекеттік меншік пен қоғамдық меншікті жеке –жеке қарастыратын авторлармен келісуге болмайды.

Алаяқтық қылмысының қоғамға қауіптілігі сол, олар халық шаруашылығында пайдалануға арналған материалдық құндылықтар қорының азаюына әкеп соғады. Меншік қатынастарының бұзылуы нәтижесінде мемлекет немесе қоғамдық бірлестіктер, ұйымдар, азаматтар мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету өкілеттерін жүзеге асыру мүмкіншіліктерінен айырылады, ал қылмыскер паразиттік өмір жолына түсіп, пайдакүнемдік мақсаттарда пайдаланады.

Алаяқтықтың объектісі- меншік қатынастары. Меншік термині әртүрлі аспектілерде қолданылғаны туралы тұжырым жасауға болады. Бір жағдайларда, иемдену нысаны ретінде, ал басқа жағдайларда- өндірістік қатынастардың құқықтық көрінісі ретінде.

Теориялық әдебиеттерде меншікті экономикалық категория және құқықтық категорияда меншік құқығы ретінде ажырату қабылданған.

Берілген қылмыстық топтық объектісі ретінде меншік қатынастарын есептеуге болады. Мұндағы меншік қатынастары дегеніміз-жеке тұтынуға арналған материалдық игіліктерді өндіру, айырбастау және бөлу қоғамдық қатынастары, объективтік құқық

нормаларының жүйесімен бекітілген және реттелген қатынастар.

Субъектінің қылмыстық әрекеттері осындай меншік қатынастарына қол сұға отырып, оған кіретін қоғамдық қатынастардың әрбір тобына зиян келтіреді. Оларға, мысалы, мынандай қатынастар жатады: сауда, қоғамдық тамақтану, тұрмыстық қызмет көрсету, жөндеу құрылыс ұйымдары, т.б.

Алайда өмірлік жағдайларда қылмыс объектісін анықтау әрқашан оңай бола бермейді, бірақ мүлік мемлекетке, ұйымдарға, кәсіпорынға немесе азаматтарға тиесілі болуы мүмкін. Мысалы, азаматтарға мемлекеттік немесе қоғамдық ұйымның ұйымның сақтау, жөндеу, тасымалдау және т.б. мақсаттар үшін берілген мүлкі олардың жеке меншігі болып қала береді.

Бұған қоса, оны мүліктің ұрлануы мемлекеттік немесе қоғамдық меншікке қол сұғушылық ретінде саралануы тиіс, себебі, ұйым немесе мекеме оған берілген жеке мүліктің сақталуына материалдық жауаптылықта болады. Тұлға фирманың, кәсіпорындардың, мемлекеттің ұйымдардың және т.б. қорынан мүлікті алып, оны алаяққа өз мүлкі ретінде берсе, алаяқтыққа кінәлі адам азаматтардың меншігіне қол сұққаны үшін жауапты болады [1; 62 б.].

Топтық объект ретінде көрінетін, меншік қатынастарының элементтерінің бірі-тікелей объект болып табылады. Теориялық әдебиеттерде берілген қылмыстың тікелей объектісіне объектісіне қатысты бірыңғай көзқарас жоқ. В.А. Владимиров топтық объекті тікелей объектіде болып табылады деп дәлелдейді [2; 14 б.].

Басқа криминалистердің пікірінше, мемлекеттік меншік- қылмыстың тікелей объектісі. Ал үшіншілері, қоғамдық меншікті айтады [3; 80 б.].

Менің пікірімше, меншік қатынастары берілген қылмыстың тікелей объектісін құрайды.

Қылмыстың заты - бөтеннің мүлкі, сондай-ақ мүлікке құқықты дәлелдейтін құжаттар. Алаяқтықтың заты ретінде мүлік белгілі бір белгілерді иеленуі тиіс. Ең алдымен, мүліктің тауар –ақша қатынастарындағы көрінісі баға болып табылатын құны болуы тиіс. Алаяқтық заты әрқашанда материалдық субстрат, қоғамдық қатынастардың нысаны мен алғышарты болып табылады.

Қазақстан Республикасы сот тәжірибесін зерттеу көрсеткендей, көп жағдайларда ақша қылмыс заты болып табылған.

Зат мағынасында бағасы мен құны бар мүлік алаяқтықтың заты болады. Мұндай мүлік меншік құқығында мемлекетке, қоғамдық ұйымға, ұжымға, жеке тұлғаға және т.б. тиесілі болуы мүмкін. Ол жеке меншік құқығына да тиесілі болуы мүмкін, яғни, тамақ, киім, мал, ақша және басқа да жылжымалы мүлік. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес, екі меншік түрі бар: мемлекеттік және жеке. Мемлекеттік меншік республикалық және коммуналдық меншіктен тұрады. Жеке меншік азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалар мен олардың ұйымдарының меншігі ретінде көрінеді. Бұған қоса, материалдық қажеттілік пен рухани қажеттілікті қамтамасыз ету қабілетін иеленген затты білдіреді. Құны мен ақшаның экономикалық құрылымын иеленетін, кез-келген мүліктің жалпы эквиваленті ретінде, тек қана тауарлық-материалдық құндылықтар алаяқтың заттары бола алады.

Қылмыстың заты болған мүліктің құнын анықтау кезінде оны меншік иесінің мемлекеттік бөлшек, нарықтық немесе комиссиялық сатып алуын негізге алу қажет. Бағасы көрсетілмеген және заңсыз иемденген мүліктің құны сарапшылар қорытындысының негізінде анықталады. Кінәлі адам бөтеннің мүлкін заңсыз иемденуді жасыру мақсатында заңсыз иемденген мүліктің орнына құндылығы кемдеу мүлікті ұсынған жағдайда да, талан-таражға салынған мүліктің мөлшері оның құнына қарай анықталады. Бұл орайда заңсыз иемденген мүліктің орнына ұсынылған мүліктің құны шығын мөлшерін анықтаған кезде ескерілуі мүмкін.

Кез-келген қылмыстың объективтік жағы қылмыстық әрекеттің сыртқы көрінісімен сипатталады. Қылмыстың объективтік жағы дегеніміз – субъектінің

қылмыстық әрекетінен (әрекетсіздігінен) басталып, қылмыстық нәтиженің тууымен аяқталатын құбылыстар мен оқиғалардың кезекті дамуы тұрғысынан, қолсұғушылықтың сыртқы жағынан қарастырылатын, заңмен қорғалатын мүдделерге қоғамға қауіпті құқыққа қайшы қол сұғу процесі болып табылады.

Қылмысты жасау кезінде меншік қатынастарын меншік иелерінен мүлікті алып қою арқылы жүзеге асырылады, ал материалдық игіліктерді алу белгілі бір тәсілдер арқылы әрекет жасаған тұлғаның белсенді жүріс-тұрысын білдіреді.

Адамның әрекеттері ішкі және сыртқы белгілерден тұрады. Сыртқы белгілер-объективтік шындықта адамның жүріс-тұрысының көрініс табуы, ал ішкі белгілер – психофизикалық, адам санасында туындап, оның жүріс-тұрысына ықпал ететін белгілер. Қылмыстық құқық ғылымында сыртқы және ішкі белгілерді бөлек-бөлек зерттеу қажет, себебі, бұл әбір белгінің қылмыстық жауаптылық үшін ролі мен маңызын анықтауға мүмкіндік береді. Қылмыстық құқық теориясында және сот тәжірибесінде қылмыстың объективтік жағының сипаттамасы үшін әртүрлі анықтамалар ұсынған. Қылмыстық заңда заң шығарушы алаяқтықты объективті жағынан бөтен мүлікті ұрлау немесе сенімге қиянат жасау арқылы алу деп анықтайды.

Алаяқтың қажетті белгісі-кінәлі иелігінде мүлкі бар адамды алдайды, соның нәтижесінде жәбірленуші өз еркімен өз мүлкін қылмыскерге береді.

Алаяқтық кезінде алдау көрінеу болмаған фактілерді болды деп жалған мәлімдеуден не істің мән- жайлары бойынша меншік иесіне не мүлік иесіне хабарлануға тиісті фактілерді жасырудан көрінеді¹

Алдау кінәлінің шын мәнінде алдау ниетінің болуына, содай-ақ тауардың көлемі мен сапасына, қылмыс субъектісі болып табылатын адамның жеке басына және жәбірленушіні адастыратын басқа да мән- жайларға қатысты болуы мүмкін.

Алаяқтық кезінде алдау ауызша да жазбаша да болуы мүмкін. Заңи әдебиеттерде алдау- алаяқтық кезінде мүлікті иемдену құралы ретінде айтылады. Кейде алдау осы қылмысты жасау тәртібі ретінде қарастырылады. Мұндай екіжақты түсінікпен келісуге болмайды. Иемденуді әрекет ретінде қарастырсақ , онда алдау әрекет тәсілі ретінде көрініс табады.

Егер иемденуді қылмыскердің әрекетінің нәтижесі ретінде қарастырсақ, онда алдау осы нәтижеге жетудің құралы болады. Қылмыстың құралы туралы ұғым қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде және заңда кінәлінің қылмыстық қолсұғушылықты жүзеге асырылуы үшін пайдаланылатын материалдық заттар, құжаттар, механизмдер, құрылғыларды білдіреді. Ал әрекеттің тәсіліне келетін болсақ, тәсілден жекелеген қылмыстардың нақты тәсілдеріне тән неғұрлым мәнді белгілер көрініс табады.

Алаяқтық кезіндегі алдау заңда көрсетілген мағынада қылмыстың құралы болуы мүмкін емес.

Алаяқтық кезіндегі алдаудың басқа алдаулардан айырмашылығы мынада: ол мүлікті иелену үшін немесе мүлікке құқықты алу үшін қолданылады. Осыған сәйкес ол кінәлі өз қызметін бастар алдында алдына қойған қылмыстық қолсұғудың мақсаты, сипаты және тәсілі бойынша ерекшеленеді. Осы мағынада ғана алдау туралы айтуға болады.

Алаяқтық тәсілі ретінде алдау әртүрлі болуы мүмкін. Кең таралған әр түрлі қызмет көрсетуді ұсыну арқылы мүлікті иелену жатады. Мысалы, Айдаров М. төмендетілген бағамен бейтаныс Әбжанова Н.-ға үнді шайын жеткізіп беремін деп 14800 теңге алып, қашып кеткен. Оның әрекеттері Қылмыстық кодекстің 190- бабы бойынша сараланады [4; 263 б.].

Алаяқтықтық қылмысын жасауда ішкі және сыртқы белгілерден тұратын әрекет ерікті мазмұнға толы, мақсатсыз оның жүзеге асырылуы мүмкін емес. Егер алдау арқылы қылмыскер жәбірленушінің санасына информациялық, интеллектуалдық ықпал болса, ол әрқашан жауап беретін жүріс-тұрысқа есептеледі.

Қылмыстық құқық ғылымы сот тәжірибесі сияқты, алаяқтықты алдау жолымен мүлікті иемдену деп есептейді. Алаяқтық қолсұғушылығы кезіндегі алдаудың мазмұнын кінәлінің жәбірленушіні алдауына қатысты мән-жайлар құрайды. Бұл мән-жайлар әртүрлі болуы мүмкін. Заң ғылымында алаяқтық алдауларды жекелеген түрлерге топтастыруға әрекеттер жасалуда. Мысалы, Г.Н. Борзенков алдаудың төрт тобын бөліп көрсетеді:

1. жеке тұлғаға қатысты;
2. заттарға қатысты;
3. оқиға мен әрекетке қатысты;
4. ниетіне (жалған үде беру) қатысты [5; 56 б.]

Қылмыстық құқық ғылымында алаяқтық алдау әр түрлі нысанда жүзеге асырылуы мүмкін екендігі көрсетілген-ауызша, жазбаша, әртүрлі әрекеттер (әрекетсіздіктер) арқылы. Кез келген алаяқтық алдау адам қызметінің екі негізгі түріне сәйкес келетін екі категорияның біреуіне жатқызылуы мүмкін: бұл не әрекет не әрекетсіздік. Әрекет ауызша немесе белгілі бір әрекеттер нысанында жасалуы мүмкін. Алаяқтық алдаудың неғұрлым кең таралған нысаны сөз жүзінде алдау болып табылады. Ол өз кезегінде ауызша немесе жазбаша нысанда бірдей. Кінәлі алдаудың осы немесе басқа түрін нақты жағдайға байланысты қолданады. Сөз жүзіндегі нысан кенет пайда болған жағдайда немесе кінәлінің алдын-ала жоспарлаған ниеті кезінде кездеседі. Кінәлінің мүлікті иелену үшін пайдаланатын құжатқа жалған мәліметтер енгізуін жазбаша алдау деп атауға болады, алайда жалған құжаттарды пайдалану жай сөз жүзіндегі алдаудың шегінен шыққан дербес алдау әрекеті болып табылады.

Алаяқтық кезінде сенімді асыра пайдалану жолымен кінәлі өзі мен меншік иесі немесе мүліктің өзге де иесі арасындағы сенімділік қатынастарды пайдалана отырып, оны алдайды не адастырады. [6; 225 б.]

Кейбір авторлардың пікірінше, сенімге қиянат жасау алаяқтық қолсұғушылығының дербес тәсілі болып табылады [7; 142 б.]. Ал басқалардың пікірінше, егер мүлікті иемдену алдау арқылы жүзеге асырылса, онда сенімге қиянат жасау болмайды, ал егер мүлікті иемдену сенімге қиянат жасау арқылы жүзеге асырылса, онда алдау болмайды [8; 40 б.] Біздің ойымызша бұлармен келіспеу мүмкін емес.

Сенімге қиянат жасау алдаумен сәйкес келеді, әдетте қылмыскер алдауды жүзеге асыру оңай болу үшін жәбірленушінің сенімін жаулап алуға тырысады. Егер жәбірленуші қылмыскерге сенбесе, онда алдау болмас еді, себебі, алдау жәбірленушінің сеніміне кіріп, мүлікті иемдену жолымен жүзеге асырылады. Мұндай алдау сенімге қиянат жасау ретінде көрінеді. Сондықтан, алаяқтық кезіндегі алдау мен сенімге қиянат жасау өте жиі бір-бірімен өзара байланысады. Сенімге қиянат жасамай, алаяқтықты жүзеге асыру мүмкін емес. Себебі алданған адам алаяққа сенбей тұрып, оны алдау мүмкін емес. Сенімге қиянат жасау арқылы жүзеге асырылған мүліктік қылмыстық қолсұғушылықтар Қылмыстық кодекстің басқа баптары бойынша сараланады. Сондықтан сенімге қиянат жасауды алаяқтық алдаудың бір түрі ретінде қарастыруға болмайды, бұл алдау мен сенімге қиянат жасауды қылмысты жасаудың дербес тәсілдері ретінде қарастырған заң шығарушының көзқарасына қарама-қайшы келеді.

Осылайша, сенімге қиянат жасау алаяқтық қолсұғушылығының дербес тәсілі бола алмайды, себебі ол алдаумен бірге оны жетістікпен жүзеге асыру үшін қолданылуы мүмкін немесе дербес түрде басқа қылмысты құрайды.

Жалған үде беру, жалған көзқарас немесе шындықты айтпау алаяқтық алдаудың нысандары болып табылады, бұл нысандардың бір де біреуі сенімге қиянат жасаудың мазмұны бола алмайды. Алдау арқылы жасалатын алаяқтық сенімге қиянат жасау арқылы ғана әртүрлі нысандарда көрініс таба алады. Онсыз жәбірленуші мүлікті

(мүлікке құқықты) бермейді. Сенімге қиянат жасау алдаудың құрамындағы қажетті элемент болып табылады. Сондықтан, қылмыстық заңда сенімге қиянат жасау арқылы деген сөз тіркестерін көрсетудің қажеттігі жоқ деп ойлаймын. Оның ролін алдау өзінен өзі – ақ атқарып тұр. Басқаша айтқанда кінәлі қалыптасқан сенім қатынастарының нәтижесінде, алдау арқылы мүлікті (мүлікке құқықты) заңсыз иеленіп тұр.

Нарықтық экономикаға өтудің бір көрінісі ретінде тағы бір көңіл аударарлық жай, ол алаяқтық қолсұғушылығының әр алуандығы болып отыр, алаяқтар әр түрлі технологияларды, мысалы, компьютерді, компьютерлік жүйені, компьютерлік сетьті немесе оның бөліктерін қолдану арқылы дұрыс жұмыс істеп жатқан ұйымдардың жұмысына араласу ниетімен алдау немесе жаңылдыру мақсатында заңсыз әрекеттер жасайды. Қазіргі күні алаяқтықты жасауда меншікті осындай қолсұғушылықтардан қорғау актуальді мәселеге айналып отыр. Әсіресе Қазақстанның барлық жерлеріне компьютерлердің әр түрлі маркаларын енгізіу жүргізіліп жатыр, осыған байланысты компьютерлік алаяқтық қолсұғушылығы да жиі орын алуы мүмкін, сондықтан, қылмыстық заңға алаяқтықтың осы әдісі арқылы жасалған түріне жауаптылық көздейтін қосымша норма енгізуді ұсынып отырмын.

Алаяқтық кезінде жалған құжаттарды пайдалану алдаудың бір түрі болып табылады және бұл әрекеттер ҚК-нің 385-бабы бойынша қосымша дәрежеленуді қажет етпейді. Жалған құжаттарды, мөртаңбаларды, мөрлерді, бланкілерді жасау, дайындау, содан кейін оларды алаяқтық кезінде пайдалану ҚК-нің 190 және 385-бабының тиісті бөліктеріне сәйкес қылмыстар жиынтығы бойынша дәрежеленуі тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. - М.: Юридическая литература., 2000.
2. 48. Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества. М., 2009.с.14.
3. Лимонов В.Н. Уголовно-правовая оценка мошенничества. // Журнал российского права. – 2002, № 12. – с 80.
4. Уголовное право Казахстана. Особенная часть. Учебник для вузов, под ред. д. ю. н., проф. И.И. Рогова и к. ю. н., проф. С.М. Рахметова. – Алматы: ТОО “Баспа”, - 536 с.
5. Скляров С.В. Понятие хищения в уголовном законодательстве России: теоретический анализ. // Государство и право. – М., 1997. - № 9. – с 64-68.
6. Уголовное право. Общая часть. – Алматы: Жеті Жарғы, 2017.
7. Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов. Отв. ред. д. ю. н., проф. И.Я. Козаченко, д. ю. н., проф. З.А. Незнамова, к. ю. н., доцент Г.П. Новоселов. – М.: Инфра-М Норма, 2008. – 768 с.
8. Уголовное право России: Учебник для вузов. В двух томах. Под ред. д. ю. н., проф. А.Н. Игнатова и д. ю. н., проф. Ю.А. Красикова. – М.: Инфра-М Норма, 1999. – 808 с.

Қапсәлямов Қайрат Жақсылықұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының профессоры
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Қапсәлямова Сәуле Серікпайқызы
«Мемлекет және құқық теориясы және тарихы,
конституциялық құқығы» кафедрасының доценті
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Шәріп Балаби Асетұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖАСАЙТЫН ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР МЕН ҚЫЛМЫСТАРҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ И
ПРЕСТУПНОСТИ СОВЕРШАЕМЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ**

**CURRENT PROBLEMS OF COUNTERING OFFENSES AND CRIME COMMITTED BY
MINORS**

Аннотация: Осы ғылыми мақалада қазіргі ұлттық қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасының талаптарын ескере отырып, кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтардың алдын алу және оларға қарсы күрестің өзекті мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмысы, құқық бұзушылықтардың алдын алу, балалар қылмысы, соттылық, жауапкершіліктен босату.

Аннотация: В данной научной статье раскрываются актуальные вопросы предупреждения и борьбы с правонарушениями совершаемыми несовершеннолетними лицами с учетом требований современного национального уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, предупреждение правонарушений, детская преступность, судимость, освобождение от ответственности.

Abstract: This scientific article reveals the current issues of preventing and combating offenses committed by minors, taking into account the requirements of modern national criminal and criminal procedure legislation.

Keywords: juvenile delinquency, prevention of offenses, child delinquency, criminal record, exemption from liability.

Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 71-бабына сәйкес егер қылмыс жасалған күннен бастап мынадай мерзімдер өтсе, адам қылмыстық жауаптылықтан бостатылады:

- кішігірім қылмыс жасағаннан кейін екі жыл;
- орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаннан кейін бес жыл;
- ауыр қылмыс жасағаннан кейін он жыл;

– аса ауыр қылмыс жасағаннан кейін он бес жыл.

Жоғарыда көрсетілген мерзімдер қылмыс жасаған кезде кәмелет жасқа толғандарға қатысты екі есе азайтылады, яғни:

- кішігірім қылмыс жасағаннан кейін бір жыл;
- орташа ауырлықтағы қылмыс жасағаннан кейін екі жыл алты ай;
- ауыр қылмыс жасағаннан кейін бес жыл;
- аса ауыр қылмыс жасағаннан кейін жеті жыл алты ай.

Өздеріміз көріп отырғандай, заң шығарушы ізгілік қағидасына сүйене отырып кәмелет жасқа толмағандар үшін ескіру мерзімдерін екі есе қысқартып беріп отыр. Бұл дегеніміз жасөспірімдердің өзгеруіне, түзелуіне деген үміттің көрінісі [1, 45б.].

Соттылық төмендегідей негіздермен жойылады:

1) шартты түрде сотталған адамдар-сынақ мерзімі өтуі бойынша;
2) бас бостандығынан айырумен салыстырғанда жазаның неғұрлым жеңіл түріне сотталған адамдар жөнінде жазаны өтегеннен кейін бір жылға өтеуі бойынша;

3) кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысы үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамдар жөнінде - жазаны өтегеннен кейін үш жыл өтуі бойынша;

4) ауыр қылмысы үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамдар жөнінде- жазаны өтегеннен кейін алты жыл өтуі бойынша.

Аса ауыр қылмысы үшін бас бостандығынан айыруға сотталған адамдар жөнінде- жазаны өтегеннен кейін сегіз жыл өтуі бойынша.

Сонымен қатар, ҚР ҚК-нің 14-бабының 3-бөлігіне сәйкес, 18 жасқа толмаған адамның жасаған қылмысы үшін соттылығы, сондай-ақ осы Кодексте белгіленген тәртіп бойынша алынып тасталған немесе жойылған соттылық қылмыстың қайталануын тану кезінде ескерілмейді.

Сонымен ізгілік қағидасына негізделі отырып, заң шығарушы 18 бен 20 жас аралығындағы қылмыс жасаған адамдарға жасаған әрекеттің сипатын және жеке басын ескере отырып, соттың ерекше жағдайларда, кәмелетке толмағандарға арнаулы тәрбие немесе емдеу тәрбиелеу мекемесіне орналастыруды қарастырғанда, осы бөлімнің ережелерін қолдану мүмкіндігін қарастырады.

Дегенмен заңда ерекше жағдайда деген түсінік бермеген. Жасалған қылмыстың түрін, кінәлінің қажеттерін, оның өмірі мен тәрбиесін, қылмысты жасауға итермелеген себептер мен жағдайларын қарастыру керек [2, 110б.].

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықпен күрес.

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықтармен күрес бүгінгі Қазақстан Республикасы саясатының маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Себебі бәсекелестікке қабілетті елу мемлекеттің қатарына қосылуды мақсат етіп қойған елімізде құқықтық тәртіп пен қоғамдық тәртіптің жағдайы күмәнді. Қылмыстардың саны өсіп, жаңа түрлері көбеюде. Оның ішінде жасөспірімдер арасындағы қылмыстылық аса алаңдатушылық тудыруда.

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықпен күрес күрделі кешенді бағытталған саяси бағыт болып табылады. Оның құрамына көлемді элементтер кіреді:

1) кәмелет жасқа толмағандардың қылмыстылығына жағдай жасайтын факторларды жоюға бағытталған іс-шаралар;

2) кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу іс-шаралары;

3) кәмелет жасқа толмағандар жасайтын қылмыстарды болдырмау іс-шаралары;

4) қылмыс жасаған кәмелет жасқа толмағандарға қатысты тиімді қылмыстық жаза немесе тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолданудан тұратын іс-шаралар кешені;

5) сотталған кәмелет жасқа толмағандардың жазасын өтеуін қадағалау және түзелуіне бағытталған іс-шаралар кешені.

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқықбұзушылықпен күрес жұмысы келесі бағыттарда жүзеге асырылуы тиіс:

1) кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқықбұзушылықтармен күресуге бағытталған арнайы дербес нормативтік құқықтық базаны қалыптастыру;

2) құқық бұзушылық жасаған кәмелет жасқа толмағандарға қолданылатын әкімшілік және әлеуметтік сипаттағы шаралардың шеңберін белгілеу;

3) құқық бұзушылық жасаған кәмелет жасқа толмағандарға қолданылатын бас бостандығынан айыруға байланысты емес қылмыстық жазаның жаңа тиімді түрлерінің шеңберін анықтау;

4) жазасын өтеген кәмелет жасқа толмағандардың қайта әлеуметтенуіне бағытталған іс-шаралар кешенін анықтау;

5) кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқықбұзушылықтармен күресті жүзеге асыратын арнайы мамандандырылған органдардың жүйесін айқындау.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасында кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқықбұзушылықтармен тиімді күресу үшін, нақтырақ айтқанда олардың алдын алып, олардың салдарын жою үшін басқа шет елдердікіндей дербес ювеналды юстиция қажет.

Ювеналды юстиция ұғымы қазіргі таңда үш мағынада қарастырылады:

1. Ювеналды юстиция дегеніміз - кәмелет жасқа толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар мен институттардың жүйесі.

2. Ювеналды юстиция дегеніміз - құқық бұзушылық жасаған кәмелет жасқа толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар мен институттардың жүйесі.

3. Ювеналды юстиция дегеніміз - кәмелет жасқа толмағандардың құқықбұзушылығы туралы істерді қарайтын ерекше сот өндірісінің жүйесі.

Біздің ойымызша, жоғарыда келтірілген анықтамалардың екіншісі ақиқатқа жақынырақ сияқты. Яғни, Қазақстан Республикасында құқық бұзушылық жасаған кәмелет жасқа толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар мен институттардың жүйесін құру қажет.

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу қоғамдағы құқық бұзушылықтың алдын алудың маңызды аспектісі болып табылады. Заңды, әлеуметтік пайдалы қызметке қатыстырып және қоғам мен өмірге ізгілікті көзқарас қалыптастырып, жастарды қылмыстық қызметке жол бермейтін қағидаларда тәрбиелеуге болады. Кәмелет жасқа толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуды құқықтық реттеу механизімінде көптеген маңызды элементтер мен сатылар көзделген. Осы механизмдегі басты элементтердің бірі - бұл салада қоғам өмірінің әр түрлі салаларын реттейтін нормативтік-құқықтық актілер кешені ретіндегі заңнаманы жасау және оны жетілдіру. Өз кезегінде, заңнаманы жасау және жетілдіру кезінде кәмелет жасқа толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың алдын алу экономикалық, саяси, ұйымдық, техникалық және т.б. шараларын құру керек [3, 141б.].

Жоғарыда аталған бағыттарды жүзеге асыру мақсатында келесідей нақты ұсыныстарды ғылыми қауымдастықтың талқысына саламыз:

1. ҚР Қылмыстық кодексі, Қылмыстық іс жүргізу кодексі, Әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы кодексі және Қылмыстық атқару кодексінің құрамындағы кәмелет жасқа толмағандарға қатысты құқықтық нормаларды арнайы заң етіп бөлек шығару. Бұл қадам кәмелет жасқа толмаған құқық бұзушыларға бағытталған құқық нормаларының жүзеге асуын жақсартады және тиімділігін арттырады. Мысалы, 1999 жылдың 24 маусымында қабылданған «Балалардың қаңғыбастығының және кәмелет жасқа толмағандардың құқықбұзушылығының алдын алу жүйесінің негіздері» атты РФ

федералды заңы дәл осындай болмаса да, жүйелендірілген акт болып табылады. Сонымен бірге бұл заңда кәмелет жасқа толмағандардың қараусыз жүруінің алдын алатын шараларды қарастыру қажет.

2. Ішкі істер органдарының қатарынан тек кәмелет жасқа толмағандардың құқықбұзушылықтарына қатысты істерді ғана қарастыратын бөлімді құру. Осылайша арнайы органдардың мамандануы аталмыш істердің дұрыс деңгейде тергелуіне ықпал етеді және септігін тигізеді. Қазіргі кездегі Ішкі істер органдарының құрамындағы кәмелет жасқа толмағандардың істері жөнідегі инспекциялардың қызметі жеткіліксіз болып отыр. Олардың уәкілеттіліктерін көбейтіп, аудандық деңгейдегі Ішкі істер органдарының құрамынан шығарып, тікелей облыстық бағыныштылыққа ауыстыру қажет. Бұл құрылымдарға кәмелет жасқа толмағандардың арасында оларға жағымсыз әсер етіп, құқықбұзушыларға итеретін көсемдерін анықтау және оларды залалсыздандыру жұмысы, сонымен бірге, кәмелет жасқа толмағандарды ересек қылмыскерлердің ықпалынан айыру, әсерінен алып шығу жұмыстары жатады.

3. ҚР прокуратурасы жүйесінде тек кәмелет жасқа толмағандарға қатысты заңнаманың толық әрі біртекті орындалуын қадағалайтын бөлім құру Прокуратураның түрлі салалардағы заңдардың орындалуын қамтамасыз етеді, яғни, прокуратура қадағалау функциясын атқарады. Осының арқасында кәмелет жасқа толмаған құқықбұзушылардың құқықтары мен заңды мүдделерінің толық қорғалуына жағдай жасайды;

4. Тек кәмелет жасқа толмағандардың істерін ғана қарастыратын арнайы маманданған ювеналды соттар құру. Ұл адам кәмелет жасқа толмағандардың істерін арнайы маманданған, осы істердің қыр-сырына қанық судьялардың қарауы шығарылатын үкімдердің сипатын өзгертеді және құқық нормаларының көздеген мақсатына жеткізеді. Жүйелендірілген нормативтік құқықтық актіге негізделі отырып кәмелет жасқа толмағандарға қатысты сот әділдігін жүзеге асыратын соттың тиімділігі артады.

5. Кәмелет жасқа толмаған құқықбұзушыларға қатысты қолданылған жазалардың орындалуын қамтамасыз ететін және орындалуын қадағалайтын мекемелердің жүйесін құру. Қазіргі таңда ҚР қызмет етіп жатқан пенитенциарлық жүйе құрамындағы кәмелет жасқа толмаған қылмыскерлерді ұстауға арналған мекемелердің сипаты көңілден шыщпайды.

6. Заңдық білім беретін жоғарғы оқу орындарында жаңа пәндер енгізу арқылы ювеналды юстиция жүйесіне мамандар дайындау. Бұл іс-шара өз кезегінде кәмелет жасқа толғандардың психологиялық ерекшеліктерін білетін, олардың түзелуіне жағдай жасайтын іс-шараларды қолданатын өз ісінің мамандарын даярлайды.

Кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықтармен күрес бүгінгі Қазақстан Республикасы саясатының маңызды бағыттарының бірі болып отыр. Себебі бәсекелестікке қабілетті елу мемлекеттің қатарына қосылуды мақсат етіп қойған елімізде құқықтық тәртіп пен қоғамдық тәртіптің жағдайы күмәнді.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасында кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы құқықбұзушылықтармен тиімді күресу үшін, нақтырақ айтқанда олардың алдын алып, олардың салдарын жою үшін басқа шет елдердікіндей дербес ювеналды юстиция қажет.

Аталмыш мәселені зерттеу барысында келесідей ойлар түюге болады:

1. Қазақстан Республикасында кәмелет жасқа толмағандардың арасындағы қылмыстылық өсуде, сонымен бірге олар жасайтын қылмыстардың ауырлығы артып, жаңа түрлері пайда болуда. Кәмелет жасқа толмағандар жасайтын қылмыстардың ұйымдасқан нысандары артуда.

2. Мемлекет тарапынан әлі күнге дейін кәмелет жасқа толмағандардың ерекшеліктерін ескеретін іс-шаралар кешені қалыптастырылмаған. Мемлекет жүзеге асырып отырған қылмыстық құқықтық саясат нақтылықтан кенде, жалпылама сипатта.

3. Қазақстан Республикасында кәмелет жасқа толмағандарға қатысты заңнама реформаларды қажет етуде. Ересектерге арналған құқықтық нормалармен қатар тұрғандықтан солармен ұқсастық бойынша қолданыла беретін құқықтық нормаларды біріктіріп бөлек заң етіп шығару қажет.

4. Жаңадан қайта өңделетін заңнама негізінде кәмелет жасқа толмағандардың қылмыстылығының алдын алатын, тергейтін, оларға қатысты істерді қарайтын, оларға тағайындалған жазалардың дұрыс орындалуын қамтамасыз ететін және қадағалайтын жаңа сипаттағы мемлекеттік органдар мен мекемелердің жүйесін құру қажет. Яғни, Ішкі істер органдарының құрамында арнайы мамандандырылған бөлім, прокуратура құрамында арнайы бөлім, жазаның өтеуін бақылайтын арнайы мекемелер жүйесі және тек кәмелет жасқа толмағандардың істерін қарайтын ювеналды соттарды құру.

Жалпы қорытынды жасағанда, Қазақстан Республикасында екі ғасырдай тарихы бар, шет елдердің тәжірибесінде өзін жақсы жағынан көрсеткен ювеналды юстиция жүйесін құру қажет. Яғни, құқық бұзушылық жасаған кәмелет жасқа толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғайтын сот өндірісінің ерекше тәртібін енгізу керек.

Қоғамымыздағы қылмыстың жасарып бара жатуының қыр-сырын жан-жақты зерттеудегі ойымыз, жасөспірім тәрбиесін жолға қою өз қолымызда екендігін ұғындыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Каржаубаева Л.М. Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2009. – 28 с.
2. Капсалямов К.Ж., Капсалямова С.С. Уголовно-процессуальное право РК. Особенная часть. Судебные стадии и особые производства: Учебник. 4-том / под ред. профессора К.Ж. Капсалямова. – Алматы: Эверо, 2019. – 184 с.
3. Криминология: Учебник для вузов / под ред. проф. В.Д. Малкова — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 524 с.

УДК 336

**Кажикенова Милана
Мубәрак Марал**

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының 3-курс студенттері
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.м., аға оқытушы Акылов Д.О..*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТОП ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУДЫҢ БІР НАСЫНА РЕТІНДЕ

**ПРЕСТУПНАЯ ГРУППА КАК ОДНА ИЗ ФОРМ СОУЧАСТИЯ В УГОЛОВНОМ
ПРАВОНАРУШЕНИИ**

CRIMINAL GROUP AS A FORM OF COMPLICITY IN A CRIMINAL OFFENSE

Түйінді сөздер: қылмыстандыру, сөз байласып қатысу, қылмыстық топ, қоғамдастық, сыбайлас қатысу.

Қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысушы ұйымдасқан қылмыстық топ сыбайлас қатысу институтында әлі де болса толық анықтама берілмеген немесе

нақтыланбаған сұрақтардың бірі болып табылады. Оның дәлі ҚР ҚК-нің 31-бабының 3-тармағында берілген анықтамадан да байқауға болады, яғни «Егер қылмысты ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым жасаса, ол қылмыстық топ жасаған қылмыс деп танылады»[1].

Келтірілген анықтама құқықтық талдау келтіретін болсақ, онда нақты ұйымдасқан топ ретінде келесілерді қарастыруға тура келеді:

- ұйымдасқан топ;
- қылмыстық ұйым;
- қылмыстық қоғамдастық;
- трансұлттық ұйымдасқан топ;
- трансұлттық қылмыстық ұйым;
- трансұлттық қылмыстық қоғамдастық;
- террористік топ;
- экстремистік топ;
- банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым.

Бұл орайда, екі немесе одан да көп адамдардың сыбайлас қатысуымен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылық берілген анықтаманың құқықтық тұрғыдан орынды екендігі дау туғызбайды. Екінші жағынан алып қарастыратын болсақ, 31-бапқа сай сыбайлас қатысудың нысандарын қарастыру барысында әрбір топтық нысанға анықтама беру орынсыз, сондықтан да жалпылама негізде берілген түсінік екі адамнан құралған топтан бастап бандаға дейінгі сыбайлас қатысушыларды қамтитындығын білдіреді.

Жоғарыда келтірілген ұйымдасқан топтардың барлығына да ортақ негізгі белгілері ретінде 1) олардың бір немесе бірнеше қылмыстарды жүзеге асыру мақсатында алдын ала бірлескен немесе ұйымдасқан бірнеше адамнан құралуы; 2) топтардың тұрақтылық сипаты; 3) кемі екі немесе одан да көп мүшесінің бар болуын қарастыруға болады.

Келтірілген белгілерге жеке-жеке тоқталатын болсақ. Топтардың ұйымдасқандығы мен тұрақтылығын Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусым №2. «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 11-тармағы «Банданың немесе басқа қылмыстық топтың тұрақтылығын, атап айтқанда, оның құрамының тұрақтылығы, оның мүшелерінің өзара тығыз байланыстылығы, олардың келісе отырып іс-әрекет жасауы, қылмыстық қызметтің формалары мен тәсілдерінің тұрақтылығы, оның өмір сүруінің ұзақтығы байқатады. Банда немесе басқа қылмыстық топ мұқият дайындықты қажет ететін бір ғана қылмысты жасау үшін де құрылуы мүмкін» дәлелдейді [2]. Сәйкесінше, ұйымдасқан топтың алдын ала сөз байласқан адамдар тобынан басты айырмашылығы ретінде ұйымдасқандығы мен тұрақтылығы қаралады. Ұйымдасқан топты ерекшелейтін негізгі белгісі болып бірнеше қылмыстарды жүзеге асыру үшін алдын ала ұйымдасуы. Мұндағы «алдын ала ұйымдасуын» алдын ала сөз байласуы ретінде қарастыратын болсақ, онда ұйымдасқан топтың алдын ала ұйымдасқандығы белгілі бір жағдайларда түрлендірілетін сапалы элементтерінің бірі ретінде қарастырылады. Басты ескеріп өтетін мәселе, ұйымдасқан топтың ұйымдастырушысыз өмір сүруі мүмкін емес. Сәйкесінше, ұйымдастырушы ұйымдасқан топ құрамының ішіндегі ең қауіпті мүшесі. Себебі, ұйымдастырушының міндеті көп, яғни қылмыстық қызметтен түскен табысты бөлу, топ мүшелерін оқыту және жаттықтыру, топ мүшелері арасындағы дауды шешу міндеттерін атқарады. Ұйымдастырушының басты қызметі

топ қатысушыларының бірауыздығын сақтау және қылмыстық қызметті басқару.

Сонымен ұйымдасқан топтың негізгі белгілері ретінде келесілерді қарастырамыз:

- ұйымдастырушысының болуы;
- мүшелеренің қылмыстық рөлді өзара келісіп бөлісуі;
- қылмысты алдын ала жоспарлау және барлық мүшесін ақпараттандыру;
- бірлескен дайындық іс-шараларын өткізу;
- бір немесе бірнеше қылмыстарды жүзеге асырудағы қылмыстық ниеттерінің

бірлігі мен мақсаттарының ортақтығы.

Келтірілген белгілер жиынтығын ұйымдасқан топпен жүзеге асқан қылмыстардың құрамын саралау кезінде ескеруіміз керек.

Теориялық және доктриналық негіздемелерге сүйенетін болсақ, онда ұйымдасқан топтардың ішіндегі ең қауіптісі ретінде қылмыстық қоғамдастық қаралады екен. Егер ауыр немесе аса ауыр қылмыстарды жүзеге асыру үшін құрылған немесе осы мақсатта бірнеше ұйымдасқан топтың бірлесуімен жүзеге асқан қылмыс- қылмыстық қоғамдастықпен жүзеге асқан қылмыс деп танымыз [3, 98 б.].

Топ құрамының тұрақтылы тек топтың ауызбіршілігінен көрініс таппайды, сонымен қатар қатысушылар арасындағы ұзақ мерзімдік қатынастың болуы, бір-бірін өзара қолдаушылық, өзара алмасушылық, өзара құтқарушылық сияқты белгілеріне де тәуелді. Ауызбіршілік қылмыстық ұйыммен бекітілген барлық ережелердің жүргізілуін сақтайтын ұйымдастырушылықтың ең жоғарғы деңгейін сипаттайды. Егер ауыр немесе аса ауыр қылмыстарды жүзеге асыру барысында бірлестік мақсаты байқалатын болса, онда қылмыс ауызбіршілікпен ұйымдасқан топ ретіндегі қылмыстық қоғамдастықпен жүзеге асырылды деп танылады.

Қылмыстылықты жүзеге асыру барысында бірлесу немесе ұйымдасу мәселесін саралай келіп, ҚР Қылмыстық кодексінде қарастырылған қылмыстық қоғамдастық ұғымына қатысты келесі мәселені көтереміз, яғни Қылмыстық кодекстің 3-бабының 23-тармағында берілген қылмыстық қоғамдастықтың анықтамасына қатысты өзгеріс енгізуді ұсынамыз. Себебі, қылмыстық қоғамдастық деп тек қылмыстық ұйымдардың бірігуін ғана қарастырады. Бірақ осы баптың 24-тармағында берілген қылмыстық топтың анықтамасында оның бір түрі ретінде қылмыстық қоғамдастықты қарастырған. Сонымен, қылмыстық қоғамдастық қылмыстық топтың бір түрі болса, онда қылмыстық қоғамдастықтың неліктен қылмыстық топ бір түрі бола алмайды деген сұрақ туындайды, яғни бұл ретте қылмыстық топ ретінде ұйымдасқан топты мысалға алып отырмыз. Бұл ұлттық заңнаманың баптарына сай келтірген бірінші негіздемеміз. Енді осы бапты өзгертуге байланысты келтіретін екінші негіздеме ретінде Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің «Қылмыстық қоғамдастықты ұйымдастыру немесе оған қатысу» атты 210 бабында «қылмыстық қоғамдастықты құру оған кіретін құрылымдық бөлімшелерді басқару, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекеттерді үйлестірудегі дербес жұмыс істейтін әртүрлі ұйымдасқан топтардың бірігуі» [4] қарастырылған және де осы бапқа қатысты Ресей Федерациясының Н.Ф. Катанов атындағы Хакас мемлекеттік университетінің аспиранты Т.О. Чистатов осы бапқа қатысты өз пікірінде «қылмыстық қоғамдастық өзге ұйымдасқан қылмыстық құрылымдардан ерекшеленетін ұйымдасқан топтың ерекше нысанын білдіретіндігін» [5] атап өткен. Біз Н.Ф. Чистаковтың пікірімен толықтай келісеміз.

Жоғарыда келтірілген негіздемелерді ескере отырып, ҚР Қылмыстық кодексінің 3-бабы 23-тармағындағы қылмыстық қоғамдастық деп тек қылмыстық ұйымдардың бірігуін ғана қарастырмай, сол сияқты ұйымдасқан топтардың да бірігуін қарастыру керек деп санаймыз. Яғни, жоғарыда талданған негіздемелерге сай бапты келесідей өзгертуді ұсынамыз: қылмыстық қоғамдастық – ұйымдасушылық деңгейіне, территориялық шегіне және қызметінің бағытына қарамастан бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықтарды бірлесіп жасау, сол сияқты осы

қылмыстық ұйымдардың кез-келгенінің бір немесе бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықтарды өз бетінше жасауына жағдайлар жасау үшін сөз байласқан екі немесе одан да көп қылмыстық ұйымның және ұйымдасқан топтың немесе топтардың бірігуі.

ҚР Қылмыстық кодексінде негізделген қылмыстық қоғамдастық ұйымдастырушылықтың ең жоғары деңгейін көрсетеді және жеке-жеке бірнеше қылмыстық бірлестіктер мен ұйымдасқан қылмыстық топтардан құралады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусым №2. «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 12-тармағына сай «Банданы немесе басқа қылмыстық топты құру деп кез келген белсенді де мақсатты іс-әрекеттерді жасаудың нәтижесінде аталған ұйымдасқан топтар мен сыбайластықтың шын мәнісінде құрылуын түсіну қажет. Бұл әрекеттер қатысушыларды, қаруларды, оқ-дәрілерді, байланыс құралдарын, құжаттарды, көлік құралдары мен өзге де материалдық құралдарды іздеу, құрылымдар мен қылмыстық жоспарларды дайындау, адамдарды арбау және т.б. түрде болуы мүмкін. Банданы немесе басқа қылмыстық топты құру қандай да бір қылмыстың жоспарланғанына немесе жасалғанына қарамастан қылмыстың аяқталған құрамы болып табылады. Аталған қылмыстық құрылымдарды құру үрдісінің өзін оларды құруға дайындалу деп қарастыру қажет. Егер де осы құрылымдарды ауыр немесе ерекше ауыр нақтылы қылмысты (мысалы, кісі өлтіру) жасау үшін құрудың ойластырылғаны анықталған болса, онда адамдардың іс-әрекеттері осы қылмысты жасау үшін де дайындалу деп дәрежелену қажет» екендігі ескертілген [2].

Тағы бір көтере кететін мәселе, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде өзара ұқсас қылмыстардың әр түрлі тарауда қарастырылуы байқалады. Мәселен, Қылмыстық кодекстегі «экстремистік топ құру, оған басшылық ету немесе оның әрекетіне қатысу» сияқты 182 бап «Мемлекеттік конституциялық құрылысының негіздеріне және қауіпсіздігіне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 5-тарауда қарастырылған. Ал, 257 бапта «террористік топ құру, оған басшылық ету және оның әрекетіне қатысу» мәселесі қарастырылған және ол «Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» атты 10-тарауда берілген. 182-бап пен 257-бапты салыстырмалы түрде алып қарастыратын болсақ, олардың арасындағы айырмашылық тек бір сөзде ғана. Яғни, экстремистік және террористік сөздері. Біздің пайымдауымызша, экстремистік әрекеттер террористік әрекеттердің бір нысаны ретінде қарастырылуы тиіс. Осыған байланысты екі бапты өзара топтастыруды немесе өзара байланыстыруды ұсынамыз. Ал енді осы баптың қай тарауда қарастырылғандығы дұрыс болады деген сұраққа келетін болсақ, онда аталған қылмыстық әрекеттің «Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» санатына жақынырақ келеді деп ойлаймыз. Осыған байланысты 182-бапты 257-баптың құрамына 257-1 бап ретінде енгізіп, тек жеке тармақ ретінде қарастыру дұрыс болады.

Ендігі жауапкершілік мәселесін қарастыру үшін ҚР ҚК-нің 31-бабының 4, 5-тармақтарына негізделу керек. 4-тармақта қылмыстықтық топтың ұйымдастырушысы мен басшысына қатысты жауапкершілік келесідей «қылмыстық топ құрған не оған басшылық еткен адам осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда қылмыстық топты ұйымдастырғаны және оған басшылық еткені үшін, сондай-ақ егер қылмыстар оның пиғылында болған болса, қылмыстық топ жасаған барлық қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылыққа жатады» деп қарастырылған болса, ал топтың қатысушылары мен мүшелерінің жауапкершілігіне қатысты «қылмыстық топтың басқа қатысушылары осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті баптарында көзделген жағдайларда, оған қатысқаны үшін, сондай-ақ өздері дайындауға немесе жасауға қатысқан қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықта

болатындығы» ескертіледі [1].

Қорыта келгенде, қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың бір нысаны ретіндегі қылмыстық топ немесе қылмыстық қоғамдастықтың қоғамдық қауіптілігі аса жоғары болып танылатындығына көз жеткіземіз. Және де оның басшылары мен ұйымдастырушыларының, сол сияқты өзге мүшелерінің жауапкершілікке тартылатындығы ҚР ҚК-нің тиісті баптарында негізделгендігі ұлттық заңнаманың тиісті деңгейде дамығандығын делелдейді.

Ұйымдасқан қылмыстық топ немесе қылмыстық қоғамдастықтың негізгі белгілері мен ерекшеліктері заңнамалық, теориялық және тәжірибелік талдауларға сай қарастырылды. Қылмыстық қоғамдастықтың ұйымдастырушысының міндетті түрде болатындығы, тұрақтылық сипатын білдіретін ауызбіршілігі, ауыр және аса ауыр қылмыстардың жүзеге асыру мақсаттылығы, бірнеше қылмыстық топтар мен қылмыстық ұйымдардың бірігуінен құралатандығы анықталды. Сонымен қатар, келтірілген негіздемелерге сай топтардың бірігуі атауына қарамастан қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың бір нысаны ретінде қылмыстық қоғамдастық анықталады. Заңнамалық тұрғыдан қылмыстық қоғамдастықтың ұйымдастырушысы немесе басшысы және оның мүшелерінің жауапкершіліктен жалтармайтындығы сараланды. Ең бастысы, ҚР Қылмыстық кодексінің 3-бабы 23-тармағына толықтыру енгізуді және 182-бапты 10-тараудағы 257-баптың құрамдас тармағы ретінде өзгертуді ұсындық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 31-бабы. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы. 2001 жылғы 21 маусым №2. (31.03.2017 - жанартылған), 11-тармақ // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000002S_;
3. Назаренко Г. В. Уголовное право. Общая часть. М., 2005. С. 130;
4. «Уголовный кодекс Российской Федерации» от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 27.12.2018) (с изм. и доп., вступ. в силу с 08.01.2019) // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/;
5. Чистанов Т.О. «Понятие и признаки преступного сообщества (организации)» // <https://sibac.info/conf/law/xlviii/41780>

УДК 336

Өмірзақ Нұрдәулет Сабыржанұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Егизбаев Н.У.

КІСІ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ЖАЗА ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ ЗА УБИЙСТВО

FEATURES OF PREVENTION AND PUNISHMENT OF MURDER CRIMES

Аннотация: Қылмыстық заңдалыққа талдау жасай отырып, ерекше ауыр зардапқа соқтырған кісі өлтіру қылмыстарының мейлінше ұзақ мерзімге жазаланатынын байқауға болады. Кей жағдайда кісі өлтіру қылмысының санкциясы дәл осы іспеттес қасақана қылмыстың жазасымен тең немесе одан да ауыр болып жатады.

Түйінді сөздер: қылмыстық заң, талдау жасау, ерекше ауыр зардап, кісі өлтіру, қылмыс, санкция, қасақана қылмыс, жаза.

Аннотация: Анализируя уголовное право, можно заметить, что преступления с убийствами, повлекшими особо тяжкие последствия, наказываются на более длительный срок. В некоторых случаях санкция преступления убийства является равнозначной или более тяжелой наказанию именно такого умышленного преступления.

Ключевые слова: уголовное право, анализ, особо тяжкие последствия, убийство, преступление, санкция, умышленное преступление, наказание.

Abstract: Analyzing the criminal law, we can see that murder crimes that have had particularly serious consequences are punishable by a longer term. In some cases, the sanction of a murder crime is equal to or more severe than the penalty for such a deliberate crime.

Keywords: criminal law, analysis, particularly serious injury, murder, crime, sanction, intentional crime, punishment.

Техниканы пайдалану саласындағы кісі өлтіру қылмысының механизімін қарау кезінде анықталған адам мен жағдайдың өзара қарым-қатнасының өзіндік ерекшелігі көп жағдайда мұндай тәртіпсіздікке қарсы күрес шаралары жүйесінде қылмыстық жазаның орын мен ролін айқындап беруі тиіс. Мұны нақты қылмысқа қолдау мынаны байқатады: қылмыстың себебі айыпкердің қоғамдық қауіптілігін деңгейімен өзара байланыста болады, өйткені себептер сипатына баға беру жауапкершілік пен жазаны даярлауға аса маңызды мәселеден саналады.

Жазаны даралау проблемасы дұрыс айыптауға тікелей байланысты. Жаза айып деңгейіне орай, берілуі тиіс. Яғни, айып терең болса, жаза да ауыр болады.

1. Қылмыс саясатының жалпы принциптеріне сәйкес жазалау мақсатын мейлінше қанағаттандыру үшін қылмыс категорияларын сипаттайтын өзіндік ерекшеліктері бар сәттерді есепке алу керек, сонда олар жазалаудың дифференциалды әдісінің негізі ретінде қызмет ететін болады.

Қасақана қылмыс жасағандар үшін арнайы қылмыстың жауапкершілік шаралары белгіленген. Ал кісі өлтіру қылмысын жауапкершілік шаралары белгіленген. Ал кісі өлтіру қылмысын жазалауға келер болсақ, оның ерекшеліктері қылмыстық заңдылықта есепке алынған, бірақ ол қоғамымыздың бүгінгі даму деңгейіне жауап бермейді. Сондықтан да кісі өлтіру қылмысының сан қырлы ерекшеліктерін есептей отырып, қылмыстық саясаттың жалпы принциптерінің контексіне қасақана қылмысты жазалудан басқаша арнайы жазалау, ендіру керек.

Қылмыстық заңдалыққа талдау жасай отырып, ерекше ауыр зардапқа соқтырған кісі өлтіру қылмыстарының мейлінше ұзақ мерзімге жазаланатынын байқауға болады. Кей жағдайда кісі өлтіру қылмысының санкциясы дәл осы іспеттес қасақана қылмыстың жазасымен тең немесе одан да ауыр болып жатады. Ал заңда кісі өлтіру қылмысы ауыр қылмысқа жатқызылған. Осы жерден кісі өлтіру қылмысын жазалаудағы қарама-қайшылықтар айқын байқалады.

Ауыр зардапқа апарып соққан кісі өлтіру қылмысы үшін қатаң шара қолдануға болар еді, бірақ екінші жағынан, қылмыскерлердің мұндай категориясы қоғамдық қауіптілер тобына жатпайды. Сондықтан да оларды қайта тәрбиелеу немесе түзету үшін оншалықты ауыр жаза қолданудың қажеті шамалы. Осыған орай, кісі өлтіру

қылмыскерлері мен осы категориядағы басқа да қылмыскерлердің қоғамдық қауіптілік деңгейі арасында едәуір алшақтық қалыптасады. Бұл қылмыстық жазалау мақсатының елеулі коллизиясына әкеп соғатын екінші қарама-қайшылық[1].

Қылмыстық Заң қоғам үшін қандай айыптың әсіресе қауіпті екенін атап көрсетпейді, заң жеке қылмыстық актілерінің қоғамдық қауіптілік деңгейімен және оны жазалаумен байланысы жоқ, байланыса да алмайтын абстракті категориялармен шұғылданады. Оның үстіне, бірдей жағдайда жасалған қасақана қылмыстың кісі өлтіру қылмысынан гшөрі қауіпті екенінде криминалистердің дауы жоқ.

Кісі өлтіру қылмысына ең жоғары санкция белгілей отырып, заңгерлер қоғамдық қауіпсіздік ережелерінің бұзылуы салдарынан келетін зардаптың шекеттен тыс қауіптілігін ескереді. Бірақ қаншалықты ауыр болмасын, зардап қылмыс үшін жауапкершілік пен жазаны даралаудың айқындаушы белгісі бола алмақ емес.

Зардаптың ауырлығы жалпы қылмыстың қоғамдық қауіптілігінің көрсеткіші бола алмайды. Кісі өлтіру қылмыстары зардабының өзіндік ерекшеліктері бұл тұрғыдан алған мұндай көзқарастың пайдасына шешетін қосымша аргумент ретінде қызмет атқарады.

Бұл сияқты іс әрекетердің зардабы көбінесе кездейсоқтық және ситуативтік сипатқа ие болады, әдетте олар жеке айыпкердің ғана емес, басқа адамдардың да қауіпсіздік ережесін бірлесе бұзуының нәтижесі ретінде көрініс береді. Сондықтан кісі өлтіру қылмысының нәтижесі құқық бұзушының қоғамдық қауіптілік деңгейін, әлеуметтік бейнесін сипаттай алмайды.

Қаралып отырған кісі өлтіру қылмыстарына қолдануға болатын ең ауыр жазаны белгілеудегі айқындаушы мақсат жалпы ескерту болып табылады. Егер бұл жерде арнайы ескертуді (привенция) бірінші кезекке қояр болсақ, онда оншалықты ауыр санкция қоюдың қажеті болмас еді. Бүгінгі таңдағы қылмыстық заңның жазалаудың жалпылай ескерту мақсатына бағдарлауы кісі өлтіру тәртіпсіздігінен белгілі бір деңгейде қылмыстық саясатты алып тастау жолындағы әрекет сияқты.

Аса қауіпті кісі өлтіру қылмысы үшін жалпы ескерту мақсатында берілетін жаза өз дербестігімен және белгілі бір деңгейде арнайы ескерту мүддесіне тәуелсіздігімен ерекшеленеді, кісі өлтіру қылмысы үшін берілетін жаза мақсаты арасындағы өзара қатынас проблемасының ерекше күрделілігі де сонда.

Жалпы ескерту түріндегі жазаның ықпал тиімділігі қылмысты заң санкциясының және оны қолданудың негізділігімен, мақсаттылығымен тікелей байланысты.

Қылмысқа жаза белгілейтін заңдар жапылай ескерту ықпалына ие болуы үшін, олар бүгінгі әділдік түріндегі және репрессия шегіндегі қоғамдық саналық ерекшеліктеріне сәйкес болуы керек. Жалпы ондай сәйкестік бар. Бірақ ол қылмыстық барлық категорияларына бірдей тура келе бермейді, ал заңда белгіленген кісі өлтіру қылмысының қоғамдық қауіптілігі және оны жазалау жөніндегі тұжырым қарапайым тұрғын халықтың көзқарасына мүлдем сай келмейді [2].

Қоғамда құқылық түсінік азаматтардың тәртібі мен қоғамдық құқық санасының қалыптасуына ықпал ететін түрлі саяси, экономикалық және де басқа факторлардың әсерінен қалыптасады. Егер қандай да бір әрекеттің құқылық реттестіру мен қоғамдық қауіптілік деңгейіне берілетін бағасы мұндай әрекеттердің қауіптілігі жөніндегі жалпы түсінікке сәйкес келмесе, ондағы алшақтық айқын көрініп тұрса, өзара қатынастарды былайша реттестіруді қоғамдық құқықтық сана қабылдауға дайын болмаса, онда ескерту түріндегі заңның тиімділігі ойдағыдай болмайды. Бұл жағдайдан шығудың амалы тиісті құқық нормаларын жетілдіру және қоғамдық санаға түзету енгізу, қоғам мүшелерінің құқық мәдениетін арттыру болып табылады.

Мұндай қарама қайшылық бірінші кезек кісі өлтіру қылмысына қолданылады. Өйткені, қоғамдық құқықтық сананың нақты жағдайы мұндай әрекеттің оншалақты қауіпті еместігі жөнінде ежелден қалыптасқан түсінікпен ғана емес, оның жазасыздығы

жөніндегі кеңінен тараған түсінікпен де сипатталады. Осыған орай, қоғамдық құқықтық сананғы қоғамдық қауіпсіздік ережелері мен жалпы сақтық ережелерін қатаң сақтауға тәрбиелеудің, қоғамдық өндіріске қатысушылардың құқылық және техникалық мәдениетін ұдайы жан-жақты арттырып отырудың маңызы зор. Кісі өлтіру үшін заңда белгіленген жауапкершіліктен азаматтарымыздың хабарлары өте төмен болып отырған бүгінгі жағдай да мұның маңыздылығы одан да арта түседі [3].

Кісі өлтіру қылмысы бойынша жазалаудың жалпы ескерту ықпалы сияқты түрін жүзеге асырудың өзіндік ерекшеліктері бар. Ең бастысы, бұл жерде субъект зиянды зардапты тілемек түгілі оны болдырмауға күш салады. Басқаша айтқанда, қауіпсіздік ережелерінің қайсы бірін бұзған кезде айыпкердің зиян келтірмейінше ау деген ойы болмайды. Кісі өлтіру үшін жазалаудың жалпы ескерту ықпалы механизмінің қиыншылығы да, негізгі ерекшелігі де осында.

Қасақана қылмыс кезінде жаза үрейі контрафактіден саналады, қанша дегенмен бұл жерде кісі өлтіру емес, саналы түрде қасақана жасалған зардап жөнінде сөз болып отыр ғой. Кісі өлтіру қылмыстарын жасауда қауіпсіздік ережелерін саналы түрде бұзу жағдайлары кең тараған. Бірақ бұл жерде кейбір мәселелерді психологиялық тұрғыдан шешуге тура келеді. Соның бірі-құқық бұзушының құқық санасы мен техникалық мәдениетінің төмендігі, бұл бірінші кезектегі, оңай байқалатын фактор. Айта кету керек, әдетте кәсіби қызмет күрделі болған сайын, құқылық және қоғамдық сана деңгейі де жоғары болады. Сондықтан да қылмысты кісі өлтіру тұсында өнегелілік кемістігі айқынырақ көрінеді. Техниканы пайдаланудың арнайы ережелерін бұзуға байланысты болған күрделі жағдайдың сәтті аяқталуы, жүелі түрде болып жатқан түрлі тәртіпсіздіктерден жазаланбай қалуы мұның бәрі сөз жоқ, құқық бұзушылар үшін психологиялық кедергіні төмендетеді.

Ұдайы жауапкершілікті сезіну-жаза қауіпіне деген имунитеттің пайда болуына ықпал етеді. Күрделі техникалық қызмет көрсету саласындағы субъектілердің қауіп мінез-құлқы мен өз басының жеке қауіпсіздігі бағдарламасың арасындағы қарама-қайшылық сияқты белгілі психологиялық парадоксті міне, осы жерден іздеу керек.

Көптеген зерттеулер жаза алдындағы қорғаныш қылмысты толық тоқтатуға кепілі бола алмайтындығын көрсетеді [4].

Қасақана қылмыста субъектінің жазадан құтылып кету жөніндегі ішкі есебі болса, кісі өлтіру қылмысында ол болатын ауыр зардапты алдын ала болжай білмегендіктен көбінесе жаза жөніндегі ойланбайды да.

Мұның бәрі кісі өлтіру әрекетіне қарсы күрес қылмыстық жазаның шектеулі мүмкіндігі туралы, жазаның ескерту ықпалын асыра бағалағандық жөнінде, бұл әрекеттер үшін жазалау шараларына түзету енгізу қажеттігі жөнінде, басқа да арнайы профилактикалық шаралардың артықшылықтары мен перспективасы жөнінде қортындыға келуге мәжбүр етеді.

Кісі өлтіру қылмысы үшін жазалаудың шектеу мүмкіндігін белгілі бір деңгейде компенсациялау кезіндегі қарама-қайшылықтар мен мүдделер қақтығысынан шығудың жолы жаза мен жауапкершілікті дифференциалдау, қоғамдық қауіпті кісі өлтіру әрекеттеріне қарсы қарсы жүргізілетін бүкіл жазалау-тәрбиелеу шараларының жүіесін мейлінше жетілдіру болып табылады.

Қауіпсіздік қылмысы бойынша жазалау шараларын онан әрі жетілдіру және гумандандыру-құқық бұзушыларға берілетін еркінен айыру жазаларын қылмыстық-құқылық ықпалдың басқа шараларымен алмастыру арқылы іске асырылуы тиіс. Мұның ішінде символдық шаралардан гөрі айып салу, белгілі бір қызмыт саласымен шұғылдану құқынан айыру, сондай-ақ келтінген зардабының орынын толтыру сияқты нақты шараларға алмасу жөніндегі (Негізгі заң, 38 бап) баптың ерекше маңызы бар. Әсіресе, айыпкер үшін, соңғы шараның тәрбиелік және жазалық ықпалы өте күшті. Өкінішке орай, құқық қолдану саласында бұл тиісті бағасын ала алмай жүр.

Бұлардың ішінде айып төлету түріндегі жазаның да маңызы зор. Кәсіби арнайы

және жалпы азаматтық міндеттерді орындаудағы тәртіпсіздік іс-әрекеттеріне қарсы мұндай шара қолданудың тиімділігін әкімшілік тәжірбиесі де дәлелдеп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Е.О. Алауханов, А.Ә. Әбдірашит, Е.Т.Әбілезов, Т.Ә. Бапанов, С.Р. Баймурзин, М.К. Жолумбаев, Қ.С. Қарбеков, С.С. Молдабаев, С.М. Рахметов, Т.Т. Шектібаев. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсінік. Жауапты редакторлар: С.М. Рахметов, Т.Ә. Бапанов. – Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2004.
2. Ворошилин Е.В., Кригер Г.А. Субъективная сторона преступления. – М., 1987. – С. 6-12
3. Мауленов Г.С. Зарубежный опыт применения института уголовной ответственности юридических лиц. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. /Актуальные проблемы дальнейшей гуманизации уголовной политики. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию доктора юридических наук, профессора Жекебаева Узыке Сикунбаевича. Астана, 25 февраля 2012 г. 422 бет
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части //Под ред. И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеті жарғы, 2016.

УДК 343.71

Өмірсерік А.Ж.

Магистрант кафедры «Национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель:

к.ю.н., доцент Енсебаева А.Р.

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

ТЕМІР ЖОЛ КӨЛІГІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF THE INVESTIGATION OF CRIMES IN RAILWAY TRANSPORT

Аннотация. В статье рассматривается роль и специфика транспортной отрасли, анализируются особенности совершаемых преступлений на железнодорожном транспорте. Приводится информация по выявлению и расследованию совершаемых преступлений. Предлагаются меры по предотвращению преступлений и улучшению расследований в транспортной отрасли Республики Казахстан.

Ключевые слова: расследование, железная дорога, хищение, порча, станция, грузоперевозки, транспорт, преступление, подвижной состав.

Аңдатпа. Мақалада көлік саласының ролі мен ерекшелігі қарастырылады, темір жол көлігінде жасалған қылмыстардың ерекшеліктері талданады. Жасалған қылмыстарды анықтау және тергеу бойынша ақпарат келтіріледі. Қазақстан Республикасының Көлік саласындағы қылмыстардың алдын алу және тергеуді жақсарту жөніндегі шаралар ұсынылады.

Түйіндісөздер: тергеу, теміржол, ұрлық, бүліну, станция, жүктасымалы, көлік, қылмыс, жылжымалықұрам.

Abstract. The article examines the role and specificity of the transport industry, analyzes the features of crimes committed in the railway transport. Provides information on the identification and investigation of crimes committed. Measures are proposed to prevent crimes and improve investigations in the transport industry of the Republic of Kazakhstan.

Key words: investigation, railway, theft, damage, station, cargo transportation, transport, crime, rolling stock.

В Казахстане железнодорожный транспорт является основным звеном транспортной системы и объединяет в единое целое все отрасли экономики. Железнодорожный транспорт является одним из самых доступных, бесперебойных и безопасных видов транспорта, обеспечивающих высокое качество транспортных услуг, сохранность и своевременность доставки грузов. Основной сферой применения железнодорожного транспорта являются массовые перевозки грузов и пассажиров, при этом преобладают грузовые перевозки, которые дают свыше 80% дохода.

Нестабильная экономическая ситуация, общая неуверенность в будущем, высокий уровень дохода от грузоперевозок делает железнодорожный транспорт привлекательными для совершения преступности, где отмечается рост тяжких и особо тяжких преступлений, а сами преступления приобретают все более организованный характер.

Преступность на железнодорожном транспорте представляет собой достаточно массовое, социальное явление уголовно-правового характера, имеющее свои особенности, определяемые спецификой железнодорожного транспорта, складывающееся из совокупности всех преступлений, совершенных на его объектах. Помимо специфических особенностей данного вида транспорта, преступления могут совершаться и без учета специфики, к примеру, против собственности, личности, против экономической деятельности, общественной безопасности и другие.

Грузовые перевозки являются наиболее уязвимым местом для совершения преступлений. Хищения грузов на железнодорожном транспорте достаточно разнообразны от имущественных преступлений, до более сложных способов, включая подделку документов сопровождающих грузы, злоупотреблении при закупочной деятельности при выборе поставщика, коррупции, сумма ущерба от которых постоянно возрастает.

Среди хищений чужого имущества кражи являются наиболее распространенными. Обеспечение сохранности груза от кражи и различных повреждений является важным аспектом железнодорожных перевозок.

Анализ последних лет свидетельствует, что кражи грузов являются наиболее распространенным преступлением в структуре деяний, совершаемых на объектах железнодорожного транспорта, а размер причиняемого ими ущерба намного превосходит размер ущерба от других видов краж. Доступность и высокая концентрация товарно-материальных ценностей, сосредоточенная в подвижных составах делает железнодорожный транспорт объектом повышенной заинтересованности преступных групп.

Основным способом совершения данных преступлений является проникновение в вагоны и контейнеры через двери, с которых предварительно сняты или сорваны пломбы и закрутки. При этом подавляющая часть рассматриваемых преступлений совершается работниками железнодорожного транспорта примерно 70 %, для которых характерно объединение в группы, 30% приходится на лиц, не имеющих отношения к инфраструктуре железнодорожного комплекса.

Как показала практика в РК, после исключения из перечня грузов, подлежащих сопровождению военизированной охраной при перевозке железнодорожным транспортом, груза «уголь» увеличились случаи его хищения. Кражи приобретали

массовый характер в местах остановки поездов на разъездах, перегонах и линейных станциях, где нет нарядов охраны.

В раскрытии и расследовании хищения грузов большое значение имеет своевременное выдвижение версий о месте, способах, субъектах совершения преступления, маршрутах следования груза и лиц причастных к преступной деятельности. Следственные действия должны быть начаты с обнаружения следов хищения грузов, с учетом выявления признаков преступной деятельности:

- а) установление факта хищения;
- б) установление способа, времени и лиц, совершивших хищение;
- в) обнаружение недостачи груза в процессе погрузо-разгрузочных работ;
- г) установление местонахождения похищенного груза и причастных к его реализации лиц при отсутствии информации об объекте, из которого он был похищен;
- д) обнаружение брака при приемке и текущем обследовании объектов хранения и перевозки грузов;
- е) своевременность и правильность проводимых следственных действий.

Решающую роль в процессе расследования хищений грузов играют железнодорожные документы (накладные и вагонные листы, коммерческие акты, книги учета), отражающие перевозку и хранение. В процессе анализа железнодорожных и иных документов можно установить время и место доступа к грузу, наименование и объем изъятого имущества, а также лиц, причастных к коммерческим и техническим операциям с грузами[1].

Проведение следственных действий должно учитывать особенности железнодорожного транспорта как транспортной отрасли. К примеру: место обнаружения хищения груза подвижного состава не всегда совпадает с местом происшествия, необходимо изучить весь маршрут следования грузового состава, включая стоянки на промежуточных станциях. Из-за большой протяженности дорог, необходимо определить наиболее вероятные места совершения преступления и своевременного оповещения следователем всех сотрудников оперативных подразделений для проведения осмотра железнодорожных станций по маршруту следования. Основная сложность организации раскрытия и расследования преступлений заключается в разобщенности и удаленности населенных пунктов, там, где преступление было совершено и выявлено.

Эффективность работы правоохранительных органов в расследовании преступлений на железнодорожном транспорте можно улучшить за счет:

- повышения качества и полноты выполнения комплекса мероприятий по раскрытию краж грузов в рамках работы дежурной следственно-оперативной группы;
- повышение профессионального уровня сотрудников, входящих в состав дежурных следственно-оперативных групп, организация практических занятий с приглашением руководителей экспертно-криминалистических подразделений и представителей прокуратуры;
- построение тактики проведения следственных действий с учетом места и времени обнаружения, типа этого преступления и иных его обстоятельств;
- хорошо поставленная организация взаимодействия между органами транспортной прокуратуры, территориальными органами внутренних дел, с пассажирской и грузовой службами управлений и отделений железной дороги;
- проведение мероприятий, направленных на предупреждение хищений и сохранности грузов.

В целях снижения и предотвращения новой преступности на железнодорожном транспорте необходимо принять систему мер с участием государственных органов, общественных организаций, представителей власти и другими лицами. В частности, в целях профилактики краж и имущественной порчи грузов необходимо:

- планирование профилактической деятельности, правовых и организационных мер по предотвращению краж грузов из подвижного состава на железнодорожном транспорте;

- соблюдение нормативно правовых актов, которые содержат нормы, обязательные для перевозчиков, владельцев инфраструктур, операторов и иных владельцев железнодорожного подвижного состава, грузоотправителей, грузополучателей и др. юридических и физических лиц;

- перевозить груз в специальном опломбированном [контейнере](#);

- перевозить груз в сопровождении охраны, заключать договора с охранными компаниями, занимающимися охраной перевозимых грузов.

Не менее опасным преступлением является коррупция, которая стала актуальной проблемой современности. Коррупция - это использование должностного положения для получения выгоды нечестным путем и злоупотребление служебным положением для личной выгоды. Одной из главных задач стоящих перед АО "НК "КТЖ" -минимизировать проявления коррупции на железнодорожном транспорте.

На сегодняшний день, утверждены антикоррупционные стандарты, план мероприятий по противодействию коррупции. В феврале 2019 года с участием руководства Агентства по противодействию коррупции, Министерства индустрии и инфраструктурного развития РК, АО "НК "Қазақстан Темір Жолы" была создана рабочая группа, утверждена Дорожная карта по противодействию коррупции в сфере железнодорожных перевозок. В частности основной упор сделан на:

- реинжиниринг бизнес-процессов с минимизацией коррупционных рисков и ликвидацией отдельных структур в системе грузовых и пассажирских перевозок;

- реформирована ревизорская служба АО «Пассажирские перевозки»;

- запущена новая информационная система продажи железнодорожных билетов, позволяющая населению приобретать билеты без посредников. С января 2020 года начала действовать административная норма, предусматривающая ответственность за перепродажу билетов в виде штрафа от 100 до 500 МРП (от 265 тыс.тенге до 1 млн. 325 тыс тенге);

- создана рабочая группа с участием представителей проектного офиса «Адалжол», которая проводит внутренний анализ коррупционных рисков в правовых актах и организационно-управленческой деятельности структурных подразделений центрального аппарата компании;

- в целях повышения прозрачности процедуры закупок открыты специальные кабинеты в АО "НК "КТЖ", в дочерних организациях, региональных отделениях железных дорог для проведения заседаний конкурсных комиссий по закупкам товаров, работ и услуг, где ведется аудио-видеозапись заседаний, а также их учет, регистрация и хранение;

- проводится мониторинг закупок и хода выполнения договоров на предмет выявления признаков мошенничества, коррупционных проявлений, конфликта интересов. По результатам внутренних служебных расследований и проверок правоохранительными органами возбуждено и проводится досудебное производство по 8 фактам нанесения имущественного ущерба, возмещен ущерб в размере 1,4 млрд тенге, погашена дебиторская задолженность в размере 4.1 млрд тенге [2].

Таким образом, преступность на железнодорожном транспорте имеет характерные черты, связанные со спецификой транспортной отрасли, что откладывает отпечаток на особенность расследования и мер предупреждения преступлений. Решение проблем и разработка конкретных мер по повышению эффективности работы правоохранительных органов должно совершаться с учетом совершенствования деятельности предприятий самого железнодорожного транспорта и органов внутренних дел на железнодорожном транспорте.

Список литературы

1. Меркулов М.А. Методика расследования хищений грузов на железнодорожном транспорте. Автореф. дис. канд. юрид. наук. - М., 2005
2. https://www.railways.kz/articles/company/news/kak_ao_nk_ktj_boretsya_s_korruptsiei_na_jd_transporte

УДК 340.5

Романова Анна Николаевна

Магистрант кафедры «Национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель:

к.ю.н., доцент Карипова А.И.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МЕДИАТОРОВ В США, ВЕЛИКОБРИТАНИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

АҚШ, ҰЛЫБРИТАНИЯ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
МЕДИАТОРЛАРДЫҢ ТӘРТІПТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ
SOME ASPECTS OF THE DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF MEDIATORS IN THE
USA, GREAT BRITAIN AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация: Осы мақалада АҚШ және Ұлыбританияда медиаторларды тәртіптік жауапкершілікке тарту мәселелері қарастырылады, сондай-ақ «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңына Қазақстан Республикасындағы кәсіби және кәсіби емес медиаторлардың Заң ережелерін бұзулары нәтижесіндегі немесе Медиаторлардың кәсіби әдеп кодексін бұзунәтижесіндегі жауапкершілігіне қатысты толықтырулар енгізу қажеттігі аталып өтіледі.

Негізгі сөздер: медиатор, медиация, медиаторлардың тәртіптік жауапкершілігі, медиаторлардың кәсіби әдеп кодексі.

Аннотация: В настоящей статье рассматриваются вопросы привлечения медиаторов к дисциплинарной ответственности в США и Великобритании, а также отмечается необходимость внесения в Закон Республики Казахстан «О медиации» дополнений касательно ответственности профессиональных и непрофессиональных медиаторов в Республике Казахстан в результате нарушения ими положений Закона либо в результате нарушения Кодекса профессиональной этики медиаторов.

Ключевые слова: медиатор, медиация, дисциплинарная ответственность медиаторов, профессиональная этика медиаторов.

Abstract: This paper discusses the issues of bringing mediators to disciplinary liability in the United States and Great Britain, and also notes the need to amend the Law of the Republic of Kazakhstan “On Mediation” of amendments regarding the liability of professional and non-professional mediators in the Republic of Kazakhstan as a result of their violation of the provisions of the Law Of the Code of Professional Ethics for Mediators.

Key words: mediator, mediation, disciplinary responsibility of mediators, professional ethics of mediators.

«Тура биде туган жоқ, туганды биде иман жоқ» -

«У беспристрастного бия не бывает на суде «своих»

и «не своих», а если он обзавелся ими, то он теряет святость своего сана» [1]7

28 января 2011 года в Республике Казахстан был принят Закон «О медиации»[2], регулирующий общественные отношения в сфере медиации, определяющий статус медиатора, а также основные принципы, которыми должны руководствоваться медиаторы при осуществлении своей деятельности. Статья 4 Закона устанавливает пять основных принципов проведения медиации, которые должны соблюдаться медиаторами: «1) добровольности; 2) равноправия сторон медиации; 3) независимости и беспристрастности медиатора; 4) недопустимости вмешательства в процедуру медиации; 5) конфиденциальности.» [2]. Закон «О медиации» не предусматривает ответственность, которую должны нести медиаторы в случае нарушения вышеперечисленных принципов. Только пункт 3 статьи 8 Закона предусматривает ответственность медиатора за нарушение им принципа конфиденциальности: «Разглашение участником медиации сведений, ставших ему известными в ходе медиации, без разрешения стороны медиации, предоставившей эту информацию, влечет ответственность, установленную законами Республики Казахстан.» [2]. Кроме вышеперечисленных принципов, медиаторы также должны соблюдать Кодекс профессиональной этики медиатора (далее - Кодекс), устанавливающий обязательные правила поведения медиаторов при проведении ими медиации [3]. Пункт 3 статьи 10 Закона «О медиации» устанавливает обязанность соблюдения Кодекса только для профессиональных медиаторов: «Профессиональный медиатор обязан соблюдать Кодекс профессиональной этики медиаторов, утверждаемый ассоциацией (союзом) медиаторов, а также представлять ежемесячный отчет о проделанной работе по требованиям, установленным организацией медиаторов» [2]. Следует отметить, что в случае нарушения непрофессиональными медиаторами положений, установленных Кодексом, также не предусмотрена ответственность. Пункт 7 статьи 14 Закона «О медиации» устанавливает, что, если профессиональный медиатор нарушит требования Закона «О медиации», «стороны, участвующие в процедуре медиации, вправе обратиться с соответствующим заявлением в организацию медиаторов. При подтверждении нарушения организация медиаторов приостанавливает деятельность медиатора с указанием об этом в реестре профессиональных медиаторов сроком на шесть месяцев.» [2]. Однако, Закон не предусматривает подачи заявления сторонами медиации в случае нарушения требований Закона непрофессиональными медиаторами.

Каким образом устанавливается ответственность медиаторов в стране, которая традиционно считается местом зарождения и развития медиации в том виде, в каком она существует сегодня, – США? Рассмотрим ответственность медиаторов в Соединенных Штатах Америки, где медиация, помимо добровольной, является также обязательной и полубязательной процедурой. Во многих штатах приняты кодексы этики, соблюдение которых является непременным условием при проведении примирительных процедур. Кроме этого, во многих штатах разработан алгоритм подачи жалоб на медиаторов в случае нарушения ими принципов, норм проведения медиации, а также поведения.

В штате Северная Каролина медиаторы обязаны соблюдать принятые штатом Стандарты профессионального поведения медиаторов и действовать в соответствии с принципом добросовестности. В случае, если участник медиации или должностное лицо суда подает жалобу, связанную с поведением медиатора, он должен обратиться в специально созданную в 1995 году Комиссию по разрешению споров, осуществляющую свою деятельность по присвоению сертификатов медиаторам, а также регулиющую поведение медиаторов, проводящих медиацию гражданских дел, поданных в Высшие суды штата Северная Каролина; досудебного урегулирования споров по причинению вреда фермерским хозяйствам; справедливому распределению финансов и другим семейным спорам; определенным делам Высших судов перед тем, как ими начинают заниматься солиситер; определенным делам, решение по которым

откладывается в окружных судах по уголовным делам [4]. Комиссия по разрешению споров также вправе присваивать сертификаты и осуществлять контроль за деятельностью уже сертифицированных инструкторов по медиации. Комиссией по разрешению споров разработана форма подачи жалобы на медиатора, инструктора по медиации или программу по медиации, которая размещена на вебсайте Комиссии. Жалобы могут быть поданы как напрямую Комиссии по разрешению споров, так и в суде, судья которого направил дело на медиацию и назначил медиатора. Следует отметить, что Комиссия по разрешению споров не вправе отменять соглашения, достигнутые в ходе медиации, или вмешиваться в судебные разбирательства. Она регулирует только поведение медиаторов и не обладает юрисдикцией в отношении поведения судей или адвокатов [5].

В Великобритании, где также успешно применяются способы альтернативного разрешения споров, включая медиацию, предусмотрена ответственность медиаторов за нарушение Кодекса профессиональной этики [6]. В Англии Совет по стандартам семейной медиации (Family Mediation Standards Board) осуществляет контроль за соблюдением Кодекса профессиональной этики всех организаций медиаторов, занимающихся семейными спорами. Организации медиаторов осуществляют процесс рассмотрения жалоб на нарушения Кодекса профессиональной этики только на заключительном этапе. Прежде чем подать жалобу на медиатора в такую организацию, сторона медиации должна сначала подать жалобу соответствующему медиатору [7]. В случае, если сторона медиации и медиатор не придут к компромиссу, жалоба подается в организацию медиаторов, которая является членом Совета по семейной медиации (Family Mediation Council), где зарегистрирован медиатор. В случае, если сторона не будет удовлетворена решением, принятым организацией медиаторов, она может подать жалобу на медиатора в Совет по семейной медиации, право на рассмотрение которой последний делегировал Совету по стандартам семейной медиации. Формы для подачи жалоб также разработаны данными организациями и размещены на их сайтах [8].

В Шотландии, где медиация применяется в основном по семейным делам и правонарушениям, совершенным несовершеннолетними, также создана Ассоциация семейных медиаторов (Family Mediators Association) (далее – Ассоциация) [9], которая приняла Процедуру по жалобам в области медиации и дисциплинарной ответственности медиаторов [10]. Данная процедура нацелена на предоставление рекомендаций для сторон медиации, подающих жалобу, медиаторов, состоящих в Ассоциации и консультантов, назначаемых попечителями Ассоциации для рассмотрения жалоб, связанных с медиацией. Существует специальная апелляционная комиссия (далее – Комиссия), состоящая из трех человек, один из которых не является профессиональным медиатором, два остальных члена состоят в Ассоциации. Важным условием является отсутствие каких-либо деловых или личных отношений между стороной медиации, подающей жалобу, и членами комиссии – что прямо определено в Процедуре по жалобам в области медиации и дисциплинарной ответственности медиаторов [10]. Перед рассмотрением жалобы Комиссией, она должна быть рассмотрена группой предварительной оценки жалоб, которая собирается каждые два месяца и состоит из двух полноправных членов Ассоциации семейных медиаторов. Члены данной группы также не должны иметь каких-либо деловых или личных отношений со стороной медиации, подающей жалобу. В Ассоциации предусмотрен Семейный посреднический совет (Family Mediation Council) – орган, который несет общую ответственность за поддержание стандартов поведения для всех медиаторов, независимо от того, являются они сертифицированными медиаторами, либо находятся в процессе прохождения подготовки для получения сертификата медиатора.

Процедура рассмотрения Ассоциацией жалоб, поступивших от сторон медиации, разработана с учетом соблюдения Кодекса профессиональной этики. Все члены Ассоциации должны соблюдать требования, предъявляемые Процедурой по

жалобам в области медиации и дисциплинарной ответственности медиаторов, несоблюдение будет рассматриваться Ассоциацией как дисциплинарный проступок. Процедура подачи и рассмотрения жалобы на медиатора состоит из семи стадий. На первой стадии необходимо заполнить форму подачи жалобы с приложением согласия о раскрытии информации и документов, касающихся медиации. Если такое согласие предоставлено не будет, Ассоциация не сможет рассмотреть жалобу. Форму для заполнения можно скачать на сайте Ассоциации. В случае, если стороне, подающей жалобу, нужна помощь при заполнении формы, Ассоциация предоставляет такие услуги. Ассоциацией не рассматриваются жалобы, если процесс медиации не завершен или если медиатор еще сам не завершил рассматривать предоставленную жалобу стороны. Ассоциацией рассматриваются жалобы, содержащие потенциальное нарушение Кодекса профессиональной этики. Рассмотрение жалобы проходит в течение шести месяцев после окончания медиации или завершения рассмотрения жалобы медиатором, в зависимости от того, что произойдет позднее. При получении жалобы на медиатора Ассоциация немедленно уведомляет об этом медиатора и консультанта Ассоциации, с указанием имени и фамилии стороны медиации, подавшей жалобу. В случае, если в жалобе стороны медиации будет усматриваться потенциальный дисциплинарный проступок, данная жалоба будет рассматриваться Ассоциацией как нарушение Кодекса профессиональной этики и будет немедленно передана на рассмотрение дисциплинарной комиссии. Вторая стадия посвящена получению информации у медиатора – члена Ассоциации и консультанта Ассоциации, ответственного за рассмотрение жалобы. После заполнения и подписания формы для подачи жалобы стороной медиации - заявителем, либо при первом уведомлении медиатора – члена Ассоциации о том, что заявитель инициирует жалобу, либо в течение 10 рабочих дней с момента получения жалобы заявителя, если консультант Ассоциации направил уведомление, Ассоциация потребует предоставить медиатора – члена Ассоциации в течение 14 рабочих дней информацию-подтверждение о том, что процесс медиации завершен и процесс рассмотрения жалобы медиатором закончен. На этом этапе медиатор – член Ассоциации будет также проинформирован Ассоциацией о том, что он может предоставить Ассоциации письменный ответ на содержание жалобы заявителя, при этом копия его ответа будет отправлена заявителю. Затем Ассоциация связывается с консультантом и требует, чтобы последний в течение 14 рабочих дней направил полное дело с жалобой, которое должно включать классификацию жалобы, подробную информацию о любых рекомендуемых действиях и ответ на них медиатора – члена Ассоциации. В случае, если дело с жалобой не предоставляется консультантом, медиатор должен предоставить полную копию документов Ассоциации в течение следующих 7 рабочих дней с момента истечения 14 рабочих дней, упомянутых выше. На третьей стадии собирается Комиссия предварительной оценки жалоб, которая может установить, что Ассоциация не может рассмотреть жалобу, если она, по мнению Комиссии, связана с возможным нарушением Кодекса профессиональной этики. Комиссия также может обнаружить, что жалоба носит сутяжнический или личный характер. Если Комиссия не отклоняет жалобу на этом основании, она должна удостовериться в наличии потенциального нарушения Кодекса профессиональной этики. Комиссии отводится 28 рабочих дней с момента получения всех оригиналов документов, чтобы прийти к заключению. Отчет Комиссии является конфиденциальным для Ассоциации и не будет передан медиатору – члену Ассоциации, назначенному консультанту, заявителю или другой стороне. Если Комиссия решит, что потенциального нарушения Кодекса профессиональной этики не произошло, или что жалоба носит сутяжнический или личный характер, или не обнаружит оснований для ответа, Ассоциация не будет предпринимать никаких дальнейших действий. Медиатор, назначенный консультант, заявитель и другая сторона медиации (если они были первоначально уведомлены о жалобе) будут

проинформированы о решении в течение 28 дней с момента подачи жалобы. В случае, если Комиссия решит, что в жалобе имеется достаточно доказательств для установления потенциального нарушения Кодекса профессиональной этики, дело переходит на четвертый этап, где происходит независимое рассмотрение жалобы Ассоциацией в лице арбитра, назначаемого попечителями Ассоциации, которые составляют ее совет директоров. На пятом этапе письменный отчет и решение независимого арбитра будут рассматриваться на первом заседании совета попечителей после его получения Ассоциацией, попечители для этих целей, составят дисциплинарную комиссию. В соответствии с Уставом Ассоциации, если попечители обнаружат, что подача жалобы обоснована, они имеют право: а) не предпринимать никаких действий; б) сделать выговор медиатору; в) приостановить членство медиатора в Ассоциации на определенных условиях или без них, которые могут включать в себя возврат или освобождение от уплаты вознаграждения медиатора стороне медиации; г) прекратить членство медиатора в Ассоциации. Шестой этап включает в себя процесс, с помощью которого медиатор или заявитель могут в течение 28 дней с момента получения решения независимого арбитра, назначенного попечителями Ассоциации, обжаловать его решение. Седьмой этап - апелляция в Апелляционной комиссии по жалобам Ассоциации. Согласно приведенным примерам можно сделать вывод о том, что процедура подачи жалобы на медиатора за нарушение Кодекса профессиональной этики является достаточно отлаженной и хорошо отработанной в США и Великобритании.

Изучив опыт США и Великобритании относительно дисциплинарной ответственности медиаторов, предлагаем дополнить Закон Республики Казахстан «О медиации» статьей 10-1 «Ответственность медиаторов» следующего содержания: «Профессиональные и непрофессиональные медиаторы, а также организации, осуществляющие свою деятельность по проведению медиации, несут ответственность перед сторонами медиации за причинение вреда последним в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан.» [2]. Пункт 6 статьи 13 изложить в следующей редакции: «Ассоциация (союз) медиаторов вправе разрабатывать и утверждать Кодекс профессиональной этики медиаторов, а также разрабатывать и утверждать процедуру привлечения модераторов к дисциплинарной ответственности в результате нарушения последними Кодекса профессиональной этики медиаторов.» [2]. Считаем, что внесение вышеизложенных изменений в Закон Республики Казахстан «О медиации» окажет благоприятное воздействие на самосовершенствование и поведение медиаторов, а также на их отношение к своей профессиональной деятельности.

Использованные источники:

1. Салык Зиманов. Полное собрание сочинений. 10 томов. X том. – Алматы: «Заң», 2009, – 498 с.
2. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.)
3. Кодекс профессиональной этики медиаторов (электронный источник) <http://kazmediation.kz/training/crib/11-code-of-ethics-mediator.html>
4. File a Complaint Against a Mediator (электронный источник) <https://www.nccourts.gov/commissions/dispute-resolution-commission/file-a-complaint-against-a-mediator>
5. North Carolina Judicial Branch. (электронный источник) <https://www.nccourts.gov/>
6. Code of Practice for Family Mediators. (электронный источник) <https://www.familymediationcouncil.org.uk/wp-content/uploads/2018/11/FMC-Code-of-Practice-v1.3-November-2018.pdf>
7. Complaints about mediators. (электронный источник)

<https://www.familymediationcouncil.org.uk/complaints-about-mediators>

8. Make a complaint about a mediator. (электронный источник)
<https://resolution.org.uk/complaint-form-complain-about-a-mediator>

9. Family Mediators Association. (электронный источник)

<https://thefma.co.uk/contact-us/complaints>

10. Family Mediators Association (“FMA”) Mediation Complaints and Disciplinary Procedure (“the FMA Complaints Procedure”) (электронный источник)

<https://thefma.co.uk/wp-content/uploads/2018/02/FMA-Mediation-Complaints-and-Disciplinary-Procedure-.pdf>

УДК 340.5

Сагадатов О.Б.

Магистрант кафедры «Национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЗАДАЧИ И ФУНКЦИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ МІНДЕТТЕРІ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ

TASKS AND FUNCTIONS OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Ключевые слова: Республика Казахстан; Конституция Республики Казахстан; оперативно-розыскная деятельность; задачи и функции оперативно-розыскной деятельности

Аннотация: в данной статье рассматриваются задачи и функции оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы жедел-ізвестіру қызметінің міндеттері мен функциялары талқыланады.

Summary. This article discusses the tasks and functions of operational-search activities in the Republic of Kazakhstan.

В соответствии с целями оперативно-розыскной деятельности в статье 2 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности» перечисляются задачи оперативно-розыскной деятельности:

- защита жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов граждан и собственности (независимо от форм) от противоправных посягательств;
- содействие в обеспечении безопасности общества, государства и укреплении его экономического потенциала и обороноспособности;
- выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие преступлений;
- осуществление мер по розыску лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовного наказания, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законодательством;
- выявление, предупреждение и пресечение разведывательно-подрывной деятельности специальных служб иностранных государств и международных организаций;
- обеспечение безопасности Президента Республики Казахстан и других охраняемых лиц; - обеспечение охраны государственной границы;
- обеспечение сохранности сведений, составляющих государственную и иную

охраняемую законом тайну; содействие предприятиям, учреждениям и организациям (независимо от форм собственности) в защите коммерческой тайны;

- поддержание режима, установленного уголовно-исправительным законодательством, в местах лишения свободы;
- обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность [1].

По нашему мнению, необходимо отметить, что изложение первой из перечисленных задач путем дублирования первой и второй из названных выше трех целей оперативно-розыскной деятельности представляется неоправданным. Задачи должны конкретизировать указанные цели, показывать пути их достижения, а не повторять их.

В этом плане изложенные в статье 2 третья и четвертая задачи (выявление, предупреждение, пресечение, раскрытие преступлений и розыск) как раз и направлены на достижение первых двух целей (защиту жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов граждан и собственности от противоправных посягательств). Это же относится и к формулировке в Законе второй задачи (содействие в обеспечении безопасности общества, государства и укреплении его экономического потенциала и обороноспособности), которая фактически представляет собой в несколько измененном, чем в статье 1 Закона виде третью цель ОРД.

Учитывая, что данная цель может быть достигнута в результате добывания информации об угрозах безопасности общества и государства, а также целенаправленного воздействия на объекты, имеющие непосредственное отношение к вопросам безопасности Казахстана, в том числе в области экономики и обороноспособности, представляется целесообразным задачи, направленные на достижение данной цели, сформулировать следующим образом:

- добывание сведений об угрозах безопасности общества и государства;
- оказание целенаправленного воздействия на объекты, несущие в себе такие угрозы или представляющие интерес в плане укрепления экономического и оборонного потенциала Республики Казахстан.

Каждая задача оперативно-розыскной деятельности предусматривает использование для ее решения сил, средств и методов различных направлений ОРД:

- первая (защита жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов граждан и собственности от противоправных посягательств) решается в основном в результате осуществления уголовно-сыскной и административно-сыскной деятельности;
- вторая (содействие в обеспечении безопасности общества, государства, укреплении его экономического потенциала и обороноспособности) решается главным образом в результате осуществления разведывательной и контрразведывательной деятельности;
- третья (выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие преступлений) и четвертая (розыск лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовного наказания, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законодательством) в результате контрразведывательной, уголовно-сыскной, административно-сыскной деятельности, а в некоторых случаях, связанных с необходимостью проведения оперативно-розыскных мероприятий за границей, и разведывательной деятельности;
- пятая (выявление, предупреждение и пресечение разведывательно-подрывной деятельности спецслужб иностранных государств и международных организаций);
- восьмая (обеспечение сохранности сведений, составляющих государственную и иную охраняемую законом тайну; содействие предприятиям, учреждениям и организациям, независимо от форм собственности, в защите коммерческой тайны) решаются в результате контрразведывательной и разведывательной деятельности;

С учетом того, что разведывательно-подрывная деятельность специальных

служб иностранных государств также является преступлением, предусмотренным в уголовном законе Республики Казахстан, то на наш взгляд, пятую задачу следовало бы объединить с третьей (выявление, предупреждение и раскрытие преступлений).

- шестая (обеспечение безопасности Президента Республики Казахстан и других охраняемых лиц) решается в результате осуществления разведывательной и контрразведывательной деятельности, а также принятия специальных мер;

- седьмая (обеспечение охраны государственной границы) решается в результате проведения разведывательной и контрразведывательной деятельности. При этом речь идет не о физической - войсковой, а об оперативной, то есть осуществляемой с помощью сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности, охране границы;

- девятая (поддержание режима, установленного уголовно-исправительным законодательством, в местах лишения свободы) решается в результате ведения оперативно-розыскной деятельности (уголовно-сыскной и административно-сыскной) в исправительных учреждениях (выявление, предупреждение и пресечение преступлений и других правонарушений в ИТУ, в том числе побегов; установление причастности заключенных к ранее совершенным, но не раскрытым преступлениям и содействие правоохранительным органам в их раскрытии; выявление конфликтов, запрещенных связей сотрудников и охраны пенитенциарной системы с осужденными, каналов проникновения в зону наркотических веществ, спиртных напитков, оружия и других запрещенных предметов).

Следует сказать, что, помимо Закона об ОРД, задачи оперативно-розыскной деятельности в исправительных учреждениях перечисляются в статье 79 Уголовно-исправительного кодекса Республики Казахстан, в соответствии с которой в их число входит:

- обеспечение порядка и условий исполнения наказаний, безопасности осужденных, персонала исправительных учреждений и иных лиц; выявление, раскрытие, пресечение и предупреждение готовящихся и совершаемых в исправительных учреждениях преступлений и нарушений установленного порядка отбывания наказания;

- розыск в установленном порядке осужденных, совершивших побег из исправительных учреждений, а также осужденных, уклоняющихся от отбывания лишения свободы;

- содействие в выявлении и раскрытии преступлений, совершенных осужденными до прибытия в исправительное учреждение [2];

- десятая задача (обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность) решается всеми направлениями ОРД в результате принятия мер конспирации и безопасности, а также проведения различных оперативно-розыскных мероприятий, направленных на обеспечение собственной безопасности; в то же время организационно эта задача решается, прежде всего, контрразведывательным направлением ОРД, которое организывает и осуществляет работу по обеспечению безопасности.

Назначение, круг деятельности ОРД находят выражение в ее функциях. Можно выделить две функции оперативно-розыскной деятельности - правоохранительную и специальную.

В связи с тем, что правоохранительная функция предназначена для решения правоохранительных, а специальная функция - остальных задач, изложенных в Законе об ОРД, то практически все открытые научные и учебные публикации по оперативно-розыскной деятельности (как в Казахстане, так и за его пределами) осуществлены сотрудниками правоохранительных органов. Это существенно сказывается на трактовке ряда положений Закона об ОРД, в первую очередь путем смещения акцентов на правоохранительную функцию оперативно-розыскной деятельности и практически полном игнорировании другой важной функции ОРД - специальной, которая далеко

выходит за пределы правоохранения.

Более того, определенное преобладание правоохранительной функции заметно и в самом Законе об ОРД. В частности, в статье 1 этого Закона называются лишь правоохранительные цели оперативно-розыскной деятельности, на основании чего первоначально можно сделать вывод, что вся оперативно-розыскная деятельность направлена на осуществление правоохранительной функции, то есть выявление, предупреждение и пресечение нарушений конкретных правовых норм, установленных законом [3].

Однако уже в статье 2 Закона об ОРД, перечисляющей задачи оперативно-розыскной деятельности, кроме чисто правоохранительных задач, называются и задачи ОРД, которые либо вообще не имеют отношения к правоохранительной функции, либо имеют, но только частично.

Это такие задачи, как содействие в обеспечении безопасности общества, государства, укреплении его экономического потенциала и обороноспособности;

- обеспечение безопасности Президента Республики Казахстан и других охраняемых лиц;
- обеспечение охраны государственной границы;
- обеспечение сохранности сведений, составляющих государственную и иную охраняемую законом тайну;
- содействие предприятиям, учреждениям и организациям (независимо от форм собственности) в защите коммерческой тайны;
- обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность.

Указанные задачи решаются в результате выполнения органами, осуществляющими ОРД, функции обеспечения безопасности общества и государства или, как мы ее назвали выше, специальной функции. В связи с этим, возникает необходимость в более четком определении содержания каждой из названных двух функций оперативно-розыскной деятельности - правоохранительной и специальной.

Правоохранительная функция оперативно-розыскной деятельности направлена на использование определенных законом сил, средств и методов ОРД для защиты граждан, собственности, в целом общества и государства от противоправных деяний, в число которых входят уголовные преступления, предусмотренные Уголовным кодексом, административные правонарушения, указанные в Кодексе об административных правонарушениях, нарушения режима содержания в учреждениях пенитенциарной системы, рассматриваемые в Уголовно-исполнительном кодексе Республики Казахстан.

Эта функция ОРД занимает важное место в ряду других функций уголовной юстиции, а именно: дознавательной, следственной, судебной, уголовно-исполнительной, административно-правовой, криминологической профилактики (социальной профилактики преступлений).

Ее значение определяется тем, что она, во-первых, позволяет с помощью присущих оперативно-розыскной деятельности сил, средств и методов самостоятельно эффективно решать правоохранительные задачи вне рамок уголовного процесса, а, во-вторых, способствует осуществлению всех других функций уголовной юстиции, которые в большинстве случаев не могут выполняться без применения возможностей ОРД.

Так, выявление противоправной деятельности главным образом происходит в результате оперативно-розыскных мероприятий. Задача предупреждения правонарушений также в основном решается в ходе оперативно-розыскной деятельности.

Совершаемые преступления часто предварительно или окончательно пресекаются с помощью оперативно-розыскных методов. Дознание и следствие

практически не могут осуществляться без материалов, обнаруженных и добытых в ходе оперативно-розыскных мероприятий. Эти же материалы, оформленные в соответствии с требованиями УПК РК в качестве уголовно-процессуальных доказательств, во многих случаях являются основаниями для вынесения судебного решения.

Оперативно-розыскная деятельность представляет собой одно из основных средств осуществления правоохранительной функции в исправительно-трудовых учреждениях. Целый ряд административных правонарушений может выявляться, предупреждаться и пресекаться в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий (нарушение государственной границы, нарушение режима пребывания и передвижения на территории Республики Казахстан для иностранцев и т.д.).

Полученные в результате оперативно-розыскной деятельности материалы, как правило, являются основанием для осуществления криминологической профилактики.

Законодательное признание оперативно-розыскной деятельности, определение правоохранительной функции этой деятельности в качестве самостоятельной функции уголовной юстиции, включение ОРД в перечень основных видов правоохранительной деятельности также объясняется тем, что криминалистика и уголовный процесс в силу своей правовой природы лишены возможности применять методы конспиративной, негласной работы, тогда как преступники активно пользуются ими при осуществлении своей противоправной деятельности. Поэтому для эффективной борьбы с преступностью возникает необходимость в законодательном оформлении и организации правоохранительной деятельности с использованием особых конспиративных, негласных сил, средств и методов.

По мнению автора, учитывая современные тенденции преступности, ее организованный характер, повышенную общественную опасность, высокую степень вооруженности и агрессивности, законспирированный характер преступных групп и формирований, систему их организованного противодействия любому социальному контролю, государство вынуждено использовать наиболее действенные негласные средства и методы противодействия объектам ОРД [4].

Поэтому специальная функция оперативно-розыскной деятельности заключается в решении специальными силами, средствами и методами, присущими ОРД, определенных законом задач, связанных с вопросами обеспечения безопасности общества и государства. Необходимость такой функции определяется наличием у государства задач, которые можно решить преимущественно с применением специальных сил, средств и методов, присущих только органам, осуществляющим ОРД.

Это такие задачи, как добывание сведений об угрозах безопасности общества и государства, оказание целенаправленного воздействия на объекты, несущие в себе такие угрозы или представляющие интерес в плане укрепления экономического и оборонного потенциала Республики Казахстан; обеспечение безопасности Президента и других охраняемых лиц; обеспечение охраны государственной границы; обеспечение сохранности сведений, составляющих государственную и иную охраняемую законом тайну; содействие предприятиям, учреждениям и организациям (независимо от форм собственности) в защите коммерческой тайны; обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность.

Правоохранительную и специальную функцию оперативно-розыскной деятельности осуществляют, соответственно, правоохранительные органы и специальные службы, которые вместе относятся к органам, осуществляющим ОРД.

В зависимости от компетенции, одни из этих органов могут быть чисто правоохранительными, другие - специальными, третьи - представлять собой симбиоз правоохранительного органа и специальной службы. Правоохранительными органами являются государственные органы, на которые возложены обязанности осуществления правоохранительной деятельности, то есть выявления, предупреждения, пресечения и

раскрытия нарушений конкретных правовых норм, устанавливающих ответственность за преступления или иные противоправные деяния, а также восстановления нарушенных прав.

Специальными службами принято называть государственные органы, осуществляющие функции защиты национальных интересов, безопасности общества и государства как внутри страны, так и за ее пределами путем использования специальных сил, средств и методов. Учитывая, что законное использование специальных сил, средств и методов (оперативно-розыскных мероприятий) разрешается только органам, осуществляющим ОРД, все специальные службы относятся к этим органам.

Таким образом, из числа органов, осуществляющих ОРД в Республике Казахстан, чисто правоохранными можно назвать только органы внутренних дел, уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции и службу по экономическим преступлениям.

Органы национальной безопасности и Служба охраны Президента по своей компетенции призваны решать задачи как правоохранительной направленности (выявлять, предупреждать и пресекать преступления, отнесенные законодательством к ведению органов национальной безопасности и Службы охраны Президента), так и специальной службы (осуществлять разведывательную и контрразведывательную деятельность по обеспечению внешней и внутренней безопасности общества и государства, укреплению его оборонного и экономического потенциала; информировать Президента, Парламент, Правительство Республики Казахстан об угрозах безопасности страны; обеспечивать безопасность Президента и других охраняемых лиц).

Главное разведывательное управление министерства обороны Республики Казахстан в рамках Закона об ОРД является специальной службой, направленной на добывание разведывательной информации, имеющей значение для военной безопасности государства и укрепления его оборонного потенциала, а также проведение в военное, а в некоторых случаях и в мирное время специальных мероприятий в интересах безопасности Республики Казахстан.

Исходя из изложенного, можно сделать вывод о том, что задача обеспечения безопасности общества и государства в основном выполняется специальными службами Республики Казахстан.

В то же время, в определенной мере в ее решении участвуют и правоохранные органы в рамках их компетенции. Осуществляя борьбу с правонарушениями, эти органы, несомненно, способствуют обеспечению безопасности общества и государства, прежде всего внутренней, а в ряде случаев (борьба со спецслужбами иностранных государств, международными преступными организациями и т.д.) и внешней.

Использованная литература:

1. Закон Республики Казахстан "Об оперативно-розыскной деятельности" 1994 г. Информационно-правовая система НПА РК «Әділет»

2. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан – общая характеристика (в сравнении с ИТК Казахской ССР). Практическое пособие – Алматы: "Баспа", 2000 – 112 с. – С. 51.

3. Закон Республики Казахстан "Об оперативно-розыскной деятельности" 1994 г. Информационно-правовая система НПА РК «Әділет»

4. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник для юридических вузов/ под редакцией В.Б. Рушайло.- СПб.: Издательство "Лань", 2001. – 720 с. - С. 362-363.

Сейілхан Қуанышгүл Ерханқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
«Тұран-Астана» Университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.м., аға оқытушы Аккулов Р.Т.

СОТ ПРЕЦЕДЕНТИҰҒЫМЫ

ПОНЯТИЕ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА

THE CONCEPT OF JUDICIAL PRECEDENT

Аннотация. Мақалада прецедент сөзіне түсінік беріліп, сот прецедентінің шетелдерде құқықтың бастауы болып табылатындығына және барлық құқықтың негізі болатындығына тоқталып, сонымен қатар, ресейлік заңгер-ғалымдардың көзқарастары мен пікірталастары қарастырылады.

Түйінді сөздер: прецедент, сот, шешім, инстанция, құқық, заң, құқық қолдану, құқықтық шығармашылық, сот тәжірибесі.

Аннотация. В статье рассматривается понятие прецедента в котором говорится, что судебные прецеденты являются источником права и основой всех прав, а также мнений и дискуссий российских ученых-юристов.

Ключевые слова: прецедент, суд, решение, инстанция, право, закон, правоприменение, правотворчество, судебная практика.

Annotation. The article discusses the concept of precedent which states that judicial precedents are the source of law and the basis of all rights, as well as the opinions and discussions of Russian legal scholars.

Keywords: precedent, court, decision, instance, law, law enforcement, lawmaking, judicial practice.

Прецедент дегеніміз – осыған ұқсас, келесі болатын жағдайларға үлгі боларлық жағдай. Яғни, өткен нәрсеге ұқсас нәрсені табу [1]. Ал сот прецеденті (латын тілінен аударғанда praecedens, praecedentis – алдында болған) – нақты істер бойынша сот арқылы қабылданған шешімдер. Оның негізі көрсетілген істерді талқылау барысында барлық немесе төменгі инстанциядағы соттарға үлгі ретінде міндетті болып табылады. Бұл әсіресе римдік юстицияда үлкен орынға ие болған. Кейбір қазіргі мемлекеттерде (Ұлыбританияда, АҚШ-тың көптеген штаттарында, Канадада, Австралияда) құқықтың бастауы болып табылады және барлық құқықтың негізі. Сот прецеденті нормаларды жасамайды, оны тек қалыптастырады, ол адам табиғатында қалыптасқан құқықтың жалпы тәртібінен шығады. Көптеген мемлекеттерде сот прецеденті заңда кеткен қайшылықтардың орнын толтыруда, салтты тануда, құқықты қолдану сұрақтарын шешуде үлкен маңызға ие. Прецеденттік құқық болса – 1) ағылшын-америкалық құқық жүйесінің қосалқы бөлімі, олар басқа құқықпен салыстырғанда, сот прецедентін құрады. Прецеденттік құқық шеңберінде екі түрлі бұтақ қалыптасқан: жалпы құқық және әділет құқығы; 2) құқық жүйесі, құқықтың негізгі бастауын сот прецеденті құрайды [2].

Сот прецеденті орта ғасырларда Ежелгі Римнің (преторлық құқық) құқықтық бастауларында болған. Римдіктер сот процестерінде істерді қарау барысында бұрынғы сот процесінде істер бойынша қабылданған шешімдерді толықтай пайдаланған [3].

Қазақ билерінде де сот прецеденті жиі қолданылған. Егер қандай да қылмыстық істерді қарау барысында кейбір мәселелер, «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Жеті Жарғы» заңдарында қаралған болса, онда билер аталған заңдарда көрсетілген ережелерге сүйенген, яғни ол заңдармен ешбір талас болмаған [4]. Ол туралы қазақтың белгілі ойшылы А. Құнанбайұлы: «Бұл билік деген біздің қазақ ішінде әрбір сайланған кісінің қолынан келмейді. Бұған бұрынғы «Қасым ханның қасқа жолын», «Есім ханның ескі жолын», Әз Тәуке ханның «Күлтөбенің басында күнде кеңес» болғанда «Жеті Жарғысын» білмек керек. Әм, ол ескі сөздердің қайсысы заман өзгергендікпен ескіріп, бұл жаңа заманға келіспейтін болса ғана, оның орнына татымды толық билік шығарып, төлеу саларға жарарлық кісі болса керек еді» - деп көрсетеді [5].

Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы тұсында сот прецедентін қалыптасу бағытында 40-50 жылдары мәселелер көтерілді. Бірақ, бірқатар объективтік және субъективтік себептерге байланысты, идеологиялық көзқарасқа орай, сот прецеденті танылмады. Жалпы теоретикалық деңгейде және құқықтың жекелей саласы деңгейінде оған жеткілікті негіздер болмады, аргументтері әлсіз болды, тіпті қате болған жайттар да кездесті.

Қазіргі таңда прецедент ағылшын-саксондық құқығы үлгісі таралған елдерде (Ұлыбритания, АҚШ, Канада, Австралия) бар. Бұл елдерде соттық есептер жарияланады, осы арқылы прецедент туралы ақпараттар алуға болады. Соттар прецеденттерді тиісті заңдарда іске қажетті нормалар болмаған жағдайларда жасайды. Сонымен қатар прецеденттер барлық соттар арқылы емес, тек жоғарғы инстанциядағы соттармен ғана жасалынады. Мысалы, Англияда мұндай соттарға Жоғарғы Сот, Апелляциялық сот, лордтардың Сот Палаталары жатқызылады. Сот Палаталары парламенттік актілерді шығару барысында ықпал етеді. Яғни, прецедент алғашқы құқықтың бастауы болып танылады, ал заңнамалар кейінгі болып есептелінеді. Ағылшындықтардың пікірінше, прецеденттің маңыздылығы сол, істің толық, жан-жақты және дұрыс болуына оң әсерін тигізеді [6]. Сонымен қатар, прецедент сот жүйесінің тиімділігін арттырады, өйткені өзара ұқсас істерді басынан бастап уақыттан ұтылмауға мүмкіндік береді және соттардың арасында өзара дұрыс қарым-қатынас қалыптастыра отырып, заңдарды қолдану барысында ауытқулар кетпеуіне тосқауыл болады.

Мысалы, АҚШ-та сот прецеденті қолданылуына қарай «міндеттеуші» және «сендіруші» болып бөлінеді. «Міндеттеуші» сот прецедентін қолдану барысында сот, ертеректе қолданылған сот шешімдерін басшылыққа алуы тиіс және ол міндетті болып табылады. Жоғарғы тұрған соттың шешімдері төменгі тұрған соттар үшін міндетті болып табылады. Яғни, Флорида штатының Жоғарғы сотының шешімі осы штаттағы ең жоғарғы инстанциядағы сот болып есептелінеді және басқа да соттар үшін міндетті болып табылады. Сонымен қатар, аталған сот арқылы ертеректе қабылданған сот шешімдерінің орындалуы міндетті болып табылады. Ал, «сендіруші» тәртібі бойынша, сот бұрынғы тәжірибе алынған шешімді қолданбай, басқа шешімді пайдалана алады. Ол үшін сот өзінің қабылдаған өзге шешімін дәлелдей білуі тиіс. Бір штаттың құқықтың мәселесі бойынша қабылдаған шешімі басқа штаттың соты үшін нұсқамалық сипаттағы маңызға ие болады. Мысалы, қабылданған шешімнің дұрыстығына көз жеткізген соң, Нью-Йорк штаты Флорида штаты сотының шешімін басшылыққа алуы мүмкін [7].

Ал, ресейлік құқық жүйесіне тоқталсақ, прецеденттік құқық жоқ, бірақ онда сот тәжірибесін арттыру бағытында жұмыстар жасалынууда. Сондықтан да, сот прецеденті құқығын тану туралы ұғымға қатысты ғалымдар арасында пікірлер қалыптасуда. Оған себеп, сот билігінің негізгі және қосымша болып бөлінуі. Өйткені соттар, сот билігімен қатар, құқықтық шығармашылық (правотворчество) функцияны да қатар атқарады [8].

Сот прецедентіне қатысты, Ресейде екіжақты пікірлер қалыптасқан. Біріншілер, сот тәжірибесіндегі сот прецедентін құқықтың бастауларына жатқызады, олар: С.Н.

Братусь, А.Б. Венгеров, А.Г. Гаджиев, В.М. Жуйков, В.Д. Зорькин, А.А. Иванов, Т.Н. Нещатаева, В.Ф. Яковлев және т.б.

Екінші топ болса, сот тәжірибесін құқықтың бастаулары деп есептемейді. Оларға: В.А. Канашевский, К.И. Комиссаров, О.Е. Кутафин, В.О. Лучин, В.С. Нересянц, С.В. Полени және т.б. жатқызылады [9].

Мұндай екі жақты пікірдің қалыптасуына бірден-бір себеп болып, прецедент қазіргі ресейлік құқықтың бастауы бола ала ма; қазіргі ресейлік соттарға құқық қолдану функциясы, сонымен қатар құқықтық шығармашылық функциялар тән ба; ол осы арқылы заң шығарушы органдарды ауыстыра алады ма немесе көшірмесі болып қана қалады ма, немесе екеуін де бір уақытта істей алады ма және т.б. сияқты сұрақтардың туындауында.

Мысалы, В.Л. Раслиннің пікірінше, мемлекет пен құқық туралы қазіргі ғылымда сот прецедентін құқықтың бастауы ретіндегі тану көзқарасын қалыптастыру қажет. Оған Жоғарғы сот инстанциясының қаулыларын, Конституциялық Соттардың кейбір шешімдерін жатқызады.

Ал О.Н. Коростелкин: «Ресей құқықтық бастаулар жүйесінде сот заңды жасауда орнықты түрде орын алды. Сондықтан сот құқықтық творчествосын сот тәжірибесі және сот прецеденті болып екіге бөлуге болады деп көрсетеді: бірінші жағдайда, сот прецеденті тікелей құқықтың бастауы ретінде қаралуы тиіс, нақтылай айтқанда құқықтық ережені тиісті дәрежеде рәсімдеу арқылы шешімдерді заңдылық тұрғыдан маңызы бар тануда сілтеме жасауға болады; екінші жағдайда, сот прецеденті құқық шығармашылық және құқық қолдану процесінде, сот тәжірибесін, заң тәжірибесін құру туралы болып отыр», - деп көрсетеді [10].

С.В. Боботовтың пікірінше, сот прецеденті болып, жоғарғы инстанциядағы сот арқылы бекітілген іс-әрекеттің норма құрушы тәртібі есептелінеді. Сот тәжірибесінің біркелкілігіне жету мақсатындағы мән-жайлар мен оқиғалардың аналогиялары бойынша басқа іс-әрекеттері үшін нақты негіз ретінде қолданылатын сот шешімдері ғана сот прецеденті бола алады.

Ресейлік бірқатар зерттеушілердің пікірінше, сот прецедентін құқықтың бастауы ретінде тану үшін ол бірқатар белгілерге жауап беруі тиіс:

- жоғарғы инстанциядағы сот арқылы шығарылуы қажет;
- сотта жалпы тәртіп бойынша шағымданудың процессуалдық мүмкіндігі болмауы;
- пікірталас тудыратын құқықтық қатынастарды реттейтін заңдардың болмауына байланысты, соттар арқылы аталған істерді шешудің үлгісі болып табылуы;
- көрсетілгендей пікірталас тудыратын жағдайларды шешу барысында құқықтың бастаулары ретінде қолданылуы (соттар жоғарғы инстанцияның шешімдеріне, қаулыларына сілтеме жасауға аналогиялық сипаттағы пікірталастарды қарастыру процесінде шешімдер қабылдау барысында сот прецеденті ретінде тануға құқылы) [11].

Бірақ зерттеушілердің арасында, сот прецедентінің белгілеріне қатысты да біржақты көзқарас жоқ. Мысалы, П.А. Гуктың пікірінше, сот прецедентінде келесідей белгілер болуы тиіс:

- сот прецеденті жоғарғы сот органдарымен жасалынуы тиіс;
- сот прецеденті белгілі бір заң тәртібін талап етеді;
- сот прецеденті міндетті түрде қолдануды қажет етеді;
- міндетті түрде арнайы жинақтарда жарық көруге жатады [12].

Біздің көзқарасымызша, П.А. Гуктың сот прецедентіне берген белгілерін толықтай құқықтың бастауы ретінде қарастыруға болмайды, өйткені олар өзіндік ерекшеліктеріне қарай міндетті түрде объектіге сипаттама беруге тиіс.

Ал С.К. Загайновтың пікірінше, сот прецедентінің белгілеріне келесілер жатқызылады:

- нақты істерді шешу барысында шығарылады;
- өзінде туындаған қатынастарды реттейтін құқықтық негіздер болады;
- барлық сот инстанциялары үшін қолдану барысында міндетті болып табылады.

Мұндағы көрсетілген белгілерде ұқсастықтар да және айырмашылықтар да бар. Оларды саралай келе байқағанымыз, романдық-германдық құқықтық жүйедегі мемлекеттердегі прецедентті тануды жақтаушылар оларды құрудың бастауларын – жоғарғы сот билігі органдарын атап өтеді, өйткені тек соттар, тараптар арасындағы таластар бойынша шешім шығару арқылы нақты құқықтық қатынастарға әсеретуге қабілетті.

Сот прецедентінің екінші ерекшеленетін белгісі болып зерттеушілердің пікірінше оған белгілі бір тәртіпте шағымдану мүмкіндігінің болмауы, нақтылай айтқанда, әртүрлі инстанциядағы сот шешімдеріне шағымдану сияқты болмайды. Егер көрсетілген құқықтық бастауларына шағымдану мүмкіндігі болған жағдайда, онда ол құқықтық қатынастардың реттеушісі ретінде түсе алар еді. Сөзсіз, негізгі қағидаларға және заңнаманың негіздеріне қарсы келетін сот прецеденті де, нормативтік құқықтық акті сияқты өз күшін жоюға міндетті, бірақ айырықша өндіріс тәртібімен.

Үшінші міндетті белгісі: жоғарғы инстанциядағы соттың шешімдері, анықтамалары немесе қаулылары даулы құқықтық қатынастарды заңнамалық реттеулердің болмаған жағдайларда төменгі инстанциядағы соттар үшін үлгі болып табылады.

Төртінші ерекшеленетін белгі: заңның баптарымен қатар, құқықтың бастауы ретіндегі прецеденттік сипаттағы нақты сот шешіміне берілген соттардың нұсқаулары негізінде даулы мәселелер шешіледі. Бұл белгі тек факультативтік сипатта болады.

Мысалы, прецеденттік сипаттағы сот құқықтық ережелерін құқықтық бастаулары ретінде Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің қызметін жатқызуға болады.

Конституциялық Кеңес құқықтық нормаларға оның конституциялық-құқықтық сипатына сәйкестігіне түсіндірме беру барысында қолданыстағы заңнамаларды өзгерте алады.

Сонымен қатар Ресейде сот прецедентін құқықтың бастауы ретінде тануға қатысты қарама-қарсы да көзқарас қалыптасқан.

Оны жақтаушылар, сот қызметі кейде нормотворчестволық болып танылмайды, сондықтан да, жоғарғы инстанциядағы соттардың нақты істер бойынша жасаған шешімдерін ағылшын-саксондық құқықтық жүйедегі сот прецеденті деп қарастыруға болмайды деп көрсетеді [13].

Б. Страшуннің пікірінше, Жоғарғы Соттың шешімдері прецедент болып танылмайды. Өйткені, істер Жоғарғы Сотпен қайта қаралмайды, бірақ та істі қарауға қабылдаудан бас тарту туралы ұйғаруларда тиісті құқықтық көзқарастар кейде қайталанатын және оған қосымша түсініктемелер беріледі. Оның пікірінше, мұндай шешімдер нормативтік актілер болып табылады.

Сот прецедентін ресейлік құқықтың бастауы ретінде танудан бас тартуға қатысты В.Ю. Соловьев:

«Заңдарды соттар жасамайды, олар тек құқықты қолданады. Ресейде қазіргі таңда сот прецедентін құқықтың бастауы ретінде тануға болмайды, өйткені сот прецедентін ресми түрде құқықтың бастауы ретінде тану Ресей құқығының әдіснамалығын толық түрде өзгертуге алып келіп соғады. Бірақ оның пікірінше, заңға сот шешімдері туралы ережелерді бекіту қажет. Осының көмегімен соттар өзінің қызметінде Ресей Федерациясы Жоғарғы Арбитраждық Соттардың және Ресей Федерациялық Жоғарғы Соттары Пленумының қаулыларын басшылыққа ала алады [14].

Бүгінгі таңда аталған мәселелер отандық заңнамаға да тән. Себебі, заңдардың кемшілігін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты арқылы нормативтік қаулылары толтырып отыр. Ол қаулыларды барлық соттар пайдалануға міндетті. Бұл

мәселе Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабында белгіленген. Ал осы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты нормативтік қаулысының негізі – сот тәжірибесі, соттардың шешімдері. Сот шешімдерін талдау арқылы Жоғарғы Сот нормативтік қаулы қабылдайды.

Біздің пікірімізше, Қазақстан Республикасында сот прецедентін құқықтың бастауы ретінде тану туралы мәселелер қаралуы тиіс. Оған негіз болып, осы тақырыпқа арналған ғалымдардың еңбектері, қолданыстағы сот тәжірибесі және шетелдік сот тәжірибесі табылады.

Сот прецеденттерін теориялық әдеби тұрғыдан талдай отырып, нормативтік қаулылардың мазмұнын кеңейтуге, мағынасын арттыруға мүмкіндік туар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ожегов С.Н. Словарь русского языка: Ок 57 000 слов / Под ред. д.ф.н., проф. Н.Ю. Шведовой. – 15-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1984. – 816 с.
2. Юрист. Справочная система. base.zakon.kz
3. Хан В.В. Англосаксонская модель досудебного производства (на примере Англии и США). Дисс. ...к.ю.н. - Алматы
4. Қазақтың ата заңдары. Құжаттар, деректер және зерттеулер. 10-томдық. Өзгертіліп, толықтырылған 2-басылым / Бағдарлама жетекшісі: С.З. Зиманов: - Алматы: Жетіжарғы, 2004. («Интеллектуал-Парасат» заңкомпаниясы). 1-том. Қазақша, орысша, түрікше, ағылшынша. – 2004. – 632 б.
5. Құнанбаев А. Екі томдық шығармалардың толық жинағы. Алматы: Ғылым, 1997. 2-том.
6. Раслин В.Л. Правообразующая роль органов судебной власти в РФ. Автореф. ... к.ю.н. - М., 2007
7. Правовая система США. 3-й выпуск. – М.: «Новая юстиция», – 1216 с.
8. Котов Б.А. Прокуратура и суды. – М.: ПРИОР
9. Кучин М.В. Нормотворческая деятельность органов судебной власти в РФ и судебный прецедент // Право и политика, - 2000. - №5.
10. Бодров С.Ю. Судебный прецедент в системе источников российского права: Дисс. ... к.ю.н. – Ульяновск
11. Наумов А.В. Судебный прецедент как источник уголовного права. Российская юстиция. 1994. №1.
12. Гук П.А. Судебный прецедент как источник права: Дисс. ...к.ю.н. – Саратов, 2003.
13. Загайнов С.К. Судебный прецедент. Проблемы правоприменения. - М.: Изд. Норма
14. Соловьев В.Ю. Судебная практика в российской правовой системе: Автореф. ...д.ю.н. – М.

УДК 336

Смағзамов Е.Ж.

Магистрант кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ПРЕСТУПЛЕНИЕ НЕБОЛЬШОЙ И СРЕДНЕЙ ТЯЖЕСТИ В НОРМАХ УГОЛОВНОГО ПРАВА

**ҚЫЛЫМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНДАҒЫ ОНША АУЫР ЕМЕС ЖӘНЕ
АУЫРЛЫҒЫ ОРТАША ҚЫЛЫМЫС**

A CRIME OF SMALL AND MEDIUM GRAVITY IN THE NORMS OF CRIMINAL LAW

Ключевые слова: Республика Казахстан; Уголовный кодекс Республики Казахстан; наказание; преступление; преступление небольшой тяжести; преступление средней тяжести.

Аннотация: в данной статье рассматриваются уголовно-правовые вопросы преступлений небольшой и средней тяжести.

Аңдатпа. Бұл мақалада шағын және орта ауырлықтағы қылмыстардың қылмыстық-құқықтық мәселелері қарастырылған.

Summary. This article deals with the criminal law issues of crimes of small and medium gravity.

Преступления данной категории небольшой и средней тяжести совершаются, как правило, не общеопасным и лишенным насилия способом при их совершении отсутствует низменные мотивы, они не требуют сурового социального осуждения и поэтому относятся к категории наименее опасных преступлений.

Право признавать какое-либо уголовно-наказуемое деяние преступлением, не представляющим большой общественной опасности, в значительной мере принадлежит правоохранительным органам. По этой причине с преступлениями, не представляющими большой общественной опасности, оказались уравнены неравноценные по степени общественной опасности менее тяжкие преступления и другие антиобщественные деяния (административные правонарушения, гражданские деликты и дисциплинарные проступки).

Изложенное позволяет обосновать выделение в уголовном законе специальной нормы, предусматривающей классификацию преступлений в зависимости от степени общественной опасности с определением признаков каждой категории преступлений. Основание предложенной классификации преступлений выступает степень общественной опасности, отраженная в санкции [1]. Проведенное исследование приводит к выводу о том, что о преступлениях небольшой тяжести следует говорить, как об уголовных проступках. Определение преступлений небольшой тяжести тесно связано с установлением его признаков. Некоторые из них используются в уголовном законодательстве при правовом регулировании различных форм освобождения от уголовной ответственности.

Анализ деяний, предусмотренных нормами, показывает, что их группировка осуществляется по следующим критериям в зависимости от характера и размера санкции:

- а) содержащей меры общественного воздействия;
- б) лишение свободы на срок до одного года или иное более мягкое наказание;

Эти деяния, находящиеся почти на одном уровне с административными, гражданскими и иными деликтами, признаются преступлениями при наличии квалифицирующих обстоятельств. Криминализация неосторожных деяний связана с тем, что они влекут за собой наступление тяжких последствий или угрозу их наступления. Неосторожное наступление свидетельствует о меньшей степени общественной опасности, что и позволяет отнести их к разряду преступлений небольшой тяжести.

Обобщение судебно – следственной практики позволяет сделать вывод о том, что применение только лишения свободы в отношении лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, не является адекватной и целесообразной мерой, способной решить проблемы наказания за данные преступления. Признание деяния преступлением небольшой тяжести предусматривает широкое применение наказаний, не связанных с лишением свободы (штрафа, исправительных работ, лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью,

ограничения свободы, ареста). Многие ученые – юристы считают, что необходимо отказаться от ранее действующих видов освобождения от уголовной ответственности путем введения норм, предусматривающих их применение исключительно только судом как гарантом законности на основе положений Конституции Республики Казахстан и только за преступления небольшой и средней тяжести [2].

Преступления средней тяжести имеются во всех главах Особенной части Уголовного Кодекса Республики Казахстан. Во многих исследованиях ученых – юристов учитывают разную социально – юридическую природу умышленных и неосторожных преступлений. Преступные деяния, совершаемые по неосторожности, относятся только к категориям преступлений небольшой и средней тяжести. Уголовный Кодекс Российской Федерации в ст. 15 не учел эту проблему и часть преступлений, совершенных по неосторожности, попала в категорию тяжких. Данное положение было подвергнуто критике в российской уголовно- правовой литературе, тем самым была поддержана позиция казахстанского законодателя.

Основной, квалифицированный и особо квалифицированный составы одного вида преступления обладают различной типовой степенью общественной опасности при едином характере опасности. Если в целом взглянуть на проблему конструирования и применения уголовно – правовых санкций, то можно сделать вывод о том, что наличие в Уголовном Кодексе Республики Казахстан большого круга относительно–определенных санкций противоречит закрепленному в ст. 14 Конституции Республики Казахстан положению о равенстве всех перед законом и судом. Складывается также ситуация, когда размеры наказания в силу принципа его индивидуализации зависят только от закона, но в большей степени от судебного усмотрения. Преступления средней тяжести использованы при конструировании норм о рецидиве, стадиях совершения преступления, формах соучастия, прикосновенности к преступлению, видах наказаний назначении наказания и условного осуждения. Анализ нормы о рецидиве преступлений показывает, что при определении рецидива особую роль играет степень общественной опасности совершенного преступления. Так, совершение умышленного преступления средней тяжести с назначением наказания в виде лишения свободы, при наличии судимостей за несколько даже умышленных преступлений небольшой тяжести, не является основанием для признания особо опасного рецидива, а при назначении наказания, не связанного с лишением свободы, нет оснований говорить об опасном рецидиве. А при совершении неосторожных преступлений вопрос о рецидиве отпадает сам по себе.

Следующей нормой в разделе «Преступление» Уголовного Кодекса Республики Казахстан, сконструированной с учетом классификации преступлений, является ст. 24 «Приготовление к преступлению и покушение на преступление». В ней предусмотрена уголовная ответственность только за приготовление к тяжкому и особо тяжкому преступлению. Следует согласиться, что при совершении приготовительных действий создаются условия для совершения в будущем общественно опасных деяний, в связи с чем их надо рассматривать в непрерывной связи с конкретным преступлением, для совершения которого создаются условия. Характер и степень общественной опасности приготовления зависит от характера и степени общественной опасности готовящегося преступления. Поэтому создание условий для совершения преступления средней тяжести, представляет собой незначительную общественную опасность, нехарактерную для преступных посягательств.

О покушении не может быть и речи при неосторожных преступлениях, тем самым покушение не может распространяться на преступления средней тяжести, совершенные по неосторожности. Поддерживается мнение ученых – юристов о том, что покушение, являясь умышленной преступной деятельностью может совершаться только с прямым умыслом [3].

Следовательно, покушение не охватывает преступления средней тяжести при

наличии косвенного умысла. Покушение невозможно при так называемых формальных преступлениях в случаях, когда они совершаются путем бездействия. Например, неоказание помощи больному лицом, обязанным его оказывать, по самому характеру деяния исключает возможность покушения на стадии в развитии этого преступления. В подобных преступлениях все поведение субъекта до момента, когда он не совершил того действия, которое обязан был исполнить, является в уголовно – правовой литературе отношением безразличным. Из изученных уголовных дел только в одном случае присутствовало покушение на преступление. Это свидетельствует о характере рассматриваемой группы преступлений, их пониженной общественной опасности, возможности совершения покушения лишь в ограниченных случаях.

Анализ приведенных мнений приводит нас к выводу, что институт покушения на совершения преступления связан прежде всего с категорией преступления, на которое посягает лицо. При этом отчетливо проявляется характер действия или бездействия, направленность умысла, цель, мотив преступного посягательства, а также степень общественной опасности личности, совершившей преступное деяние. В ст. 31 Уголовного Кодекса Республики Казахстан перечислены формы соучастия: группа лиц, группа лиц по предварительному сговору, организованная группа, преступное сообщество (преступная организация).

Из этих форм соучастия наиболее опасной и сложной является преступное сообщество, связанное с классификацией преступления. Преступное сообщество – это сплоченная организованная группа (организация), созданная для совершения тяжких или особо тяжких преступлений, либо объединение организованных групп, созданное в тех же целях (ч. 4 ст. 31).

Следовательно, не будет признана преступным сообществом организованная группа, отличающаяся высокой степенью сплоченностью, сложными организационно-иерархическими связями, но образованная для совершения преступлений средней тяжести можно согласиться с дефиницией преступного сообщества, содержащейся в ч.4 ст. 31 Уголовного Кодекса Республики Казахстан.

Таким образом, законодатель устанавливает, что течение сроков давности привлечения к уголовной ответственности прерывается, если до истечения указанных в законе сроков лицо, совершившее тяжкое или особо тяжкое преступление, за исключением преступлений небольшой или средней тяжести, совершит умышленное преступление.

При конструировании нормы об освобождении от уголовной ответственности вследствие истечения сроков давности использование классификации преступлений необходимо увязывание сроков давности привлечения к уголовной ответственности с категорией совершенных преступлений. Принятие в УК РК различных институтов освобождения от уголовной ответственности оправданно. Практика показала, что в случае их правильного применения к лицам, совершившим преступления небольшой и средней тяжести, задачи и цели уголовной ответственности достигаются, как правило, более эффективно, с меньшими затратами и без применения уголовного наказания.

Известно, что процесс сокращения (экономии) уголовной репрессии есть благо не только для преступника, но и для общества. Заключается этот процесс во введении в уголовный закон альтернативных лишению свободы мер уголовного и уголовно – правового воздействия. Только такой подход позволит последовательно реализовать в уголовном праве принципы гуманизма, дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности и наказания. Не только для освобождения от уголовной ответственности, но и для освобождения от наказания имеет значение тяжесть преступления (небольшой или средней тяжести, тяжкое или особо тяжкое). Освобождение от наказания применяется тогда, когда личность виновного более не представляет опасности и невелико, что реальное исполнение или продолжение отбывания наказания целесообразно. В нормах об условно – досрочном освобождении

от отбывания наказания и замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания (ст. ст. 72 и 73 УК РК) также используется классификация преступлений, что позволяет более дифференцированно подойти к применению условно – досрочного освобождения от отбывания наказания в зависимости от характера и степени общественной опасности совершенного преступления. Это также позволяет избежать громоздкого перечисления преступлений и ссылок на другие статьи в соответствии с общими изменениями в уголовном законодательстве.

Новый вид освобождения от отбывания наказания, предусмотренный в ст. 76 УК РК, также связан с категоризацией преступлений. Лицо, осужденное за преступление небольшой или средней тяжести, может быть судом освобождено от наказания, если не способно повлечь за собой особо тяжкие последствия для осужденного или его семьи вследствие пожара или стихийного бедствия, тяжелой болезни или смерти единственного трудоспособного члена семьи или других чрезвычайных обстоятельств. В отношении лица, осужденного к лишению свободы за тяжкое или особо тяжкое преступление, суд может в силу чрезвычайных обстоятельств, указанных выше, отсрочить отбывание наказания на срок до трех месяцев.

Другая новелла предусмотрена в ст. 74 УК РК («Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам или женщинам, имеющим малолетних детей»). Осужденным беременным женщинам и женщинам, имеющим детей в возрасте до восьми лет, кроме осужденных к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие или особо тяжкие преступления против личности, суд может отсрочить отбывание наказания соответственно на срок до одного года или до достижения ребенком восьмилетнего возраста. Это является еще одним свидетельством гуманизма и справедливости казахстанского уголовного законодательства. Норма об освобождении от отбывания наказания в связи с истечением срока давности обвинительного приговора (ст. 75 УК РК) сконструирована на основе классификации преступлений.

В части 1 ст. 77 предусмотрено, что лицо, осужденное за преступление, освобождается от отбывания наказания, если обвинительный приговор не был приведен в исполнение в следующие сроки, считая со дня вступления его в законную силу:

Лицо, осужденное за уголовное правонарушение, освобождается от отбывания наказания, если обвинительный приговор не был приведен в исполнение в следующие сроки, считая со дня вступления его в законную силу:

- 1) один год при осуждении за уголовный проступок;
- 2) два года при осуждении за преступление небольшой тяжести;
- 3) пять лет при осуждении за преступление средней тяжести;
- 4) десять лет при осуждении за тяжкое преступление;
- 5) пятнадцать лет при осуждении за особо тяжкое преступление.

Вопрос о применении срока давности к лицу, приговоренному к смертной казни или пожизненному лишению свободы, разрешается судом. Если суд не найдет возможным применить срок давности, смертная казнь заменяется пожизненным лишением свободы, а пожизненное лишение свободы заменяется лишением свободы на двадцать пять лет. К лицам, осужденным за совершение преступлений против мира и безопасности человечества, сроки давности не применяются. Законодатель, провозгласив принцип гуманизма, в ст. 78 УК РК предусмотрел освобождение от уголовной ответственности и наказания на основании акта амнистии или помилования.

В УК РК в норме о судимости (ст. 79) также использована законодательная градация преступлений. В соответствии с ч. 3 ст. 79 УК РК судимость погашается:

- 1) в отношении лиц, условно осужденных, - по истечении срока [пробационного контроля](#);
- 2) в отношении лиц, осужденных к более мягким видам наказаний, чем лишение свободы, - по фактическому отбытию наказания;
- 3) в отношении лиц, осужденных к лишению свободы за преступления

небольшой или средней тяжести, - по истечении трех лет после отбытия наказания;

4) в отношении лиц, осужденных к лишению свободы за тяжкие преступления, - по истечении шести лет после отбытия наказания;

5) в отношении лиц, осужденных к лишению свободы за особо тяжкие преступления, - по истечении восьми лет после отбытия наказания [4].

Впервые в УК РК вопросам уголовной ответственности несовершеннолетних посвящен самостоятельный раздел. Это обусловлено социально – психологическими особенностями несовершеннолетних, совершающих преступления. Данные особенности имеют объективно – субъективную основу и влияют не только на поведение несовершеннолетних, но и на восприятие ими требований уголовного закона. Выделением специального раздела осуществляется отграничение норм, регламентирующих общий порядок уголовной ответственности. Данная новелла в уголовном законодательстве позволит органам уголовного преследования и судам правильно разрешать вопросы, связанные с уголовной ответственности и наказанием несовершеннолетних, преступивших закон. Проведенный анализ уголовно-правового значения категории преступлений средней тяжести в нормах уголовного права об освобождении от уголовной ответственности и наказания и особенностях уголовной ответственности несовершеннолетних показывает, что оно определяется прежде всего самой юридической природой преступлений средней тяжести, которое изначально предполагает необходимость установления и применения определенных «льгот» при решении вопросов об уголовной ответственности и наказании лиц, совершивших преступления средней тяжести.

Список спользованной литературы:

1 Учебник Уголовное право общая часть Алматы «Жеті - Жарғы» 2003 г. под ред. И. И. Рогова, Г. И. Баймурзина

2 Наумов А. В. Классификация преступлений и ее значение для деятельности органов внутренних дел. — М., 2003. Источник: <http://refleader.ru/jgeujggebewyfs.html>

3 Баймурзин Г. И. Ответственность за прикосновенность к преступлению. — А., 2008. Источник: <http://refleader.ru/jgeujggebewyfs.html>

4 Уголовный кодекс Республики Казахстан. Информационно-правовая система НПА РК «Әділет».

УДК 336

Шақарбекұлы Б.

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» Университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы*

СОТ БИЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ СИПАТТАЙТЫН БЕЛГІЛЕР

**ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ПРАВОВОЕ ПОНЯТИЕ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ И ПРИЗНАКИ,
ЕГО ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ**

**THEORETICAL LEGAL CONCEPT OF JUDICIAL POWER AND FEATURES THAT
CHARACTERIZE IT**

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы сот билігінің теориялық құқықтық ұғымы және оны сипаттайтын белгілер жайлы баяндалады.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, конституция, сот билігі, құқық, теориялық негіздер.

Резюме. В статье описывается теоретико-правовая концепция судебной системы в Республике Казахстан и ее характеристики.

Resume. This article describes the theoretical and legal concept of the judiciary in the Republic of Kazakhstan and its characteristics.

Сот билігі дегеніміз мемлекеттік аппараттағы ерекше орын иеленетін органдардың өздеріне тиесілі мүмкіндіктер мен азаматтардың әрекеттеріне ықпал ету қабілеттерін жүзеге асыруы және әлеуметтік үдерістер, атап айтқанда, сот өз құзыреттілігімен қамтитын қоғамдық қатынастар аясы.

Сотбилігі институтын жетілдіру мәселелерін Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік механизмнің құрылымдық бөлігі ретінде теориялық-әдістемелік тұрғыдан зерттеудің өзектілігі ең алдымен, Қазақстан Республикасы Конституциясындағы Қазақстанның басты байлығы адам, оның өмірі мен бостандығы болып табылатын демократиялық, зайырлы, әлеуметтік және құқықтық мемлекет деп бекітуімен байланысты. Қ.А.Мәми бұл конституциялық негіздің маңыздылығын бағалау, құқықтық мемлекеттің дамуының өзі объективті тұрғыда мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара байланысының кепілдігі ретінде мықты және тәуелсіз сот билігінің болуын талап ететіндігін айта отырып, қиынға соғатындығын көрсетеді [1, 36.].

Сот билігі - бірыңғай мемлекеттік билікті бөлу доктринасына негізделетін Қазақстан Республикасының демократиялық құқықтық мемлекет қалыптастыруға деген құштарлығын көрсететін саяси және құқықтық феномен болып табылады. Өз мәнісі бойынша құқықтық мемлекетті құру елдегі әлеуметтік, экономикалық және өзге үдерістерге мемлекеттік ықпал етудің жаңа технологиясын құруды білдіреді. Бұл жерде негізгі орын Қазақстан Республикасының сот билігіне беріледі. Тиімді және тәуелсіз сот билігі тұрған жерде азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделері қорғалады. Қазіргі таңда соттар қолжетімді болды, адамдардың сот билік органдарына деген сенімі арта түсті [2].

Қазақстан Республикасы соттарының IV Съезінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Мемлекетпен қолданылатын шаралар соттардың жұмысының тұрақты сапасы мен жеделділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретіндігін» атап өтті. Төрт жыл ішінде сот қателіктерінің саны мен істерді қараудағы мерзімдерді сақтамау фактілері азаюда. Істерді қарау бойынша жүктемелердің басым бөлігін иеленетін аудандық соттармен сот билігін жүзеге асырудың сапасы жақсара түсті. Дегенмен, ең бастысы азаматтардың өз проблемаларын сот арқылы шешуінде. Өткен жылы ғана Қазақстандық соттардың қарауына миллионға жуық арыздар мен істер түскен. Бұл 2000 жылға қарағанда екі есе артық [1, 13 б.].

Ол уақыттан бері бірталай уақыт өтті. 2012 жылға дейін қаншалықты нормативтік актілер заңды күшіне енгізілсе, соншалықты заң актілері заңды күшін жойды. Сонымен бірге, сот билігінің ұйымдастырушылық тұстарын жетілдіруге қатысты жағымды өзгерістерге әкеп соққан қолданылған шараларға қарамастан, сот реформасының жүргізілуі орын алды және сот билігін қалыптастыруға байланысты барлық мәселелер шешілді деп айтуға әлі де ерте.

Бұған дәлел – Қазақстан Республикасының 2010 -2020 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасының қабылдануы, сабақтастық пен кезеңділік негізінде соттық құқықтық жүйенің дамуын қарастыратын ережелер оның құрамдас бөлігі болып табылады.

Бірыңғай мемлекеттік биліктің тармақтары болып келетін заң шығарушы және атқарушы биліктермен қатар сот билігінің болуы демократиялық құқықтық мемлекеттің міндетті белгісі болып табылады. Осылайша Қазақстан Республикасы танылды. Сот билігінің бірыңғай мемлекеттік биліктің басқа тармақтарынан ажыратылуы Қазақстандағы орын алып жүрген демократиялық қайта құрулар

жағдайында республикамыздың құқықтың басымдылық қағидасының жүзеге асырылуына деген қадам жасағандығын, ондағы бекітілген еркіндік, теңдік пен әділеттілік идеяларын жүзеге асыруға деген құштарлығын көрсетеді.

Конституция мен құқықтық заңдардағы талаптарға сәйкес сот билігінің негізгі міндеті – қоғам мүшелерін кез-келген бассыздықтардан және мемлекеттің, оның органдары мен лауазымды тұлғаларының теріс әрекеттерінен қорғау. Тәуелсіз сот билігін жүзеге асырмайынша жаңа мемлекет құқықтық деп танылмайды [1, 16 б.]. Осыған байланысты бірыңғай мемлекеттік билік тармақтарының өзара арақатынасы бастамалық негізде емес, құқықтық негізде жүзеге асырылуы тиіс. К.А.Мәми көрсеткендей, құқықтық мемлекетті дамыту логикасы жаңа мемлекеттіліктің негізі ретінде мықты және тәуелсіз биліктің болуын көрсетеді. Бұл билік мемлекет пен азаматтық қоғамды өзара байланыстырудың кепілі болып табылады, азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғаудың негізгі құралы [3].

Өз өкілеттілігін жүзеге асыруда мемлекеттік билік тармақтарының бірі конституциялық және өзге нормативтік құқықтық нормалардың шегінен асып кетпес үшін, басқа тармақтардың өкілеттілігін пайдаланбас үшін, билікті заңсыз тартып алмас үшін отандық Конституцияда қарсы тұру және ұстамдылық қағидасы белгіленген. Бұл жүйе мемлекеттік билік тармақтарының өз өкілеттілігі шегінде қызмет жасауын, оларды асыра пайдаланғаны үшін жауапкершілікке тартуды қамтамасыз ететін құқықтық және ұйымдастырушылық шаралардың Конституцияда бекітілуін білдіреді. Ұстамдылық – бұл заң шеңберіндегі билік тармағы қызметін шектеудің конституциялық тәсілі. Қарсы тұру – бұл Конституциялық нормалардың бұзылуына жол бермеу және конституциялық өкілеттіліктерінде тұруды мойындату үшін мемлекеттік биліктің бір тармағының екінші тармағына қарсы тұруы [4].

Көшпелі кезеңде сот билігі ғана түбегейлі саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер жылдарында өзінің мемлекеттік функцияларын (қызметін) тұрақты жүзеге асырған жалғыз билік тармағы екендігін айта кеткен жөн. Айталық, Қазақстан Республикасының жаңа мемлекеттілігін қалыптастыру жағдайында 1993-1995 жылдарда жоғары өкілеттілік және заң шығарушы орган ретінде Жоғарғы Кеңестің өкілеттілігі мен Үкіметтің құрылымы онға жуық өзгертілсе, сот билігінің құрылымы еш өзгеріске ұшырамады, бұл еліміздегі сот билігінің тиімді жүзеге асырылуын қарастырған сот реформасының арқасында орын алды. Қазақстандық қоғамның демократиялық қайта құруында Қазақстан Республикасының егемендігін қалыптастыруда бірыңғай конституциялық қағидалар негізінде жүзеге асырылатын сот билігі ерекше орын иеленді.

Осыған байланысты қазақстандық көрнекті ғалым Қ.Х.Халиков сот билігі мемлекеттік биліктің маңызды тармақтарының бірі болып табылатындығын көрсетеді. Оның құқықтық жағдайы, қоғамның әлеуметтік және саяси жүйесіндегі орны мен ролі қазіргі таңда адам және оның құқықтары мен бостандықтары, заңдылық жоғары құндылығы болып табылатын құқықтық мемлекет пен өркениетті азаматтық қоғам құрудың міндеттерімен анықталады [5].

«Сот билігі» ұғымы қазақстандық құқықтық ғылымда 1990 жылдың басында пайда болғандығы баршамызға мәлім. Кеңестік тоталитарлық саяси режим жағдайында сот билігі ұғымы өз дәрежесінде қолданылмады, себебі кеңестік конституциялар мен белгіленген соттардың жиынтығы Қазақстандағы сот билігін ашып көрсетпеді. «Сот билігі» ұғымының орнына «Сот жүйесі» ұғымы қолданылды, ал соттар құқық қорғау органдарының бірі ретінде ғана қарастырылды [6]. Соған сәйкес сот билігі мемлекеттік биліктің дербес тармағы ретінде кеңестік ғалымдар – құқықтанушылардың зерттеу объектілері ретінде қарастырылмады.

Бұл жағдайға қоса кеңестік мемлекеттік саясат ортасында теориялық конституция болды, бұл жүйе бойынша КСРО-да (Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы) бірыңғай бөлінбеген мемлекеттік билік орнатылған. Сол себепті М.М.Алиев

көрсеткендей, бұл жылдары мемлекеттік биліктің жеке тармағы ретінде сот билігі туралы мәселе көтерілмеген. Сот билігі мәселесін қарастыратын ғылыми зерттеулерде сот органдары құқық қорғау органдары жүйесінің бір бөлігі ретінде ғана қарастырылған. Құқықтық мемлекетті құруға бағытталған қоғамның биліктерді бөлу қағидасы сот билігінің мәнін зерттеуге негіз болды. Соның ішінде сот билігі ұғымын анықтау, оның мемлекеттік механизмдегі орнын белгілеу теориялық зерттеуді қажет ететін маңызды мәселелердің бірі болып таныла бастады [7].

Сот билігі, мемлекеттік биліктің бір тұтастығының және бөлінбейтіндігінің көрінісі болып, біркелкі және әлеуметтік санат ретінде көрініс табады, бұл сот билігі мазмұнының маңызды элементтерін бөліп шығаруға мүмкіндік береді: біріншіден, ол билік бөлінуі қағидасының өнімі болып табылады; екіншіден, өзінің функционалды белгілері бойынша мемлекеттік билік болып табылады; үшіншіден, өзінің мән-мағыналық бағытталуы бойынша әділет жүйесі ретінде ұйымдастырылып рәсімделген, мемлекеттік қызметтің бәсекелестік нысанын құрайды. Конституция сот билігінің анықтамасын бермейтіндіктен, бұл түсінікті нақты мазмұнмен толтыру – ғылымның мақсаты. Алайда, түсініктің қағидалық жаңалығы, кеңестік кезеңнің құқық ғылымында болмауы, оның мазмұнының нақты анықтамасын беруде қиындық тудырады және әркелкі талдануын туғызады.

Қазіргі авторлар сот билігін жария, жарыспалы, әдеттегідей, сот отырыстарында азаматтық, қылмыстық және заңмен айқындалған өндірістердің басқа да нысандары арқылы құқық туралы дауларды алқалы қарап шешетін, мемлекеттік биліктің арнайы тәуелсіз тармағы ретінде санайды.

Осындай түсініктемеде сот билігінің жекелігі және тәуелсіздігі, субъект, қағидалары және жүзеге асыру нысандары айқын көрінеді.

Іс жүргізу құқығы және сот өндірісі саласындағы мамандар сот билігін, соттармен қабылданатын шешімдердің заңдылық және әділеттік кепілдігін беретін, іс жүргізушілік нормаларды сақтап, конституциялық, азаматтық, қылмыстық, әкімшілік және төрелік сот өндірісі арқылы құқықты қолдану және іске асыру кезінде пайда болатын және олардың құзыретіне жататын мәселелерді шешу бойынша мемлекеттің арнайы органдары – соттарға берілген өкілеттіктер деп санайды.

Осы анықтамада соттардың ерекше сипаты және олардың іске асырылуының арнайы нысандары көрінеді.

Сот билігінің түсінігін арнайы нысандарда жүзеге асырылатын ерекше биліктік өкілеттіктердің бар болуына сәйкестендіру дұрыс емес деген ой туады. Бұл жағдайда соттардың әлеуметтік рөлі және соттардың азаматтардың және ұйымдардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, заңның жоғарлығын қамтамасыз ету секілді мақсаттары назарға алынбайды.

Істің мән жайы бойынша, олар «сот билігі» және «сот жүйесі» түсініктерін салыстырады, бірақ олар соттардың мақсаттарын және биліктік өкілеттіктердің сипатын көрсетеді. Алайда сот билігінің түсінігін ұйымдастырушылық аспектіге, яғни биліктік өкілеттіктері бар арнайы органдардың болуына келтіруге болмайды, мысалға, заң шығару және атқару биліктерінің түсінігі де Парламенттің және Үкіметтің, басқа да атқарушы органдардың болуына қармастан шектелмейді.

Конституциялық құқық саласындағы көптеген мамандар сот билігінің қандай да бір анықтамасын бермейді, олар тек сот билігінің жалпы сипаттамасын, оның мәнін, белгілерін, функцияларын, тармақтардың бөліну жүйесіндегі орнын көрсетумен шектеледі.

Осылай, Б.А.Страшун және А.А.Мишин, сот билігі, жалпы алғанда, бұл институт, ол арқылы құқық қоғамдық қатынастарға ықпал етеді және бұл барлық сот органдарының ең төменгілерінен ең жоғарғысына жүктелген деп санайды [9].

Г.С.Сапарғалиев бұл сұрақта алдымен Конституцияның нормаларына жүгінеді. Қазақстан Республикасының сот билігін ол Қазақстан Республикасы атынан, ешкімнің

ерігінен тәуелсіз, тек қана сотпен жүзеге асырылатын жеке мемлекеттік билік тармағы ретінде қарастырылады. Осылайша, бұл жерде сот билігінің түрлі функциялары қарастырылады.

М.В.Баглай соттардың рөлін, өзінің ерекше тәсілдерімен және арнайы аппаратымен адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, заңдылықты және әділеттікті орнатуға бағытталған мемлекеттік биліктің тәуелсіз буыны ретінде ерекше көрсетеді [10]. Оның анықтамасы сот билігінің әлеуметтік бағыттылығын ашады.

Сот билігі мәселелерін зерттейтін қазіргі заңгер-ғалымдар, атап айтқанда ресейлік зерттеуші ғалымдар кеңестік құқықтық ғылымда сот билігі ұғымы тәжірибелік тұрғыдан тіпті таныс болмағандығын көрсетеді. Сот билігі ұғымының осы жағдайда болуының және жалпы кеңестік заманда сот билігін тәуелсіз, дербес мемлекеттік билік ретінде қарастырылмауының себебін көптеген авторлар сот билігі қызметіне саяси партиялар мен онымен бірге дамып келе жатырған атқарушы биліктің араласуы деп түсінеді. Дегенмен, КСРО-да тәуелсіз дербес сот билігінің болмауының бастапқы себептерінің бірі ретінде конституциялық деңгейде барлық биліктің кеңестіктерде болуы туралы саяси құқықтық доктринаның жүзеге асырылуында деп түсінген жөн. Іс жүзінде ол саяси мемлекеттік аппаратқа тиесілі болды [10].

Басқа да ТМД елдеріндегідей Қазақстандағы сот билігі туралы әңгіме қозғау 1990 жылдардың басында кеңес үкіметінен кейін орын алған түбегейлі демократиялық өзгерістерден кейін ғана, атап айтқанда, Қазақ КСР мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның, «Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі», 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы және қолданыстағы 1995 жылы Қазақстан Республикасы Конституциясының қабылдануынан кейін айтыла бастады. Сол себепті де «Сот билігі» терминінің болмауына байланысты атақты кеңестік ғалымдар К.Х.Халиков, А.Т.Бажанова, М.С.Сапарғалиев, В.М.Совицкий, М.С.Строгович, А.Я.Сухарев, М.Л.Петрухин, Н.В.Крыленко, Н.А.Чечина, С.З.Зиманов, С.С.Сартаев, М.П.Шаламов, Д.Б.Бектібаев және тағы басқа ғалымдардың ғылыми еңбектерінің басым бөлігі, көп жағдайда, оқу және оқу-әдістемелік сипатта болды, марксистік-лениндік идеологияның көрсетілуімен шектелді [11, 5 б.].

Қазақстанның кеңестік дәуірдегі даму кезінде сот билігінің проблемалары жоғарыда көрсетілгендей отандық құқықтық ғылым үшін дәстүрлі болмады, себебі олар демократиялық дамудың құқықтық жолынан тыс болатын. Сонымен қоса кеңестік құқықтық ғылымда «Сот билігі» ұғымының өзі бейтаныс болды, сот органдарының жүйесі биліктің түсінігі тұрғысынан емес, сот қызметін ұйымдастыру тұрғысынан қарастырылды. Сол себепті бұл мәселелерді зерттеу кезінде сот құрылысына қатысты және процессуалдық сәттер басым болды, бұл, өз кезегінде, сот билігіндегі конституциялық мәселелерді құқық теориясында зерттелмеген мәселелер қатарына жатқызуға себеп болды. Бұл жағдай Конституцияның жүзеге асыру тәжірибесіне және оның соттармен еліміздің барлық аймақтарында тікелей қолдануына кері әсерін тигізбей қоймады.

Сол арада Қазақстандағы адам және азаматтардың құқықтары мен еркіндіктерін қамтамасыз ету, тұлға мен қоғамға қатысты мемлекетіміздің құқықтық қорғау қызметін жүзеге асырумен айналысатын Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының қызметіндегі сот билігінің орнын көрсетуге арналған зерттеулер жүргізудің өзектілігі арта түсті, себебі бұл зерттеу құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы негізгі бағыттардың бірін зерттеуді талап етеді. Демократиялық мемлекеттердегі билікті бөлу тәжірибесін қалыптастырудағы әлемдік тәжірибе сот билігі азаматтық қоғам өзі үшін бірыңғай мемлекеттік билікті бөлу қасиеті бар институттарды қалыптастыратындай жағдайда болған реттерде және мемлекет тарапынан көрсетілуі мүмкін мәжбүрлеуді шектейтіндей адам және азаматтардың құқықтары мен еркіндіктерін қорғаудың тиімді механизмі бар елдерде ғана орнатылатындығын көрсетеді. Тәуелсіз сот билігінің қалыптасуы тәуелсіз сот билігі тарапынан мемлекеттік институттарға бақылау

жүргізуге жол беретін мемлекеттің өз-өзіне шектеу жасаудың нәтижесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік механизміндегі сот билігінің орны мен ролі екі топтағы факторлар арқылы анықталады: бірінші топ сот билігіне заң шығарушы және атқарушы тармақтардың актілеріне бақылау жүргізуге мүмкіндік береді; екінші топ сот билігін осы билік тармақтарының әрекеттері мен шешімдеріне тәуелді етіп қояды [11].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мами К.А. Конституционная законность и судебная власть в Республике Казахстан: основные тенденции и приоритеты: автореф. ...док. юрид.наук. – Алматы, 2003. -53 с.
2. Леонова Н. Под знаком права //Юридическая газета. – 2003,ноябрь.- 12.
3. Мами К.А. Суд как гарант утверждения законности и справедливости //Правовая реформа в Казахстане. - 2006. - № 1. – С. 3-5.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық комментарий / ред. Г.С.Сапарғалиев. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. -584 б.
5. Халиков К.Х. Проблемы судебной власти в Республике Казахстан (теоретические и уголовно-процессуальные исследования): автореф. ...док. юрид.наук. – Алматы, 1998. – 50 с.
6. Лебедев В.М. Судебная власть в современной России: проблемы становления и развития. – СПб.: Изд.-во «Лань», 2001. – 384 с.
7. Алиев М.М. Суд и правоохранительные органы Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: Жеті жарғы, 2003. – 336с.
8. Конституционное право зарубежных стран / под ред. Страшуна Б.А. -М.: Бек, 1995. – Т. 2. - 448 с.
9. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации:учебник. -М.: Норма-Инфра, 1998. – 741 с.
10. Кутафин О.Е., Лебедев В.М., Семигин Г.Ю. Судебная власть в России: История, документы // В 6 т. /науч. консультант проекта Е.А. Скрипилев; отв. ред. Л.Б. Алексеева. – М.: Мысль, 2003. - Т. 6. – 893 с.
11. Өмірәлі Ж.Ө. Судебная власть в государственном механизме Республики Казахстан: автореф. ...канд.юрид.наук. – Алматы,2006. – 28 с.

УДК 343.137

Абулгазин Ерлан Серикович

Доцент кафедры «Национальное и международное право»

Университета «Туран Астана», к.ю.н.,

Балгужин Максат

Магистр юридических наук

МЕСТО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ В МЕХАНИЗМЕ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІҢ МІНДЕТТЕРІН ШЕШУ ТЕТІГІНДЕГІ ПРОЦЕСТІК
КЕЛІСІМНІҢ ОРНЫ**

**THE PLACE OF THE PROCEDURAL AGREEMENT IN THE MECHANISM OF
SOLVING THE TASKS OF THE CRIMINAL PROCESS**

Аннотация: (мақалада процессуалдық келісім институтының корреляциялық мәселелері қарастырылған. Авторлар процессуалдық келісім жасасқан адамға қатысты

қылмыстық істі бөлек іс жүргізуге бөлудің орындылығын, сотқа дейінгі ынтымақтастық туралы келісім жасалған жағдайда қылмыстық істі бөлек іс жүргізуге бөлудің қажеттілігін қарастырды)

Түйінді сөздер: (процессуалдық келісім, қылмыстық іс жүргізу, ынтымақтастық, қылмыс)

Аннотация: (в статье рассматриваются проблемы соотношения института процессуального соглашения. Авторами рассмотрены вопросы целесообразности выделения в отдельное производство уголовного дела в отношении лица, заключившего процессуальное соглашение, необходимости выделения уголовного дела в отдельное производство в случае заключения досудебного соглашения о сотрудничестве)

Ключевые слова:(процессуальное соглашение, уголовный процесс, сотрудничество, преступление)

Abstract:(the article deals with the problems of correlation of the institution of procedural agreement. The authors considered the expediency of separating a criminal case into a separate proceeding against a person who has entered into a procedural agreement, the need to separate a criminal case into a separate proceeding in the event of a pre-trial cooperation agreement)

Keywords: (procedural agreement, criminal procedure, cooperation, crime)

Цель досудебного соглашения выполняет важную функцию в определении сущности места процессуального соглашения в механизме задач уголовного процесса

Как отмечается в специальной литературе: «...целью процессуального соглашения, в частности о сотрудничестве, выступает как расширение средств противодействия организованным и другим опасным преступлениям, так и повышением эффективности их расследования. Для этого допускается привлечение к сотрудничеству лиц, состоящих в организованных группах и преступных сообществах» [1].

Аналогичное мнение высказывается Ю.К. Якимовичем: «Основная цель его (процессуальное соглашение – прим автора.) стимулировать членов организованных преступных формирований сотрудничать с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность и органами предварительного следствия» [2;727].

А.А. Иванов пишет: «Основная цель договорных отношений с обвиняемым заключается не в отказе от установления истины по делу, а, наоборот, в обеспечении максимальной полноты и всесторонности предварительного расследования за счет использования сведений об обстоятельствах преступления, которыми располагает само лицо, совершившее преступление» [3;12].

В практике присутствует и такое мнение, что процессуальное соглашение о сотрудничестве, ставит перед собой целью- эффективное раскрытие и расследование всех фактов, имеющих связь с незаконным оборотом наркотиков, оружия, заказных убийств и разного рода коррупционных проявлений [4;873].

Эта мысль высказывается и учеными «...она, тем самым сама цель содержит в себе основание правовой базы, служащей для противоборства организованной преступности, коррупции, организации эффективного расследования наиболее сложных уголовных дел» [5; 79].

К примеру Н.С. Костенко утверждает, подобного рода соглашение о сотрудничестве, является в определенном смысле формой раскаяния, явкой с повинной, а также добровольным и осознанным отказом от доведения преступления до конца. В тот же момент — это новое явление в уголовно-процессуальном законодательстве,

целью которого является разоблачение не только себя в преступной деятельности, но и других участников преступления [6].

Также автор утверждает, «...соглашение о сотрудничестве, как и любое другое соглашение, должно иметь стороны, которые будут наделены правами и обязанностями, для достижения целей, которые являются для них взаимосвязанными и охватывают собой взаимовыгодное сотрудничество [7;7].

Целью сотрудничества прокурора является- эффективно и быстро раскрыть и расследовать преступление, которое совершило лицо, заключившее «соглашение о сотрудничестве, раскрыть и расследовать преступление, о которых не было известно органам следствия, получить всю необходимую информацию об обстоятельствах преступления, а также сведения о возможных его соучастниках, также определить местонахождение имущества, которое добыли в результате преступления [8;45].

На наш взгляд, справедливый подход в отношении этих вопросов очень важен. Потому что у каждого участника свои цели, но и в тот же момент вряд ли можно согласиться многообразием целей органов предварительного расследования.

Цель- всегда должна быть основополагающей и единой, что будет позволять представить весь потенциал процессуального соглашения. На наш взгляд целью досудебного соглашения о сотрудничестве, является в первую очередь получение достоверной информации от подозреваемого, обвиняемого по обстоятельствам изложенных в уголовно-процессуальном законе.

Для лиц, участвовавших в досудебном соглашении о сотрудничестве цели кардинально отличаются:

- для должностных лиц, осуществляющих уголовное преследование целью является - достоверная информация;
- для подозреваемого, обвиняемого сотрудничество является средством для достижения его собственной цели – смягчения наказания.

Касаемо предмета досудебного соглашения о сотрудничестве, то он выступает в деле значимым признаком. По мнению Г.В. Абшилавы, «...предметом соглашения о сотрудничестве должны стать действия обвиняемого, которые направлены на раскрытие тяжкого или особо тяжкого преступления, на нахождение тяжкого или особо тяжкого преступления или возбуждение уголовных дел по таким преступлениям [9;226].

По мнению Н.С. Костенко, «...предметом досудебного соглашения о сотрудничестве являются только сами условия осуществления, а не основания уголовной ответственности, а также важен факт особенности назначения наказания [10].

По мнению О.А. Тертышной «...из анализа норм, посвященных досудебному соглашению о сотрудничестве, следует, что предметом заключаемого соглашения о сотрудничестве является правоотношение, которые возникают в сфере уголовно-процессуальной деятельности, или еще точнее - поступки участников соглашения о сотрудничестве, которые направлены на достижение поставленной цели, и как следствие, вид и размер наказания». В.Т. Топчиева считает, что «предметом досудебного соглашения о сотрудничестве является объем действий, который будет определять выполнение условий этого соглашения, которые предусмотрены уголовно-процессуальным законом и направлены на принятие важных обстоятельств по определенному уголовному делу [11; 7].

И так основным предметом досудебного соглашения о сотрудничестве, выступают действия подозреваемого, обвиняемого и обеспечительная деятельность следователя. Для того, чтобы сформулировать общую картину досудебного соглашения о сотрудничестве, нужно понимать ее применение в уголовном судопроизводстве.

По мнению О.В. Карпова и И.В. Маслова, подозреваемые никогда не пойдут на соглашение с органами, которые осуществляют уголовное преследование, на слабых

условиях снижения наказания, без каких-либо четких гарантий конкретного вида и определенного размера наказания, назначенного в обмен на сотрудничество [12; 112].

Авторы утверждают и отмечают, что назначение наказания лицу, разоблачившему особо опасных профессиональных преступников в виде реального лишения свободы, можно сопоставить, исходя из обычаев, которые существуют среди лиц, находящихся в пенитенциарных учреждениях, к его физическому истреблению. Такой же позиции придерживаются А.С. Александров и И.А. Александрова, говоря о том, что слабость и даже его опасность состоит в том, что обвиняемый не застрахован от продолжения уголовного преследования уже после того, как будет заключено соглашение в связи с тем, что может произойти установления отягчающих обстоятельств и предъявления ему новых, более тяжких, обвинений. Это все говорит о том, что стороны неравноправны. Аналогичного мнения придерживаются и некоторые другие ученые. Мы думаем, что эти опасения в действительности обоснованы, но только в определенной части. Например, неравенство участников соглашения уже содержится в его сущности, как односторонней сделки. Структура сотрудничества тоже не позволяет определять полноправное партнерство. Для односторонней сделки правовое обеспечение является далеко не полно объемным и весьма недостаточным.

На практике возник ряд вопросов, требующих нормативного урегулирования отдельных положений этого института. В частности, в УПК никак не закреплено, каким документом должно подтверждаться согласие потерпевшего на заключение процессуального соглашения, если в судебное заседание он не вызывается.

Необходимо также определить составы преступлений, по которым не допускается применение процессуальных соглашений. Так, в ст. 67 УК (по аналогии со ст.ст. 65, 68 УК) было бы целесообразным установить перечень лиц (преступлений), на которых не распространяется эта норма. Поскольку, уже выявлены факты, когда заключались сделки по ряду тяжких преступлений.

Для исключения подобных фактов и злоупотреблений необходимо в ст. 612 УПК установить ограничения на заключение соглашений по отдельным категориям тяжких преступлений (наркосбыт, против половой неприкосновенности несовершеннолетних и т.д.).

По правилам ст. 68 УК примирение сторон не применяется к лицам, совершившим неосторожные преступления со смертельным исходом, коррупционные преступления и др. Анализ конкретных дел показал, что не исключается риск того, что эти лица будут освобождаться от реальной ответственности по статье 67 УК через заключение процессуальных сделок, при выполнении всех условий соглашения. Никаких запретов и ограничений на ее применение пока в законе нет. Такие факты уже имеются.

Так, гр. К. допустил нарушение правил охраны труда, повлекшее смерть человека (ст. 156 УК, неосторожное преступление). С ним была заключена сделка о признании вины с наказанием в 1 год ограничения свободы. Но суд прекратил данное дело в связи с выполнением условий соглашения (признание вины, выплата по 150 тыс. тенге двум потерпевшим).

Применение подобного алгоритма увода от ответственности возможен и в случае заключения соглашения, и по фатам ДТП со смертельным исходом, по которым запрещено примирение.

Нуждается в более четком урегулировании норма (в ст. 615 УПК), регламентирующая право подсудимого заявить ходатайство о заключении процессуального соглашения в форме сделки о признании вины в любой момент производства по уголовному делу до удаления суда в совещательную комнату. Получается, что осужденный может заявить это ходатайство и при рассмотрении дела в апелляционной инстанции. Полагаю, что во второй инстанции процессуальное

соглашение заключено быть не может, так как целью введения этого института было упрощение и ускорение рассмотрения процедуры расследования и рассмотрения уголовных дел в судах 1 инстанции, а также разгрузить вышестоящие судебные инстанции.

Согласно ст.612 УПК, процессуальные соглашения в форме сделки о признании вины заключаются по преступлениям небольшой, средней тяжести и тяжким. В то же время, практика применения новелл показывает её несовершенство в части неурегулированности процедуры заключения таких сделок при совокупности уголовных проступков и преступлений. По закону процессуальные соглашения заключаются только по преступлениям. Законодательством (ст.ст.13 УК и 43 УПК), предусмотрена совокупность уголовных правонарушений (проступков и преступлений) и их соединение в одно производство. Однако при их совокупности УПК лишает возможности подозреваемого воспользоваться правом заключения процессуального соглашения.

В этой связи, внесение соответствующих дополнений в статьи 612 и 613 УПК в части возможности заключения процессуальных соглашений по уголовным проступкам при их совокупности с преступлениями, будет способствовать эффективному использованию подозреваемыми лицами своего права на сделку.

Целесообразность выделения в отдельное производство уголовного дела в отношении лица, заключившего досудебное соглашение о сотрудничестве, неочевидна, если обвиняемый (подозреваемый) далizoбличающие показания в отношении соучастников преступления, затем принимал участие в следственных действиях, направленных на собираниедоказательств, свидетельствующих о причастности и вине последних. Выделение уголовного дела в отдельное производство в данном случае не способно решить проблему обеспечения безопасности лица, заключившего такое соглашение. Необходимость выделения уголовного дела в отдельное производство в случае заключения досудебного соглашения о сотрудничестве должна рассматриваться следователем в каждом конкретном случае индивидуально, с позиции законности, обоснованности, всесторонности и объективности расследования и рассмотрения уголовного дела.

Исходя из изложенного приходим к следующим выводам:

1. Проблемы соотношения института процессуального соглашения требуют всестороннего и глубокого анализа. Однако, мы предприняли попытку провести подобный анализ, что позволило нам сделать вывод, о том, что институт процессуального соглашения в большинстве своем соответствует существующим международным стандартам, и не нарушает провозглашенных в исследуемом нами Пакте 1966 года, гражданских и политических права. В то же время, остается не совсем решенным вопрос, касающийся процесса заключения, исследуемого нами соглашения, в части добровольности его заключения со стороны подозреваемого, обвиняемого или подсудимого лица. При этом, возможность, предоставленная указанным лицам, принимать непосредственное участие в подписании этого соглашения, не снижает опасности наличия давления.

2. Процессуальное соглашение представляет собой уголовно-процессуальный институт, который способен создать правовую основу и закрепленную процессуальную форму для заключения на стадии предварительного расследования односторонней сделки в двух предусмотренных УПК РК видах, где объектом выступают добровольные правоотношения подозреваемого, обвиняемого со следователем, а в судебном разбирательстве – подсудимого и суда, выражающиеся в установлении и удостоверении существенных обстоятельств уголовного дела, необходимых для правосудия.

3. Процессуальное соглашение о сотрудничестве – уголовно-процессуальный институт, создающий и координирующий всю правовую основу и предполагающий

процессуальную форму для заключения в стадии предварительного расследования односторонней сделки о сотрудничестве, объектом которой являются партнерские отношения подозреваемого, обвиняемого со следователем, а что касается судебного разбирательства – то между подсудимым и судом, выражающиеся в определении и удостоверении в правдоподобности существенных обстоятельств уголовного дела, необходимых для вынесения приговора в особом порядке.

4. Целесообразность выделения в отдельное производство уголовного дела в отношении лица, заключившего процессуальное соглашение, неочевидна, если обвиняемый (подозреваемый) дал избличающие показания в отношении соучастников преступления, затем принимал участие в следственных действиях, направленных на соби́рание доказательств, свидетельствующих о причастности и виновности.

Выделение уголовного дела в отдельное производство в данном случае не способно решить проблему обеспечения безопасности лица, заключившего подобное соглашение. Необходимость выделения уголовного дела в отдельное производство в случае заключения досудебного соглашения о сотрудничестве должна рассматриваться следователем в каждом конкретном случае индивидуально, с позиции законности, обоснованности, всесторонности и объективности расследования и рассмотрения уголовного дела.

Список использованных источников:

1. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под ред. В.М. Лебедева и В.П. Божьева. 6-е изд. - М., 2010.
2. Якимович Ю.К. Соглашение о сотрудничестве – новый институт уголовно-процессуального права // Избранные труды. - М., 2011.
3. Иванов А.А. Теоретические и организационно-правовые аспекты реализации института досудебного соглашения о сотрудничестве в российском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2013.
4. Шаталов А.С. Принятие судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве: правовая регламентация, проблемы, тенденции, перспективы: Уголовное судопроизводство. Теория и практика / под ред. Н.А. Колоколова. - М., 2011.
5. Гаврилова О.В., Степкин С.М., Цечоев Х.И. К вопросу о создании института досудебного соглашения о сотрудничестве в современной России // Вестник Санкт-Петербургского института Пожарной безопасности (научный электронный журнал). - 2012. - № 3.
6. Костенко Н.С. Досудебное соглашение о сотрудничестве в уголовном процессе: правовые и организационные вопросы заключения и реализации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Челябинск, 2013.
7. Костенко Н.С. Досудебное соглашение о сотрудничестве в уголовном процессе: правовые и организационные вопросы заключения и реализации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2013.
8. Тертышная, О. А. Уголовно-процессуальный механизм досудебного соглашения о сотрудничестве: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 - Воронеж, 2014.
9. Абшилава Г.В. Предмет досудебного соглашения о сотрудничестве, заключаемого в рамках главы 40.1 УПК Российской Федерации // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях: материалы Между-нар. науч.-практ. конф. Тюмень, 2012. Вып. 9.
10. Костенко Н.С. Досудебное соглашение о сотрудничестве в уголовном процессе: правовые и организационные вопросы заключения и реализации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2013.
11. Тертышная О.А. Указ. соч.

12. Карпов О., Маслов И. Досудебное соглашение о сотрудничестве: проблемы правового регулирования и вопросы порядка применения // Уголовный процесс. - 2009. - № 9.

УДК 343.13

Уатбекова Жібек Ермакқызы
магистрант кафедры «Национальное и международное право»
университет «Туран-Астана»
город Нур-Султан, Республика Казахстан
Научный руководитель:
к.ю.н., профессор Барсукова Р.А.

ПРОБЛЕМЫ УЖЕСТОЧЕНИЯ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ ДЛЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ҚАТАЙТУ
ПРОБЛЕМАЛАРЫ**

PROBLEMS OF STRENGTHENING CRIMINAL PUNISHMENT OF MINORS

Аннотация: В статье освещены роль и значение наказания, проблема преступности среди подростков и пути и социальной адаптации осужденных несовершеннолетних после их освобождения. Уделено внимание проблемам обеспечения прав несовершеннолетних граждан, в отношении которых производится уголовное преследование.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступность, наказание, предотвращение, адаптация.

Аннотация: Мақалада жазаның рөлі мен маңызы, жасөспірімдер арасындағы қылмыс мәселесі және сотталған кәмелетке толмағандар босатылғаннан кейін олардың әлеуметтік бейімделуі туралы айтылады. Қылмыстық қудалау жүргізіліп жатқан кәмелетке толмаған азаматтардың құқықтарын қамтамасыз ету проблемаларына назар аударылды.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандар, қылмыс, жаза, алдын-алу, бейімделу.

Abstract: The article highlights the role and significance of punishment, the problem of juvenile delinquency and the ways and social adaptation of convicted minors after their release. Attention is paid to the problems of ensuring the rights of minors who are subject to criminal prosecution.

Keywords: minors, crime, punishment, prevention, adaptation.

В связи со сложившейся в последние годы в нашей стране криминогенной обстановкой, правоохранительным и судебным органам необходимо вести борьбу с преступностью еще более целенаправленно и всесторонне. Наказание в уголовном праве, так же как и преступление - явление социально-правовое. На различных этапах развития человеческой цивилизации государство с помощью уголовного наказания пытается решить задачу - это защитить общество от преступных посягательств на наиболее важные социальные ценности, охраняемые уголовным законом.

Поскольку каждое наказание воздействует и на преступника и на других лиц, оно в известной степени способно осуществлять задачи как общего, так и специального

предупреждения преступлений. Назначение наказания как завершающий этап судебного разбирательства имеет очень большое значение. В нем находит свою реализацию один из признаков преступления - наказуемость.

Исследование судебной статистики Республики Казахстан свидетельствует о том, что из общего числа осужденных ежегодно в среднем 15-17% составляют ранее судимые лица (без учета лиц со снятой или погашенной судимостью). Это говорит о недостаточной эффективности применения наказания, свидетельством чего является недостижение цели исправления осужденного, как одной из целей наказания.

При назначении наказания учитываются характер и степень общественной опасности преступления, личность виновного, в том числе его поведение до и после совершения преступления, обстоятельства, смягчающие и отягчающие ответственность и наказание, а также влияние назначенного наказания на исправление осужденного и на условия жизни его семьи или лиц, находящихся на его иждивении.

Между интересами виновного, потерпевшего, общества и государства также в некоторых случаях возможен определенный компромисс [1, с. 85]. Таким образом, можно добиться высоких результатов, как в отношении справедливости и объективности рассматриваемой ситуации, так и в отношении возмещения вреда, нанесенного в результате преступления.

Если речь идет о лицах, совершивших преступления в несовершеннолетнем возрасте, то для этой категории преступников особое значение имеет дифференциация уголовной ответственности и индивидуализация наказания. За тяжкие и особо тяжкие преступления будут сохранены строгие виды наказаний, а в отношении тех подростков, которые не нуждаются в изоляции от общества, будут предусмотрены мягкие меры наказания, в том числе и освобождение от уголовной ответственности [2, с. 12].

На протяжении долгого времени законодателем вырабатывается механизм наиболее эффективного применения наказания в отношении несовершеннолетних, который предусматривает достижение целей уголовного наказания, невозможного без его реального исполнения, а также снижение уровня подростковой преступности.

На сегодня в Казахстане количество осужденных несовершеннолетних сократилось на 33%. Касается несовершеннолетних, которые совершают преступления, Законом предусматривается менее жестокие наказания, по сравнению с лицами, совершившими преступления, достигшими 18 лет. Лица, не достигших 18-летнего возраста, заключают под стражу лишь по тяжким и особо тяжким преступлениям. Они, как правило, отбывают наказание за убийства, нанесение тяжких телесных повреждений со смертельным исходом, разбои и изнасилования.

При расследовании уголовного дела и назначения наказания в последующем в отношении несовершеннолетних лиц, правоохранительные органы, в том числе, суды должны учитывать тот факт, что речь идет не только о карательных мерах государственного принуждения, но и носят воспитательно-педагогический характер [3, с. 24].

С целью предотвращения преступности и социальной адаптации осужденных несовершеннолетних после их освобождения в Республике ведется большая работа. После выхода из колонии у каждого несовершеннолетнего имеется рабочая специальность. Местные исполнительные органы оказывают помощь в обучении и трудоустройстве, путем выделения специальных квот. Согласно программе "10 шагов по снижению тюремного населения" в Республике уже несколько лет практикуется подход гуманизации. Так, сейчас предусматриваются не лишение свободы, а другие, альтернативные меры наказания. Поэтому, численность колоний для несовершеннолетних сократилась. С каждым годом число отбывающих наказаний также сокращается. Не маловажную роль в воспитательном процессе и предотвращении преступности играют родители, в связи с чем, в исправительном учреждении ЛА-155/6 Департамента УИС по г.Алматы, которое является

единственным в республике местом, где содержатся несовершеннолетние преступники, создан попечительский совет и родительский комитет, члены которого помогают встать осужденным на путь исправления.

Вместе с тем, имеется ряд отдельных вопросов и тенденций, связанных с обеспечением прав несовершеннолетних, требующих принятия адекватных мер со стороны уполномоченных государственных органов. Защита прав несовершеннолетних является приоритетными как для мирового сообщества в целом, так и на национальном уровне. Весьма актуальной задачей является создание механизма государственной защиты прав несовершеннолетних в РК. Однако, на сегодняшний день в области защиты прав несовершеннолетних в Казахстане стоит много нерешенных задач. Несовершенен механизм и судебной и административной защиты прав несовершеннолетних. Остро стоит проблема обеспечения прав несовершеннолетних граждан, в отношении которых производится уголовное преследование. В связи с чем, необходимо:- усилить независимые механизмы мониторинга соблюдения прав детей в контексте ювенальной юстиции, особенно детей, лишенных свободы; - реже прибегать к предварительному заключению до суда; - усиление политики и программ предупреждения преступности должно также стать приоритетом. К примеру, Министерству образования и науки (Комитет по охране прав детей) рекомендовано усилить меры профилактики, проводить беседы разъяснительного характера в школах и других учебных заведениях, включая разработку специальных видеороликов и издание методических пособий, связанных с охраной прав детей;

- разработка программ, призванных помочь освобожденным заключенным в возвращении в семьи и сообщества. Должна быть разработана специальная программа реабилитации несовершеннолетних осужденных, в том числе, включающая их дальнейшее обучение и трудоустройство.

В заключении хотелось бы отметить, что в целях предупреждения роста преступности несовершеннолетних требуются решительные, энергичные и целенаправленные меры по ее предупреждению. Задача состоит, прежде всего, в снижении уровня преступности несовершеннолетних, недопущении разлагающего влияния несовершеннолетних преступников на других подростков и пополнения ими рядов взрослых преступников-рецидивистов.

Список используемой литературы:

1. Обеспечение прав и законных интересов несовершеннолетних потерпевших в уголовном судопроизводстве / Глушков А. И. — М.: МПГУ, 2012.— 160 с.
2. Глушков А. И., Головкин Н. В. Процессуальные и тактические проблемы допроса несовершеннолетних потерпевших и свидетелей // Российский следователь. — 2015. — № 3. -С.12–15.
3. Головкин Н. В. Поводы и основание для возбуждения уголовного дела о торговле несовершеннолетними и использовании их рабского труда // Российский следователь. - 2011. — № 13. — С. 24–27.

Капсалямов Кайрат Жаксылыкович
профессор кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»
Республика Казахстан, г. Нур-Султан
Кархабатов Ерболат Айтпайұлы
магистрант кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ТЕРГЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ**

PROBLEMS OF INVESTIGATION OF CORRUPTION OFFENSES IN KAZAKHSTAN AND WAYS TO SOLVE THEM

Аннотация: В настоящей научной статье авторами рассматриваются актуальные проблемы тактики и методики расследования коррупционных уголовных правонарушений на современном этапе с учетом новых дополнений и изменений в национальное законодательство и способы их решения.

Ключевые слова: коррупционные правонарушения, методика расследования, противодействие, международный опыт, тактические приемы.

Аннотация: Осы ғылыми мақалада авторлар ұлттық заңнамаға жаңа толықтырулар мен өзгерістерді және оларды шешу тәсілдерін ескере отырып, қазіргі кезеңдегі сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу тактикасы мен әдістемесінің өзекті мәселелерін қарастырады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар, тергеу әдістемесі, қарсы іс-қимыл, халықаралық тәжірибе, тактикалық тәсілдер.

Abstract: In this scientific article, the authors consider the actual problems of tactics and methods of investigation of corruption criminal offenses at the present stage, taking into account new additions and changes to the national legislation and ways to solve them.

Keywords: corruption offenses, methods of investigation, counteraction, international experience, tactical techniques.

В современных условиях достаточно широких обороты набирает коррупционная деятельность, которая оставляет плохие последствия на государственном развитии. Особое место в противодействии этому негативному явлению занимает расследования коррупционных преступлений, его методика и тактика. Тактические приемы расследования помогают оценить и использовать лучшие приемы борьбы с уголовно наказуемой коррупцией. Тактический прием может выступать не любой, а только наиболее рациональный и эффективный способ осуществления процессуального действия в определенных обстоятельствах его реализации. Однако применение любых тактических приемов имеет минимально ограничивать права лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве. Особенно это касается расследования преступных коррупционных деяний, в том числе по применению тайных способов сбора информации.

Ратификация международных конвенций о защите прав человека и основных свобод обусловила необходимость тщательного пересмотра порядка проведения

оперативно-розыскных мероприятий. В большинстве зарубежных государств законом предусмотрены подобные отечественным негласные следственные действия.

Практика Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) по проверке законности их проведения свидетельствует о том, что государство может негласно (тайно) вмешиваться в права граждан только при следующих условиях: вмешательство происходит исключительно в интересах национальной безопасности и общественного порядка, экономического благосостояния страны для предотвращения беспорядков или преступлений, для охраны здоровья я или нравственности или для защиты прав и свобод других лиц, определен ч. 2 ст. 8 Конвенции о защите прав человека и основных свобод; если вмешательство происходит по закону, то есть способом, предусмотренным нормативно-правовым актом неведомственного характера [1].

Эти требования направлены на определение четких границ вмешательства государства в личную жизнь граждан для, с одной стороны, предотвращения злоупотреблений, а с другой - обеспечение действенных средств защиты граждан, права которых ограничивались.

Именно поэтому ст. 240 УПК РК устанавливает обязанность соответствующих уполномоченных органов уведомить лицо, конституционные права которого временно ограничивались во время проведения НСД, о таких мерах. Это становится дополнительной гарантией обеспечения эффективного контроля и правовой защиты граждан.

Для отечественного уголовного процессуального права указанная норма является новой. Несмотря на то, что на протяжении длительного времени Законодательством РК определялись и определяются границы вмешательства в конституционные права граждан, обязанности сообщать лицо об ограничении его прав ним не предусмотрено. Эта норма появилась в УПК РК 2014 года [2].

Важное тактическое значение приобретает сотрудничество следователя и оперативных работников сразу после получения информации об уголовном коррупционном правонарушении. В этой ситуации следователь не имеет полного доступа к полученной оперативной информации, поскольку большинство данных на этом этапе является информацией с ограниченным доступом.

Действующее уголовно-процессуальное законодательство содержит гарантии соблюдения прав лица, в такой ситуации выражаются в осуществлении надзора и процессуального руководства следствием со стороны прокурора и судебного контроля со стороны следователя-судьи. Однако правильная правовая позиция следователя в большинстве случаев позволяет эффективно начать досудебное расследование коррупционного преступления и без нарушений законодательства довести его до логического завершения.

Применение оперативно-розыскных мероприятий в ходе досудебного расследования прямо закреплено в УПК РК, что касается негласных следственных действий. Законодатель определил их как разновидность следственных действий, сведения о факте и методы проведения которых не подлежат разглашению. Право проводить негласные следственные действия предоставлено уполномоченным подразделением правоохранительного или специального государственного органа с использованием форм и методов оперативно-розыскной деятельности [3, с. 21].

Основным отличием негласных следственных действий от оперативно-розыскных мероприятий является то, что решение о проведении негласных следственных действий принимает следователь, прокурор или следователь судья по ходатайству прокурора или по ходатайству следователя, согласованному с прокурором. Также отличным является то, что о принятии решения о проведении определенных негласных следственных (розыскных) действий и полученные результаты следователь обязан сообщить прокурору, который фактически решает судьбу полученной информации.

Недостаточно «эффективное» применения негласных мероприятий возникает во время фиксации большинства коррупционных правонарушений. Это создает значительные препятствия для их выявления и документирования. Ведь в случаях квалификации правонарушения по статье о преступлении небольшой или средней тяжести следователь ограничен выбором НСД - снятие данных с электронной информационной системы или ее части, доступ к которой ограничивается ее собственником, владельцем или держателем не связан с преодолением системы логической защиты, и установления местонахождения радиоэлектронного средства.

Как показывает практика, для указанной категории производств потребности в снятии информации не возникает, а установление местонахождения радиоэлектронного средства может способствовать только розыске подозреваемого. Без проведения таких НСД, как контроль за совершением преступления в форме специального следственного эксперимента, изготовления, создания ложных имитационных средств для проведения специального следственного эксперимента, собрать доказательства о некоторых видах коррупционных преступлений невозможно.

Несмотря на то, что расследование коррупционных преступлений является сложным и значительным по объему процессом, следователю необходимо учитывать все следственные ситуации, которые могут возникать и непосредственно использовать все свои приобретенные теоретические знания и практический опыт. Плановая организация расследования коррупционных преступлений позволяет наиболее эффективно использовать все предусмотренные законом средства и методы раскрытия и предупреждения преступлений, помогает в использовании научно-технических средств и методов обнаружения, фиксации и исследования доказательств, средств и методов оперативной борьбы с преступлениями, защите общественности. С помощью планирования достигается умелое сочетание следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, координация деятельности между различными ведомствами и службами по конкретному уголовному производству [4, с.144].

При планировании расследования преступлений указанной категории, необходимо учитывать, что подавляющее их количество составляют должностные или корыстные преступления в сфере экономики, связанные с исполнением виновными лицами служебных обязанностей. Большинство таких коррупционных преступлений остаются латентными, что объясняется ростом «профессионализма» преступников, несовершенством законодательства, тесными контактами лиц, владеющих крупными денежными суммами, добытыми преступным путем, с государственными служащими. Такие преступления носят организованный характер, который, как правило, исключает открытые конфликты между их участниками, что способствует сокрытию их преступной деятельности. Все служебные преступления коррупционной направленности объединяет сходство в основных, принципиальных чертах механизма подготовки, совершения, сокрытия и отражения преступной деятельности; сходство типичных носителей и источников следовой информации.

Поэтому на начальном этапе расследования уголовного производства следователь должен действовать быстро, успеть выявить и собрать максимальное количество доказательств, которые в противном случае могут исчезнуть или быть уничтоженными, направить усилия на раскрытие преступлений «по горячим следам», установлению и задержанию виновных, обеспечить возможность возмещения ущерба, причиненного преступлением [5, с.165].

Полагаем, что обобщение информации о типичных способах совершения преступления и присущих им следов, места и обстановки совершения преступления, характеристики личности преступника, соблюдение следователями процессуальной процедуры при обнаружении, фиксации и расследовании преступлений, связанных с коррупцией, направляют на сбор, фиксацию и исследование доказательственной информации, которая в дальнейшем позволит установить вину подозреваемого,

обстоятельства совершения коррупционного преступления, обеспечит быстрое, полное, всестороннее и объективное расследование всех эпизодов преступной деятельности коррупционера.

Учитывая тактические особенности расследования коррупционных преступлений, на начальной стадии следователю необходимо анализировать и принимать решения на основании предоставленных ему материалов или исследованных лично обстоятельств. Это правило объясняется тем, что оперативные работники могут ввести следователя в заблуждение относительно определенных обстоятельств совершения преступления, в частности, путем якобы «неофициального» сообщения оперативной информации, которая будет в дальнейшем «легализована» и признана доказательством. Например, при предоставлении следователю материалов о конкретном коррупционном преступлении работники спецподразделений могут сообщить следователю о наличии видео- или звукозаписей других коррупционных действий лица или его сообщников, которые в настоящее время не могут быть предоставлены на ознакомление (технические проблемы, нехватка времени на изготовление распечаток и т.п.).

Особенно важным в этом аспекте вопрос недопущение случаев провокации преступления. В УПК РК отсутствуют нормы о подготовке и проведению мероприятий по контролю за провоцированием (подстрекательством) лица, которому может способствовать следователь.

Международный опыт и практика ЕСПЧ показывают, что вопрос провокации преступления неоднократно становился предметом судебного разбирательства. Сложилась соответствующая практика по признанию допустимым вмешательства в процесс совершения преступления соответствующими органами. ЕСПЧ пришел к выводу, что подстрекательство со стороны полиции имеет место тогда, когда работники правоохранительных органов или лица, действующие по их указаниям, не ограничиваются пассивным расследованием, а с целью документирования преступления, то есть получение доказательств и возбуждение уголовного дела, влияют на субъекта, склоняя его к совершению преступления, которое в противном случае не было бы совершено.

Критерием разграничения провокации (подстрекательства) суд считает начало осуществления работниками полиции соответствующего мероприятия по присоединению к уже совершенному преступлению или провокация лица к его совершению.

Приведенные решения предоставляют основания для такого вывода: если правоохранительные органы специально привлекают подготовленных лиц, которые своими активными действиями подстрекают «преступника» к совершению правонарушения, то доказательства в подтверждение виновности, полученные во время такой провокации, суд обязан признать недопустимыми, а обвиняемого - оправдать. Вместе с тем у представителей правоохранительных органов ограничили пассивным наблюдением и при проведении негласных следственных действий имел место судебный контроль за соблюдением прав и свобод личности, собранные доказательства будут отвечать всем критериям относимости, допустимости и достоверности [6, с.210-211].

Важное значение для дальнейшего досудебного расследования имеет эффективное проведение следователем осмотра места происшествия и задержания лица, подозреваемого в совершении преступления, связанного с коррупцией.

Во время задержания лиц, подозреваемых в совершении преступлений, связанных с коррупцией, необходимо также учитывать особенности этого процессуального действия по отдельной категории лиц, к которым относятся: народные депутаты Парламента РК; Председателя или члена Конституционного Совета Республики Казахстан, профессиональные судьи, Генерального Прокурора Республики

Казахстан; кандидата в депутаты Парламента Республики Казахстан, кандидата в Президенты Республики Казахстан. Все вышеперечисленные лица относятся к субъектам коррупционных преступлений, которые указаны действующим законодательством РК.

Сложность такого процессуального действия, как задержание подозреваемого в совершении преступления лица, обусловленная в основном особенностями субъекта коррупционного преступления. Следовательно и прокурору следует быть готовыми к попыткам воздействия на них с целью принятия или не принятия определенных процессуальных решений, в том числе по задержанию. Это влияние может выражаться в просьбах поступить ли совершить определенные действия с обещанием дальнейшего получения материальной выгоды, в угрозах относительно наступления негативных последствий при проведении следственных действий и тому подобное. Попытки давления и противодействия следствию могут исходить как от самого подозреваемого, так и от людей из его окружения (руководство, родственники, близкие лица и др.).

При этом необходимо минимизировать это мероприятие уголовно-правовой репрессии во избежание необоснованного ограничения прав и свобод человека и гражданина.

Подытоживая изложенное выше, можно сделать вывод, что обеспечение соблюдения прав человека в ходе следствия по делам о коррупционных преступлениях является важным фактором обеспечения равенства процессуального статуса сторон и будет способствовать надлежащему рассмотрению дела и, соответственно, вынесения обоснованного и справедливого решения в суде. В любом случае при планировании расследования преступлений указанной категории, учитывая, что подавляющее большинство их составляют должностные или корыстные преступления в сфере экономики, связанные с выполнением виновными лицами служебных обязанностей, необходимо в первую очередь планировать: получение и тщательное изучение актов ревизий, проверок, инвентаризаций и т. п.; если ревизия не проведена, назначить ее; приобщить к материалам дела все возможные документы, которые имеют значение для установления обстоятельств дела; лично изучить те нормативные акты, согласно которым должны были действовать виновные лица при исполнении своих должностных обязанностей; в случае необходимости допросить ревизоров по обстоятельствам проведения ими ревизии, по ее выводам; допросить лиц, фамилии которых указаны в акте ревизии; осмотреть помещения, это находилось имущество; допросы материально ответственных лиц; установить, является ли лицо, в отношении которого возбуждено уголовное дело государственным служащим, должностным лицом. Таким образом, общий план следствия по уголовному делу должен дополняться планами следственных действий, которые должны содержать его цель, условия, места и время проведения, содержание подготовительных мероприятий, участники действий, тактические приемы и технические средства фиксации результатов.

Литература:

1. Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция о правах человека, ETS № 005) (Рим, 4 ноября 1950 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.05.2004 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1007545
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.11.2020 г.) // online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852
3. Кегембаева Ж.А. Конституционные основы уголовного законодательства Республики Казахстан: Автореферат дис. ... докт. юрид. наук. – Бишкек: Кыргызско-русский славянский университет им. Б.Н. Ельцина, 2016. – 56 с.

4. Абдыкаримова А.С. Современное состояние коррупции и проблема расследования коррупционных правонарушений в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2015. - № 4 (40). – С. 144-148.
5. Татубаев Т.М. Антикоррупционная политика Республики Казахстан на современном этапе: промежуточные итоги и перспективы изучения // Magistra Vitae: электронный журнал по историческим наукам и археологии. - 2017. - № 1. – С. 163-175.
6. Калижанова М.М. К вопросу о коррупционных правонарушениях в Республике Казахстан // Законность и правопорядок в современном обществе. - 2016. - № 15. – С. 209-214.

УДК539.42

Туяков Руслан Серикович
*Магистрант кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»,
г.Нур-Султан,
Научный руководитель: к.ю.н., профессор Енсебаева А.Р.*

УКЛОНЕНИЕ ОТ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТТЕН ЖАЛТАРУ

MILITARY SERVICE EVASION

Аннотация. В данной статье проанализировано действующее военно-уголовное законодательство об уклонении от воинской службы.

По результатам анализа выработаны конкретные предложения по внесению изменений и дополнений в нормативные правовые акты, регламентирующие вопросы об ответственности за воинские уголовные правонарушения, а также по корректировке правоприменительной практики военных органов уголовного преследования и суда.

Ключевые слова: преступность, уголовное законодательство, воинская служба, воинские уголовные правонарушения, судебно-следственная практика, деяние, общественно опасные последствия, квалификация.

Аннотация: Бұл мақалада әскери қызметтен жалтару туралы қолданыстағы әскери қылмыстық заңнама талданады.

Талдау нәтижелері бойынша әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік мәселелерін реттейтін нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу, сондай-ақ әскери қылмыстық қудалау органдары мен соттың құқық қолдану тәжірибесін түзету бойынша нақты ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: қылмыс, қылмыстық заңнама, әскери қызмет, әскери қылмыстық қылмыстар, сот-тергеу практикасы, әрекет, қоғамдық қауіпті салдарлар, біліктілік.

Annotation. This article analyzes the current military criminal legislation on evading military service.

Based on the results of the analysis, specific proposals were developed for introducing amendments and additions to normative legal acts regulating issues of responsibility for military criminal offenses, as well as adjusting the law enforcement practice of military criminal prosecution bodies and the court.

Keywords: crime, criminal law, military service, military criminal offenses, judicial

investigative active, act, socially dangerous consequences, qualification.

Усиление законности и правопорядка в казахстанской армии – одна из важнейших задач, стоящих перед нашим государством в настоящее время.

Только в таких условиях можно обеспечивать соблюдение воинской дисциплины и, как следствие, боеготовность и обороноспособность республики. При этом решение указанной задачи должно осуществляться по нескольким направлениям, среди которых большое значение имеет совершенствование действующего законодательства о воинской обязанности и военной службе, а также практики его применения.

Одно из центральных мест в системе мер обеспечения воинской дисциплины занимают нормы уголовного права, особенно положения ст.387 УК РК (**Уклонение от воинской службы**), предусматривающей ответственность за преступления против уклонения от **воинской службы**[1].

Таким образом, можно с уверенностью говорить об особой роли уголовного права в деле укрепления законности в сфере военной службы в целом и воинской дисциплины в частности, в связи, с чем вопросы теории и практики применения норм ст.387 УК РК (**Уклонение от воинской службы**), заслуживают повышенного внимания. Масштабы данной работы не позволяют охватить весь комплекс проблем, возникающих в сфере правоприменения указанных законоположений, поэтому мы остановимся только на субъективной стороне преступлений против уклонения от **воинской службы**[1].

В противодействии воинской преступности, отличающейся повышенной общественной опасностью, наряду с организационными и воспитательными мерами немаловажное значение имеют средства уголовно-правового воздействия. Совокупность уголовно-правовых норм, направленных на охрану воинского правопорядка от преступных посягательств и применяемых только к военнослужащим называют военно-уголовным законодательством. Существование военно-уголовного законодательства исторически обусловлено самой природой организации вооруженных сил государства: жизнь и деятельность армии построены на принципах единоначалия, твердого уставного порядка, беспрекословного повиновения подчиненных командирам и на строгой воинской дисциплине как важнейших факторах боеспособности и боевой готовности войск.

Правовым основанием установления уголовной ответственности за воинские преступления является Конституция. Статья 36 провозглашает защиту Республики Казахстан священным долгом и обязанностью каждого гражданина [2]. Это требование запрещает гражданам уклоняться от исполнения обязанностей военной службы, а военнослужащим – нарушать установленный порядок ее несения. В Уголовном кодексе (далее – УК) ответственность за воинские уголовные правонарушения регламентируются главой 18 [1], таковыми признаются деяния против установленного порядка несения воинской службы, совершенные военнослужащими, проходящими воинскую службу по призыву либо по контракту в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях, а также гражданами, пребывающими в запасе, во время прохождения ими сборов. Более детальная регламентация отдельных аспектов ответственности военнослужащих приведена в

Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 28 октября 2005 года №6 «О судебной практике по делам о воинских уголовных правонарушениях» [3].

Военная служба – это особый вид государственной службы граждан РК в Вооруженных силах либо других войсках. Согласно Закону РК «О всеобщей воинской обязанности и военной службе», призыву на военную службу подлежат граждане в возрасте от 18 до 27 лет, не имеющие права на освобождение или отсрочку от призыва

на военную службу.

Объектом преступления является установленный порядок призыва на военную службу и нормальное комплектование Вооруженных Сил РК.

Объективная сторона преступления выражается в уклонении от призыва на военную службу при отсутствии законных оснований для освобождения от этой службы. Уклонением считается неявка по повестке военного комиссариата о призыве на военную службу в указанный срок без уважительных причин, то есть путем бездействия.

Уважительными причинами неявки при условии документального подтверждения считаются: заболевание или увечье гражданина, связанное с утратой трудоспособности; тяжелое состояние здоровья или смерть близкого родственника (отца, матери, жены, сына, дочери, родного брата или сестры) или лица, на воспитании которого находился призывник; препятствия стихийного характера; иное обстоятельство, признанное судом уважительной причиной.

Уклонение от учебных, поверочных сборов или воинского учета преступлением не считается: за данные деяния может наступить лишь административная ответственность.

Преступление считается оконченным с момента, когда лицо не явилось в установленное время и в установленное место по повестке военного комиссара или вызову военного комиссариата для призыва на военную службу [4].

Часть 2 ст. 387 УК РК предусматривает ответственность за то же деяние, совершенное:

- а) посредством причинения себе вреда здоровью;
- б) путем симуляции болезни;
- в) посредством подлога документов или иного обмана.

Под причинением себе вреда здоровью понимается умышленное причинение призывником себе вреда здоровью различной степени тяжести как им самим, так и другим лицом с его согласия (членовредительство) с целью уклонения от призыва на военную службу.

Симуляция болезни – это создание субъектом ложного представления о наличии у него признаков физического или психического заболевания для тех лиц, которые решают вопрос о призыве его на военную службу.

При подлоге документов виновный с целью уклонения от призыва представляет призывной комиссии документы, заведомо содержащие неправильные сведения о возрасте, составе семьи. Если виновного освобождают от призыва на военную службу в результате использования подделанных им самим документов, действия виновного следует квалифицировать по совокупности преступлений по п. «в» ч.2 ст. 387 и ст. 385 УК. Если виновный для уклонения от военной службы использует заведомо поддельные документы, то в этом случае документы входят в объективную сторону этого состава и дополнительная квалификация по ст. 385 УК РК не требуется.

Иной обман есть всякий другой способ, каким виновный может ввести в заблуждение призывную комиссию с целью уклонения от призыва. Например, направление на комиссию вместо себя другого лица, негодного к военной службе, уклонение путем ссылки на религиозные убеждения и так далее.

Уклонение посредством причинения себе вреда здоровью считается оконченным с момента причинения такого вреда, так как с этого момента он становится негодным к военной службе, во всех остальных случаях оно будет окончено с момента фактического уклонения от военной службы.

Необходимо отметить, что при определенных обстоятельствах лицо, уклоняющееся от призыва на военную службу, может избежать уголовной репрессии. Таклицо, подлежащее призыву на военную службу и уклоняющееся от него, может быть освобождено от уголовной ответственности, если «призывник до передачи

органом расследования дела в суд добровольно явится на призывной пункт».

Субъективная сторона рассматриваемого преступления может выражаться только в виде прямого умысла: виновный сознает, что уклоняется от военной службы, и желает этого.

Субъект преступления специальный – гражданин РК, мужского пола, призывного возраста (от 18 до 27 лет), признанный годным к военной службе и не имеющий отсрочки[4].

С каждым годом растет и количество уклонений от призыва на военную службу.

Уклонения – один из наиболее распространенных и опасных видов воинской преступности, имеющих тенденцию дальнейшего роста. Преступления, связанные с уклонением от военной службы, приобретают все большую общественную опасность. Помимо неуклонного их роста они нередко сопровождаются и другими преступлениями, такими как дача взятки, убийство, причинение тяжкого вреда здоровью, насильственные действия в отношении начальника, хищение огнестрельного оружия, боеприпасов и взрывчатых веществ и т. д.

Уклонение от военной службы может быть двух видов – уклонение от **воинской службы** или **отказ от несения воинской**.

Проанализировав имеющиеся в уголовно-правовой науке мнения относительно принципов криминализации (декриминализации), становится ясным, что уголовно-правовая борьба с деяниями ст. 387 УК РК «**Уклонение от воинской службы**» в условиях мирного времени становится малоэффективной по причине высокой их распространенности, несущественной степени общественной опасности и построения профессиональной армии в РК. В связи с этим предупреждение данных деяний должно осуществляться в административно-правовом порядке главы 27 «Административные правонарушения, посягающие на установленный порядок управления».

Однако в условиях военного времени возникает необходимость закрепления в уголовном законе состава преступления, предусматривающего ответственность за уклонение от призыва на военную службу по мобилизации, так как, во-первых, нет и не может быть нормы, достаточно эффективно регулирующей соответствующее общественное отношение методами других отраслей права, а во-вторых, указанная обстановка уже является опасной ввиду своего социального характера, так как вызовет у общества чувство страха и беспокойство за его совершение.

В случаях, предусмотренных законом, Вооруженные Силы могут привлекаться и к осуществлению других задач, связанных с обеспечением безопасности страны и ее населения (например, к спасению людей и имущества при катастрофах, к подавлению незаконных вооруженных формирований в местностях, объявленных на чрезвычайном положении и т.д.). Необходимым условием постоянной боеспособности и боеготовности Вооруженных Сил является неуклонное исполнение военными служащими требований нормативных актов, устанавливающих их задачи, функции, обязанности; поддержание высокой воинской дисциплины. Общественно опасные ее нарушения и образуют составы воинских преступлений, включенные в гл. 18 УК РК.

Особенностью рассматриваемой главы УК РК является то, что в ней оставлены лишь составы, предусматривающие уголовные правонарушения против установленного порядка прохождения воинской службы – против требований воинской дисциплины и выполнения обязанностей военными служащими. Деяния общеуголовного характера, совершенные военными служащими (насильственные, имущественные, должностные и т.д.) влекут ответственность по соответствующим статьям других глав УК РК.

Подводя итог, хотелось бы отметить, что этим проблемы субъективной стороны преступлений против военной службы, безусловно, не исчерпываются, – они гораздо объемнее и многограннее.

Поэтому мы считаем необходимым продолжать исследования всех сложных вопросов, связанных с квалификацией указанной группы преступлений, ведь в

конечном итоге это окажет положительное влияние на состояние законности в рядах Вооруженных Сил РК и обеспечит обороноспособность нашей республики.

Список литературы:

1. Уголовный процессуальный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 231-V ЗРК (с [изменениями](#) по состоянию на 01.02.2021 г.)
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г (с [изменениями](#) по состоянию на 23.03.2019 г.).
3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 28 октября 2005 года №6 «О судебной практике по делам о воинских уголовных правонарушениях». Режим доступа: adilet.zan.kz.
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (Том 2). – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120 с.

УДК 336

Султанов Ерболат Нурланұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының 3-курс студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.м., аға оқытушы Акылов Д.О..

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА АЛДЫН АЛА СӨЗ БАЙЛАСПАЙ АДАМДАР ТОБЫ БОЛЫП ҚАТЫСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ УЧАСТИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ ГРУППОЙ ЛИЦ БЕЗ
ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СГОВОРА

PROBLEMS OF PARTICIPATION IN A CRIMINAL OFFENSE BY A GROUP OF
PERSONS WITHOUT PRIOR COLLUSION

Түйінді сөздер: қылмыстандыру, сөз байласпай қатысу, қылмыстық топ, қоғамдастық, құрам.

Қатысу нысаны дегеніміз жүзеге асырылатын қылмыстық әрекеттің қатысушыларымен байланысты сипатына қарай субъективті және объективті белгілері негізінде жіктелетін жеке заңдық мәнге ие қатысудың ерекше түрі [1, 112 б.]. Қатысу нысаны қылмыстың заңнаманың жалпы бөлімінде қарастырылуы табиғи заңдылық. Мәселен, қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың нысандары Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодесінің «Топ жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылық» атты 31-бабына сай заңнамалық тұрғыдан жіктелген. Бұл үрдіс Ресей Федерациясы мен Германияның қылмыстық заңнамаларының жалпы бөлімінде қарастырылған болса, АҚШ, Франция, Испания мемлекеттерінің қылмыстық заңнамаларының ерекше бөлімінде қылмыстық қоғамдастық, банда, сөз байласу, құралым, ұйымдасқан топ ретінде мазмұндалған [2, 254 б.].

Қылмыстық құқықтық теориясына сай қатысу нысаны әлі де болса дау туғызып келе жатқан мәселе ретінде қаралады. Осы саладағы ғалымдар мен зерттеушілер қатысу нысанын келесідей негізде жіктейді:

- Қарапайым (алдын ала сөз байласпай) қатысу және алдын ала қатысушылары сөз байласқан күрделендірілген қатысу, қылмыстық ұйым немесе

қылмыстық қоғамдастық – қатысудың ерекше түрі [3, 54 б.];

- Айқындалған немесе қатысу рөлдері өзара бөлінген қатысудың нысаны [4, 199 б.];

- Қатысушылардың арасындағы байланыстың мүмкін нұсқаларын қамтитын ерекше қатысудың нысаны ретінде тұлғалар тобының бөлінуі [5, 98 б.];

- Күрделі қатысу, орындаушылық, қылмыстық топ және қылмыстық қоғамдастық [6, 18 б.].

Қарастырылған қатысудың нысандарынан бөлек сыбайлас қатысудың келесідей түрлері теориялық тұрғыдан қарастырылады:

- Рөлдері өзара бөлінбеген қарапайым қатысу немесе орындаушылық;

- Рөлдері өзара бөлінген күрделі қатысу (орындаушы, ұйымдастырушы, айдап салушы, көмектесуші) [7, 51 б.].

Қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың нысандары мен түрлерін қарастыруымыздың басты себебі жүзеге асырылған қылмыс үшін жазалауды айқындау болып табылады.

Сыйбайлас қатысудың түрлеріне тоқталудың аса маңыздылығы жоқ деп санаймыз. Дегенмен, П.И. Гришаев пен Г.А. Кригердің сыбайлас қатысушыларға қатысты келтірген жіктеуі, әсіресе күрделу қатысу түрі ҚР ҚК-нің 28-бабында қарастырылған сыбайлас қатысудың түрлерімен ұқсас келеді. Аталған ғалымдар сыбайлас қатысуды топтық белгісіне сай бөліп қарастырған болса, біз қатысушылардың санына қарай бөлудің қылмыстың қоғамға қауіптілік деңгейін саралау үшін маңызды екендігін ұсынған болатынбыз.

Ал, сыбайлас қатысудың нысанына келетін болсақ, онда А.В. Наумовамен сыбайлас қатысудың нысанына қатысты келтірген топтастыруы ҚР ҚК-мен қарастырылған нысандарға ұқсас келеді.

Сонымен, ҚР ҚК-нің 31-бабына сай қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың келесі нысандары қарастырылған:

1) Алдын ала сөз байласпай сыбайлас қатысу – 31-баптың 1-тармағы: Егер қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға екі немесе одан да көп орындаушы алдын ала сөз байласпай бірлесіп қатысса, ол адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады;

2) Алдын ала сөз байласып сыбайлас қатысу – 31-баптың 2-тармағы: Егер қылмыстық құқық бұзушылыққа оны бірлесіп жасау туралы күні бұрын уағдаласқан адамдар қатысса, ол алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады;

3) Қылмыстық топтардың сыбайлас қатысуы – 31-баптың 3-тармағы: Егер қылмысты ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық ұйымдасқан топ, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық, террористік топ, экстремистік топ, банда немесе заңсыз әскерилендірілген құралым жасаса, ол қылмыстық топ жасаған қылмыс деп танылады [8].

Ендігі кезекте, осы бөлімшенің атауына сай қылмыстық құқық бұзушылыққа алдын ала сөз байласпай адамдар тобының қылмысқа қатысуының түсінігіне құқықтық талдау келтіргеніміз жөн болар.

ҚР ҚК-нің 31-бабына негізделетін болсақ, онда заңнамалық тұрғыдан қылмысқа қатысудың нысаны ретінде қылмысқа қатысушылардың алдын ала сөз байласып немесе алдын ала сөз байласпай қылмыстық әрекет ету сипаттамасын негізгі белгі ретінде қарастырылатындығына көз жеткіземіз. Сәйкесінше, 1) адамдар тобы, 2) алдын ала сөз байласқан адамдар тобы; 3) қылмыстық ұйым; 4) қылмыстық қоғамдастық сияқты төрт нысаны қарастырылады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша сыбайлас қатысудың нысандары келесі белгілеріне сай сипатталады:

- Екі немесе одан да көп орындаушылар, яғни қылмыстық әрекеттің объективті жағын құрайтын екі немесе одан да көп тұлғалардың бірлесіп қатысуы;
- Қылмысты жүзеге асырудағы әрбір қатысушының қатысу деңгейінің теңдей болуы;
- Алдын ала сөз байласпай адамдар тобының қылмыстық құқық бұзушылықты жүзеге асыруы[9].

ҚР ҚК-нің 31-бабы 1-тармағына сай «Егер қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға екі немесе одан да көп орындаушы алдын ала сөз байласпай бірлесіп қатысса, ол адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады»[8]. Қарастырылып отырған қатысудың нысаны қылмыстық құқық теориясында бірнеше атаумен кездеседі: қатысудың қарапайым нысаны; бірлескен орындаушылар; бірлескен айыпталушылар. Бұл нысан бойынша әрбір қатысушы әрекеттің объективтік жағының белгілі бір бөлімін өзара бірлесе отырып орындайды. Бұл нысан бойынша топ қылмысты жүзеге асыру барысында өзара қатысушылардың рөлін бөліспейді және осы ерекшелігіне байланысты қарапайым қатысу нысаны деп танылады.

Бірлескен орындаушылар деп қарастырылуының басты себебі қылмыстық құқық бұзушылықты жүзеге асыру барысында міндетті түрде әрекеттің объективті жағын орындайды және қылмыс адамдар тобымен бірлесіп орындалғандықтан ондағы әрбір орындаушының қатысу нысаны әрқилы болуы заңды құбылыс. Мәселен, тұрғын-үй, қызметтік, өндірістік мекен-жайға немесе қоймаға заңсыз кіру арқылы ұрлық жасалатын болса, онда орындаушылардың бірі есікті бұзады, екіншісі ішке кіріп өзгенің мүлкін ұрлап шығады. Бұл мысал бойынша келтірілген қатысудың нысаны теориялық тұрғыдан бірлесіп айыпталушылар деп аталады. Сонымен қатар, топтық қылмыстылықтың бір қатысушысы қылмыстық құрамның барлық белгілерін құрайтын әрекетті жүзеге асыратындығы, ал кейбір жағдайда объективтік жағының кейбір белгілерін ғана құрайтын әрекеттердің жүзеге асырылуы тәжірибеде жиі кездеседі. Мәселен, адам өлтіру қылмысы бойынша қатысушының бірі құрбанның қарсыласуын басады, ал екінші қатысушы соққыға жығады немесе ұрады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының 1994-жылғы 23-желтоқсандағы №7 «Азаматтардың өмірі мен денсаулығына қарсы әрекеттер үшін жауапкершілікті реттейтін заңдарды соттардың қолдануы туралы» Қаулысында «Кісі өлтіруге бірнеше адам қатысқан жағдайда соттар қатысушылардың арасындағы алдын ала келісім болған-болмағанын, олардың арасында рольдердің бөлісілген-бөлісілмегенін, сондай-ақ қылмыс жасауға қатысқандардың әрқайсысының оған қатыстылығы дәрежесіне қорытынды жасауға негіз беретін басқа да барлық жайларды мұқият зерттеп, қатысушылардың әрқайсысының іс-әрекеттерін дәрежелеп, жеке-жеке жаза тағайындауға тиіс» екендігі қатаң ескерілген [8].

Қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың түрлері мен нысандарына заңнамалық, теориялық және тәжірибелік тұрғыдан құқықтық талдау жүргізілді. Теориялық тұрғыдан қарастырылған қатысудың нысандарының ҚР Қылмыстық кодексінде қарастырылған заңнамамен сай келетіндігі, нысандардың өзара айырмашылықтары мен топтастырылуының басты ерекшеліктері қарастырылды. Топтастырудың маңыздылығының сыбайлас қатысушыларға жазаны тағайындау кезіндегі теңдей және әділетті болуын сақтаудан туындайтындығына көз жеткізілді.

Алдын ала сөз байласпай адамдар тобының қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысуы барысындағы объективтік белгілер сараланды және объективтік белгілерді анықтаудың маңыздылығы айқындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Уголовное право России. Практический курс / Под общ. ред. А. И. Бастрыкина; под науч. ред. А. В. Наумова. М., 2007. С. 133;
2. Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В. С. Комиссарова. СПб., 2005.

- С. 268;
3. Трайнин А. Н. Учение о соучастии. М., 1941. С. 79;
 4. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении. Ч. 2 // Учёные труды Свердловского юридического института. Свердловск, 1962. Вып. 2. С. 199-206;
 5. Иванов Н. Г. Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве. Саратов, 1991. С. 122;
 6. Галиакбаров Р. Р. Борьба с групповыми преступлениями. Вопросы квалификации. Краснодар, 2000. С. 14-22;
 7. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по советскому уголовному праву. М., 1959. С. 50-53;
 8. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 31-баптың 1,2,3-тармақтары. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>;
 9. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан // https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T970000167_#z15

УДК 336

Суттыбаев Эльдар Гылымович

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Егізбаев Н.О.

ЖЕКЕ АДАМ ӨМІРІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ

ПОНЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЛИЧНОСТИ

THE CONCEPT OF CRIMES AGAINST INDIVIDUAL LIFE

Аннотация: Адам өлтіру негізінен әрекет арқылы жүзеге асырылады. Адам өлтірудің көпшілігі осылай жасалады. Кінәлінің оқпен атылатын және суық қарудың, өзге де заттарды пайдалануымен, уландыру, жарылыс жасау, басқа да әдістерді қолдануы арқылы адам өмірінен айырылады.

Түйінді сөздер: адам өлтіру, әрекет арқылы, кінәлі, оқпен атылатын және суық қару, уландыру, жарылыс жасау, адам өмірі.

Аннотация: Убийство осуществляется в основном посредством действия. Большинство убийств совершаются таким образом. Человек лишается жизни с использованием огнестрельного и холодного оружия, иных предметов, применением отравлений, взрывов, других методов.

Ключевые слова: убийством, действием, виновным, огнестрельным и холодным оружием, отравлением, взрывом, жизнью человека.

Abstract: Murder is committed mainly by action. This is how most murders are committed. A person is deprived of life by the perpetrator with the use of firearms and cold weapons, other substances, the use of poisoning, explosions, and other methods.

Keywords: murder, by action, by guilt, by gunshot and cold weapons, by poison, by explosion, by human life.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары мемлекет арқылы қорғалады. Қазақстан Республикасы Конституциясының II бөлімі осы мәселеге тікелей

арналған. Конституцияның 1-бабында «ең қымбат қазына - адам және адамның өмірі, оның құқықтары мен бостандықтары», - деп жарияланған. Осыған орай, Қазақстан Республикасындағы барлық құқық салалары, оның ішінде қылмыстық құқықта адамды қорғауды өзінің міндеті деп санайды. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 2-бабында адам мен азаматтың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау ең басты міндет ретінде көрініс тапқан. Қазақстан Республикасының барлық заңдары жеке адамды қорғауға, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауға әр уақытта артықшылықтар береді. Сондықтан-да Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің ерекше бөлімінің 1-тарауы жеке адамға қарсы қылмыстарға арналған. Осы тарауға кіретін барлық қылмыстардың топтық объектісі жеке адамның іс - әрекетін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Тікелей объектілерінің ерекшеліктеріне қарай жеке адамға қарсы қылмыстар мынадай түрлерге бөлінеді: өмірге қарсы қылмыстар; адам өлтіру; жаңа туған сәбиді анасының өлтіруі; жан күйзелісі жағдайында болған адам өлтіру; қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде жасалған кісі өлтіру; қылмыс жасаған адамды ұстау үшін қажетті шаралардың шегінен шығу кезінде жасалған кісі өлтіру; абайсызда кісі өлтіру; өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу[13.34 б.].

Денсаулыққа қарсы қылмыстар: денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру; денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтіру; денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру; денсаулыққа жан күйзелісі жағдайында зиян келтіру; қажетті қорғаныс шегінен шығу кезінде денсаулыққа ауыр зиян келтіру; қылмыс жасаған адамды ұстау кезінде денсаулыққа ауыр зиян келтіру; денсаулыққа абайсызда зиян келтіру; азаптау; қорқыту; адамдардың органдары мен тінін алуға мәжбүр ету немесе заңсыз алу; соз ауруларын жұқтыру; адамның иммун тапшылығы вирусын (ВИЧ/ЖҚТБ) жұқтыру; медицина және фармацевтика қызметкерлерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы; клиникалық сынақтар жүргізудің және профилактиканың, диагностиканың, емдеудің және медициналық оңалтудың жаңа әдістері мен құралдарын қолданудың тәртібін бұзу; заңсыз аборт жасау; науқасқа көмек көрсетпеу; қауіпті жағдайда қалдыру.

Жеке адамның бостандығына қарсы қылмыстар: адамды ұрлау; бас бостандығынан заңсыз айыру; психиатриялық стационарға заңсыз орналастыру; адамды саудаға салу.

Жеке адамның ар-намысына және адамгершілігіне қарсы қылмыстар: жала жабу; қорлау.

Жыныстық қылмыстар: зорлау; нәсіпқұмарлық сипатындағы күш қолдану; он алты жасқа жетпеген адаммен жыныстық қатынаста болу және нәсіпқұмарлық сипаттағы өзге де іс - әрекеттер; жыныстық қатынас жасауға, еркек пен еркектің жыныстық қатынас жасауына, әйел мен әйелдің жыныстық қатынас жасауына немесе нәсіпқұмарлық сипаттағы өзге де іс - әрекеттерге мәжбүр ету; жас балаларды азғындату.

Өмірге қарсы қылмыстардың жалпы сипаттамасын қарастыратын болсақ, Қазақ ССР-нің 1959 жылғы қылмыстық кодексінде адам өлтірудің заңдылық анықтамасы берілмеген еді. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы жаңа қылмыстық кодексінде тұңғыш рет адам өлтірудің заңдылық түсінігі берілген. «Кісі өлтіру, яғни басқа адамға құқыққа қарсы қаза келтіру» деп қылмыстық кодекстің 96-бабында тура көрсетілген. Осыған орай абайсызда кісі өлтіру заң бойынша адам өлтіру деп танылмайды. Бірақ топтық және тікелей объект белгісіне сәйкес бұл қылмыс құрамы (абайсызда кісі өлтіру) жеке адамға қарсы қылмыс үшін жауаптылық көзделген тарауда орналасқан. Өмірге қарсы қылмыстың, соның ішінде адам өлтірудің де тікелей объектісі адамның өмірі болып табылады. Заң, жасына және денсаулық жағдайына қарамастан кез келген адамның өмірін бірдей қорғайды. Адам өмірі нәрестенің туған сәтінен, яғни анасының денесінен бөлініп шығып, алғаш тыныс алуы арқылы оның өкпесінің жұмыс істеген

уақытынан басталады. Бұл құбылыс нәрестенің алғашқы айқайынан, дыбыс беруінен басталады.

Өлім адам өмірінің соңғы сәті болып табылады. Өлім клиникалық және биологиялық болып екіге бөлінеді. Тыныс алуы мен қанның айналысы тоқтағаннан кейін 5-6 минут шамасында клиникалық өлім сатысы басталады. Адам денесінің салқындауына байланысты бұл кезең 10 немесе одан да көбірек минутқа созылады. Өлудің соңғы кезеңі – биологиялық өлім, орталық нерв жүйесі қызметінің істен шығуына байланысты мидың өлуі басталады. Адамның басқа органдары мен тіндерінің өміршеңдік белгілері біразға жалғасқанымен, мидың өлуі адам өмірінің соңғы сәті болып табылады. Яғни адам өмірінің соңғы сәті – биологиялық өлім.

Адам өлтірудің объективтік жағы басқа адамды өмірінен заңсыз айырумен көрінеді. Қылмыстың аяқталуы үшін адамды өмірінен айыруға бағытталған іс-әрекеттің және соның зардабынан адам өлуінің арасындағы себептік байланыстың болуын айқындау қажет [2.11 б.].

Адам өлтіру негізінен әрекет арқылы жүзеге асырылады. Адам өлтірудің көпшілігі осылай жасалады. Кінәлінің оқпен атылатын және суық қарудың, өзге де заттарды пайдалануымен, уландыру, жарылыс жасау, басқа да әдістерді қолдануы арқылы адам өмірінен айырылады. Адам өлтіру сонымен бірге жәбірленушіге психикалық әсер ету нысанында да болуы мүмкін. Әдетте жүрек қан тамырлары жүйесі ауруларынан зардап шегетін адамдарды жүйкесіне зақым келтіру жолымен өмірінен айыру әдебиеттерде мысал ретінде келтіруі жиі кездеседі. Соңғы уақыттарда адам жүйкесіне әсер ету нысандары мен әдістерінің көбейе түсуінің нәтижесінде психикалық әсер ету жолымен адам өлтіру мүмкіндігі одан әрі кеңейе түсуде.

Адам өлтіру сондай-ақ әрекетсіздік нысанында да болуы мүмкін. Бұл негізінен мынадай жағдайда болуы мүмкін. Кінәлі адам біреуді өмірден айыру мақсатымен өлімге араша тұра алатын мүмкіндігі бола тұра және осыған тікелей міндетті бола тұрса да әрекетсіздік жолымен оған өлім қаупін туғызады және өлімге жол береді.

Кінәлінің өлімнің жолын кесу жөніндегі әрекетті істеу міндеттілігі заң талаптарынан туындауы мүмкін (мысалы, ата аналары өздерінің жаңа туған нәрестелерінің немесе жас балаларын өлтіру мақсатымен тамақтандырмайды немесе олардың өмірін сақтап қалу үшін өзге де шараларды қолданбайды). Өздігінен жүріп-тұра алмайтын және өздерінің табиғи қажеттерін қамтамасыз ете алмайтын жағдайларда қартайған ата-аналарын олардың ересек балалары олардан құтылу мақсатында осындай әрекеттер жасауы мүмкін.

Адам өлтірудің объективтік жағының екінші белгісі қылмыстың зардабы жәбірленушінің өлімі болып табылады. Өмірден айыруға тікелей қасақаналық болғанымен қылмыстық зардаптың-өлімнің болмай қалуы кінәлінің әрекетіне оқталғандығы, адам өлтіруге оқталғандық ретінде саралауға негіз болады. Адам өлтіру кезінде, өлім әрекеті жасалғаннан кейін бірден немесе белгілі бір уақыт өткеннен кейін жүзеге асуы мүмкін. Келтірілген зардапты кінә деп жүктеу үшін болған өлім мен субъектінің әрекеті немесе әрекетсіздігі арасындағы себептік байланыстың болуы негіз болып табылады. Әрекет пен зардаптың арасында себептік байланыс болмаған кезде, тұлға жасаған әрекеті үшін ғана жауапты болады. Өлтіруге тікелей оқталу айқындалған кезде өлтіру үшін оқталғандық жасалған болып табылады, ал өлтіруге жанама ниет болған кезде кінәлі адам нақты келтірілген зиян үшін ғана жауап береді (мысалы, денсаулыққа зиян келтіргені үшін).

Адам өлтіру- материалдық құрамға жататын қылмыс.

Адам өлтірудің субъективтік жағы - қылмыстық кодекстің 96-бабына сәйкес тек қана қасақана жүзеге асырылады. Адам өлтіру кезінде қасақаналық тікелей және сол сияқты жанама да болуы мүмкін. Тікелей қасақаналық кезінде кінәлі өзінің басқа адамның өміріне қол сұғып отырғандығын сезеді, оның әрекеті іс жүзінде өлімге соқтыруы мүмкін екендігіне немесе қалайда өлімге әкелетіндігін біледі және өлімнің

болуын тілеп іс-әрекет жасайды. Жанама қасақаналық пен адам өлтіру кезінде кінәлі өзінің әрекеті арқылы адам өміріне қатер төндіретіндігін мойындайды, осы әрекеттің нәтижесінде оның өлуі мүмкін екендігін біледі, өлімнің болуын тілемейді, бірақ оған саналы түрде жол береді не өлімнің болу-болмауына немқұрайлық танытады.

Соңғы уақытта жарылыс жасау жолымен адам өлтіру оқиғалары кең таралып отыр. Мұндай кезде белгілі бір құрбандардан басқа бөгде адамдар да өледі. Бұл оқиғада кінәлі белгілі бір құрбанға қатысты адам өлтіруде тікелей ниетте, ал бөгде адамдарды өмірінен айыруға қатысты - жанама ниетте әрекет етеді.

Тікелей және жанама қасақаналықтар арасындағы айырмашылықты айқындаудың іс жүзінде үлкен маңызы бар. Адам өлтіруге оқталу, яғни кінәлінің әрекеті ол өлімнің болатынын сезетінін, оның болуын тілегендігін, бірақ оның еркінен тыс себептер бойынша ол болмай қалғандығы бойынша анықталады. Мұндай кезде оқталу тек қана тікелей қасақаналықпен жүзеге асырылады.

Кінәлінің ниетінің түрі туралы мәселені шешкенде соттар жасалған қылмыстың барлық жағдайларына сүйенуі және атап айтқанда, қылмыстың тәсілі мен қаруын, денеге салынған жарақаттың санын, сипатын (мысалы, адамның өмірлік маңызды органын жарақаттау), кінәлінің қылмыстық әрекетті тоқтату себебін, сондай-ақ кінәлінің қылмыс істеу алдындағы және одан кейінгі мінез - құлқын (тәртібін), оның жәбірленушімен ара қатынасын ескеруі тиіс[3.34 б.].

Жәбірленушінің өліміне әкеліп соқтыруы кінәлі үшін белгілі болып табылатын өмірлік маңызы бар органдарына пышақпен жарақат салу, дұрысында, өмірден айыруға тікелей ниеттің бар екендігін айғақтайды. Оқпен атылатын қаруды қолдану кінәлінің өлтіруге шынайы ниетте болғандығын айғақтайды және басқа жағдайлармен қатар кінәлінің адам өлтіру ниетінде болғандығына маңызды дәлелдеме болып табылады. Жақын ара қашықтықтан ату, әдетте, адам өлтіру мақсатында істеледі[4.9 б.]. Тікелей қасақаналық болған кезде кінәлі өлімнің болуын тілейді, сонымен бірге кінәлінің өлімнің міндетті түрде болуын қаламайтындығын да мұндай жағдайда ескеру керек. Оның ниеті баламалы түрде болуы мүмкін, оның шамалауы бойынша өлімнің болуы, сол сияқты денсаулыққа ауыр зиян келтіру мүмкіндігі және осы зардаптардың кез келгенінің болуын міндетті түрде тілейді. Ал егер оған байланысты емес жағдайлар бойынша қылмыстық нәтиже болмаған жағдайда ол адам өлтіруге оқталғандық үшін жауапқа тартылуы тиіс[5.36 б.].

Адамды өлтірумен алдын ала қорқыту басқа мән жайлармен қатар адам өлтіру ниетінің бар екендігіне маңызды дәлелдеме болып табылады. Дегенмен, осындай қатер тудыруды айтқан адамның ой ниетінің қаншалықты шын екендігін іс бойынша айқындау қажет. Тіпті, егер ол сөздер кейде және төндірілген қатерді жүзеге асыру мүмкіндігіне сырттай ұқсас кейбір әрекеттермен қоса айтылғанның өзінде, адам өлтіру ниетін жүзеге асыру туралы сөздер кінәлінің шын мәніндегі анық тілегін білдірмейді.

Адам өлтіру мен қорқыту көбінесе оқпен атылатын немесе суық қаруды немесе өзге қаруды, сондай-ақ қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолданумен немесе қолдануға әрекет етумен жасалатын бұзақылық әрекеттермен байланысты болатындығын тәжірибе көрсетіп отыр. Адам өлтіруге жасалған оқталуды аталған әрекеттерден бөлу керек.

Адам өлтіруге жанама қасақаналық кезінде кінәлі өз әрекетінің нәтижесінде өлімнің нақты болу мүмкіндігін шамалайды. Кінәлі зардаптың қалайда болмай қоймайтынын шамалаған жағдайда сөз тек қана тікелей қасақаналық туралы бола алады. Ниеттің осы түрлерінің арасындағы неғұрлым елеулі айырмашылық, заңда көрсетілгендей еріктілік кезеңі бойынша анықталады. Егер адам өлтіруге тікелей ниеттену кезінде кінәлі өлімнің болуын тілесе, ал жанама ниеттену кезінде оны кінәлі тілемейді, бірақ оған саналы түрде жол береді не өлімнің болуына немқұрайды қарайды. «Тілемейді» деген терминді «өлтіргісі келмейді» деген мағынада емес, «тікелей тілемейді» деген мағынада түсіну керек. «Саналы түрде жол береді» деген -

кінәлі өлімді өз іс әрекетінің нәтижесі ретінде қабылдайды дегенді білдіреді.

Қасақана адам өлтірудің субъектісі 14 жасқа толған жеке тұлға болып табылады, ал қылмыстық кодекстің 99-105 баптарында көрсетілген жағдайларда адам өлтірудің субъектісі 16 жасқа толған адамдар болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. Алматы, 2014 жыл
2. Ағыбаев А.Н., Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім, Алматы «Жеті жарғы», 2007 жыл
3. ҚР-ның қылмыстық іс жүргізу кодексі. Алматы, 2006 жыл
4. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіне түсінік /Алматы- 2015жыл
5. Е. Каиржанов, «Уголовное право Республики Казахстан». Алматы, 1998 год.

УДК 336

Суттыбаев Эльдар Гылымович

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Егізбаев Н.О.*

ҚЫЛМЫСТЫ САРАЛАУДЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН МАҢЫЗЫ

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF CRIME QUALIFICATION

Аннотация: Қылмысты дұрыс саралау - мемлекеттің жаза мәселесін қолдану саласындағы қызметінің дұрыс жүзеге асырылуының алғашқы шарты болып табылады. Қылмысты дұрыс саралау қылмыстың жағдайын, деңгейін, құрылысын, қозғалысын дұрыс анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: қылмыс, дұрыс саралау, жаза мәселесі, қылмыстың жағдайы, деңгейі, құрылысы.

Аннотация: Правильная квалификация преступления является первым условием правильного осуществления деятельности государства в сфере применения наказания. Правильная квалификация преступления позволяет правильно определить состояние, уровень, устройство, движение преступления.

Ключевые слова: преступление, правильная квалификация, проблема наказания, состояние, уровень, устройство преступления.

Abstract: The correct qualification of a crime is the first condition for the correct implementation of the state's activities in the field of applying punishment. Correct qualification of a crime allows you to correctly determine the state, level, structure, and movement of a crime.

Keywords: crime, correct qualification, the problem of punishment, the state, level, and structure of crime.

Қылмысты саралау - қылмыстық құқық теориясында ең маңызды түсінік. Бұл түсінік ғылым саласында да, тәжірибе тұрғысында да кеңінен қолданылады. Саралау - (латын тілінде qualitas-сапа, сапалы) деген мағынаны білдіреді. Шын мәніне келгенде,

саралау, яғни сапаны бағалау адамның тәжірибелік қызметінде қалыптасқан. Ендеше, біздің айналамызда бір-бірімен байланыста және үнемі қозғалыста болатын әртүрлі заттар мен құбылыстар өмір сүреді. Әрбір зат немесе белгілі қимыл іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) құбылыс өзіне ғана тән ерекшеліктермен сипатталады. Мысалы, қылмыс құрамының элементтері бір-бірінен өзгеше. Мұндай ерекшеліктер сапаны бағалау ерекшеліктері деп аталады. Заттың, құбылыстың сапасын адам өзінің тәжірибелік қызметінде ғана анықтай алады. Ал сапасын бағалау – кез келген заттың мөлшерін, өлшемін түрін, тобын анықтау болып табылады. Ол басқа заттармен құбылыстар мен тікелей немесе аралық байланыста және қатынаста болады. Сондықтан оның осы қатынаста көрінетін көптеген сапасы бір [1]. Сонымен қатар, заттар немесе құбылыстар бір-бірімен белгілі бір қатынаста бола отырып, бірінен-бірі мөлшер жағынан ерекшелінеді. Мысалы, қылмыстық жауаптылық мәселелерін шешуде және жаза тағайындауда жазаның мөлшерін белгілеуде ерекшелінеді. Сондықтан, заттар мен құбылыстардың, белгілі іс-әрекеттің (әрекет немесе әрекетсіздік) сапасын, мөлшерін, өлшемін айқындау өте маңызды. Қылмыстық заңда саралау ұғымы сот, прокуратура, тергеу т.б. қызмет органдарының тәжірибелік қызметінде айқын көрінетін олардың іс-әрекетімен тығыз байланыста болатын түсінік.

Саралау ұғымының түпкі мағынасын толық ашып қарастыратын болсақ, қазіргі таңда кейбір оқулықтармен ғылыми әдебиеттерде "саралау" ұғымы "дәрежелі" ұғымымен алмастырып отыратынына куә болып жатамыз. Мәселен, саралау түсінігі белгілі іс-әрекеттің, құбылыстың, заттың сапасын анықтау, бағалау, айқындау болса, дәрежелі түсінігі орысша (степень, уровень) шегі, дәрежесі деген мағына, яғни жоғарғы дәрежелі мамандық алу, жоғарғы дәрежелі қызметке тағайындалу деген түсінік береді. Саралау түсінігі орысша (квалификация) болып аударылады, демек бұл тура мағынасы, ал ауыспалы мағынада дәрежелі деген дұрыс емес түсінік. Осыған орай, саралау мен дәрежелі сөздері бір-бірімен баламалы, синонимдік мағынада көрініс таппайды. Біздің ойымызша, қылмыстық заңға байланысты қылмыстық құқық теориясында саралау түсінігінің қолданылғаны дұрыс болып табылады, өйткені қылмыстық құқықтық нормаға сәйкес құқықтық баға беру, қылмыс құрамының белгілерін дұрыс анықтау, қоғамға зиянды іс-әрекеттің сипаты мен дәрежесін белгілеу, қылмыстарды ажыратып жіктеу, оның қоғамға қауіптілігінің дәрежесін белгілеу, қылмыстың және қылмыскердің қауіптілік дәрежесін анықтау жазаның мөлшерін белгілеу, норма бәсекелестігін үйлестіру кезінде керекті норманы таңдап алу, сонымен қатар қылмыстық жауаптылық мәселелерін шешуде қылмысты саралау ретінде көрініс табады.

Айталық, Қазақстан Республикасы қылмыстық құқығының қолдану шегінің әрекеттілігі үш түрлі мағынада көрініс табады [2].

- 1) Қылмыстық заңда қолданылады;
- 2) Қылмыстық - құқықтық нормада талқыланады;
- 3) Қылмысты саралау аясында қолданылады.

Бұл үш түсініктің бағыты да, мағынасы, мазмұны да біртектес тығыз байланысты, бірақ қолдану шегіне орай мақсаттары әртүрлі. Шынында да, соңғы екі түсінік бірінші түрдегі түсінікті, яғни қылмыстық заңның дұрыс қолдану тәсілін айқындап, бейнелейді. Ал біздің нақты зерттейтін тақырыбымыз, қылмыс құқығының қолдану шегінің әрекеттілігінің үшінші түрі қылмысты саралау. Қылмыстық құқықтағы кез келген сұраққа жауап теория және тәжірибе жүзінде саралаудың қатысуымен шешіледі. Демек, қылмысты саралау мәселесі - теория бойынша да, тәжірибе тұрғысынан алғанда да күрделі де маңызды мәселелердің бірі. Қылмыс жасаған адамның тағдыры жасалған іс-әрекеттің (әрекет немесе әрекетсіздік) қалай сараланғандығына байланысты. Қылмысты саралауды қылмыстық құқық ғылымының институты ретінде танытқан ең тұңғыш докторлық диссертацияны профессор В.Н. Кудрявцев ұсынды. Оның пікірінше, қылмысты саралау дегеніміз - қылмыс белгісі бар

іс-әрекетті (әрекет немесе әрекетсіздік) Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімі баптарына дәлме-дәл жатқызу арқылы белгілі қылмысқа құқықтық баға беру, - деп санады. Осы тұрғыда, А.А. Герцензон "Қылмысты саралау қылмыстық заңда белгіленген қылмыс құрамының және нақты іс-әрекеттің (әрекет немесе әрекетсіздік) белгілерін көрсетілген баптың нормаларына сай келетіндігін анықтау" [3] - десе, Б.А. Куринов қылмысты саралаудың ұғымын теория және тәжірибеде екі мағынада қолданылатындығын қарастырды. Біріншіден, қылмысты саралау деп - Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің нормаларында көрсетілген қылмыс құрамының белгілерін нақты қылмыс әрекет (әрекетсіздігінің) тепе-теңдік ұқсастықпен қатар қолдануын және белгілі логикалық процесте анықталуын айтады. Екіншіден, қоғамға қауіпті іс-әрекетке құқықтық анықталған баға беруді айтады.

Бұл екі түсінік бір-бірімен тығыз байланысты, ендеше екеуі де қылмысты саралаудың ұғымын құрайды. Шын мәніне келгенде, Б.А. Куринов қылмысты саралаудың ұғымын толық ретте қылмыс процесінің кезеңдерінде ерекше сипат алатынын талқылап, сынға алған. Осыған орай, В.Н. Кудрявцевтің тағы бір жерінде қылмысты саралаудың мазмұнын екі түрлі мағынада бейнелегенін атап көрсетпеуге болмас. Олар: а) нақты бір немесе бірнеше қылмыс белгілерін процесте анықтау, б) сот, прокуратура органдарының іс-әрекетінің қорытындысын белгілі құқықтық актіге сәйкес қалыптастырып бекіту. Жоғарыда айтылған қылмысты саралау ұғымы туралы ой-пікірлерді жинақтай келе былайша тұжырымдауға болады. Қылмысты саралау ұғымын бейнелеген әрбір бағыт маңызды. Бірі екіншісінен мәнді немесе керісінше деп санау біздің ойымызша қате. Өйткені әрбір бағыт, қылмысты саралау күрделі ұғымының мазмұнының ерекшелігін көрсетеді. Бұл арадағы маңызды нәрсе жоғарыда аталған үш бағыттың мақсаты және қолдану аясын дұрыс анықтау болып табылады [4].

Жоғарыда айтылған екі бағыттан қылмысты саралау ұғымының толық түрде ой - елегінен өткізіп терең зерттелгенін көреміз. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, тұңғыш рет ана-тілімізде басылып жарық көрген "Қылмыстық құқық" оқулығының Жалпы және Ерекше бөлімінде қылмысты саралау мәселесі кеңінен қарастырылған. Оқулықтың авторы профессор А.Н. Ағыбаевтің пікіріне жүгінсек: Қылмысты саралау дегеніміз- қоғамға қауіпті, қылмыстық заңға қайшы істелген іс-әрекетті нақты бір қылмыс құрамына жатқызу және осы әрекетке Қылмыстық кодекстің Жалпы және Ерекше бөлімдегі тиісті баптарға дәлме-дәл жатқызып, құқықтық баға беруді қылмыстық құқық теориясы қылмысты саралау деп атайды, - десе, қылмысты дұрыс саралау - заңдылық қағиданы бұлжытпай жүзеге асырудың шарты болып табылады, деді.

Яғни, қоғамға қауіпті іс-әрекет қылмыстық заңда көрсетілген нақты қылмыс құрамымен қамтылса, онда ол дұрыс сараланған деп саналады. Сонымен, бұл арада біздің ұғатынымыз қылмысты саралауда іс-әрекеттің қылмыс құрамының тиісті баптары немесе оның бөліктеріне, тармақтарына сай келетіндігін дәлме-дәл көрсетуіміз қажет. Егер адамның іс-әрекетінде бірнеше қылмыстың құрамы болса, онда оның іс-әрекеті заңның бірнеше баптары немесе баптардың бірнеше бөліктері, тармақтары бойынша сараланады. Әрине, қандай түрде болса да қылмысты дұрыс сараламау, ол заңдылықты бұзуға, қылмысқа қарсы күрес жүргізетін органдардың беделіне нұқсан келтірумен байланысты болады. Мұндай құбылысқа жол бермеу үшін қылмыстық заңды дұрыс қолданып істің мән-жайын терең зерттей білу, істелген іс-әрекетті дұрыс саралау қажет, сондай-ақ қылмысты қылмыс еместіліктен немесе соған ұқсас басқа қылмыстардан ажырататын белгілерді анықтау қажет.

А.С. Новиченко мен А.В. Наумовтың пікіріне жүгінсек: "Қылмысты саралау онтологиялық (тәжірибелік қызмет әрекеті), гносеологиялық (ғылыми дүниені тану), логикалық аспектілер болып бөлінеді", - деді [5].

Онтологиялық аспектіде қылмысты саралауды ресмиленген қызмет органдары (тергеу, сот, прокуратура, анықтау) жүзеге асырады. Бұл жағдайда қылмысты

саралаудың орны маңызды. Гнеосологиялық аспектіге қылмысты саралау белгілі болжамды нәтижеге байланысты болады, яғни қылмыс жасалған ба, қылмыс қандай мақсатпен жасалған деген сұрақтарға жауап береді.

Логикалық аспектіде қылмысты саралау ой тұжырымның желісінен өткізу болып табылады. Осыған орай, В.Н. Кудрявцев жоғарғы аспектілерге байланысты қылмысты саралауды төмендегі кезеңдерге бөліп қарастырады.

1. Саралау-ұзақ қамтылған процесс;

2. Саралау - құқық қорғау органдарының іс-әрекетіне сай белгіленген, заңды актіге ресмиленген қорытынды құжат.

Сонымен, қылмысты саралаудың қырымен сырының тізбегі топшыланып екі түрге бөлінді. Олар: легалдық саралау (ресмиленген) және доктриналдық саралау (ғылыми). Айталық, ресмиленген саралау - қылмыстық істің барлық сатысында жүргізіледі (қылмыстық істі қозғаудан бастап бақылау тәртібіне дейін). Ресмиленген латын тілінен аударғанда *Legalis* – заңды деген мағына білдіреді [6].

Біздің құқықтық мемлекетімізде бірде-бір адам, егер оның істеген іс әрекетінде қылмыс құрамы жоқ болса, қылмыстық жауапқа тартылуға немесе жазалануға тиісті емес. Алайда, адамдық қылмыстық жауаптылыққа тарту оның іс-әрекетінде белгілі, нақты бір немесе бірнеше қылмыс құрамының белгілері бар болған жағдайда ғана жүзеге асырылады. Ал қылмыстық жауаптылық мемлекеттің заң шығарушы органы арқылы қылмыстық жазалау тәртібі мен тыйым салынған қоғамға қауіпті кінәлі түрде істелген іс-әрекет үшін ғана беріледі, қылмыстық жауаптылық бұл қылмыстық құқықтық норманы бұзудың нәтижесі, қоғамға қауіпті іс-әрекеттің көрінісі болып табылады, қылмыс істелмесе қылмыстық жауаптылық болмайды, яғни қылмысты саралау көрініс таппайды. Мысалы, кісі өлтіру, қылмыстық заңға қайшы істелген іс-әрекетті нақты бір қылмыс құрамына жатқызу және осы іс-әрекетке Қылмыстық кодекстің Ерекше бөліміндегі тиісті баптар бойынша құқықтық баға беруді қылмыстық құқық теориясы қылмысты саралау деп атайды. Қылмысты дұрыс саралау - құқық қорғау органдарының қызметтік борышы, негізгі міндеті.

Біріншіден, қылмысты саралау заңда анықталған қылмыс құрамының қорытынды шешімі болып табылады, яғни қылмысты дұрыс саралау - сот органдарының заңдылық қағиданы дұрыс, бұлжытпай орындауы.

Екіншіден, қылмыстық құқықтық саралау заңдылық саралауды жүзеге асырады, яғни қылмыстық заңды дұрыс қолданбау дұрыс емес саралауға жол ашады.

Үшіншіден, қылмыстық құқықтық норманы дұрыс қолдану. Мысалы, нақты бір іс-әрекетті (ұрлық, 188-бап) бір сот ұрлық, екіншісі тонау, үшіншісі қарақшылық деп сараласа, бұл заңдылық жөнінде конституциялық қағиданы өрескел бұзылғандығы болып табылады.

Қылмысты дұрыс саралаудың маңызы.

Әділ соттылықты, заңдылықты жүзеге асыруда қылмыстық құқықтың Ерекше бөлімінің маңызы үлкен рөл атқарады. Қылмыстық заңның 19-бабының 3-тармағында көрсетілгендей қасақана немесе абайсызда әрекет жасаған адам ғана қылмысқа кінәлі деп танылады. Қылмыстық заңның осы нормасының өзі адамды қылмыстық жауапқа тарту үшін немесе оны қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп тану үшін оның жасаған іс-әрекетінде белгілі бір қылмыс құрамының белгілері болуы керек екендігін және қылмыстық заңда көрсетілген қылмыс құрамының барлық белгілері бар іс-әрекетті істеу қылмыстық жауаптылықтың бірден бір негізі болып табылатынын айқындайды. Бұл Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 3-бабында көрсетілген. Осыған ұқсас нормалар Қазақстан Республикасы Қылмыстық істер жүргізу кодексінің көптеген нормаларында да бірнеше рет көрсетілген. Іс-әрекетінде қылмыстың белгілері жоқ адамдар жауапқа және жазаға тартылмайды. Адамды қылмыстық жауапқа тарту оның іс-әрекетінде белгілі, нақты немесе бірнеше қылмыс құрамының белгілері бар болған жағдайда ғана жүзеге асырылады. Мысалы, кісі өлтіру, бұзақылық, әйелді зорлау т.б.

қылмыстар. Қылмысты дұрыс саралауға арналған анықтамалар осы уақытқа дейін қылмыстық құқықтық теорияда жеткілікті анықталған. Ғылыми еңбектерде бір автордың өзінің қылмысты дұрыс саралау түсінігі туралы қарама-қайшы пікірлер айтқан жағдайлары да кездеседі. Қылмысты дұрыс саралауға қатысты көптеген авторлар өз пікірін ұсынды. Қылмысты дұрыс саралау - мемлекеттің жаза мәселесін қолдану саласындағы қызметінің дұрыс жүзеге асырылуының алғашқы шарты болып табылады. Қылмысты дұрыс саралау қылмыстың жағдайын, деңгейін, құрылысын, қозғалысын дұрыс анықтауға мүмкіндік береді. Ал, қылмысты дұрыс саралау нәтижесінде қылмысты іс-әрекетті жасаған кінәлі адамға жәнсіз жеңіл немесе ауыр жаза қолданылуы мүмкін, қылмысты дұрыс саралаудың өзі қылмыстық құқықтың алға қойған басты мақсаттарының бірі жасалған іс-әрекеттерге дұрыс, әділ жаза тағайындау қағидасына қайшы келеді. Жасалған қылмыстың статистикалық есебін нақты белгілемейінше, ол құбылыспен тиімді күрес жүргізу мүмкін емес. Сол себепті де қылмыспен тиімді күрес жүргізу үшін оның жағдайын, сандық, сапалық көрсеткіштерін жасаған қылмыстардың мәнін, қылмыскердің тұлғасын толық ашу керек. Бұл мәселелерді анықтамай тұрып, қылмыспен күрес жүргізу өзінің оңды нәтижелерін бермейді. Заңға негізделген әділ үкім сот органдарының беделін нығайтады. Қылмысты дұрыс саралау - жеке адамдардың Қазақстан Республикасы Конституциясында, басқа да заңдарда көрсетілген құқықтарын қорғаудың кепілі болып табылады. Қылмысты дұрыс саралаудың сотталған адамға тигізетін зардабы да зор. Яғни, кінәлінің әрекетін дұрыс саралау, оның заң қорғайтын мүддесіне келтірілген зор кесел болып табылады. Іс-әрекетті дұрыс саралау салдарынан адамға заңға негізделмеген жаза тағайындалып қана қоймайды, ол оның тағдырына байланысты көптеген зардаптарға әкеліп соғады. Мысалы, қылмысты дұрыс сараламаған жағдайда, оған көп немесе аз жаза тағайындалуы мүмкін. Қылмысты дұрыс саралау оған белгіленген түзеу колониясының түріне де, сондай-ақ кінәлінің мерзімінен бұрын шартты жазамен босату немесе босатпауға да әсер етеді. Қылмысты дұрыс саралаудың маңызы ерекше. Қылмысты дұрыс саралау - құқық қорғау органы қызметкерлерінің қызметтік борышы, негізгі міндеті. В.Н. Кудрявцев қылмысты дұрыс саралау негіздерін үш топқа бөліп тұжырымдайды.

1) Қылмысты дұрыс саралау - заңдылық және саяси мағынада маңызды рөл атқарады.

2) Қылмысты дұрыс саралау - әділсоттылықты заңға сәйкес жүзеге асырады.

3) Қылмысты дұрыс саралау - заңды қатаң сақтауды талап ету мақсатында нақты көрсетіледі.

Қылмысты дұрыс саралау, яғни қылмыстың жеке түрлеріне заңдылық баға беріп, істелген қылмысы үшін заңда белгіленген жазаны әділ қолданып, қылмыстық кодекстің баптарын, тармағын дұрыс қолданып, қылмыс құрамының белгілерін дұрыс ашу болып табылады. Б.А. Куринов: "Қылмысты дұрыс саралау - қоғамға қауіпті іс-әрекетке нақты және толық қылмыстық заңды қолдану", - деп өз ойын қорытындылайды. Г.А. Левицкий: "Қылмысты дұрыс саралау - қоғамдық саяси негізде құқықтық мақсаттарды әділ, заңды орындау",- десе, Т.Г. Черненко, қылмысты дұрыс саралау негіздерін төмендегі сатылармен айқындайды.

➤ Қылмысты дұрыс саралау құқық қорғау органдарының маңызды іс-әрекеті;

➤ Қылмысты дұрыс саралау - заңдылық қағиданы дұрыс орындап кінәлінің заң жүзінде жауап беруі;

➤ Қылмысты дұрыс саралау - жазаның түрін, мөлшерін, жауаптылыққа тартуды, одан босатуды, кешірім жасау, яғни қылмыскердің қылмысын кешіру, соттылығын өтеу, жою, дұрыс баға беру;

➤ Қылмысты дұрыс саралау - анықталған іс жүргізу салдарынан пайда болатын алдын ала тергеу жүргізу, қылмыстық істердің соттылығын айқындау;

- Қылмысты дұрыс саралау - яғни құқық қорғау органдарының беделінің, мәртебесінің биік болуында істелген әрекетке дұрыс, заңды баға беру;
- Қылмысты дұрыс саралау - заңды сыйлау, құрметтеу, кінәлілік және шындылық қағидасын жүзеге асыру;
- Қылмысты дұрыс саралау - қылмыстық статистиканың объективтік жағына көмектеседі, яғни қылмыспен қарсы күресу бағдарламасын қылмыстан сақтандыруды жүзеге асырады.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификация преступлений. М: Государственное издательство юридической литературы, 2002 г.- 323б.
- 2 Уголовное право Республики Казахстан. Учебник: Особенная часть. 1. Под ред. И.Ш. Борчашвили и С.М. Рахметова. Алматы:Данекер, 2002г. - 424б.
- 3 Герцензон А.А. Квалификация преступления. М: Государственное издательство юридической литературы, 2007г. - 144б.
- 4 Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М: Издательство Московского университета, 2004г. –180б.
- 5 Малыхин В.И. Квалификация преступления. Теоретические вопросы.К: Куйбышевский госуниверситет,2007г. – 97б.
- 6 Тарарухин С.А. Теория и практика квалификации преступлений.К: Киевский госуниверситет,2008г. – 11б.

УДК 343.01/8

Тельжанова Дамира Зейноллаевна
студент 4 курса, гр.ЮП-17-2, кафедры «НиМП»
Университет «Туран-Астана»;
Иманбаев СерикМарденович профессор
кафедры «НиМП», к.ю.н.

ПРОБАЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ПРОБАЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ

PROBATIONARY CONTROL OF MINORS

Аннотация: В статье рассматривается перспектива совершенствования пробационного контроля в отношении несовершеннолетних; анализируется деятельность уполномоченных органов пробации, задачей которых является предупреждение преступлений среди несовершеннолетних, их ресоциализация; выявлена необходимость в использовании международных документов ООН, для эффективной деятельности службы пробации.

Ключевые слова: пробация, несовершеннолетние, реализация, социально-правовая помощь.

Аннотация: Мақалада кәмелетке толмағандардың пробациялық бақылауын жақсарту перспективасы талқыланады; міндеті кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу, оларды қайта әлеуметтендіру болып табылатын уәкілетті пробация органдарының қызметін талдайды; пробация қызметінің тиімді қызметі үшін БҰҰ-ның халықаралық құжаттарын пайдалану қажеттілігі анықталды.

Түйіндісөздер: пробация, кәмелеткетолмағандар, іскеасыру, элеуметтік-құқықтықкөмек.

Abstract:The article discusses the prospect of improving the probationary control of minors; analyzes the activities of the authorized probation authorities, whose task is to prevent crimes among minors, their re-socialization; the need for the use of UN international documents for the effective work of the probation service was revealed.

Keywords:probation, minors, implementation, social and legal assistance.

В сфере уголовно-исполнительного права внедрение института пробации в последствии стало одним из звеньев пенитенциарной системы. В концепции правовой политики Республики Казахстан на период 2010-2020 гг. в пункте 2.10 акцентировано, «для более активного применения судами мер, альтернативных решению свободы необходимо добиваться повышения эффективности их исполнения, для чего требуется институциональное развитие специализированного органа, ответственного за исполнение таких мер» [1].

В рамках реализации данной Концепции было отмечено, что дальнейшее совершенствование уголовно-исполнительной политики государства должно обеспечивать последовательную реализацию избранного нашей страной пути на строительство демократического, светского, правового и социального государства, основанного на приоритетности прав, свобод человека и гражданина, общества и государства, и быть направлено на достижение целей уголовной политики, что может быть достигнуто в ходе дальнейшего развития важнейших элементов реализации уголовно-исполнительной политики: системы уголовных наказаний и условий их отбывания; уполномоченного государственного органа, в том числе путем создания института пробации, как особой формы воздействия на лиц, совершивших уголовные правонарушения, в том числе несовершеннолетними. Для того, чтобы изучить данную тему глубже, необходимо разобрать пути становления пробации.

В 1919 году были созданы первые учреждения, исполняющие принудительные работы, они назывались «Бюро принудительных работ». На них были возложены контрольно-надзорные функции в отношении осужденных к исправительным работам, лишению права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, условно осужденных, условно освобожденных с обязательным привлечением к труду, а также осужденных с отсрочкой исполнения приговора.

С 1933 года принудительные работы стали называться «исправительно-трудовыми работами», а с 1958 года появился термин «исправительные работы». В определенный исторический период наступил момент, когда гуманизация и демократизация общественной жизни в стране отразились и на деятельности уголовно-исполнительной системы [2]. Появилась необходимость в изменении структуры уголовно-исполнительно системы (далее-УИС) и введению в уголовно-исполнительное законодательство альтернативных лишению свободы видов наказания.

В связи с этим была проведена реформа в УИС, вследствие которой вышеупомянутые органы были переименованы в уголовно-исполнительную инспекцию. С приобретением независимости нашего государства государственный аппарат стал приглядываться к опыту зарубежных государств, где альтернативные виды наказания лишению свободы имели широкую правоприменительную практику. В первую очередь, это объяснялось тем, что неуклонный рост тюремного населения способствовал неэффективному, часто, нерациональному использованию государственных ресурсов. Государство тратило на содержание осужденного в местах лишения свободы значительные денежные средства, вместо направления их на обустройство каких-либо благ для гражданского населения [3].

Главой государства неоднократно отмечалось, что крайне необходимо гуманизировать уголовное законодательство Республики Казахстан, и в целях снижения тюремного населения, шире применять наказания, не связанные с лишением свободы. Поэтому Указом Президента РК от 24 августа 2009 г. № 858 была утверждена Концепция правовой политики РК на 2010 - 2020 годы на основании которого был разработан и принят Закон РК № 556 от 15.02.2012г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам службы пробации». Введенная в действие "Статья 7-1. Пробация в уголовно-исполнительной системе" Уголовно-исполнительного кодекса РК закрепила понятие пробации в уголовно-исполнительной системе, позже 30 декабря 2016 года был принят Закон РК «О пробации» (далее - Закон).

Основная задача уполномоченных органов, осуществляющих пробационную деятельность осужденных – дальнейшая коррекция их поведения с целью предупреждения совершения ими новых преступлений. Службу пробации можно назвать частью уголовно-исполнительной системы, чья деятельность связана с исполнением наказаний не связанных с лишением свободы. Пробация - система видов деятельности и индивидуально определяемых мер контрольного и социально-правового характера, направленных на коррекцию поведения лиц, категории которых определены законом, для предупреждения совершения ими уголовных правонарушений. Говоря простым языком, пробация устанавливается за лицами осужденными к наказаниям не связанным с лишением свободы (условное осуждение, ограничение свободы, привлечение к общественным работам и т.д.) [4].

Целью пробации является содействие в обеспечении безопасности общества путем: коррекции поведения подозреваемого, обвиняемого, ресоциализации осужденного, социальной адаптации и реабилитации лица, освобожденного из учреждения уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. В соответствии с указанными целями задачами пробации являются оказание социально-правовой помощи лицам, состоящим на учете службы пробации, исполнение определенных законом видов наказаний, не связанных с лишением свободы, осуществление контроля за осужденным, отбывающим наказание в виде ограничения свободы, осужденным условно, освобожденным условно-досрочно от отбывания наказания в виде лишения свободы, участие в подготовке к освобождению осужденного, отбывающего наказание в учреждении уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. Субъектами, осуществляющими пробацию, являются государственные органы, действующие в пределах своей компетенции, в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан о пробации, а также граждане, общественные объединения и иные юридические лица. В данной статье мы акцентируем внимание на деятельности и задачах органов пробации в отношении несовершеннолетних.

Особенности пробационного контроля в отношении несовершеннолетнего осужденного осуществляются:

- 1) с учетом его индивидуальных и возрастных особенностей;
- 2) с привлечением семьи;
- 3) при взаимодействии с органами, осуществляющими функции по опеке или попечительству, и организациями, осуществляющими функции по защите прав ребенка;
- 4) при взаимодействии с гражданами, общественными объединениями и иными юридическими лицами по вопросам оказания социально-правовой помощи несовершеннолетнему [4].

Действие досудебной пробации, суть которой заключается в оказании социально-правовой помощи подозреваемому, обвиняемому, направлена на коррекцию их поведения. Указанный вид пробации распространяется на лиц, которые находятся в орбите уголовного преследования, т.е. в отношении которых ведется

уголовное преследование. Досудебная пробация осуществляется в добровольном порядке по письменному заявлению лица с момента его обращения.

Закон в ст.18 определил конкретный перечень лиц, в отношении которых может быть применена досудебная пробация: несовершеннолетние, инвалиды, женщины: в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет; беременные; имеющие малолетних детей в возрасте до трех лет, мужчины: в возрасте шестидесяти трех и свыше лет; воспитывающие в одиночку малолетних детей в возрасте до трех лет. В рамках досудебной пробации Служба пробации проводит изучение личности лица с установлением состояния здоровья, уровня его образования и занятости трудом, наличия места жительства, а также выясняет иные сведения, необходимые для определения объема социально-правовой помощи.

Досудебная пробация предусматривает составление досудебного доклада, в котором отражает сведения о личностных особенностях подозреваемого, обвиняемого, о выполнении мероприятий, предусмотренных индивидуальной программой, а также указывается примерный перечень обязанностей и ограничений, которые рекомендуется использовать при назначении лицу наказания и его исполнения. Службой пробации досудебный доклад и индивидуальная программа, составляется по месту жительства подозреваемого, обвиняемого.

Для совершенствования работы института пробации Приказом МВД РК от 29 марта 2018 года № 243 была создана межведомственная рабочая группа и определен перечень пилотируемых регионов. В него вошли: Сарыаркинский район г.Астаны, Баянаульский район Павлодарской области, г.Темиртау Карагандинской области. Целью данного проекта явилось дальнейшее совершенствование действующей модели досудебной пробации, а также анализ рабочих процессов, внедрение системы оценки, рисков правонарушителя и повышение роли досудебного доклада.

Итоги проведенной работы показали, что реализация досудебной пробации имеет свои трудности в правоприменительной практике. Одна из причин – это отсутствие заинтересованности со стороны обвиняемых и подозреваемых в использовании пробационного права. Это выражается в том, что лица, подвергшиеся уголовному преследованию, в первую очередь, ориентированы на юридические аспекты уголовного дела, от которого зависит решение судьи. Несмотря на вышеперечисленное, необходимо отметить, что обвиняемые(подозреваемые) проявляют доверие к сотрудникам службы пробации, психологически раскрываются и оказывают содействие в подготовке материала, что положительно отражается на качестве составления досудебного доклада [5].

В соответствии с международными стандартами и практиками досудебная пробация в отношении несовершеннолетних предполагает обязательное оказание социальной и правовой помощи, в частности, помощи в учебе, трудоустройстве, поступлении в учебное заведение, организации медицинской помощи, решении бытовых проблем, взаимоотношениях с родителями и окружающими подростками, психологической помощи и поддержки.

Так, 9 февраля 2018 года в Астане в Мажилисе Парламента Республики Казахстан состоялась экспертная встреча по вопросам досудебной пробации в отношении несовершеннолетних с участием эксперта Детского Фонда ООН (ЮНИСЕФ) и Международной тюремной реформы PenalReformInternational (PRI) Антона М. Ван Калмтута, который является известным в мировом сообществе экспертом в области пробации. «Важно отметить, что служба пробации должна включать не только юристов, но и психологов, и социальных работников, которые должны работать в команде для достижения хороших результатов по предотвращению преступлений», - отметил Антона М. Ван Калмтута. Наряду с этим возник вопрос и о необходимости введения роли специализированных должностных лиц, занимающихся пробацией, которые должны быть специально обучены работе с детьми и быть хорошо

осведомлены об особенностях физического, психологического, умственного и социального развития подростков, а также особых потребностях наиболее уязвимых детей таких как: дети с инвалидностью, перемещенные дети, дети-беженцы, а также дети, принадлежащие к расовым, этническим, религиозным, языковым или другим меньшинствам».

Согласно Пекинским правилам, государства-члены должны стремиться к созданию условий, позволяющих обеспечить содержательную жизнь подростка в обществе, которая, в тот период жизни, когда она или он наиболее склонны к неправильному поведению, будет благоприятствовать процессу развития личности и получения образования, в максимальной степени свободному от возможности совершения преступлений и правонарушений. В правилах отражены две важнейшие цели отправления правосудия в отношении несовершеннолетних [6].

Первой целью является содействие благополучию несовершеннолетнего. Это - главная цель тех правовых систем, в которых делами несовершеннолетних правонарушителей занимаются суды по семейным делам или административные власти, но в то же время благополучию несовершеннолетнего должно уделяться особое внимание и в тех правовых системах, которые придерживаются модели уголовного преследования, что поможет избежать чисто карательных санкций. Второй целью является соблюдение «принципа соразмерности». Данный принцип выражается в основном в использовании принципа воздаяния по заслугам в соответствии с тяжестью правонарушения. Индивидуальные особенности правонарушителя (например, социальный статус, положение в семье, ущерб, нанесенный правонарушителем, и прочие факторы, связанные с личностью правонарушителя) должны оказывать влияние на соразмерность ответных действий (например, принятие во внимание желания правонарушителя компенсировать ущерб, нанесенный жертве, или ее или его желание вести полноценную и полезную жизнь). В главе 6 международного документа ООН, который регламентирует руководящие принципы для предупреждения преступности среди несовершеннолетних сказано, что следует принять и обеспечить соблюдение законодательства, для защиты молодежи и детей от наркомании и торговцев наркотиками, запрещающего жестокое обращение с детьми и молодыми людьми и их эксплуатацию, а также использование их как орудие в преступной деятельности, а также разработать законодательство, ограничивающее и контролирующее доступ детей и молодежи ко всем видам оружия, и обеспечить соблюдение такого законодательства.

В целях предотвращения дальнейшего подрыва репутации, виктимизации и криминализации молодых лиц следует принять законодательство, предусматривающее, что действия, не рассматриваемые в качестве правонарушения и не влекущие за собой наказания в случае их совершения взрослыми, не должны рассматриваться в качестве правонарушения и не должны влечь за собой наказания в случае совершения их молодыми лицами. Упоминается и компетентность сотрудников правоохранительных органов и соответствующих работников, которые независимо от пола, должны быть готовы учитывать в своей работе особые потребности молодежи, а также знать и использовать в максимально возможной степени программы и имеющиеся службы помощи, чтобы не допускать столкновения несовершеннолетних с системой правосудия [7].

Исходя из вышеперечисленного, можно отметить, что с возникновением института досудебной пробации уровень преступности среди несовершеннолетних снижается. По данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за II квартал 2020 года уровень преступности среди несовершеннолетних снизился на 35,4% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года [8]. Это говорит о том, что работа органов, осуществляющих пробационный контроль в отношении несовершеннолетних, эффективна и дает на сегодня положительные результаты. При этом перманентная

оценка нужд несовершеннолетних, а также актуализация проблем правонарушений среди подростков является основным условием для улучшения и принятия соответствующих мер вмешательства. В этом контексте ответственные учреждения должны оказывать содействие исследованиям, осуществляемым независимыми лицами и организациями и учитывать мнение самих несовершеннолетних и тех, которые не вступают в контакт с системой правосудия. Таким образом, в целях создания более эффективной и справедливой системы обеспечения необходимых услуг несовершеннолетним должен проводиться комплексный и регулярный анализ конкретных нужд и проблем несовершеннолетних.

Список использованных источников:

1. Концепция правовой политики на 2010 - 2020 гг. [Электронный ресурс]: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>.
2. Учебник. Уголовно-исполнительное право. Под ред. Шмарова И.В. Москва: Бек, 1996. С. 40-47.
3. Комментарии к действующему Уголовно-исполнительному кодексу РК и предложения по внесению в него изменений и дополнений (Е. Жовтис, директор Казахстанского международного бюро по правам человека и соблюдению законности, декабрь 2016 г.) [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34250530#pos=5;-106.
4. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 № 38-VI «О пробации» (с изменениями от 27.12.2019 г.) [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36232217.
5. Исергепова А.К. Пробационная деятельность по законодательству Республики Казахстан и значение ее результатов в сфере уголовного процесса // Труды академии управления МВД России. 2019 год. №2(50) С.80-86 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/probatsionnaya-deyatelnost-po-zakonodatelstvu-respubliki-kazahstan-i-znachenie-ee-rezultatov-v-sfere-ugolovnogo-protsesssa/viewer>.
6. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила), приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 года [Электронный ресурс]: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules.shtml.
7. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы), приняты резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года [Электронный ресурс]: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juveniles_deinquency_prevention.shtml.

УДК 336

Тұрсынбек Бибарс Бибосынұлы

*Тұран-Астана университетінің магистранты
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫ МЕН АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ

**ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ И ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН
HUMAN TRAFFICKING AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN**

Андатпа. Бұл мақала да адамдарды сату - бұл адам құқықтарының өрескел бұзылуы. Құқық қорғау жүйесін жетілдіру және қылмыстың сандық индикаторларын объективтендіру, оның жасырыну деңгейін төмендету, көлеңкелі экономиканың көріністеріне қарсы күресу деп аталатын іс-шаралардың тиімділігінің жаңа критерийлерін енгізу аясында адам саудасына қарсы күрестің өзекті мәселелері қарастырылған. Қазақстанда адам саудасына қарсы күрес туралы іс жүзінде әр елде жеке бас бостандығына құқық заңды түрде бекітілген, дегенмен, адам саудасы қазіргі қоғамдағы өткір мәселе болып қала береді.

Түйін сөздер: адам саудасы, қылмыстық құқық бұзушылықтар, адам саудасының құрбандары, құл саудасы, қанау, алдын алу және алдын-алу .

Аннотация. В этой статье также говорится, что торговля людьми является грубым нарушением прав человека. Актуальные вопросы борьбы с торговлей людьми рассматриваются в контексте совершенствования правоохранительной системы и введения новых критериев эффективности мер, называемых объективизацией количественных показателей преступности, снижением уровня ее скрытности, борьбой с теневой экономикой. В Казахстане борьба с торговлей людьми законодательно закреплена практически в каждой стране, но торговля людьми остается актуальной проблемой в современном обществе.

Ключевые слова: торговля людьми, уголовные правонарушения, жертвы торговли людьми, работорговля, эксплуатация, профилактика и предотвращение.

Annotation. This article also says that human trafficking is a gross violation of human rights. Topical issues in the fight against human trafficking are considered in the context of improving the law enforcement system and the introduction of new criteria for the effectiveness of measures called the objectification of quantitative indicators of crime, reducing its level of concealment, combating the shadow economy. In Kazakhstan, the fight against human trafficking is legally enshrined in virtually every country, but human trafficking remains a pressing issue in modern society.

Key words: human trafficking, criminal offenses, victims of human trafficking, slave trade, exploitation, prevention and prevention.

Қазіргі уақытта құқықтық салада қоғамдық қатынастардың кең ауқымын, оның ішінде қылмысқа қарсы күрес саласындағы қатынастарды реттеуге анағұрлым прогрессивті және сапалық тұрғыдан жаңа тәсілдерді зерттеу, беру және ұлттық топыраққа қондыру бағытында өзгеріс болды. Олардың ең маңыздыларына мыналар жатады: 2015 жылдың қаңтарынан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық іс жүргізу және Қылмыстық-атқару кодекстерінің айтарлықтай қайта қаралған (шын мәнінде, жаңа) кодекстері; шын мәнінде адамның, қоғамның және мемлекеттің қылмыстық қол сұғушылықтан қауіпсіздігін қамтамасыз етуге арналған құқық қолдану тиімділігін өлшеудің мүлдем басқа өлшемдерін әзірлеу.

Әңгіме адам саудасына қарсы саясаттың қылмысқа қарсы саясаттың сегменті ретіндегі әлеуметтік-экономикалық, саяси және құқықтық аспектілері туралы болады.

1. Адам саудасы көлеңкелі экономиканың өнімі ретінде. Күрделі көпөлшемді және өзгермелі құбылыс - адам саудасы - бұл қылмыстық бизнестің өте тиімді түрлерінің бірі ретінде халықаралық және трансшекаралық әрекет ретінде қарастырылады, оның тұрақтылығы және дамуын жоғары дәрежеде кешігу, ұйымдасқан және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен өзара әрекеттесу байланысты.

Біздің онжылдық бақылауларымыз (2004-2014 жж.) Мамандардың осы қылмыстың қаупінің артуы туралы сенімді дәлелдеріне қарамастан, шындыққа сәйкес келетін ресми статистика айнасында бұл туралы растама жоқ екенін көрсетеді. Бұл туралы толығырақ кейінірек айтылады. Мұнда біз бірінші кезекте экономикалық-

құқықтық құбылыстар - көлеңкелі экономика мен жасырын қылмыстың қиылысы мен өзара байланысына назар аударғымыз келеді.

Сонымен қатар, заң әдебиеттерінде дұрыс атап көрсетілгендей, «заңсыз жолдармен кірістер алу бойынша іс-шаралар, егер мұндай кірістер толық көлемде қолданылуы мүмкін болған кезде, ұйымдасқан қылмыстық ұйымдар экономикалық қызметті құқықтық қорғау жүйесін бұзып үлгергенде және, сайып келгенде, заңсыз болған кезде тиімді түрде жүзеге асырылады. экономикалық қызмет заңдылықпен бірігеді»

Жоғарыда келтірілген тармақтар неғұрлым мазмұнды кәсіби сараптаманы және жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Біз «көлеңке», «сұр», «көрінбейтін» нарықтың әртүрлі жақтарын «жарыққа шығару» бойынша шаралар жиынтығын прогрессивті деп тануымыз керек, бұл тек экономикалық емес, сонымен қатар орбитада мәселелердің кең ауқымы бар құқықтық реттеушілердің тиімділігін арттырады. оның ішінде ұйымдасқан және сыбайлас жемқорлық қылмыстар. Сонымен қатар, мұнда заңдық нигилизмді жеңу жолында елеулі ілгерілеудің маңызды әлеуеті жатыр, онсыз барлық қадамдар шынымен де сындарлы бола алмайды.

Қылмыс «өзін-өзі қорғаудың» маңызды негіздерінің бірі - іргелі шабуыл - ресми статистика, салық салу, басқа мемлекеттік институционалдық индикаторлар (кірістілік, кірістілік, өнімділік) және заңды, жартылай заңды және заңсыз нарық субъектілерінің іскерлік және экономикалық қызметінің басқа параметрлерінің өрісін қалдыру - бұл қажет болғанша күрделі. Ақыр соңында, арнайы дереккөздерде айтылғандай, «көлеңкелі экономика (сонымен қатар - жасырын экономика, формальды емес экономика) - бұл қоғам мен мемлекеттен жасырын, мемлекеттік бақылау мен есептен тыс экономикалық қызмет. Бұл экономиканың бақыланбайтын, бейресми бөлігі, бірақ оның барлығын қамтымайды, өйткені оған қоғам мен мемлекеттен арнайы жасырылмаған жұмыстар, мысалы, үй немесе қоғам экономикасы кіре алмайды. Сондай-ақ экономиканың заңсыз, қылмыстық түрлерін қамтиды, бірақ олармен шектелмейді».

Зерттелген қылмыстық құбылысқа қатысты, эмпирикалық бақылаулар көрсеткендей, адам саудасы жеке қосалқы шаруашылықтарда немесе жасырын өндіріс шеберханаларында күл еңбегін пайдалану сияқты нысандарда жиі кездеседі. Сонымен, Халықаралық көші-қон ұйымының (бұдан әрі - ХМҰ) статистикасы бойынша 2004-2014 жж. Қазақстанда ХҚҰ-ның көмегін алған адам саудасының құрбандарының шамамен 50% -ы негізінен ел аумағында қанауға ұшыраған Қазақстан азаматтары болып табылады. Соңғы үш жылда адам саудасы жағдайлары еңбек эксплуатациясы үшін сексуалдық қанаудың санынан асып түсті.

Мұндай әрекеттер көлеңкелі экономика деңгейінде болады, дәлірек айтсақ, олар оның өнімі болып табылады, сонымен бірге жәбірленушінің өзіне де (оған қарсы физикалық және психикалық зорлық-зомбылық қолданылатын қанаушы адамға) 1 зиян келтіреді. Сондықтан, 2014-2015 жж. жоғарыда аталған жоспарға сәйкес көлеңкелі экономикаға қарсы күрес жалпы жүйелік шараларды да қамтиды (салықтық және кедендік төлемдерден жалтаруға қарсы күрес; қолма-қол ақшасыз төлемдер жүйесін дамыту; мемлекеттік қаржыны тиімді басқару; іскерлік ахуалды жақсарту; әлемдік тәжірибені ескере отырып, көлеңкелі экономиканы бағалауды жақсарту) және төмендету көлеңкелі экономиканың үлкен үлесі бар экономика секторларындағы көлеңкелі өндіріс - сауда, ауыл шаруашылығы, көлік, жылжымайтын мүлік операциялары, өнеркәсіп. Мұндай шаралар кешенінің маңызды профилактикалық әлеуеті болуы маңызды.

Енді барлық деңгейлерде (тіке - аумақтық, көлденең - салалық) дәйекті жүзеге асыру және жалпыұлттық қолдау, одан да жақсы - бұл процеске азаматтардың белсенді қатысуы керек, мысалы, деп жазады Д.И. Аминов, құқық бұзушылықтардың барлық түрлеріне «мүлдем төзбеушілік» қағидатын жүзеге асыру тұрғысында.

2. Құқық қорғау органдарының тиімділігін бағалаудың жаңа тәсілдерін ескере отырып, адам саудасын қоса алғанда, қылмыс параметрлерін криминологиялық өлшеудің өзекті мәселелері. «Криминологиялық өлшем» ұғымының өзін мамандар онша жиі қолдана бермейді, бірақ әлеуметтік салдардың (басқаша айтқанда, қылмыстың құны) аз зерттелген және дамыған проблемаларымен қатар, ол өзінің ең жақсы сағатын күте тұрғаны анық. Соңғысына қатысты, арнайы басылымдарда айтылғандай, «1988 жылы М.Коэн қылмыстардың ауырлығына байланысты» бағасын »бірінші зерттеу жүргізді, бұл әр қылмыстық іс бойынша тікелей экономикалық залалды ғана емес, сонымен қатар есепке алуды негізге алды» баға «физикалық және психикалық азап шеккен, сондай-ақ адам өмірін жоғалту қаупі шеккен».

Сол мақалада айтылғандай, орыс криминологиясында өте сирек кездесетін ерекшеліктерді ескере отырып, ғалымдар қылмыстың құны проблемасын да туғызбайды, шамасы, қылмыспен келтірілген залалдың ауқымын ескерудегі әдіснамалық және әдістемелік қиындықтардан қорқады - олардың тікелей көрінісі мен кең мағынада және контексте [4, б. 94]. Сонымен қатар, М.Коэн осы тақырыпқа арналған кейбір алғашқы, сонымен қатар сирек кездесетін ерекше еңбектерді атайды. Тағы бір белгілі криминалист В.Лунеев, ол былай деп жазады: «Біз қылмыстың нақты көлемін білмейміз; біз оның толық әлеуметтік салдарын білмейміз; біз қылмыспен күрестің нақты тиімділігін білмейміз; біз шынымен бүкіл адамзат қауымдастығына не әкелетінін білмейміз; біз қарқынды өзгерістер мен жалған статистика негізінде оның ықтимал дамуының азды-көпті барабар болжамын білмейміз. Оның үстіне біз бұл мәселелерді зерттемейміз »

Адам саудасы табысты бизнес болып саналады, қару-жарақ пен есірткіні сатқаннан кейін кірісі бойынша үшінші орында. Осыған байланысты мұндай заңсыз бизнестің иелері оны кез-келген тәсілмен қорғайды. Осыны біле отырып, адам саудасының осы түрінің құрбандары қорқыныштан, ұяттан немесе қылмыскерлердің жазасыз қалатындығынан құқық қорғау органдарына сирек барады.

Адам саудасының құрбандарының үлкен тобы - 9-17 және 30-38 жас аралығындағы адамдар. Ерте жастағы топтарда әйелдердің үлесі жоғары, ал ересектердің үлесі 30 жастан үлкенірек. Барлық елдер іс жүзінде адам саудасының осы түрімен күреседі, мысалы, Ұлыбританияда «Заманауи құлдық туралы» заң бар, Францияда әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау және адам саудасына қарсы күрес жөніндегі комиссия бар.

Қазақстанда адам саудасы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі No 167-І Қылмыстық кодексінің 128-бабымен реттеледі. Осы жылдың қаңтар айынан бастап Қазақстанда адам саудасына қатысты жаза күшейтілді. Енді мұндай қылмыс үшін олар 4 жылға жіберілді, бұрын олар 3 жылға жіберілді, бас бостандығынан айырудың ең жоғарғы мерзімі сол күйінде, колонияда 15 жыл болды.

Сауда немесе еңбек құлдығының осы түрінің құрбандары көбінесе құжаттары жоқ және тұрақты тұрғылықты жері жоқ адамдар, мүгедектер, аз қамтылған отбасылар, сондай-ақ қолайсыз отбасылардың балалары немесе ата-анасының бақылауынсыз болады. Мүгедектер қайыр сұрауға, ер адамдар мал бағуға мәжбүр.

Биылғы жылы Қазақстан елдегі адам саудасына байланысты жағдайды өзгерту үшін адам саудасына қатысты болжамды істерді белсенді тергеу, қылмыскерлерді, соның ішінде үкіметтік шенеуніктерді, полиция қызметкерлері мен саудагерлерді қатыстырды деп айыптау және жауапқа тарту сияқты 11 ұсыныс алды. еңбекті қанау мақсатында адамдар; адам саудасының анықтамасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру үшін адам саудасына қарсы заңға өзгертулер енгізу; мәжбүрлі еңбек құрбандарын анықтау және адам саудасының күдікті жағдайлары туралы полицияға хабарлау бойынша еңбекті қорғау инспекторларына жүйелі түрде арнайы дайындық; адам саудасына қарсы полиция бөлімшелерін және басқаларын қаржыландыру мен ресурстарды көбейту.

Қазақстанның 2 (бақылау тізімі) немесе 3 деңгейінде болуы елдің экономикалық құрамдас бөлігіне кері әсерін тигізуі мүмкін, сонымен қатар елдің имиджіне зиян тигізуі мүмкін, бұл шетелдік туристерге кері әсерін тигізеді, инвестициялар ағыны төмендейді және әртүрлі типтегі жобаларды қаржыландыру көлемі төмендейді.

Адам саудасы - бұл халықаралық құқықтың барлық жалпы қабылданған нормалары мен принциптерін бұзатын, адам құқықтарын бұзатын трансұлттық қылмыстың бір түрі. Мұндай құбылыспен күресу және алдын алу үшін қылмыстың осы түрімен күресуге қатысатын мамандандырылған органдар мен ҰЕҰ-дың біліктілігін үнемі арттыру қажет. Қазақстанда адам саудасына қарсы күресті тек құқық қорғау органдары, қоғамдық ұйымдар мен үкіметтік емес ұйымдар ғана емес, сонымен қатар әрбір азамат әлеуметтік белсенділік арқылы көмек көрсетіп, кез-келген күдік туралы сенім телефонына немесе тікелей тиісті органдарға хабарлауы керек. Сондай-ақ, ішінара «Адам саудасы туралы» баяндаманың ұсыныстарына сүйене отырып, адам саудасына байланысты қылмыстардың алдын-алу, алдын-алу және оған қарсы іс-қимыл жөніндегі келесі іс-шаралар жоспарын әзірлеу қажет (қазіргі уақытта 2018-2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары өз күшінде).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://strategy2050.kz/ru/news/prava-cheloveka-v-rk-borba-s-torgovley-lyudmi-v-sovremennom-obshchestve-/>
2. <https://www.osce.org/ru/programme-office-in-astana/348206>
3. <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view>
4. <https://www.bestreferat.ru/referat-405096.html>

УДК 347.93

Тұрыс Әсем Есімханқызы

*«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студенті
«Тұран-Астана» Университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы*

СОТ АКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЫСАНДАРЫ

СУДЕБНЫЕ АКТЫ И ИХ ФОРМЫ

JUDICIAL ACTS AND THEIR FORMS

Аннотация. Мақалада еліміздегі сот-құқықтық реформаның қарқынды дамуы жөнінде айтылып, соттың азаматтық істер бойынша қабылдайтын актілерінің түрлері мен оның нысандарына жеке-жеке түсінік беріледі және оларды қолдану тәртібі қарастырылады.

Түйінді сөздер: сот, сот актісі, реформа, кадр саясаты, шешім, ұйғарым, қаулы, бұйрық, инстанция, құқық, заң, құқық қолдану, кіріспе, сипаттама, негіздеме, сот тәжірибесі.

Аннотация. В статье будет рассказано о динамичном развитии судебно-правовой реформы в стране, отдельно дано представление о видах и формах актов, принимаемых судом по гражданским делам, и рассмотрен порядок их применения.

Ключевые слова: суд, судебный акт, реформа, кадровая политика, решение, определение, постановление, приказ, инстанция, право, закон, правоприменение, введение, описание, обоснование, судебная практика.

Annotation.The article will describe the dynamic development of judicial and legal reform in the country, separately give an idea of the types and forms of acts adopted by the court in civil cases, and consider the procedure for their application.

Keywords:court, judicial act, reform, personnel policy, decision, definition, resolution, order, instance, law, law enforcement, introduction, description, justification, judicial practice.

Еліміздегі сот-құқықтық реформа қарқынды жүруде. Бұл мемлекет басшысының тиімді сот жүйесін құру, кадр саясатын жетілдіру бағытындағы жыл сайынғы Жолдауында берілген басым тапсырмалар негізінде жүзеге асырылып келеді. Сот азаматтық істер бойынша ҚР АПК-нің 21-бабының бірінші бөлігіне сәйкес шешімдер, ұйғарымдар, қаулылар және бұйрықтар нысанында сот актілерін қабылдайды. Заңды күшіне енген сот шешімдері, ұйғарымдары, қаулылары, азаматтық істер бойынша бұйрықтары барлық мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, қоғамдық бірлестіктер, басқа да заңды тұлғалар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін міндетті және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында мүлтіксіз орындалуға тиіс [1].

Судьялар сот төрелігін тек Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына сәйкес жүзеге асыру керек. Сот беделінің артуы тікелей соттардың жұмысына байланысты. Қазақстан Республикасының әрбір судьясы қазақтың «тура биде туған жоқ» деген мақалын әр кезде есте ұстағандары жөн. Біз, судьялар сот төрелігін атқаруда әділ және бейтарап болсақ, халықтың сотқа деген сенімі одан да арта түспек. Бірінші сатыдағы сот істі мәні бойынша қарағанда сот актісі ҚР АПК-нің 223-бабына сәйкес шешім нысанында шығарылады. Шешімнің құрылымы мен мазмұны туралы заң талаптары іс жүргізудің барлық түрлері үшін міндетті.

Сот азаматтық істер бойынша сот актілерін шешімдер, ұйғарымдар, қаулылар мен бұйрықтар нысанында қабылдайды. Заңды күшіне енген сот шешімдері, ұйғарымдары, қаулыларымен бұйрықтары, сондай-ақ соттар мен судьялардың заңды өкімдері, талаптары, тапсырмалары, шақырулары мен басқа да жолданыстары барлық мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, қоғамдық бірлестіктер, басқа да заңды тұлғалар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін бірдей міндетті және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында мүлтіксіз орындалуға тиіс. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі конституциялық емес деп таныған заңға немесе өзге де нормативтік құқықтық актіге негізделген сот актілері орындалуға жатпайды. Сот актісінің міндеттілігі іске қатыспаған мүдделі адамдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін сотқа жүгіну мүмкіндігінен айырмайды.

Сот шешімі бірінші инстанция сотының азаматтық іс бойынша шығаратын актісі. Ол кіріспе, сипаттама, негіздеме және шешуші бөлімдерден тұрады. Кіріспе бөлімде соттың толық атауы, шешім шығару уақыты мен орны, даудың мазмұны, іске қатысушы тұлғалар көрсетіледі.

Шешім іс жүргізу құқығының нормалары сақтала отырып және осы құқықтық қатынасқа қолдануға жататын материалдық құқық нормаларына толық сәйкестікте шығарылғанда немесе ұқсас қатынасты реттейтін заңның қажетті негіздерін қолданғанда не азаматтық заңнаманың жалпы бастауларынан және мәнінен, адалдық, парасаттылық пен әділдік талаптарынан туындағанда, заңды болып табылады. Іс үшін маңызы бар фактілер, заң талаптарына сәйкес келсе немесе іс бойынша жинақталған дәлелдемелер дауды шешу үшін жеткілікті болса, ондай шешім негізді болып саналады. Сот актілері шешім нысанында істі мәні бойынша қараған кезде шығарылады. Шешімнің қарар бөлігіне мәні бойынша сот қорытындыларын енгізуге жол берілмейді[2].

Сот актісі дегеніміз жалпы белгілері бір-бірімен ұқсас азаматтық істер бойынша қабылданатын төрт түрлі іс жүргізу құжаты.

Сот актілерінің жалпы белгілері:

- Құқық нормалары негізінде шығарылады.
- Нақты жағдайларға байланысты бір мәрте қолданылады.
- Арнайы акті-құжат болып табылады.

Сот актілерінің басқа құқық қорғау актілерінен айырмашылығы:

1. Әділсот органы шығарады.
2. Тараптардың және үшінші тұлғалардың құқықтары мен мүддесін қорғау мақсатында шығарылады.
3. Белгілі жүйелікті, яғни құрылымды сақтай отырып, шығарылады.
4. Қазақстан Республикасының территориясында тұратын бүкіл заңды және жеке тұлғаларға міндетті болып табылады.

Актіні шығаратын сот инстанциясының түрлеріне байланысты сот актілерін:

- а) I сот инстанциясы шығаратын сот шешімі, ұйғарымы, сот бұйрықтары.
- б) Апелляциялық, кассациялық және қадағалау сот инстанциялары шығаратын сот қаулылары деп бөлуге болады.

Сот шешімі - соттың мемлекет атынан шығаратын (соттық талқылау нәтижесінде) нақты субъектілердің құқықтары мен міндеттерін бекітетін, барлық азаматтар мен ұйымдар үшін заңдық күші бар құқық қолдану актісі. Сот шешімінің маңызын оның атқаратын функциясына қарап байқауға болады.

Олар:

1. Құқық қорғау функциясы.
2. Реттеу функциясы.
3. Тәрбиелеу функциясы.

Кез-келген құқық қолдау актісі сияқты сот шешімі де белгілі талаптарға сай болуы тиіс. ҚР АПК-нің 224-бабына сәйкес шешім заңды және негізді болуы тиіс. Материалдық және процессуалдық құқық нормаларын тиісті түрде қолдана отырып шығарылған шешімдер заңды шешім болып табылады.

Іс үшін маңызы бар мән-жайлар жан-жақты зерттеліп, және сот белгіленген іс үшін маңызы бар мән-жайлардың дәлелденуі сонымен бірге сот шешімінде баяндалған қорытындылардың істің мән-жайына сәйкес келуі сот шешімінің негізділігін айқындайды.

Одан бөлек сот шешіміне төмендегідей талап қойылады:

1. Шешім толық болуы тиіс, яғни талап арызда көрсетілген барлық талаптарға сот шешімінде жауаптар көрініс табуы тиіс.
2. Шешім түсінікті болуы тиіс, яғни шешімнің мазмұны сауатты және анық болуы керек.
3. Шешімнің мазмұны (реквизиттері) заңға сәйкес болуы тиіс.

Бірінші сатыдағы әділсот актісі ретіндегі соттың шешімі мен ұйғарымынан бірінші сатыдағы соттың шешімін қалдыру, өзгерту, жоққа шығару, сондай-ақ дәлелдемелердің толық зерттелуі мен бағалануына, заңның дұрыс қолдануына және т.б. қарай жаңа шешім шығару құқығына ие апелляциялық және қадағалау сатысындағы сот қаулысын ажырата білу керек [3].

Апелляциялық, кассациялық және қадағалау сатысындағы сот қаулысы іске қатысушылардың сот шешіміне берген шағымдары бойынша төменгі соттардың шешімдерін тексеру (қадағалау) актісі болып табылады.

Сот шешімі құқық нормаларын қолданудың дербес актісі ретінде әрбір сот шешімінің тақырыбымен анықталады. Сот шешімінің тақырыбы дегеніміз -соттың іс бойынша нақты құқықтық қарым-қатынасты зерттеуі. Басқаша айтқанда, сот шешімі бұл талап қою арызының тақырыбы — сотқа жүтінген талап етушінің талабы. Талап қою

істерінде сот шешімінің тақырыбына құқықты қорғау талабымен сотқа жүгіну жатады, әкімшілік-құқықтық қарым-қатынастардан туындаған істерде, сот зерттеуінің тақырыбына мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың, азаматтардың құқық бұзушылықтары туралы жоққа шығарылған қаулылары жатады. Ерекше сот істеріндегі сот шешімінің тақырыбына материалды-құқықтық қарым-қатынас — заңды мәні бар деректерді анықтау жатады. Шешім іс жүргізу құқығының нормалары сақтала отырып және осы құқықтық қатынасқа қолдануға жататын материалдық құқық нормаларына толық сәйкестікте шығарылғанда немесе ұқсас қатынасты реттейтін заңның қажетті негіздерін қолданғанда не азаматтық заңнаманың жалпы бастауларынан және мәнінен, адалдық, парасаттылық пен әділдік талаптарынан туындағанда, заңды болып табылады. Іс үшін маңызы бар фактілер, заң талаптарына сәйкес келсе немесе іс бойынша жинақталған дәлелдемелер дауды шешу үшін жеткілікті болса, ондай шешім негізді болып саналады. Сот актілері шешім нысанында істі мәні бойынша қараған кезде шығарылады. Шешімнің қарар бөлігіне мәні бойынша сот қорытындыларын енгізуге жол берілмейді.

Сот шешімінің мәні даулы қарым-қатынастарды реттеумен бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіретін әділсот актісі ретіндегі күшінен тұрады. Шешім өкімді сипатқа ие бола отырып, ол кімге қатысты шығарылса, соған міндетті. Сонымен бірге, сот шешімінің мағынасы бұзылған құқықтарды қорғау, заңдылықты және құқықтық тәртіпті бекіту, құқық бұзушылықты ескерту болып табылатын сот ісінің міндеттерімен шартталған. Сонымен қатар сот шешімі бағынуға тиісті нормаларды қолдана отырып, азаматтарды заңды құрметтеуге тәрбиелейді, тәртіптің нақты ережелерін бекітеді, құқықты қорғау түрін және заңды түрде алынған өкілеттіктерді жүзеге асыруға кепілдіктерді анықтайды [4].

Сот шешіміне қойылатын негізгі талаптарға оның заңдылығы және негізділігі жатады. Бұл талаптар сот шешімдерінің барлық түрлеріне қойылады.

Сот шешімінің заңдылығы - бұл материалдық және іс жүргізу нормаларының талаптарға сай келуі. Шешім іс жүргізу құқығы нормаларын сақтаумен және қаралып отырған іске қолданылатын немесе қажетті жағдайларда даудың осындай тақырыптарын реттейтін заңды қолдануға негізделген материалды құқық нормаларына толық сай келгенде заңды болып табылады. Бұл ретте шешім азаматтық заң нормаларының жалпы бастамасы мен мағынасынан және адалдықтың, шындықтың және саналылықтың талаптарынан шығуы тиіс.

Сот істі шешу кезінде Қазақстан Республикасы Конституциясының, адам талаптарын, азаматтық процестік кодексін және өзге де нормативті құқықтық актілерді дәл сақтауы тиіс. Сот төмендегі шарттарды орындаған жағдайда, оның шешімі заңды деп есептеледі:

1) әділ сот орнату кезінде сот төрешісі тәуелсіз және ол тек Қазақстан Республикасының Конституциясына және заңға ғана бағынады;

2) әділсотты тек сот қана жүзеге асырады;

3) азаматтық істі шешу кезінде мемлекеттік органның немесе өзге органның нормативті құқықтық актісінің заңға сай келмейтінін немесе ол өкілеттікті асыра сілтеумен шығарылғанын анықтаған сот үлкен заңды мәні бар құқықтық актілерді қолданады;

4) құқықтық қарым-қатынасты реттейтін құқық нормасы болмаған жағдайда, сот соған ұқсас құқықтық қарым-қатынасты (заңның баламасы) реттейтін құқық нормасын қолданады, ал мұндай норма жоқ болған жағдайда дауды заңның жалпы мағынасын, бірінші кезекте Қазақстан Республикасының Конституциясын басшылыққа ала отырып шешеді;

5) заңдылық халықаралық келісімшарттарға қарама-қайшы болған жағдайда, сот аталған келісімшарттарда бекітілген, Қазақстан Республикасының ратификациялаған ережелерін қолданады.

Сондықтан да, аталған ережелер негізінен заңдылық талаптарының мазмұнынан тұрады. Материалды және іс жүргізу құқығы нормаларын бұзу немесе дұрыс қолданбау шешімді жоққа шығарудың негізі болып табылады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. – Алматы: ЮРИСТ, 2020. – 212 б.
2. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – 808 стр.
3. Нұрмашев Ү.Ө. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: оқу құралы: қысқаша курс - Өңделіп, толықт. 2-ші басылым. - Алматы: Жеті Жарғы, 2013. - 317 б.
4. Егембердиев Е. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу құқығы. Астана: Фолиант, 2006
5. Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: В двух томах. Учебник. - Алматы: КазГЮА, 2001

УДК 347.93

Уалиев Ернар Берикович

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., профессор Иманбаев С.М.

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЕМЕС ШАРАЛАРҒА СОТТАЛҒАНДАРДЫ ҰСТАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРДЫҢ ЖАЛПЫ МАЗМҰНЫ

**ОБЩЕЕ СОДЕРЖАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ СОДЕРЖАНИЯ
ОСУЖДЕННЫХ К МЕРАМ, НЕ СВЯЗАННЫМ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ**

**GENERAL CONTENT OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE
DETENTION OF PERSONS SENTENCED TO MEASURES NOT RELATED TO
DEPRIVATION OF LIBERTY**

Аннотация: Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережелерге қарағанда Токио ережелері қылмыстық юстицияның барлық аясына қолданылды. Онда бас бостандығынан айырумен байланысты емес шараларды қолдануға септігін тигізетін қағидалар жиынтығы, сонымен қатар нақты бас бостандығын айырумен байланысты емес қылмыстық-құқықтық шаралар қолданылатын тұлғаларға қатысты кепілдіктер орын алған.

Түйінді сөздер: қамаудағы адамдар, төменгі стандарт, ережелер, қылмыстық юстиция, бас бостандығынан айырумен байланысты емес, қағидалар, қылмыстық-құқықтық шаралар.

Аннотация: В отличие от низших стандартных правил общения с заключенными, Токийские правила применялись ко всем сферам криминальной юстиции. В нем содержится свод правил, способствующих применению мер, не связанных с лишением свободы, а также гарантии в отношении лиц, к которым

применяются уголовно-правовые меры, не связанные с конкретным лишением свободы.

Ключевые слова: заключенные, низший стандарт, правила, уголовная юстиция, принципы, уголовно-правовые меры, не связанные с лишением свободы.

Abstract: Unlike the lower standard rules for dealing with prisoners, Tokyo rules apply to all areas of criminal justice. It contains a set of rules that contribute to the application of measures not related to deprivation of liberty, as well as guarantees for persons who are subject to criminal legal measures not related to deprivation of Liberty.

Keywords: prisoners, lower standard, rules, criminal justice, principles not related to deprivation of Liberty, criminal law measures.

БҰҰ қылмыстылықтың алдын алу мен құқық бұзушылармен қатынас жасау бойынша Сегізінші конгресінде 1990 жылдың тамызында Түрмеде жаза өтеумен байланысты емес жазаларға қатысты БҰҰ-ның төменгі стандартты Ережесін мақұлдады. Ереже Токиода БҰҰ-ның Азия және Қиыр шығыс институтымен дайындалды. Осы жерден оның қысқаша атауы – Токио ережелері пайда болды. 1990 жылдың желтоқсанында Токио ережелері БҰҰ Бас Ассамблеясымен қабылданды.[1].

Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережелерге қарағанда Токио ережелері қылмыстық юстицияның барлық аясына қолданылды. Онда бас бостандығынан айырумен байланысты емес шараларды қолдануға септігін тигізетін қағидалар жиынтығы, сонымен қатар нақты бас бостандығын айырумен байланысты емес қылмыстық-құқықтық шаралар қолданылатын тұлғаларға қатысты кепілдіктер орын алған.

Ережелер ұсыныс сипатында және олар «әрбір елдің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағдайларын, сонымен бірге олардың қылмыстық әділсоты жүйесінің мақсаттары мен міндеттерін есепке алып» қолданылуы керек.

Токио ережелері түрмеге қамауға баламалы шаралардың тізбегін белгілейді:

- ескерту, сөгу, алдын алу сияқты ауызша санкциялыр;
- жауапкершіліктен шартты т.рде босату;
- азаматтық құқықтарын шектеу;
- экономикалық санкциялар және айыппұл түріндегі ақшалай жазалар;
- тәркілеу;
- мүлікті жәбірленушіге қайтару немесе шартты жазалаукейінге қалдыру

бойынша жазалау;

- шартты түрде босату немесе соттық қадағалау;
- қоғамға пайдалы жұмыс атқару;
- күндізгі уақытта ұстайтын түзеу мекемелеріне жіберу;
- үйде қамау;
- түрмеде ұстаумен байланысты емес кез келген жаза түрі;
- жоғарыда көрсетілген шаралардың үйлесімділігі[2].

Токио ережелері жалпе ережелерді қамтитын кіріспе бөлімінен кейін сотқа дейінгі сатыға тоқталады, онда үкім шығару сатысында да түрмеге қамаудан құтылу үшін бас бостандығынан айыруға балама шараларды қолдануға болады. Одан кейін олар үкім шығарғаннан кейінгі кезенді қарастырады және қай кезеңде болмасын бас бостандығын айыруды баламалы шаралармен ауыстыру мүмкіндігін қарастырады. Ең соңында, Ережеде құқық бұзушылармен қатынас жасауға қойылатын талаптар анықталады.

Барлық сатыда құқық бұзушының адами қасиеттерін сыйлау қамтамасыз етілу керек. Бас бостандығын айырумен байланысты емес шараларды атқару барысында құқық бұзушының құқықтары рұқсат етілген нормадан шығып, шегінен шығып шектелмеуі керек.

Бас бостандығын айырумен байланысты емес шаралар құқық бұзушыға медициналық және психологиялық тәжірибелер жасауды немесе дене және рухани жарақат келтіруді қолдамайды. Бұндай шараларды қолдану барысында құқық бұзушының жеке өміріне және оның жанұясының жеке өміріне құқығы сақталады.

Құқық бұзушының жеке ісі қатаң құпиялықпен жүргізіледі. Оған рұқсат құқық бұзушының ісін қараумен айналысатын тұлғаларға немесе басқа да түрде өкілеттігі бар адамдарға ғана беріледі. Бас бостандығын айырумен байланысты емес шараларды тағайындаған және атқарған кезде құқық бұзушының тәуелсіз органдарға сұраныс жасауға және арыздар беруге мүмкіндігі болу керек [3].

Ережеде құқық бұзушыларға қадағалау жүргізуге ерекше көңіл бөледі, оның мақсаты «құқықбұзудың рецидивтерін азайту және қайталап қылмыс жасау мүмкіндігін минимумға дейін жеткізуге алып келетін, құқық бұзушыны қоғам өміріне кіруіне көмек көрсету». Бас бостандығын айырумен байланысты емес шаралар аясында жеке жұмыстар, топтық терапиялар, құқық бұзушының тұрғылықты жері бойынша бағдарламалар сияқты шаралар жүзеге асырылуы тиіс.

Токио ережелері бас бостандығын айырумен байланысты емес шараларды өтеу тәртібін бұзған жағдайда оны өзгерту немесе бас тарту мүмкіндіктерін қарастырады. Бірақ бұндай шешім істің барлық мән-жайларын толық зерттеу және мәжбүрлеу құралдарын үнемдеу қағидасын ескере отырып қабылдануы керек.

Бас бостандығын айырумен байланысты емес жазаларға сотталғандармен жұмыс жүргізетін адамдардың біліктілігіне ерекше мән беріледі. Оларды мамандандырылған дайындықпен, тиісті қызметтік жағдаймен, лайықт жалақы және жеңілдіктермен қамтамасыз ету, сонымен қатар «қызметі бойынша көтерілуге кең мүмкіндіктер беру» қажеттігі ескеріледі.

Сонымен бірге, қоғам мүдделерін қорғау мақсатында сотталғандармен жұмыс жүргізуге қоғам мүшелерінің қатысуына көтермелеу жасау қажет. Сотталғандармен жұмыс жасауға қатысатын еріктілер қажетті дайындықты өтуі керек, өз жұмысын атқару барысындағы бақытсыз жағдайдан және дене жарақаттарынан сақтандырылуы тиіс. Оларға жұмыстарын атқару кезіндегі шығындары өтелуі қажет.

Кәмелетке толмағандардың ерекше жағдайына, олардың қылмыс жасау кезіндегі кінәсінің аз болу мүмкіндігіне байланысты халықаралық қауымдастықпен кәмелетке толмағандарды қорғау үшін жекелеген құжаттар жасалды. [4]

1989 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясымен Балалардың құқықтары туралы Конвенция қабылданды. Конвенцияның 37-бабына сәйкес қатысушы-мемлекеттер бірде бір баланың азаптаудан немесе басқа да қатал, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысын қорлайтын қатынас жасау және жаза түрлеріне тартылмауын қамтамасыз ету керек. Босату мүмкіндігін көздемейтін не өлім жазасы, не өмір бойы түрмеде ұстау 18 жастан төмен тұлғалар жасаған қылмыстар үшін тағайындалмауы керек.

Балаларды заңсыз және басқа да жолдармен бостандығынан айыруға болмайды. Ұстау, түрмеге қамау тек заңға сәйкес жүргізілуі керек және қажетті шара ретінде және қысқа уақыт кезеңіне пайдаланылуы тиіс.

Бостандығынан айырылған әрбір бала жасынға сәйкес адамгершілік қатынасқа және оның ар-намысын сыйлау құқығына ие болады. Соның ішінде, бостандығынан айырылған әрбір бала ересектерден бөлек ұсталуы керек, егер бұл баланың мүддесіне қайшы келмесе, хат жазысу, кездесу жолдарымен жанұясымен байланыс жасауға құқылы [5].

Бостандығынан айырылған әрбір бала дереу құқықтық және басқа тиісті көмектер алуға құқығы бар.

Конвенция кәмелетке толмаған құқық бұзушымен қатынас жасауда «баланың ар-намысы мен маңыздылығы сезімін дамыту, адамдардың құқықтары мен бостандықтарын сыйлауды үйретуге» бағыт жасайды.

Қылмыстық әділ сот жүйесінде кәмелетке толмағандардың жағдайын реттейтін

арнайы Кәмелетке толмағандардың соттауға қатысты БҰҰ-ның төменгі стандартты Ережесі, қысқаша атауы Пекин ережесі арналған. 1985 жылы қыркүйекте шақырылған БҰҰ қылмыстықтың алдын алу мен құқық бұзушылармен қатынас жасау бойынша Жетінші конгресінде ұсынылып, 1985 жылдың қарашасында БҰҰ Бас Ассамблеясымен қабылданды. Ереже жалпы ұсыныс сипатында және әрбір мемлекетте бар «экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағдайларды ескере отырып» жүзеге асырылуы керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

- 1 Уткин В. А. Европейские тюремные правила и проблемы их реализации. - Томск, 1998. –С.56
- 2 Уголовно-исполнительное право России. Учебник под ред. проф.А.И.Зубкова. - М., 1999. – С.569
- 3 Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. - М., 1990 г. - С.287.
- 4 Қазақстан Республикасының Қылымыстық-атқару құқығы. Оқу құралы. – Алматы: Жеті Жарғы, 2002. –С.35
- 5 Апенев С.М. Қылмыстық-атқару құқығы. - Алматы, 2002. - С.31

УДК 347.93

Уалиев Ернар Берикович

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., профессор Иманбаев С.М.

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА СОТТАЛҒАНДАРДЫ ҰСТАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ

**СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ПРАВИЛА МЕЖДУНАРОДНЫХ
СТАНДАРТОВ СОДЕРЖАНИЯ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ**

**CONTENT AND BASIC PRINCIPLES OF INTERNATIONAL STANDARDS
FOR THE DETENTION OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT**

Аннотация: Түрмеге қамалғанның ең басты мақсаты – қамалғандарды босатылғаннан кейін заңға бағыну әдетіне дағдыландыру. Әрбір түрмеде діни қызмет көрсету, білім беру, кәсіптік бағыттау мен дайындау, нақтылы әлеуметтік жағдайларды зерттеу және жұмысқа орналасу жөнінде кеңес беру сияқты жағдайлар болуы тиіс.

Түйінді сөздер: түрме, қамалған, қамалғандарды босату, заңға бағыну, қызмет көрсету, білім беру, кәсіптік бағыттау мен дайындау.

Аннотация: Главная цель тюремного заключения - привить заключенным привычку подчиняться закону после освобождения. Каждая тюрьма должна иметь такие условия, как религиозное служение, образование, профориентация и подготовка, изучение конкретных социальных условий и консультирование по трудоустройству.

Ключевые слова: тюрьма, освобождение заключенных, заключенных,

законопослушание, обслуживание, образование, профориентация и подготовка.

Abstract:The main purpose of a prisoner is to instill in prisoners the habit of obeying the law after his release. Each prison should have conditions such as religious services, education, professional guidance and training, research of specific social conditions and employment advice.

Keywords:prison, prisoner, release of prisoners, law-abiding, service, education, professional orientation and training.

Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты 1955 жылы БҰҰ Экономикалық және әлеуметтік кеңесінде мақұлданды.

1977 жылы ол қосымша ережемен толықтырылған, онда былай деп көрсетілген: «Қамауға алынып немесе түрмеге отырғызылған айыптау ұсынылмаған адамдарға да қамауда отырған немесе сотта ісін қарауды күтіп отырғандар мен сотталған адамдар сияқты қорғаушы беріледі. Сонымен бірге оларға қандай да болмасын заңсыз түзеу шаралары қолданылмайды».

Ережелер ең алдымен негізгі қағидалар болады, сондықтан әр түрлі елдердегі түрліше заңдылық, әлеуметтік және экономикалық үлкен айырмашылықтарына байланысты барлық елдерде, барлық уақытта қолданылатын қатаң ережелер шығару қолайсыз болған болар еді. Оған қоса, олар өте оңды болып та шықпайды. «олар тек қана қазіргі уақыттағы көпшілік таныған ақыл-ойдың жетістіктері негізінде және қазіргі уақыттаға жүйенің қанағаттанарлық негізгі элементтерін еске ала отырып баяндап қарапайым уақытта принципіалдық және тәжірибелік көзқараспен қамалғандармен айналысу дұрыс деп есептеліп және мекемелерді басқаруға арналған».

Бірақ олардың адам құқығындағы рөлі анық та түсінікті болуы керек. Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережедегі қамалғандармен айналысудың кіріспесінде былай делінген: «Ереженің өзі Біріккен Ұлттар Ұйымы мен қабылдауға болатын ең аз жағдай түрінде болып қаралуы, оның өзі қамалғандарды жаман қараудан қорғауды қамтамасыз етуге шақырылған, әсіресе тәртіпті сақтауға және пенитенциарлар мекемелерінде тәртіпке келтіру шараларын қолданғанда». Олар енді түрмелерде күтуде және қамалғандармен айналысуда тәжірибелік ұсыныс ретінде кең мойындалды.

Ереженің бірінші бөлімі негізгі қағидалардан басталады. Барлық ережелер тең дәрежеде қамалғандарға түгелдей қолданылады, әрине, «нәсілі», түр-түріне, жынысына, тіліне, діни, саяси және басқа да сеніміне, ұлттық немесе әлеуметтік тегіне, мүліктік, отбасылық немесе әлеуметтік жағдайына қарай дискриминация болмауы керек.

Ереженің бірінші бөлімінде түрмеде ұстаудың негізгі талаптары қойылған. Әрбір қамалған жөнінде мәлімет дұрыс жазылуы тиіс. Түрлі-түрлі топтағы қамалғандар бөлек ұсталуы тиіс, мысалы еркектер мен әйелдер, сотталғандар мен сотталмағандар, жасөспірім мен ересектер.

Ереже қамаудағыларды санитарлық және гигиеналық талаптарға сай ұстаудың үлгілі жағдайын белгілейді. Қамаудағылардың таза да оңды киім киюге және төсек орны болуына, оның жүйелі түрде ауыстырылып тұрылуына құқы бар. Оларға таза, құнарлы тамақ пен жеткілікті ішетін су берілуі тиіс. Барлық қамалғандардың күніне ең кем дегенде бір сағат таза ауада денесін шынықтыру мүмкіндігі болуы керек. Жасөспірімдер мен жасы сол шамадағыларға жаттығулар кезінде дене шынықтыру мен ойлауға мүмкіндік беру керек.

Қамалғандарға медициналық көмек көрсетуге айрықша көңіл аудару керек. Барлық мекемелердің ең кем дегенде бір жоғары мамандық психиатриядан хабары бар медицина қызметкері болуы керек. Медицина қызметін жергілікті немесе мемлекеттік денсаулық сақтау органдарымен бірлесіп ұйымдастыру керек. Психиатриялық көмекке

ерекше көңіл бөліну тиіс. Сондай-ақ түрме ауруханалығы мен тіс дәрігерінің еске алынуы керек.

Қамаудағы әйелдер ерекше медициналық әсіресе босанар алдында және босанғаннан кейін көмек керек. Бала емізетін аналар мен олардың балаларына айрықша жағдай жасалуы керек.

Ереже түрме дәрігерінің міндеттерін кіргізген. Олар қамалғандарға медициналық көмек көрсетумен бірге тағамның сапасын қарау және түрмедегі гигиена мәселесінде қамтиды.

Түрмелер мәжбүр ету институты болғандықтан, оларда тәртіп пен ережені қатаң түрде ұстауды қолдау керек, әрине бақылауды берік қамтамасыз ету мен мекемеде тиісті ережелерді сақтау үшін ғана шектеулер енгізілуі керек.

Қамалғандар тәртіптік түрде мекемені күту қызметтеріне тағайындалмаулары керек. Бірақ бұл ереже өзін-өзі жұмыс істеу жүйесінде кедергі келтірмеуі тиіс, себебі ондағы тиісті әлеуметтік, тәрбиелік немесе спорттық жұмыстарды жүргізу ұсталғандардың өзіне жүктеледі. Тәртіпті бұзу мен оған жаза қолдану өте нақтылы болу керек. Сотталғандарға қандай да жазықтарына жауап беру керектілігі мен қорғануға мүмкіндік берілетіндігі толық түсіндірілуі тиіс. Тән жазасы және басқа қатаң, адамгершілікке жатпайтын немесе қорлау жазасына тыйым салынған. Жазаны өтеп жүрген барлық ұсталғандар жазаны өтей алатындығын дәрігерлер анықтауы керек.

Жуасыту құралдарын еш уақытта жазалау ретінде қолануға болмайды. Оларды – көшіру кезінде сотталғандардың қашып кетуін болдырмау үшін ғана немесе медициналық себептермен дәрігердің нұсқауы бойынша пайдалануға болады. Олар өте-мөте қажетті жағдайда ғана қолданылуы керек.

Сотталғандарды түрмеге қабылдағанда, оған құқығы мен міндеттері және сұрақ-сауалдар, арыздар бере алатындығы жөнінде түгелдей мәлімет берілуі тиіс.

Қамалғандарға сыртқы әлеммен байланыс жасау өте керекті. Ең алдыңғы кезекте тұрғаны, оғл хат алу мен оларға үйінен және достарының келуі. Қамалғандардың сонымен бірге газет, басқа да мерзімді басылымдар оқуға және радио тыңдауға мүмкіндіктері болуы керек. Әрбір мекемеде кітапхана болуы керек.

Қамалғандардың өзінің діни жолын ұстауға және ол діннің қызметкерлерімен кездесуге мүмкіндіктері болуы керек. Бір діннің жолын ұстайтын қамалғандардың саны басым көп болғанда сол діннің маман қызметкері түпкілікті жұмысқа алынуы мүмкін [1, 776].

Қамалғандарға ұстауға рұқсат етілмейтін жеке заттары сенімді жерде сақталуына шара қолданылуы тиіс.

Сотталғандар қамау орнына жіберілгенде немесе бір орыннан екінші орынға аударылғанда олар мүмкіндігінше шет кезден аулақ болған жөн. Оларға көшірілгенде адамгершілік жағдай жасалуы және басқарма есебінен апарылуы тиіс.

Қызметкерлерді қабылдағанда ұқыпты болу керек, себебі түрме мекемелерінің жақсы жұмысы қызметкерлердің адал еңбегіне, адамгершілігіне, жете білгірлігіне және оның жеке басының қасиетіне байланысты.

Түрме әкімшілігі өне бойы өз қызметкерлеріне олардың қоғамдық маңызы зор қызмет істейтіндеріне сендіре беруі керек. Түрме әкімшілігінің қызметіне іріктеу үшін түрме басқармасының штаттағы маман қызметкерлерінен, мемлекеттік қызметкер ретінде мәртебесі бар және еңбек ақы алатын, бұл жұмысқа жақсы мамандарды тарта алатын қызметкерлерді тағайындау керек. Бұл қызметкердің жұмысқа кіргенде және болашақта да кәсіби дайындығы жоғары болуы керек. Мынандай мамандарды: психиаторларды, психологтерді, әлеумет қызметкерлерін, қолөнер пәнінің мұғалімдері мен оқытушыларын жалдау керек. Түрме директорын іріктеуге айрықша көңіл бөлу керек. Әйел адамдар жұмыс істейтін мекемелер мен бөлімшелердегі басшылық қызметтегі ер адамдар өздерінің мамандыққа байланысты міндеттерін тек қана басшылық қызметтегі әйел адамдармен бірлесе отырып орындай алады.

Пенитенциарлық мекемелер мен қызметтердің істеп тұрған заңдар мен жарлықтарға сәйкес басқарылатынына көз жеткізу үшін жүйелі түрде тексеріп жүру керек.

Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережесінің екінші бөлімінде қамалғандардың кейбір топтарына қолдануға болатын ережелерді белгілейді. Сотталғандар туралы Ереженің басқа топтарға да тең дәрежеде қатысы бар, егер де олар тиісті бір ережелерге қайшы келмесе және олар басқа топтағы сотталғандардың пайдасына шыға қалатын болса.

Ереженің өзінде бірнеше басқарушы қағидалар қосылады. Біріншіден, ұмаудағыларды бас бостандығынан айыру жолымен жазалайды. Сондықтан түрме тәртібін бұл ережеден шығатын қайғы-қасіретті тереңдете бермеуі керек. «Түрмеге жабу үкімінің мақсаты мен ақтауы немесе жалпы алғанда бас бостандығынан айыру емес ең бастысы қоғамды қорғау мен қоғамға қауіп туғызатын қылмыстардан сақтап қалу. Бұл мақсатқа – жазалау мерзімін өтеп шығып қоғамның мөлшерлі өміріне келгеннен кейін құқық бұзушы тек қана әзір екендігімен бірге, заңға бағынуға қабілетті екенін және өз бетімен тұрмыс ете алатынын дәлелдеген жағдайда ғана жетуге болады».

Түрме режимі түрмедегі өмір мен бас бостандықтағы өмірдің айырмашылығын мүмкіндігіне қарай азайтуы мүмкін, ол тек қамалғанның жеке жауапкершілігінен ғана болады. Қамалғандар бас бостандықтағы өмірге сәйкес тиісті түрде дайындалған болуы керек. «Қамалғандармен араласып-айналысқанда олардың қоғамнан шығарылып қамалғанын, қайта олар қоғамның мүшесі болып беретіндігіне көңіл болу керек. Сондықтан, қоғамдық ұйымдар мүмкін болған жағдайларда мекеменің қызметкерлерімен бірігіп істесуге қамалғандарды қоғамдағы өмірге қайтару мақсатында, оларды жұмылдыруы тиіс»[2, 125б].

Қамалғандарға жекелей тәсіл табу, сотталғандардың топтарына әр түрлі қауіпсіздік шараларын қолдана білу керек. Қамалғандарды ұқыпты жинап алуға ең қолайлы жағдай ашық мекемелерде болады. Босатылғаннан кейін бұрынғы қамалғандарға қамқорлық істеген дұрыс.

Түрмеге қамалғанның ең басты мақсаты – қамалғандарды босатылғаннан кейін заңға бағыну әдетіне дағдыландыру. Әрбір түрмеде діни қызмет көрсету, білім беру, кәсіптік бағыттау мен дайындау, нақтылы әлеуметтік жағдайларды зерттеу және жұмысқа орналасу жөнінде кеңес беру сияқты жағдайлар болуы тиіс.

Ереже бойынша есі ауысқандар түрмеге отырғызылмауы тиіс. Басқа психикалық аурулардан немесе кемшіліктерден азап шегетін қамалғандарды бақылауға қою тиіс, және арнайы мекемелерде дәрігерлердің бақылауы мен емдеу керек.

Тергеу астында жүрген ұсталғандар жауапты деп есептелмейді және олармен соған сәйкес айналысу керек. Оларды сотталғандардан бөлек ұстау тиіс. Кейбір тармақтар азамттық істер жөнінде қамалғандарға және айып ұсынылмаса түрмеге қамалаған әлде орналастырылған адамдарға арналған.

Ережелерді қабылдағаннан кейін қатысушы-мемлекеттерге әрбір бес жыл сайын бас хатшыны олардың орындалуы туралы хабарлап отыру ұсынылған болатын.

Ережелердің орындалу түрлеріне де көңіл бөлінген болатын. 1984 жылы экономикалық және әлеуметтік кеңес қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережелерін тиімді орындау түрлерін мақұлдаған болатын. Қазақстан мемлекеттер БҰҰ-на мезгіл-мезгіл есепті дайындағанда бұл ұсыныстардың еске алынуы ескертілген. Процедуралар істелген әрекетке болады:

1. Олар барлық мемлекеттердің Ережені қабылдауын талап етеді.
2. Олардың болжамы бойынша төменгі стандартты ережелер ұлттық заңдарда және басқа жарлықтарда іске асырылуы мүмкін.
3. Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ереже барлық адамдардың, әсіресе құқық тәртібін сақтайтын лауазымды адамдар мен түзеу

мекемелері қызметкерлерінің қарауына олардың әділсот жүйесінде қолдануы және орындауы үшін беріледі.

4. Ұлттық заңдарға және басқа да жарлықтарға енгізілген қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ереже барлық қамалғандар мен ұсталған адамдарға тиісті мекемеге түскен кезінде мағлұмат етілдіріледі және түсіндіріле береді.

5. Мемлекеттер БҰҰ Бас хатшысын өздерінің түрме жүйесінің жағдайы туралы бес жылда бір рет хабарлап отыратын болады.

6. Бас хатшы қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ереженің қолданылуы жөніндегі алынған хабарлар негізінде «Тәуелсіз баяндамаларды» жүйелі түрде дайындап отырды. Бас хатшы баяндаманы дайындау кезінде БҰҰ экономикалық және әлеуметтік Кеңесінде кеңес беру қызметін орындайтын әдейі үкіметтік емес ұйымдардан көмек сұрауы мүмкін.

7. БҰҰ қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережені, сондай-ақ бес жыл сайын дайындалатын баяндамаларды көптеген тілдерге аударып таратады және оларды бастыру үшін кез келген мүмкіндіктерді пайдаланады.

8. БҰҰ Ережені өмірге енгізу үшін үкіметтерге көмектеседі және оларды өне бойы қайта қарап отырады.

Қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың негізгі қағидалары қылмыстарды бодырмау мен құқық бұзушылармен қатынас жасауға байланысты БҰҰ сегізінші конгресімен ұсынылды. Негізгі қағидалардың кіріспесінде қамаудағы адамдармен қатынас жасаудың төменгі стандартты ережесінің маңыздылығы және оларды толық орындалуындағы кедергі-қиындықтар туралы айтылған.

Қағидалардың негізгі қоятын талаптары, ол қамалғандардың абыройын сыйлау және дискриминацияны болмауы. Олар қамалғандардың БҰҰ келісімдерімен берілген барлық құқықтары «түрмеге қамауға алып келетін шектеулерден басқасы» бар екенін еске салады.

Сонымен қатар бұл құжатта:

- Қамалғандардың діни сенімдері мен мәдени салттарын сыйлау;
- Мәдени және білім беру шараларына қатысу құқығының;
- Жекелеп қамауды қолданбау немесе оны шектеу үшін күресу қажеттігіне;
- Қамалғандардың жұмыс жасауы мен табыс табуына жағдай жасау;
- Медициналық көмек алуға тең құқылығы;
- Бас бостандықта өмірге үйрену үшін бұрынғы сотталғандарға қолайлы жағдай жасау;
- Қандай түрмеде болмасын барлық ұсталуға немесе қамалуға ұшырағандарды қорғау жарияланған[3, 566].

Бас Ассамблея 1976 жылы БҰҰ адам құқығын қорғау комиссиясына қандай да түрде болмасын барлық ұсталуға немесе қамалуға ұшыраған адамдарды қорғау қағидаларының жинағын құрастыруға және де қамалғандарды қорғаудың барлық кепілдігін де бір жерге жинақтауға да ұсыныс жасаған болатын. Бұл жұмыс дискриминацияны болдырмау және адамдарды қорғау жөніндегі Шағын комиссияға тапсырылған болатын, ал ол 1978 жылы қағидалар Жинағының жобасын қабылдады. 1988 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясында келісім жолымен құжат қабылданды. Қағидалар жинағының заң күші жоқ, бірақ үлкен маңызы бар, себебі ол келісім жолымен қабылданған.

Қолданылған әдебиеттер

1. Шмаров И.В. Принципы и общие положения международных правовых актов в сфере защиты прав человека и борьбы с преступностью и проблемы их реализации в Советском исправительно-трудовом законодательстве// Труды Академии МВД СССР. -

М., 1991. С. 90

2. Королев В.Н. Проблемы реализации права осужденных на свободу вероисповедания: Учебное пособие. - Уфа: Уфимская высшая школа МВД России, 1993. – С. 77

3. Комментарий к Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными. Под ред. П.Г.Мищенкова. - Рязань: Институт права и экономики МВД России, 1996. – С.125

УДК 347.93

Худайбергенов Айтмурат Жолдыбаевич
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент Қарымсақов Р.Ш.

ТІНТУДІҢ МІНДЕТТЕРІ

ОБЯЗАННОСТИ ОБЫСКА

SEARCH TASKS

Аннотация: Тергеу әрекеті ретінде тінту жүргізу дәлелдемелерді табу құралы болып табылады. Нақты тергеу әрекеті мен орнатылған мәліметтер дәлелдемелер болып табылады. Осыған сәйкес хаттамалар оның қайнар көзі болып табылады. Сонымен бірге дәлелдемелердің қайнар көзі болып заттар мен құжаттарды алып қою табылады.

Түйінді сөздер: тергеу әрекеті, тінту жүргізу, дәлелдемелерді табу, нақты тергеу, дәлелдемелер, хаттамалар, заттар мен құжаттар.

Аннотация: Производство обыска как следственное действие является средством обнаружения доказательств. Фактическое следственное действие и установленные данные являются доказательствами. В соответствии с этим протоколы являются его источником. При этом источником доказательств является изъятие вещей и документов.

Ключевые слова: следственное действие, производство обыска, обнаружение доказательств, фактическое расследование, доказательства, протоколы, предметы и документы.

Abstract: Conducting a search as an investigative action is a means of finding evidence. The actual investigative action and established data are evidence. In accordance with this, its source is protocols. At the same time, the source of evidence is the seizure of things and documents.

Keywords: investigative action, search, discovery of evidence, actual investigation, evidence, protocols, items and documents.

Жалпы тінту жүргізу нұсқауының мақсаты (іске қажет заттар тауып алып қою) нақты міндеттерді анықтауды тергеу әрекеттерімен алып тастау. Бірінші орында бұл міндеттердің шарты тінту жүргізу басқа тергеу әрекеттері сияқты барлық тергеу затына қатысты сұрақтарға жауап беруге қылмыстық істі дәлелдеуге жәтатын қызметтерді атқарады. (ҚР ҚІЖК-нің 117 бабы). Тінту міндеттеріне мыналар жатады:

1. жаңа дәлелдемелер алу;
2. бар дәлелдемелерді тексеру;
3. іздестүрі болжамдарын тексеру;
4. жағдай орнату: қылмыс жасауға профилактикалық мәні бар шаралар қолдану.

Бірақ осымен тергеу міндеті аяқталмайды. әдетте тергеу органдары қылмыскерді тұтқындауға міндетті болып табылады. Соттан жалтармауға шаралар қолдану, келтірген зиянның орнын толтыру және мүлікті тәркілеу, сонымен қатар жасаған қылмысты жеңілдететін шарттарды алып тастау. Тінту жүргізу осының барлығына жетуге көмектеседі, бірақ та тергеу жалпы міндеттерді шеше алмайды. Жеке тергеу әрекетінің өзіне тән тығыз міндеттері болуы керек. Тінту жүргізу барысында келесі мәселелер шешіледі: а) заттық және жазбаша дәлелдемелерді тауып алып қою; б) кінәлі адамды тауып және оны іздеуді жеңілдететін материалдарды табу; в) орнын толтыруды және мүлікті тәркілеуді қамтамасыз ететін мүлікті табу сонымен қатар жеке меншіктен алып қойған заттарды тартып алуы. Тінту алдында жоғарыдағы міндеттердің барлығы бірге немесе кейбіреулері тұруы мүмкін [1].

Тергеу әрекеті ретінде тінту жүргізу дәлелдемелерді табу құралы болып табылады. Нақты тергеу әрекеті мен орнатылған мәліметтер дәлелдемелер болып табылады. Осыған сәйкес хаттамалар оның қайнар көзі болып табылады. Сонымен бірге дәлелдемелердің қайнар көзі болып заттар мен құжаттарды алып қою табылады (заттық және жазбаша дәлелдемелер). Тінту жүргізу кезінде табуға және алып қоюға жататын заттық дәлелдемелер: а) қылмыс қарауы және қылмыс жасау құралы; б) қылмыстық әрекеттің объектісі; в) қылмыс салдарынан қылмыстық жолмен алынған ақша және өзге де қымбат заттар; г) қылмысты және қылмыскерді жасыруға қолданылған құралдар; д) іс бойынша айғаққа жетуге көмектесетін өзге де құралдар; (ҚР ҚІЖК 121 бап). Заттық дәлелдемелердің бірінші тобына жататын құралдар (қылмыс құралы және қылмыс жасау жолдары), қылмыстық әрекет жасауға арналған құралдар (мысалы, ұрлауға арналған құрал саймандар, әр түрлі қару жарақ түрлері, жасанды мөрлер және т.б) немесе жалпы қолданыстағы қылмыс жасау мақсатына қолданылған құралдар (балта, кір, асапшы құрал-жабдықтар және т.с.с).

Қылмыстық әрекеттің орналастырылған объектілері болып озбырлыққа бағытталған құралдар: ұрланған мүлік, шикізат және дайын өнімдер, ақша және қымбат заттар жатады. Аса құнды құралдар тобы болып, өзінде қылмыстың ізі бар құралдар жатады. Тінту жүргізу кезінде алып қоюға жататын өзіне қылмыстың ізін қалдырған құралдар болып табылады. Ол заттар тінту жүргізілген адаммен оқиға болған жердің қатынасын көрсететін заттар, қылмысқа қатыстылығын куәләндыратын киім және өзге де өзіне тән түзетілген және зақымданған құралдар [2]. Мысалы, қағаздың қалдығы, банктік бандорельдері, соларға буып түйілген ақша және ұрланған тауарлардың фабрикалардың жарлықтары. Қылмысқа дайындық және оны жасауға қатысты құралдардан басқа да қылмысты жасыруға қолданылған тәсіл заттық дәлелдеме бола алады. Оған сахыналау жасауға бағытталған оқиға болған жерден табылған құралдар (мысалы, арқанның қалдығы, соның көмегімен асылып өле сахынасы), мәйітті жасыру және мүлікті ұрлау немесе қылмыстың ізін өшіруге қолданылған құрал жабдықтар мен арандар жатады. Осыған іздеудегі заттар жасырылған құралдар (мысалы: қалың аяқтары бар орындық, асты үсті бар чемодан) әрбір заттық дәлелдемелердің барысын көрсететін, сонымен қатар қылмыскердің қылмысты жасыруға және бас тартуға арналған құралдары (мысалы, құпия баспана, жасанды жеке куәлік). Заттық дәлелдемелердің соңғы бір тобын өзге құралдар құрайды, ол құралдар өзінің сапасы және қасиетіне белгілі бір қылмыспен байланыстылығына жауап бере алатын қандай да бір тергелетін жай. Мүндай роль ойнайтын, мысалы, қылмыстың болған жерін, қылмыстың ниетін қылмысқа астас адамдардың қатынасын анықтайтын корреспонденция, қағаздар, фото-сурет және жазбалар болуы мүмкін. Екі тұлғаның бір-бірімен ара қатынасын олардан табылған бір асам кесінді мата құрауы мүмкін; жалған

мөр дайындау туралы, сезіктіден табылған граверлық жұмыстар т.б. бұл тінту барысында алып қоюға жататын құралдардың тобына салыстырмалы тергеу барысын сараптама немесе басқа құралдармен тергеушінің салыстыруы. Нұсқау ретінде қолжазба, машинка және типографиялық мәтіндер, мөрлер және штамп таңбалары және т.б. жатады.

Сонымен, заттық дәлелдемелер ретіндегі алып қоюға жататын құжаттарды көрсете кеткен жөн. Жалпы маңызды жағдайларды орнатуға қажетті шеңбері шексіз, олар: бухгалтерлік құжаттама, жедел және есептік іс жүргізу, қызметтік қайта жазбалар, анықтама, кәсіпорын және ұйымдардың хабарлары, ревизия және тексеріс материалдары, бұйрық, нұсқаулықтар, нормативтік актілер және әр-түолі ресми басылымдар. Дәлелдемелер жинау құралы ретінде тінту кезінде ең алдымен тергеу жүргізу барысында табылған құжаттар және құралдар маңызды роль атқарады. Бірақта солардың көмегімен жанама дәлелдемелер маңызды айғақ арқылы іс бойынша объективтік шындықты орнату болып табылады. Осы уақытта заттық және жазбаша дәлелдемелер қылмысты бекерге шығару, айып тағу, ақтап шығару және жауапкершілікті жеңілдетуі мүмкін [3].

Адамды табу үшін тінту жүргізу мүмкін егерде оны белгілі бостандығынан айыру мысалы, ұрлап кету және мүмкіндігінше конфискациялау және заладың орнын толтыруға қамтамасыз ету үшін табу және мүлікті алып қою болса. Мүмкіндігінше конфискациялау және залалдың орнын толтыруды қамтамасыз ету үшін, мүлікті табу үшін тінту қажет болады. Сондықтан мемлекеттік және қоғам мүлкін ұрлау туралы ісі бойынша тергеу әрекетінің орны зор. Мемлекеттік және жеке меншікті күзету, тек қана ескерту мен ұрлаушының жауапкершілігінен ғана тұрмайды, онымен қоса залалдың орнын толтырады. Заладың орнын толтыру мен конфискацияланған мүліктермен қамтамасыз етуі тергеу және сот органдарының міндеті болып келеді. Осы талаптарды орындау үшін, тінту кезінде табылуы керек:

- а) конфискация және залалдың орнын толтыру бағалы мәліметтер;
- б) мүлікті ұрлаған кісіні көрсететін, тұтқынға алуға және оның тығылған жерін көрсететін мәліметтер;
- в) ашық жерлерде сақталған, ізделіп отырған мүліктің бар болуы туралы мәліметтер;
- г) тінтілген адамда осындай мүліктердің болуын көрсететін мәліметтер.

Тінту кез келген мүлікті табуға бағытталады. Ол мүліктер қылмыскерлік жолмен немесе қылмыскерлікпен байланыссыз жолмен жинақталған мүліктер болуы мүмкін. Қылмыскерлер тінту болатынын алдын ала біліп, көбінесе өздерінің туыстарына сақтауға беріп қоятыны белгілі. Мұндай әрекет айыпталушының табылған қағаздарымен танысу кезінде байқалады. Осыған байланысты практикадан нақты келтіріп кетейік:

23.03.2009 жылы сағ. 08-ден 09 сағат аралығында белгісіз тұлғалар сыртқы есікті бұзу жолымен Қарағанды қаласы, Лободы көшесі, 40/1 үй, №25 пәтерде орналасқан Син И.Х. пәтеріне кіріп, жалпы сомасы 56200 болатын теңгені құрайтын мүлікті ұрлайды. Тергеу барысында оқиға болған жерде табылып және алынған қол іздері бойынша сезікті ретінде Маратов Е.А. анықталды. Тергеу жүргізу барысында сезікті жасалған қылмысқа қатыстылығын жоққа шығарып, көрсету беруден бас тартты. Жоғарыда көрсетілгеннің негізінде, Қарағанды қаласының Қазыбек би аудандық Ішкі Істер Басқармасының тергеушісі, полиция аға лейтенанты Естаев А.А. ҚР ҚІЖК-нің 231, 323 баптарын басшылыққа ала отыра, куәгерлер ретінде шақырылған тұлғалардың қатысуымен:

1. Мейрамова Майра Қапанқызы, мекен-жайы: Қарағанды қаласы, Новая көшесі, 14-ші үй, №27 пәтер;
2. Сәкенова Әлия Еңбекқызы, мекен-жайы: Қарағанды қаласы, Абай көшесі, 10-шы үй, №25 пәтер,

криминалист-эксперт Қапалов Б.Б. және пәтердің иесі Маратова Б.А. қатысуымен Қарағанды қаласы, Новая кошесі, 12-ші үй, №1 пәтер мекен жайы бойынша және осы пәтерге қатысты құрылыстар мен қосалқы үй жайларында тінту жүргізді. Жоғарыда көрсетілген тұлғаларға тергеушінің барлық әрекеттеріне қатысу және оның әрекеттеріне өтініш жасау құқығы туралы айтылды. Сонымен қатар, ҚР ҚІЖК-нің 86 бабына сәйкес куәгерлерге олардың құқықтары түсіндірілді: тергеу әрекетін жүргізуге қатысу; хаттамаға енгізілетін тергеу әрекетіне қатысты өтініштер мен ескертулер жасау; олар қатысқан тергеу әрекетінің хаттамасымен танысу; қылмыстық қудалау органының әрекеттеріне шағымдану; қылмыстық іс өндірісі барысында оларда пайда болған шығымдардың орнын толтыруды сұрай құқығы. Сонымен қатар олардың міндеттері түсіндірілді: қылмыстық қудалау органының шақыруы бойынша келу; тергеулік әрекет өндірісіне қатысу; сәйкес тергеулік әрекет хаттамасында бұл әрекеттің жүргізілу фактісін, оның жүргізілу процессін және нәтижелерін өз қолын өюы арқылы куәләндыру; алдын ала тергеу материалдарын тергеушінің, прокурордың немесе анықтаушының рұқсатынсыз жария етпеу; тергеу әрекеттерін жүргізілу тәртібін сақтау [4].

Тінту жүргізудің алдында тергеуші 2005 ж 21 қаңтарда қабылданған тінту жүргізу туралы қаулыны көрсетті, одан кейін Маратова Б.А.-ға іске қатысты немесе тыйым салынған заттарды ерікті түрде тапсыру ұсынылды, бұл ұсынысқа Маратова Б.А. былай жауап берді: «Бұндай заттар пәтерде жоқ». Одан кейін жоғарыда көрсетілген тұлғалар тінту жүргізуге кірісті. Тінту уақыты 3 сағатқа созылды және барлық бөлмелер қаралды. Жүргізілген тінту нәтижесінде мына заттар табылды:

1. Маратов ЕА-ның бөлмесінде орналасқан сандықтың ішінде, -NokiaN96 ұялы телефоны;

2. Осы бөлмеде орналасқан төсек астында –“Sony” бейнекамерасына, сәйкес техникалық құжатымен №453298.

Пәтердің өзге бөлмелерінде, сонымен қатар бұл пәтерге қатысты құрылыстар мен қосалқы үй жайларында іске маңызы бар немесе айналымға тыйым салынған заттар табылған жоқ. Алынған заттарға қатысты үй иесі олардың қайдан келгені туралы мәлімденбегенін және бұл заттарды оның баласы Маратов Е.А. әкелуі мүмкін екенін айтты.

Тінту барысында мына заттар алынды:

1. NokiaN96 ұялы телефоны-1 дана;

2. “Sony” бейне камерасы (сәйкес құжатымен)- 1 дана.

Барлық алынған заттар қапталып, №5 мөрімен басылып, куәгерлердің қолдарымен бекітілді.

Тінту кезінде қолжазбаларды, басқа да түсіндіру қағаздарын табудың маңызы зор. Кейде ұмытылмас жазулардың ішінде ашық немесе жасырынды нақты адамдар көрсетіледі. Тығылған бағалы заттар тізімі және тығылған жерлері де көрсетіледі. Ашық түрде сақтау орындары: ломбардтар, жинақ кассалары, банк бөлімдері, сақтау камералары. Сондықтан, тінту кезінде сәйкес келетін құжаттар табылуы керек: кепілдік, сақтау және багаж квитанциялары, банк карточкалары және тағы сондайлар. Мүлікті іздеу үшін айыптаушының бағалы заттары бар деген куәләндырылатын мәліметтер өте маңызды болып келеді (фабрикалық жахба қағаздар, төлқұжаттар, жеке куәліктер және бағалы мүлік бөлігі). Бұл тығылғандарды және жетіспейтіндерді табуға мүмкіндік береді. Азаматтық айналымнан алынған кейбір заттар арнайы келісіммен жеке азаматтарда болуы мүмкін. Келісімдік жүйе, ол-өндірістік тәртіп, сақтау және заттарды пайдалану. Одан басқа, кейбір заттарға арнайы тыйым салу да бар. Ол қылмыстық тәртіппен жазаланатын жасау, сақтау, өткізу және сатып жіберу. Мысалы, тыйым салынған қолөнер кәсіпшілік заттар, есірткі және естен айыратын заттар, басқа іспен жасалған тінту кезінде көрсетілген заттар табылса, жаңа іс қозғалып, қолөнер кәсіпшілік заттар да алынады [5]. Егер омындай заттарды жасау және сақтау соңынан

әкімшілік жауапкершілікке тартылса, органдардың алып қою мақсатымен оларды қамауға алуға болады.

Тінту жүргізу кезінде негативтік жағдайларға да көңіл аудару қажет (өмір сүрі ерекшеліктері мен тінтілушінің жүріс тұрысына). Оларға жататындар:

- әдеттегі сұраныстан асып түскен заттардың саны;
- тінтілушінің жеке басының қасиеттеріне табылған заттардың сәйкес келмеуі;
- табылған заттардың әдеттен тыс сақталуы (құпиялы жерде, басқа зат түрімен бүркеленген);
- бөлек заттардың әдеттен өзгеше қасиеті, олардың белгісіз мақсаты;
- қараудағы заттар жөнінде тінтілуші берген түсініктердің күмән туғызуы (қасиеттері, шығу тегі, сатып алу уақыты жайлы және т.б.);
- мүдделі тұлғалардың затты тығуға немесе жоюға әрекет жасауы, тергеуші назарын басқа жаққа аударуы, қандай да бір затты қарау барысында ерекше қызбалық таныту және т.б.

Тінту барысында қолданылатын ғылыми техникалық құралдар:

- металл заттар мен қорытпаларды табу үшін пайдаланылатын магниттік іздегіш көтергіштер;
- іздеудегі объектілер дірілі мен шуын айқындау үшін қолданылатын акустикалық анализаторлар, стетоскоптар;
- жарылғыш, наркотик заттарды, адамдарды табу үшін қолданылатын газды анализаторлар;
- температурасы қоршаған ортадан бөлек болатын объектілерді (адам, жануар) табу мақсатында қолданылатын инфрақызыл детекторлар, тепловизорлар;
- қабырға, заттарды зерттеу үшін қолданылатын рентген құрылғылары;
- көрінбейтін жасырын бөгеттерді іздеу үшін пайдаланылатын телевизиондық құрылғылар;
- ультрадыбыстық дефектоскоптар, бос жерлерді анықтаушылар, радиотолқындық аспаптар және басқалар.

Әдебиеттер тізімі

1. Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. Москва, 1981
2. Исаева Л. Обыск: роль специалиста. // Законность-2001. №6. Гусакова А.Н. Следственная тактика, Свердловск, 1991.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық істер жүргізу кодексі. Алматы 2014 ж.
4. Қарағанды қаласының Қазыбек би аудандық Ішкі Істер Басқармасының №9904724 қылмыстық іс материалдары
5. Еркенов С.Е., Тергеу әрекеттерінің тактикасы. Алматы, 2002.

УДК 341.64

Шакеев Асқар Даниярұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының студентті

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Карипова А.И.

БҮГІНГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТТӨРЕЛІГІ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ СЕГОДНЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

INTERNATIONAL JUSTICE TODAY: PROBLEMS AND PROSPECTS

Андатпа: Біріккен Ұлттар Ұйымының маңызды жетістіктерінің бірі - экономикалық және әлеуметтік дамуға, сондай-ақ халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайтуға қажет халықаралық құқықтың - конвенциялардың, шарттардың, стандарттардың - дамуы. Ұйымның осы саладағы жұмысы әрдайым қоғамның назарында болмаса да, бұл бүкіл әлемдегі адамдардың күнделікті өміріне әсер етеді.

Түйінді сөздер: БҰҰ, халықаралық құқық, конвенция, шарт, ұйым.

Аннотация: Одним из важнейших достижений Организации Объединенных Наций является развитие международного права - конвенций, договоров, стандартов - необходимых для экономического и социального развития, а также для укрепления международного мира и безопасности. Хотя работа организации в этой области не всегда находится в поле зрения общественности, она влияет на повседневную жизнь людей во всем мире.

Ключевые слова: ООН, международное право, конвенция, договор, организация.

Resume: One of the most important achievements of the United Nations is the development of international law - conventions, treaties, standards - necessary for economic and social development, as well as for strengthening international peace and security. Although the organization's work in this area is not always in the public eye, it affects the daily lives of people around the world.

Key words: UN, international law, convention, treaty, organization.

Халықаралық соттар - бұл мемлекеттер арасындағы немесе мемлекеттер мен жеке адамдар арасындағы дауларды қарау үшін халықаралық шарттардың негізінде құрылған сот органдары. Оларға, атап айтқанда: 1) Халықаралық сот, 2) Халықаралық қылмыстық сот, 3) Еуропалық Адам құқығы соты (азаматтардың мемлекеттерге қарсы шағымдарын қарайтындығымен ерекшеленеді), 4) Руанда үшін Халықаралық трибунал (соңғы екеуі олардың шартпен емес, БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің қарарларымен құрылғандығымен ерекшеленеді). Халықаралық соттарды халықаралық аралық соттар деп те атайды, олар мемлекетаралық емес, бірақ іс жүзінде шешімдері дау тараптары үшін міндетті болып табылатын жеке құрылымдар. 1) Стокгольм сауда палатасының төрелік институты, 2) Халықаралық коммерциялық арбитраж соты, 3) Спорттық арбитраж соты. Жоғарыда көрсетілгендерден басқа, Олди Бэйли соты - бұл халықаралық қылмыстар санатына, жақында архаикалық болып саналған және алыс тонауға, мысалы, қарақшылық пен қарақшылық сияқты істерді қарауға өкілетті халықаралық сот органы. тараптардың бірі (жәбірленуші немесе сотталушы) Лондон қаласында тіркелген жеке немесе заңды тұлға болған жағдайда ашық теңіз. Лондон қаласында «Square Mile» деп аталатын шегінде (ағылш. Square Mile, бұл формацияның жалпы аумағына сәйкес) әлемдегі барлық ірі ұлттық және трансұлттық корпорациялар тіркелген. Мұндай өкілеттіктер осы сот органына 1461 жылы тапсырылған, содан бері ешкім оларды жойған жоқ. [1]

Халықаралық сот - Біріккен Ұлттар Ұйымының негізгі сот органы. 1946 жылы құрылғаннан бастап, Сот 170-тен астам істі қарады және оған мемлекеттер берген даулар бойынша көптеген шешімдер шығарды және БҰҰ агенттіктері ұсынған құқықтық мәселелер бойынша консультациялық қорытындылар шығарды. Істердің көпшілігін бүкіл сот қарады, бірақ 1981 жылдан кейін алты іс тараптардың өтініші бойынша арнайы палаталарға жіберілді. Сот халықаралық дауларда, басқалармен қатар, экономикалық құқықтар, өту құқықтары, күш қолданбау, мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау, дипломатиялық қатынастар, кепілге алу, баспана алу құқығы және азаматтыққа құқықты шешеді. Мемлекеттер өздерінің дауларын олардың келіспеушіліктерін әділетті түрде шешу үшін сотқа жібереді. Құрлық пен теңіз

шекаралары және аумақтық егемендік сияқты мәселелерді бейбіт жолмен шешуді қамтамасыз ете отырып, Сот көптеген жағдайларда қақтығыстардың өршуіне жол бермеді.[2]

Халықаралық қылмыстық сот төрелігі. Халықаралық қауымдастық бұрыннан бері аса ауыр халықаралық қылмыстарды тергеу үшін тұрақты халықаралық сот құруға ұмтылды, ал XX ғасырда геноцид, адамзатқа қарсы қылмыстар және әскери қылмыстар туралы анықтамалар туралы консенсусқа қол жеткізілді.

Трибуналдар. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Нюрнберг пен Токиодағы сот процестері Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде жасалған әскери қылмыстарды, бейбітшілікке қарсы және адамзатқа қарсы қылмыстарды тергеді. БҰҰ-ның уақытша және трибуналдары жазасыздықпен күресуге және аса ауыр қылмыстарға кінәлілерді жауапқа тартуға көмектесуді жалғастыруда. 1990 жылдары, қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін белгілі бір қақтығыста белгілі бір уақытта жасалған қылмыстарды тергеу үшін бұрынғы Югославия үшін Халықаралық қылмыстық трибунал (ICTY) және Руанда үшін Халықаралық трибунал (ICTR) құрылды. [3] Дәл осы жағдай өздеріне қатысты мемлекеттер құрған, бірақ БҰҰ-ның айтарлықтай қолдауымен қалған үш трибуналға да қатысты: Сьерра-Леоне үшін арнайы сот (2002), Камбоджа соттарындағы төтенше палаталар (2006) және арнайы трибунал Ливан (2007)). Кейде «аралас соттар» деп аталады, халықаралық соттар мен соттар уақытша келісімдер болып табылады, олар барлық істер шешілгеннен кейін таратылады. Адамзатқа қарсы қылмыстарды тергеу үшін тұрақты жұмыс істейтін халықаралық сот құру идеясын Ұйым бірінші рет Геноцид қылмысының алдын алу және жазалау туралы конвенцияның (1948) қабылдануы тұрғысынан қарастырды. Ұзақ уақыт бойы осы саладағы ілгерілеуге осы мәселедегі қайшылықтар кедергі болып келді. 1992 жылы Бас Ассамблея Халықаралық заң комиссиясына осындай соттың жарғысы жобасын дайындауды тапсырды. Оның құрылуы сол уақытта Камбоджада, бұрынғы Югославияда және Руанда болған қайғылы оқиғалармен жеделдетті.

Халықаралық қылмыстық сот (ХКК) геноцидке, әскери қылмыстарға немесе адамзатқа қарсы қылмыстарға айыпталған адамдарды жауапқа тарту құзырына ие. Сондай-ақ, сот қылмыстың осы түрін анықтау туралы келісім жасалғаннан кейін басқыншылық қылмыстарға қатысты юрисдикцияға ие болады. Функционалды және заңдық тұрғыдан БХК БҰҰ-дан тәуелсіз орган болып табылады және БҰҰ жүйесіне кірмейді. БҰҰ мен Сот арасындағы қатынастар Халықаралық қылмыстық сот пен БҰҰ арасындағы қатынастар туралы келісіммен реттеледі. Қауіпсіздік Кеңесі сотта іс қозғауы немесе сотқа оның құзыретіне кірмейтін жағдайды жіберуі мүмкін. Сот қатысушы мемлекеттер 9 жылдан аспайтын мерзімге сайлайтын 18 судьядан тұрады, егер судья өзінің қатысуымен жүргізіліп жатқан барлық сот немесе апелляциялық процедуралар аяқталғанға дейін өз міндеттерін орындауды жалғастыра берсе деген шартпен. Соттың құрамында бір мемлекеттің екі азаматы бола алмайды.

1990 жылдардың басынан бастап халықаралық соттардың тез таралуы жалпыға бірдей қабылданды. (Бірқатар отандық авторлар «пролиферация» деген ағылшынша «эволюциялық» терминді қолданады (ағылшынша *pro ^ gastyn9*). Егер 1990 жылға дейін әлемде тек 6 тұрақты сот жұмыс істесе (БҰҰ IC, ECHR, IACtHR, Benelux Court, Andean Tribunal және 2016 жылға қарай олардың саны 30-дан асты. Бұл өсім мәжбүрлі юрисдикцияны қарастыратын «жаңа толқын» соттарының пайда болуына байланысты болды (яғни, мемлекеттің белгілі бір дауды қарауға келісімі енді болмады) Халықаралық сот қатынастары саласында ДСҰ OCR, сондай-ақ ЕО Сотының үлгісі бойынша құрылған аймақтық интеграциялық бірлестіктердің көптеген соттары пайда болды. классикалық соттарды өз қызметтерінің нәтижелері бойынша да, билік тұрғысынан да қысып тастады. Юрисдикциясы шектеулі болғандықтан (дауларды тек мемлекеттер арасындағы және олардың келісімімен ғана қарау) жаңа соттармен бәсекелесе алмады. мил. Бүгінгі таңда ең белсенді үш халықаралық сот (қабылданған

шешімдер санына қарап).

БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің шешімдері негізінде бұрынғы Югославия мен Уганда үшін қылмыстық трибуналдар құрылды жылдан астам уақыттан бері жалғасып келе жатқан халықаралық соттардың көбею процесі осы құбылысты түсіндіруге тырысқан белгілі бір теориялар мен тұжырымдамалардың дұрыстығын бағалауға ғана емес, сонымен қатар қорытындылауға мүмкіндік беретін өте кең эмпирикалық деректердің пайда болуына әкелді. олардың жалпы ерекшеліктерін анықтай отырып, халықаралық соттар қызметінің кейбір нәтижелері, сонымен қатар халықаралық сот төрелігінде кейбір жаңа тенденциялардың пайда болуын негіздейді. Халықаралық соттардың пайда болу процесінің хаустық сипаты - бұл қазіргі заманғы халықаралық құқықтың біртұтас әлемдік заң шығарушының жоқтығынан және оның орнына егемен мемлекеттердің өздерімен бірге болуынан туындаған объективті шындықтың салдары болып табылатындығынан шығады. Басымдықтар мен мүдделердің динамикалық түрде өзгеруі.[4] Бүгінгі күні ұлттық сот жүйесіне ұқсас халықаралық соттардың орталықтандырылған жүйесін құру туралы немесе кез-келген ұсыныс Халықаралық сот бастаған халықаралық соттар арасындағы сот иерархиясының кейбір көрінісі утопиядан гөрі көп болып көрінеді. Іс жүзінде нақты халықаралық сот оны құрушы мемлекеттер үшін олар оны құрудан алатын пайда мен артықшылықтардың тепе-теңдігі (оларға қалай көрінсе) пайда болғаннан кейін пайда болатын кемшіліктер мен шектеулерден басым болған кезде ғана құрылады. осы сот. Сонымен қатар, соттарды құру процесі рәсімдеуге мүмкіндік бермейді және әрбір нақты жағдайда мемлекеттер соттарды бақылау үшін іс жүзінде сыналған шаралар кешенін қолдана отырып, сот және қателік жолымен әрекет етеді. Мемлекеттер арасында халықаралық соттардың юрисдикцияларының бәсекелестігіне деген көзқарас өзгеруде және бұл бәсекені ынталандыру керек деген түсінік бар.

Сонымен қорытындылай келе халықаралық соттардың бәсекелестігі тежеу және тепе-теңдік механизмінің бөлігі болып табылады, ол қазір халықаралық деңгейде өздігінен пайда болады. Бұл жарыста әр сот өзі үшін әрекет етеді, ал көпшілік күткен әлемдік судьялар қауымдастығы пайда болған жоқ. Кейбір соттардың басқа сот шешімдерінің дәйексөзін диалог деп атау тұжырымдамалық және іс жүзінде дұрыс емес, өйткені іс жүзінде бұл істердің басым көпшілігінде бұл аймақтық, көпшілікке танымал емес немесе жаңадан құрылған соттардың біржақты сілтемесі. пікір алмасу мақсатында емес, негізінен адресаттар алдында олардың шешімдерінің заңдылығын күшейту үшін ең танымал және беделді соттардың шешімдер болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Murphy, Theresa. *The Old Bailey: Eight Centuries of Crime, Cruelty and Corruption.* (англ.) — Rev. and upd. ed. — Edinburgh and London: Mainstream Publishing, 2003. — P.55 — 244 p. — ISBN 1-84018-762-X.
2. Кожеуров. С. Еуразиялық экономикалық одақтың халықаралық әділет және құқық институттары: Заң күштеріне шолу // Ресей заң журналы. - 2016. - No 4. - Б. 4-16.
3. Сибатян А. S. Халықаралық жария құқық жүйесіндегі халықаралық әділет органдарының шешімдері. - М.: Жарғы, 2012. - 270 б.
4. Толстых В.Л. Халықаралық соттардың көбеюінің кейбір аспектілері // Ресей сот төрелігі. - 2010. - No 9. - Б. 34-42.(Электрондық ресурсқа жүгіну күні 22.02.2021)

Шалинов Арман Булатович
Магистрант кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

**ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРАТЫН ОРГАНДАР
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ.**

**SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF EMPLOYEES OF BODIES CARRYING OUT
OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES.**

Аннотация: Данная статья посвящена рассмотрению отдельных моментов социальной и правовой защиты оперативных сотрудников органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность. Анализируются проблемные моменты данной защиты, и автор показывает свою позицию по данному вопросу.

Ключевые слова: должностное лицо, оперативно-розыскная работа, социальные льготы, уголовно-правовая защита, защита должностного лица,

Аннотация: Бұл мақала жедел-ізвестіру және қызметін жүзеге асыратын органдардың жедел қызметкерлерін әлеуметтік және құқықтық қорғаудың жекелеген сәттерін қарастыруға арналған. Бұл қорғаудың проблемалық сәттері алданады және автор осы мәселе бойынша өз ұстанымын көрсетеді.

Түйінді сөздер: тұлға, жедел-ізвестіру жұмыстары, әлеуметтік әуесқойлар, қылмыстық-құқықтық қорғау, лауазымды тұлғаны қорғау.

Abstract: This article is devoted to the consideration of certain aspects of social and legal protection of operational employees of departments implement operational and investigative activities. The problematic aspects of this defense are analyzed, and the author shows his position on this issue.

Keywords: executives person, operative investigation, social facility, criminal defense, security of executive person.

Из-за ситуации с ковид-пандемией мы часто слышим слова о социальной ответственности: «социальная ответственность бизнеса», «социальная ответственность государства». Все понимают, что социальная ответственность — это поддержка, поддержка тех, кто пострадал экономически, морально от какой-либо сложившейся ситуации, но не многие знают, что существует социальная и правовая защита сотрудников различных ведомственных структур. Наиболее нуждающимися в такой защите являются сотрудники оперативно-розыскной деятельности. И в предлагаемой статье мы раскроем основные моменты и проблемы данной защиты. Оперативно-розыскная деятельность призвана защитить жизненно важные интересы любого человека от преступных посягательств. В свою очередь субъекты, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, также нуждаются в соответствующей защите.

Напомним, что под должностным лицом понимается сотрудник, занимающий в государственном учреждении должность, связанную с организационно-распорядительной деятельностью. В данном случае — это сотрудник оперативных

подразделений органов, осуществляющих ОРД, перечень которых дан в Законе «Об Оперативно – розыскной деятельности» [1].

Относительно перечня должностных лиц отметим, что в число субъектов оперативно-розыскной деятельности никакие иные лица входить не могут, в том числе и внештатные сотрудники оперативных подразделений, а также штатные негласные сотрудники и лица, оказывающие негласную помощь на добровольной основе. Несмотря на то, что эти лица к категории должностных лиц не относятся, они тоже имеют свою социальную и правовую защиту, которая рассматривается в соответствующих законах и нормативно – правовых актах.

Сотрудники оперативных подразделений пользуются государственной защитой на основании Конституции нашей страны и законов Республики Казахстан [5].

Степень безопасности в социально-правовой сфере сотрудников оперативных подразделений государственных органов лежит в основе работы правоохранительной системы. Совокупность мер безопасности состоит из социальных и правовых аспектов, так как они неизбежно связаны между собой и влияют друг на друга [4]. Следует отметить, что социальная и правовая защита лиц, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, вызвана такими объективными факторами, как состояние постоянно совершенствующейся криминальной среды, характер общественно опасных деяний, в предупреждении, пресечении и раскрытии которых указанные должностные лица принимают активное участие; необходимо выделить то, что социальная и правовая защита лиц, исполняющих оперативно-розыскную работу, обусловлена такими условиями, как постоянно растущая криминальность, работники принимают активную роль в ее предотвращении и подавлении; также существуют специфические мероприятия данных оперативных групп, не предусмотренных в обычной трудовой деятельности; предвзятое отношение к работникам оперативно - розыскной деятельности [10]. Охрану работников оперативного розыска можно поделить на два направления. Первое направление – это защита информации об органе, осуществляющем оперативно-розыскную деятельность ее участников. Комитет, имеющий данную информацию, использование которой в уголовном процессе связано с появлением реальной угрозы, обязуется предусмотреть конкретные меры по их защите. Орган дознания, руководитель следственного органа, суд или следователь, которым была вручена данная информация, участвуют в согласовании данных мер. Для предупреждения преступных действий, оперативно - розыскной орган должен осуществить меры по отношению выявленных лиц, и привлечь их к ответственности. В том случае, если безопасность не гарантирована или не может быть предоставлена, информация в ходе оперативно-розыскных мероприятий не будет распространена, либо если эти материалы могут стать угрозой разглашения конфиденциальной информации.

Возможная реализация мер защиты сотрудников содержится и в предписаниях норм уголовного права. Эти меры играют важную охранительную превентивную роль устрашения определенных категорий лиц угрозой применения наказания или его ужесточения. В Общей части УК РК в перечне отягчающих обстоятельств указано, что таковым является "совершение преступления в отношении лица или его близких в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга". В Особенной части УК РК данное обстоятельство рассматривается в качестве квалифицирующих признаков, отягчающих наказание: п. "б" ч. 2 ст. 105 "Убийство"; и. "а" ч. 2 ст. 111 "Умышленное причинение вреда здоровью"; п. "б" ч. 2 ст. 112 "Умышленное причинение средней тяжести здоровью"; п. "б" ч. 2 ст. 117 "Истязание" [3]. Кроме того, воспрепятствование выполнению должностными лицами служебных обязанностей, оскорбление, оказание сопротивления, насилие или угроза насилия может рассматриваться как преступление против порядка управления. Так, посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа в целях воспрепятствования законной деятельности

квалифицируется ст. 317 УК РК, а применение насилия в отношении представителя власти предусмотрено ст. 318 УК РК, уголовно наказуемо оскорбление представителя власти – ст. 319, а также разглашение сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении должностного лица правоохранительного или контролирующего органа, – ст. 320 УК РК [3].

Указанные меры уголовно-правовой защиты предусмотрены не только в отношении сотрудника, но равно и его близких. Имеется в виду защита жизни и здоровья, чести и достоинства членов его семьи, а также имущества, принадлежащего им от преступных посягательств в связи с выполнением служебных обязанностей. Более того, в Законе «Об органах внутренних дел РК» отмечено, что меры государственной защиты могут быть применены как в отношении близких родственников сотрудника, так и, в исключительных случаях, в отношении иных лиц, на жизнь, здоровье и имущество которых совершается посягательство в целях воспрепятствования законной деятельности сотрудника либо принуждение к изменению его характера, а также из мести за указанную деятельность (ст. 30) [2].

Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» - регулирует отношения, направленные на защиту должностных лиц органов, выполняющих оперативно-розыскную деятельность, такими мерами, что никто не имеет права вмешиваться в законные действия должностных лиц и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, за исключением лиц, прямо уполномоченных на то законом [1]. Должностное лицо, уполномоченное в исполнении оперативно-розыскной деятельности, в процессе выполнения оперативно-розыскной деятельности подчиняется исключительно прямому и непосредственному начальству. Если указ или предписание противоречит закону, должностное лицо обязано придерживаться закона. Должностному лицу разрешается принудительное нанесение ущерба при охране жизни и здоровья граждан, с целью предоставления сохранности общества и государства от противозаконных посягательств. Это положение отрегулировано уголовным законом, а также предусматривается ответственность за покушение на жизнь должностных лиц оперативно-розыскных органов [3]. То есть уголовное законодательство и оперативно-розыскное право зиждутся на ценности прав и свобод работников оперативно-розыскной деятельности, в том числе, и скорее всего это первично, их прав на безопасность жизни и здоровья. Однако все ещё не решены вопросы взаимодействия уголовного, уголовно-процессуального и оперативно-розыскного законодательства при участии сотрудников оперативно-розыскных органов в моделировании совершения правонарушения, здесь стоит вопрос об освобождении их от уголовной ответственности в связи с выполнением служебной деятельности. Решение данной проблемы – задача развития законодательства, регулирующего оперативно-розыскную работу.

Существуют и административно-правовые средства обеспечения защиты сотрудников нормами действующего административного законодательства такими, как доставление лица (ст. 27.2 КоАП РК); административное задержание (ст. 27.3 КоАП РК); личный досмотр (ст. 27.7 КоАП РК); осмотр принадлежащих юридическому лицу помещений, территорий, находящихся там документов и вещей (ст. 27.8 КоАП РК); досмотр транспортного средства, находящегося при физическом лице (ст. 27.9 КоАП РК); привод (ст. 27.15 КоАП РК) [4]. Применение досмотров и осмотра в отношении лиц проводятся для установления и сбора сведений о преступной деятельности, направленной на оказание противоправного воздействия на сотрудников в связи с их содействием получения доказательств. Их применение возможно при наличии достаточных оснований. Кроме КоАП РК, задержание регулируется и другими нормативными актами. Так, в соответствии с Законом «О противодействии терроризму» устанавливается возможность задержания в зоне проведения

контртеррористической операции лицами, проводящими ее, и доставление в ОВД лиц, совершивших или совершающих правонарушения либо иные действия, направленные на воспрепятствование законным требованиям участников операции. Важное значение для сотрудников оперативных подразделений органов внутренних дел имеет законодательное предписание о том, что "сотрудник полиции не обязан давать какие-либо объяснения по существу находящихся в его производстве дел и материалов, а также представлять такие дела и материалы, в том числе затрагивающие права и свободы человека и гражданина, для ознакомления иначе как в случаях и порядке, предусмотренных законодательством РК" (п. 5 ст. 30 Закона об органах внутренних дел) [2]. Это очевидная мера защиты от вмешательства в его оперативно-розыскную деятельность, особенно на этапе реализации полученных результатов в целях воспрепятствования принятию законных решений. Данное ограничение касается распоряжений руководителей власти и управления, кроме непосредственных и прямых начальников.

Вторым направлением мер защиты являются социальные льготы. Социальный аспект выступает в виде таких социальных гарантий, как оплата труда по занимаемой должности; жилищное обеспечение; медицинское обслуживание; страховые гарантии, пенсионные и специальные выплаты и др. Такие льготы выплачиваются государством. Лица, проходящие службу в оперативно-розыскных подразделениях, выделяются особенно, и им даются особые привилегии и преимущества, а также денежные выплаты и материальные блага. Имеются иные гарантии сотруднику в связи с прохождением им службы: право на профессиональную подготовку, переподготовку, повышение квалификации, продвижение по службе, социальные льготы на обеспечение проездными документами, содержание детей.

Период исполнения должностными лицами организаций, исполняющих оперативно-розыскную деятельность, специальные задания в организованных криминальных группах, а кроме того период их работы в должностях штатных конфиденциальных работников в отмеченных организациях подлежит зачету в выслугу лет с целью назначения пенсий в льготном исчислении [13]. Аппараты общегосударственной власти субъектов Республики Казахстан, также аппараты регионального самоуправления могут определять дополнительные разновидности социальной защиты работников оперативных подразделений.

В заключение можно сказать, что заинтересованность в последние несколько лет отдельных исследователей проблемами социальной и правовой защиты субъектов оперативно-розыскной деятельности подчеркивает значимость научного внимания данной задачи. Это поможет сконцентрировать накопленный отечественный и зарубежный опыт, а также обеспечить всеобъемлющий и полноценный анализ рассматриваемых правоотношений, создать условия для дальнейшего совершенствования оперативно-розыскной деятельности.

Литературы:

1. Закон Об оперативно-розыскной деятельности РК от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ.
2. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-ІV «О правоохранительной службе», с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года №226-VЗРК.
4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-VЗРК.
5. Галиев С.Ж. Сапарин О.Е. Комментарий к Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Алматы. 1998.
6. Т.Е.Сулейменов. Оперативно-розыскная деятельность для обучения стажеров на

должности среднего начальствующего состава ОВД факультета профессионального и дополнительного образования по линии КП: курс лекций/. – Актобе: АЮИ им. М.Букенбаева МВД РК, 2017. – 128 с.

7. А.Ю.Шумилов. Оперативно-розыскная деятельность : учебник РК. 2017.
8. А.М.Маркушин. Оперативно-розыскные мероприятия РК: учеб.посб. 2018.
9. К.П.Пронин. Краткий курс по оперативно-розыскной деятельности РК: учеб.пособ. 2018.
10. Ю.В Чуфаровский. Психология оперативно-розыскной деятельности РК: учебное пособие. 2017.
11. Е.С. Дубоносов. Основы оперативно-розыскной деятельности РК: Учебник для вузов.2018.
12. Об оперативно-розыскной деятельности: федер. закон от 12 авг. 1995 г. № 144-ФЗ // СЗ РФ, 1995. № 33. Ст. 3349.
13. Халиков А.Н. Оперативно-розыскная деятельность: учеб. пособие. М.: РИОР: ИНФРА-М, 2013. 203 с.
14. Шаймуханов А.Д. Совершенствование оперативно-розыскного законодательства в борьбе с групповой и организованной преступностью // Хабаршы-вестник КЮИ МВД РК им. Б.Бейсенова, вып. 1(9), 2004, С. 102- 105.

УДК 347.93

Ықыласұлы Алданак

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының 3-курс студенті

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.м., аға оқытушы Ақылов Д.О.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚҚА АЛДЫН АЛА СӨЗ БАЙЛАСЫП АДАМДАР ТОБЫ БОЛЫП ҚАТЫСУСОТТЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

**СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА УЧАСТИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ
ГРУППОЙ ЛИЦ ПО ПРЕДВАРИТЕЛЬНОМУ СГОВОРУ**

**COURT PRACTICE OF PARTICIPATION IN A CRIMINAL OFFENSE BY A GROUP OF
PERSONS BY PRIOR AGREEMENT**

Түйінді сөздер: қылмыстандыру, сөз байласып қатысу, қылмыстық топ, қоғамдастық, құрам.

ҚР ҚК-нің 31-бабының 2-тармақшасына сай «Егер қылмыстық құқық бұзушылыққа оны бірлесіп жасау туралы күні бұрын уағдаласқан адамдар қатысса, ол алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобы жасаған қылмыстық құқық бұзушылық деп танылады» [1].

Алдын ала сөз байласқан адамдар тобы қауіптіліктің қосымша көрсеткіші бойынша ерекшеленеді. Бұл нысандағы бірлесіп қылмыстың жүзеге асырылуына белгілердің өзара үйлесуі, яғни нәтижеге жетуді мақсат еткен қатысушылардың жәбірленушінің әлеуметтік маңыздылығы бар мүдделерін тікелей кемсіту үшін құрылған талап бойынша өзара рөлді бөлісіп алуы сияқты сипаттар тән. Қарастырылып отырған нысан дараландыратын белгісі жүзеге асырылған іске қатысты қатысушылардың психологиялық қатынасын сипаттайды. Себебі, алдын ала сөз байласып қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысатын адамдар тобы барлығына ортақ бір қылмысты жүзеге асырғалы жатқандықтарын сезінеді. Осы нысан

бойынша жүзеге асырылатын қылмыстардың қауіптілігінің үнемі артып отырғандығы байқалады. Мәселен, алдын ала сөз байласып жасаған зорлау сынды қылмысының қоғамға қауіптілігі алдын ала сөз байласпай осындай зорлау қылмысын жасаған адамдар тобының қылмыстылық әрекетінің қауіптілігінен ілде қайда жоғары болатындығы сот шешімдеріне сай дәлелденген. Қауіптілігінің артуына жәбірленушіге қатысты тікелей әсер етуші айдап салушы адамдар тобы әрекеттерінің жалпы жиынтығын құрайтындығында. Бұндай нысандағы әрекеттер жәбірленушінің қарсыласуы мен жігерін мүлдем басып тастайды және өздерінің қолсұғылмашулық мүдделерін тиімді сақтай алады. Бұндай нысандағы қылмыстың жүзеге асырылуының нәтижесі өте ауыр болады [2].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусым №2. «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 5-тармағына сай «Алдын ала сөз байласқан адамдар тобының қылмыстық құқық бұзушылық жасауы деп нақты бір қылмыстық құқық бұзушылықты жасауға екі және одан да көп адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік жағын құрайтын іс-әрекеттерді жасағанға дейін келісуін түсіну қажет» [3].

Заңнамаға сай талдайтын болсақ, онда «қатысу» сөзі сыбайлас қатысушыларға, ал «(қылмыстық құқық бұзушылықты) жасау» ұғымы орындаушыларға қатысты қолданылады. Олай дейтініміз, сыбайлас қатысу барысында тек орындаушы ғана объективтік жағын құрайтын қылмысты жүзеге асырады.

ҚР ҚК-нің 31-бабының 2-тармағына сай қылмыстық құқық бұзушылыққа оны бірлесіп жасауға алдын ала сөз байласқан адамдар қатысады. Осыдан келіп, алдын ала сөз байласқан нысанға бір орындаушының болу жеткілікті деген түсінікті қалыптастырамыз. Бірақ, заңнамалық тұрғыдан «егер қылмыстық құқық бұзушылыққа күні бұрын уағдаласқан адамдар қатысса, онда қылмыс алдын ала сөз байласу арқылы адамдар тобымен жасалды деп саналады» деген тұжырымдама ұсынылады. Жоғарыда келтірілген бапта заңнама айыпталушылардың қылмысты бірлесіп жасауға алдын ала сөз байласқандығына назар бөлу керектігін міндеттейді. Бұл дегеніміз, кемі екі адамның бірігуі арқылы жасалған қылмыстар ғана объективтік жағынан алдын ала сөз байласқан адамдар тобымен жасалды деп саналатындығын қарастырады, сәйкесінше екі қатысушы да қылмыстың орындаушысы болып табылады.

Егер алдын ала сөз байласқан адамдармен қылмыстық құқық бұзушылық басталып, оған орта жолдан екінші бір алдын ала сөз байласқан адамдар тобы қосылатын болса, онда бастапқы топтың және кейінгі топтың әрекеттерін бірге қарастыру арқылы алдын ала сөз байласқан адамдар топтарымен жасалды деп саралауға болады деп санаймыз.

Алдын ала сөз байласу дегеніміз қатысушылардың өзара рөлдерді бөлісіп алғандығын білдіреді деп санауға болады. Себебі, қылмыстық құқық бұзушылықтың нәтижесіне жету үшін алдын ала сөз байласқан адамдар тобының әрбір мүшесі өзіне бөлінген рөлге, яғни қылмыстық міндетіне сай әрекет етеді. Орындаушының әрекетінде Қылмыстық кодекстің ерекше бөлімінде қарастырылған қылмыс құрамының белгілерінің көрініс табатындығы сөзсіз.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 30 сәуірдегі №1 «Қылмыстық жаза тағайындаған кезде соттардың заңдылықты сақтауы туралы» нормативтік қаулысының 15-тармағына сай «Адамдар тобы, алдын-ала сөз байласқан адамдар тобы жасаған қылмыс үшін неғұрлым қатаң жаза қолданылады, сондықтан соттар қылмысқа қатысу түрін және қатысушыларды дұрыс анықтағаны жөн» екендігі ерекше қарастырылады. ҚР ҚК-мен қарастырылған тиісті баптарға сай саралайтын

болсақ, қылмыстық құрамды саралау мен жаза тағайындау үшін адамдар тобының сөз байласқаны маңызды болып табылады, егер қылмыстық құқық бұзушылыққа кемі екі немесе одан да көп адам қатысқан болса және сәйкесінше осы бап бойынша қылмысты саралайтын негізгі белгілері сай келеді.

Ұйымдастырушы, айдап салушы және көмектесуші нақты қылмыстың белгілерін құра алмайды, себебі аталған тұлғалар тек қылмыстық құқық бұзушылықтың орындаушымен жүзеге асырылуында көмекші рөлге ие болып табылады. Бұл орайда, ұйымдастырушының, айдап салушының және көмектесушінің әрекеттерін саралау барысында ҚК-тің ерекше бөлімінде қарастырылған баптармен қоса, аталған қатысушылар әрекеттерінің жазаланатындығын белгілейтін Қылмыстық кодекстің 28-бабының тиісті тармағына негізделу керек.

Алдын ала сөз байласқан адамдар тобының белгілері ретінде:

- Екі немесе одан да көп адамның қатысуы;
- Қатысушылардың алдын ала сөз байласуы, яғни қылмыс жасалмай тұрып күні бұрын уағдаласуы қарастырылады.

Алдын ала сөз байласқан адамдар тобының ұйымдасқан топтан басты айырмашылығы ретінде олардың жеткілікті деңгейде ұйымдастырылмағандығы мен тұрақсыздығын негіздеуге болады. ҚР ҚК-нің 31-бабының 3-тармағына сай қылмыстық құқық бұзушылық ұйымдасқан топпен жасалды деп анықталады, егер бір немесе бірнеше қылмысты жүзеге асыру үшін алдын ала құрылған тұрақты топпен жасалатын болса [1].

Жоғарыда келтірілген айырмашылықты негіздейтін ереже Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі №8 «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысының 11-тармағына сай былай қарастырылған: «Егер бір немесе бірнеше қылмысты жасау үшін күні бұрын біріккен тұрақты топ адамдар (ұйымдасқан қылмыстық топ, қылмыстық қоғамдастық, банда) қылмыс жасаса, ол ұйымдасқан топ болып қылмыс жасаған болып танылады» [4]. Ал, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусым №2. «Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 6-тармағына сай «ҚК-нің 31-бабының үшінші бөлігіне сәйкес қылмыстық топ деп ҚК-нің 262, 263, 264, 265-баптарының бірінші бөліктері оларды құру үшін жауаптылық көзделген ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық, трансұлттық қылмыстық ұйым, трансұлттық қылмыстық қоғамдастық қана емес, ҚК-нің 257, 268 және 267-баптарының бірінші бөліктері оларды құру үшін жауаптылық көзделген террористік топ, экстремистік топ, тұрақты қарулы топ (банда) және заңсыз әскерлендірілген құралым да түсініледі» [3]. Қарастырылып отырған ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында «банданың» «ұйымдасқан қылмыстық топтан» айырмашылығы әскерленгендігі мен қылмыстық мақсатының бар болуы, яғни азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау.

Қылмыстық құқық бұзушылыққа алдын ала сөз байласып адамдар тобының қылмысқа қатысуының анықтамасына заңнамалық және тәжірибелік тұрғыдан құқықтық талдау келтірілді. Салыстырмалы талдау тұрғысынан алдын ала сөз байласу мен алдын ала сөз байласпаған адамдар тобымен жасалатын қылмыстардың құқықтық салдары сараланды және сот түсіндірмелері назарға алынды. Алдын ала сөз байласып қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысатын адамдар тобының ұйымдасқан қылмыстық топтан айырмашылығы да талданды. Сәйкесінше, алдын ала сөз байласқан адамдар тобының басты айырмашылығы қылмысты жүзеге асыру барысында оның қатысушыларымен рөлдерді бөліп алуы артықшылығы ретінде қаралғанмен, ұйымдасқан қылмыстық топқа қарағанды тұрақсыз бірлескен топ екендігі әлсіз тұсы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 31-баптың 1,2,3-тармақтары. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>;
2. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан // https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T970000167_#z15;
3. Соттардың бандитизм және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қатыса отырып, басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы. 2001 жылғы 21 маусым №2. (31.03.2017 - жаңартылған), 5-тармақ // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000002S_;
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі №8 «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысының 11-тармағы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P03000008S_

УДК.740.159.9

Надырбекова А.Т.

магистрантка Университета «Туран-Астана»

Научный руководитель:

Баубекова Г.Д., д.п.н., профессор

Университета Туран-Астана

ВЛИЯНИЕ ТИПОВ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР НА АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКОВ

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫН ТҮРЛЕРІНІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ
МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ
INFLUENCE OF TYPES OF COMPUTER GAMES ON AGGRESSIVE BEHAVIOR OF
ADOLESCENTS

Аннотация: В статье раскрываются психологические факторы влияния компьютерных игр на агрессивность подростков. Эта проблема имеет большой резонанс, так как несовершеннолетним с повышенным уровнем агрессии трудно выстраивать взаимоотношения с другими людьми, контролировать свои эмоции, прогнозировать последствия своих действий.

Ключевые слова: компьютерные игры, подростковый возраст, агрессивное поведение, враждебность, игровая зависимость.

Аннотация: Мақалада компьютерлік ойындардың жасөспірімдердің агрессивтілігіне әсер етуінің психологиялық факторлары ашылған. Бұл мәселе үлкен резонанс тудырады, өйткені агрессияның шамадан тыс деңгейі бар кәмелетке толмағандарға басқа адамдармен қарым-қатынас орнату, олардың эмоцияларын бақылау және олардың әрекеттерінің салдарын болжау қиын.

Түйінді сөздер: компьютерлік ойындар, жасөспірім, агрессивті мінез-құлық, қастық, құмар ойындарға тәуелділік.

Annotation: The article reveals the psychological factors of the influence of computer games on the aggressiveness of adolescents. This problem has a great resonance, since it is difficult for minors with an overestimated level of aggression to build relationships with other people, control their emotions, and predict the consequences of their actions.

Key words: computer games, adolescence, aggressive behavior, hostility, gambling addiction.

В современном мире дети и подростки проводят все больше времени в виртуальном пространстве. Исследование данной проблемы показывает, что с начала восьмидесятых годов двадцатого века в индустрии развлечений существенное место занимают компьютерные игры.

Особенно этому явлению подвержены подростки. Известно, что в возрасте с 11-14 лет происходит не только интенсивное физическое и физиологическое развитие детей, но и перестраивается их мышление, приобретает новые формы внимание, восприятие, изменяются приемы запоминания, происходят эмоционально-чувственные изменения. Это возраст стремления к активным действиям, к познанию чего-то нового, интенсивного становления личности, формирования ее моральных и нравственно-волевых качеств, мировоззрения. Вот почему важно в данный период обратить внимание на факторы, оказывающее сильное влияние на этические нормы поведения подростка. К таким факторам относятся воспитание, социальное окружение ребенка и род его занятий.

Отмечено, что отрицательное влияние на развитие подростка оказывает увлечение компьютерными играми, которое является болезнью XXI века подобно зависимости от алкоголя, курения или наркомании. Именно одержимость гаджетами свойственна детям подросткового возраста. Как показывает статистика, наиболее склонны к игровой зависимости именно подростки, в особенности мальчики. Повлиять на пристрастие ребенка к виртуальному миру могут такие факторы, как трудности или нехватка общения со сверстниками, дефицит внимания со стороны родителей, неуверенность в своих силах, которые накладываются на нестабильный гормональный фон подростка. Подросток старается убежать из этого реального мира в другой, выдуманный. Заменяя настоящий мир, электронные устройства влияют на его саморазвитие, не оставляя времени на учебу, помощь по дому, чтение книг, которые являются воспитателями души. Подростку становится труднее находить общий язык с другими людьми, наблюдается сильнейшая деградация и дезадаптация личности, недоразвитость нравственно-моральных представлений, повышенная внушаемость и подражательность.

Многие педагоги и психологи отмечают, что подростки, увлекающиеся компьютерными играми, становятся более раздраженными, агрессивными, безразличными к учебе, в них развиваются отрицательные качества.

Почему это происходит? В чем причина такой агрессивности? Среди концепций, объясняющих природу, структуру и функции агрессивности, агрессивного поведения человека, мы бы хотели выделить концепции З. Фрейда и К. Лоренца, концепцию представителя бихевиоризма - Б.Ф. Скиннера, концепцию Э. Фромма, рассматривающего доброкачественную агрессию и деструктивность.

Все отмеченные выше авторы исследовали природу агрессивности человека и понимали под агрессией причинение (или намерение причинить) вред другому человеку, животному или предмету. По мнению З. Фрейда и К. Лоренца, природа человеческой агрессивности инстинктивна. В теории изучения игровой компьютерной зависимости сейчас активно разрабатываются три направления. Одни ученые (О.Н. Арестова, В.Д. Горский, Т.Мурсалиев, Т. Райт) считают, что компьютерные игры служат способом выплеснуть агрессию, а не способствуют её возникновению и накоплению. Также они ссылаются на то, что компьютерные игры развивают

некоторые полезные навыки и умения. Так, ролевые игры (Fallout, Skyrim, Dragon Age и т.д.) повышают социальные умения, такой вид игр, как шутеры, учат стрелять, а стратегические игры помогают развить критическое и аналитическое мышление. Говоря о влиянии компьютерных игр, С.А. Шапкин отмечает, что постулат о деструктивном развитии личности под влиянием кибер-среды актуален лишь отчасти. Согласно его исследованию, учащиеся не предпочитают виртуальную реальность имеющимся у них хобби и увлечениям. Также, можно утверждать, увлечение компьютерными играми способствует позитивному направлению развития. Некоторые исследователи (Зими́на К.И., Пши́ченко М.О.) склоняются к промежуточному варианту, когда существуют игры, оказывающие как положительное, так и отрицательное влияние. С одной стороны, игры формируют зависимое поведение, социальную дезадаптацию, однако они также оказывают и положительное влияние, такое как развитие творческого мышления, логики, координации и так далее. Они отмечают, что основной проблемой являются не сами компьютерные игры, а отсутствие родительского контроля. Однако, ученых, которые отмечают негативное влияние компьютерных игр, значительно больше. Они считают, что виртуальные «стрелялки» являются стимуляторами реальных убийств (Н. П. Елистратова, Д. Карнели, Д. Томпсон).

В этом контексте, исследование проблем компьютерной зависимости в Казахстане приобретает особую значимость. В Казахстане компьютерной зависимостью страдают 80% подростков. Ежедневно в компьютерных клубах время убивают 1,5 тысяч казахстанских детей, сообщает Kzinform.com со ссылкой на председателя Комитета по охране прав детей Министерства образования и науки Раису Шер. «700 компьютерных клубов насчитывается сегодня в Казахстане. Все они расположены в шаговой доступности к школам и домам. Чего, кстати, не скажешь о многих продуктовых магазинах. Дети, которым по санитарным нормам положено сидеть за компьютером максимум 20 минут в день, «зависают» у него, часами глядя в монитор. Они забывают про еду, отдых, уроки и родителей, игра заменяет им жизнь», - сказала Раиса Шер.

Мы считаем, что не все компьютерные игры делают подростков потенциальными маньяками-убийцами. Свою роль может сыграть подростковый эгоцентризм, связанный с особенностями интеллекта детей подросткового возраста и их аффективной сферы. У подростков часто возникает иллюзия, что не только он сам, но и другие люди непрестанно оценивают его поведение. Это так называемый феномен «воображаемой аудитории». Подростки безосновательно воспринимают многие обстоятельства как угрожающие им, заранее настроены на негативное восприятие себя со стороны окружающих, не расценивают собственную агрессию как враждебное поведение. Психологическая напряженность, которая сопровождает формирование личности подростка, зависит также и от его социального окружения, от духовной атмосферы общества, в котором он живет. Поэтому компьютерные игры не могут считаться единственной причиной совершения подростками преступлений.

И все же чрезмерная увлеченность жестокими играми в виртуальной реальности может оказать отрицательное воздействие на еще неустойчивую, незрелую психику подростка, которой и без того свойственна нервозность, делая его еще более агрессивным и раздражительным. А если до начала игровой практики подросток обладал такими личными качествами как чрезмерные обидчивость и самолюбие, пониженный порог фрустрации, негативизм, то в сочетании с ними жестокие игры могут породить большие негативные последствия, в том числе «подтолкнуть» к совершению преступления.

Изучение и анализ литературы показал нам, что с точки зрения теории агрессию нужно рассматривать, учитывая следующие факторы:

1. Каким путем была усвоена агрессивная модель

2. Факторы, провоцирующие ее проявление
3. Каковы условия, способствующие закреплению данной модели.

Агрессивные реакции усваиваются и поддерживаются путем непосредственного участия в ситуациях проявления агрессии, а также в результате пассивного наблюдения проявлений агрессии.

Таким образом, агрессия, как бы она не проявлялась, представляет собой поведение, направленное на причинение вреда или ущерба другим живым организмам.

Дети могут получать сведения об агрессии из общения со сверстниками. Они учатся вести себя агрессивно, наблюдая за поведением других детей (например, одноклассников). Однако те, кто очень агрессивен, скорее всего, окажутся отверженными большинством в классе. С другой стороны, эти агрессивные дети могут найти друзей среди других агрессивных сверстников.

Известный американский ученый К.К. Паттерсон и его коллеги разработали модель семейных взаимоотношений, ведущую к отклоняющемуся поведению (см. рис.1.)

Рис. 1. Модель отклоняющегося поведения, разработанная Паттерсоном

В целом же агрессивность как в форме настойчивости, упрямства (не деструктивная), так и в форме враждебности и ненависти (деструктивная) влияет на эмоциональное развитие, на формирование личности, на психическое здоровье. Способность справляться с агрессией определяет развитие индивидуальных и социальных качеств.

Таким образом, наше предположение о том, что компьютерные игры являются одним из факторов, влияющих на агрессивное поведение подростков, подтвердилось. Уровень физической, вербальной и косвенной агрессии детей, играющих в компьютерные игры, возвеличивающие войны и насилие, выше соответствующих уровней ребят, не проводящих большое количество времени в виртуальном игровом мире.

Поэтому близким и родным подростков необходимо обращать внимание на степень их погружения в виртуальный мир и специфику игр. По ним формируется мировоззрение ребенка, его философия. Необходимо ограждать несовершеннолетних от игр, которые могут спровоцировать их необоснованное агрессивное поведение, заменяя их другими, более нейтральными. Негатив, полученный в виртуальном мире, можно и нужно компенсировать хорошей книгой или фильмом, которые научат добру, милосердию, отзывчивости, недопустимости убийства людей, покажут все ужасы войны и ее последствия, заложат фундамент нравственности подростка.

Список литературы:

1. Книжникова С. В., Серая Ю. В. Компьютерные игры как фактор формирования агрессивных и аутоагрессивных установок личности подростка // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 24. – С. 82–87.
2. Юрьева Л.Н., Больбо Т.Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, лечение и профилактика. Днепропетровск: «Пороги», 2006. 196 с.
3. Гроссман Д. Их можно научить убивать. // На стороне подростка, 2003. № 5.
4. Хван А.А., Зайцев Ю.А., Кузнецова Ю.А. Стандартизация опросника А. Басса и А. Дарки. / Психологическая диагностика, 2008. № 1. С. 35-58.

УДК: 343.214

Юнусов Олег Витальевич

Магистрант 2-го курса специальности
«7М04201 - Юриспруденция»
университета «Туран-Астана»,
г. Нур-Султан, Казахстан
yunussovzk@mail.ru

Научный руководитель Барсукова Р.А. к.ю.н., профессор

КОРРУПЦИЯ. МЕРЫ ПО ЕЕ СНИЖЕНИЮ И ИСКОРЕНЕНИЮ

ЖЕМҚОРЛЫҚ. ОНЫ АЗАЙТУ ЖӘНЕ ЖОЮ ЖӨНІНДЕГІ ШАРАЛАР

CORRUPTION. MEASURES TO REDUCE AND ELIMINATE IT

***Аннотация.** Мақалада Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлық құрамдас бөлігі ретінде биліктің немесе лауазымдық өкілеттіктердің артуының өзекті мәселелері қарастырылады.*

***Түйінді сөздер:** Сыбайлас жемқорлық; билікті асыра пайдалану; лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану; Халықаралық стандарттар; Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама; Қазақстан Республикасы.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются актуальные проблемы превышения власти или должностных полномочий как элемента коррупционной составляющей в Республике Казахстан.*

***Ключевые слова:** Коррупция; Превышение власти; Превышение должностных полномочий; Международные стандарты; Антикоррупционное законодательство; Республика Казахстан.*

***Annotation.** The article deals with current problems of abuse of power or official authority as an element of corruption in the Republic of Kazakhstan.*

***Keywords:** Corruption; Abuse of power; Abuse of authority; International standards; Anti-Corruption legislation; Republic of Kazakhstan.*

Из совещания, проведенного Президентом Республики Казахстан, по вопросам коррупции, летом 2020 года следует: «Люди по-прежнему жалуются на коррупцию в вузах, колледжах и даже в школах. Коррупция может глубоко проникнуть в наше общество и стать повседневным явлением. Это главная проблема. Предприниматели считают, что земельный комитет, противопожарная служба, налоговые и таможенные

органы остаются коррупциогенными. Качество дорог тоже вызывают высокую обеспокоенность населения. Кроме того, комиссия по противодействию коррупции проинформировала меня о том, что есть серьезные проблемы в сфере водных ресурсов. По всем этим вопросам должен работать механизм общественного контроля. Следует привлекать неправительственные организации. Необходимо их участие в экспертизе нормативно-правовых актов» [1]. В заключение Касым-Жомарт Токаев отметил, что безопасность страны и благополучие народа зависят от реализации системных и эффективных мер в борьбе с коррупцией. Одним из необходимых условий для создания в нашей стране правового, демократического, гражданского государства является сохранение, уважение, защита прав, свобод, законных интересов граждан и организаций.

Изменения в политическом и экономическом направлении Республики Казахстан с приходом независимости привели к тому, что вопрос борьбы с преступностью занял приоритетное место. Особое место занимает борьба с правонарушениями, совершаемыми должностными лицами. Правонарушения, совершаемые должностными лицами, имеют в своем составе специальный субъект, должностное лицо, как правило, впоследствии наносят ущерб репутации государственных органов, подрывают статус государства и экономическую безопасность страны.

Посредством заключения и дальнейшей ратификации государствами международных соглашений в сфере борьбы с коррупцией и превышением должностных полномочий предусматривается определенный комплекс мер, позволяющий снизить уровень подобных правонарушений, негативно влияющих на экономическую ситуацию и морально-нравственное состояние граждан в странах. Не во всех случаях и не во всех государствах такие меры бывают эффективными.

В мире существует международная организация по стандартизации, занимающаяся разработкой стандартов системы менеджмента и качества, которые в последующем внедряются в государственные и негосударственные организации. В структуру международной организации по стандартизации входят технические комитеты, эксперты, проводящие исследования и разрабатывающие положения стандартов в той или иной сфере. Кроме этого, международные правительственные/неправительственные компании, сотрудничающие с международной организацией по стандартизации, непосредственно принимают участие в разработке стандартов. Процедуры разработки и дальнейшего поддержания соответствия требованиям стандартов описаны в международных Директивах, регулирующих данную деятельность.

Существует множество стандартов, которые внедряются во внутреннюю политику предприятия. Вид внедряемого стандарта зависит от видов деятельности осуществляемой предприятием. Различают стандарты в сфере экологии, безопасности и охраны труда, системы менеджмента и качества.

К рассматриваемой нами теме относится стандарт ISO 37001:2016 Системы менеджмента противодействия коррупции – Требования и рекомендации по применению[2]. Этот документ устанавливает требования по разработке, внедрению и реализации системы менеджмента противодействию коррупции в организациях. Относится к таким явлениям, как: подкуп организации, партнеров организации, сотрудников организации, подкуп напрямую или через третьих лиц; взятка, вымогаемая организацией, партнерами организации, сотрудниками организации, взятка в государственных или частных сегментах.

Данный документ применим только к правонарушениям, относящимся к разделу коррупционных. К остальным видам правонарушения отношения не имеет.

Одним из важных факторов, способствующего развитию антикоррупционной политики на предприятии, является также проведение кадрового аудита. Кадровый аудит – это комплекс мероприятий, направленных на сбор, обработку, анализ, оценку

информации, связанных с организационной структурой, процессов на предприятии, человеческих ресурсов, документации. Проведение кадрового аудита способствует выявлению несоответствий различным законам, правилам, регламентам, стандартам, регулирующих государственную службу и происходящих в процессе деятельности предприятия [3].

Причинами проведения аудита являются:

- смена руководства государственного органа;
- изменение действующего законодательства;
- совершение сбоев, ошибок в работе государственного органа;
- увольнение работника, ответственного за проведение кадровой работы;
- возникновение в государственном органе трудового или служебного спора;
- ситуации, повлекшие существенное изменение условий труда.

В случае проведения проверки целевого использования бюджетных средств, осуществляется ревизия финансово-хозяйственной деятельности.

К целям проведения таких аудитов относится: повышение эффективности рабочих процессов, оценка кадрового потенциала персонала, проверка на соответствие деятельности требованиям действующего законодательства Республики Казахстан.

Выделяются три основные направления проведения кадрового аудита:

1. Оценка процессов формирования кадровой политики. Сюда относятся все процессы, которые связаны с трудоустройством сотрудников, правилами проведения конкурсного отбора, перечнем документов, необходимого для трудоустройства, порядком прохождения стажировки и испытательного срока.

2. Оценка организационной структуры предприятия. При данном аудите определяется насколько структура предприятия соответствует поставленным целям и задачам. Решается вопрос о численности внутренних подразделений предприятия, целесообразности и эффективности их работы.

3. Оценка кадрового потенциала предприятия. Проводится анализ количественных и качественных характеристик служащих. Выносятся вопросы и принимается решение по наличию либо отсутствию компетенции сотрудников на занимаемых должностях.

Различают проведение внутреннего и внешнего кадрового аудита. Внутренний аудит проводится самой организацией из числа сотрудников, занимающих руководящие должности. Работники, при прохождении внутреннего аудита, сдают тестирование, участвуют в собеседовании. Порядок прохождения внутреннего аудита устанавливается локальным правовым актом, утвержденным руководителем организации.

Внешний аудит проводится независимой организацией. Также может проводиться по указанию вышестоящего органа.

По результатам проведения кадрового аудита, ставится вопрос о компетенциях сотрудников, об эффективности использования тех или иных процессов предприятия, о целесообразности содержания штатной численности сотрудников, подводится итог выполненной работы за определенный период.

В настоящее время ведется практика по внедрению стандартов в Республике Казахстан. Благодаря принципам прозрачности и гласности проведения государственных закупок, в свободном доступе можно просматривать информацию по размещенным конкурсам, связанными с закупкой услуг по разработке и внедрению на предприятиях стандартов в области противодействия коррупции.

- проведение учебного курса;
- проведение наблюдательного аудита;
- внедрение системы;
- сопровождение во время прохождения сертификационного аудита;
- сопровождение после получения сертификата (постсертификационный период);

- оказание консультационных и методических услуг по разработке и внедрению системы.

Также посредством этого принимаются следующие меры:

- принятие и следование антикоррупционной политике;
- введение финансового и коммерческого контроля;
- информирование о проводимой политике, процедурах и требованиях ко всему штату сотрудников, поставщиков, заказчиков;
- внедрение механизмов, предотвращающих взяточничество;
- расследование и принятие мер в отношении взяточничества;
- информирование о подозрениях по коррупционным фактам.

При проведении закупок услуг по разработке данных стандартов к потенциальным поставщикам выдвигается обязательное требование о том, что поставщик должен иметь внутри своего предприятия внедренную систему менеджмента и быть сертифицирован у аккредитованного органа. Кроме внедрения стандартов в частном и государственном секторе, в целях снижения уровня коррупции, предлагается также внесение изменений, дополнений в действующее законодательство, принятие новых нормативно-правовых актов. Во вновь принимаемых правовых актах, для поступления на государственную службу, установить уровень успеваемости не ниже 2,8 GPA, обязательное прохождение производственной практики в государственном органе, на котором планируется трудоустройство после окончания учебы с установлением срока, необходимого для достаточного получения практических знаний и закрепления теоретических знаний на практике. Также для поступления на государственную службу необходимо установить обязательное обучение в магистратуре по специальности. В имеющийся закон РК «О государственной службе» установить статус государственного служащего. Предусмотреть и принять меры по установлению конкретных льгот, способных повысить статус государственного служащего. В части жилищного вопроса разработать нормы по предоставлению недорого арендного жилья с последующим выкупом, покупки жилья государственного служащего с субсидированием части стоимости жилья со стороны государства.

Нормы, предусматривающие ужесточение требований для поступления на государственную службу, помогут отобрать более грамотных специалистов. Также необходимо пересмотреть бюджет и прогнозируемые затраты, осуществить перераспределение. Повышение уровня отбора государственных служащих сулит повышение их статуса, а также внесение изменений и дополнений в действующие законные и подзаконные акты.

Проведение такой обширной работы несет в себе широкий охват всех сфер деятельности государства, займет долгосрочный период и требует терпения, работоспособности, высокого уровня образования, морально-нравственных принципов у лиц, в будущем ответственных за доведение такого процесса до желаемого результата.

Список использованных источников:

1. Выступление Президента Казахстана Касым-Жомарта Токаева на совещании по вопросам противодействия коррупции. <https://yandex.kz/turbo/zakon.kz/s/5036645-ochem-govoril-tokaev-na-soveshchani.html>[1]
2. ISO 37001:2016 Системы менеджмента противодействия коррупции – Требования и рекомендации по применению; [2]
3. Международный научный журнал «Молодой ученый», выпуск № 20 (310) / 2020, стр. 36;[3]

Ғабдығапаров Еркебұлан Серікұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ

КОНСТИТУЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

CONSTITUTIONAL CONTROL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Мақалада конституциялық бақылаудың ұлттық қоғамдық жүйені тұрақты жетілдіруге және ұдайы өзгеріп тұратын қоғамдық қатынастарды үйлестіруге ынталандыратындығы мен мемлекеттік ой-сананы және құқықтық сананың қажетті сапасын қалыптастыру мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер. Конституциялық бақылау; Қазақстан Республикасы; Конституция; Конституциялық кеңес; Құқық.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы формирования государственного мышления и необходимого качества правосознания, стимулирующего конституционный контроль к постоянному совершенствованию национальной общественной системы и гармонизации, постоянно меняющихся общественных отношений.

Ключевые слова. Конституционный контроль; Республика Казахстан; Конституция; Конституционный совет; Право.

Abstract: The article deals with the formation of state thinking and the necessary quality of legal awareness that encourages constitutional control to constantly improve the national social system and harmonize constantly changing social relations.

Keywords. Constitutional control; The Republic of Kazakhstan; Constitution; The Constitutional Council; Law.

Конституциялық бақылау өздігінен мемлекеттік – үкімет іс-әрекетінің дербес түрі болып келеді, ол өзіне конституция нормасын ресми түсіндіруден, қорытынды беруден, нормативті құқықты актілердің конституциялылығын тексеру, сонымен бірге конституциялық – құқықтық дау-дамайлар мен ерегістерді шешу жолдарынан тұрады. Бұл іс-әрекеттің негізгі маңызы болып, ең алдымен елдің конституциясының даулы актілерінің сәйкестігін тексеру болып келеді, оның нәтижесінде оның конституцияға сай емес екендігін белгілеп, сонымен бірге жоғары үкімет органдары жүйесі арасындағы пайда болған шартты бұзушылықты анықтау болып келеді. (1)

Конституциялық бақылаудың өз ерекшеліктері бар: ол негізгі заңды түсіндірумен байланыста және арнайы құзыреттілікпен мәзірленген. Ал құзыреттілік ел мен қоғамда конституцияның заңдылығын қолдау және қамтамасыз етуде (бұл жерде конституциялық бақылаудың практикалық рөлі байқалады) және лауазымды иелері мен азаматтарды жауапкершілікке шақыру, конституцияны бұзғандарды жауапкершілікке тарту, конституциялық бақылау органдары арқылы болып келеді. (2)

Арнайы органдардан басқа, конституциялық бақылау өзінің өкілдік процесін жүргізуде мемлекет басшылары, Парламент, Үкімет және сот органдары да жасайды.

Конституциялық бақылау – мемлекет пен қоғамдағы конституциялық заңдылықты қамтамасыз етудегі ең аса бір маңызды құрал болып келеді. Оның бастамасы болып өзінің айрықша ерекшеліктері бар конституциялық – құқықтық

жауапкершілік болады. Құқық мемлекет пен азаматтың қоғамның қалыптасу жағдайында ол айрықша мән алады. (3)

Қазақстанда конституциялық бақылау институты ең алғашқыда «ҚазССР Конституциясына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» Заңымен жарияланды, ол Заңның 1989 жылы 22 қыркүйегіндегі 112 бабында Конституцияны қорғау үшін арнайы орган – ҚазССР-нің конституциялық бақылау комитетін құруды қарастырды. Конституцияны қорғау үшін арнайы органды жариялау. Ол мезгілдегі ең радикалды қадамдардың бірі еді. КСРО-ның кезіндегі мемлекеттік – құқықтық доктрина үстемдік жасау кезінде құқықтық мемлекет идеясы мен оның үкіметке бөлінуінің негізгі принциптерін ескермеді.

Комитет конституциялық бақылау саласына қатысты көптеген сұрақтарды шешуде шектеулі еді.

Содан кейінгі оқиғалар КСРО-ның құлауы бұрынғы одақтық республикаларында жаңа өзгерістерге алып келді. Отандық практикада арнайы конституциялық бақылау органын Конституциялық сот құру қаралды, ол бөлінген жүйеден ұйымдастырылған және функционалды түрде ерекшеленді.

Конституциялық Соттың құрылуы мемлекеттік үкіметтің бөліну принципін заңды рәсімдеу процесіне түзетулер енгізді және азамат қоғамының қалыптасуына ықпалын тигізді. Конституциялық Сот 1992 жылы құрылды және сол жылы «Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты туралы» Заңы қабылданды, онда Конституциялық Соттың құрылу реті мен іс-әрекеті және негізгі өкілдігі туралы қаралды. Қазақстан Республикасы 1993 жылы Конституциясы Конституциялық Сот институтын Конституциялық қорғау жөніндегі ең жоғары сот үкіметінің органы ретінде бекітті. Конституциялық Сот өз іс-әрекеті кезінде Қазақстан Республикасы нығайы мен дамуы үшін аса маңызы бар бірнеше істерді сот мәжілістерінде қарап, шешті.

1995 жылы Конституцияның қабылдануы мен Республиканың саясаттық жүйесіндегі кейбір өзгерістермен бірге қоса, конституциялық бақылау институтын да реформалау болды. Конституцияны қорғау автономды органы – Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі құрылды, ол француз моделінің негізгі параметрлерін есепке ала отырып құрылды. (4)

Қазақстан Республикасы Конституциясы Конституциялық Кеңеске арнайы бөлім арнайды, онда конституциялық үкіметтің құрылу реті мен іс-әрекеті, өкілділігі бекітілген.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңестің қалыптасуында Президент және Парламент палатасының Төрағалары қатысады. Конституциялық Кеңес 7 мүшеден тұрады, олардың өкілдігі мерзімі 6 жыл.

Заңнама бұл мүшелікке кандидаттарға белгіленген талаптар қояды: Қазақстан Республикасы азаматтығы болу, жоғары заң білімі, еңбек өтілі, жасы 30 да.

Заңнама төраға мен Кеңес мүшелерінің құқықтық статусы туралы мәселелерді нақты түрде реттейді. Құқықтық статус туралы түсінікке мемлекет пен заң тәртібіне сай танылған және кепілденген жүйе кіреді. Ол Кеңестің құқығы мен міндеттерін: сонымен бірге Кеңес мүшелерінің қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасын аңғартатын құқықтық принциптері кіреді.

Кеңес мүшелерінің орталық идеясы болып оның тәуелсіз идеясы болып келеді, ол барлық құрушылардың толығымен мазмұнын анықтайды.

Төраға мен Кеңес мүшелерінің тәуелсіздігі олардың ауыстырылмайтындығымен қамтамасыз етіледі, олардың дербес заңдылығы, құқығының теңдігі, оның өкілдігінің тоқтату немесе жою ретімен қарастырылады.

Кеңес мүшесі тұлғасының тәуелсіздігі мен дербес заңдылығының ең маңызды кепілі болып олардың конституциялық процесс кезіндегі нақты талқылау барысындағы алған позициясы үшін қудаланбауы болып келеді. Кеңестің төрағасы мен мүшелері дербес праволы.

Олар мерзім уақытында ешқандай жағдайда да өкілеттілігі кезінде Парламенттің келісімінсіз заңды жауапкершілікке тартылмайды, тек қылмыс болған жерде немесе аса қауіпті қылмыс жасаған кезінде ұсталған мезгілде болмаса ғана жағдайларда. Осыған орай заңнамамен бекітілген арнайы сұрақтарды шешу ретінің үлкен кепілдік потенциалы бар, ол Кеңес мүшелерін жауапкершілікке тартуға байланысты.

Кеңестің төрағасы мен мүшелерінің өкілеттілігін тоқтата тұру немесе мүлдем жою туралы арнайы тәртіп тәуелсіздік пен дербес праволылығын қамтамасыз етеді. Конституциялық Кеңестің төрағасының өкілеттілігі мен функциясын өкім нақты анықтайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Конституциялық Кеңестің өмір бақилық мүшелері болу құқығы экс-президенттер бола алады, олардың құқықтық жағдайлары сайланатын мүшелерден статусынан өзгешелеу (оларға отставкаға кету мүмкіншілік ережесі қолданбайды, мемлекеттің бұрынғы басшылары ант қабылдамайды, оларға жастық шектеулер қолданбайды).

Конституциялық Кеңес құзыры материалды-құқықтық, процессуалдық және ұйымдастырушылық өкілеттілігінің жиынтығын құрайды. Құзырдың мәні болып конституциялық-құқықтық сұрақтар мен дау-дамайлар болып келеді. Ол конституциялық бақылау органдарының нақты өкілеттілігінің мазмұнымен ғана емес, сонымен бірге кейбір мемлекеттердің заңдарында мұндай мәселелердің шешудің ерекшелік принциптерін бекітілуімен де негізделген.

Конституциямен бекітілген Конституциялық Кеңестің құзырлық көлемі өз мазмұны бойынша Жабық және бірнеше өкілетті топтан құралады.

Біріншіден топқа даулы мәселелерді шешу өкілеттігі жатады. Конституциялық Кеңес даулы жағдайда:

- Республика Президентін сайлау;
- Парламент депутаттарын сайлау;
- республикалы референдумының өту тәртібі дұрыс болуын шешеді.

Екінші топқа Конституциялық Кеңестің өкілеттілігі мынадай:

- Президент қол қойғанша заңдарға;
- Конституцияға сәйкес Парламентке дейін халықаралық келісім – шарттардың қолданылуы.

Үшінші топқа Конституциялық Кеңестің өкілеттігі:

- Конституция нормаларын ресми түсіндіру;
- мемлекет басшысының мерзіміне дейін өкілеттілігін тоқтату жатады;

Барлық халықтық дауыс беру қоғамның қоғамдық-саяси өмірінде үлкен маңызы бар. Сайлау жүйесінің қаншалықты дамығанына байланысты, демократиялық әдет-ғұрыптың дамуы деңгейі туралы айтуға болады. Сонымен бірге, шет ел тәжірибесі көрсеткеніндей сайлау мен референдумдар ешқандай елде де мүлтіксіз өтпейді және әр уақытта дамып отырады. Бұл саладағы бақылау конституциялық бақылау органдарының бірден бір маңызды құдіреттерінің бірі болады. Конституциялық Кеңестің құзырлығы тек ғана Республиканың ауырламауы үшін мемлекет үкіметінің жоғары органдарына сайлауға ғана шектеледі.

Конституциялық Кеңес сайлаудың немесе Республикалық референдумның дұрыс өту тәртібі туралы мәселені мына төмендегі себептерге байланысты қарайды:

- 1) егер сайлау алды іс-шараларының процесінде үлкен келеңсіздіктер анықталса олар жариялылық көріп, дауыс беру нәтижесіне ықпалын жасаса;
- 2) егер даулы, шешілмейтін жағдай туындаса;
- 3) дауды шешудің әкімшілік ресурстары таусылса;
- 4) сайлаудың (референдумның) заңды өтуі туралы күмән туындаса;
- 5) уәкіл субъектіден шағым түскен жағдайда;

Заңды өз күшіне енуіне дейін Конституциялық Кеңестің тексеруінің өз маңызды ерекшеліктері бар және ол Конституцияны қорғау бірден-бір тиімді жолдарының бірі болып келеді.

Алдын ала бақылаудың келесі тиімді жақтары бар: ол, біріншіден, конституциялық заңдылықты бұзуды шұғыл түрде ескертуге және заңнаманың тұрақтылығына әсерін тигізеді, онымен ол көптеген заңды емес актілерді алып тастау мәселесін шешеді, заң шығарушының абройын сақтайды; екіншіден, ол Республика Президентіне, сонымен бірге Премьер-министріне Парламенттің өкілеттілікті бөлу барысында қандай да болмасын мүмкіндіктерін доғару мүмкіншілігін береді, егер ол конституцияға қайшы келетін болған жағдайда. Бұл нақты жағдайда Конституциялық Кеңес мемлекеттік үкіметтің әртүрлі түріне байланысты тойтару функциясын орындайды.

Алдын ала бақылаудың негізгі жетіспеушілігі болып келетіні, ол конституциялық бақылау органына заң істеріне араласуға мүмкіншілік береді. Бұл депутаттардың әртүрлі көзқарастарын, Парламент ісін аса тыс саясаттандыра көрсетуі мүмкін. Бұл айтылған заңда заңды үкіметтің ойы көрсетілген, бірақ ол Конституциялық Кеңестің шешіміне осы заңдар қатынасына алдын ала бақылау жүргізеді. Парламент бұл жерде даулы заңды ендіру үшін, ешқандай құралмен жабдықталмаған.

Бұл жерде заң берушінің дискриминация элементтері көрінеді, себебі, мемлекет басшысымен шығарылған заңдар көбіне заңға алынатын қарарлардың заң күші бар, сонымен бірге үкімет актілері алдын ала бақылаудың объектісі бола алмайды. Бұл Конституциялық Кеңестің Конституциясының басқарушылығын территория бойынша дұрыс іс-әрекетін қамтамасыз ете алмайды.

Конституциялық бақылау мен халықаралық келісім шарттар Мемлекет пен қоғамдағы конституциялық заңдылықтың бірден бір маңызы аспектілерінің бірі болып мемлекет пен оның органдарының конституция нормалары мен принциптерінің ішкі саяси іс-әрекетіне сәйкестігі де болып келеді. Конституциялық Кеңестің бақылау юрисдикциясына халықаралық келісім шарттарды ендіру оған оның негізгі функциясын – конституциясын жоғарылығын тек ғана мемлекет ішіндегі қайнар көзіне қатынасын сонымен бірге халықаралық заңға да басшылығын қамтамасыз етеді. Осыған орай, ішкі заңнама мен халықаралық құқық нормаларының өзара қатынас өзекті проблема болып келеді. Негізгі заңның 8 бабында былай деп жазылған: «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу саясатын жүргізеді, қарулы күшті бірінші болып қолданудан бас тартады». Бұл негізгі айтылған қағидаларда халықаралық құқықпен ұлттық құқықтық системаның өзара байланысын одан ары дамуы жалғасты. (5)

Конституциялық Кеңеске халықаралық келісім шарттарды қарау құқығы берілген, ол Парламент жағынан қаралып елдің Негізгі Заңына сәйкестілігін көруге. Республика Президентінің «Қазақстан Республикасы халықаралық келісім шарттарды жасау, орындау және денонсациялау тәртібі туралы» заңды күші бар Үкіміне сәйкес келесі халықаралық келісім шарттар ратификациялауға жатады:

1) бұны орындауда бар заңды орындауды өзгерту немесе жаңа заңның қабылдануы, сонымен бірге Қазақстан Республикасы заңында қаралған ережелерден басқасын ендіру;

2) Қазақстан Республикасы басқа мемлекеттермен территориялық шекараларын, оған қоса Қазақстан Республикасы мемлекеттік шекарасынан өту келісім шарттары, сонымен бірге, Қазақстан Республикасы экономикалық аймағы мен континентальды шельфін шекаралау;

3) өзара мемлекеттік қатынастардың қарусыздандыру немесе қаруландыруға халықаралық бақылау жасау мәселелерінің негіздері туралы халықаралық бейбітшілік

пен өзара қауіпсіздікті қамтамасыз етуде, сонымен бірге, ұжымдық қауіпсіздік туралы бейбітшілік келісім шарттар;

4) Қазақстан Республикасы мемлекетаралық одақтарды, халықаралық ұйымдар мен бірлестіктерге қатысуы, егер кейбір келісім шарттар Қазақстан Республикасы тәуелді құқығын пайдалануды қарайтын болса немесе Қазақстан Республикасы үшін ол органдардың заңды міндетті шешімдерін қарастыруды бекітеді.

5) Қазақстан Республикасының мемлекеттік займы туралы және экономикалық немесе басқа да көмек көрсетуі туралы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (Конституция Республики Казахстан);
2. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы заңы (Закон О Конституционном Совете Республики Казахстан);
3. ksrk.gov.kz;
4. <https://egemen.kz/article/7201-qazaqstanda-konstitutsiyalyq-baqylaudynh-qalyptasuy-men-damuy>;
5. https://www.inform.kz/kz/kons-ti-tu-ciyalik-bakylau-ulttyk-kogamdyk-zhuyeni-turakty-zhetildiruge-yntalandyrady-i-rogov_a2855041;
6. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы, Алматы, 1998 ж. – 318 бет (Сапарғалиев Г., Конституционное право Республики Казахстан, Алматы, 1998 г. - 318 стр.).

УДК 343.

Казбаева Эльмира Габиденовна,

Магистрант кафедры «Национальное и международное право»

Университет «Туран-Астана»

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель:

к.ю.н., доцент Енсебаева А.Р.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН
ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ**

**SOME ASPECTS OF THE HISTORY OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF
THE JUDICIAL SYSTEM IN THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

***Аннотация.** Мақалада сот жүйесі мен сот қызметін қалыптастырудың, дамытудың, қайта құрудың және жетілдірудің тарихи маңызды кезеңдері, сондай-ақ сот жүйесінің қалыптасу тәжірибесін теориялық тұрғыдан түсіну қарастырылады*

***Түйінді сөздер:** судебная система, субебная власть, становление, развитие, Қазақстан Республикасы*

***Аннотация.** В статье рассматриваются исторически значимые этапы становления, развития, преобразования и совершенствования судебной системы и судебной деятельности, а также теоретическое осмысление опыта становления судебной системы*

Ключевые слова: судебная система, судебная власть, становление, развитие, Республика Казахстан.

Annotation. The article examines the historically significant stages of the formation, development, transformation and improvement of the judicial system and judicial activity, as well as the theoretical understanding of the experience of the formation of the judicial system

Key words: judicial system, judicial power, formation, development, Republic of Kazakhstan

Разделение в Республике Казахстан государственной власти на законодательную, исполнительную, судебную ветви является фундаментальным принципом структурализации и оптимизации функциональной деятельности демократической политической системы. Данный принцип признан и провозглашен в статье 3 пункте 4 Конституции Республики Казахстан [1]: «Государственная власть в Республике едина, осуществляется на основе Конституции и законов в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия между собой с использованием системы сдержек и противовесов» [1]. Все три власти взаимосвязаны и функционируют в рамках единой стратегической задачи, решаемой государством, и в то же время каждая из них самостоятельна и обладает определенно-конкретным пространством действия.

Теория разделения властей является составным механизмом власти и воплощается в законодательной, исполнительной и судебной власти, каждая из которых, является самостоятельной. Принцип разделения государственно – властных полномочий является определяющим в системе основ конституционного строя. В большинстве стран существуют органы законодательной, исполнительной и судебной власти. Однако способы их разделения и взаимодействия далеко не одинаковы. Иначе говоря, принцип один, а способы его реализации различны. В каждой стране государственной механизм характеризуется специфическими признаками и многочисленными особенностями, которые обусловлены уровнем развития демократических институтов.

Можно выделить следующие этапы становления принципа разделения власти в Казахстане.

Первый этап (1989-1990гг.) – введение поста Президента Казахской ССР.

Второй (1990-1993гг.) – декларирование законодательного разделения государственной власти в Республике Казахстан.

Третий (1993-1995 гг.) – конституционное закрепление статуса трех ветвей государственной власти на основе мирового опыта.

И заключительный этап – это казахстанская модель разделения и взаимодействия ветвей государственной власти на основе Конституции 1995 года и нормативных актов, имеющих силу конституционного закона.

Судебная власть в Казахстане является самостоятельной ветвью единой государственной власти. Она осуществляется от имени Республики. Судебная власть предназначена для того, чтобы защищать права, свободы, законные интересы граждан, их объединений права и законные интересы государственных органов, организаций, обеспечивать исполнение Конституции законов иных нормативных правовых актов, международных договоров Республики Казахстан. Судебная власть распространяется на все дела и споры, возникающие на основе Конституции, законов и иных нормативных правовых актов, международных договоров республики. Решения приговоры и иные постановления судов имеют обязательную силу на территории Казахстана. Поэтому важное значение имеет не только преобразование, совершенствование судебной системы и судебной деятельности, но и теоретическое осмысление изучение опыта становления судебной системы, т.к. не познав прошлого, нельзя построить будущего

Особую веху, положившую начало новому этапу в осуществлении судебно-правовой реформы, ознаменовал Указ Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2000 года № 440 «О мерах по усилению независимости судебной системы Республики Казахстан» [2]. Этим Указом, а также Указом Президента Республики Казахстан от 12 октября 2000 года № 471 «О мерах по обеспечению функционирования новой системы судебного администрирования»[3] при Верховном Суде Республики Казахстан был образован Комитет по судебному администрированию. Отметим, что Указом Президента Республики Казахстан от 22 января 2001 года № 536 «О мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан»[4] из ведения Министерства юстиции Республики Казахстан были переданы функции по обеспечению деятельности судов и переданы органы исполнительного производства. На сегодня Департамент по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде Республики Казахстан (*аппарат Верховного Суда Республики Казахстан*), ранее Комитет судебного администрирования при Верховном суде, является уполномоченным государственным органом, осуществляющим материально-техническое и иное обеспечение деятельности областных, районных и приравненных к ним судов, а также обеспечивающим своевременное выполнение исполнительных документов. Тем самым положительное разрешение получил вопрос освобождения местных судов от юрисдикции исполнительной власти, который длительное время был камнем преткновения для судебной реформы.

Еще одним историческим событием в судебной системе Республики стало принятие 25 декабря 2000 г. Конституционного закона «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан»[5], которым значительно повышен авторитет суда, закреплена несменяемость и неприкосновенность судей, изменена процедура назначения на должность судьи. Законом предусмотрено, что полномочия судьи могут быть прекращены в связи с решением дисциплинарно-квалификационной коллегии судей о необходимости освобождения от должности судьи за совершение им дисциплинарного проступка.

Конечно, перечисляя сегодня проблемы и недостатки функционирования судебной системы, многие критики не видят всех ее достижений, поскольку, как писал Г.В. Лейбниц, «вещи восходят вверх по степеням совершенства незаметными переходами»[6]. Таких переходов к совершенству было очень много, сегодня они воспринимаются как должное, хотя сколько усилий, напряжения и воли пришлось приложить для реформирования судебной власти. Дальнейшее реформирование судебной системы объективно необходимо, так как «настоящее всегда чревато будущим и обременено прошедшим». Изменяющееся государством правовое регулирование в сфере правосудия, преломляясь в системе политических отношений, в политическом, нравственном и правовом сознании, в господствующем общественном мнении, получало иногда искаженное, деформированное выражение.

Были нередки моменты, когда все общество или его структуры и подсистемы пребывали в состоянии «неготовности» к коренным преобразованиям, и потому многие преобразования, выраженные в законах, не воспринимались реально, отторгались, вызвали негативные последствия. Это относится и к самой судебной системе как структурной части общества и государства, функционирование которой связано не только с действующим в данное время законодательством. Во многом на ее функционирование влияет господствующая правовая идеология, юридические традиции и обыкновения, заложенные в ней «дух» и «сущность», устойчивая настроенность на коренные преобразования. Так, не до конца решенными остались вопросы независимости судей, как внутренней, так и внешней. Не устранено определенное психологическое давление на судей авторитета вышестоящей инстанции, не изжит еще административный произвол при анализе результатов деятельности судей. Все еще сохраняется практика вмешательства в деятельность судов. Отдельные

должностные лица государственных органов продолжают брать на контроль гражданские и уголовные дела с указанием сроков исполнения и отчетности по ним. Участились требования о представлении всевозможных данных и информации, случаи дачи различных контрольных поручений со стороны правительственных структур и депутатов, включения Верховного Суда в качестве исполнителя в многочисленные плановые мероприятия порой без соответствующего согласования, вынуждающие судей осуществлять несвойственные для них функции.

Актуальной остается задача повышения авторитета судебной власти. Средства массовой информации активно публикуют различные материалы по поводу коррупции в органах судебной власти. Такие материалы появляются как в центральной, так и в местной прессе. В них нередко произвольно толкуются обстоятельства рассмотренных дел и принятые по ним судебные решения. При этом допускаются высказывания о коррупции судей, не основанные на фактических материалах и носящие предположительный характер. Такие предвзятые высказывания подрывают имидж судебной системы и в целом государственной власти.

Требуется совершенствование и подбор кадров на судебские должности. Судейскому сообществу следует в большей мере влиять на процесс рекомендации кандидатур на должность судьи. Это усилило бы и ответственность сообщества судей за качественное отправление правосудия молодыми кадрами, за их повседневное профессиональное поведение, включая его морально-этические аспекты. Такой порядок предусмотрен международными нормами.

В соответствии с пунктом 1.3 Европейской хартии «О статусе судей»[7] в отношении каждого решения, связанного с подбором, отбором, назначением, продвижением по службе или окончанием пребывания в должности судьи, Закон предусматривает вмешательство органа, независимого от исполнительной и законодательной власти, в котором не менее половины принимающих участие в заседании являются судьями. Реализация международных стандартов гарантировала бы самое широкое представительство судей в органах, формирующих судебский корпус.

Отмечая эти и другие проблемы функционирования судебной системы, полагаем, что сегодня нужны адекватные социально-экономическому развитию страны, действенные меры по совершенствованию судебной власти. Об этом четко сказано в Послании Президента страны «Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики», в его выступлении народу Казахстана, г. Астана, 7 февраля 2008 года, где указывалось на необходимость дальнейшего углубления судебной реформы.

Укрепление гарантий независимости судей предполагает, как правило, и меры по материальному и социальному обеспечению. Об этом прямо говорит статья 80 Конституции Республики Казахстан, императивно устанавливая необходимость выделения объема финансирования судов, обеспечивающего возможность полного и независимого осуществления правосудия. В связи с этим нужно предусмотреть в Конституционном законе

«О судебной системе и статусе судей» нормы, устанавливающие:

- самостоятельное формирование судебной властью бюджета судебной системы с последующим его согласованием с Правительством Республики Казахстан;
- сохранение прежней заработной платы судьям при реорганизации или упразднении суда, сокращении общего числа судей, назначенных на должность судьи равнозначного или нижестоящего суда;
- предоставление судьям ежегодного отпуска продолжительностью сорок пять календарных дней и выплату судьям, находящимся на пенсии и в отставке, пособия для оздоровления в размере двух должностных окладов судьи, работающего в соответствующем суде;
- выплату пребывающему в отставке судье при наличии стажа работы судьей не

менее пятнадцати лет не облагаемого налогом ежемесячного пособия в размере пятидесяти процентов заработной платы судьи, работающего в соответствующем суде;

- реализацию системы обеспечения судей жильем и научно обоснованные нормы нагрузки судей и работников судебной системы;

Если говорить об ответственности судейского сообщества за качественный состав судейского корпуса, то следует предусмотреть и возможность максимального участия судей при отборе кандидатов на должность судьи. Сказать точнее, не менее половины состава Высшего Судебного Совета должно назначаться из числа судей.

Необходимо, на наш взгляд, совершенствовать и механизмы назначения на судебские должности, предусмотрев возможности перемещения по горизонтали председателей районных и приравненных к ним судов, судей местных и других судов на основании рекомендации Высшего Судебного совета.

Президент страны Н. Назарбаев в своем выступлении на V съезде судей РК определил одной из важных приоритетных задач процесс совершенствования судебной системы, который должен сопровождаться адекватным обновлением наших законов. Установленные законами правила и процедура должны обеспечивать быстрое и справедливое разрешение судебных споров и уголовно-административных дел. Правосудие – это особая сфера деятельности государства, а потому планомерное реформирование судебной системы одна из важнейших задач, которая решается в соответствии с основными направлениями дальнейшего развития судебной системы и которые определены в Концепции правовой политики на период с 2010 по 2020 год. Говоря о реформировании судебной системы, следует иметь в виду ее совершенствование. Готовятся изменения законодательства, в частности, вносятся изменения в закон «О судебной системе с статусе судей», законопроекта «Об адвокатуре». Цель вносимых изменений - подчинена главной задаче правосудия – защите прав человека и гражданина. Этого невозможно обеспечить без решения вопросов независимости судебной власти, без обеспечения права каждого на объективную судебную защиту и равный доступ к правосудию, без объективной политики при подборе судебных кадров и повышения квалификации судей. Требуется еще значительное время для реализации конечной цели реформы – наличия в Казахстане реально сильной, авторитетной, независимой и профессиональной судебной власти, чтобы каждый судья и судейский корпус в целом стали носителями действительно правового (а не юрико-догматического) сознания, и, следовательно, носителями тех самых демократических ценностей, в числе которых наиважнейшая – верховенство права, признание прав, свобод и достоинства человека как высшей ценности. В этом аспекте особую значимость приобретают проблемы, связанные не только с реализацией судебной власти, но и ее организацией, т.е. той системы элементов, которые определяют ее ресурсы: материальные, финансовые, организационные, кадровые, а также проблемы отношений судебной системы как с внешней средой, так и внутри самой судебной системы.

Говоря о проблемах организации судебной власти, следует указать, что на продвижение судебной реформы влияет ряд негативных факторов, к числу которых следует отнести следующие.

1. Несовершенство и нестабильность законодательства, а также частота и противоречивость вносимых в него изменений и дополнений, и как следствие этого – рост правового нигилизма не только в обществе, но и что самое опасное – в среде самих правоприменителей, в т.ч. и судей, что отрицательно сказывается на качестве правосудия.. Низкое качество законов приводит не только к судебным и следственным ошибкам, но способствуют и злоупотреблению определенной частью недобросовестных судей, следователей, дознавателей и прокуроров, которые, используют пробелы, противоречия и другие недостатки закона в своих корыстных интересах. На многие из дефектов законотворчества в своих ежегодных посланиях особо обращает внимание и

Конституционный совет республики, отмечая, в частности, «что некоторые законы принимаются без должной концептуальной проработки, нередко противоречат друг другу, а необоснованно часто вносимые в них изменения порождают нестабильность действующего законодательства и правоприменительной практики». В этой связи следует указать, что возможности судов достаточно эффективно влиять на состояние действующего законодательства посредством применения права, предоставленного им ст. 78 Конституции РК, суды не используют в достаточной мере.

2. Требуем своего совершенствования сама структура судебной системы, поскольку совпадение территориального нахождения судов в границах административно-территориальных единиц создает условия для оказания местными органами власти воздействия как на суды, так и на судей. Также принципиальным является введение принципа, в соответствии с которым одно судебное звено должно выступать в качестве только одной инстанции. Необходимо совершенствование уголовно-процессуального и гражданско-процессуального законодательства с учетом влияния международно-правовых документов на национальное законодательство Казахстана».

В ходе реформирования судебной системы необходимо затронуть вопросы деятельности системы исполнительного производства, кадровой политики, независимости судей, вопросы социальной защищенности ушедших в отставку судей. Особое внимание следует уделить прогнозно-аналитическому обеспечению правотворческой деятельности, которая будет основываться на постоянном мониторинге тенденций развития отраслей права и правовых систем, анализе практики применения нормативных правовых актов». Это требует укрепления научной составляющей аппарата судов. Следует изучить вопрос о создании НИИ судебной власти и правосудия при Верховном Суде РК.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
2. Указ Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2000 года № 440 «О мерах по усилению независимости судебной системы Республики Казахстан», утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 22 сентября 2010 года № 1066 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U000000440>
3. Указ Президента Республики Казахстан от 12 октября 2000 года № 471 «О мерах по обеспечению функционирования новой системы судебного администрирования», утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 22 сентября 2010 года № 1066 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U000000471>
4. Указ Президента Республики Казахстан от 22 января 2001 года N 536 «О мерах по совершенствованию правоохранительной деятельности в Республике Казахстан» //
5. Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года N 132 «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000132_
6. Шестакова Марина Анатольевна «Г. Лейбниц и проблемы современной эстетики» // <https://cyberleninka.ru/article/n/g-leybnits-i-problemy-sovremennoy-estetiki>
7. Европейская хартия о законе о статусе судей (Лиссабон, 10 июля 1998 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1044544
8. Сартаев С.С., Назаркулова Л.Т. Становление Конституции Республики Казахстан. Изд. Кітап, Алматы.
9. Назарбаев Н. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. М.,
10. Назарбаев Н.А. Правосудие – это справедливость. Юридическая газета.2001. 11июня.

11. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь. Караганда,
12. Сааданбеков Ж. Нурсултан Назарбаев. Законы лидерства. Астана,
13. Нарский И.С. Основное гносеологическое сочинение Лейбница и его полемика с Локком. / Лейбниц. Сочинения. Т.2 М.,

Иманкулова Ж.Е.

Павлодар мемлекеттік университетінің магистранты
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Р.ТОҚТАРОВТЫҢ «АБАЙДЫҢ ЖҰМБАҒЫ» РОМАН-ХАМСАСЫНДАҒЫ АБАЙ БЕЙНЕСІ

ОБРАЗ АБАЯ В РОМАНЕ Р. ТОХТАРОВА «ТАЙНА АБАЯ».

THE IMAGE OF ABAI IN R. TOKHTAROV'S NOVEL "THE MYSTERY OF
ABAI".

Аңдатпа: Мақалада Рамазан Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағындағы» Абай бейнесі талданады. Жазушының образ сомдау шеберлігі де мақала нысаны болған. Жазушы романда Абайдың балалық шағы мен жастық дәуренін алғашқы кітаптарда топтап, есейіп, ес жиған өмір кезеңдерін де әрбір нақтылы деп аталатын жағдайға лайық сенімді күрес, тартыс арқылы шебер суреттегені мысалдар арқылы талданған. Автор романда адам өмірі шығармашылықпен жүзеге асырыла отырып, замана қаһарманын, оның рухани жан-дүниесін, мақсат-мүддесін, ой-сезімін шыншылдықпен өрнектеп, Абай характерін ашуды биік мұрат тұтқаны жайлы баяндалады.

Кілт сөздер: роман, бейне, сюжет, хамса, этнография, образ

Аннотация. В статье анализируется образ Абая в произведении Рамазана Тохтарова «Тайна Абая». О мастерстве писателя в рисовании также говорилось в статье. В романе автор обобщает детство и юность Абая в первых книгах, умело описывает периоды его жизни, взросления и прихода в себя через уверенную борьбу, борьбу, достойную каждой так называемой реальной ситуации. Автор рассказывает о творческой реализации человеческой жизни, правдивом выражении современного героя, его духовности, целях, интересах, мыслях и желании раскрыть характер Абая.

Ключевые слова: роман, видео, сюжет, хамса, этнография, образ.

Abstract The article analyzes the image of Abai in the work of Ramazan Tokhtarov "The Secret of Abai". The writer's skill in drawing was also discussed in the article. In the novel, the author summarizes Abai's childhood and youth in his first books, skillfully describes the periods of his life, growing up and coming to his senses through a confident struggle, a struggle worthy of every so-called real situation. The author talks about the creative realization of human life, the true expression of a modern hero, his spirituality, goals, interests, thoughts and desire to reveal the character of Abai.

Keywords: novel, video, plot, hamsa, ethnography, image

Р.Тоқтаров романдарының ішінде «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасының көркемдік деңгейі биік. Осы романның көркемдік стилінің басқа романдарға қарағанда әлдеқайда көш ілгері болуы себептері де жоқ емес. Біріншіден, жазушы бұл романын өмірінің соңғы кезеңінде жазды, екіншіден, шығармашылық шеберлігі шындалған тұсымен сәйкес келеді, үшіншіден, қаламгер көп ізденіп, тарих қойнауын көп

ақтарғандықтан да еңбегі ақталған. Қазақ халқының тұрмыс-салты, санасы, тарихы мен этнографиясы, тарихта шын болған оқиғаларға тарихи деректер арқылы көз жеткізгендігі ерекше байқалады. Осы орайдамына пікір ойға оралады: «Әдебиетші тек қаламмен жазбайтыны, сөзбен сурет салатынын өзі түсінуі керек! Және ол да живописьтің шебері сияқтаныпадамды қимылсыз суреттемейді, тынымсыз қозғалыс, ұдайы әрекет, өзара қақтығыс үстінде, таптардың, топтардың, жекелеген адамдардың күресі жағдайында суреттеуге тырысады. Ал әлемде қарсылық көрмейтін қозғалыс жоқ» [1, 317 б]. Сюжет – өзара жалғасқан оқиғалардың тізбегі, біртұтас желісі. Көркем шығармадағы сюжет өмірлік тартыс, конфликт, кейіпкерлер қарым-қатынасындағы қақтығыстарды қамтиды. Қақтығыстар адамдар арасында ғана емес, көзқарастар мен ой-сана қайшылықтары да болуы мүмкін. Бұл әр түрлі қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени қайшылықтардың күресі, таласы үстінде көрініп, кейіпкерлер іс-әрекеті, мінез-құлқы арқылы бағаланып, көркем шығарманың сюжеті арқылы бедерленеді.

М.Горький сюжет туралы: «Адамдардың өзара қарым-қатынасы, байланысы, қайшылықтары, жек көру, жақсы көру, әр алуан мінездің өсу, жасалу жолы» [2, 215 б], - деген еді. Көркем шығармадағы сюжет - адамдардың қарым-қатынасы ғана емес, бір-бірімен байланысы, оқиғаның дамуы мен образдардың өсу тарихы да. Эпикалық жанрларда адамдар әр алуан қатынасқа түсіп, тартыс, күрес үстінде олардың мінез-құлқы ашылады.

Роман сюжеті де оқиғалар жүйесінен құрылып, олар дамыған сайын сюжет те ширыға түседі. Мысалы, Р.Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы Абайдың туғаннан бастап дүниеден өткеніне дейінгі кезеңдегі оқиғалар, Абайға шешесінің толғатуынан бастап, дүниеге келуі, Абай атануы, Алшынбаймен бақталасуы, Кенесарының өлімі, Қодар мен Қамқаның өлімі, Шоқан мен Абайдың кездесуі, Тәттімбет пен Абай арасындағы байланыс, Абай мен Құдайберді арасындағы қарам-қатынастың өрбуі, Абай мен Ділде, Тоғжан, Шүкімандармен кездесуі, Шоқан өлімінің суреттелуі, Абай мен Михаэлистің тіл табысуы, Шәкәрім Құдайбердіұлының, Әлихан Бөкейхановтың, Мәшһүр-Жүсіп Көпеевтің романдағы орны осы роман-хамсадағы толып жатқан оқиғалар, кейіпкерлер бар. Бұл роман-хамсаның сюжеті қою да, қызғылықты шыққан. Осы оқиғалардың барлығы бір-бірінен оқшау тұрған жоқ, бір-бірінен туындап, өзара байланысып барып сюжет желісін құраған.

«Толғақ» атты бірінші кітапта – Кенесары мен Құнанбай, Қодар үшеуінің арасындағы байланыс желі болып тартылады. Кенесары да Қодар да Құнанбайбейнесін ашу мақсатында алынған бейнелер. Роман Кенесарының ата-бабасынан билік үшін жаралғандай Кенесарының болмыс-бітімі, қаһарлы хан болғандығы әрбір қимылынан көрінеді. «Маңдайшасынан алтын ай орнатқан жібек шатыр аузында, шошақ марқалы биік тақ үстінде – иығында бота жүнінентоқылған сырмалы жеңіл шекпен, қара мақпал бешпентінің омырауы ашылып, тізелерінің үстінде жатқан алдаспанның анда-санда бір сығымдап қойып Кенесары ханның өзі отыр. Алау жарығында қызылшырайлы өңі алтынның буына ұстанғандай жылтырай балқып, құндыз жиекті көк бөркінің астынанбілінген торсық шекесі жарқырап шаршағандық белгісі ме, қимылсыз қадала қарайтын сәл қысыңқылау көздері ара-тұра жұмылып кетіп қояды» [3, 11 б], - деген суреттеуден ханның өрлігі мен ерлігі, ақсүйек төрелігі ғана емес қаһарлы хан, ұлттың мүддесін көздеген кесек тұлға екендігін тануға болады.

«Толғақ» бөлімінің шешімі Ұлжанның толғатуымен, Абай сияқты ұлыны өмірге әкелуімен оқиғаны өрбіте түседі. Бүкіл ауылдың бір түнді ұйқы-күлкісіз, абыр-сабыр, мазасыздықпен өткергені, толғақ қысқан Ұлжанның кірпік ілмей, үй ішінде керілген жібек арқанға асылып «гөй-гөйге» басып шыққаны нанымды суреттеледі. «Табандатқан үш күн толғатып, қиналып босанған Ұлжан бұрынғыдай шаруамен көп айналыспай, ертелі-кеш жылдам ширап келе жатқанкішкентай Ібраһимнің қасында болып, соның әлден өзіне көз тоқтатып қарайтын сүйкімді-жайсаң келбетіне ішпей-жемей тойынады да отырады» [3, 63 б], - дей келе, кәрі әжесі Зере Абайды бауырына

салып, ырым етіп тас емшегін жібітеді. Осы бөлім Құнанбайдың қамауда отырып келуін, Қарақаралы сайлауында жеңіп аға сұлтан болып бекігенін қамтиды. Омбыдан қайтар жолда Қазанғап аулына тоқтаған Құнанбайды соқыр қазға теңегені жанына батады. Құнанбайдың қырыс қабағының ашыла қоймағанын сезген Қазанғап Оның Бөжеймен жөнсіз алысқанын, ұрпақ үйлесімін бұзғанын басып айтады.

Адамзаттың өмір сүру тәртібі, іс-әрекеті, психикалық құбылыстары әлеуметтік жағдайлармен тікелей байланысты. Сондықтан да қоғам мен адам ара қатынасы диалектикалық бірлікте сипатталуы заңды. Құнанбайдың жан дүниесін ашу үшін жазушы бір сәт ішкі «меннің» өсу, қалыптасу жолдарын өзінің көз алдына елестетеді.

Жазушы қаһарманның сана сферасына бақылау жасап қана қоймайды, оның негізінде әлеуметтік мәні бар мәселелердің сұрақтарына да жауап іздейді. Құнанбай сағымша құбылған айналасынан ынтымақ іздеп, әділет пен шындық іздеп, елге өнер үлгісін, мәдениет шашамын деп жүріп өзіне тірек таба алмағанына өкінеді. «Осы шарпысудан соң Құнанбай түнімен кірпігі айқаспай, таң атқанша мамық төсекте дөңбекшіп жатып бүкіл ғұмырын көз алдынан сүзбелеп өткізіп шықты. Өзінен бағы, не қуаты асқан жанды көрген жоқ. Сонда да неге бұның елден ерек аршындап жүргенде тапқаны – бір ғана жаулық. Бар уақытта досынан қасы, сырласынан бәсеке-бақталасы асып түсіп жатты. Сөз етсе алдымен мұны тілге тиек етеді. Бір күн тыныш отырғызды ма? Қолына әмір-билік тигенде телі мен тентекті тыймақ болған әрекеті де ақыр түбі өзін қияңқы етіп шығарды» [3, 143 б].

Құнанбайдың ішкі әлемін беру арқылы жазушы қазақ халқының мінез иірімдерін, психологиясын ашуда көркемдік ізденістерге жол берген. Қазақ халқының сол заман талабына сай психологиясының өсуі мен өзгеруі, дамуы қайшылықтарға толы болғандығын көреміз. Адамның бір сәттік күйін беру мен психологиялық талдаудың мүмкіндігі бір емес. Адамның белгілі бір жағдайдағы сезімін ұтымды детальдармен жеткізу арқылы психологизмнің алғашқы шарттары орындалады. Ал одан әрі оқиға тереңдеп, әрекеттер күрделеніп, қайшылықты жағдайлардың тууы жан-жақты психологиялық талдауға негіз болады. Осы жағдайда кейіпкердің ойы, ішкі дүниесі монолог арқылы ашылады. Құнанбайдың басындағы жағдай оның ғұмыр жолын шолудан, өткен-кеткенді салмақтаудан туған күй. Ол айналасындағы әрекеттер мен өзінің басынан өткерген дүниелердің ащы-тұщысын саралап, мүлт кеткен тұстарын ой елегінен өткізеді.

Қазанғап пен Құнанбайдың шарпысуы - осы тараудың шарықтау шегі. Бұл – оқиғаның шешілуі, белгілі бір оқиғадан басталып, әрі қарай дамып, шиеленісіп, содан барып аяқталып тұр. Осы оқиғаларды таңдап алуы - жазушының қоғамдық көзқарасымен байланысты. Бұл жерде Р.Тоқтаров әрбір оқиғаны өзінің авторлық ой-ниетіне қарай таңдағанын байқау қиын емес.

«Қызғаныш» атты үшінші бөлімде Абайды жақынырақ біле бастаймыз. Алдыңғы бөлімдерде Кенесары, Шоқан, Қазанғапты танып білсек, бұл бөлімде Халиолла, Михаэлис, Шәкәрімдермен жүздесеміз. Абай өз заманының жалғыз емес, басқа да зиялы қауым өкілдері бар екенін дәлелдейді.

Абайдың алғашқы ұстаздарының бірі Құдайберді болса, екіншісі - Халиолла. Екеуі де өз бойына жинаған қасиеттері мол, өмірден түйгені мен жиғаны көп азаматтар ретінде көрінеді. Құдайберді жан дүниесі бай, адамгершілік пен адалдықты, ақиқат пен шындықты жанына серік еткені романда кесек сомдалады. Ал Халиолла болса жастайынан орыстың білімі мен ғылымына жақын өсіп, Ресейдің ірі қалаларының өмірімен етене танысып, зиялы қауымның ортасында жиі болып, оқып-тоқыған қазақ жігіті ретінде бейнеленуі заңды. Өйткені ол шын мәнінде көп нәрсені орыс қауымының ортасынан көріп, тоқығаны белгілі болатын.

Абайдың өсіп-өркендеу жолын, өткен өмір жолының шындығынан алынған жайларды жеке-жеке эпизодтар арқылы сатылай отырып, баяндап берген. Осы бөлім сатылы композицияға құрылған. Бөлім негізінен қазақ қоғамының сол кезеңіндегі

озбырлығын әшкерелеген, жастайынан білім құған Құдайберді, Халиолла, Абай өмірінің эпизодтарын суреттей отырып, заман озбырлығын, болыстардың сыбайластығын, Абайдың бай-болысқа өшпенділігін, қарахалықтың ауыр тұрмыс-тіршілігін көрсету идеясы шығарманың бүкіл өзегі болып табылады. Романның үшінші бөліміндегі оқиға да осы идеялық өзекті мәселенің айналасында өрбіп, өзіндік көркемдік шешімін тапқан. Бұл тұстан байқайтынымыз болыс-билер заманының озбырлығын, кедей-кепшіктің ауыртұрмысын бейнелеуді жазушы шеберлікпен жүзеге асырған.

Жазушы Абай мен Михаэлис арасындағы қарым-қатынасқа ерекше мән берген. Романда кездесетін Абайдың ұстаздарының бірі осы Михаэлис туралы ғалым Ж.Ысмағұлов: «Дүниеге көзімді ашқан Михаэлис», деп Абайдың өзі мойындаған бұл кісінің ақынға деген шынайы достық ықыласы мен білімдарлық іждаһаты романда мейлінше сыпайы, ізеттілікпен өте тартымды суреттеледі» [4, 5 б]. Абай алғаш Михаэлиспен танысқанда-ақ Пушкин, Дарвин, Спиноза т.б. ғұламалар туралы пікірлеседі. Абайдың алғаш орыс ғұламасын көргендегі әсері былай суреттеледі: «Абай бұл адамның өзінен төрт-бес жастай үлкендігін салмақтылау қараған, әнтек сұстылау көз жанарынан танып тұр; әлден екі айырыла кеудесін жабуға айналған қоңырқай қаба сақалы бұйра-бұйра, кескініқараторы, күлгін түстілеу; пенснесінің ар жағынан бажырайған үлкен қой көздері мен бұлтиған торсық шекесіне түскен әжімдерінен өзге бір ұлт өкілі сығылапқарап тұрғандай» [3, 362 б].

Осы кездесуден кейінгі екеуара әңгіме бірыңғай адамдық, қоғамдық мәселелер төңірегінде өрбіп, адамды бұзатын тек шарттылық екенін, күштінің алдында бас иіп, құлдық ұрып тұрушылық та жақсылыққа апармайтынын, құлдық психологиядан арылудың жолдары бар ма деген сауалдарға жауап іздеген екі дос рухани артықшылықтарға көп назар аудару керектігі туралы толғанады. Қиянаттың себебі сананың жетіспеушілігінде болатынын, адамнан адамның айырмашылығы санасына қонған сәулеге байланысты екенін жазушы қорыта отырып, екі кейіпкердің аузына салып, екеуара болған қызық кеңестерді үзбей беріп отыру арқылы сәтті баяндаған.

Бұл көркем роман-хамсаның басында-ақ, Абай дүниеге келген сәт айрықша суреттеліп, жаңа туған нәрестенің өсу жолының өзіндік заңдылықтары сюжет желісінде көрініп отырады. Бірінші кітапта Құнанбайдың таң алдында көрген түсін әулие-шалыс Шайқы: «Ертең не бәлкі таң қараңғысында ма екен дүниеге Аяздай әділ, Аплатондай білімді, жүрегі жұмсақ құл – осы айналаңның біріне тартпаған шын мейірбанды перзент келеді», - деп жориды.

Автор шағын деталь арқылы оқиғаны дамыта отырып, болашақ сәбидің қандай адам болатынын түс арқылы тұспалдайды. Жазушы түсті Абай образын бейнелеудегі көп амал-тәсілдердің бірі ретінде қолданады. Осынау тосын түс Құнанбайдың көңіл-күйіне де терең әсер етеді. Автор ақыры Шайқының жорыған түсі шындыққа айналғанын суреттей келе, жөргектегі нәрестенің «екі көзін тоқтатып шаңырақтан айырмайтын әдет тауып еді» [3, 73 б] деп бейнелейді. Сәби шағынан-ақ алыс-биікке көз салатын Абай сегіз айға толмай жүріп кетеді. Кішкентай Абайдың тілінен бұрын аяғы шығып, аяғынан бұрын есі кіреді. Жазушы кейде жанама мінездеу, кейде авторлық баяндау арқылы Абайдың мінез даралығын ашып, басқалардан ерекшелей суреттеуге айрықша мән береді. Романда қарт әжесі Зере: «- Тіпә-тіпә... тілім тасқа! Алтын тақта отырар айбарым келіпті ғой...- деді де сол тұрған жерінде жеңсізінің омырауын ашып жіберіп, жыбыр қағып қозғалған нәрестені кеудесіне баса қойып: - Өзімнің балам... Өзім асырып ер жеткізем... - деп күбірлеп сөйлеп, тағы көп ұғымсыз бірдеңелерді айтып сандырақтап кетті» [3, 50 б], - дейді. Абайдың өр мінезі жасөспірім кезінде көріне бастағанын, жанары оттай, өткір, шымыр, шыншыл, дос-жанды, жайдары болып өскенін кейіпкер мінез-құлқын бергенде, өз бойына шақ бояу, өрнектері ашық, әрі үйлесімді етіп суреттеледі.

Жазушы романда Абайдың балалық шағы мен жастық дәуренін алғашқы кітаптарда топтап, есейіп, ес жиған өмір кезеңдерін де әрбір нақтылы деп аталатын жағдайға лайық сенімді күрес, тартыс арқылы шебер суреттеген. Бұл романда адам өмірі шығармашылықпен жүзеге асырыла отырып, замана қаһарманын, оның рухани жан-дүниесін, мақсат-мүддесін, ой-сезімін шыншылдықпен өрнектеп, Абай характерін ашуды биік мұрат тұтқан. Абай өмірдегі өз қалпын сақтап, шынайы сөзін айта алғандай әсер етеді.

Абайдың көптің бірі болмайтыны жас кезінен-ақ білінді. Зейінді-зерек, сөзге алғыр, ақылды бала көп назарын өзіне аударды. «Қос құлағы шұнақ, кеудесі ағыптұрған бұлақ» Абай ел аузына іліне бастайды. Кітаптан – кітапқа ауысқан сайын Абай тұлғасы ұштастық тауып даралана береді.

Роман-хамсаның екінші кітабында Семей қаласындағы Ахмет-Риза медресесінде одан кейін приходская школадан дәріс алып, көп нәрсеге көзі ашылады. Ой-санасы кеңейіп, дүниеге өзіндік көзқарасы қалыптаса бастаған Абай көрінеді. Он үш жасында әке қалауымен оқудан шығып, ел ішіндегі қайшылықтардыңсырына қаныға бастаса, Құдайберді ағасы өлгесін кішік Тобықтының болысы етіп жиырма жастағы Абайды қояды. Осыдан бастап ел ісіне араласа бастаған Абай болмысы шынайы бедерлене, оның ел ісіне деген көрегендігін, сұңғылы зеректігін, біліктілік танытарлық қимыл-әрекеттерін қаламгер асықпай баяндап, роман тарауларына орнымен кіргізіп отырады. Ел ішіндегі сан-салалы дау-дамайға (ұрлық-қарлық, жесір, жер дауы, құн сұрау салты) араласып, көптің қамынойлайтын тұлғаға айнала бастайды. Мәселен, қаладан келген екі тергеушімен болған диалогке назар аударып көрейік.

- Киргиз заңында бір адамның құны мықтағанда жүз түйемен төленсе, Ресей қарулы күштерінің өкіліне қол көтерген қарақшы үшін бұратан ел ауыл-ауданмен құрбандыққа шалынса да аздық етеді. Қара басын емес, Қараспан тауын жайлаған елін қорлағаны үшін күйіп кетіп еді... Ілгері қтулана аттап барып:

- Сіз екеуіңіз жазықсыз сорлаған Бейбақтың соңынан қалмаған зұлым көлеңкесіне айналыпсыз. Арашаға жарай ма десе, тағы да құн дауламақ ойларыңыз да бар екен ғой... Қылмысты істі қылмыспен жапқан елдің сотында қандайлық әділдік болуы мүмкін?

- Халық неге ашынады? Қарыны аш па?

- Қарыны ашқаннан жыламайды, қадірі кеткеннен жылайды.

- Оның қадірін кетіріп жүргендер кімдер? Өздеріңіз емес пе? Қатыгез жаулықтарыңды мен танымай, көрмей жүрмін бе?

- Онда шын көре алмағандығыңыз. Қазақ өте бауырмал халық. Оның бауырын шіріткен өзге мәслихат бар.

- Не мәслихат? – деді ояз селдіреген жирен шашы қобырай.

- Өкімет халыққа ор қазуын, оқ жаудыруын қойсын. Оқ шыққаннан от шыққанның жаман екенін сіз менен артық білуіңіз керек, тақсыр! [3, 282-285 б]

Абай мен ояз арасында болған осынау сөз сайысы көп жағдайды аңғартады. Ширыға шарпысқан өткір диалогтан ұлы Абайдың халқым деи сокқан жүреклүпілін сезгендей боламыз. Ақын өлеңдері де халқының мұң-наласы мен көрген қиянатын, ел билеу ісіндегі өктемдік, патша ұлықтарының озбырлықтарына қарай етеді. Ұлы ақын ретінде, ұлы перзенті ретінде осылардың бәріне Абай енжер қарамайды. Осының барлығы ақыл-сана сүзгісінен өтіп, жүрек түкпірінен бастау алып жыр жолдарына айналып отырады. Ақынның кейбір өлеңдерінің шығу тарихынан да роман беттеріндегі суреттелетін оқиғалар арқылы хабардар болып отырамыз.

Тұтастай алғанда, Абайдың отбасы, ағайын-туыс, дос-жараны жайындағы өмірдеректік суреттеулер көзден таса қалмай, шығарма бітіміне орынды сіңіріліп, ақынның өсу, толысу жолын аша түседі. Роман-хамсада Абай туып өскен аймақтың көрініс-суреті (табиғаты) сан түрлі бояу-нақышпен тартымды суреттеледі. «Ай бағана қорғалаған. Самалдай есіп тұрған жел де сап тыйылған. Күңгірт аспан төрінде жусаған

мал құсап жамырай, көз ұшында қылмындап бұлдырапсіркелене қалыпты. Енді аз уақытта олар да су бетіне жыпырлаған мөлдір ұсақ көпіршіктей біртіндеп шағылып, түн тұңғығының арғы тереңіне зым-зия батып жоғалып кеткелі тұр.

Өлгінде ғана сібірлеп білінген там-тұм жар бар еді, шығыс көкжиек бойымен тұтаса көтерілген жалпақ қара жамылғы тесік сәулелі түн аспанын тұс-тұсынантастай қымтап, айнала төңіректі көзге түртсе көргісіз етіп меңіреу қараңғылық мендеп ала қойыпты» [3, 23 б]. Бұл - таң қараңғысының суреті. Пейзажкейіпкерінің көңіл зауығына орайлас суреттеліп, оның көңіл алаңын аша, айқындай түседі. Шығарма тілі сондықтан да ажарлы да айшықты. Жазушытартымды, тосын, бояуы сан алуан, ұтымды бейнелеу құралдарын молынан пайдаланып отырғандықтан, туындының эстетикалық әсерлілігі, танымдыққуаты тереңдей түскен.

Көркем шығармада адам бейнесін мүсіндеудің жолдары көп екені аян. Адам бейнесін айқындайтын көркемдік компоненттердің бірі - портрет. «Портрет әр адамның өзіндік сипатын, өзара бітімін танытуға да елеулі қызмет етеді. Сонымен қатар, портрет - адам характерінің негізгі өзгешелігін де білдіріп отыратыншығармадағы көркемдік компонент. Жазушы ойының түпкі қазығы, кейіпкерге деген оның негізгі көзқарасы, суреткерлік позициясы осы портрет арқылы да жобаланып жатады» [27, 260 б]. Шын мәнінде жоғарыдағы Абай бейнесі де бірнеше жерде портрет арқылы есте қаларлықтай етіп мүсінделгеніне куә боламыз. «Абайдың осындай қақтығыстар кезіндегі орамды тілді шешендігі, әсіресе үлкен отыр екен деп қаймықпай қарсы шабатын түр-тұлғасы тым ертеқалыптасты. Мұндайда төбесінен нұр шалқығандай боп, даусы да саңқылдап ашық-жарқын шыға бастайтын еді. Тегінде адам баласы жарық дүниеге келгендекөзін тырнап ашқаннан не нәрсеге бұрын әсерленсе, ғұмыр бойы соған ұмытылып өтетін сияқты» [3, 264 б].

«...Өз көңілі, жүйрік ойы кеудесінен құс болып ұшып шығып, көз жетпес алыс-алыс қырларды бір-бір шолып қайтпай, одан күнделікті тірлігіне лайықты суреттаппай тынымы жоқ. Және өткені, көргені, қазіргісі қосарлана бірге жүріп қызмет етеді. Қай ауылда, кімнің үйінде, соның от басы, ошағының қасында не болып жатқаны оның ойы мен бойында еріксіз бірге өмір сүреді» [3, 228 б], - дейді. Бұл роман-хамсадағы Абайдың Сүйіндік қызы Тоғжанға бір көргенненқұлай ғашық болып қалған тұсын суреттеген жазушы қыз портретін: “Жұқалаң ақшылт өнді, ұзынша қыр мұрынды, бойын қаққан қазықтай тіп-тік ұстап, жүретін осы қыз оның күндіз ойынан, түнде түсінен шықпай қойды. Өзімен-өзі оңаша қалған кездерінде шолпысының сылдыры мен күлкісінің сыңғырынқұлағынан кетіре алмайды. Нұр шашқан өткір қара көздері қандай әсем еді” [3, 228 б], - деп кейіпкерлердің мінез құбылысын, сөйлеу мәнерін, кескін-келбетін суреттеуде автор шеберлік танытқан. Романдағы осы портрет-мінеземелерден Абайдың түр-тұлғасын есте сақтап қалуға мүмкіндік жасалған. Келе-келе ақын-азаматтың болыс-билерге қарсы шыға бастағаны, ірі әрекеттерге араласуы нақты оқиғалар негізінде баяндалады.

Бұл тұстардан роман кейіпкерлерінің адамдық, азаматтық және қайраткерлік сипатын тани отырып, Абайдың іс-әрекет үстіндегі шын келбетін, тазатабиғатын адастырмай аңғартатын көптеген суреттер бар. Басты бейненің әділдікті аңсағанын, сол жолда жанын аямай қызмет еткенін, «азаматтық, адамгершілік» деген әдемі ұранның байыбына терең барғанын, аса шытырман, қиын сәттерін де көрсету арқылы автор қаһарман бейнесін білгірлікпен сенімдіашқан.

Романдағы Абай мен Шоқан байланысы, әсіресе Шоқан өлімі қазасы қатты күйзелтіп жібергені туралы кеңінен айтылады. Абайдың соншалықты күйзелгенінкөрген дос-жарандары да бас айналар бақытсыздық болғанын түсінеді. Бұл туралы жазушы жеріне жеткізе жаза біледі. Оның дәлелі ретінде мынадайтүйіндер беріледі:

«Абайдың осы құлазыған сұмдық халінен аз да болса сейілткен – Омбыдағы оқуынан келіп жатқан Халиолла еді. Жүріс-тұрысы, кескін-келбеті

Құнанбайбалаларының біріне ұқсамайды; жайшылықта бос-болбыр, «қой аузынан шөп алмас» момын деуге де келеді. Қызынып сөйлеп кеткен кезінде ғана түсіозгеріп, ақжарқын, момақан шырайының қаны қашыңқырап, кісіге кешіріммен қарайтын жуасыңқы көздеріне шейін сұрғылт тартып кетеді» [3, 264 б], - деп Шоқанды еске алған тұстарда өңі қаракүреңденіп кететін Халиолла бейнесі шебер суреттеледі. Дүниені, тыныштықты сақтайтын қара күш иесі, әскер де емесекенін, ойшыл адамдар ісі, солардың өздерін құрбандыққа шала жүріп істейтін адамгершілік характертері екенін жазушы осы Халиолланың аузына салу арқылы айтқызады.

Роман-хамсадағы кейіпкерлерге ден қойғанда байқағанымыз - жазушы образ сомдауға шебер. Жазушының шығармасындағы Құнанбай, Қодар, Кенесары, Абай, Ербол, Зере, Шоқан, Тәттімбет, Алшынбай, Ұлжан, Тоғжан т.б. - өмірде болған адамдар. Автор олардың әрқайсысының жекелеген кейіптерін келтіре отырып, сол кезде өмір сүрген адамдардың типтік бейнесін жасауды мақсат тұтады.

Көркем шығармада сөз болатын мәселелерді, суреттелетін жағдайларды, кейіпкерлердің іс-әрекетін талғап, таңдай білу, оларды екшеп, сұрыптап алу және жазушының баяндап отырған тақырыбының маңыздылығын терең көрсете білуі де композициялық құрылымның дұрыс шешілуіне байланысты болады. Р.Тоқтаров «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасында нені қай тұста айту, әр түрлі жағдайлар мен оқиғалардың, іс-әрекеттердің бірін ертерек, бірін кейінірек баяндауға үлкен мән берген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Горький М. Әдебиет туралы. – Алматы: Жазушы, 1984. – 540 с.
2. Горький М. Собрание сочинений в тридцати томах. т. 27. – М; – 215 с.
3. Тоқтаров Р. Абайдың жұмбағы: Роман-хамса. – Алматы: Әл-Фараби, 1999. – 752 б.
4. Ысмағұлов Ж. Соңғы жүк // Егемен қазақстан. – 2005, 5 ақпан.

Абильдина А. Н.

*«Тұран-Астана» университетінің магистранты
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы*

ЖҮСІПБЕК АЙМАУЫТОВТЫҢ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ӘДЕБИ ШЫҒАРМА ТУРАЛЫ ПІКІРЛЕРІ

OPINIONS OF ZHUSUPBEK AIMAUTOV ON LITERATURE TEACHING AND LITERARY WORK

МНЕНИЯ ЖУСУПБЕКА АЙМАУТОВА О ЛИТЕРАТУРНОМ ПРЕПОДАВАНИИ И ЛИТЕРАТУРНОЙ РАБОТЕ

Аңдатпа: Мақалада Ж.Аймауытовтың қазақ әдебиетін оқытуға қосқан үлесі талданады. 1917 жылы Қазақ төңкерісінен соң, Ж. Аймауытов қазақ әдебиетіндегі көркем мұралардың бірнешеуіне қатысты өз пікірін білдіргені жөнінде айтылып, ғылыми мұрасы талдауға түседі. Абай шығармаларына қатысты, М. Жұмбабаев туындылары, С. Торайғыров мұрасына қатысты еңбектері қарастырылады. Бұлардағы көркемдік пен танымдық ойдың, қоғамдық пікірлердің ұлт болашағы үшін маңызын дәлелдеп берді. «Ана тілін қалай оқыту керек?» деген мақаласында қаламгер әдеби шығармамен жұмыс түрлерін де қамтығанын, әдебиетте қарастырылып жүрген көркем талдау түрлерін жетік жеткізуді мақсат еткені мақалада баяндалады.

Кілт сөздер: оқыту әдістемесі, әдебиет, әдеби шығарма, әдеби орта

Аннотация: В статье анализируется вклад Ж. Аймаутова в преподавание казахской литературы. После казахской революции 1917 года Ж. Аймаутов высказал свое мнение по ряду аспектов литературного наследия казахской литературы, и его научное наследие будет проанализировано. По поводу произведений Абая М. Работы Жумабаева, С. Будут рассмотрены его работы по наследию С. Торайгырова. Они доказали важность художественной и познавательной мысли, общественного мнения для будущего нации. «Как научить родной язык?» В статье говорится, что автор также охватил типы работы с литературными произведениями и стремился лучше передать типы художественного анализа, рассматриваемые в литературе.

Ключевые слова: методы обучения, литература, литературное произведение, литературная среда

Annotation: The article analyzes the contribution of Zh. Aymautov to the teaching of Kazakh literature. After the Kazakh revolution of 1917, J. Aymautov expressed his opinion on a number of aspects of the literary heritage of Kazakh literature, and his scientific heritage will be analyzed. Concerning the works of Abay M. Works of Zhumabaev, S. His works on the heritage of S. Toraigrov will be considered. They proved the importance of artistic and cognitive thought, public opinion for the future of the nation. "How to teach your native language?" The article states that the author has also covered the types of literary work and has sought to better convey the types of fiction analysis seen in literature.

Keywords: teaching methods, literature, literary work, literary environment

Жүсіпбек Аймауытов қазақ әдебиетіндегі «Әнші», «Күнікейдің жазығы», «Елес», «Ақбілік», «Нар күйі», «Қартқожа», «Шернияз», «Мансапқорлар», «Рәбиға» сияқты көптеген көркем шығармаларды әкелген қаламгер ретінде де классика жазушы деп бағаланды. Сонымен бірге «Абай», «Ақ жол» газеттерінде ұйымдастырушы, редактор болып қызмет атқарған публицистің қазақтың көркем шығармасын түрлі стильде меңгергендігі мен оны қоғам қажетіне қарай қолдануы мен қажетін дәл анықтауы да талантты қаламгердің өзгеше қыры екені белгілі.

Ж. Аймауытовтың көркем кестелі жазушылық, өрнекті сөзді жұртшылық тіліне, қоғам қажетіне дәл жеткізе алатын журналистік қызметін негізге алсақ, көркем шығарманы талдау мен оқытуға қатысты ойлары да ерекше болатыны анық. Біз қаламгердің «Әдебиет мәселесі», «Әдебиет мұралары», «Мағжанның ақындығы туралы», «Көркем әдебиетті саралау», «Абайдан соңғы ақындар», «Абайдың өнері хәм қызметі», «Сұлтанмахмұт Торайғырұлы» деп аталатын мақалаларына да таза әдеби талдаулар, әдебиет үшін қажетті ойлар мен тіпті теориялық негіз етіп алатын ұстанымдар бар. Ал «Құрметті, Мәшһүр аға!», «Мәшһүр аға!» деп басталатын хаттарында шығармашыл тұлғаның әдеби портретін жасайды.

Қаламгердің қазақ әдебиетін оқытуға қосқан үлесі, білім беру саласындағы орны деген тұста келесі маңызды мәселелерге назар аудау керек.

1. 1917 жылы Қазақ төңкерісінен соң, жалшы мен шаруа, жұмысшы өкіметі құрылды. Бұрынғы әдебиеттің мол мұралары бай, үстем тап әдебиеті деп бағаланды. Осы тұсты Ж. Аймауытов қазақ әдебиетіндегі көркем мұралардың бірнешеуіне қатысты өз пікірін білдірді. Бұл Абай шығармаларына қатысты, М. Жұмабаев туындылары, С. Торайғыров мұрасына қатысты болатын. Бұлардағы көркемдік пен танымдық ойдың, қоғамдық пікірлердің ұлт болашағы үшін маңызын дәлелдеп берді.

2. Әдебиетті оқытудағы бастысы әдеби материалдардың мәні туралы жазады. Бұл әдеби материалдарды жіктеп көрсетеді.

2.1. Ауыз әдебиеті үлгілері оқытылуы қажет.

2.2. Қазақ шежіресіне қатысты сөздер жинақталып, үлгі, шешендік сөздер ретінде қарастырылуы шарт. Ақмола уезіндегі Ералы Саққұлақ баласының шежіресі алынуы тиіс дегенді айтады.

2.3. Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлындағы мол мұра жинақталып, ел қажетіне жарауы, жұрт пайдасына асуы керек.

3. Ел аузындағы ескі әдебиетті жинауға оқу комиссариаты кірісуі керек.

4. Ел аузындағы сөздерді жинайтын арнайы адамдар болуы керек.

5. Жинақталған еңбектер жүйеге түсіп, баспадан жарыққа шығуын қамтамасыз ету керек.

Көркем әдебиетті оқытуда мәтіннің түріне назар салады. Көркемдігі өзгеше, қуатты материалдарды оқытудың мәніне назар аударады.

1. Мәтінді көркемдігіне қарай ажырата білу.

2. Қара сөз және толғаулы өлеңдерді оқудағы техникалық ерекшеліктерді білу.

3. Көркем әдебиет жанрларының белгілерін айқындай алу.

4. Ертегі, әуезелердің пернелі, кестелі сөздерін тапқызу.

5. Көркем шығарма құрылымындағы шарықтауды білдіретін сөздер.

6. Шығарманың идеясын, тақырыбын анықтау. Қаламгер оны түсіне білу, айтпақ ойды ашу деп белгілейді.

7. Шығарманы өз түсінігімен мазмұндау. Ж. Аймауытов бос сөзбен емес, жаттаумен емес, көркемдеп әңгімелеуге көңіл аударады.

«Ана тілін қалай оқыту керек?» деген мақалада қаламгер әдеби шығармамен жұмыс түрлерін де қамтып өтеді. Әдебиетте қарастырылып жүрген көркем талдау түрлерін жетік жеткізуді мақсат етеді.

Ж. Аймауытов оқытуда Крыловтың мысалдарына көп әуес болудың қажеті шамалы дейді. Кейбір кездері болмас, аса қажет емес дейді. Бұл ретте қаламгер қазақ әдебиетінде де талай көркем де кестелі мұралардың мол екендігін ескеруді мегзеуі болса қажет.

«Баланы күн бұрын даярлап алған соң, толғаулы, көркем өлеңдерді, сөздерді әуелі оқытушы өзі оқып берсе, балаға әсері күшті болады. Толғаулы, ырғақты сөздер күй емес пе? Күйді күйші тарса, құйма құлаққа сый емес пе? Күйге қарай көңіл күй билемес пе? Жақсы оқылған, толғаулы сөз балаға әсер бере алмаса, мұратына жетпегені» [1, 198].

Оқытуға арналған мақаланың өзінде қаламгер төгіп-төгіп тастайды. Бұл мұғалімге жігер береді, өзін де соған қарай ұмылдырады.

Қаламгер көркем әдебиетті оқытқан соң әдеби талдау жасаудың үлгісін береді.

1. Әңгіменің қаһармандары кімдер?

2. Заманы, орны, уақыты, жағдайы нендей?

3. Шығарманың басы, ортасы, соңында қандай сөздер жетпеуі мүмкін? Қандай сөздермен толықтырған дұрыс?

4. Шығармадағы мәнді тұстар қайсысы?

5. Қай сөздер, қай жолдар көркем, кестелі, суретті болғанын тапқызу.

6. Оқушылардың өз еріктеріне қарай шығарманың кейбір тұстарына сурет салғызып, енді бір тұстарын көркем әңгімелету қажеттігін көрсетеді.

7. Шығармадағы оқиғаның қуанышты, шаттықты және мұң мен қайғылы болатын жерлерін тапқызу.

«Ақын қандай әлеумет ортасында туып, қандай ортада жүріп, тәрбие алды? Қандай тұқымнан, қандай таптан жаралды? Оның пікірі де сол әлеуметтік құрылысына байланысты. Әлеумет құрылысының негізі не? Негізі – адамның тіршілік ететін кәсібі, шаруа түрі. Шаруа түрі деген сөзді түсінікті қылып айтсақ, бір әлеумет аңшылықпен, екіншісі бақташылықпен, үшіншілер диқаншылықпен, төртіншілер фабрик-завод кәсібімен күнелтеді – міне, шаруа түрі деп осыны айтамыз. Әрине, бір жұрттың шаруа түрі түгелімен бір-ақ түрде бола бермейді, кейде мал бағумен, егін салу аралас; кейде егіншілікпен өндіру кәсібі аралас болатын жұрттар бар. Бірақ әлеуметтік шаруа түрі деген де, көпшіліктің кәсібін еске алу керек. Мәселен Ресейді диқаншы мемлекет десе, қазақты мал бағушы халық деп айтамыз» [1, 218].

Қаламгер М. Жұмабаевтың шығармаларын талдау арқылы сол кездегі әдеби ортаға көркем шығарманы бағалаудың үздік үлгісін көрсетті. Қаламгердің шыққан ортасы, білімі, тәрбие алған жері, ата-анасы, арғы тегі, мұғалімдері дегеннен бастап тұтас өмір сүрген кеңістігі алынады. Сонымен бірге жазушы Мағжан өлеңдерінің мәнін әр шығармасының жазылу, тақырыптық-идеялық сипатын белгілеп береді. Осы арқылы қаламгер әдеби шығарманы талдаудың үздік үлгісін көрсетеді. Сонымен бірге бұл мектеп мұғалімдері үшін де әдістемелік қана емес, теориялық та материал екені белгілі. Сондықтан қаламгер әр шығарманы талдатуда бұндай тереңдікті талап етпейді. Бірақ әр талдауының артында ой мен қисынды қажет етіп тұрады.

Шығарма талдауда жазушы оқушы мүмкіндігіне қарайды, мұғалімнің білім деңгейіне де назар аударады. Көркем мәтінді талдауда қысқа да қарапайым түрлерін әдеби қалыптарын жіктеуден бастайды. Сонымен бірге көркем шығарманы сөзді танытудан анықтайды. Сөздің ішіндегі көркем және кестелі тұстарын ашады.

Жазушы шығарма жұмысын жазғызудың әдістемесін көрсетеді.

1. Көркем туынды бойынша шығарма жазғызуға болады.
2. Баланың игергені, есінде қалғаны, қорытқан ойы болмаса сол шығарманы есіне қайта түсіріп жазып шығуды ұсынады.

3. Белгілі бір тақырыппен, арнайы жоспармен шығарма жазу алғашқыда қиын болады. Сондықтан балаға жоспарсыз, өз ойына түскендерді жазғызудан бастауы қажет.

4. Тақырыптарды жеңілден бастау дұрыс. Жылмезгілдері, өмірбаяны, өзінің көргендері туралы бастап, бірте-бірте оқыған шығарма туралы ойлары жазылғаны жөн екендігін көрсетеді.

5. Оқушыларға жазылатын шығармалар керексіз тақырыптарға бармауы керек. Жер, туған ел, өскен орта, әке-шеше туралы тақырыптар болса, елін де, жерін де, туған-туыстарын қайта ой елегінен өткізетіні назарға алынады. Қаламгер әдебиет арқылы тәрбие беруді баса айтады. Бұл әдебиеттің басты қызметін тағы да еске салады.

Ж. Аймауытовтың әдеби шығарманы таныту мен тілді оқытуға қатысты ойлары қатар өріледі. Тіл арқылы әдебиет, әдебиет арқылы тіл үйретіледі. Сонымен бірге әдебиеттің, әсіресе қазақ әдебиетінің халық тұрмысының, ел мәдениетінің халық мұрасының, рухани кеңістігінің негізі екендігі басшылыққа алынады. Сондықтан да «Абайдан соңғы ақындар», «Абайдың өнері мен қызметі»

Жүсіпбек Аймауытовтың әдебиетке арнайы жазған әдістемелік құралы жоқ. Сонымен бірге оның 20-ғасыр басындағы кезеңде өмір сүргендігін ескерсек, бұның себебін де айтудың өзі артық. Қазақ әдебиетінде тапшыл әдебиет өкілдерін жасау деген идея баса айтылды. Тақырып та шектеулі, идеяны да көтеру қауіпті. Сондықтан да қаламгер қазақ жазушыларының шығармалары туралы әдістемесін де әр мақалаларында айтылған ойларымен үндес пікірлерді айтады.

Қорыта келгенде, көркем әдебиеттің әдістемесін талдауда шығармадағы сөз танытудан бастап, шығарманың күрделі мәселелеріне дейін апарады. Бірақ бұл талдауларда қарапайым сөзден бастап, шығарма қаһарманына дейінгі аралықты ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Аймауытов Ж. Қайта оралған қаламгер (Халқымыздың көрнекі қайраткері ғалым, жазушы Жүсіпбек Аймауытұлына арналады) «Ұлы тұлғалар» ғұмырнамалық сериясы» / Құрастырған В. Қ. Күзембаева Орталық ғылыми кітапхана, – Алматы, 2003. – 271 б.

РАМАЗАН ТОҚТАРОВ ШЕБЕРЛІГІ

МАСТЕРСТВО РАМАЗАНА ТОКТАРОВА

MASTERY OF RAMAZAN TOKTAROV

Андатпа: Мақалада Рамазан Токтаровтың шеберлігі талданады. Жазушының образ сомдау шеберлігі, сөз саптау ерекшелігі мақала нысаны болған. Жазушы романдарының өн бойынан терең суреткерлік қана көрінбейді, өзі өмір сүрген қоғам, адам, заман, адам психологиясына талдау жасауды, терең білімділігі айқын көрінеді

Кілт сөздер: роман, бейне, сюжет, хамса, этнография, образ

Аннотация. В статье анализируется мастерство Рамазана Токтарова. Предметом статьи стало умение писателя создавать образы, особенности словообразования. Для романов автора характерно не только глубокое искусство, но и анализ общества, человека, времени, психологии человека, в котором он жил, его глубокие познания.

Ключевые слова: роман, видео, сюжет, хамса, этнография, образ.

Abstract The article analyzes the skill of Ramazan Tokhtarov. The subject of the article is the writer's ability to create images, especially word formation. The author's novels are characterized not only by deep art, but also by the analysis of society, man, time, the psychology of the person in which he lived, his deep knowledge.

Keywords: novel, video, plot, hamsa, ethnography, image

Рамазан Токтаров – бүгінде есімі оқырман жұртшылыққа кеңінен таныс қаламгер. Жазушы шығармалары дені табиғат пен адам арасындағы күрделі қарым-қатынасқа құрылған. Сол арқылы жер тарихы мен ел тарихының ажырамастай байланысы бейнеленеді. Табиғат аясындағы адамдар болмысының қат-қабат жан қалтарысы, сезімі мен арманы, мақсаты мен мұраты танытылады. Жазушы шығармалары – өмірдің өзінен алынып, айналадағы күнде көріп жүрген құбылыстар өзіндік құнарлы да қарапайым тілімен әлеуметтік деңгейге дейін көтерілген шыншыл туындылар болғандықтан да оқырманын қызықтырды. Қаламгердің жинақы жазылған әңгіме, повестерін талдай отырып, адам өмірі, табиғи тазалық, адамгершілік, қазақы мінез, қоғамдық өзгерістер шынайы суреттелгенін байқаймыз. Рамазан Токтаровтың шығармашылық жаңалығы, өзіндік үні, әлем әдебиетімен иық тірестіре алатын келбетімен өлшенеді. Рамазан Токтаровтың «Бақыт», «Ертіс мұхитқа құяды», «Тұлпардың сыны», «Жердің үлгісі», «Ғасыр наны», «Сусамыр», «Таңбалы жарғақтың құпиясы», «Жендет», «Бақытты құлдың ақыры» романдары көпшілікке танымал. Оның романдарының өн бойынан терең суреткерлік қана көрмейміз, өзі өмір сүрген қоғам, адам, заман, адам психологиясына талдау жасауды, терең білімді танимыз. Жазушы шығармаларының биік белесі – қалың оқырман жүрегіне жол тапқан «Абай жұмбағы» роман-хамсасы.

Поэтика негізінен көркем шығарманың құрылысы және оның бейнелеуіш, көркемдегіш құралдарының эстетикалық жүйесі. А.Потебня: «Тіл – адамдардың қатынас құралы, көркемдік-эстетикалық құбылыс болғанымен, ол құрамдас үш бөліктен тұрады: сыртқы түр, ішкі түр, мағына. Сыртқы түр – сөздің дыбыстық, үндік жамылғышы, ішкі пішін – сөздің ең жақынэтимологиялық мәні, мағына – оның жалпы мазмұны» [1, 22 б],- деп анықтама береді. Филолог Г.О.Винокур: «Тіл қарым-қатынас құралы болумен қатар, ол күрделене келе поэтикалық сапаға ауысады» [2, 16 б],- дейді.

Сонымен поэтиканың негізгі қарастыратын нысаны – жазушының, не ақынның көркемшығармасындағы идеялық концепциясы мен оның шығармашылық лабораториясында пайдаланған әдіс-тәсілдерінің жүйесі, диалектикалық бірлігі мен байланысы болып табылады. Ал В.Жирмунский поэтиканың ауқымын өте кең ала отырып былай анықтама береді: «...шын мәнінде көркем шығарманың құрылымында барлық амал-тәсілдер бір-біріне ықпал етіп, бір көркемдік мақсатқа бағындырылады. Поэтикалық шығармада осы тәсілдердің бірлігін біз «стиль» дейміз» [3, 35 б]. Поэтиканың негізгі компоненті стиль туралы В.В.Виноградов: «Поэтикаға стиль деген ұғымның енгізілуімен, осы ғылымның басты ерекшелігі: материал, тәсіл, стиль толыққанды деп ұғуға болады» [4, 166 б], - дей келе, ғалым көркем шығарманың поэтикасын тіл біліміне де, әдебиет теориясына да қатысты екенін айтып, олардың ара жігін айқындайды.

Қазақ әдебиетіндегі поэтика мен стиль мәселеріне байланысты Р.Нұрғали: «...әдеби ұғымдағы стиль ең алдымен, эстетикалық категория... Стиль жазушының авторлық мұратымен, эстетикалық идеалымен жанды түрде байланысып жатыр. Өйткені, көркемдік процесте механикалық сипат жоқ» дейді [5, 207 б]. Ал, профессор М.Хамзин: «... стиль дегеніміз - өмірдегі таңдап алған белгілі бір құбылысты, белгілі бір жайтты оқырманға ұсынарда қаламгердің тек өзіне ғана тән жазу машығы, жазу мәнері, ол сол жазушының ақыл-ой, сана, дүниетанымымен тығыз баланысты болып келеді дегеніміз де дұрыс сияқты» [6, 20 б], - деп түйіндейді.

Рамазан Тоқтаров шығармашылығының көркемдік және ғылыми қарымы кең аса өзекті бір арнасы «Абайдың жұмбағы» романы. Роман хамсасындағы дәстүр жалғастығы мен тарихи шындық және көркемдік шешім, сонымен қоса раманның поэтикасын ашып талдау бүгінгі күн міндеті. Р.Тоқтаров романдарының поэтикасын, соның ішінде жанрлық табиғатын, олардың тарихи және әдеби негіздерін бірлікте қарастыру қазақ әдебиетіндегі роман жанрының сипатын аша түспек.

Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы 20 ғасырдағы қазақ және әлем әдебиетіндегі ерекше көркем құбылыс. Суреткер өзінің роман-эпопеясында қазақ халқының рухын, ұлттық болмыс-бітімін жан-жақты ашып көрсеткен. Қазақтың дана ұлы Абайдың мәңгілік тұлғасын сөз өнерінде өзгеше даралық таныммен сомдаған. "Абай жолы" эпопеясын суреткер шебер композицияға, сюжетке құра білді.

Демек, М.Әуезов «Абай жолы» арқылы бүкіл дүние жүзіне қала берді – өз отандастарына, керек десеңіз тіпті – қазақтардың өзіне қазақ дегеннің кім екенін танытты. Қазақ халқының ұлылығын, оның өткен өмірін, тарихын, тарихының түбірлі кезеңдерін, қазақ мінезі қалыптасқан трагикалық һәм творчестволық дәуірлерді ғажайып көркемдік күшпен жарқыратып ашып, жан-жақты айқындап, терең түсіндіріп берді.

Ал қаламға сыр төккен осындай салмақты да сазды, астары қалың, «сырты күміс, іші алтын» дүниелерді ұлттық әдебиеттің қазынасына сый еткен Рамазан Тоқтаровтың оқырманына айтары, өмірге көзқарасы, өзіндік дүниетанымы дерлік сол көркем дүниелері арқылы анық аңғарылады. Жазушы шығармасының ерекшелігі – Абайдың рухани жан дүниесінде ғарыш сарындарының орын алуы. Абай «қызылшақа нәресте әлі қырқынан да шықпай, жөргекте ораулы жатып, екі көзін тоқтатып, шаңырақтан айырмайтын әдет тауып еді. Онда да түндікті жауып қойса, не өзі жатқан жерінен босағадағы жүктің үстіне апарып тастаса, қыңқылдап жылай бастайды. Орнына әкеліп жатқызса, қыңқылдауын қойып, бетіне ұйықтап жатып та сәби күлкісін үйіруден бір тынбайды» [7, 63 б].

Туындыда Абайдың ұлылығын – бүкіл адамзаттық биік дәрежеге көтеріле алғандығын, Абайдың үш-төрт ауыз өлеңінің өзінде көптеген ұлы теңеулер кездесіп отыратындығын дәлелдеген автор ақынның зор тұлғасын шебер беруге талпыныс жасаған. Әсіресе, Абайдың адамгершілік туралы ұғымын жаңа биік сатыға көтеруге, адамзат қауымына үнемі жаңа идеялар ұсынып отырғандығын бүкпесіз жазады.

Жазушы Абайдың дәуір озған сайын жұмбағы тереңдей беретін тұлғасына, өмірден не алып, не нәрселерден көбірек қуат алды, айналасында кімдер болды соларды өзгеше қабылдаумен беруге ұмтылды.

Рамазан романы нағыз кіршіксіз ақ махаббат күйін романының соңғы беттерінде шертеді. Абайға «Айттым сәлем, қаламқас», «Көзімнің қарасы» атты атақтыөлеңдері мен әндерін қандай қыз айттырды екен деп, жүрген жұрт үшін сол жұмбақ енді шешілгендей. Біреудің қара жамылып отырған жесірі Зуһра ханым – Зуратай Абайға ғашық. Абай да кетәрі емес. Абайдың басын дуалаған Зуратайдың сұлу көркі де емес, «өзі білетін барша әйел затынан бөлектеніп тұрған ішкі жан-дүниесі» [7, 563 б]. Ондай жаны сұлу адамның махаббаты бөлек. Бөлектігі сондай, ғашық жүректің ең асыл сезімдеріне тіл бітіреді. Рамазан роман-хамсатуындысымен ұлы Абайға жаңа бір ескерткіш-ғимарат орнатты десек, Зуратай туралы махаббат хикаясы сол ғимараттың күміс бағанасы болмақ.

Екі романда да өз өмірінің биік шыңына өрлеп келе жатқан Абай халқының көшбасшысы ретінде көрінеді. Өнер жайындағы Абайдың асыл сөздерін ұйғытып тындап, сүйіп бағалаушы, халыққа таратушы жастар тобы біртіндеп көбейе береді. Романдағы Абай өмірде болған тарихи адамның образы бола тұра, жазушының шебер суреттеуінің арқасында нағыз типтік дәрежеге жеткен. Мұнда әр деталь, ұшан теңіз, психологиялық талдау, сан түрлі іс-әрекеттер- бәрі Абай образын сомдауға қызмет етеді.

Жазушы Р.Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасының төрт кітабында (бірінші кітап «Толғақ», екінші кітап «Жұлдыз құрбандық», үшінші кітап «Қызғаныш», төртінші кітап «Хақиқат мекені») Құнанбай бейнесінің шынайы тарихилықпен, тарихи шындықпен бейнеленгенін көреміз. «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы аталған кітаптарда Құнанбайдың тарихи шындықпен бейнеленуі мынадай поэтикалық жинақтаулармен берілген: біріншісі – Құнанбайдың әулетін, туған ауылын, аймағын аузына қаратқан ақылдылығымен, шешендігімен, қамқоршы басшылығымен даралануы; екіншісі – Ресейимпериясының басқару жүйесінің әкімшілік тұтқасын (аға сұлтандығын) иеленуі, қазақ қауымын өзіндік көзқарастары ырқында басқару мақсатында күрделіқайшылықтарға толы қызметтерімен әрекет етуі. Жазушы романда Құнанбайдың өмір жолын қырық бір жасында ұлы Абайдың дүниеге келгеннен бастап, сексен екіде бақиға аттанған сәтіне дейінгі аралық кезеңінің тарихи деректі оқиғаларын қамтыған. Романда Құнанбайдың бұрын қалың жұртшылыққабеймәлім болып келген іс-әрекеттері, басынан өткерген қиыншылық оқиғалары тарихи шындық заңдылығымен өрілген. Ең бастысы – Құнанбайдың қазақелінің тағдыры, ұлттық-азаттығы үшін күрескен Кенесары ханға оның ізіне ергендерге тілеулес болғандығы. «Кенесарыны Ұлытауда ақ киізге көтеріп хан сайлағандардың ішінде қазақтың белді билерімен үзеңгі қағыстыра жүріп өз әкесі Өскенбай да болды, бірақ түгел соңына ермеді» [7, 24 б] деген әрекетжалғастығын Құнанбайдан да көреміз. Кенесары ханның ставкасын орыстың жазалаушы отряды қоршап алғанда, олардың намаз оқып отырғанын желеу етіп, «Кенесарыны оқтан қорғап қалған» [7, 24 б] әрекетін автор кейіпкердің шынайы көзқарасымен сабақтастыра баяндап түйіндейді. Романда Құнанбайдыңқазақ жұрты үшін өзінің патшалық әкімшілік басқару билігін, аға сұлтандығын ағартушылық-әлеуметтік мақсаттарына пайдалануға ұмтылған әрекеттеріайқын көрінеді. Қазақ халқын біржола отырықшы етіп, оқу білім, мәдениет жетістіктерін игеруге ұмтылысы (қазақ және орыс мектеп ашуды үкіметтен сұрауы, Қарқаралыдан мешіт салуы, өзінің меккеге қажылыққа баруы, Меккеде қазақтар жататын арнайы үй салдыруы, т.б.) – деректілікте негізделе өрнектелген.

Құнанбай өмірінің бұрын қамтылмай келген деректі шындығы Шыңғыс және оның баласы Шоқан Уәлихановқа қарым-қатынасы еді. Романда жазушы көркемшығарманың әдеби сипатын байытатын тарихи шындық поэтикасының тәсілі

көркемдік ойлауға тән сюжеттік эпизодтар жасаған. Жай кезде өр мінезді, тәкаппар, қатал Құнанбайдың Шыңғыс төремен алғашқы дидарласуындағы қалпынан хан тұқымдарын, төрелерді сыйлаған қазақы тектілік мінез-құлыққасиетін айқын танимыз [7, 124 б]. Осы кездесуден соң Шыңғыстың Санкт-Петербургтегі Эрмитажға барғанда төрт бұрышты шынының ішіне салып қойғанКенесарының бас сүйегін көрген сәттегі жан күйзелісін айтқан әңгімесі арқылы жазушы құлдық бұғауына мәңгілік шырмалған ұрпақтарға арналған күрескер ата-бабалар айбатын анық білдірген: «Сол арада тістері ырсиған жалаңаш бас сүйектің өзі маған тіке қарап: «Немене, келдің бе? Арманыңнан шықтың ба? Аңырап бір қалғанда білерсіндер менің қадірімді!» деп, сарай ішін жаңғырықтыра ақырғандай болды» [7, 125 б].

Қазіргі қазақ прозасы романдарында да көркем әдебиеттегі классикалық үрдістерді шығармашылықпен дамыта жалғастыру үрдісі байқалады. Жазушы Р.Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы тариха тұлғалардың (Кенесары, Құнанбай, Абай, Шоқан) көркем бейне тұғырында сомдалуындағыпоэтикалық ерекшеліктер саралан көрінеді. Роман-хамса композициясындағы тарихилықтың нақты көрінісі – қазақ тарихындағы атақты қайраткерлертағдырларының нысанаға айналуы. Әсіресе, күрделі тағдырлы Кенесары ханды көркем бейне тұлғасында даралауға, мінездеуге қаламгердің өзіндік шешімменқарағанын байқаймыз. Роман-хамсаның «Толғақ» және «Жұлдыз құрбандық» деп аталатын бірінші, екінші кітаптарында Кенесары хан бастаған ұлттық-азаттық көтерілісшілерінің қазақ даласынан көрші түркі халықтарына (Қырғызстан, Шығыс Түркістан) қарай ығысуы кезеңі қамтылған. Қазіргі тәуелсіз Қазақстанның жаңаша жазылған тарих ғылымының зерттеулерінде Ресей империясының отарлық саясатына ашық қарсы болған бұл күрес «1837-1847 жж. Кенесары ханның басшылығымен болған көтеріліс» [8, 225-231 бб] атауымен шынайы бағалануда. XX ғасырдың 40-50 жылдары тарихшы-ғалым Е.Бекмахановтың арнайы зерттеуінде тарихи-ғылыми-теориялық тұрғыда негізделген бұл тарихи кезең шындығының қазақ әдебиетіндегі көркемшығармалар арқылы бейнеленгені де мәлім. М.О. Әуезовтің «Хан Кене» тарихи трагедиясы, І. Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясының үшінші кітабы «Қаһар» романы қазақ тарихындағы осы ұлттық-азаттық қазғалысын көркем шындықпен жазудың шығармашылық жолын қалыптастырды.

Қаламгердің кейінгі жылдары жазған еңбектері де оқырман назарын елең еткізген туындылар болды.Өз алдына бір шоғыр құраған «Социализм әңгімелері» әрқилы оқиғаларды арқау еткенімен, тұтас дүние, табиғаты ұқсас бірнеше әңгімелердің жиынтығы. Бұл әңгімелерде кешегі кеңестік заманның жақсылы-жаманды барша шындығы кейіпкерлердің іс-әрекеті мен мақсат-мұраты тұрғысынан баяндалады. Келмеске кеткен қоғамның кезінде көзден тасада ұсталған қалтарысты тұстары, зымиян саясаты қаламгердің астарлы баяндауы мен суреткерге тән сезімтал түйсігінің ауанымен жеткізіледі. Жазушы өзін қазақ әдебиетінде іргесін Ж.Аймауытов, Б.Майлин, М.Әуезов секілді майталмандар мықтап қалап кеткен психологиялық прозаның айтулы шебері ретінде көрсете білді. Әр кейіпкер өзінше бір әлем. Характерлер бір бірін қайталамайды, ол образдардың әрбір іс-қимылы, қарекеті осы кейіпкерлердің өздерінің адамдық болмыстарына сай пішілген. Сондықтан олар сізді қапысыз сендіреді, өздерімен бірге бір қуантып, бір мұңайтып, жан дүниеніңізді сан түрлі күйге бөлейді.Р.Тоқтаров романдарындағы образдардың бітімі өзгеше, олар біздің қазақтық төлтума, ұлттық калоритімізбен суарылған. Автор кейіпкерлері сондықтан дүниеге қазақтың көзімен қарап, қазақтың көзімен баға береді. Бірдеңені сүйсе де қазақша сүйіп, жек көрсе де, қазақша жек көреді.

Көркем шығармалардың құрылысындағы тарихи-этнографиялық суреттеулер, баяндаулар, мінездеулер – халықтың дүниетанымында қалыптасқан дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды көркемдік ойлау тұрғысында қарастырады. Әсіресе, қазіргі қазақ прозасындағы тарихи тақырыптағы шығармалардахалқымыздың өзіндік салт-

дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын уақыт пен кеңістіктегі өмір және тарихи шындығына сай іріктеп шығармашылық шешіммен береді. Жазушы Р.Токтаров «Абайдың жұмбағы» романындағы салт-дәстүрлерден этностық-этнографиялық тұрмыс мәдениетіндегі қазақы көңіл психологиясы айқын танылады.

«Әр жазушының өз қолтаңбасы, жазу машығы, тәсілі бар. Кейбірі оқиғаны тізбектей баяндаса, кейбірі оқиғаның шұрайлысын алдыңғы кезекке шығарады. Шығарманың тілі мен оның көркемдік сапасын екі бөліп қарауға болмайды. Шұрайлы тілі жоқ жерден шынайы көркемдікті іздеу бос әурешілік» [9, 48 б]. Осы тұрғыдан, яғни шығармаға ең қажетті көркемдік биіктік, құнарлы тіл өлшемімен келсек Рамазан Токтаров шығармаларының сол кезеңдегі қазақ прозасында алған орны төмен, әдебиетке қосқан үлесі аз деп ешкім айта алмайды. Абай бейнесін сомдау мақсатында М.Әуезовтен бастау алған терең, құнарлы көркемдік тәжірибе кейінгі толқын қаламгерлердің шығармашылығында қайта жанданды, қайта жаңғырды, әлі де дами береріне сеніміміз мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Потебня А. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 342 с.
- 2 Винокур Г.О. Филологические исследования. – М.: Наука, 1990. – 447 с.
- 3 Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Ленинград: Наука, 1977. – 404 с.
- 4 Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: АН СССР, 1963. – 380 с.
- 5 Нұрғали Р. Телағыс. Әдеби дәстүр мен әдеби даму. – Алматы: Жазушы, 1986. – 368 б.
- 6 Хамзин М. Қазіргі қазақ романы. – Қарағанды: ҚарМУ, 2001. – 197 б.
- 7 Токтаров Р. Абайдың жұмбағы: Роман-хамса. – Алматы: Өл-Фараби, 1999. – 752 б.
- 8 Әлімбаев М. Ойы озғанның өзі озар // Алматы ақшамы. – 1999 1 қыркүйек.
- 9 Тұрысбек Р. Жазушы еңбегі және шығармашылық. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 228 б.

Сармантаева Арайлым Серікқызы

«ӘГЖТП» кафедрасының

2-курс магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

ф.ғ.к., доцент Аскарова А.Ш..

ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ПОЭЗИЯНЫ ОҚИДЫ МА?

МОЛОДЕЖЬ ЧИТАЕТ ПОЭЗИЮ?

DO YOUNG PEOPLE READ POETRY?

Аңдатпа: Мақалада Қазіргі жастардың поэзия оқытындығы жөніндегі әлеуметтік мәселені көтерген. Жастар поэзиясын талдау арқылы, кейінгі ұрпақты поэзия оқуға үндейді. Жастарды қай тақырыптағы жырлар қызықтыратындығын саулнама нәтижесінде анықтауға тырысады.

Кілт сөздер: поэзия, бейне, сюжет, ырғақ, ұйқас, образ, тақырып

Аннотация. Аннотация: В статье поднимается социальная проблема чтения стихов современной молодежью. Посредством анализа молодежной поэзии следующее

поколение поощряется к чтению стихов. Результаты опроса пытаются выяснить, какие темы интересуют молодых людей.

Ключевые слова: поэзия, видео, сюжет, ритм, ритм, образ, тема.

Annotation: The article raises the social issue of reading poetry by today's youth. Through the analysis of youth poetry, the next generation is encouraged to read poetry. As a result of the survey, young people try to find out what songs they are interested in.

Keywords: poetry, video, plot, rhythm, rhythm, image, theme

Қазіргі уақытта әртүрлі жастағы, әлеуметтік топтар мен ұлттардың оқуға деген қызығушылықтың төмендеуі күрделі мәселеге айналып отыр. Оның басты себебі - уақыттың болмауы және ғаламтор желісінің пайда болуы. Бұл, әсіресе, қазіргі жастарға қатысты, олар көркем әдебиетті оқуды емес, оның «насихатталған» бейімделуін көруді ұнатады. Қазіргі таңда жастардың басым бөлігі поэзияны оқудан қиналады. Оған себеп поэзияны оқу оңай емес, оның әрбір бөлігін түсіну оңайға соқпасы анық.

Поэзия! Менімен егізбе едің?

Сен мені сезесің бе, неге іздедім?

Алауыртқан таңдардан сені іздедім,

Қарауытқан таулардан сені іздедім - деп Мұқағали Мақатаев жырлағандай, поэзия – ол сөздің ырғақтық құрылысына, ұйқасына негізделеді. Поэзия грек тілінен аударғанда «жасаймын», «тудырамын» деген мағынаны білдіреді, яғни өлең үлгідегі әдеби туынды. Поэзияға тән қасиет – ол өмір құбылыстарын терең эмоциялық сезіммен қабылдап қана қоймай, әрі тартымды, әрі көркем етіп бейнелейді [1].

Ал енді поэзияны әр елде қалай оқитындығын талқылап өтсек. Белгілі болғандай, Батыс елдерінде жастар өлеңді аз оқиды. Осылайша, ReviseWise британдық мектеп сайттарының бірінде мектеп оқушыларының өлең оқуға деген қызығушылығының төмендігі белсенді түрде талқыланды. Тіпті оқушылардың бірі мектепте сыныптастарына «Жастар неге поэзияны оқуы керек?» деген тақырыпта тұтас эссе жазу тапсырылғанын айтты. Америка Құрама Штаттары мен Канадада жас көрермендердің назарын поэзияға аудару үшін үздік 10 немесе үздік 30 өлең үнемі қалыптастырып, мүшайра ұйымдастырып отырады.

Біз поэзия - бұл өзін және қоршаған әлемді түсінудің бір жолы деп санаймыз. Поэзия оқу қазіргі мен өткеннің байланысын көруге, халықтардың дәстүрлерімен танысуға мүмкіндік берері сөзсіз.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінде және Батыс елдерінде жас оқырмандары көп ақындардың бар-жоғын білу үшін біз посткеңестік кеңістікте интернетті қолданатын жастардың көп бөлігі тіркелген «ВКонтакте» әлеуметтік желісінің мазмұнын және әлеуметтік желінің мазмұнын талдадық. Facebook, оны ағылшын тілінде сөйлейтін жастардың көп бөлігі пайдаланады (негізінен Ұлыбритания, АҚШ және Канада тұрғындары).

Жастардың сүйікті авторларын іздеу нәтижесінде біз желі қолданушыларының хат-хабарында поэзия туралы сирек айтылатындығын білдік - Ресейде де, Батыста да. Соған қарамастан, әлеуметтік желілердегі көптеген әртүрлі топтардың арасында бірнеше мың ақындар мен жалпы поэзияға арналған. Біз осындай топтарды талдап, жастар арасында ең танымал ақындардың рейтингтерін жасадық. Бұл ретте біз 5 мыңнан астам қатысушыны қамтитын ақынға деген қызығушылықты бұқаралық деп санауға болатындығына сүйендік, әлегер қатысушылар аз болса, онда ақын оқырмандары бұл ақынға қызығушылық аз танытады деген сөз. Жастар арасында ең танымал Бауыржан Қарағызұлы мен Бағашар Тұрсынбайұлы Оларға көптеген топтар арналған. Алайда, жастар ақындарға мүлдем басқа себептермен қызығушылық танытады екен [2].

Бауыржанның өлеңдерін қазіргі қазақ әдебиетіндегі мағжандық деп атайтын ақындар қауымы мен әдебиет сыншылары бар. Ақындық ар кодексін бұлжытпай ұстану

– қиынның қиыны, әрі Мағжан жеткен биікке жету өте ауыр, сонымен қатар, заманалық қазақ поэзиясында философиялық ой-толғауда «ескі соқпақ» пен «арта қалған ой айтудан» қашып құтылу жас ақындардың көбінің қолынан келе бермейді.

1 – кесте

«ВКонтакте» желісінде танымал ақындардың тізімі

Рейтингте орны	Ақын	Қауымдастықтардың саны	Ең үлкен топтың мөлшері
1	Бауыржан Қарағызұлы	291	380,1 мың адам
2	Бағашар Тұрсынбайұлы	313	230,8 мың адам
3	Саят Әбенев	57	202,5 мың адам
4	Саян Есжан	25	184,1 мың адам
5	Наурызбек Сарша	63	160,7 мың адам
6	Абылайхан Жұмаш	125	158,1 мың адам
7	Жандарбек Жұмағұловтар	84	90,7 мың адам
8	Алаш Тұрсынәлі	65	64,8 мың адам
9	Ерзат Асыл	34	31,5 мың адам
10	Қуаныш Жазай	27	10,0 мың адам

Жастар соған қарамай, бірде жол тауып, бірде әдеби адаса жүріп, жаңа модалық әшекейлерімен өздерінің әдеби процеске жасаған экспанциясында өздерімен бірге соны поэтикалық инвестицияларын да әкеле алды. Бұл енді ойласа сөз ететін жеке мәселе.

Жастар шығармашылығы, оның ішінде Бауыржан поэзиясындағы мәтіндемелік аға буынға қарағанда «баламалы», маргиналды, «көлеңкелі» де «қатпарлы» желілікке ие, сондықтан оны бұрынғы советтік әдіснама аясында қасаң «дігідік қасқамен» әдеби талдап шығу еш мүмкін емес. Бұл қадамға бару үшін ең құрығында олардың тұтынатын және пір тұтатын рухани-мәдени әлемінің сұлбасын тани білуге тиіссің. Олар әлем әдебиеті мен мәдениетін шығармашылық ізденіс үстінде өздерінше оқып-үйреніп, шығармашылық процесс үстінде өздерінше кәдеге жаратады [3].

Шығармашылыққа шаңның тозаңындай қатысым бар деп есептейтін адамның өлең жазбайтыны жоқ шығар, сірә. Біреу жасырып-жабар, біреу ашық айтар. Төрт жолды ұйқастырып, жүрек түбінен толқып шыққан сезімді сөз күйіне түсіргеніміз болмаса, өзімізді ақын деп айтқан емеспіз. Айтпаймыз да. Оған себеп көп. Ең бастысы өлеңнің бағасы, ақын деген атақтың өзі бәленбай сыйлықтың лауреаты деуден де биіктігі. Ой түбінен шер толқытып шығарған сөзімізді ара-тұра назарларыңызға ұсынуды жөн көрдім, мәртебелі оқырман деп өз шығармашылығында айтқан болатын. Ақынның «Кешір мені, ұятым» деген өлеңін ұсынсақ.

Кешір мені, Ұятым

Көмейімде булығады бір өксік,
Таңдайымда тақ ете алмай сөз қалып.
Алматының жауын шашын күндерін
Сол өксікпен кешіп жүрмін мен ғаріп.
Кімге алдандым?..
Кімді, неге алдадым?
Уақытты-күнді неге алдадым?
Жазығым ба өле ғашық болғаным?
Жазығым ба көзсіздікке барғаным?

Топтардың ең белсенді мүшелері ақын өлеңдерін жақсы біледі, тіпті сайыстар ұйымдастырады. Мысалы, Бауыржанның өлең жолдары салынған және сол әріпке оның басқа өлеңдерінен жол қосу керек. Өлең оқуға арналған көптеген байқаулар бар. Бірақ қатысушылардың көпшілігі онша белсенді емес. Олар, барлық поэтикалық

қауымдастықтар сияқты, өздеріне ұнаған өлеңді жай «ұнайды» және оны достарымен бөліседі [4].

Сауалнама негізінде үшінші орын иеленген Саят Әбенев. Ол қазіргі таңда атақты айтыскер-ақын, қазақ жұлдыздарының әндерінің авторы. Саяттың «Жігіттердің әңгімесі» атты өлеңін ұсынсақ.

Жігіттердің әңгімесі.

Заманнан ба,
Адамнан ба білмедім,
Айналамнан шаршап қазір жүргенім.
Жігіттердің әңгімесі бүгінгі,
Намысыма тиетіндей бір менің.
Айтатынықыздаржайлыбаяғы,
Баяғының белгілі ғой аяғы...
Таңдайынан сондай бос сөз төгілер,
Маңдайына тимеген соң таяғы [5].

Осылайша, шығармашылығымен жастарды қызықтыратын ақындар аз екенін білдік. Ақындардың көпшілігі - әлеуметтік желілердегі жанкүйерлер саны бойынша көшбасшылар - жастарды махаббат туралы айту арқылы қызықтырады екен. Басқалары өз шығармашылығымен ғана емес, сонымен қатар «өмірі мен тағдырымен», қателіктерімен және құмарлықтарымен, сондай-ақ өмірде және жұмыста «дұрыстылықтың» жоқтығымен тартады, алайда, бұл жастардың барлық буындарына ұнай бермейді. Сонымен қатар біз шетелдік ақындарды зерделедік.

2-кестеден көріп отырғанымыздай, шетелдік ақындар рейтингіндегі абсолютті көшбасшы екі автор: Уильям Шекспир және Оскар Уайлд. Олардың ең үлкен топтары миллиондаған жастарды біріктіреді.

2 – кесте

Facebook әлеуметтік желісіндегі ең танымал шетелдік ақындардың рейтингі

Рейтингте орны	Ақын	Қауымдастықтардың саны	Ең үлкен топтың мөлшері
1	Уильям Шекспир	103	16,0 млн адам
2	Оскар Уайльд	100	3,5 млн адам
3	Эмили Бронте	15	833,2 мың адам
4	Уолт Уитмен	96	465,8 мың адам
5	Эмили Диккинсон	83	430,0 мың адам
6	Сильвия Плат	40	419,8 мың адам
7	Ральф Эмерсон	30	292,0 мың адам
8	Роберт Фрост	37	117,0 мың адам

Уильям Шекспир - Ұлыбритания және АҚШ сияқты елдерде мектеп қабырғасынан оқушыларға таныс, оның шығармаларын талдап, жатқа білетін автор. Мысалы, Шекспирдің «Макбет» пьесасынан үзіндіге жазылған пікірлердің бірінде бір жас жігіт былай деп жазды: Мен бұл үзіндіді орта мектептің бірінші курсына жатқа білуге мәжбүр болдым. Бірақ А.Пушкин мен М.Лермонтов топтарының мүшелерінен айырмашылығы, У.Шекспир топтарының мүшелері өте көпшіл. Оның поэзиясын жақсы білетін, шығармалары мен тарихи кейіпкерлері - Клеопатра, Ричард II және басқаларының мазмұнын, сондай-ақ Шекспирмен байланысты нәрселерді белсенді талқылайтын қолданушылар бар. Өздерін жай ғана эмоционалды түрде білдіретіндер бар. «Ұнайды» және жазбаларды достарымен бөліседі. Бірақ барлық жастар Шекспир поэзиясын аяғына дейін түсіне алмайды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, шет елдерде де, ТМД елдерінде де жастардың поэзияға қызығушылығы өте төмен. Жасалған рейтингтер өлең оқитындардың да, ақындардың өміріне қызығатындардың да бар екенін көрсетті.

Қорытындылай келе:

1. Жастарды поэзияда махаббат тақырыбы қызықтырады. Ақын бұл сезімді қаншалықты шынайы және ашық сипаттаған болса, соғұрлым ол танымал болады.

2. Ақындар өте танымал, өздеріне жалпы қабылданған нормаларға, ресми идеологияға қарсы тұрады.

3. Топтардың кейбір мүшелері, әдетте, поэзияны өте нашар біледі, жай «ұнайды», яғни оқулықтағы ең танымал, оқулық өлеңдерін өздеріне ұнағанынша белгілейді. Басқалары өлеңдер туралы эмоцияларын білдіреді, өз тәжірибелері мен сезімдерін білдіретін жолдарды іздейді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1 Әлім. А. Поэзия! Поэзия! Поэзия! // Қазақ әдебиеті. 2000. 30-маусым. №29

2 Тебегенов Т. Ақындардың ғұмырнамалық-өмірбаяндық өлеңдері// Ұлт тағылымы.- 2019.-N4-5-6.

3 <https://adebiportal.kz/kz/news/view/1100>

4 <https://massaget.kz/layfstayl/debiet/poeziya/11227>

5 <https://www.zharar.com>

Ермек Ерсайын Нұрланұлы

магистрант, «Тұран-Астана» университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы;

e-mail: Ersayin_97@mail.ru

МӘШХҮР ЖҮСІП КӨПЕЙҰЛЫНЫҢ ДІНИ КӨЗҚАРАСТАРЫ

РЕЛИГИОЗНЫЕ ВЗГЛЯДЫ МАШХУРА ЖУСУПА КОПЕЙУЛЫ

RELIGIOUS VIEWS OF MASHKHUR ZHUSUP KOPEYULA

Түйіндеме. Бұл мақалада халқымыздың таным-түсінігі, рухани дүниетанымының дәстүршілдігі жайындағы мәселелер мен оның Мәшхүр Жүсіп Көпейұлының шығармаларында көрініс табуы, жайында айтылады. Ақын шығармашылығында дін тақырыбына ерекше мән беріліп, ислам дінінің құндылығы мен адамзат өміріне тигізетін пайдасын, өзінің дінге деген көзқарастарын ашық айта білгені – терең білімділігі мен табиғат жаратылысының қыр-сырын меңгерген, жаратушының адам үшін тылсым сыр емес, қайта адамды тура жолға құсқан, қолдау көрсетуші ретінде танығаны жайлы жан-жақты қарастырылады.

Кілт сөздер: ислам діні, ислам мәдениеті, діни көзқарастар, ханифилік мазһаб, шариғат ережелері, діни тәрбие, діни ахуал, сопылық, сопылық дүниетаным, әлемдік геосаясат, плюралистік қоғам, діни миссионерлер, жаратушы.

Аннотация: В данной статье речь пойдет о проблемах, связанных с познанием, традиционализмом духовного мировоззрения нашего народа и его отражении в произведениях Машхур Жусупа Копеевича. В творчестве поэта особое значение придается теме религии, раскрытию ценности и пользы ислама для жизни человечества, его взглядам на религию – глубокому знанию и знанию тонкостей творения природы, осознанию творцом не таинственного для человека, а верного человека как покровителя и покровителя.

Ключевые слова: исламская религия, исламская культура, религиозные взгляды, ханифийский мазһаб, правила шариата, религиозное воспитание, религиозная ситуация, суфизм, суфийское мировоззрение, мировая геополитика, плюралистическое общество, религиозные миссионеры, творец.

This article will focus on the problems associated with knowledge, traditionalism of the spiritual worldview of our people and its reflection in the works of Mashhur Zhushup Kopeevich. In the poet's work, particular importance is attached to the theme of religion, the disclosure of the value and benefits of Islam for the life of mankind, his views on religion - deep knowledge and knowledge of the intricacies of the creation of nature, the creator's awareness not of what is mysterious to man, but of a faithful person as a patron and patron.

Key words: *Islamic religion, Islamic culture, religious views, Hanifi madhhab, Sharia rules, religious education, religious situation, Sufism, Sufi worldview, world geopolitics, pluralistic society, religious missionaries, creator.*

КІРІСПЕ

Халқымыздың таным-түсінігіндегі ислам дінінің алғаш рет Ясауидың хикметтері арқылы енген рухани құндылықтары бүгінгі күнгі діни және философиялық ұстанымдармен біте қайнасқанқазақ ойшылдарының дәстүрлі ислам мәдениеті, діни көзқарастары бүгінгі қоғамда маңызды орын алады. Қазақ халқының рухани дүниетанымының дәстүршілдігі, оның синкреттілігі діни көзқарастың қалыптасқан түркілік сипатына ие болып, ханифилік мазһаб бағытын ұстанып келеді. Ұлтымыздың ата-бабадан қанға сіңген шыдамдылық қасиеті бүгінгі күнгі жаһандануға ұмтылуға деген либералдық қатынасымен де ерекшеленуіне сопылық ағымдардың әсері болды.

«Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру. Адамды және қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады. Мен халқымыздың әлем үлгі тұтарлық жақсы қасиеттерінің көбірек болғанын қалаймын. Ұлтымыз жаңа сапаға көшуі үшін біздің күнделікті өмірлік ұстанымдарымыз да өзгеруі керек» деп 2020 жылғы халыққа Жолдауында ел басшысы Қ.Ж.Тоқаев айтқандай, адамның рухани, діни-адамгершілік көзқарастарының ұлтымыздың жаңа сапаға көшуіне үлкен ықпал ететіні анық [1].

Бүгінгі ақпарат ағынының жан-жақтан құйылып жатқан кезінде адамзат баласының исламның қайнар көздерінен бастау алған рухани ахуалының өзгеруі ұлт ғұламаларының, оның ішінде ұлы ойшыл, фольклортанушы, көрнекті ақын, көп тілді білген көріпкел Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының артында қалдырған құнды да терең мағыналы мол мұрасын жаңаша пайымдап, жаңа қырынан көре білуге жол ашылды. Сонымен бірге ата-бабамыздан бойға сіңіп келген мұсылман мәдениеті мен ұлттық мәдениеттің қабысып жатқан тұтас бейнеленгенін көруге мүмкіндіктер беріп отыр.

Жасынан діни білім алып, ислам мәдениетін бойына сіңірген Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармашылығында дін тақырыбына ерекше мән беріліп, ислам дінінің құндылығы мен адамзат өміріне тигізетін пайдасын әрдайым өз шығармаларына арқау еткен.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарасы дәстүрлі діни арналарда қалыптасып, қазақ жыршылары Қорқыт ата, Асан Қайғы, Қазтуған, Досмамбет, Шалкііз, Ақтамберді, шығыс ғұламалары Хафиз, Низами, Руми, Омар Хаям, Науаи, Йассауи еңбектері Мәшһүрдің рухани әлеміне зор әсер етіп, рухани күш берді. Мәшһүр Жүсіптің еңбектерінде ислам дінінің шығуы, құдайға сену, алланы тану, пайғамбарлар жайлы хикаялар орын алды.

Діни, рухани мәдениет тақырыбындағы еңбектерінде халықты бірлікке, адамгершілікке, бірлікке шақырып отырғандығын сол кездегі «Қазақ жұртының осы күнгі әңгімесі» атты өлеңіндегі мына шумақтардан анық байқауға болады:

«Құдайдың шын нансаңдар бірлігіне,

Ерлердің күш қосыңдар ерлігіне.

Сарт демей, ноғай демей, қазақ демей,

Тілек қыл дін мұсылман бірлігіне»- деп, түбі бір, діні бір түркі халықтарының бірлігін насихаттаса, екінші жағынан мұсылмандардың исламға бас иіп, бір біріне демеу болып, аллаға тілек қылуға шақырады[2].

«Шариғат ортамызда тұрса екен деп,
Бір дүкен дін ислам боп құрса екен деп.
Мешіт пен медресенің тексеруі,

Құран кітап жөнімен болса екен деп», –деген жолдарда абыз ақын діннің бұрмаланбауын, Құран кітаптағы айтылған аяттардың дұрыс түсіндірілуін, шариғат жолдары дұрыс интерпретацияланып, халыққа дұрыс жеткізілуін талап етеді. Мыңдаған жылдар бойы халықтар арасында дінаралық тартыстың болуы, алпауыт елдердің өз діндерін насихаттап, өзге дін өкілдерін дінінен айыруға күш жұмсайтынынан хабардарғұлама көріпкел діндар ақын М.Ж. Көпейұлы «дінінен айрылған халықтың болашағы да жоқ» деп кесіп айтады [2].

Патша үкіметі кезінде ұлтымызды шоқындыру саясатының белең алғандығы тарихтан да белгілі.М.Ж. Көпейұлы өз шығармаларында біржағынан әрдайым халықтың діннің дұрыс бағытында жүруіне шақырса, бір жағынан діни қызметкерлердің дінді халыққа Құран бойынша дұрыс насихаттауында батыл талап етеді.

«Дінінді кім қорласа – сол өш қасың,

Қорлықтан ақпап па еді көзден жасың» - деп, дінді қорлағандар ол халыққа да опа бермейтін, нағыз жау екенін айта келіп, халықтың рухани көкірек көзін ашуға тырысты [2].

Терең білімді жан жақты құзіреттілігі мол, дүниеге шынайы көзқараспен қарайтын, әлемнің бейнесін тұтастықта тани алатын ғұлама ақын білімі таяз дүмше молдалардың да іс-әрекеттерін сынай отырып, олардың «насихатының» тіпті ел арасына іріткі салатын кездері болатынын батыл айтады:

«Өсекті қожа менен молда айтады,
Басқадан олар тіпті оңды айтады.
Арасын ағайынның балдай тәтті,
Дау-жанжал ырыс пенен молайтады»[3].

Мәшһүр Жүсіп тек қана шығыс мәдениетін ғана емес, Европа, Ресей ғалымдарының еңбектерінен рухани нәр алып, олардың ислам бастауларымен сабақтасып жататындығын, олардың да исламның асыл қазынасын өз еңбектерінде қолданып «адамдыққа жеткенін», олардан аударылып өзімізге қайта жететінін де сынағанын мына сөздерінен байқауға болады: «Тоқсан ауыз сөздің түймедей түйінін ұстап, күллі Еуропа адамдыққа жетті. Лермонтов, Салтыков, Толстойлар біздің мұсылманнан шыққан, жұрттан озған ала аяқ жүйріктердің сөзінен үлгі-өнеге алып сөйлеген. Мұнан келіп біздің мұсылманның жүйріктері переводтап алып, бізге сөйлеп жатыр» [4].

М.Ж. Көпейұлының ислам мәдениеті мен оның идеяларынадеген көзқарасыоң болып, ғақыл мен ғылым Жаратушы күш – Алланы ұғынуға жол ашатын бірден бір жол екенін атап көрсетті. Дегенмен шығыстың классикалық әдебиетін де жетік білген ғұлама М.Ж. Көпейұлының шығармашылығы кеңес дәуірінде өз бағасын ала алмадым, насихат етілмей келді, тіпті оның кейбір дүниетанымдық көзқарастары теріске шығарылды.

Мәшһүр Жүсіп ұлттық сана-сезімді оятуға бағытталған діни шығармаларында имандылықты, наным сенімдердің негіз етті. Ол дін адамның рухани дүниесін қалыптастырады, құдайды тану адамшылыққа, әділдікке ұмтылуғабастайды деп түсіндіреді. «Мен құдайды пір деп білемін. Осы үшеуіне наным-сенімім күшті. Құдай қандай өзі, не нәрсе, оны білуге, оны тануға ақыл-ойым, зейін-пікірім жетпейді» деп, құдайды тану үшін алдымен өзінді тану кереккенін айтады. Ал өзінді танудың одан да қиын екенінен хабар беріп, ішкі ойын ашық айтады.

«Сарыарқаның кімдікі екендігі қазақтың осы күнгі әңгімесі» атты шығармасында:

Орынсыз мал шашасың сасқаныңнан,
Қасқырға қарай үркіп, қашқаныңнан.
Құдайдың жақсылығын көтере алмай,

Кез болдың да бір асып, тасқаныңнан,- деп, Құдайдың берген жақсылығын қолдана алмай жүрген халқына ашынып-күйіне ренішін білдіреді. Құдай әділ, мейрімді, адамға тек жақсылық тілейтінін, бірақ соны көтере алмай түрлі қиындықтарға тап болатынын айтады[3].

М.Ж. Көпейұлының пікірінше, «Жаратуын өзі жаратса да, билігін, ерік ықтиярын мақлұқтарына берді» деп Жаратушының адамның өзін жаратқанмен, өмір сүру бағытында оған бостандық пен еркіндік бергенін айтады. Бұл өте әділ және дұрыс айтылған ой. Демек, ол адам бойындағы небір құбылыстардың, жақсылықтар мен жамандықтардың орын алуына Жаратушының кінәсі жоқ, адамның өзінің ниет, тілегінің жемісі екенін айтқандығын көреміз. Құдайдың берген ғұмырын дұрыс бағалай алмай, алты ауызды ынтымақсыз болғаннан көрінгенге мазақ болатынын айтады. Орынсыз мал шашу да дұрыс емес, құдайдың жақсылығын көтере алмау дейді. Құдайдың адамға берген сыйын дұрыс бағалап, бірде асып, бірде тасымау керектігін, бар-жоқтың қадірін біліп жүру керектігін нұсқайды.

Даярлап күнде алдыңнан қақпан торын,
Шыңырау ғып сексен құлаш қазған орын.
Құранды-қор, молданы бордай қылып,
Тырысты сөндіруге ислам нұрын.
Арзан боп Құран құны болып тиын,
Бас қосар ғұламаға болмай жиын.
Орысша тіл білгенді жұлдыз қылып,
Жоқ қылды шарифаттың құрмет, сыйын.
Мешітті сылтау қылып жауып тастап,
Сала алмай қазақ мешіт қайта бастап.
Кітапты чиновниктер жинап алып,
Жылаған күндер болды-ау көзді жастап.
Мешітті ас үй қылды, молда сасып,
Көрген соң чиновникті құты қашып.
Кітапты тиеп алып шанасына
Астына сол к...інің алды басып.
Деп айтшы, кәне, өтірік, мұсылмандар,

Паналар жер таппады-ау қысылғандар[3]- деген жыр жолдарында жасынан діни тәрбие алған Мәшһүр шарифат ережелерін бұрмалаған қожа-молдалармен өмір бойы күресіп өткендігінен сыр береді. Осылайша құранды түсінбей, «әліпті таяқ деп білмейтін» дүмше молдалардың халыққа жасап жүрген іс-әрекеттерін сынайды. Құран қағидаларын дұрыс ұстамағаны, шарифат шарттарын дұрыс насихаттамағаны үшін олардың теріс қылықтарын бетіне басып, әшкерелеп отырды. Дінді күнкөрістің кәсібіне айналдырған молдалардың, халқын өз дінінен айырғысы келген миссионерлердің қылығын халық алдында бетіне басып, діннің тазалығына аса мән беріп, олармен күресе де білді.

Бұл шығармада Мәшһүр Жүсіп дінді, құдайды адамның табиғатын шектейтін тылсым күш емес, керісінше оның тұла бойын, арын, жанын тазартуға ықпал ететін фактор ретінде түсіндіреді. М.Ж. Көпейұлының Абай сауалына: «Алла менің жүрегімде, шайтан сіздің тіліңізде» деп жауап беруі ойымызды дәлелдей түседі.

Осы тұста «қазақ ойшылдарының еркіндік пен тағдырды Құдайдың сыйы деп санағанын, бірақ ол бұл екі түсінікті теңдестірмегенін айтуға болады. Бостандық

рухани ортада тағдыр ішінде жақсылық пен жамандықты таңдау кезінде пайда болады» деген жолдары дәлелдей түседі [5].

М.Ж. Көпейұлының бұл сөзінен оның әлемнің тұтас бейнесін тұтастықта таныған терең білімділігін көре аламыз.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы діни тақырыптағы шығармаларында әсіресе, дастан, қиссаларында Мұхаммед пайғамбардың өмірін, Құранды, шарифат ережелерін туралы көп жырлайды. Оның жырларын оқи отырып, ақынның шығыс ғұламаларының еңбектері мен халық ауыз әдебиетінің үлгілерінен мол тағылымының болғандығы анық байқалады. Айта кететін болсақ,

«Алты айда Ғабдоллаға ажал жетті,
Пайғамбар тумай тұрып өтіп кетті.
Бір құдай Мұхаммедтей сүйер досын

Қарнында анасының жетім етті», - деп Мұхаммед Пайғамбардың дүниеге келмей тұрып, әкесінің өмірден озғанын ертегі сарынымен айта келе, оны Құдай ана құрсағында жатқанда-ақ жетім еткенінен оқырмандарды хабардар етеді. Ал Мұхаммед Пайғамбар дүниеге келгенде өмірде бұрын-соңды болмаған оқиғалардың орын алғанын былайша суреттейді:

«...Аллаһтың елшісі туылған күні
Кисра сарайында он төрт ұстыны құлады.
Мәжусилердің өмірі өшпеген оттары сөніп,
Сауа көлі құрыды».

Осы шығармада арабтарда жаңа туған баланы жас нәрестенің дені сау болып, еркін өсуіне жағдай жасау мақсатында өз анасынан басқа «сүт анасының» тәрбиесіне беретін салт болғанын да ескереді. Пайғамбарды да осы салт бойынша бес жасқа келгенше Халима атты әйелдің тәрбиесіне беріп, одан соң өз анасы Әминаның қолына қайта келгенін жыр етеді [6].

«Пайғамбардың нұры» атты өлеңінде

Ғаламнан он сегіз мың әуел бұрын,
Жаратты пайғамбардың асыл нұрын.
«Әуелі мақұлық атта нұрым!» - деген,

Хақында дәлел болды хадис мұның, - деп он сегіз мың ғалам жаралмастан бұрын алла тағала пайғамбардың асыл нұры жаратылғанын сөз етеді.

Аспан, жер, ғаршы, күрсі, лауһи, калам,
Сыдыра мен жаннат, тозақ – бәрі тамам.

Сол нұрдың тәпсілінен пайда болды,

Жаралған он сегіз мың күллі ғалам, - дей отырып ақын Жер дүниедегі бар ғалам, небір жақсылық пен жамандықтың барлығы сол нұрдан жаралғанын тілге тиек етеді.

Адамды топырақтан қылды жана,
"Кіргін!" - деп, пәрмен етті жанға Құда.

Қараңғы, қорқынышты жай екен! - деп,

Жан қорқып, кірмей тұрды қарап мұңа, - деген жолдарда құдайдың адамды топырақтан жаратқанын, жанға сол денеге кір деп бұйырғанын, сонда жанның басында денеден қорқып кірмеген соң, расул нұрының сәулесін адам маңдайына қойғанын айтып жанды адам бойына қалай кіргізгенін суреттеп жазады.

Расулдің нұр шарпын келді алып,

Адамның маңдайына қойды апарып.

Сонан (анден) соң хазірет Адам ағзаларын

Жан көрді бір мәртебе назар салып,

Тұрады расул нұры жауһар беріп,

Хош ұрды махаббаты оны көріп, - дегенде жанның алдымен расул нұрының сәулесінің жарығымен адам ағзасын көргенде ғана сезімі оянып келіскенін айтады.

Ағзаға бармақлыққа ғашығы кетіп,

Аузынан рухы, шарпы кірді келіп,
Адамға расул нұры харар алды,
Көпкеше көкірегіңде тұрып қалды,дей отырып ақыр соңында жанның адам көкірегінебарып жайғасқанын айтады[6].

Сопылық поэзияның сопылық философияның ерекше ықпалын көре білген М.Ж. Көпейұлыда Ахмет Ясауи, Абай, Шәкәрімдейойшылдарсекілді сопылық жолды ұстанған. Өйткені сопылық жол Алла жолын табиғаттың шынайы көрінісімен астастыра отырып тура бағытта түсіндіреді.

Сопылық көзқараста еркіндік, адамдардың арасындағы позитивті қарым-қатынас, табиғаттың жаратылысын ашық, шынайы түсіндіру уақыт пен кеңістікке бағынбайтын, адамзат баласына ортақ құндылық.

Анығырақ айтар болсақ, Мәшһүр Жүсіп «Айтушы құдайдың өзі де, не сөйлесем, соның сөзі» дегенде, адам өзі нені ойлап айтса, өмірінде сол ойлағанының болатынын айтады, демек, не сөйлесем ол Алланың сөзі дейтіні сол. Мұнысымен діни-сопылық дүниетанымы мейлінше терең М.Ж. Көпейұлы адам да алланың бір кішкене бөлшегі екенін түсіндіреді. Сондықтан да адам әрдайым дұрыс ойлап, мағыналы сөйлеу керектігін,не сөз айтса да «жан ділімен, шын көңілмен» айту қажеттілігінескертеді.

Жараттың жақсы-жаман екі айыр жол,
Адамның бір жағы – оң, бір жағы – сол!
Адаспай жақсы жолдан жүрер түзу,

Кімде-кім болып жүрсе өзіңе құл! - деген жолдар осы ойымызды қорытындылай түседі. М.Ж.Көпейұлыныңсопылық дүниетанымында жаратушы әлемнің тұтасбейнесі және адамның руханиқарым қатынасын түсіндіретінбағыт екендігі анық байқалады және ұлттық исламимәдениеттегі діни құндылықтарды насихаттай отырып, елді ауызбіршілікке шақырып,адамның ниеті мен сезімінің таза болуын құптайды.

Қорыта келгенде, М.Ж.Көпейұлының діни көзқарастары бүгінгі таңда да өзектілігін жоймай,қоғамда қалыптасқан діни ахуал үшін де өзекті мәселе болып келеді. Олай дейтініміз, ақпараттық технологияның қарыштап дамуының нәтижесінде жастар мен жалпы жұртшылық арасында теріс ағымдардың легі де көрініс табуда. бұл ағымдар әсіресе рухани дүниетанымдық мәдениеті қалыптасып жетіле қоймаған жастарға кері әсерін тигізуде. Осы тұста М.Ж.Көпейұлының діни философиялық ойларының алатын орыны зор. Соны жастардың санасына жеткізіп, сабақтастықта қолдана білу бүгінгі күнгі қоғамдағы кезек күттірмес мәселе.

Сондай-ақ қазіргі кезде әлемдік геосаясаттағы діни фактордың күшеюі,діни мәдениеттер мен өркениеттердің қордалануы, дінге қатысты жаһандық үрдістерге бейім болуы экстремизм, терроризм ментеріс бағыттағы діни ағымдардыңдамуына әкеп отыр.

Бүгінгідей плюралистік қоғамда халқымыз үшін болашаққа дұрыс бағыт берудеМ.Ж.Көпейұлының діни көзқарастарын зерттей түсіп, оны кейінгі жастардың оқып-үйренуіне, тәлім-тәрбие алуына жол көрсетуіміздіңмаңызы арта түспек.

Сонымен, Мәшһүр Жүсіп ислам қайнаркөздерін терең мағынасын әлем жаратылысының шынайы бейнесімен бірлестікте түсіндіре отырып ислами мұраның сақтаушысы ретінде танылды. М.Жүсіптің осындай көрегендігін бүгінгі экстремизм мен радикализммен күресуде, жалпы адам бойындағырухани қасиеттерді дамытуда қолдана білгеніміз жөн.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек.
2. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармалары 11-томы.
3. М.Ж.Көпейұлы. шығармалары. 1-т. - Павлодар: ЭКО ҒӨФ, 2003.
4. Мәшһүр Жүсіп Қуандық. «Дін және Мәшһүр Жүсіп» / [http:// abai. kz/node/2911](http://abai.kz/node/2911).

5. Ахметова Г. М. Ж. Көпеев шығармашылындағы діни-этикалық ойлар. – Павлодар, 2005.

6. М. Ж. Көпейұлы. Екі томдық, 1-т.- Алматы: Ғылым, 1990.

УДК 343: 349.6

Елеманов С.Х.,

*к.ю.н., доцент Университета «Туран - Астана»,
г. Нур-Султан.*

Тлемисова Г.К.,

*магистрант 2 курса МН ЮП – 19-1,
Университета «Туран - Астана»,
г. Нур-Султан.*

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЪЕКТА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ОБЪЕКТІНІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ КЕДЕРГІСІЗ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛЕМДІК ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНА ТӘН**

**GENERAL CHARACTERISTIC CHARACTERISTIC OF AN ENVIRONMENTAL
FACILITY UNHINDERED ENVIRONMENTAL WORLD CRIMINAL FORMATION
OFFENSES**

Аннотация: Экология, в настоящее время, играет огромную роль. Охрана окружающей среды становится одной из основных объектов защиты как государством, так и всем обществом. Борьба за чистоту нашей планеты, означает бороться за продолжение жизни на нашей планете. В статье рассматривается история объекта экологических уголовных правонарушений. К сожалению, в советское время, экологические преступления не относились к особо охраняемым общественным отношениям. В связи с обретением независимости Казахстана, экология оказалась в центре исторических событий, тем самым достойно заняла свое место среди других объектов уголовных правонарушений.

Ключевые слова: экология, уголовные правонарушения, объект и общественные отношения.

Аннотация: қазіргі уақытта экология үлкен рөл атқарады. Қоршаған ортаны қорғау мемлекеттің де, бүкіл қоғамның да негізгі қорғау объектілерінің біріне айналады. Планетамыздың тазалығы үшін күресу планетамыздағы өмірді жалғастыру үшін күресуді білдіреді. Мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық объектісінің тарихы қарастырылады. Өкінішке орай, Кеңес заманында экологиялық қылмыстар ерекше қорғалатын қоғамдық қатынастарға жатпады. Қазақстанның тәуелсіздік алуына байланысты экология тарихи оқиғалардың орталығында болды, осылайша қылмыстық құқық бұзушылықтардың басқа объектілері арасында өз орнын лайықты алды.

Түйінді сөздер: экология, қылмыстық құқық бұзушылықтар, объект және қоғамдық қатынастар

Теория уголовного права предусматривает, что не бывает уголовных правонарушений, без посягательства на какой-либо объект. При посягательстве на тот

или иной объект можно определить социальную и правовую природу преступного деяния, форм и пределов ответственности за совершенное уголовное правонарушение. Кроме того, дает отличительные моменты схожих составов уголовных правонарушений друг от друга.

Исходя, из того, что объектом признается общественные отношения, на которые посягает уголовное правонарушение. Данные общественные отношения охраняются уголовным законом, они, в свою очередь, являются избирательными, с позиции законодателя и относящиеся к наиболее ценным. История страны, человека никогда не стоит на месте, она постоянно находится в движении. Человек вступая в различные общественные отношения меняется, в зависимости от обстановки, времени, исторических реалий и т.д. Рассмотрим первоначальные общественные отношения, относящиеся к преступным. Так, в статье 7 Уголовного кодекса Казахской ССР от 22 июля 1959 года (далее УК Каз.ССР) предусматривалось, что уголовным законом охраняются общественный строй СССР, его политическая и экономическая системы, социалистическая собственность, личность, политические, трудовые, имущественные и другие права и свободы граждан, а равно иное, посягающее на социалистический порядок[1]. Исходя, из вышеизложенного, можно сказать, что объектами, связанные с охраной окружающей среды, отдельно не рассматривались. Имелись, конечно, отдельные статьи, так или иначе затрагивающие рассматриваемые общественные отношения. Законодатели относили данные статьи к хозяйственным уголовным правонарушениям. В основе, последнего лежали экономические составляющие, как нанесение ущерба государству и другие. Объединение преступлений, объектом которых являются экономические интересы, с преступлениями экологического содержания является показателем того, что в ряде случаев происходило смешивание объектов преступлений. Также объект экологических преступлений в отдельных случаях, был слит с должностными преступлениями. К примеру, статья 159-1 УК Каз. ССР, которая предусматривала по сути объект – охрана окружающей среды, при этом содержала состав преступления за несообщение ответственными за то должностными лицами судов и иных плавучих средств, воздушных судов, платформ или других искусственно сооруженных в море конструкций администрации ближайшего советского порта, а в случаях сброса в целях захоронения - и организации, выдающей разрешения на сброс, сведений о готовящемся или произведенном вследствие крайней необходимости сбросе либо непредотвратимых потерях ими в пределах внутренних морских и территориальных вод СССР веществ, вредных для здоровья людей или для живых ресурсов моря, или смесей, содержащих такие вещества свыше установленных норм, либо других отходов и материалов, которые могут нанести ущерб зонам отдыха или препятствовать другим законным видам использования моря, а равно несообщение администрации ближайшего советского порта, а в случаях сброса в целях захоронения - и организации, выдающей разрешения на сброс, ответственными за то должностными лицами советских судов и иных плавучих средств, воздушных судов, платформ или других искусственно сооруженных в море конструкций сведений о готовящемся или произведенном вследствие крайней необходимости сбросе указанных веществ, смесей, отходов и материалов в открытом море [2].

Детальный анализ статей свидетельствует, что в УК КазССР объектом уголовно-правовой охраны предусматривались:

1) охрана воды, земли и воздуха. Так, статья 159 УК КазССР предусматривала, что уголовная ответственность наступала за загрязнение рек, озер, других водоемов и водных источников и земель неочищенными и необезвреженными сточными водами, отбросами или отходами промышленных, коммунальных, сельскохозяйственных и других предприятий, учреждений и организаций, причинившее или могущее причинить вред здоровью людей, либо сельскохозяйственному производству или растительному и

животному миру, а равно загрязнение воздуха вредными отходами производства или научных экспериментов;

2) охрана недр. Занарушение правил пользования недрами, повлекшее или могущее повлечь причинение ущерба населению, окружающей природной среде, природным ресурсам;

3) охрана растительного и животного мира, путем установления ветеринарных правил и правил по борьбе с болезнями и вредителями растений;

4) охрана рыбных запасов. Ответственность наступает за незаконное занятие водными промыслами, понимаемом как производство рыбного, звериного или иного водного добывающего промысла в водоемах, имеющих промысловое значение, без надлежащего на то разрешения или в запрещенное время, или в недозволенных местах, если эти действия совершены после административного штрафа за такое же нарушение, а равно производство указанных промыслов недозволенными орудиями и способами, хотя бы и в первый раз.

5) охрана животного мира. Ответственность предусматривалась за охоту без надлежащего на то разрешения или в запрещенных местах, либо в запрещенные сроки, если эти действия совершены после применения мер административного взыскания за такое же нарушение, а равно охота недозволенными орудиями и способами, хотя бы в первый раз.

В 1997 году был принят Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее УК РК 1997 года), в отличие от прежнего уголовного кодекса, в нем законодатели предложили новую главу посвященную экологическим преступлениям. Это было продиктовано интересами охраны окружающей среды.

Глава 13 УК РК 1997 года «Экологические преступления», состоит из 18 статей и содержит следующие объекты:

-общественные отношения по обеспечению экологической безопасности в сфере хозяйственной и иной деятельности (статья 277 «Нарушение экологических требований и хозяйственной и иной деятельности»);

-интересы охраны экологической безопасности, куда в качестве дополнительных объектов можно отнести здоровье и жизнь человека, обеспечение благоприятной экологической среды (статья 278 «Нарушение экологических требований при производстве и использовании экологически потенциально опасных химических, радиоактивных и биологических веществ»);

-общественные отношения по охране и обеспечению безопасности здоровья человека и окружающей среды (статья 279 «Нарушение правил безопасности при обращении с микробиологическими или другими биологическими агентами или токсинами»);

-отношения экологической безопасности, выражаемые в охране домашних и диких животных и птиц от опасных заболеваний (статья 280 «Нарушение ветеринарных правил и правил, установленных для борьбы с болезнями и вредителями растений»);

-отношения экологической безопасности, в сфере водопользования и охраны правильного обращения с водными объектами (статья 281 «Загрязнение, засорение и истощение вод»);

-общественные отношения, возникающие по поводу защиты и охраны атмосферного воздуха (статья 282 «Загрязнение атмосферы»);

-общественные отношения, определяемые охраной морской среды (статья 283 «Загрязнение морской среды»);

-общественные отношения по обеспечению охраны от посягательств природных ресурсов континентального шельфа Республики Казахстан, безопасности судоходства, а также исключительной экономической зоны Республики Казахстан (статья 284 «Нарушение законодательства о континентальном шельфе Республики Казахстан и об исключительной экономической зоне Республики Казахстан»);

- общественные отношения по обеспечению охраны земли от отравления, загрязнения и порчи (статья 285 «Порча земли»);
- отношения по обеспечению рационального и безвредного для окружающей среды и человека использования недр (статья 286 «Нарушение правил охраны и использования недр»);
- отношения в области охраны водных животных и растений, экологической среды обитания, обеспечение нормальной деятельности по использованию биоресурсов и растений, содержащихся в водах Республики Казахстан (статья 287 «Незаконная добыча рыбных ресурсов и других водных животных и растений»);
- отношения, связанные с обеспечением надлежащей охраны и рационального использования животного мира, при создании условий сохранения генетического фонда диких животных (статья 288 «Незаконная охота»);
- общественные отношения, связанные с охраной животного мира (статья 289 «Нарушение правил охраны животного мира»);
- общественные отношения, возникающие в связи с обеспечением сохранности и защиты от посягательств редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных и растений, занесенных в Красную книгу Республики Казахстан (статья 290 «Незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения видами растений и животных и (или) их частями и дериватами, а также с растениями и животными и (или) их частями и дериватами, изъятие которых запрещено»);
- общественные отношения, возникающие в сфере обеспечения сохранности лесов и иной растительности как естественной части и богатств природной среды и общества (статья 291 «Незаконная порубка деревьев и кустарников»);
- общественные отношения, возникающие в области охраны от уничтожения и повреждения лесов (статья 292 «Уничтожение или повреждение лесов»);
- общественные отношения по поводу обеспечения сохранности и защиты от посягательств особо охраняемых природных территорий (статья 293 «Нарушение режима особо охраняемых природных территорий»);
- общественные отношения в сфере обеспечения экологического благополучия в Республике Казахстан (статья 294 «Непринятие мер по ликвидации последствий экологического загрязнения»). Впервые законодатель, наиболее полно определил объекты экологических преступлений, что позволило более успешно бороться с преступниками в сфере экологии.

Объекты экологических уголовных правонарушений, принятые в действующем Уголовном кодексе Республики Казахстан (2014 г.) сохранил в себе самостоятельную, отдельную главу 13 «Экологические уголовные правонарушения», имеющая в своем составе 20 статей. Сохранив преемственность в предусмотренных УК составах экологических уголовных правонарушений, новыми для уголовно- правового регулирования выступили общественные отношения, связанные с обеспечением и рациональным использованием и охраной недр (статья 334 УК), а также с охраной, использованием, воспроизводством рыбных запасов, иных водных животных и промысловых рыб (статья 336 УК). При наличии общего объекта, непосредственный объект экологических уголовных правонарушений может быть различен. К примеру, охрана водных ресурсов либо животного мира. Также отдельные экологические уголовные правонарушения могут иметь два непосредственных объекта, т.е. дополнительный, который предусматривается как необходимый, а по некоторым составам как дополнительный.

Одно из самых опасных уголовных правонарушений, это объекты загрязнения, засорения или истощения вод. Дополнительным объектом по данному составу являются: здоровье и жизнь человека, экологическое равновесие и жизнеспособность животного и растительного мира, рыбных запасов, а также лесное и сельское хозяйство как природные блага и общественное достояние. Следует отметить, что в Казахстане

отмечается ограниченность водных ресурсов. В этой связи важным направлением повышения водообеспеченности считается рациональное и экономное использование имеющихся водных ресурсов, эффективное управление ими и устойчивое функционирование водохозяйственных объектов и сооружений.

Определение объекта экологического уголовного правонарушения напрямую зависит от отраслевого законодательства, поскольку именно в них и устанавливается разъяснение, законодательное понимание того или иного экологического объекта, определяются правила, по которым он функционирует в обществе, охраняется государством. Так, уголовно-правовой запрет, обеспечивающий экологическую безопасность, выражаемую в охране водных фондов, обеспечивает статья 328 УК РК. Согласно Водному Кодексу Республики Казахстан все водные ресурсы на территории государства составляют водный фонд Республики Казахстан. Согласно форме № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 12 месяцев 2017 года зарегистрировано 299 факта незаконного обращения с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами (ст. 299 УК), 205 фактов – незаконной добычи рыбных ресурсов, других водных животных или растений (ст. 335 УК) и 135 фактов незаконной охоты. Следует отметить, что флора и фауна страны представлены различными видами редких и уникальных видов животных и растений, многие из которых занесены в Красную Книгу. Флора Казахстана по ряду оценок включает более 13 тыс. видов, в том числе – более 5 тысяч видов высших сосудистых растений, около 8 тысяч – грибов, лишайников, водорослей, мохообразных. Среди растений 14 % видов являются эндемиками. Фауна Казахстана представлена 886 видами позвоночных животных, в том числе млекопитающих – 178, птиц в том числе гнездящихся в Казахстане – 489 / 396, рептилий – 49, амфибий – 12, рыб и рыбообразных – 155, круглоротых – 3 и 100 тысяч видов беспозвоночных[3]. Охрана флоры и фауны выражается в наличии в УК следующих статей: - незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений (объект – экологическая безопасность, обеспечиваемая охраной, использованием, воспроизводством и обеспечением экологически здоровой численности рыбы, иных водных животных или промысловых растений.

Таким образом, из 20 статей главы 13 УК, около половины имеет объект, связанных с животным или растительным миром, что свидетельствует об особом внимании государства к их охране.

Литература:

1. Уголовный кодекс Казахской ССР. Алма – ата., Изд. Просвещение. 1959.
2. Проблемы совершенствования законодательства Республики Казахстан об ответственности за экологические уголовные правонарушения. Отчет об итогах фундаментального и прикладного научного исследования 2018 года. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2018. - 124 с.
3. Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использования природных ресурсов Республики Казахстан за 2011 – 2014 годы.

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРЫ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫС ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF THE STRUCTURE OF ORGANIZED CRIME

Аннотация: понятие «организованная преступность» трактуется по разному различными криминологами, политиками, экономистами, журналистами. Как сейчас и происходит, что зачастую приводит к неопределенности этого понятия.

Ключевые слова: организованная преступность, уголовные правонарушения, соучастие, объект и общественные отношения.

Аннотация: "ұйымдасқанқылмыс" ұғымынәртүрлікриминологтар, саясаткерлер, экономистер, журналистер әр түрлі түсіндіреді. Қазіргікездегідей, бұл көбінесе осы тұжырымдаманың белгісіздігіне әкеледі

Түйінді сөздер: ұйымдасқанқылмыс, қылмыстыққұқықбұзушылық, қатысу, объект жәнеқоғамдыққатынастар

Abstract: The concept of "organized crime" is interpreted differently by various criminologists, politicians, economists, and journalists. As is now the case, which often leads to the uncertainty of this concept.

Keywords: organized crime, criminal offenses, complicity, object and public relations.

Об организованной преступности говорят и пишут криминологи, криминалисты, специалисты по уголовному и другим отраслям права, политики, экономисты, социологи, писатели и журналисты. Но часто под словами "организованная преступность" понимают разные явления. До сих пор рассматриваемое понятие было одним из многозначно трактуемых и потому наиболее неопределенных. Понятие "организованная преступность" связано с такими понятиями, как "организованное преступление", "организованная группа", "организованная преступная деятельность", "преступное сообщество". Везде употребляются слова "организация", "организованный". В русском языке, как указывал, например, С. И. Ожегов, слово "организованный" означало или "планомерный, отличающийся строгим порядком, единством", или "дисциплинированный, действующий точно и планомерно"[1]. Ранее уже говорилось об "организованном преступлении" и "организованной преступной деятельности". Их субъектами могут быть и отдельные люди, и группы людей. При совершении несколькими лицами не просто преступления, пусть и самого тяжкого, а организованного преступления им надо предварительно объединиться и согласовывать свои действия при подготовке, покушении и совершении преступления. Так возникает организованная группа. Это не просто "группа лиц, совместно совершающих преступление" (товарищеская группа молодых людей на танцах спонтанно вступила в

драку и причинила телесные повреждения либо даже забила человека насмерть). Это и не "группа лиц, совершающих преступление по предварительному сговору" (группа подростков проходит мимо пустующих дач, им приходит в голову проникнуть в дачи и что-то оттуда взять, они сразу же договариваются реализовать это намерение и все вместе, не продумав схему распределения преступных ролей, приемы сокрытия следов преступления, путей сбыта похищенного, начинают действовать). При совершении организованного преступления и группа должна быть определенным образом организована, она должна выработать план, подчинять этому плану коллективные усилия, ее члены вынуждены согласованно решать возникающие при реализации плана проблемы, совместно их корректировать в конкретных условиях. Организованная группа вполне может быть создана для совершения одного преступления. Например, похищения крупной суммы денег из банка или из машины инкассаторов. В приведенных примерах речь пока шла об организованном преступлении и организованной группе, создаваемой для совершения такого преступления или преступлений. Но когда налицо множество организованных преступлений и множество таких организованных групп, нередко употребляется термин "организованная преступность", отражающий именно указанное множество, но отнюдь не внутреннюю взаимосвязь различных организованных преступлений между собой и, соответственно, разных организованных групп. Однако существует определенная логика развития организованных групп и организованных преступлений, появление новых опасных типов преступных объединений. В ее основе, как уже отмечалось ранее, лежат изменения целей и мотивов преступников, логика самого криминального поведения. Расширение масштабов преступной деятельности связано с привлечением все большего числа различных субъектов. На практике ими бывают и физические лица, и уже функционирующие организованные группы, специализирующиеся на совершении различных преступлений, и юридические лица, например, через которых отмываются и приумножаются преступные доходы. Возникает необходимость обеспечения слаженного характера деятельности различных субъектов, участвующих в широкомасштабной организованной преступной деятельности. С учетом количества и характера таких субъектов создается система управления (многоуровневая либо нет и т.п.). Управление сложной, многоаспектной организованной преступной деятельностью значительного числа разных ее субъектов в принципе подчиняется общим правилам управления сложными системами. В частности, оно включает создание специальных структур управления организованным преступным формированием как единым организмом. При этом наряду с чисто исполнительскими функциями и структурами, непосредственно совершающими преступления, т. е. деяния, уже предусмотренные Особенной частью Уголовного кодекса, выделяются управленческие функции и структуры (организаторы, руководители); функции, структуры, обеспечивающие специфические потребности криминальной организации как таковой (аналитические подразделения, собственные службы безопасности, легализации преступных доходов и т. п.). Такова основа создания уже не просто организованных преступных групп, а преступных организаций, обеспечивающих широкомасштабную организованную преступную деятельность. Общественная опасность такой организации заключается не только в совершении ею тяжких преступлений (с этой точки зрения ее общественная опасность могла бы оцениваться идентично общественной опасности тяжких преступлений), но прежде всего в том, что существует и функционирует такая организованная структура, которая в состоянии обеспечить широкую организованную преступную деятельность в разных ее вариантах в зависимости от мотивации субъектов управления ею и внешних условий. При этом совершаются самые различные виды преступлений – все то, что диктуется логикой развития и сокрытия преступной деятельности, легализации и приумножения получаемых доходов, сохранения криминального формирования как такового. В отличие от легальных (или легитимных)

организованных социальных формирований преступные организации всегда вынуждены в интересах самосохранения выделять такую функцию, как создание системы защиты себя от возможного разоблачения со всеми вытекающими из этого правовыми последствиями (а эти последствия нередко означают, наказание вплоть до пожизненного лишения свободы), и соответственно развивать структуры, обеспечивающие такую функцию: подразделения, обеспечивающие разведывательную и контрразведывательную деятельность, силовое или иное воздействие на опасных либо необходимых для сотрудничества лиц (подкуп, шантаж, дискредитация, физическое устранение, уничтожение имущества), личную охрану руководителей организации (телохранители) либо охрану места базирования и других объектов. Службы безопасности создаются и вполне добропорядочными структурами, но такие службы защищают эти структуры от преступной и иной противозаконной деятельности. Именно на этой почве они сотрудничают с институтами государства, гражданского общества, что гарантирует более надежную защиту. Что касается преступных организаций, то они при обеспечении наиболее действенных средств защиты, но уже не законной, а прямо преступной деятельности, также стремятся наладить сотрудничество с государственными структурами и институтами гражданского общества, переориентировав их на антидеятельность с точки зрения стоящих перед этими институтами задач. Отсюда органическая взаимосвязь деятельности преступных организаций и размаха коррупции в системе государственных органов и негосударственной легальной сфере – профсоюзах, творческих союзах, ассоциациях. Например, с тем, чтобы последние пропагандировали правозащиту человека в узкозаданном аспекте, понимая под "человеком" нарушителя закона, а под "правозащитой" – защиту такого человека от закона при полном игнорировании прав жертв преступлений и иных правонарушений. Весьма точным является утверждение, что, если обычная преступность наступает на общество, действуя против его институтов, в том числе государства, организованная преступность в этом наступлении старается опираться на институты государства и общества, использовать их в своих целях. Такое использование заключается не только в подчинении поведения части служащих задачам, выдвигаемым преступными организациями, но и в широком влиянии на деятельность учреждений, персонал которых коррумпирован, в определении широкой политики.

При этом значительное внимание уделяется, во-первых, распространению информации о всемогуществе таких организаций. Она при необходимости подкрепляется акциями терроризма, внушающими страх и ужас населению. Во-вторых, одновременно создается мнение о мифологизации преступного характера организации, или ее деятельности, или факта ее существования, добропорядочности устремлений и действий, их почти спонсорском характере для бедных и простых людей. Этому помогает то, что действия преступных организаций бывают тесно переплетены с легальным предпринимательством, иной законной, допускаемой и даже поощряемой обществом деятельностью, что создает трудности четкого вычленения собственно деятельности этих организаций и реагирования на нее без вызова недовольства части населения. Отмечаются также тщательная конспирация, опережение законодателя и умелое использование его просчетов, активное предупреждение нежелательных правовых решений. Все это помогает таким организациям именно как организациям выживать, оказываться в правовом отношении невидимками и даже на определенных этапах одерживать победы в противоборстве с государственной системой при ее просчетах[2]. Вот почему определение организованной преступности всегда вызывало большие трудности и ни в одном государстве не существовало практики быстрого и бесконфликтного принятия действенного законодательства о борьбе с организованной преступностью, коррупцией, легализацией преступных доходов. Сформулировать определение организованной

преступности, были предприняты только в 1950-х и 1960-х годах, когда комитеты Конгресса США начали обнаруживать доказательства существования тайного преступного общества или картели под названием "Мафия" или "Коза ностра". Отличительными характеристиками являются:

1. Самосохраняющиеся, тоталитарные, длительные преступные сговоры.
2. Расчет на получение прибылей и могущества за счет человеческих слабостей.
3. Применение запугивания и подкупа.
4. Стремление обезопасить себя со стороны закона[3].

Естественно, что с изменением ситуации менялись формы преступной деятельности таких формирований, они сами, и эти изменения отражались на содержании описательных определений.

В ряде определений, мы встречаемся с указанием на то, что, с одной стороны, преступная организация имеет внутреннюю структуру, с другой – заботится о своем внешнем облике, стремится выглядеть легитимно и при этом непременно уделяет внимание специфическому взаимодействию с институтами государства. Проблема не исчерпывается изложенным. Преступные организации в условиях эскалации преступности и социальных катаклизмов создаются не в единичных случаях, и возникает проблема взаимодействия различных преступных организаций, групп. Контакты происходят и по типу конфликтов с человеческими жертвами, взрывами, поджогами, и путем заключения соглашений о сотрудничестве и взаимодействии. В условиях наступления преступности на общество такое взаимодействие расширяется и появляются преступные сообщества, обеспечивающие это взаимодействие организованных групп, банд, преступных организаций, обмен информацией, объединение усилий в нейтрализации и использовании правоохранительной системы, иных государственных структур и институтов гражданского общества, в оказании помощи нуждающимся функционерам преступных организаций. Основа создания преступных сообществ носит иной характер, чем у преступных организаций, создаваемых на базе совместной организованной преступной деятельности. В преступном сообществе к тому же сотрудничают уже не преступные организации и преступные группы в целом, как ее подструктуры, а представители этих формирований или даже самостоятельно работающие профессиональные преступники. Преступное сообщество – это не вышестоящая инстанция по отношению к другим преступным формированиям, а некий координационный орган, имеющий и черты криминального профсоюза для преступников-профессионалов, и черты партии, когда она начинает влиять на политические процессы в стране. Иногда большую преступную организацию с большим числом включенных в нее структур, а также сотрудничающих с ней отдельных организованных групп и лиц называют преступным сообществом. Фактически же объединение всех этих субъектов происходит на основе совместной преступной деятельности и потому налицо преступная организация[4]. В странах СНГ в настоящее время существует не одно преступное сообщество, они враждуют между собой с применением самых радикальных средств (поджоги, убийства, публичное выяснение отношений с оружием и т. п.), либо заключают в зависимости от ситуации перемирие, договариваются о сотрудничестве, создают новые преступные сообщества, либо даже преступную организацию. Все зависит от основы объединения. В средствах массовой информации освещаются отнюдь не тщательно скрываемые преступниками процессы объединения и войны разных организованных преступных формирований. Преступные сообщества могут полностью преобразовываться в преступные организации или приобретать лишь их отдельные черты. Вору в законе называли себя братьями и считали свое объединение сообществом равных, но в настоящее время можно наблюдать их иерархизацию и систематическую организацию ворами в законе убийств своих же братьев, иные их совместные преступные акции. Организованные преступные формирования постоянно находятся в развитии, изменяются их

количественные и качественные характеристики. И вовсе не под односторонним влиянием изменений широкой социальной среды, но во взаимодействии с нею. Деятельность преступных организаций и сообществ характеризует активное стремление приспособить и преобразовать общественные условия в своих целях. И им, надо признать, при просчетах государства и общества удается опережать события, влиять на важные для нее экономические, политические, социальные и иные решения, в том числе законодательного плана[5]. Можно ли действительно дать краткое исчерпывающее определение организованной преступности? Пока такое всеобъемлющее понятие практически не выработано. Думается, вообще продуктивнее идти по пути выделения наиболее характерных признаков организованной преступности. В законе же необходимо указывать их и формулировать таким образом, чтобы они поддавались доказыванию.

В уголовном законодательстве Республике Казахстан основой для понимания организованной преступности служат организованные формы соучастия. Следует отметить, что с 1 января 2015 г. вступил в силу новый УК РК, который по-новому трактует ряд положений института соучастия в уголовном правонарушении. Основные новеллы уголовного законодательства нацелены на формирование норм нового закона таким образом, чтобы они, с одной стороны, соответствовали международным стандартам в сфере борьбы с преступностью, а с другой – учитывали специфику отечественной правовой базы. В УК РК 2014 г. кардинально пересмотрен подход к определению так называемых организованных форм соучастия. Точнее, существенно изменилась форма их определения, а содержательная сторона претерпела незначительные корректировки. Если по ранее действовавшему законодательству организованных (сложных) форм соучастия было четыре (организованная группа, преступное сообщество (преступная организация), транснациональная организованная группа, транснациональное преступное сообщество (транснациональная преступная организация), то по УК РК 2014 г. организованная (сложная) форма соучастия одна – преступная группа. При этом ранее известные уголовному законодательству организованные (сложные) формы соучастия, перечисленные выше, вошли в качестве отдельных видов в структуру общей, единой формы соучастия под названием «преступная группа». Необходимо отметить и то, что некоторые из видов преступной группы (ранее самостоятельных форм соучастия) претерпели определенные изменения (например, понятие преступного сообщества и преступной организации). В качестве самостоятельных видов преступной группы выделены банда, террористическая группа, экстремистская группа, незаконное военизированное формирование (ранее данные понятия охватывались такими формами соучастия, как организованная группа и преступное сообщество (преступная организация). Согласно ч. 3 ст. 31 УК РК преступление признается совершенным преступной группой, если оно совершено организованной группой, преступной организацией, преступным сообществом, транснациональной организованной группой, транснациональной преступной организацией, транснациональным преступным сообществом, террористической группой, экстремистской группой, бандой или незаконным военизированным формированием. В п. 36) ст. 3 УК РК 2014 г. дано определение понятие. Данное положение нашло непосредственное отражение в Нормативном постановлении Верховного Суда РК от 11 июля 2003 г. «О судебной практике по делам о хищениях», разъясняющего, что преступление признается совершенным организованной группой, если оно совершено устойчивой группой лиц, заранее объединившихся для совершения одного или нескольких преступлений[6]. В п. 6 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 21 июня 2001 г. «О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за бандитизм и другие преступления, совершенные в соучастии» дается разъяснение, что «под организованной группой в соответствии с ч. 3 ст. 31 УК РК следует понимать не только организованную

преступную группу, ответственность за создание которой предусмотрена ч. 1 ст. 235 УК РК (ст. 262 УК РК 2014 г.), но и устойчивую вооруженную группу (банду), ответственность за создание которой предусмотрена ч. 1 ст. 237 УК РК (ст. 268 УК РК 2014 г.)» [14]. Однако в названном постановлении Верховный Суд РК дает разъяснение, что банда отличается от организованной преступной группы вооруженностью и наличием преступной цели – совершение нападения на граждан и организации.

Литература:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Под общ. ред. проф. [Л. И. Скворцова](#). — 24-е изд., испр. — М.: Оникс, Мир и Образование, 2007. — 1200 с.
2. Herbert D. Z., Tritt H. Corporations of Corruption. A Systematic Study of Organized Crime. Springfield, 1984. Цит. по.: Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2007. С. 501.
3. Гуров А.И., Жигарев Е.С., Яковлев Е.И. Криминологическая характеристика в предупреждении преступлений, совершаемых организованными группами: Учебное пособие. М., 1992
4. Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М., 1995.
5. Криминология: Учебник для юридических вузов / Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. СПб., 1999.
6. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 11 июля 2003 г. №8 «О судебной практике по делам о хищениях» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P03000008S>.

УДК 343: 349.6

Елеманов С.Х.,
к.ю.н., доцент
Университета «Туран -Астана»,
г. Нур-Султан.

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫС ҰҒЫМЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

ON THE CONCEPT OF ORGANIZED CRIME

Аннотация: понятие «организованная преступность» трактуется по разному учеными криминологами, политиками, экономистами, журналистами. Как сейчас и происходит, что зачастую приводит к неопределенности этого понятия.

Ключевые слова: организованная преступность, уголовные правонарушения, соучастие, объект и общественные отношения.

Аннотация: "ұйымдасқан қылмыс" ұғымын криминологтар, саясаткерлер, экономистер, журналистер әртүрлі түсіндіреді. Қазіргі кездегідей, бұл көбінесе осы тұжырымдаманың белгісіздігіне әкеледі.

Түйінді сөздер: ұйымдасқан қылмыс, қылмыстық құқық бұзушылық, қатысу, объект және қоғамдық қатынастар.

Abstract: The concept of "organized crime" is interpreted differently by criminologists, politicians, economists, and journalists. As is now the case, which often leads to the uncertainty of this concept.

Keywords: organized crime, criminal offenses, complicity, object and public relations.

Не существует единства при определении понятия «организованная преступность» и среди ученых. Предлагается множество дефиниций, но унифицированное научное определение отсутствует. Для некоторых юристов, изучающих данную проблему, важно наличие сплоченной группы лиц, совершающих преступление, а также возникновение и функционирование преступных сообществ, формирований [1,2]. Ряд ученых считает, что организованная преступность – «это относительно массовая группа устойчивых и управляемых сообществ преступников, занимающихся преступлениями как промыслом и создающих систему защиты от социального контроля с использованием таких противозаконных средств, как насилие, запугивание, коррупция и крупномасштабные хищения» [3]. В данных определениях отмечается сходство с преступным сообществом (организацией), совокупностью криминальных деятелей, что не позволяет раскрыть всю полноту понятия «организованная преступность». Разработка и формирование оптимального понятия организованной преступности имеет место и среди отечественных ученых. Среди них следует выделить следующие определения организованной преступности: – это сложное социальное явление, связанное с борьбой за власть преступных группировок, имеющих коррумпированные связи с работниками государственных и правоохранительных органов в целях получения доходов от преступного промысла [4]; – это функционирование преступных структур в форме организованных групп (банд), преступных группировок, организаций и преступных сообществ по совершению преступлений, относящихся к тяжким и особо тяжким, приносящих устойчивую прибыль и сверхдоходы в результате организованной преступной деятельности [5]; – это сложная органически целостная система криминальных формирований с многофункциональными коррумпированными связями в правоохранительных органах и на различных уровнях государственной власти, обеспечивающими многостепенность ее защиты [6]; – это устойчивая, планомерная, уголовно наказуемая деятельность сообщества лиц, осуществляемая с целью извлечения крупной материальной выгоды, имеющая сложную многогранную структуру с высокой степенью организованности, звеньями безопасности, общие материальные и технические средства, реализующая свой преступный замысел посредством внедрения в различные отрасли и сферы народного хозяйства и в этих целях использующая существующие структуры предприятий, организаций, должностное положение сообщников, а также коррумпированные связи [7]; – это социальное явление, характеризующееся объединением определенной криминальной среды в рамках той или иной социальной сферы, конкретного района, города, региона или страны. Эта среда занимается совершением преступлений и создает системы защиты от социального контроля с использованием различных противозаконных средств (насилие, запугивание, убийства, коррупция, хищения, вымогательство и др.) [8, с.152].

Как следует из приведенных определений, ученые делают акцент на экономическую, предпринимательскую направленность организованной преступной деятельности, в то время как организованная преступность не является частью экономической преступности. На наш взгляд, организованную преступность необходимо рассматривать как более широкое явление, включающее в себя уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности, незаконный оборот оружия, бандитизм, вымогательства, торговлю людьми, коррупцию и др. Отметим, что некоторые ученые предпринимают попытки соотнести понятие организованной преступности с положениями международноправовых актов [9, с.207]. Одной из характерных черт современной организованной преступности является ее транснационализация, т.е. выход за рамки национальных границ и интеграция в международную преступность. Определить степень такой интеграции достаточно сложно и, тем не менее, возможно на основе имеющихся данных о количестве организованных преступных формирований с международными связями и

совершенных ими преступлений [10]. Существует позиция, согласно которой организованная преступность рассматривается как вид преступности. Так, Г.М. Миньковский, используя признаки организованной преступности, определяет ее как вид преступности, системно связанную совокупность преступлений, совершаемых участниками устойчивых, иерархизированных, планомерно действующих преступных структур (групп, сообществ, ассоциаций), деятельность которых прямо или опосредованно взаимоподрепляется и согласуется, будучи направлена на извлечение максимальной прибыли из преступного бизнеса на определенной территории или в определенной сфере, взятой под контроль [11]. Аналогичного мнения придерживается и Т.К. Акимжанов, считающий, что организованная преступность – это деятельность в высокой степени организованных и устойчивых преступных групп или сообществ, со свойственной им внутренней взаимосвязанностью и взаимозависимостью, строгой дисциплиной, оказывающая негативное воздействие на общественное сознание, нарушающая нормальное функционирование системы органов государственного управления путем ослабления законности и правопорядка [12]. По нашему мнению, методологически не совсем верно определять организованную преступность видом преступной деятельности, поскольку если речь идет об организованной преступности как виде преступности, то должна подразумеваться совокупность преступлений, совершаемых в ходе преступной деятельности. Сама по себе деятельность не может обозначать вид преступности. Деятельность обозначает структуру организованной преступности, механизм ее функционирования, но не вид преступности. Поэтому неслучайно отдельными учеными в целях раскрытия содержания организованной преступности феномен организованной преступности рассматривается с позиции не столько совершения конкретных деяний, сколько становления самого преступного формирования, его существования и криминальной деятельности. Совершенно справедливым по этому поводу представляется замечание профессора А.И. Долговой о том, что организованная преступность – это не вид преступности наряду с другими ее видами (экономической, насильственной и т.п.), а проявление особого качественного состояния и преступности, и общества в целом. Организованная преступность определенным образом «сцепляет» отдельные преступления и их виды, интегрирует их в единую систему. Это, прежде всего, система организованных преступных формирований, их отношений и широкомасштабной преступной деятельности [13, с.4]. «Собственно, организованная преступность – это сложная система организованных преступных формирований с их широкомасштабной преступной деятельностью и созданием для такой деятельности наиболее благоприятных условий, использующая как собственные структуры с управленческими и другими функциями по обслуживанию этих формирований, их деятельности и внешних взаимодействий, так и государственные структуры, институты гражданского общества» [13]. А.И. Долгова подчеркивает, что такого рода система – качественно новое явление по сравнению даже с преступным сообществом и преступной организацией. Понятие «система» отражает вовсе не простое множество организованных формирований, но их органическую целостность, наличие устойчивых взаимосвязей между ними разного характера на базе обеспечения преступной деятельности и наиболее благоприятных условий для ее развития, легализации и приумножения преступных доходов. «В эту систему вовлечена немалая часть населения, и по существу организованная преступность представляет собой альтернативное общество со своей экономикой, социальной и духовной сферами, своими системами управления, безопасности, формирования молодого поколения, судами, своей внутренней и внешней политикой» [12]. Некоторые ученые при определении понятия организованной преступности раскрывают его через формы соучастия в преступной деятельности, при этом не дают понятия организованной преступности, а предпочитают перечислять ее признаки, относя к ним: устойчивое сообщество; разделение функций между участниками; иерархию; специализацию сфер

деятельности; извлечение прибыли; обеспечение собственной безопасности; жесткую дисциплину; легализацию денег, добытых преступным путем; международные связи; наличие национального или классового признаков; использование достижений науки и техники. Более чем убедительно высказался по этому вопросу А.Н. Волобуев, по мнению которого организованная преступность – явление целостное. В ней можно выделять определенные направления деятельности, но не формы. Она сама – форма преступности наряду с такой формой, как традиционная (элементарная). Поэтому не следует ее путать с разными видами преступности, например, рецидивной, профессиональной, преступностью несовершеннолетних и т.д. Более того, мы считаем, что институт соучастия как уголовно-правовое понятие слишком узок для раскрытия сущности организованной преступности, так как отражает лишь внутреннюю сторону данного вида преступности. И в данном случае институт соучастия может быть применим только для квалификации уголовно наказуемых деяний, предусмотренных статьями УК РК. Понимая, что разработка и формирование оптимального понятия организованной преступности имеет значительное теоретическое и практическое значение, позволяющее активизировать пути и методы борьбы с этим негативным феноменом и уточнить юридическую квалификацию многих преступных деяний, сформулируем следующее ее определение.

Организованная преступность – самостоятельная преступная деятельность, осуществляемая преступными группами в целях извлечения материальной и иной выгоды, сопряженная с подкупом, физическим и (или) психологическим насилием либо угрозой его применения.

Литература:

- 1 Арестов А.И., Ларичев В.Д. Понятие, сущность и определение организованной преступности // Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности: Сб. науч. тр. – М., 2010. – С. 1013
- 2 Корнилов А.В., Пашаев Х.П. Понятие и сущность организованной преступности: криминологический и уголовно-правовой аспекты // Вестник НГУ. – 2009. – Т. 3, вып. 1. – С. 146-147.
- 3 Сайданова Э.В. Понятие организованной преступности // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. статей по мат-лам вузовск. науч.практ. конф. – М., 2012. – С. 163-164.
- 4 Нургалиев Б.М. Организованная преступность: от признаков к определению // Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией: Сб. науч. тр. – Караганда, 2000. – С.19-22.
- 5 Абдиров Н.М. Казахстан в зеркале проблем организованной преступности и коррупции // Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью: Сб. науч. тр. – Караганда, 1998. – С.86-111.
- 6 Джамалов К.И. Современные тенденции организованной преступности в сфере экономики // Проблемы борьбы с коррупцией и организованной преступностью: Сб. науч. тр. – Караганда, 1998. – С.98-104.
- 7 Базилов А.Н. Криминалистическое обеспечение расследования организованной преступной деятельности: Дис. ... канд. юрид. наук. – Караганда, 2001. – 160с.
- 8 Агапов П.В. Основы теории регламентации ответственности и противодействия организованной преступной деятельности: Монография / Под науч. ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.А. Лопашенко. – СПб.: Изд-во ун-та МВД России, 2011. – 328с.
- 9 Сухаренко А.Н. Российская организованная преступность в странах Юго-Восточной Азии: состояние и проблемы борьбы // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2010. – № 2. – С.28-30.

10 Миньковский Г.М. Необходимое руководство для Агентов Чрезвычайных Комиссий (издание Волынской Губернской Чрезвычайной Комиссии по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлениями по должности). – М.: ЛексЭст, 2001. – 68с.

11 Акимжанов Т.К. Организованная преступность – самостоятельный вид преступности // Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией: Сб. науч. тр. – Караганда, 2000. – С.19-22.

12 Долгова А.И. Преступность, ее виды и организованная преступность // Проблемы борьбы с криминальным рынком, экономической и организованной преступностью: Мат-лыконф. – М.: Рос. криминолог. ассоц., 2001. – С.3-8.

13 Долгова А.И. Организованная преступность, ее развитие и борьба с ней // Организованная преступность. – М., 1996. – С.20.

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

ЖАЛПЫ ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫС ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ		
Слабоспицкий А. С.	О развитии организационно-правовых механизмов разрешения споров в республике казахстан	3
Аминов И.И.	Правовые воззрения академика С.З. Зиманова на систематизацию обычаев коренных народов закаспия	9
Ибраева А.С.	Основные концепции изучения правовой культуры в трудах салыка зиманова	13
Либерман Т.И.	Модель государства развития и её интерпретации в трудах современных ученых	16
Бурашев Ш.У.	Правовые вопросы регулирования законодательства по защите прав потребителей в области образовательных услуг республики казахстан	20
Телеукешева А.Т.	Салық Зиманов-отандық заң ғылымының атасы	23
Yagmussova A. F.	Outstanding son of the kazakh people	27
Ерназар А.О.	Білім беру жүйесін дамытудың басым бағыттары	30
Зульпухорова А.Т.	Салық Зиманов: ұстаз, ғалым, халқын сүйген қайраткер	32
Темирбулатова А.	К вопросу о механизмах покрытия бюджетного дефицита	36
СЕКЦИЯ 1. АКАДЕМИК С. З. ЗИМАНОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ		
СЕКЦИЯ 1. ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА В СВЕТЕ НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ АКАДЕМИКА С.З. ЗИМАНОВ		
Азретбергенова И.Ж.	Суррогат ана қызметі жалға берілген құрсақ немесе өмір сыйлаған қайырымдылық екенін танытын құқықтық мәселелер	40
Назарбекова У.К., Жемпиров Н.Ш.	Әйелдердің зорлық-зомбылық қылмыстылығының алдын-алу мәселелері	44
Акбар А.Ж., Дусанбекова М.А	Почетный учитель-Салык Зиманов	48
Амантаева М.А., Дусанбекова М.А	Академик Зиманов Салык Зиманович и развитие государственно-правовой науки казахстана	52
Барлыбаева Г.Ж., Ягмусова А.Ф.	Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау органы ретіндегі сот билігінің рөлі	56
Бутаева З.Ш., Гасова А.Б.	Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың ерекшеліктері	61
Ерназар А.О., Зайсанбаева Г.И.	Білім беру жүйесін дамытудың басым бағыттары	64
Айсина А.Д., Рахимова Г.А.	Қазақстандағы шағын және орта бизнесті қаржыландыру: қазіргі жағдайы және даму перспективалары	67
Нурмухаметова А.Ж. Сырбу А.В.	Қазақстан Республикасындағы азаматтық-құқықтық дауларды реттеу кезінде медиацияны қолданудың жай-күйі мен перспективалары (препринт)	70
Айтмухамбетов Д.М., Золотов А.Д., Карымсакова И.Б., Бекенова Д.Б.	Кәсіпорынның стратегиялық даму жоспарын құру кезінде Data Mining технологияларын қолдану	72

Гусейнов А.Р., Сман А.С.	Основания конституционно-правовой ответственности	76
Достоярова Д.М., Карипова А.И.	Академик С.З. Зимановтың ғылыми мұрасы аясындағы мемлекет және құқық тарихы мен теориясы	80
Барсукова Р.А. Дусанбекова М.А.	Қазақтың Ата заңдары	82
Игембаева Д. Сейлхан К.	Конституционализм как понятие и научная проблема	86
Ягмусова А.Ф. Енсебаева А.Р. Едигеева А.С.	Роль конституционного совета Республики Казахстан в становлении конституционных прав человека и гражданина	92
Елғонды А.Қ., Аккулов Р.Т.	Қазақстанның конституциялық реформа жүйесіндегі 1995 жылғы конституцияның алатын орны	97
Жақсылық С.Н., Карипова А.И.	Конституционализм теориясы мен практикасы	101
Жанжигитова Ж.А., Енсебаева А.Р.	Заңгердің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру бағыттары мен тетіктері	105
Мақашев А.Е., Карипова А.И.	Қазақстан Республикасының парламенті мен конституция даму кезеңдері	112
Мухтарова Д.А., Карипова А.И.	Халықаралық еңбек ұйымы және оның даму эволюциясы	115
Садуова С.Е., Карипова А.И.	Особенности договора хранения по законодательству Республики Казахстан	117
Мөрліхан Л.Ж.	Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары жөніндегі өкілдік институтының қамтамасыз ететін механизмдері	122
Нургазина И.С.	Развитие конституционно-правового регулирования административной юстиции в некоторых странах содружества независимых государств	126
СЕКЦИЯ 2. БҮГІНГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР		
СЕКЦИЯ 2. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ СЕГОДНЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ		
Ягмусова А.Ф. Енсебаева А.Р. Акенова А.Р.	Теории причин преступности: психологическая теория опасного состояния	132
Ақшалова А.Е., Егизбаев Н.У.	Зарубежное законодательство об ответственности за захват заложника	137
Амангелди М.А. Карипова А.И.	Правовое регулирование суррогатного материнства в республике казахстан	143
Базарбай М.Ж., Қарымсақов Р.Ш.	Қылмыстық процестегі жедел-іздістіру әрекеттерінің жария және жасырын жедел-іздістіру әрекеттеріне жіктелуі	147
Барсукова Н.В., Карипова А.И.	Проблемы гендерного равенства в трудовых отношениях в РК	152
Ягмусова А.Ф. Биболова Д.Б.	Особенности производства по делам лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования	156
Темирбулатова А., Есымханова З.К.	К вопросу о механизмах покрытия бюджетного дефицита	160

Дауирова А.А., Егізбаев Н.У.	Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленудің түсінігі	163
Дәріғұлов А.Ж., Қарымсақов Р.Ш.	Жәбірленушілердің өтемақы қоры	168
Достыбай Р.С., Кайырхан Б.А., Дусанбекова М.А.	Қазақстанның ұлттық соты	171
Елжасова А.К., Қарымсақов Р.Ш.	Некоторые проблемы оперативно-розыскной	176
Жаденова А.Е., Амренова К.А., Ягмусова А.Ф.	Халықаралық қылмыстық сот және қазақстан республикасы	183
Жәдігер М.Б., Карипова А.И.	Альтернативные способы разрешения споров	189
Карипова А.И., Закарин А.Б.	Қазақстан республикасына жеке тұлғалардың банкроттығы/дәрменсіздігі туралы заңның қажеттігі	193
Ягмусова А.Ф., Зейноллаева А.Ж.	ҚР «Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл» туралы заң жобасының өзекті мәселелері	198
Кудабаев Б.Н., Иманбаев С.М.	Дифференциация и индивидуализация при исполнении и отбывании наказания в виде лишения свободы	201
Ягмусова А.Ф., Енсебаева А.Р., Илесхан Е.Г.	Международные стандарты в области ограничения прав и свобод личности	210
Ягмусова А.Ф., Енсебаева А.Р., Косаков Е.Н.	Разграничение самоуправления от должностных преступлений и преступлений против собственности	217
Косаков Е.Н., Енсебаева А.Р.	Қылмыс құрамының түсінігі және құрылымы	224
Косаков Е.Н., Енсебаева А.Р.	Қылмыс құрамы және қылмыстық заң	231
Кульбаева И.Н., Қарымсақов Р.Ш.	Діни экстремизмнің негізгі факторлары және алдын алу шарттары	239
Ягмусова А.Ф., Қанатқызы М.	Қылмыстық іс жүргізудегі сот сараптамасының өзекті мәселелері және сот қателіктері	242
Қасқарау И.Д., Қарымсақов Р.Ш.	Алаяқтықтың жалпы түсінігі және анықтамасы	247
Қасқарау И.Д., Қарымсақов Р.Ш.	Алаяқтықтың объективтік белгілері	251
Капсалямұмов К.Ж., Капсалямұмова С.С., Шарип Б.	Кәмелетке толмағандар жасайтын құқық бұзушылықтар мен қылмыстарға қарсы іс-қимылдың өзекті мәселелері	257
Кажикенов М., Мубәрак М., Акылов Д.О.	Қылмыстық топ қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысудың бір насына ретінде	261
Өмірзақ Н.С., Егізбаев Н.У.	Кісі өлтіру қылмысының алдын алу және жаза қолдану ерекшеліктері	265
Өмірсерік А.Ж., Енсебаева А.Р.	Особенности расследования преступлений на железнодорожном транспорте	269
Романова А.Н., Карипова А.И.	Некоторые аспекты дисциплинарной ответственности медиаторов в США, Великобритании и Республике	273

	Казахстан	
Сагадатов О.Б.	Задачи и функции оперативно-розыскной деятельности	278
Сейілхан Қ.Е., Аккулов Р.Т.	Сот прецеденті ұғымы	284
Смагзамов Е.Ж.	Преступление небольшой и средней тяжести в нормах уголовного права	288
Шақарбекұлы Б	Сот билігінің теориялық құқықтық ұғымы және оны сипаттайтын белгілер	293
Абулгазин Е.С. Балгужин М.	Место процессуального соглашения в механизме решения задач уголовного процесса	298
Уатбекова Ж.Е., Барсукова Р.А.	Проблемы ужесточения уголовного наказания для несовершеннолетних	304
Капсалямпов К.Ж. Кархабатов Е.А.	Проблемы расследования коррупционных правонарушений в казахстане и пути их решения	307
Туяков Р.С., Енсебаева Р.А.	Уклонение от воинской службы	312
Султанов Е.Н., Акылов Д.О.	Қылмыстық құқық бұзушылыққа алдын ала сөз байласпай адамдар тобы болып қатысу мәселелері	316
Суттыбаев Э.Г., Егизбаев Н.У.	Жеке адам өміріне қарсы қылмыстардың түсінігі	319
Суттыбаев Э.Г., Егизбаев Н.У.	Қылмысты саралаудың түсінігі мен маңызы	323
Тельжанова Д.З., Иманбаев С.М.	Пробационный контроль в отношении несовершеннолетних	328
Тұрсынбек Б.	Қазақстан Республикасындағы адам саудасы мен адам құқықтарын қорғау	333
Турыс А.Е.	Сот актілері және оның нысандары	337
Уалиев Е.Б., Иманбаев С.М.	Бас бостандығынан айырумен байланысты емес шараларға сотталғандарды ұстаудың халықаралық стандарттардың жалпы мазмұны	341
Уалиев Е.Б., Иманбаев С.М.	Бас бостандығынан айыруға сотталғандарды ұстаудың халықаралық стандарттарының мазмұны мен негізгі қағидалары	344
Худайбергенов А.Ж., Қарымсақов Р.Ш.	Тінтудің міндеттері	349
Шакеев А.Д., Карипова А.И.	Бүгінгі халықаралық соттөрелігі: мәселелер мен перспективалар	353
Шалинов А.Б.	Социально-правовая защита сотрудников органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность	357
Ықыласұлы А., Акылов Д.О.	Қылмыстық құқық бұзушылыққа алдын ала сөз байласып адамдар тобы болып қатысу соттық тәжірибесі	361
Надырбекова А.Т Баубекова Г.Д.	Влияние типов компьютерных игр на агрессивное поведение подростков	364
Юнусов О.В., Барсукова Р.А.	Коррупция. меры по ее снижению и искоренению	368
Ғабдығарпов Е.С.	Қазақстан Республикасындағы Конституциялық бақылау	372
Казбаева Э.Г., Енсебаева А.Р.	Некоторые аспекты истории становления и развития судебной системы в Республике Казахстан	376
Иманкулова Ж.Е.	Р.Токтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы Абай бейнесі	382
Абильдина А. Н	Жүсіпбек Аймауытовтың әдебиетті оқыту және әдеби	388

	шығарма туралы пікірлері	
Иманкулова Ж.Е.	Рамазан Тоқтаров шеберлігі	392
Сармантаева А.С.	Қазіргі жастар поэзияны оқиды ма?	396
Нұрланұлы Е.Е.	Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының діни көзқарастары	400
Елеманов С.Х., Тлемисова Г.К.	Общая характеристика объекта экологических уголовных правонарушений	406
Елеманов С.Х.	Особенности структуры организованной преступности	411
Елеманов С.Х.	К вопросу о понятии организованной преступности	416

**Ұлы ғалым-заңгер Салық Зимановтың 100 жылдығына және
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
«АКАДЕМИК ЗИМАНОВ - ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІКТІҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ЭВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ
КӨРНЕКТІ ҒАЛЫМ»**

атты жас ғалымдар, магистранттар, студенттердің Халықаралық ғылыми-
теориялық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

Басуға 31.03..2021 жылы қол қойылды. Қағазы көшірмелік.
Қаріп түрі «Таймс». Пішімі 60x84/16. Баспа табағы 26,6 бет.

Таралымы 300 дана. Тапсырыс №10.

«Тұран-Астана» баспаханасында басылған.

Мекенжай: 010000, Нұр-Сұлтан қ., Ы.Дүкенұлы көшесі, 29 үй.

www.turan-astana.kz